PLINIUS CEL TÎNĂR

Opere complete

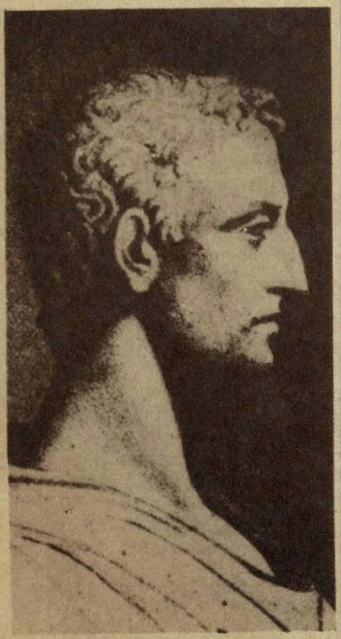

Editura Univers

CLU

https://biblioteca-digitala.ro

Clasicii

Literaturii Universale

https://biblioteca-digitala.ro

Coperta colecției de VASILE SOCOLIUC

CAIUS PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS
Opera

https://biblioteca-digitala.ro

Plinius cel tînăr

OPERE COMPLETE

Traducere, note și prefață
de
LIANA MANOLACHE

București, 1977

Editura UNIVERS

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PREFAȚĂ

DUPĂ CRÎNCENELE RĂZBOAIE CIVILE, care au urmat morții lui Nero (65 e. n.) și în cursul cărora și-au găsit moartea Galba, Otho și Vitellius, cei trei împărați care s-au succedat într-un singur an, venirea lui Vespasian la cîrma statului (69) restabilește pentru un timp ordinea. După tirania lui Domițian, capricios, autoritar, crud, abia cu dinastia Antoninilor se instaurează o eră de pace care aduce liniștea civică, securitatea personală, libertatea gîndirii și a cuvîntului. Conștiința socială e mai luminată, moravurile și legislația sînt influențate de unele precepte ale filozofilor, sclavii sînt mai bine tratați; Vespasian organizează învățămîntul public, asigurînd profesorilor un salariu și o pensie după 20 de ani de activitate; Traian organizează asistența publică a copiilor săraci.

Din punct de vedere literar, această perioadă se prezintă ca o reacție clasică împotriva inovațiilor lui Nero, a influenței orientale de care se lăsase atras Domițian, a cosmopolitismului. Literatura se dezvoltă într-un spirit strict național, tradiționalismul fiind la loc de cinste. Această reînviere națională, această întoarcere către trecut, către clasicismul epocii lui August, este inițiată de Quintilian, adept al lui Cicero; succesul său înseamnă triumful „noului clasicism“ [1], printre reprezentanții căruia se numără, alături de Tacitus și Iuvenal, și Plinius cel Tînăr.

Spre deosebire de perioada clasică, împărații de acum, Nerva și Traian, nu și-au revendicat patronatul literar, lăsînd talentelor libertatea de a se dezvolta, totuși această libertate e relativă; elocința, înăbușită un timp din cauza delațiunilor, și-a pierdut verva de altădată, și, fiind acum laudativă, devine panegiristă.

---

[1] Cf. J. Bayet, *Littérature latine*, Paris, Armand Colin, 1934, p. 525; E. Cizek, *Istoria literaturii latine. Imperiul — partea a doua*, Tipografia Universității București, 1976, p. 56 și urm. îl numește „al doilea clasicism“.

https://biblioteca-digitala.ro

În acest climat istoric, politic, social și literar se formează Plinius cel Tînăr, orator și om de litere, de la care ne-a rămas o destul de bogată corespondență. Format la școala lui Quintilian, Plinius cel Tînăr este reprezentativ pentru epoca lui, „epoca de argint" a literaturii latine. Este semnificativ faptul că operele lui Plinius cel Tînăr, ca și ale lui Tacitus și Iuvenal, au început să fie scrise după moartea lui Domițian: ele sînt expresia sentimentului de ușurare în urma schimbărilor aduse de timpurile noi.

Caius Plinius Caecilius Secundus — **sau Plinius cel Tînăr, pentru a-l deosebi de unchiul său Plinius cel Bătrîn — unul din oratorii renumiți ai vremii lui, care a pledat, uneori chiar și alături de Tacitus, în procese de răsunet, adesea la dorința senatului, nu ne este astăzi cunoscut în această ipostază. Nu s-a păstrat nimic din discursurile lui; cîteva riposte sarcastice, cîteodată nu lipsite de curaj pentru acele vremuri, și unele intervenții ironice, chiar usturătoare, reproduse în scrisori, nu ne pot ajuta să întregim imaginea ce ne-o facem asupra autorului celor zece cărți de scrisori, cu imaginea celui ce va fi fost oratorul, avocatul pledînd în atîtea procese dificile, uneori chiar riscante pentru el.** Panegiricul, **așa cum a fost redactat — revizuit și amplificat — după ce a fost rostit în împrejurarea oficială solemnă, nu poate substitui lipsa celorlalte discursuri, pentru a ne ajuta să-l cunoaștem în adevărata lumină pe Plinius oratorul.**

VIAȚA

Familia. **Sursa de căpetenie pentru cunoașterea vieții lui Plinius o constituie scrisorile pentru că, prin natura lor, ele conțin unele detalii biografice. Aceste detalii, coroborate cu o serie de date arheologice și epigrafice, în care apare numele scriitorului[2], i-au ajutat pe cercetători să-i întregească biografia.**

S-a născut în Gallia Cisalpină, în municipiul Novum Comum, situat pe malul lacului Larius (azi Como), de care vorbește cu atîta drag și atît de des în scrisorile sale, dovadă a legăturilor trainice cu locurile

[2] Cea mai completă și de aceea mai mult invocată inscripție este aceea reprodusă în CIL V, 5262: este o inscripție comemorativă de la terme le donate de Plinius, prin testament, orașului Comum, azi aflată în biserica S. Ambrogia din Milano; ea conține numele întreg al scriitorului, acela de după adopțiune, înșiruirea magistraturilor îndeplinite, operele de binefacere înfăptuite, valoarea donațiilor lui.

https://biblioteca-digitala.ro

natale, a căror nostalgie transpare în spusele lui ori de cîte ori vine vorba de ținutul lui de baștină.

Familia tatălui său, Caecilii, era stabilită în Comum probabil de pe vremea lui Caesar. Tatăl său, membru al ordinului ecvestru [3], a murit înainte de majoratul fiului său [4]. Despre mama sa, din familia Pliniilor, originari din același municipiu, nu deținem alte informații decît cele furnizate de scrisorile VI, 16 și 20. Din aceste scrisori întrezărim o femeie apatică în momentele grele ale catastrofei (erupția Vezuviului), care se lasă cu totul în grija fiului ei, sau îi cere să se salveze singur, deoarece ea, corpolentă și greoaie, l-ar împiedica să se depărteze mai repede de locul primejdiei. Ambele familii, a Caecililor și a Plinilor, erau înstărite și bine cunoscute, prin funcțiile deținute de unii din membrii ei. Părinții lui Plinius posedau domenii în teritoriul natal, domenii de care fiul a rămas foarte atașat [5]. Unchiul său, ilustrul C. Plinius Secundus — Plinius cel Bătrîn — autorul multor opere de știință, din care s-a păstrat numai Naturalis Historia, era pe atunci o personalitate notorie, datorită erudiției sale și situației politice. În timpul tiraniei lui Nero se retrăsese din viața publică, dorind să se facă uitat — era adept al stoicismului — și s-a consacrat studiului cu o extraordinară putere de muncă, și cu o curiozitate științifică de adevărat cercetător [6]. Mai tîrziu, Vespasian îl recheamă în viața politică: omul de știință Plinius cel Bătrîn era comandant al flotei romane din Misenum, cînd și-a găsit moartea în timpul erupției Vezuviului.

După moartea tatălui său i-a fost tutore, instituit de acesta, Verginius Rufus [7]. Cum într-una din scrisori [8] Plinius îl numește pe unchiul său per adoptionem pater, înseamnă că el a fost adoptat prin testament; în urma adopțiunii, numele său, din P. Caecilius L. F. Secundus, a devenit C. Plinius L. F. Caecilius Secundus.

Anul nașterii se deduce din spusele sale [9]: avea 18 ani la data erupției Vezuviului (24 aug. 79), deci s-a născut prin anul 61 sau 62.

---

[3] *L. Caecilius Cilo*, menționat în inscripția din CIL V, 5279, este considerat tatăl scriitorului de unii cercetători (printre care Anne-Marie Guillemin), alții însă (ca M. Schuster) cred că e vorba de o altă ramură a familiei Caecilia.

[4] Scris. II, 1.

[5] Scris. VII, 11.

[6] Scris. III, 5.

[7] Scris. II, 1.

[8] Scris. V, 8.

[9] Scris. VI, 20.

https://biblioteca-digitala.ro

Studiile. Primele studii le-a făcut în casă, căci în Comum învățământul public nu era organizat nici atunci cînd Plinius era deja un om format [10]. Își continuă studiile superioare la Roma, unde se stabilise împreună cu mama sa, sub îndrumarea lui Plinius cel Bătrîn care a avut o mare înrîurire asupra formării nepotului, contribuind probabil să dezvolte în tînăr singura trăsătură de caracter care le era comună: o neobosită putere de muncă.

A avut parte de cei mai buni profesori de retorică ai vremii, Quintilian și Nicetes Sacerdos [11], iar filozofia a studiat-o cu Musonius [12]. Nicetes, originar din Smyrna, a adus în Italia elocința specific asiatică: un stil încărcat, declamator. Musonius este, în lumea romană, o figură nouă, ciudată, care începuse să aibă priză mai ales printre acei membri ai aristocrației care reprezentau o curajoasă opoziție împotriva tiraniei. Dar acela care a contribuit cel mai mult la dezvoltarea originalității talentului lui Plinius a fost Quintilian: primul profesor de retorică la o catedră publică, marele retor a profesat la această catedră timp de 20 de ani (între 70—90), cu concursul discipolilor săi, în special al lui Plinius cel Tînăr. Lui îi datorează Plinius bunul său gust, simțul măsurii, finețea, delicatețea, fraza bine cumpănită și tonul moderat al scrisorilor [13].

Plinius a fost căsătorit cu fiica bogatei Pompeia Celerina [14], a cărei ospitalitate o laudă [15], cu care rămîne în bune relații și după moartea soției [16] și de a cărei avere poate dispune ca de a sa proprie [17]. Moartea soției, al cărei nume nu ne este cunoscut, pare să fi survenit spre sfîrșitul domniei lui Nerva [18]. După mai mulți ani el este din nou căsătorit, cu Calpurnia [19]. Orfană, crescută de bunicul ei Calpurnius Fa-

---

[10] Scris. IV, 13.

[11] Scris. VI, 6.

[12] Scris, III, 11.

[13] Cf. Anne-Marie Guillemin, *Pline le Jeune, Lettres.* Tome I. Paris, Belles Lettres, 1927, p. IX.

[14] Majoritatea cercetătorilor consideră că Plinius a fost căsătorit de trei ori: prima oară, cînd era încă foarte tînăr; după pierderea primei soții, s-ar fi căsătorit cu fiica Pompeiei Celerina.

[15] Scris. I, 4.

[16] Scris. VI, 10; X, 51.

[17] Scris. III, 19.

[18] Vorbind de evenimente petrecute în 97 (IX, 13), Plinius invocă pentru el scuza doliului recent în urma pierderii soției.

[19] Cum despre Calpurnia și familia ei Plinius vorbește deseori începînd cu cartea a IV-a a scrisorilor, despre care Mommsen crede că au fost scrise în 105, înseamnă că s-a recăsătorit după vîrsta de 40 de ani.

https://biblioteca-digitala.ro

batus, din Comum, care avea o situație materială foarte bună, și de Calpurnia Hispulla, sora tatălui ei, Calpurnia era o tînără serioasă, care arăta înțelegere pentru activitatea oratorică [20] și lucrările literare ale soțului ei. A fost o căsătorie fericită, dar lipsită de copii, spre regretul lui Plinius, exprimat nu o dată în scrisori. Totuși, ca pater familias, el obține, prin favoarea lui Traian, acel rîvnit ius trium liberorum [21].

Activitatea sa de bază a fost oratoria; a fost celebru ca avocat înainte de a fi publicat ceva. Plinius își face intrarea în „arena" judiciară, cum îi plăcea lui să numească tribunalul centumvirilor [22], la vîrsta de 19 ani [23]. După primul succes, activitatea lui de predilecție s-a desfășurat atît în tribunal cît și în fața senatului, cînd era chemat de acest înalt for. În urma unor succese răsunătoare ajunge unul dintre primii avocați ai vremii.

Instruit, bogat, dintr-o familie al cărui nume era deja cunoscut datorită mai ales unchiului său, introdus în cercurile cele mai influente din Roma, după primele succese ca avocat, Plinius și-a îndeplinit și îndatoririle de cetățean, parcurgînd cursus honorum treaptă cu treaptă. Nu se știe data la care și-a început cariera politică. A fost întîi decemvir stlitibus iudicandis [24]. Spre sfîrșitul anului 81 pleacă în Syria ca tribun militar în legiunea a III-a Gallica [25]. Pentru tinerii din familiile nobile, tribunatul militar dura doar șase luni, iar pentru Plinius nu a fost un serviciu militar propriu-zis, ci unul administrativ, ceea ce i-a permis să profite de momentele de răgaz, pentru a frecventa lecțiile filozofilor Euphrates și Artemidor, cu care a rămas prieten. Întors la Roma, Plinius este sevir equitum romanorum [26], nu se știe la ce

[20] Scris. IV, 19.

[21] *Ius trium liberorum* dădea părinților cu trei copii privilegii importante: în afară de avantajele privind dreptul de moștenire, asigura și prioritate la avansarea în onoruri. Uneori, prin bunăvoința împăratului, acest drept se acorda și unora care nu aveau copii (cazul lui Plinius).

[22] *Tribunalul centumvirilor* era compus, în timpul lui Plinius, din 180 judecători, împărțiți în 4 secții, prezidate de decemviri, și judeca procesele referitoare la moșteniri și proprietăți; uneori cele 4 secții judecau separat, alteori reunite (vezi VI, 33). Acest tribunal avea ca sediu o parte din bazilica Iulia.

[23] Scris. V, 8.

[24] Unul din cei 10 judecători care prezidau tribunalul decemvirilor.

[25] Scris. I, 10; III, 11.

[26] Comandantul uneia din cele 6 *turmae* (escadroane) de cavalerie romană sau italică.

https://biblioteca-digitala.ro

dată, după care ajunge cvestor (prin 89—90): în scrisoarea VII, 16 el își spune quaestor Caesaris [27], ceea ce dovedește că la acea dată se bucura încă de încrederea lui Domițian. La ieșirea din această funcție intră în rîndul senatorilor. Este apoi tribun al plebei, prin 91, calitate în care s-a abținut să pledeze, și din scrupule, dar și din demnitatea îndreptățită pe care o conferă această funcție [28]. Pentru comportarea sa plină de chibzuință, respect și supunere arătată senatului, acesta îl felicită. Datorită dispensei acordată de Domițian, Plinius este numit pretor, probabil prin 93—94 [29]. După pretură a fost numit de Domițian praefectus aerarii militaris [30], colegiu format din trei foști pretori aleși de împărat pentru o perioadă de trei ani, deci între 94—96 (sau 95—97). Normal, la ieșirea din această funcție, Plinius ar fi trebuit să ajungă consul, ceea ce nu s-a mai întîmplat: nu se mai bucura de încrederea lui Domițian, poate din cauza relațiilor cu filozofii, ceea ce l-a făcut suspect, poate și din cauză că a avut curajul să susțină, la cererea provinciei Baetica și la insistențele senatului, acuzarea de spoliere adusă de cei din provincie împotriva fostului lor proconsul Baebius Massa, prieten intim al lui Domițian. Baebius Massa este condamnat dar, datorită unei manevre care îi reușește [31], se întoarce împotriva celor care au susținut acuzarea, dezlănțuind astfel un șir nesfîrșit de delațiuni și condamnări, cărora i-au căzut victime mulți oameni de seamă, senatori și filozofi. Plinius, a cărui prudență și abilitate în cursul procesului l-au ferit de o lovitură directă, a stat departe în toată această perioadă; dacă nu l-a înfruntat pe împărat, cum au făcut mulți dintre prietenii săi, nici nu s-a înjosit să-l lingușească [32]. Asasinarea lui Domițian, în 96, a venit la timp: printre actele împăratului a fost găsit un denunț al lui Mettius Carus împotriva lui Plinius [33].

Sub Nerva și Traian cariera lui Plinius este înfloritoare. În confuzia generală care a urmat venirii la domnie a lui Nerva, fiecare dintre

---

[27] Titlu deținut de acela care avea cinstea să citească în senat mesajele împăratului.

[28] Scris. I, 23.

[29] Vorbind (III, 11) de vizita făcută pentru a-l ajuta pe filozoful Artemidor, expulzat din Roma, Plinius subliniază că acest gest al său nu a fost lipsit de risc, dată fiind funcția de pretor pe care o exercita în acea vreme; or, expulzarea filozofilor din Roma a avut loc după aug. 93.

[30] Prefectul vistieriei armatei.

[31] Scris. VII, 33.

[32] *Pan.*, 95.

[33] Scris. VII, 27.

https://biblioteca-digitala.ro

victimele lui Domiţian care mai era în viaţă, se gîndea mai mult la răzbunarea personală decît la interesele statului [34]. Nerva a avut înţelepciunea, şi senatul i-a împărtăşit-o, să lase timpul să limpezească lucrurile, pentru a evita noi vărsări de sînge [35]. Plinius, înţelegînd atitudinea împăratului, a stat departe de agitaţia generală dar, cînd lucrurile s-au liniştit, l-a atacat în senat pe delatorul Publicius Certus, pentru a-şi răzbuna prietenul, Helvidius [36], şi a avut cîştig de cauză. Pe la începutul anului 98 Plinius este numit de Nerva praefectus aerarii Saturni [37] împreună cu Cornutus Tertullus [38], funcţie pe care a exercitat-o timp de patru ani, deci pînă în 101. Între timp, în cursul anului 100, Plinius obţine un nou succes într-un proces de răsunet intentat împotriva lui Marius Priscus [39], fost proconsul în Africa. Cînd pleda în acest proces, Plinius, era consul desemnat împreună cu Cornutus Tertullus [40], aşa dar Plinius a exercitat magistratura supremă împreună cu C. Tertullus între 1 septembrie şi 21 octombrie 100 [41]. În ziua preluării funcţiei de consul [42], adică la 1 septembrie, Plinius rosteşte în faţa senatului discursul de mulţumire — gratiarum actio [43] — pe care orice consul, conform unui decret din timpul lui Octavian Augustus, trebuie să-l adreseze în această împrejurare împăratului care l-a ales. În 103 sau 104 Plinius este augur, succedîndu-i lui Frontinus [44], sacerdoţiu pentru care tutorele sau Verginius Rufus îl recomandase de mai multe ori împăratului [45]. Între 105—107 Plinius este curator alvei Tiberis et riparum et cloacarum Urbis [46], una din cele mai importante [47] dar şi mai oneroase sarcini urbane.

În toată această perioadă Plinius desfăşoară o activitate judiciară febrilă. În 101 este solicitat de provincia Baetica să susţină acuzarea împotriva fostului guvernator Iulius Classicus [48]. Urmează alte procese

---

[34] Scris. IX, 13.
[35] Scris. IX, 13.
[36] Scris. IX, 13.
[37] Prefectul vistieriei statului, care era adăpostită în subsolurile templului lui Saturn.
[38] *Pan.*, 90 şi 91.
[39] Scris. II, 11.
[40] Scris. II, 11.
[41] În perioada aceea consulatul dura între 2 şi 4 luni.
[42] *Pan.*, 1.
[43] *Pan.*, 4.
[44] Scris. IV, 8.
[45] Scris. II, 1.
[46] Curator al malurilor Tibrului şi al canalizării urbane.
[47] De la Tiberiu, această funcţie era încredinţată unui fost consul.
[48] Scris. III, 9.

https://biblioteca-digitala.ro

de aceeași speță, intentate de bitinieni împotriva proconsulilor Iulius Bassus [49] și Varenus Rufus [50], care au guvernat succesiv această provincie. De data aceasta Plinius este apărătorul acuzaților. Nu cunoaștem sentințele date în aceste procese, dar numirea lui Plinius în locul acestor guvernatori este semnificativă: abilitatea procedurală, atitudinea lui în cursul proceselor celor doi foști guvernatori au fost probabil în concordanță cu vederile împăratului.

Se știe că misiunea lui Plinius de guvernator al Bithynici a durat mai mult de un an, că în 112 el se găsea deja de cîtva timp în provincie [51], iar din corespondența cu Traian rezultă că a ajuns în Bithynia la 17 septembrie 111 [52], că a fost însoțit de soția sa Calpurnia [53]. Scrisorile din Bithynia încetează brusc; nici una din ele nu conține informații asupra revenirii la Roma; pe de altă parte, datele epigrafice menționează această funcție ca pe ultima dintre cele îndeplinite de Plinius. Probabil că moartea a pus capăt acestei corespondențe, moarte care l-a surprins pe Plinius în funcția de guvernator în Bithynia, înainte de anul 114, la o vîrstă abia trecută de 50 de ani. Despre sănătatea sa șubredă el vorbește în scrisorile II, 11; VII, 21; X, 5, 11, 17 a și 18.

În afară de Cicero, nici un alt scriitor din antichitate nu ne este așa de bine cunoscut din scrisorile sale ca Plinius cel Tînăr. Este tipul intelectualului fericit: avocat renumit, magistrat apreciat, om de litere, senator de vază, cetățean respectat. Și-a administrat cu grijă bunurile personale, de care a uzat cu cumpătare și chibzuință, fiind totodată generos și darnic. Mărturii ale generozității lui stau numeroase opere de binefacere: o bibliotecă în orașul natal; o fundație alimentară pentru copiii născuți liberi; donații pentru construirea și întreținerea unor terme, un templu înălțat la Tifernium Tiberinum, o fundație pentru ajutorarea liberților, o contribuție substanțială pentru înființarea și întreținerea unei școli publice la Comum [54]. Alte dovezi de dărnicie, desprinse din scrisori: o mică proprietate donată doicii sale; completarea censului ecvestru pentru un compatriot, înzestrarea fiicei unui prieten, preluarea datoriilor tatălui unei orfane. E sincer și deschis, în limitele urbanismului, de la care nu s-a abătut niciodată. Bun, împăciuitor,

[49] Scris. IV, 9.
[50] Scris. V, 20; VI, 13; VII, 6.
[51] CIL III, 777.
[52] Scris. X, 17a.
[53] Scris. X, 120 și 121.
[54] Toate aceste binefaceri sînt menționate în inscripția din CIL V, 5262.

https://biblioteca-digitala.ro

serviabil, dispus să satisfacă oricui o dorință, onest, incapabil de prefăcătorie sau de invidie, nu se arată revoltat decît cînd vorbește de unul ca Regulus, sau de onorurile acordate lui Pallas. A dat dovadă de curaj împotriva tiraniei, de dragoste de oameni; dar iubește și singurătatea și viața tihnită departe de Roma: acolo găsește liniștea și izolarea necesare muncii intelectuale, acolo gustă mulțumirea după succesele oratorice, pe care acolo le-a pregătit. Uneori răzbate din scrisorile lui regretul pentru libertatea de altă dată, în contrast cu epoca unui Domițian, dar și înțelegerea necesității imperiului, cînd la cîrma lui e un împărat bun.

Nehotărîrea este una din trăsăturile dominante ale caracterului său; ezitările și lipsa de inițiativă în fața deciziilor, pe care ar trebui și ar putea să le ia singur, cînd este pus în fața unor probleme administrative, îl fac să ceară mereu părerea lui Traian. Lipsa de încredere, mărturisită, în talentul lui poetic și în scrierile lui în general [55] îl fac să apeleze la criticile prietenilor, cerîndu-le sugestii pentru îmbunătățirea lor înainte de a le „da în mîna" cititorilor [56].

Avea respect pentru munca și meseria de avocat [57], recunoscînd totodată și riscurile pe care aceasta le implică. Etica profesională îl face să-i blameze pe avocații care încasau onorarii [58], și care în felul acesta nu făceau cinste profesiunii lor [59].

Este exemplul clasic al bunului cetățean, al magistratului corect și conștiincios. În vremurile triste ale tiraniei, s-a abținut să pledeze, dar i-a apărat cît a putut pe cei persecutați.

Pentru educarea tinerelor generații, pentru menținerea sau redresarea moravurilor, pentru a pregăti descendenți demni de strămoși, exemplul ocupa în lumea romană un loc deosebit. Or Plinius, în elogiile făcute eroilor lui, este însuflețit și de acest gînd.

Avea mulți prieteni buni, oameni de seamă în viața publică, în lumea literelor, în viața de tribunal. Destinatarii scrisorilor lui sînt figuri dintre cele mai ilustre ale vremii. Cînd un prieten îi cere un serviciu, intervine chiar și la împărat, bine-înțeles la Traian. Pentru unii prieteni din copilărie a păstrat o trainică afecțiune peste timp. Face elogiul unor prieteni care, victime ale tiraniei, au fost executați, sau trimiși

---

[55] Scris. V, 3 și 10; VIII, 21; IX, 29.
[56] Scris. V, 12; VII, 17.
[57] Scris. II, 14; VI, 2.
[58] Scris. II, 20; V, 4 și 13.
[59] Scris. V, 9.

https://biblioteca-digitala.ro

într-un exil din care unii n-au mai revenit. Cînd vrea să-l răzbune pe Helvidius [60], are curajul să înfrunte opoziția unor senatori. Avea un cult al prieteniei și afirmă că e fericit cînd își laudă prietenii [61], în ciuda celor care îl critică pentru excesul cu care o face.

OPERA

Activitatea judiciară se împletește cu cea politică și cu cea literară. În perioada de apogeu a carierei de avocat, Plinius începuse deja să se ocupe de corespondența sa. Într-o viață atît de activă își găsește timp să scrie și poezii, pentru a se destinde, spune el.

După informațiile cuprinse în scrisori, producția literară a lui Plinius trebuie să fi fost foarte bogată. Încă din copilărie vădea inclinație pentru poezie. Din scrisoarea VII, 4 aflăm că la 14 ani a compus o tragedie greacă iar mai tîrziu, revenind din serviciul militar, o elegie; că și-a încercat talentul și în poezia eroică și că la maturitate a scris și o serie de poezii ușoare — lusus [62] — pe care le-a reunit în volumul Endecasilabi [63]. Acest volum îl supune aprecierii unui prieten [64], cerîndu-i părerea și asupra titlului cel mai potrivit acestei culegeri în vederea publicării.

Nu s-a păstrat nimic din aceste poezii, decît cele cîteva fragmente pe care le reproduce el în scrisori, și din care se vede că, departe de a fi ceea ce îi place lui Plinius să creadă [65], ele sînt nesemnificative pentru el, deoarece nu sînt expresia unei stări sufletești, a unei trăiri care se cere comunicată și altora, ci sînt scrise pentru a fi și el în rînd cu toți oamenii de cultură care au scris asemenea poezii [66].

În scrisori Plinius vorbește despre unele discursuri pe care, după ce au fost rostite în fața completelor de judecată, el le-a revizuit și le-a supus aprecierii unor prieteni [67] pentru a le aduce îmbunătățiri în vederea publicării. Publicarea discursurilor sale a început după 96, dar înainte de aceea a scrisorilor [68]. Din toate discursurile nu s-a păstrat

---

[60] Scris. IX, 13.
[61] Scris. VII, 28.
[62] Scris. IV, 14.
[63] Scris. V, 3; VII, 4.
[64] Scris. IV, 14.
[65] Scris. VII, 4; IX, 25.
[66] Scris. V, 3.
[67] Scris. VII, 17.
[68] Scris. I, 2; V, 8.

https://biblioteca-digitala.ro

decît Panegiricul care, în urma reelaborării făcută cu mare atenție, nu mai poate fi o operă reprezentativă pentru arta oratorică a lui Plinius. Deși plasat la sfîrșitul operei, Panegiricul datează de la începutul activității sale literare. Dar ar fi fost greu ca între primele 9 cărți de scrisori, a căror grupare respectă, cum vom vedea, cît de cît cronologia, și cartea a X-a ale cărei scrisori sînt ordonate strict cronologic, să fie inserat Panegiricul care, prin subiect, ton, stil se deosebește atît de mult de scrisori. Lucrul acesta a fost remarcat încă din antichitate și de aceea Panegiricul a fost editat separat, iar editorii moderni au respectat tradiția manuscrisă.

Poate că acest discurs ar fi avut soarta altor multe asemenea discursuri rostite de la instituirea principatului, adică ar fi rămas uitate printre actele oficiale ale senatului, dacă Plinius nu i-ar fi asigurat o altă soartă și dacă n-ar fi fost vorba de Traian; revizuindu-l și amplificîndu-l (textul pe care-l cunoaștem este de trei-patru ori mai întins decît cel inițial) [69], discursul acesta devine o laudatio a împăratului Traian, sau Penegiricus, titlu tardiv cu care a fost consacrat în tradiția manuscrisă. Publicarea lui a întîrziat pînă în 101.

Din punct de vedere literar, Panegiricul suferă de defectele genului. Stilul — grandilocvent, artificial — abundă în elementele unei retorici de care Plinius nu s-a putut descătușa: antiteze, exclamații, apostrofe, prosopopei, emfază, afectare, prolixitate. Comparația cu Tacitus, genialul său prieten și subiect de emulație, cu care îi plăcea să fie confundat și care a creat într-o lucrare de același gen (Panegiricul lui Agricola) o limbă inimitabilă, inegalabilă, îi este defavorabilă. Trebuie să-i recunoaștem însă claritatea expunerii, o vastă erudiție juridică și simțul politic al schimbărilor importante începute sub Traian.

Cu toată forma sa afectată și tonul declamator, discursul este sincer în motivele sale fundamentale: exprimă asentimentul intim al scriitorului pentru opera reformatoare a împăratului, pentru dovezile de valoare, dreptate, filantropie, umanitate manifestate de Traian. Și pentru a pune mai bine în lumină meritele acestui împărat, Plinius evocă, în antiteză, epoca sumbră a lui Domițian, reușind să contureze portretul împăratului ideal.

Din punct de vedere istoric, Panegiricul are o valoare inestimabilă: este un document bogat în informații privitoare la unele instituții, la tirania lui Domițian, la reacția care a urmat după moartea acestuia;

[69] Discursurile pronunțate în senat erau de obicei scurte; acesta a ocupat trei ședințe de cîte o oră.

https://biblioteca-digitala.ro

și mai este unul din rarele documente referitoare la primii trei ani ai domniei lui Traian, document din care întrezărim politica urmărită de împărat și impusă cu subtilitate de el senatului: Traian este lăudat tocmai pentru că urmărește să dea satisfacție acelor aristocrați care au trăit vremuri de teroare sub Domițian.

Dacă poeziile lui Plinius s-au pierdut, ceea ce, judecînd după versurile reproduse în scrisori, nu reprezintă o pierdere pentru poezia latină, dacă discursurile sale nu s-au păstrat, ceea ce este o pierdere pentru oratoria latină, au rămas, din fericire, Scrisorile, opera sa literară de căpetenie, care i-au asigurat un loc printre scriitorii latini și unul alături de ceilalți, nu prea mulți, epistolografi ai literaturii universale. În 9 cărți sînt grupate 247 de scrisori adresate prietenilor și rudelor; cartea a zecea cuprinde scrisorile adresate lui Traian în timp ce Plinius era guvernator în Bithynia, și răspunsurile împăratului.

Plinius afirmă în prima scrisoare, prin care dedică prietenului său Septicius întreaga culegere, că la îndemnul acestuia s-a hotărît să-și publice scrisorile, cele „scrise cu mai multă îngrijire". Este deci o culegere antologică întocmită de Plinius însuși [70], în care gruparea scrisorilor în cărți este dictată de spațiul permis de un sul de papirus de mărime convenabilă (cărțile au toate aproape aceeași întindere), iar ordonarea lor, în ciuda afirmației lui Plinius, respectă, cu mici abateri, cronologia. Se poate ca scriitorul să fi urmărit și un criteriu artistic, ordonînd scrisorile în cadrul unei cărți după varietatea subiectelor.

Scrisorile nu au fost publicate toate odată, ci succesiv, pe măsură ce erau revizuite cu deosebită minuție. Asupra cronologiei publicării scrisorilor nu posedăm date obiective. După anumite criterii interne, Mommsen [71] a stabilit data apariției lor astfel: cartea I — în 97; cartea a II-a la începutul anului 100; cartea a III-a în 101 sau 102; cartea a IV-a probabil în 105; cartea a V-a în 106; cartea a VI-a între 106—107; cartea a VII-a în 107; cartea a VIII-a probabil în 108; cartea a IX-a — 108—109. De vreme ce în această culegere Plinius nu pomenește nimic de misiunea sa în Bithynia, trebuie să conchidem că aceste scrisori (c. I—IX) erau deja publicate atunci cînd el a fost învestit cu funcția de guvernator al acestei provincii.

---

[70] Căci, spune Mommsen, în *Étude sur Pline le Jeune*, Paris, Franck, 1873, p. 2: „nici un editor, oricît de prudent, n-ar fi putut aranja într-un mod atît de puțin compromițător o culegere de scrisori postume în care sînt lăudați toți aceia care, în clipa cînd sînt amintiți, nu sînt nici morți, nici exilați (cu excepția lui Regulus și a lui Iavolenus Priscus)".

[71] *Op. cit.*, pp. 6—24.

https://biblioteca-digitala.ro

Scrisorile sînt adresate prietenilor, unor personalităţi ale vieţii publice, culturale, unui cerc larg de cunoscuţi, rudelor.

Subiectele tratate sînt de o bogată varietate. Unele par alese cu intenţia de a oferi exemple de virtute şi elevaţie morală: Verginius Rufus, Herennius Senecio, Corellius Rufus, Thrasea Paetus, Helvidius — tatăl şi fiul, Fannia, Arria, cei mai mulţi dintre ei victime ale tiraniei; altele, pentru a condamna figurile odioase ale unor delatori — Regulus, Publicius Certo, Veiento — care au contribuit direct la pierderea unor oameni de seamă, ca aceia amintiţi mai sus. În unele dă frîu liber înclinării sale pentru descrieri: frumuseţi ale naturii, a unor obiecte de artă, a somptuoaselor şi luxoaselor sale vile ca şi a parcurilor care le înconjoară (în Toscana sau Laurentum). Sînt descrieri ample, amănunţite, făcute cu răbdare şi nu lipsite de oarecare orgoliu de proprietar bogat, sau succinte şi atît de sugestive prin însăşi „porecla" dată celor două vile de pe malul lacului Como [72]. Unele scrisori se referă la figuri de seamă ale lumii literare, printre care unii prieteni, ca Tacitus, Suetonius, Silius Italicus, Marţial, Romanus, fără însă a pătrunde în esenţa lucrurilor sau a persoanelor, atingînd mai mult aspecte practice (cheltuieli de drum oferite lui Marţial pentru a se întoarce în Spania, achiziţionarea unui domeniu convenabil pentru Suetonius). În unele scrisori îşi arată mulţumirea faţă de apariţia unor talente noi, tineri pe care îi sprijină să se afirme sau îi recomandă altora, bucurîndu-se că literatura este din nou în floare [73]; în altele îl revoltă lipsa de interes pentru lecturile publice [74]. Unele sînt importante ca documente: procesele dezbătute în senat, cu atît mai mult cu cît pledoariile lui nu s-au păstrat; sau scrisoarea III, 5 în care vorbeşte de viaţa şi operele, numeroase şi variate, ale unchiului său, Plinius cel Bătrîn: este singura listă completă pe care o posedăm a operelor acestui Varro al epocii sale. În unele a furnizat lui Tacitus mărturii directe referitoare la eruptia Vezuviului şi la moartea lui Plinius cel Bătrîn. Apoi descrierea unor fenomene şi curiozităţi ale naturii: izvoarele Clitumnului, o insulă plutitoare pe un lac; dar şi unele credinţe care ne surprind la un om de cultură cum era Plinius, ca interpretarea unor vise, existenţa fantomelor. Sentimentele afectuoase pentru familie, cu excepţia celor pentru mama sa şi a celor pline de duioşie pentru Calpurnia, ocupă puţin loc în scrisorile sale; în schimb foarte multe scrisori oglindesc relaţiile sale cu prietenii şi

---

[72] Scris. IX, 7: Plinius le numeşte pe una „comedia" şi pe alta „tragedia".

[73] Scris. I, 13.

[74] Scris. I, 13; VI, 17.

https://biblioteca-digitala.ro

tot ceea ce este manifestare a vieții private și mondene: sărbătoriri, invitații, mese, recepții, mulțumiri, felicitări, înmormîntări, elogii; recomandări și intervenții; probleme de actualitate, testamente și moșteniri, tratamentul omenos al sclavilor; dificultățile proprietarilor în supravegherea și arendarea pămînturilor, de a căror administrare el se ocupă direct și personal; viața celor mari ca și a celor umili, a oamenilor de litere, a celor din tribunal — cum e a sa proprie — în societate, ca invitat, acasă, la țară, la masă, la baie. Altă dată oferă unui prieten un adevărat tratat de felul cum trebuie să studieze [75].

Fiind destinate publicării și supuse unei revizuiri făcute cu minuția unui om de gust, scrisorile sale nu au spontaneitatea apreciată de toți în scrisorile lui Cicero. Dar nu au nici aparența unor căutări, ci un caracter ocazional, de aderare totală la viața trăită. Ele ne împărtășesc curiozitatea epistolografului pentru tot ceea ce îl înconjoară, cu convingerea că scrisorile nu trebuie să conțină numai banalități cotidiene, interese meschine [76].

Interesul istoric al corespondenței lui Plinius constă în valoarea sa documentară: ea ne oferă un tablou al societății timpului, al vieții acestei societăți observată în agitația sa multiplă. Acest tablou este diferit de acela zugrăvit de Tacitus sau de Iuvenal; Plinius nu relatează decît trăsăturile onorabile, exemple de virtute, eroism [77]. Lui Verginius Rufus îi închină poate cele mai frumoase pagini [78]. Nu vorbește de rău pe niciunul din personaje, cu excepția lui Regulus, Pallas sau Iavolenus Priscus. Femeile, adevărate matroane de altădată, și-au păstrat virtuțile, și uneori oferă exemple de eroism; în locul unei Messalina, Plinius zugrăvește o Arria, sau o Fannia, sau chiar pe soția sa Calpurnia; pînă și Ummidia Quadratilla, octogenera mondenă, e prezentată fără maliție-zitate.

Scrisorile sale nu reflectă împrejurările tragice decît de departe, trăirea acelor evenimente apare estompată. În schimb el exaltă perioadele fericite cu un entuziasm uneori exagerat. În comparație cu ultimele zvîrcoliri ale republicii, dramatice, epoca bunului împărat care a fost Traian apare șterșă din punct de vedere istoric: oglindirea unei perioade prospere e tot atît de ingrată pentru o operă literară cît și pentru una istorică [79].

[75] Scris. VII, 9.
[76] Scris. III, 20.
[77] Scris. III, 16; VI, 24.
[78] Scris. II, 1; VI, 10; IX, 19.
[79] Cf. Anne-Marie Guillemin, *Pline le Jeune, Lettres.* Tome I. Paris, Belles Lettres, 1927, p. XXIX.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru Plinius scrisoarea nu este un bilet de afaceri, este un gen literar. În afară de biletele scurte, fiecare scrisoare este o bucată literară lucrată cu îngrijire.

Acest epistolar al cronicii variate a societății în care trăiește Plinius sub domnia unui împărat ca Traian poate fi foarte bine și jurnalul său intim. Cunoaștem felul cum își petrece el ziua, care poate fi o zi din viața oricărui literat bogat al vremii, fie la Roma, fie la una din vilele de la țară, unde se retrăgea ca să lucreze în liniște. Iubește natura cîmpenească, pe care o descrie cu drag, dar cîmpia lui Plinius, în afară de lumea vegetală, nu este populată cu alte viețuitoare; țăranii nu sînt integrați în această natură cîmpenească, ei apar numai atunci cînd vine vorba de rolul lor în muncile cîmpului, de necesitatea și dorința lui Plinius de a-i ajuta și a le ușura situația.

Unele scrisori oglindesc relațiile dintre stăpîni și sclavi; Plinius îl blamează pe Larcius Macedo, care a fost ucis de sclavi pentru că era „un stăpîn trufaș și crud și care își amintea prea puțin că și tatăl lui a fost sclav"[80]. Umanismul evoluat al epocii, în care Lucius Annaeus Seneca [81] scria: „...și sclavii sînt oameni... Ba sînt chiar niște prieteni umili... Noi nu-i avem dușmani, dar ni-i facem..." [82], se reflectă în tratamentul omenos al lui Plinius față de sclavi: îi tratează ca pe oameni liberi, întreținînd cu ei relații cordiale, plin de grijă cînd erau bolnavi [83]; sclavii instruiți erau pentru el societatea obișnuită cînd era la țară; în vila sa de la Laurentum, sclavii ocupau „încăperi atît de îngrijite încît ar fi putut găzdui oaspeți" [84]. Preocupat de situația grea a fermierilor, Plinius își dă seama că trebuie să-i ajute cumpărînd sclavi din cei mai buni, care nu trebuie puși în lanțuri „căci nici eu nu am nicăieri sclavi în lanțuri"[85].

Aprecierele și teoriile sale lit. rare sînt rodul unei bogate experiențe de scriitor. Ele relevă un discipol fidel al lui Quintilian, un critic cu gust, ale

---

[80] Scris. III, 14.

[81] Filozof stoic, se sinucide din ordinul lui Nero (în 65); scrie printre altele, *Epistulae ad Lucilium*, din care sînt extrase aceste cugetări (XLVII).

[82] Cf. *Proză latină*, București, Editura tineretului, pp. 239—242 (traducere de Dumitru Crăciun și Radu Albala).

[83] Scris. V, 19; VIII, 1 și 16.

[84] Scris. II, 17.

[85] Scris. III, 19 și n. 65.

https://biblioteca-digitala.ro

cărui teorii însă oscilează între curentul aticist și cel asianist [86]. El aprobă sîrguința în revizuirea scrierilor, fiind și metoda lui proprie, dar recomandă o atenție specială, pentru ca „șlefuirea" să nu dăuneze operei, făcînd-o să-și piardă strălucirea și reliefui [87].

Un mare număr de scrisori (43) tratează probleme literare; F. Copley [88] îl numește chiar „un zelos suporter al culturii": se ocupă de instruirea tinerilor [89], de talentele tinere care încep să se afirme, de importanța lecturilor publice, pe care el o susține cu tărie și, consecvent, o sprijină cu exemplul personal: el citește în fața unui cerc de prieteni aleși și invitați de el nu numai poeziile, dar și discursurile [90] rostite în instanță și pe care, înainte de a le da „în mîna cititorilor", le revizuiește în urma observațiilor aduse de publicul auditor.

În jurul său se formase unul din principalele cercuri literare din acea vreme [91], frecventat de scriitori de renume, ca Tacitus, dar și de poeți diletanți, al căror talent Plinius îl laudă, dar ale căror opere nu au rezistat timpului. Scrisorile îndrumătoare adresate tinerilor avocați, viitori oratori, conțin sfaturi valoroase. Vorbind despre stilul cel mai potrivit pentru scrisori, el îl recomandă pe cel „concis și simplu" [92]. În oratoria judiciară însă el admite conciziunea numai atunci cînd o îngăduie cauza susținută, altfel o consideră o trădare a intereselor celui apărat [93]. Alteori el preferă conciziunii expresia amplă, afirmînd că amploarea ciceroniană face mai evidentă frumusețea unei pledoarii [94]; vorbind despre stilul oratoric „îndrăzneț", el susține cu exemple din Demosthene, Eschine, Homer, că trebuie să fie împodobit, avîntat și, cînd e cazul, să se ridice pînă la sublim [95].

Scrisorile particulare, chiar dacă se resimt, unele, de formația retorică a lui Plinius, și chiar dacă se vede bine să ele sînt rezultatul

---

[86] *Asianismul* se caracteriza printr-un stil încărcat, împodobit, frază amplă, și printr-o gesticulație de scenă — în discursuri; reprezentantul asianismului la Roma a fost Hortensius (contemporan cu Cicero). *Aticismul* preconiza un stil sobru, concis, și o gesticulație cît mai controlată.

[87] Scris. V, 10; IX, 35.

[88] *Latin Literature from the Beginnings to the Close of the Second Century*, Michigan Press, 1969, p. 328.

[89] Scris. IV, 13.

[90] E primul care o face — VII, 17.

[91] Cf. Anne-Marie Guillemin, *Pline et la vie littéraire de son temps*, Paris, 1929, pp. 23-29.

[92] *pressus purusque* (lat.) — VII, 9.

[93] Scris. I, 20.—

[94] Scris. I, 20.

[95] Scris. IX, 26.

https://biblioteca-digitala.ro

unui travaliu literar, care le răpește spontaneitatea specifică acestui gen, sînt însă pline de farmec, de gust, de interes, rafinament; sînt sincere, pertinente la realitate, fiecare scrisoare conține un subiect real; într-un cuvînt, au calități care le fac să placă unui cititor modern.

Din scrisorile sale se desprinde un adevărat cult al formei [96]. Stilul său variază după destinatar, după subiectul tratat; pentru natura subiectelor scrisorilor în care redă viața societății contemporane stilul său se adaptează de minune: fără să fie afectat, e totuși abil și ceremonios, îmbinînd eleganța căutată cu finețea spirituală. În descrieri, care sînt plastice și pline de pitoresc, fraza e amplă și construită cu măiestrie căutată [97]; narațiunile sînt vii și concise, cu fraze scurte cînd vrea să le dea vivacitate [98], sau dramatice și înduioșătoare [99], uneori minuțioase și mergînd pînă la prolixitate [100]. Știe să relateze o anecdotă cu umor fin și fără maliție [101], să creioneze un portret [102]. Biletele sale sînt scurte pline de amabilitate și voie bună. Dialogul, mînuit cu talent și abilitate, dă scrisorii viață și relief dramatic; pagina devine astfel mai concretă.

Vocabularul suplu, elegant, clasic, presărat adesea cu cuvinte, expresii și citate grecește, simetria, echilibrul, grația și acurateța stilului fac din el un reprezentant al noului clasicism. Clasicismul său se vădește și prin imitarea „marilor modele", ca Cicero [103] — imitare pe care o recomandă și altora, deși, practic, el nu se poate sustrage întru totul tendințelor timpului [104] — cît și prin adaptarea stilului la subiect. Stilul scrisorilor e mai viu, mai concis și mai oral decît cel din Panegiric [105].

Toate acestea vădesc un scriitor al cărui gust rafinat s-a format prin multe lecturi, la școala marilor săi înaintași.

Corespondența cu Traian cuprinde scrisori tipic de serviciu: scurte, clare, la obiect. Am văzut împrejurările în care Plinius este trimis ca legat imperial în Bithynia, cu titlul special de legatus pro praetore consulari potestate [106]. Traian a încredințat această misiune extraordi-

---

[96] Scris. VII, 17.
[97] Scris. II, 17; V, 6; VIII, 8 și 20.
[98] Scris. I, 5; IV, 22.
[99] Scris. III, 14; VI, 16 și 20.
[100] Scris. VIII, 6.
[101] Scris. III, 12.
[102] Scris. I, 5.
[103] Scris. I, 5.
[104] Scris. VI, 21.
[105] Cf. E. Cizek, *op. cit.*, p. 57 și urm.
[106] CIL V, 5262.

https://biblioteca-digitala.ro

nară aceluia care a apărat în fața justiției pe unii guvernatori, a căror administrație n-a fost, desigur, fără pată, dar ai căror acuzatori dădeau dovadă de un spirit de nesupunere, ce trebuia reprimat. Așa că Traian „l-a trimis pe Plinius în Bithynia împotriva bitinienilor“ [107]. Se comiseseră acolo o serie de abuzuri, nereguli, tulburări, care erau un motiv de neliniște pentru puterea centrală. Traian nu pierde ocazia de a aminti legatului său că el a fost trimis acolo pentru restabilirea ordinei și menținerea liniștii și a păcii [108]. Reluînd proiectul lui Caesar, de a extinde granițele imperiului spre est, Traian se gîndea că Bithynia ar fi putut constitui baza de plecare a acestei expediții împotriva parților [109]. Faptul că nici una dintre scrisorile lui Traian nu pomenește de parți, deși Plinius vorbește ceva despre Sauromates [110], ar putea duce la concluzia că aceste scrisori au fost cenzurate, din motive de stat, înainte de publicarea corespondenței [111].

Pentru a servi intențiile împăratului, Plinius a păstrat, în mijlocul acestei populații greco-orientale, pe care Traian o cam disprețuia [112], tactul și delicatețea unui spirit modelat de activitatea juridică și politică, de literatură și de prietenii, de viața la Roma și aceea de la curtea împăratului.

Coroborînd datele din scrisori cu cele istorice și epigrafice, se poate conchide că această corespondență a lui Plinius cu Traian se întinde pe o perioadă de 16 luni [113]: între 17 septembrie 111 și ianuarie 113, de cînd datează ultimele sale scrisori. Culegerea n-a putut fi publicată decît după 113, poate chiar după moartea lui Traian; unii cercetători presupun că scrisorile au fost adunate și publicate de Calpurnia.

Plinius a fost un guvernator serios și bun, unul dintre cei mai scrupuloși, așa îl cunoaștem din scrisori. Neregulile existente impuneau soluționare promptă, dar el, nehotărît, îi cere împăratului părerea asupra celor mai neînsemnate probleme. Traian îi dă dreptate uneori, înțele-

---

[107] M. Durry, *Pline le Jeune, Tome IV. Lettres — Livre X. Panégirique de Trajan.* Paris, Belles Lettres, 1964, p. X.

[108] Scris. X, 32 și 117.

[109] Proiectul lui Traian se concretizează abia după moartea lui Plinius. În urma războiului cu parții (114—117), a căror capitală — Ctesiphon — o cucerește, Traian transformă în provincie romană Armenia, Mesopotamia și Asiria. Imperiul roman atinge acum maxima expansiune: din peninsula Iberică pînă la Eufrat și Tigru, din Britania pînă la granițele Saharei și prima cataractă a Nilului.

[110] Scris. X, 63, 64, 67.

[111] cf. M. Durry, op. *cit.*, p. XI.

[112] Scris. X, 40.

[113] Scrisorile 1—14 sînt anterioare plecării în Bithynia.

https://biblioteca-digitala.ro

gîndu-i scrupulele [114], alteori îi răspunde să hotărească singur cum va crede că e mai bine; uneori îl tachinează [115], alteori e agasat de nehotărîrea lui [116].

Discuții mari au stîrnit cele două scrisori referitoare la creștini [117], discuții care au pus sub semnul întrebării însăși autenticitatea lor, astăzi recunoscută de toți cercetătorii. Plinius îl întreabă pe împărat cît de generală și riguroasă trebuie să fie represiunea împotriva creștinilor. Răspunsul lui Traian [118] a fost considerat de unii cercetători ilogic și crud; alții au socotit că blîndețea lui Traian a fost dăunătoare pentru imperiu; subestimarea creștinismului — factor de progres — a grăbit prăbușirea imperiului. M. Durry [119] justifică răspunsul împăratului prin obligația de a menține ansamblul concepțiilor și tradițiilor care stăteau la baza statului roman: pe cît a fost posibil, el a îndulcit consecințele unei legislații pe care atitudinea revoluționară a unei religii noi, monoteiste, o făcea necesară.

La întrebările și la dubiile lui Plinius, Traian răspunde prin decizii rapide și clare; aceste rescripte [120] respectă dreptul roman; publicarea lor alături de scrisorile lui Plinius constituie o culegere de jurisprudență administrativă, căreia Plinius însuși i-a prevăzut eternitatea [121].

Cartea a zecea are un caracter cu totul diferit, și ca fond și ca formă, de primele nouă cărți. Ea face trecerea, am putea spune, între scrisorile personale și Panegiric, căci în ea Plinius are, ca și în Panegiric, aceeași atitudine de subaltern supus, sincer admirator al împăratului și al înfăptuirilor acestuia. Plinius se arată conștiincios, dar timid și lipsit de inițiativă. Poate că această lipsă de inițiativă, ca și tonul folosit de un înalt demnitar să fie un semn al consolidării absolutismului imperial.

Interesul istoric al cărții a X-a este considerabil: cunoaștem în amănunt administrarea unei provincii în timpul acelei pax romana. Cît despre Traian, îi recunoaștem răbdarea în a răspunde, uneori cam dur, celor mai neînsemnate probleme asupra cărora era consultat, decizia promptă, înțeleaptă, plină de omenie și înțelegere pentru reali-

---

[114] Scris. X, 115.
[115] Scris. X, 40.
[116] Scris. X, 82 și 117.
[117] Scris. X, 96 și 97.
[118] Scris. X, 97 și n. 61.
[119] *Op. cit.*, p. 71.
[120] *Rescripta* (lat.): hotărîri ale împăraților date prin răspunsuri la scrisorile primite de ei.
[121] Scris. X, 112.

https://biblioteca-digitala.ro

tăţile din acea parte a imperiului. Şi aceasta într-o formă clară, hotărîtă, concisă.

Simplă şi îngrijită ca formă, corespondenţa cu Traian contrastează cu stilul artificial din Panegiric. Sînt scrisori adevărate, care aşteaptă răspuns, dar fără altă valoare decît cea istorică — de document administrativ.

Plinius cel Tînăr este tipul literatului; face multe lecturi; studiul e viaţa, mulţumirea, consolarea sa[122]. Nu se desparte de tăbliţele cerate, care-l însoţesc pretutindeni, făcîndu-şi singur notările, sau dictîndu-le secretarului. Trăsătura sa distinctivă este dragostea pasionată pentru literatură[123], pentru care avea o înclinare firească: simţul nuanţelor, înţelegerea detaliului, egalitatea tonului. Calităţile sale intelectuale erau însă lipsite de profunzime, ceea ce se resimte şi în creaţia proprie şi în aprecierea operelor scriitorilor contemporani. Poeţii, pe care el îi laudă ca pe nişte reprezentanţi de seamă ai poeziei din vremea lui, nu au lăsat nici un nume în istoria literaturii latine. Majoritatea acestor poeţi erau, ca şi Plinius, personalităţi de seamă ale vieţii publice. Un rol deosebit în încurajarea literaturii şi artelor îi recunoaşte Plinius lui Titinius Capito — „cea mai mare mîndrie a secolului"[124], care, ca secretar imperial al lui Nerva şi apoi al lui Traian, a fost un mecena al epocii sale. Dar nici opera lui nu are valoarea pe care i-o atribuie Plinius.

Portretul acesta al lui Plinius ar putea părea exagerat, dacă generozitatea lui nu ar fi consemnată în monumentul epigrafic amintit[125], iar meritele lui de literat, recunoscute de contemporani, cărora Plinius le mulţumeşte pentru aprecieri: poetul Sentius Augurinus îi laudă versurile[126]; Plinius îi scrie prietenului său Sardus: „Am citit cartea ta... în care vorbeşti de mine"[127]; sau lui Venator: „Scrisoarea ta mi-a făcut într-adevăr plăcere, ... mai ales că tot timpul e vorba de micile mele lucrări"[128].

Iar bogatul schimb de scrisori (11) cu Tacitus ne arată că cei doi prieteni îşi încredinţau unul altuia scrierile pentru lectură şi corectări, deci marele Tacitus îi recunoaşte lui Plinius competenţa

---

[122] Scris. VIII, 19; IX, 6.
[123] Scris. I, 13; VI, 17.
[124] Scris. VIII, 12.
[125] Vezi n. 2.
[126] Scris. IV, 27.
[127] Scris. IX, 31.
[128] Scris. IX, 20.

https://biblioteca-digitala.ro

literatului rafinat: „Mi-ai trimis cartea ta ... nu ca un elev altui elev (cum scrii tu) ... voi exercita asupra cărții tale dreptul pe care mi l-ai dat ...“ îi scrie Plinius[129]; sau: „Am citit cartea ta și am făcut observații ...“[130].

Defectul său care apare evident din lectura scrisorilor particulare este o vanitate literară[131] greu reținută de o modestie invocată uneori[132]. E măgulit de aplauzele culese în lecturile publice[133], de scrierile celor care îl laudă[134]; amorul său propriu e satisfăcut mai ales de laudele aduse versurilor sale[135]. Dar vanitatea lui literară nu este neîndreptățită, ea izvorăște din dragostea pentru glorie și dorința pentru nemurire: el este convins că numai lăsînd opere nepieritoare posteritatea nu-l va da uitării[136], lucru pe care îl mărturisește cu sinceritate.

Aprecierea posterității nu-i este întru totul favorabilă. Nu numai căutarea gloriei i-a fost reproșată lui Plinius, ci și unele trăsături de caracter: modestia, echilibrul, cumpătarea l-au făcut să apară unora ca o figură ștearsă, lipsită de personalitate, iar optimismul său a fost considerat de unii naivitate. A mai fost criticat pentru lingușiri aduse lui Traian. Explicația acestor aprecieri trebuie căutată — spune Anne-Marie Guillemin — într-un ansamblu de împrejurări, pentru unele din ele fiind răspunzător chiar Plinius, prin firea lui, altele ținînd de genul pe care l-a cultivat, sau de lumea în care a trăit. Scrisorile lui sînt „pe jumătate adevărate scrisori, spune M. Durry[137]: adevărate, pentru că au fost adresate unui destinatar, pe jumătate, pentru că au fost scrise în vederea publicării“.

Dar cel mai mare prejudiciu în aprecierea corespondenței lui Plinius i-l aduce comparația cu Cicero. Scrisorile lui Cicero au prospețimea noutăților unor evenimente recente, redate adesea într-o formă care s-ar cere revizuită. O singură scrisoare atinge mai multe subiecte, reflectă complexitatea evenimentelor tumultuoase în mijlocul cărora a fost scrisă. Scrisorile lui Plinius puteau fi adresate, multe din ele, oricăruia dintre prietenii sau oamenii din societatea sa: nevoia lui de comunicare se cerea consemnată pentru posteritate, de aceea el se adresează unui

---

[129] Scris. VIII, 7.
[130] Scris. VII, 20.
[131] Scris. IX, 23.
[132] Scris. I, 8.
[133] Scris. IV, 5; VII, 4.
[134] Scris. IV, 27; IX, 8, 20 și 31.
[135] Scris. VII, 4; IX, 25.
[136] Scris. III, 7; V, 5 și 8.
[137] *Op. cit.*, p. VI.

https://biblioteca-digitala.ro

corespondent, desigur nu ales la întîmplare, ci din lumea acelora în măsură să împărtășească interesul manifestat de el. Dar scrisorile sale nu sînt dintre acelea care așteaptă răspuns.

De fapt Plinius însuși, temîndu-se parcă de comparația corespondenței sale cu aceea a lui Cicero, regretă că vremurile nu-i oferă o materie variată, bogată, interesantă, pasionantă, ca aceea care făcea subiectul scrisorilor lui Cicero; are impresia că este „încătușat" în limitele strîmte ale exercițiilor de școală [138].

E adevărat că, în comparație cu viața lui Cicero, agitată de atîtea evenimente epocale — conjurația lui Catilina, cele două triumvirate, războaiele civile care le-au urmat, instaurarea principatului și abolirea republicii — epoca în care trăiește Plinius nu este bogată în evenimente care să-i furnizeze material atît de pasionant pentru scrisori. Desigur că, și temperamental, Plinius, cu echilibrul și cumpătarea sa, se deosebea mult de pasionatul și înflăcăratul Cicero, care a rostit, pe lîngă atîtea alte discursuri, 14 Filipice numai împotriva lui Antonius (în 44 și 43 î. e. n.). I s-ar putea reproșa lui Plinius că politica externă a statului oferea subiecte interesante pentru scriitori: a trăit perioada în care Traian, biruindu-l pe Decebal, a lărgit și pacificat granițele imperiului la Dunăre. Aceste evenimente nu au rămas fără ecou pentru el, dovadă scrisoarea VIII, 4. Cît privește istoria, Plinius mărturisește că ar înclina să scrie o operă istorică[139], dar argumentele invocate de el dovedesc că nu se prea încumetă: e riscant să critice pe unii și să laude pe alții — aceeași teamă și neîncredere de atîtea ori exprimate de el. Sau poate că, după ce a citit lucrările lui Tacitus — „Am presimțirea că istoriile tale vor fi o operă nepieritoare"[140] — Plinius își dă seama că nu avea calități de istoric și renunță.

Panegiricul, din punct de vedere literar, este un model de elocință oficială, cel mai strălucit al unui gen care avea să înflorească în sec. III și IV e.n. După modelul lui Plinius, Fabius Memmius Symmachus adună, ordonează și publică scrisorile tatălui său, oratorul Q. Aurelius Symmachus (unul dintre interlocutorii din Saturnalele lui Macrobius, scrise prin anul 400 e.n.), grupîndu-le în 9 cărți de scrisori particulare și o a zecea de scrisori oficiale.

În evul mediu Plinius a fost mai puțin citit. Umaniștii, făcînd apel la corespondența unui om pentru a-i cunoaște viața, au studiat scrisorile lui Cicero, și cu acest prilej și-au amintit și de Plinius.

---

[138] Scris. IX, 2.
[139] Scris. V, 8.
[140] Scris. VII, 33.

https://biblioteca-digitala.ro

Epoca modernă vede în corespondența lui Plinius o adevărată sursă de informații pentru cunoașterea vieții societății din timpul lui Traian. Scrisorile lui sînt apreciate și pentru farmecul lor odihnitor, căci el își păstrează echilibrul și calmul de nezdruncinat în orice împrejurare. Era înclinat să primească cu zîmbetul pe buze orice situație. „S-a spus că, așa cum Tacitus vedea răul și acolo unde nu era, Plinius vedea binele și acolo unde era rău"[141]. A. Rostagni[142] își intitulează capitolul în care vorbește despre el „Plinio il Giovane e la sua società", deci îl consideră un scriitor reprezentativ pentru epoca lui chiar dacă, sau tocmai pentru că opera lui prefigurează decadența literaturii, care avea să urmeze. „El poate fi considerat, pentru felul său de a gîndi și a scrie, ca «ziaristul» acelei epoci, așa cum Tacitus a fost istoricul și Iuvenal poetul"[143]. J. Bayet[144] îl consideră un scriitor de talent, văzînd epuizarea unei literaturi în pragul decadenței, perioadă pentru care Plinius este mai reprezentativ decît Marțial, Iuvenal și Tacitus care „au depășit-o prin geniul lor". Unii cercetători[145] consideră corespondența lui Plinius egală ca valoare cu aceea a lui Petrarca sau a lui Humboldt. Sînt aprecieri la care ajung toți cei care citesc astăzi corespondența lui Plinius, din care figura lui se desprinde ca una din cele mai blînde, mai calde, mai luminoase ale antichității. Fiind în fruntea elitei intelectuale, numele său, alături de cel al lui Tacitus, personifica și simboliza în ochii contemporanilor cultul literaturii în lumea romană[146] a timpului său.

Plinius cel Tînăr este încă modern prin spirit și vitalitate. Pentru noi, cei născuți din „marele foc care a topit două popoare într-unul", cum spune V. Pârvan[147], popoare al căror sînge s-a înfrățit scăldînd pămîntul de la Tapae și Sarmisegetuza, Plinius ne este aproape și prin faptul că a fost contemporanul marii înfruntări între romani și daci. Felicitîndu-l pe Caninius Rufus pentru proiectul de a scrie un poem despre războaiele daco-romane — „subiect atît de actual și de vast și, cu toate că faptele sînt adevărate, atît de fabulos" — cum spune Plinius

---

[141] E. Paratore, *Storia della letteratura latina*, Firenze, 1961, p. 717.

[142] *Storia della letteratura latina*, vol. II, ed. 2, Milano, 1939—40, p. 563.

[143] A. Rostagni, *Op. cit.*, p. 564.

[144] *Op. cit.*, p. 527.

[145] M. Schuster, *C. Plinius Caecilius Secundus*, în PWRE, col. 454.

[146] Scris. IX, 23.

[147] Cf. D. Almaș, *Decebal*, București, Editura Meridiane, 1972, p. 154.

https://biblioteca-digitala.ro

în scrisoarea VIII, 4, el creionează lapidar portretul semeţului „şoim" al Carpaţilor. Acel rege „barbar" neînfricat şi dîrz, dar atît de mare, încît pînă şi numele lui refuză să se supună regulilor metrice ale unui poem: „un rege care, izgonit din domnie, alungat chiar din viaţă, nu-şi pierde deloc nădejdea" — spune Plinius. Cînd însă ţara şi reşedinţa i-au fost ocupate de biruitori, pentru a nu se lăsa prins viu de comandantul roman care-l ajunge din urmă, şi spre a nu împodobi carul triumfal al împăratului Romei, marele învins se înjunghie cu spada curbată dacică, scenă ce se poate vedea pe Columna traiană. Mai vorbeşte Plinius în această scrisoare despre „poduri noi aruncate peste fluvii" — este podul peste Dunăre de la Drobeta, construit între 103 şi 105 de arhitectul Apollodor din Damasc. Această scrisoare a lui Plinius este pentru noi cu atît mai grea de semnificaţii, cu cît, din tot ceea ce au scris istoricii antici, unii dintre ei martori oculari ai crîncenei încleştări între cuceritori şi cei ce-şi apărau libertatea, nu s-a păstrat decît foarte puţin din Istoria romană a lui Dio Cassius[148].

LIANA MANOLACHE

---

[148] Istoric bitinian (155—235 e.n.), autorul unei *Istorii romane* în limba greacă, din care cărţile LXVII şi LXVIII, referitoare la războaiele daco-romane, s-au păstrat numai sub forma unor rezumate bizantine tîrzii. (vezi şi D. Almaş, *op. cit.*, passim).

https://biblioteca-digitala.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Pentru traducerea de față s-au folosit următoarele ediții ale textelor latine:

Plinius, *Epistulae*, A Critical Edition, by Selatie Edgar Stout. Indiana University Press, Bloomington, 1962.

Pline le Jeune, *Lettres*. Tomes I-III. Livres I-IX. Texte établi et traduit par Anne-Marie Guillemin. Paris, Belles Lettres, 1927—1928.

Pline le Jeune, Tome IV. *Lettres. Livre X. Panégyrique de Trajan*. Texte établi et traduit par Marcel Durry. Paris, Belles Lettres, 1964.

Pentru unele citate întîlnite în opera lui Plinius, cînd am indicat locul citatului în nota din josul paginii, am folosit, la numele autorului și titlul operei, prescurtările obișnuite în literatura de specialitate, urmate de cifre, sau grupuri de cifre romane, care se referă la cărți (cînd opera menționată era divizată în cărți); apoi de cifre, sau grupuri de cifre arabe, pentru indicarea capitolelor, sau, după caz, a versurilor, și apoi, la urmă, paragrafele (cînd există).

În traducerea *Scrisorilor* lui Plinius nu am marcat și paragrafele (așa cum apar în edițiile străine) pentru a nu impieta asupra cursivității lecturii, fragmentînd-o. În traducerea *Panegiricului*, la fel, am indicat doar capitolele, nu și paragrafele, din același motiv.

În textul operei lui Plinius sînt mai puține pasaje obscure decît în acelea ale altor scriitori din antichitate. Totuși uneori manuscrisele prezintă variante ce constituie veritabile *loci desperati* semnalate ca atare de cercetătorii care au întocmit ediții însoțite de aparat critic. În asemenea cazuri am ales, din edițiile folosite, pe aceea a cărei lecțiune dădea un sens mai limpede textului și am menționat, în nota din josul paginii, cauza eventualei lipse de claritate a pasajului. De asemenea, am indicat, așa cum am întîlnit în edițiile folosite, lacunele din manuscris, din cauza cărora textul este neclar, uneori chiar ininteligibil.

În notele explicative nu am făcut decît foarte rare trimiteri — cînd le-am socotit absolut necesare — la alte note anterioare, pentru a evita paralelismele.

L. M.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

SCRISORI

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA I

1

C. Plinius către iubitul său Septicius[1]

[Dedicație]

M-ai îndemnat de atîtea ori să string și să public din scrisorile mele pe cele scrise mai îngrijit. Iată-le adunate[2], nu în ordine cronologică (doar nu scriu istorie), ci așa cum mi-au căzut în mînă. Numai să nu ne pară rău, ție — pentru sfatul dat, mie — că te-am ascultat. Voi avea grijă să le adun și pe acelea de care nu m-am ocupat încă și, dacă voi scrie altele, nu le voi mai distruge. Cu bine.

I, 2

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[Trimiterea unei lucrări]

Deoarece prevăd că vei sosi cu întîrziere, îți trimit lucrarea de care ți-am vorbit în ultima scrisoare. Te rog să o citești și să faci unele îndreptări, așa cum îți e obiceiul, mai ales că am impresia că niciodată nu am scris ceva cu atîta ζῆλος*. Am încercat să imit — numai ca stil — pe Demosthene, preferatul tău dintotdeauna, pe Calvus[3], modelul meu din ultima vreme; căci forța unor asemenea talente „puțini favoriți ai zeilor...“** o pot avea. Iar subiectul în sine era (să nu exagerez) pe măsura ambiției mele: căci cerea o putere de expresie susținută, ceea ce m-a smuls din inerția care mă toropise de multă vreme — numai dacă sînt eu omul care să fie scuturat. Dar nu am renunțat cu totul la acele

---

* Zel, rîvnă.

** Vezi Vergiliu, *En.* VI, 129: „Numai puțini iubiți și ocrotiți de Iupiter...“

https://biblioteca-digitala.ro

λήκυθοι* ale scumpului nostru Cicero [4], ba chiar m-am abătut din drum ori de cîte ori eram ispitit de ornamente de stil adecvate; căci voiam să fie pline de vigoare, nu monotone. Să nu crezi că îți cer îngăduința cu această explicație. Dimpotrivă, ca să-ți trezesc mai mult spiritul critic, îți vor mărturisi că nici pe mine, și nici pe prietenii mei nu ne sperie gîndul unei publicări, bineînțeles dacă tu vei încuraja această iluzie. Evident, trebuie să public ceva, și e preferabil să dau ceea ce am gata (dorința unui leneș, vezi bine). Trebuie să public, din mai multe motive: în primul rînd, pentru că mi se spune că lucrările mele sînt încă în mîinile tuturor, chiar dacă și-au mai pierdut din farmecul noutății — numai să nu fie aceasta o lingușire de-a librarilor. Dar n-au decît să mă lingușească, dacă prin această minciună ei mă fac să-mi prețuiesc mai mult lucrările. Cu bine.

I, 3.

C. Plinius către iubitul său Caninius Rufus

[Vila încîntătoare a lui Rufus]

Ce mai face Comum [5], atît de drag mie și ție? dar casa atît de încîntătoare de la marginea orașului? dar porticul, unde e veșnic primăvară? dar umbrarul de platani deși? dar canalul cu maluri de verdeață și unde de cleștar? dar lacul de la vărsarea lui, care-i primește apele? dar aleea pentru lectici, cu pămîntul moale și totuși bătătorit? dar camera de baie, scăldată din toate părțile de atîta soare? dar încăperile pentru masa oaspeților de vază sau a celor de-ai casei? dar camerele pentru odihna de zi și cea de noapte? Te-au subjugat aceste locuri frumoase și te reține ele pe rînd? Sau obligația de a-ți vizita proprietățile te face să te desparți adesea de ele, călătorind, cum îți este obiceiul? Dacă ele te rețin, ești un fericit între fericiți, dacă nu, unul dintre cei mulți. Ar fi timpul să lași în seama altora grijile mărunte și plicticoase, iar tu să te dedici studiului,

* Ornamente de stil.

https://biblioteca-digitala.ro

în acest refugiu calm şi odihnitor. Studiul să-ţi fie ocupaţia şi recreaţia, munca şi odihna; lui să-i închini nopţile de veghe şi chiar somnul tău. Plăsmuieşte şi dăltuieşte ceva care să rămînă pe veci al tău. Căci celelalte bunuri vor reveni unuia şi altuia, după moartea ta: numai acesta, odată al tău, nu va înceta niciodată să-ţi aparţină. Ştiu bine cu cine vorbesc, cărui spirit şi cărui talent mă adresez. Străduieşte-te dar să te ridici în ochii tăi la preţuirea pe care ţi-o vor da şi ceilalţi, dacă te vei preţui tu singur. Cu bine.

I, 4

C. Plinius către soacra sa, Pompeia Celerina[6]

[Ospitalitatea sclavilor de pe moşiile Pompeiei Celerina]

Ce belşug la moşia ta de la Ocriculum, la cele de la Narnia, Carsulae, Perusia![7] Şi ce baie la cea din Narnia! A fost destul o scrisoare de-a mea (căci nu mai e nevoie să scrii tu), şi aceea încă scurtă şi de demult... Pe Hercule, mai stăpîn mă simt la proprietăţile tale decît la ale mele, cu singura deosebire că oamenii tăi mă întîmpină cu mai multă grijă şi atenţie decît ai mei. Probabil, la fel ţi se va întîmpla şi ţie, dacă te vei abate vreodată pe la mine. Aş vrea să o faci, în primul rînd ca să te simţi şi tu la mine tot aşa de bine cum m-am simţit eu la tine, şi în al doilea rînd, pentru ca oamenii mei să se mai dezmorţească din cînd în cînd, căci pe mine mă aşteaptă fără prea multă grijă, şi aproape cu nepăsare. La sclavi teama de stăpînii pe care îi ştiu blînzi dispare prin însăşi puterea obişnuinţei; o schimbare îi mai înviorează şi se străduiesc să o dovedească stăpînului, mai degrabă prin ceea ce fac pentru oaspeţii lui, decît pentru el. Cu bine.

I, 5

C. Plinius către iubitul său Voconius Romanus[8]

[Regulus, delatorul]

Ai văzut vreun om mai fricos şi mai slugarnic decît Marcus Regulus[9] după moartea lui Domiţian? În timpul acestuia a săvîrşit ticăloşii nu mai mici decît în timpul lui Nero, dar

https://biblioteca-digitala.ro

mai pe ascuns. L-a cuprins teama să nu-i port pică, şi nu se înşela, îi purtam. A contribuit la condamnarea lui Rusticus Arulenus [10], s-a bucurat într-atît de moartea lui, încît a citit în public şi a făcut să circule o carte în care se înverşuna împotriva lui Rusticus şi îl numea „maimuţa stoicilor", ba chiar „stigmatizat cu fierul roşu al lui Vitellius". Recunoşti aici elocvenţa lui Regulus. L-a defăimat pe Herennius Senecio cu atîta îndîrjire, încît pînă şi Mettius Carus [11] l-a întrebat: „Ce ai cu morţii mei? M-am legat eu de Crassus sau de Camerinus?" Pe aceştia el îi acuzase în timpul lui Nero. Regulus îşi închipuia că toate acestea m-au indignat, şi de aceea nici nu m-a chemat cînd şi-a citit în public cartea.

Şi-apoi, nu putea uita în ce pericol de moarte am fost eu însumi cînd m-a provocat el în faţa centumvirilor [12]. O apăram, la rugămintea lui Arulenus Rusticus, pe Arionila, soţia lui Timo, Regulus mi-era adversar. Într-o parte a discursului m-am folosit de părerea lui Mettius Modestus, om de seamă, care era pe atunci exilat într-un loc hotărît de Domiţian. Şi numai ce-l aud pe Regulus: „Spune-mi, te rog, Secundus, ce gîndeşti despre Modestus?" Îţi dai seama ce primejdie dacă răspundeam „numai bine" şi ce ruşine dacă răspundeam „rău". Nu pot să spun altceva decît că mi-au venit zeii în ajutor. „Voi răspunde — am zis — dacă acesta este lucrul asupra căruia au a se pronunţa centumvirii". El din nou: „Te întreb ce părere ai despre Modestus". Şi eu iarăşi: „De obicei, martorii sînt interogaţi cu privire la acuzaţi, nu la cei condamnaţi". Şi el pentru a treia oară: „Nu te mai întreb acum ce gîndeşti despre Modestus, ci despre devotamentul lui faţă de împărat". „Mă întrebi ce gîndesc? Ei bine, socot că e o nelegiuire să pui o astfel de întrebare despre o cauză asupra căreia justiţia şi-a spus cuvîntul." S-a potolit. Am fost lăudat şi felicitat pentru că nu mi-am întinat numele printr-un răspuns abil poate, dar vrednic de dispreţ, şi nici nu m-am lăsat prins în laţul unei întrebări atît de perfide.

De aceea, el, chinuit acum de remuşcări, îl opreşte pe Caecilius Celer [13], apoi pe Fabius Iustus [14] şi îi roagă să mă împace cu el. Nu se mulţumeşte cu atît, ci merge şi la Spurinna [15] şi, slugarnic cum e el cînd e cuprins de panică,

https://biblioteca-digitala.ro

îl imploră: „Du-te, te rog, mîine să-l vezi pe Plinius acasă, dar dis-de-dimineaţă (căci nu mai pot îndura, chinul acesta) şi fă tot ce poţi ca să nu mai fie supărat pe mine".

Mă deşteptasem; veste de la Spurinna: „Vin la tine". „Ba vin eu la tine" — şi ne întîlnim sub porticul Liviei[16] pe cînd ne duceam unul la celălalt. Îmi face cunoscută dorinţa lui Regulus, adăugînd şi rugămintea sa personală, cu rezervă, cum se cuvine să vorbească un om deosebit pentru un altul care nu-i seamănă cîtuşi de puţin. „Vei cîntări singur — i-am spus — ce crezi de cuviinţă să-i răspunzi lui Regulus. Nu vreau să-ţi ascund — îl aştept pe Mauricus [17] (nu revenise încă din exil), aşa că nu ştiu ce răspuns să-ţi dau, eu voi face cum va hotărî el; el este acela care trebuie să decidă în această privinţă, iar eu să-l ascult".

După cîteva zile, mă întîmpină chiar Regulus la ceremonia intrării în funcţie a pretorului [18]; mă urmărise pînă acolo şi, trăgîndu-mă deoparte, îmi spune că îi e teamă că îmi mai stăruie în minte vorbele rostite de el odată, la un proces judecat de centumviri, cînd mi-a ripostat mie şi lui Satrius Rufus: „Satrius Rufus care nu are pretenţia să rivalizeze cu Cicero, ci se mulţumeşte cu elocinţa secolului nostru" [19]. I-am răspuns că abia acum îmi dau seama că a spus o răutate, fiindcă o mărturisea singur, altfel aş fi putut să o iau drept laudă. „Eu unul, am adăugat, mă străduiesc să rivalizez cu Cicero şi nu mă mulţumesc cu elocinţa vremurilor noastre; căci socot o mare prostie să nu-ţi alegi cele mai bune modele, cînd vrei să imiţi. Dar tu, care îţi aminteşti de acest proces, cum de l-ai uitat pe acela în care m-ai întrebat ce gîndesc despre devotamentul lui Metius Modestus faţă de împărat?" L-am văzut îngălbenindu-se, el care e palid de felul lui, şi, încurcat, spuse: „Cînd am întrebat, n-am vrut să-ţi fac ţie rău, ci lui Modestus". Vezi cîtă cruzime la acest om, care nici nu se ascunde că a vrut să facă rău unui exilat. Şi a adăugat un motiv puternic: „A scris într-o scrisoare care s-a citit în faţa lui Domiţian: Regulus, cel mai nemernic dintre toţi bipezii" [20] — lucru pe care Modestus îl scrisese într-adevăr.

Cam aşa s-a sfîrşit convorbirea noastră, şi n-am vrut s-o mai prelungesc, ca să-mi păstrez toată libertatea de acţiune pînă la venirea lui Mauricus. Îmi dau seama că Regulus

https://biblioteca-digitala.ro

este δυσκαθαίρετον*: e bogat [21], influent, mulți îl caută, dar și mai mulți se tem de el, și asta adeseori e mai tare decît iubirea. Și totuși toate acestea se pot nărui la o simplă zguduire. Căci trecerea de care se bucură oamenii răi e tot atît de vremelnică pe cît sînt ei înșiși.

În sfîrșit, repet, îl aștept pe Mauricus. E un om serios, înțelept, trecut prin multe încercări de la care a avut de învățat și care poate să întrevadă viitorul, judecînd trecutul. Hotărîrea mea de a întreprinde ceva sau a sta deoparte depinde de el [22]. Ți-am scris toate acestea fiindcă, ținînd seama de prietenia care ne leagă, se cuvine să cunoști nu numai toate faptele și spusele mele, ci și intențiile. Cu bine.

I, 6

C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus

[Vînătoare norocoasă]

Ai să rîzi, și ai de ce să rîzi. Eu, așa cum mă cunoști, am prins trei mistreți, și încă foarte frumoși. „Tu?" ai să spui. Da, chiar eu, și încă fără să renunț cu totul la neapăsarea și liniștea mea. Stăteam lîngă plase și aveam la îndemînă nu parul ascuțit sau lancea, ci un stilet și tăbliţele cerate [23]; cugetam la cîte ceva și îmi notam, așa că, dacă m-aș fi întors acasă cu mîinile goale, tot aveam tăbliţele pline. Nu trebuie să disprețuiești acest fel de studiu. E de necrezut cum activitatea și mișcarea trupului pot stimula gîndirea, iar singurătatea pădurii care te împresoară și însăși liniștea desăvîrșită care se cere la o vînătoare sînt tot atîtea îndemnuri vii la cugetare.

Prin urmare, cînd te mai duci la vînătoare, ascultă-mă pe mine și așa cum îți iei coșul cu pîine și plosca, ia cu tine și tăbliţele; te vei convinge că și Minerva cutreieră munții, nu numai Diana. Cu bine.

---

* Inatacabil.

https://biblioteca-digitala.ro

I, 7

C. Plinius către iubitul său Octavius Rufus

[Răspuns la o cerere de a pleda împotriva locuitorilor din Baetica]

Uite pe ce culmi m-ai așezat cînd mi-ai atribuit aceeași putere și aceeași autoritate pe care Homer le atribuie lui Iupiter cel mare și bun:

Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσεν *.

Și eu pot să răspund dorinței tale tot printr-un semn al capului — afirmativ sau negativ. Căci așa cum mi-e îngăduit — mai ales cînd e și dorința ta — să refuz sprijinul meu locuitorilor din Baetica [24] pledînd împotriva unui singur om, tot așa lealitatea mea și statornicia, pe care tu o apreciezi, nu mi-ar permite să pledez împotriva unei provincii de care m-am legat cîndva prin atîtea servicii, atîtea strădanii și chiar atîtea primejdii [25]. Voi adopta deci această cale de mijloc: din cele două lucruri pe care mi le ceri îl voi alege mai degrabă pe acela care va satisface nu numai rîvna, dar și spiritul tău de dreptate. Căci trebuie să țin seama nu atît de ceea ce dorește în momentul de față un om deosebit ca tine, cît de ceea ce vei încuviința tu întotdeauna.

Nădăjduiesc să fiu la Roma în jurul idelor [26] lui octombrie și să-l încredințez prin viu grai pe Gallus de toate acestea, în numele meu și al tău. Dealtfel, poți să fii de pe acum chezaș pentru mine față de Gallus:

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε **.

Și în definitiv, de ce să nu-ți vorbesc mereu în versuri homerice, de vreme ce tu nu-mi îngădui să mă folosesc de ale tale? Într-atît ard de dorința de a le cunoaște, încît mai că m-aș putea lăsa cumpărat cu acest preț unic pentru a pleda chiar împotriva locuitorilor Baeticei.

Era să uit ceea ce n-ar trebui uitat în nici un caz: am primit curmalele, care sînt excelente și care rivalizează acum cu smochinele și mînătîrcile. Cu bine.

---

* „Una dintre dorințe i-a fost îndeplinită de părintele nostru, dar la cealaltă el scutură din cap." (Homer, *Il.*, *XVI*, 250).

** „Și el aprobă, încruntîndu-și sprîncenele negre" (Homer, *Il.*, I, 528).

https://biblioteca-digitala.ro

I, 8

C. Plinius către iubitul său Pompeius Saturninus

[Ezitări, la gîndul publicării unui discurs inaugural]

Scrisoarea ta, prin care îmi ceri să-ţi trimit ceva din lucrările mele, mi-a sosit tocmai la timp, cînd mă hotărîsem chiar să-ţi trimit. Aşa că ai dat pinteni unui cal care gonea singur şi totodată ai înlăturat pentru tine orice posibilitate de a refuza această muncă, iar pentru mine — orice scrupul în a ţi-o pretinde. Căci nu e cazul să primesc cu sfială ceea ce mi-ai propus [27] şi nici tu să te simţi copleşit de ceea ce mi-ai cerut. Asta nu înseamnă însă că trebuie să te aştepţi la o lucrare nouă din partea unui leneş ca mine. Vreau să-ţi cer să te ocupi din nou de discursul pe care l-am rostit în faţa concetăţenilor mei la inaugurarea bibliotecii [28]. Îmi amintesc chiar că ai făcut cîteva observaţii, dar de ordin general. De data aceasta te rog să nu-l urmăreşti numai în linii mari, ci să te apleci cu spiritul critic pe care ţi-l cunosc chiar şi asupra celor mai mici amănunte. După îndreptările aduse vom avea libertatea să-l publicăm, sau să-l păstrăm. Ba poate chiar tocmai ezitarea noastră va fi îndrumată către o hotărîre sau alta, în urma corectării, care va da la iveală o lucrare nedemnă de a fi publicată, dacă va avea prea multe îndreptări, sau făcînd-o demnă de publicare, tocmai în urma acestor îndreptări.

Dealtfel, această ezitare a mea îşi are explicaţia nu atît în compoziţie cît în însăşi natura subiectului. S-ar putea să par puţin cam lăudăros şi vanitos, ceea ce pune la grea încercare modestia mea, chiar dacă stilul este rezervat şi simplu, pentru că sînt nevoit să vorbesc şi despre dărnicia părinţilor mei şi despre a mea. E un teren primejdios şi înşelător, chiar atunci cînd îl abordezi constrîns de necesitate. Căci dacă şi laudele aduse unor străini nu sînt ascultate cu plăcere, apoi cît de greu este să izbuteşti ca un discurs în care vorbeşti despre tine şi despre ai tăi să nu fie supărător. Oamenii nu văd cu ochi buni nici meritul în sine, cu atît mai puţin lauda şi recunoaşterea lui, iar faptele cu adevărat bune sînt mai puţin răstălmăcite şi ponegrite numai atunci cînd peste ele se aşterne umbra şi tăcerea.

https://biblioteca-digitala.ro

Iată de ce mă întreb adesea dacă acest discurs, așa cum este el, l-am scris numai pentru mine, sau sînt dator să-l fac cunoscut și altora. Înclin să-l păstrez pentru mine la gîndul că cele mai multe lucruri necesare pentru înfăptuirea unei acțiuni, după realizarea ei nu mai au aceeași utilitate și nu mai stîrnesc același interes.

Și-apoi, ca să nu caut exemplele prea departe, ce-mi putea fi mai de folos decît să expun, fie și în scris, rațiunea dărniciei mele? Căci prin aceasta dobîndeam, în primul rînd putința de a zăbovi în tovărășia unor gînduri înălțătoare, în al doilea rînd mă convingeam de toată frumusețea lor prin acest contact susținut și, în sfîrșit, nu mă expuneam părerilor de rău care însoțesc de obicei generozitatea nechibzuită. Și aceasta avea ca rezultat deprinderea de a disprețui banul. Căci, în vreme ce oamenii toți sînt sortiți de natură să adune bani, pe mine, dimpotrivă, această plăcere de a dărui, îndelung și bine cumpănită, m-a eliberat din lanțurile obișnuite ale lăcomiei; iar dărnicia mea mi se părea cu atît mai lăudabilă, cu cît ea nu era o pornire necugetată, ci rodul unei chibzuințe.

La aceste temeiuri se adăuga faptul că eu nu ofeream jocuri publice sau spectacole cu gladiatori, ci o subvenție anuală [2] pentru întreținerea copiilor născuți liberi. În adevăr, desfătarea ochilor și a urechilor nu are nevoie să fie încurajată, așa că un discurs nu trebuie să urmărească promovarea, ci mai curînd înfrînarea ei. Însă, pentru ca cineva să ia asupră-și de bună voie neplăcerile și povara educației, trebuie convins nu numai prin folosul ce l-ar avea, ci și prin îndemnuri deosebite. Căci dacă medicii, cînd recomandă o hrană sănătoasă dar neplăcută la gust, o însoțesc cu cuvinte îmbietoare, cu atît mai mult se cuvenea ca acela care urmărește binele public printr-o donație foarte utilă, dar nu tocmai pe placul tuturor, să o prezinte printr-un discurs. Trebuia să mă străduiesc mai ales ca binefacerea adusă celor ce au copii să fie privită cu ochi buni și de cei ce nu au, iar cinstirea adusă unora să fie așteptată cu răbdare și meritată și de ceilalți. Dar, așa cum atunci am avut în vedere nu atît propria-mi vanitate, cît binele obștesc, căci voiam să fie bine înțelese rostul și eficacitatea daniei mele, tot așa acum,

https://biblioteca-digitala.ro

cînd e vorba să public discursul, mă tem să nu dau impresia că am urmărit nu atît folosul altora, cît gloria personală. Şi-apoi, să nu uităm că un suflet ales în cinstirea meritelor personale pune mai mult preţ pe glasul conştiinţei, decît pe faimă. Gloria trebuie să vină de la sine, nu să fie căutată, şi dacă cumva nu vine, nu înseamnă prin aceasta că o faptă lipsită de glorie e mai puţin frumoasă. Aceia însă, care îşi împodobesc binefacerile cu discursuri, te fac să crezi nu că le laudă pentru că le-au făcut, ci că le-au făcut ca să le laude. De aceea o faptă, care apare în toată măreţia ei cînd e povestită de un altul, îşi pierde orice strălucire cînd e povestită de cel ce a săvîrşit-o. Oamenii, cînd nu pot nimici fapta în sine, o defăimează. Astfel, dacă ai făptuit ceva care trebuie trecut sub tăcere, e criticată fapta ta, iar dacă ai săvîrşit ceva demn de laudă, eşti criticat tu însuţi pentru că ai tăcut.

Şi eu mai am o reţinere pentru considerentul special că acest discurs al meu nu a fost rostit în faţa poporului, ci în faţa decurionilor[30], nu în public, ci în senat. Mă tem deci să nu par lipsit de consecvenţă: cînd am rostit discursul, m-am ferit de laudele şi aclamaţiile mulţimii, şi acum să le caut, prin publicarea lui? Atunci cînd era vorba de binele poporului, eu am pus între mine şi el uşa şi zidurile senatului, ca să nu cad în păcatul ambiţiei, şi acum să le ies în cale tocmai acelora pentru care binefacerea mea nu constituie decît un exemplu bun, ca şi cum le-aş atrage atenţia asupra mea? Iată motivele ezitării mele; voi urma însă sfatul tău a cărui autoritate nu mai are nevoie de argumente. Cu bine.

I, 9

C. Plinius către iubitul său Minicius Fundanus

Deşertăciunea vieţii la Roma faţă de plăcerea de a studia la ţară]

E de mirare cum la oraş găseşti, sau ţi se pare că găseşti, un sens fiecărei zile care trece, dar după ce au trecut mai multe, toate luate la un loc îţi par lipsite de sens. Dacă ai să întrebi pe cineva: „ce-ai făcut astăzi?“, îţi va răspunde: „am fost de faţă la ceremonia de îmbrăcare a togei virile[31];

https://biblioteca-digitala.ro

am luat parte la o logodnă sau la o nuntă; cineva m-a rugat să asist la sigilarea unui testament [32], altcineva, la un proces [33], altul, să iau parte la un consiliu" [34]. Toate acestea, atît de necesare în ziua în care le-ai îndeplinit, îți apar în toată deșertăciunea lor cînd te gîndești că fiecare zi ți-ai trecut-o în felul acesta, și mai ales cînd ești departe de oraș. Căci atunci te întrebi în sinea ta: „cîte zile am pierdut în îndeletniciri cu totul de prisos?"

Așa îmi spun și eu, ajuns la vila mea de la Laurentum, după ce citesc sau scriu ceva, sau îmi văd de sănătate, căci se știe că spiritul este ajutat de forța fizică. Acolo nu aud și nu spun nimic de care să-mi pară rău. Nimeni nu vine să-mi spună despre altul vorbe urîte, nici eu nu dojenesc pe nimeni, decît doar pe mine, cînd nu-mi place ceea ce scriu; nu mă tulbură nici o dorință, nici o temere, nu mă neliniștește nici un zvon, vorbesc doar cu mine însumi și cu cărțile mele. Ce viață curată și sănătoasă! Ce tihnă plăcută și lăudabilă, mai frumoasă, poate, decît orice ocupație! O, mare, o, țărm al mării, adevărat și neprețuit μουσεῖον *, cîte lucruri ne dezvăluiți, cîte îndemnuri ne dați!

Așa că lasă și tu, de îndată ce vei avea prilejul, zarva în care trăiești, alergătura fără rost și treburile atît de plicticoase și dedică-te studiului sau odihnei. Căci, așa cum a spus, cu mult spirit și dreptate, prietenul nostru Atilius, e mai bine să duci o viață de tihnă, decît să nu faci nimic. Cu bine.

I, 10

C. Plinius către iubitul său Attius Clemens

[Elogiul filozofului Euphrates]

Dacă orașul nostru a strălucit vreodată în artele liberale [35], apoi acuma e în cea mai mare splendoare. Exemple sînt multe și strălucite, dar unul singur ar fi de ajuns — filozoful Euphrates [36]. L-am cunoscut în Syria unde, foarte tînăr, slujeam în rîndurile armatei, l-am urmărit îndeaproape și în viața particulară, m-am străduit să-i cîștig dragostea [37], deși nu era nevoie să mă străduiesc. Căci este îndatoritor,

* Lăcaș al muzelor.

https://biblioteca-digitala.ro

apropiat, plin de o bunătate pe care o propovăduieşte. O, de i-aş fi împlinit şi eu speranţa pe care şi-a pus-o atunci în mine în aceeaşi măsură în care au crescut meritele lui! Sau poate acum îi admir mai mult calităţile pentru că le înţeleg mai bine. Şi totuşi nu le înţeleg încă destul de bine, căci, după cum numai un artist poate preţui opera unui pictor, gravor sau sculptor, tot aşa un înţelept nu poate fi pătruns decît tot de un înţelept.

Totuşi, atît cît îmi pot da seama, la Euphrates se întîlnesc atîtea merite deosebite şi strălucite încît pînă şi cei mai puţin învăţaţi se simt atraşi şi impresionaţi. O conversaţie subtilă, plină de miez, aleasă, care aminteşte adesea acea elevaţie şi amploare a stilului lui Plato. Stilul, bogat şi variat şi mai ales atrăgător, încît mişcă şi cucereşte pînă şi pe cei care încearcă să-i reziste. La acestea se adaugă o statură impunătoare, un chip frumos, părul lung, o barbă mare, albă — atribute care ar putea fi socotite întîmplătoare şi lipsite de valoare, şi care totuşi îi aduc o înaltă consideraţie. O ţinută cît se poate de îngrijită [38], nu e deloc posac şi e de o seriozitate deosebită; prezenţa lui îţi inspiră respect, nu teamă. O viaţă cît se poate de curată, o blîndeţe rară; nu pe oameni îi urmăreşte, ci cusururile lor; pe cei ce greşesc nu-i acuză, ci îi îndreaptă. Cînd îţi dă sfaturi, îl urmăreşti cu toată atenţia, sorbindu-i cuvintele şi, după ce te-a convins, parcă ai dori să-ţi mai vorbească spre a te convinge. Are trei copii, dintre care doi băieţi, pe care i-a educat cu o grijă deosebită. Socrul său este Pompeius Iulianus, om distins şi preţuit atît pentru viaţa pe care o duce, cît şi tocmai pentru faptul că, el însuşi om de frunte în provincia sa, şi-a ales, dintre mulţi alţii de condiţie strălucită, un ginere ca Euphrates, fără situaţie dar fără pereche în înţelepciune.

Dar la ce bun să mai vorbesc despre omul de a cărui prezenţă nu mă pot bucura? Ca să mă întristez şi mai mult? Căci sînt ocupat pînă peste cap cu o funcţie [39] pe cît de importantă, pe atît de plicticoasă: stau la tribunal, îmi pun semnătura pe cereri, ţin registru de socoteli, scriu o mulţime de scrisori, care nu au nimic comun cu literatura. Obişnuiesc adesea (de cîte ori nu mi s-a întîmplat!) să mă plîng lui Euphrates de toate aceste ocupaţii. El mă consolează, ba afirmă

https://biblioteca-digitala.ro

chiar că și aceasta este o latură a filozofiei, și încă cea mai lăudabilă — să îndeplinești o funcție publică, să studiezi și să judeci un proces, să faci să iasă la lumină dreptatea și să o aplici, să te folosești în practică de ceea ce ne învață filozofi ca el. De un singur lucru nu mă poate convinge: că e mai bine să te îndeletnicești cu astfel de treburi, în loc să petreci zile întregi în tovărășia lui, ascultîndu-l și învățînd de la el. Prin urmare, pentru că ești liber, eu te sfătuiesc, cînd vii data viitoare la Roma (și ar fi bine să vii mai curînd tocmai pentru aceasta) să te lași în seama lui pentru perfecționarea instruirii tale. Spre deosebire de alții, eu nu-i pizmuiesc pe ceilalți pentru bunurile pe care eu nu le am, ba dimpotrivă, simt o adevărată plăcere cînd văd că prietenii mei au din belșug mulțumirile de care eu nu mă pot bucura. Cu bine.

I, 11

C. Plinius către iubitul său Fabius Iustus

[Cere insistent să-i scrie]

Nu mi-ai mai scris de mult. Îmi spui că nu ai ce să-mi scrii. Scrie-mi cel puțin atît — că nu ai ce să-mi scrii. Sau măcar cele cîteva cuvinte cu care începeau altădată scrisorile bătrînilor noștri: „Dacă ești sănătos, e bine; eu sînt sănătos“ [40]. Atîta mi-ajunge, căci este esențialul. Să nu crezi că glumesc: o spun cu toată seriozitatea. Dă-mi de știre ce faci; nu mă lipsi de vești, căci altfel înseamnă să fiu serios îngrijorat. Cu bine.

I, 12

C. Plinius către iubitul său Calestrius Tiro[41]

[Moartea lui Corellius Rufus]

Am suferit o mare pierdere, dacă pierdere nu e prea puțin spus pentru dispariția unui om așa de seamă. Corellius Rufus a murit și, ceea ce e mai dureros pentru mine, a murit de mîna lui. E cît se poate de jalnică moartea aceas-

https://biblioteca-digitala.ro

ta, care nu e hărăzită nici de natură şi nici de soartă [42]. Căci, oricum, cînd e vorba de cei răpuşi de o boală, ideea însăşi a inevitabilului este o mare mîngîiere; cînd însă e vorba de acei care îşi pun singuri capăt zilelor, durerea este mai greu de suportat, căci te gîndeşti că ar mai fi putut trăi. Fără îndoială, Corellius a ajuns la această hotărîre împins de un motiv puternic, care pentru înţelepţi este o necesitate, şi aceasta în pofida atîtor motive care îl legau de viaţă: o înaltă conştiinţă, un nume fără pată, o autoritate recunoscută — şi-apoi o fiică, o soţie, un nepot, surori — atîtea chezăşii, fără să mai vorbim de prieteni adevăraţi. Dar îl măcina o boală atît de cumplită şi fără leac, încît toate aceste motive care îl legau de viaţă au pierdut orice sens în faţa raţiunii de a muri.

La treizeci şi trei ani, o ştiu de la el, s-a îmbolnăvit de podagră. Boală moştenită de la tatăl său, căci adesea bolile, ca şi altele, se transmit ereditar. Cît timp l-a ajutat tinereţea şi-a dominat boala şi a ţinut-o în loc printr-o viaţă cumpătată şi sobră; în ultima vreme, cînd boala se agrava cu înaintarea în vîrstă, îşi biruia suferinţa numai prin forţa voinţei, deşi se chinuia îngrozitor şi suferea dureri cumplite. Căci durerea pusese stăpînire nu numai pe picioare, ca la început, ci îi cuprindea pe încetul tot trupul. M-am dus să-l văd — în vremea lui Domiţian — la locuinţa lui de la marginea oraşului: era ţintuit la pat. Sclavii au ieşit din odaie — aşa era obiceiul cînd venea la el un prieten apropiat; şi soţia lui se retrăgea, deşi era o femeie de o discreţie desăvîrşită. Privi în jur şi-mi spuse: „De ce crezi că îndur atîta vreme suferinţele acestea cumplite? Ca să apuc să mai trăiesc o zi după moartea tîlharului ăsta". Dacă i-ai fi dat putere cît curaj avea, ar fi săvîrşit ceea ce-şi dorea [43]. Cînd a văzut că zeii i-au împlinit dorinţa şi şi-a dat seama că poate muri împăcat şi fără griji, a curmat toate celelalte fire, numeroase dar mai puţin importante, care-l mai legau de viaţă. Boala progresa: a încercat să-şi uşureze suferinţa prin cumpătare, fără rezultat; a avut forţa morală să-i pună capăt. A refuzat să mănînce — două zile, trei, patru. Hispulla, soţia lui, l-a trimis la mine pe prietenul nostru comun C. Geminius, cu trista veste că Corellius e hotărît să moară şi că nu mai poate fi înduplecat nici de rugăminţile ei, nici de ale fiicei

https://biblioteca-digitala.ro

lor: în mine își mai puneau nădejdea că-l voi putea întoarce la viață. Am alergat la el. Aproape ajunsesem, cînd mă întîmpină Iulius Atticus, trimis tot de Hispulla să-mi spună că nici eu nu voi mai putea obține nimic de la el, într-atît devenise de neclintit în hotărîrea lui. Pînă și doctorului, care îl îmbia cu mîncare, i-a spus: κέκρικα*, cuvînt care mi-a lăsat în suflet o imensă admirație și tot atîta părere de rău.

Cînd mă gîndesc ce prieten, ce om am pierdut! E drept, împlinise șaizeci și șapte de ani, o vîrstă destul de înaintată chiar pentru cei foarte sănătoși, o știu. A scăpat de o suferință care nu mai avea sfîrșit, o știu. A murit lăsînd în viață pe toți ai săi, iar statul, la care ținea mai mult ca la orice, într-o stare înfloritoare, și asta o știu. Și totuși îl plîng ca și cum ar fi murit în puterea vîrstei și în plină vigoare; îl plîng și pentru mine (oricît ți-aș părea de nevolnic). Căci în el am pierdut chezășia vieții mele, călăuza, dascălul. Într-un cuvînt, cum am mai spus-o și lui Calvisius, bunul meu prieten, în primele clipe ale durerii încercate: mi-e teamă că de-acuma îmi voi duce viața la întîmplare. Așa că nu încerca să mă consolezi cu vorbe ca „era bătrîn, bolnav" — căci le cunosc prea bine; găsește altceva ce nu s-a mai spus, ceva înălțător, ceva ce nu am mai auzit nici citit vreodată. Căci cele auzite și citite îmi vin ușor în minte, dar față de durerea fără margini nu mai au nici un sens. Cu bine.

I, 13

C. Plinius către iubitul său Sosius Senecio

[Lipsa de interes pentru lecturile în public]

Anul acesta a fost bogat în poeți; toată luna aprilie aproape n-a fost zi în care cineva să nu citească în public [44]. Îmi pare bine că literele sînt în floare, că se nasc și se impun talente noi, în ciuda lipsei de interes pentru lecturile în public [45]. Cei mai mulți își pierd vremea stînd la taifas în sălile publice [46] în timpul lecturii, se informează din cînd în cînd dacă lectorul a venit, dacă și-a rostit cuvîntul de

* Am spus, am hotărît (echivalent cu *dixi*).

https://biblioteca-digitala.ro

introducere [47], dacă s-a citit o bună parte din lucrare. Abia atunci se îndură să intre, și încă alene, tot codindu-se; și nici nu rămîn pînă la urmă, ci pleacă fără să aștepte sfîrșitul, unii furișîndu-se discret, alții însă pe față, nestînjeniți.

Și, pe Hercule, se spune din bătrîni că împăratul Claudius, plimbîndu-se odată prin palat, a auzit aplauze și a întrebat ce se întîmplă; cînd i s-a spus că Nonianus [48] citește din scrierile sale, împăratul a intrat pe nesimțite în sala de lectură, fără să fie anunțat. Astăzi, chiar cine nu are nimic de făcut, după ce este invitat în repetate rînduri și cu insistență, sau nu vine sau, dacă vine, se plînge că și-a pierdut ziua, tocmai pentru că nu a pierdut-o. Cu atît mai mult trebuie lăudați și sprijiniți aceia a căror înclinație pentru scris și pentru lectura publică nu se arată stingherită de nepăsarea și disprețul publicului.

Eu unul n-am lipsit, cred, de la nici o lectură. E drept, cei mai mulți îmi erau prieteni; căci nu există aproape nici un iubitor al literelor care să nu mă iubească pe mine. Iată de ce mi-am prelungit șederea la Roma mai mult decît îmi propusesem. Acum însă mă pot retrage în singurătate ca să scriu ceva ce nu am de gînd să citesc în public, ca să nu creadă aceia de la a căror lectură nu am lipsit că nu i-am onorat cu prezența, decît pentru a mi-i îndatora. Ca în orice altă împrejurare, și atunci cînd ești în situația de auditor îți pierzi dreptul la recunoștință dacă îl revendici [49]. Cu bine.

I, 14

C. Plinius către iubitul său Iunius Mauricus[50]

[Alegerea unui soț pentru fiica lui Arulenus Rusticus]

Mă rogi să mă gîndesc la un soț pentru fiica fratelui tău: bine faci că mi te adresezi mie cu precădere. Știi bine doar cît de mult l-am respectat și cît l-am iubit pe acest om cu totul deosebit, care mi-a hrănit tinerețea cu atîtea îndemnuri bune, cît de mult a contribuit cu laudele lui, ca să mă facă să ajung demn de laudă. Nu puteai să-mi încredințezi o sarcină mai importantă și mai plăcută, nu puteam lua asupră-mi o cinste mai mare, decît aceea de a căuta un tînăr care să merite să fie tatăl nepoților lui Arulenus Rusticus [51]. Un

https://biblioteca-digitala.ro

astfel de tînăr ar fi trebuit în adevăr căutat multă vreme, dacă nu mi-ar fi la îndemînă şi parcă anume pregătit — Minicius Acilianus [52]. E un tînăr care ţine la mine ca la un bun prieten (e mai tînăr ca mine numai cu cîţiva ani), dar mă şi respectă ca pe un om mai în vîrstă, căci el doreşte să fie format şi instruit de mine aşa cum eu eram obişnuit să fiu îndrumat de voi. S-a născut la Brixia, în acea Italie scumpă nouă, unde s-a păstrat aşa de bine pînă astăzi atîta din modestia, cumpătarea şi chiar din simplitatea de altădată. Tatăl lui, Minicius Macrinus, este în fruntea ordinului ecvestru [53], pentru că nu a vrut el să se ridice mai sus: propus de împăratul Vespasian pentru rangul de senator pretorian [54], el a preferat, cu perseverenţă, să se izoleze într-o linişte plină de cinste în locul acestor — nu ştiu dacă să le numesc — ambiţii sau onoruri ale noastre. Străbuna lui din partea mamei este Serrana Procula, din municipiul Patavium [55]. Cunoşti obiceiurile locului: ei bine, Serrana este o pildă de austeritate, chiar pentru cei din Patavium. Mai are şi un unchi, P. Acilius, aproape unic prin seriozitatea, înţelepciunea şi lealitatea sa. Într-un cuvînt, n-ai să vezi în familia lor ceva care să nu-ţi facă tot atîta plăcere, ca atunci cînd ar fi din familia ta.

Acilianus e un bărbat în plină vigoare şi activitate, şi totuşi este de o rară modestie. A trecut într-un mod care-i face cinste prin cvestură, tribunat, pretură [56], scutindu-ne astfel de obligaţia de a-i spirijini candidatura. Are o figură deschisă, viu colorată de un sînge sănătos; din toată înfăţişarea lui se degajă o frumuseţe de om liber [57] şi o demnitate într-adevăr de senator. Lucruri care, socot, nu sînt cîtuşi de puţin de dispreţuit, căci puritatea unei fete tinere merită asemenea răsplată. Să-ţi mai spun oare că tatăl lui are o avere frumoasă? Căci, la gîndul că ginerele pe care îl caut este pentru voi, îmi zic că nu e cazulsă mai vorbesc de avere; dar avînd în vedere moravurile noastre publice, şi chiar lel gile în vigoare, care acordă oamenilor consideraţie în primu rînd pe măsura censului lor [58], socot că nici acest argument nu trebuie trecut cu vederea. Şi-apoi, cine se gîndeşte la urmaşi, şi încă la mai mulţi, trebuie să ţină seama şi de acest lucru în alegerea unui ginere. Ai să crezi poate că, lăsîndu-mă furat de afecţiunea ce o am pentru Acilianus, am exagerat meritele lui mai mult decît se cade. Ai cuvîntul meu că vei

https://biblioteca-digitala.ro

găsi totul cu mult mai presus decît am afirmat eu. Fără discuție, îl iubesc pe acest tînăr din toată inima, așa cum merită: dar cea mai bună dovadă de dragoste este tocmai să nu copleșești cu laude pe cel drag. Cu bine.

I, 15

C. Plinius către iubitul său Septicius Clarus

[Reproș unui invitat care a lipsit de la masă]

Frumos îți șade! făgăduiești că vii la masă și nu vii! Pedeapsa — după datină: ai să-mi restitui pînă la ultimul ban cheltuiala, deloc mică. Pregătisem pentru fiecare cîte o lăptucă, trei melci, două ouă, suc de alac amestecat cu vin îndulcit cu miere, și cu zăpadă (și pe asta ți-o pun la socoteală, și încă în primul rînd, căci s-a topit pe tavă), măsline, sfeclă, castraveți, ceapă și multe alte bunătăți tot așa de alese. Ai fi avut prilejul să asculți un actor sau un lector sau un cîntăreț din liră [59], sau — ca să vezi cît sînt de darnic — pe toți trei. Dar tu ai preferat, nu știu la cine, stridii, burtă de porc, arici de mare și dansatoare [60] din Gades.

Vei fi pedepsit, nu-ți spun cum. Te-ai purtat urît; ai stricat plăcerea, nu știu dacă pe a ta, pe a mea cu siguranță, poate și pe a ta. Cît am fi glumit, cît am fi rîs, cîte am fi discutat! Poți lua la alții o masă mai cu pretenții, dar nicăieri nu vei găsi mai multe voie bună, sinceritate, lipsă de grijă [61]. La urma urmei, încearcă, și dacă n-ai să refuzi după aceea invitațiile altora, să le refuzi pe toate ale mele. Cu bine.

I, 16

C. Plinius către iubitul său Erucius

[Despre scrierile lui Pompeius Saturninus]

Mi-era drag Pompeius Saturninus (vorbesc de prietenul nostru comun) și îi lăudam talentul chiar înainte de a cunoaște cît de variat, cît de maleabil, cît de complex poate fi; acum însă m-a cucerit și mă stăpînește pe deplin. L-am auzit

https://biblioteca-digitala.ro

pledînd — energic şi aprig, dar nu lipsit de eleganţă şi rafinament, fie că vorbea pregătit, sau improviza. Găseşti la el la tot pasul afirmaţii bine cîntărite, o frază sobră şi frumoasă, cuvinte pline de rezonanţă şi de colorit arhaic. Toate acestea plac în chip deosebit atunci cînd se revarsă ca purtate de un torent năvalnic, îţi plac şi cînd ţi le reaminteşti. Vei recunoaşte şi tu aceasta cînd vei avea în mînă cuvîntările lui, pe care îţi va fi uşor să le pui alături cu acelea ale oricăruia din clasicii noştri cu care rivalizează. Dar cel mai mult îţi vor plăcea scrierile lui istorice, pentru conciziunea, claritatea, farmecul, strălucirea cît şi pentru elevaţia stilului lui. Căci în discursuri el vădeşte aceleaşi calităţi ca şi în pledoarii, doar că este şi mai concis, mai precis, mai grav.

Scrie şi versuri, ca ale lui Catul sau Calvus [62], într-adevăr, ca ale lui Catul sau Calvus. Cît farmec, cîtă gingăşie, cîtă tristeţe, cîtă pasiune în ele! Mai strecoară el, nu-i vorbă, dar cu bună ştiinţă, cîte un vers ceva mai aspru printre cele gingaşe şi uşoare, dar tot în felul lui Catul sau Calvus.

Mi-a citit nu de mult nişte scrisori [63]; îmi spunea că sînt ale soţiei sale: am avut impresia că citesc din Plaut sau Terenţiu în proză. Fie că sînt ale soţiei, cum spune el, sau ale lui, ceea ce el neagă, meritul lui este la fel de mare, şi dacă le-a scris el, şi dacă a făcut din fata, pe care a luat-o de tînără în căsătorie [64], o soţie atît de cultă şi atît de rafinată.

Aşa că îl am lîngă mine de dimineaţa pînă seara; îl citesc înainte de a mă apuca să scriu, îl citesc după ce am scris, îl citesc şi cînd vreau să mă destind şi de fiecare dată mi se pare altul. Te sfătuiesc şi te îndemn să faci şi tu la fel. Scrierilor lui nu trebuie să li se obiecteze faptul că el este în viaţă. Dacă el ar fi strălucit în vremea unor oameni pe care nu i-am văzut niciodată, am fi alergat peste tot nu numai după operele lui, ci şi după portretul lui; cum însă îl avem printre noi, nu-i acordăm cinstea şi preţuirea ce i se cuvin, de parcă ne-am plictisit de el. E urît şi meschin să nu admiri pe omul cel mai demn de admiraţie, numai pentru că ţi-este dat să-l vezi, să-i vorbeşti, să-l asculţi, să-l îmbrăţişezi şi nu numai să-l lauzi, dar chiar să-l iubeşti. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

I, 17

C. Plinius către iubitul său Cornelius Titianus

[Statuia ridicată lui Silanus]

Se mai găsesc şi astăzi oameni care au cultul recunoştinţei şi al devotamentului, mai sînt încă unii a căror prietenie dăinuie şi dincolo de moarte. Titinius Capito a obţinut de la împăratul nostru îngăduinţa să ridice în for o statuie lui Lucius Silanus[65]. E frumos şi demn de toată lauda să te foloseşti de prietenia împăratului pentru un asemenea scop, şi să dovedeşti trecerea de care te bucuri, prin cinstirea adusă altora. Capito şi-a făcut un obicei din a cinsti pe oamenii de seamă. Este de admirat cu cîtă pietate, cu cîtă grijă păstrează la el acasă, căci numai acolo se poate, portretele unora ca Brutus, Cassius sau Cato[66]. Şi-apoi, el închină versuri minunate memoriei oamenilor noştri de seamă. Este ştiut că numai un om plin de calităţi deosebite poate să le preţuiască în aşa măsură pe ale altora. Lui L. Silanus i s-a adus cinstirea datorată iar prin aceasta Capito şi-a asigurat o amintire neştearsă; căci, cine înalţă o statuie în forul poporului roman are parte de tot atîta glorie şi faimă ca şi acela pentru care o ridică. Cu bine.

I, 18

C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus

[Interperetarea unui vis]

Îmi scrii că, îngrozit de un vis[67], ţi-e teamă să nu ai vreo neplăcere la procesul tău; mă rogi să cer o amînare şi să obţin un răgaz de cîteva zile, măcar pînă la termenul următor. E greu, dar voi încerca:

καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν*.

Este interesant de ştiut totuşi dacă ceea ce visezi se realizează de obicei, sau nu[68]. Judecînd după un vis al meu, mi se pare că visul acesta care te înspăimîntă pe tine preves-

* „Căci visul este de la Zeus" (Homer, *Il*, I, 63).

https://biblioteca-digitala.ro

teşte un rezultat strălucit. Îl apăram pe Iunius Pastor, cînd mi-a apărut în somn soacra mea, implorîndu-mă în genunchi să nu pledez. Şi trebuia să pledez, aşa de tînăr cum eram atunci, în faţa celor patru secţii de judecată reunite [69], să înfrunt pe mai-marii statului, ba chiar pe prietenii împăratului; un singur motiv dintre acestea era de-ajuns ca să-mi zdruncine încrederea, după un vis atît de înfricoşător. Am pledat totuşi λογισάμενος * că

εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης **.

Pentru mine cuvîntul dat înseamnă patria, şi chiar ceva mai sfînt decît patria, dacă e posibil. Totul a mers bine şi tocmai procesul acela mi-a deschis calea către urechile oamenilor şi poarta renumelui.

Aşa că, avînd acest exemplu, vezi dacă nu poţi să tălmăceşti şi tu în bine visul tău, iar dacă socoţi că e mai cuminte să urmezi sfatul celor înţelepţi — „să nu faci un lucru de care te îndoieşti" [71] — scrie-mi şi mie. Am să găsesc eu o portiţă şi am să-ţi apăr interesele, ca să poţi şi tu, la rîndul tău, să aperi cauza clientului tău, cînd vei voi. Situaţia ta e într-adevăr cu totul alta decît a fost a mea, căci un proces care se judecă în faţa centumvirilor nu poate fi amînat în nici un chip; în procesul tău, lucrul e greu, dar nu imposibil. Cu bine.

I, 19

C. Plinius către iubitul său Romatius Firmus

[Dărnicia lui Plinius]

Sîntem amîndoi din acelaşi oraş, colegi de şcoală, şi prieteni nedespărţiţi din copilărie. Tatăl tău era bun prieten cu mama, cu unchiul meu şi chiar cu mine, atît cît îngăduia diferenţa de vîrstă: motive temeinice şi serioase, pentru care e de datoria mea să te ajut să-ţi îmbunătăţeşti situaţia. Că ai un cens de o sută de mii de sesterţi, o dovedeşte îndeajuns faptul că eşti decurion [71] în oraşul nostru. Prin urmare, ca

* Făcîndu-mi socoteala.

** Cea mai bună prevestire este să-ţi aperi patria (Homer).

https://biblioteca-digitala.ro

să ne bucurăm să te avem, nu numai decurion, ci și cavaler roman, îți ofer trei sute de mii de sesterți [72], ca să poți ajunge la averea cerută unui cavaler. Trăinicia prieteniei noastre stă chezășie că nu vei uita acest dar. Și nu-ți mai amintesc ceea ce ar trebui să-ți amintesc, dacă n-aș ști că o vei face și fără îndemnul meu, anume să-ți exerciți cu cea mai mare modestie această demnitate, tocmai pentru că o ai prin mine [73]. Căci cinstirea de care te bucuri se cuvine a fi păstrată cu mai multă străşnicie cînd prin ea trebuie să faci să dăinuie binefacerea unui prieten. Cu bine.

I, 20

C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus

[Stilul concis și stilul încărcat]

De multe ori discut cu cineva învățat și priceput, căruia nimic nu-i place mai mult într-o pledoarie decît conciziunea, pe care recunosc că trebuie să o avem în vedere atunci cînd natura procesului o îngăduie; altfel, înseamnă să trădezi interesele ce le aperi dacă îți scapă ceva ce trebuie afirmat; la fel înseamnă că trădezi și dacă pomenești în treacăt și pe scurt ceea ce trebuie subliniat, afirmat cu tărie, spus cu insistență. Printr-o prezentare mai amplă orice subiect capătă oarecare forță și greutate: ca și sabia în corp, tot așa un discurs pătrunde în suflet nu atît prin lovitură bruscă, cît mai ales prin presiune stăruitoare. Atunci interlocutorul meu îmi aduce exemple renumite și-mi citează, la greci, cuvîntările lui Lysias, la noi, pe cele ținute de Gracchi și Cato, cuvîntări care, fără îndoială, sînt, în majoritatea lor, concise și scurte; eu însă îi opun lui Lysias pe Demosthene, Aeschine, Hyperide și mulți alții, Gracchilor și lui Cato — pe Pollio [74], Caesar, Caeluis [75] și, în primul rînd, pe Cicero, al cărui cel mai bun discurs este, după cît se spune, și cel mai lung. Și, pe Hercule, ca și alte lucruri de calitate, tot așa și o carte, cu cît este mai lungă, cu atît este mai bună. Iată de pildă statuile, gravurile, picturile, reprezentările de oameni sau chiar de animale, sau, în sfîrșit, de arbori, nimic nu le pune mai mult în valoare decît monumentalitatea [76],

https://biblioteca-digitala.ro

cu condiția să fie reușite. La fel se întîmplă și cu discursurile, ba chiar amploarea lor conferă și volumelor în care sînt cuprinse un anume prestigiu și frumusețe.

Interlocutorul meu, cum e el subtil în discuție și-ți scapă printre degete, ocolește aceste argumente și multe altele, pe care eu le aduc de obicei în sprijinul aceleiași teze, încît ajunge să susțină că tocmai acei oratori, pe care i-am invocat în sprijinul argumentării mele, au fost mai concișî cînd au pledat, decît cînd și-au publicat discursurile. Eu sînt cu totul de altă părere [77]. Dovada — nenumărate discursuri ale multor oratori, ale lui Cicero pentru Murena sau Varenus, în care se face mențiunea unor capete de acuzare numai prin simpla enumerare pe scurt a titlurilor. E limpede că oratorul a spus mult mai multe lucruri pe care, la publicarea discursului, le-a lăsat la o parte. Cicero spune chiar că pentru Cluentius a pledat el singur tot procesul, cum era obiceiul din bătrîni [78] și că pentru Caius Cornelius a pledat timp de patru zile; nu ne putem îndoi deci că un discurs rostit mai pe larg, cum era necesar, timp de mai multe zile, a fost după aceea revăzut și restrîns, ca să încapă într-o singură carte, mare, e adevărat, dar totuși una singură [79].

Da — se va spune — , una este o pledoarie bună și alta un discurs scris. Știu că mulți gîndesc așa, eu însă, s-ar putea să mă înșel, rămîn la convingerea că se poate întîmpla ca o pledoarie să fie bună cînd e rostită, fără a fi bună și cînd e scrisă, însă nu e posibil ca o pledoarie să nu fie bună, și discursul scris să fie bun. Căci discursul scris este modelul pledoariei și, pot spune, un ἀρχέτυπον*. Așa că în cele mai bune dintre ele găsim mii de figuri de stil improvizate, chiar și în acelea despre care știm că au fost numai scrise, ca în cele împotriva lui Verres: „Ce sculptor? care? ai dreptate, se spunea că e vorba de Policlet“ [80]. Asta înseamnă că pledoaria cea mai reușită este aceea care se apropie cel mai mult de discursul scris, dacă se înscrie în limita de timp acceptabilă și reglementară [81]. Dacă această limită de timp nu-i este acordată, vina cea mare nu este a oratorului, ci a judecătorului. În sprijinul părerii pe care o susțin eu vin legile care acordă o largă întindere în timp acelora care ple-

* Arhetip (reprezentarea ideală).

https://biblioteca-digitala.ro

dează şi-i îndeamnă nu la conciziune, ci la ampla dezvoltare a ideilor, adică la exactitate, la care nu se poate ajunge prin conciziune decît în procesele de importanţă minoră. Aş adăuga încă ceva, ce m-a învăţat practica, acest eminent dascăl. Am pledat de multe ori, am judecat de multe ori, am fost consultat de multe ori: fiecare om este sensibil la alt argument, şi de multe ori un proces neînsemnat are un succes răsunător. Felul de a gîndi al oamenilor diferă, după cum diferă şi felul de a simţi; aşa se face că oameni care au ascultat împreună aceeaşi pledoarie, de multe ori au păreri diferite, rareori gîndesc la fel, şi atunci o fac sub imperiul unor stări sufleteşti diferite. Şi-apoi, fiecare om ţine la ideile lui şi aprobă fără rezerve cînd aude pe altul susţinînd ceea ce el însuşi gîndise dintru început. Prin urmare, este bine să sugerezi fiecăruia o idee care să-l intereseze, cu care să fie de acord.

Regulus mi-a spus odată, cînd pledam împreună în acelaşi proces: „Tu consideri că trebuie să dezvolţi fiecare aspect al unui proces; eu ţintesc din primul moment beregata şi mă arunc asupra ei". Şi se aruncă cu foc cînd ţinteşte ceva, dar de multe ori îşi greşeşte ţinta. I-am răspuns că s-ar putea să nimerească vreun genunchi, sau călcîi, crezînd că e vorba de beregată. „În schimb, i-am spus, eu, care nu pot deosebi repede beregata, încerc cu răbdare să deslușesc toate aspectele, într-un cuvînt, πάντα λίθον κινῶ*. Aşa cum în lucrările cîmpului nu mă îngrijesc să cultiv numai via, ci şi livada, nu numai livada, dar şi ogorul, şi după cum pe ogoare semăn nu numai grîu obişnuit şi grîu arnăut, ci şi orz, bob şi alte leguminoase, tot aşa într-o pledoarie răspîndesc din belşug pînă departe seminţele — ca să spun aşa — pentru ca apoi să pot culege roadele. Pentru că felul de a gîndi al judecătorilor este tot atît de greu de pătruns, tot atît de neaşteptat şi de înşelător ca şi fenomenele cereşti, sau cele pămînteşti [82]. Nu mi-e străin faptul că un orator strălucit ca Pericle este lăudat de comicul Eupolis în felul

* Răscolesc piatră cu piatră.

https://biblioteca-digitala.ro

următor:

πρὸς δέ γ' αὐτοῦ τῷ τάχει
πειθώ τις ἐπεκάθητο τοῖσι χείλεσιν,
οὕτως ἐκήλει καί μόνος τῶν ρητόρων
τὸ κέντρον ἐγκατέλυιπε τοῖς ἀκροωμένοις *

E foarte adevărat că nici Pericle nu ar fi ajuns la acea πειθώ **, și nici nu ar fi ἐκήλει *** prin conciziune sau rapiditate, sau prin amîndouă laolaltă (căci aceste însușiri sînt diferite), dacă nu ar fi avut un talent excepțional. Căci pentru a încînta, pentru a convinge, e nevoie de bogăție de cuvinte, de suflu larg; iar pentru a lăsa o săgeată în sufletul auditorilor nu e destul să împungi, ci să înfigi. La acestea să adăugăm și ceea ce spune alt comic tot despre Pericle: ἤστηαπτ', ἐλρόντα, συνεκύκα τὴν 'Ελλάδα****. Căci nu un discurs restrîns și trunchiat tună și fulgeră și răscolește și mișcă totul, ci un discurs amplu, măreț și sublim. Cel mai bun lucru e totuși măsura: cine o neagă? Dar tot așa nu respectă măsura și acela care nu o împlinește, ca și acela care o depășește; și acela care este prea succint, cît și acela care cade în exces. Și, așa cum de multe ori auzi „e lipsit de măsură și prolix", tot așa auzi și „e sec și lipsit de vigoare". Despre unul se zice că și-a depășit subiectul, despre altul — că nu l-a epuizat. Și unul și altul păcătuiesc — cel dintîi prin exces, și acesta din urmă prin lipsă de vigoare; defect care vădește un talent, dacă nu elegant, cel puțin viguros. Cînd spun așa nu înseamnă că aprob acel ἀμετροεπῆ ***** de care vorbește Homer, ci pe acel καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν ******, nu că nu mi-ar place foarte mult și cel care παῦρα μέν, ἀλλὰ μάλα λιδέως *******; dar dacă totuși mi-ar fi dat să aleg, aș alege acea elocință amplă,

---

* În afară de vehemența sa, pe buzele sale sălășluia o putere de convingere divină; numai el singur dintre toți oratorii îi fermeca pe auditori încît le lăsa săgeata sa înfiptă în inimă.

** Putere de convingere.

*** Putut să încînte.

**** Cu fulgerele și tunetele lui zguduia Grecia.

***** Discurs interminabil

****** Cuvintele lui plutesc în aer asemenea fulgilor de zăpadă iarna. (Homer, *Il.*, III, 222 — vorbind despre Ulisse).

******* Vorbește puțin, dar foarte armonios.

https://biblioteca-digitala.ro

asemenea zăpezilor iarna, adică densă și neîntreruptă, dar și abundentă, într-un cuvînt divină, cerească.

Mulți însă preferă o pledoarie scurtă. Da, dar aceștia sînt leneșii, ale căror plăceri și indolență e ridicol să le iei drept criterii de apreciere. Dacă ai să le ceri părerea, ar însemna nu să vorbești concis, ci să nu vorbești deloc.

Pînă în prezent aceasta este părerea mea, pe care o voi schimba, dacă tu nu vei fi de acord cu mine, dar cu rugămintea de a-mi explica limpede de ce nu ești de acord. Căci, deși s-ar cuveni să conced autorității tale, eu consider totuși că într-o problemă atît de importantă e mai just să primeze raționamentul decît autoritatea. Așa că, dacă socoți că nu mă înșel, scrie-mi-o, într-o scrisoare cît de scurtă, dar scrie-mi (îmi vei întări astfel convingerea); iar dacă greșesc, pregătește-te pentru o scrisoare lungă. Oare te corup dacă îți impun ca o necesitate o scrisoare scurtă — în caz că ești de acord cu mine — și una lungă — în caz că nu ești de acord? Cu bine.

I, 21

C. Plinius către iubitul său Plinius Paternus

[Aprecieri după cumpărarea unor sclavi]

Mă încred la fel de mult în aprecierea ochilor tăi, cît și în aceea a judecății tale, nu fiindcă ai avea mult gust — nu vreau să te măgulesc — ci fiindcă ai cel puțin tot atîta cît și mine. Și asta înseamnă încă mult. Lăsînd la o parte gluma, găsesc că sclavii care mi-au fost cumpărați după sfatul tău sînt prezentabili, rămîne să-i vedem cît sînt de buni la treabă, căci cînd cumperi sclavi e mai bine să deschizi urechile decît ochii. Cu bine.

I, 22

C. Plinius către iubitul său Catilius Severus

[Boala lui Titius Aristo]

Sînt reținut la Roma de multă vreme, și sînt chiar îngrijorat. Mă neliniștește boala îndelungată și stăruitoare a lui Titius Aristo [83], pentru care am și o admirație și o dragoste

https://biblioteca-digitala.ro

deosebită. Nu găsești mai multă seriozitate, puritate sufletească, cunoștințe mai bogate, decît la el, într-atît încît se poate spune că în persoana unui singur om sînt grav amenințate nu numai un om, ci literatura însăși și toate artele liberale. Ce cunoștințe în materie de drept public și drept privat! Cîte lucruri nu știe, cîte pilde [84], cîte cunoștințe despre vremurile de demult! Nu există nimic ce ai vrea să înveți și el să nu te poată instrui; pentru mine el este o comoară, ori de cîte ori caut să aflu ceva mai puțin cunoscut. Apoi cîtă siguranță în tot ceea ce spune, cîtă competență! Cu cîtă modestie și demnitate își cumpănește vorbele! [85] Dar există ceva la care să nu-ți poată răspunde pe dată? Cu toate acestea, de foarte multe ori stă în cumpănă, șovăind în fața diversității argumentelor pe care le urmărește de la originea și cauzele lor primordiale, le analizează și le cîntărește, cu spiritul său pătrunzător și atotcuprinzător. Și ce cumpătat e la mîncare, ce trai modest duce! De cîte ori mă uit la camera lui de dormit, și mai ales la patul lui, mi se pare că am în fața ochilor imaginea însăși a sobrietății de altădată. Toate acestea sînt înfrumusețate de o noblețe sufletească, de care nu face paradă, ci ascultă numai de conștiință și nu așteaptă răsplata unei fapte bune de la laudele publice, ci și de la faptă în sine. Într-un cuvînt, e greu să compari un astfel de om cu vreunul din aceștia care vădesc zelul lor pentru înțelepciune prin înfățișarea exterioară. El nici nu frecventează școlile filozofice sau porticul [86], nici nu găsește vreo plăcere ocupîndu-și timpul lui și al altora cu discuții nesfîrșite; el își petrece timpul în tribunal, sau în rezolvarea afacerilor, asistă pe mulți în fața justiției, pe și mai mulți îi ajută cu sfatul său. Și nimeni nu-l întrece în virtute, în devotament, în spirit de dreptate și nici în curaj. Dacă ai fi aici, ai admira cu cîtă resemnare suportă chiar și boala asta, cum îndură durerile, cum rabdă de sete, cum stă nemișcat și învelit pînă trec accesele cumplite de febră. Nu de mult ne-a chemat, pe mine și pe alți cîțiva prieteni la care ține mai mult, și ne-a rugat să întrebăm pe medici despre pronosticul bolii lui, pentru ca, dacă este nevindecabilă, să-și pună singur capăt zilelor, dacă însă e numai o boală grea și lungă, să o suporte și să rămînă în viață. Căci trebuia să se înduioșeze la rugămințile soției, la lacrimile fiicei sale, și

https://biblioteca-digitala.ro

față de noi, prietenii lui, și să nu ne înșele speranțele — dacă nu erau zadarnice — printr-o moarte voită. Un lucru deosebit de greu și demn de toată lauda, după părerea mea. Să te arunci în brațele morții într-o pornire nestăvilită și necugetată — este ceva obișnuit; dar să chibzuiești și să cîntărești motivele acestei hotărîri și, ascultînd de îndemnul rațiunii, să urmezi sau să alungi gîndul de a rămîne în viață sau nu — aceasta vădește un suflet mare.

Cît despre medici, ei ne sfătuiesc să sperăm; mai trebuie să întărească zeii făgăduielile medicilor, ca să mă ușurez în sfîrșit de grija ce mă roade, după care mă voi înapoia la locuința mea din Laurentum, adică la lucrările și la tăblițele mele, la liniștea necesară studiului. Căci acum nu am răgazul nici să citesc, nici să scriu, dacă stau la căpătîiul lui și, dacă nu stau, sînt îngrijorat și nu am dispoziția necesară.

Acum știi ce mă neliniștește, ce dorințe am, ce planuri nutresc pentru viitor; scrie-mi și tu la rîndul tău, ce ai făcut, ce faci, ce ai de gînd să faci, dar într-o scrisoare mai veselă decît a mea. Pentru neliniștea mea va fi o adevărată mîngîiere, dacă nu ai să te plîngi de nimic. Cu bine.

I, 23

C. Plinius către iubitul său Pompeius Falco

[Incompatibilitatea între funcția de avocat și aceea de tribun]

Mă întrebi dacă socot că e bine ca tu să pledezi cîtă vreme ești tribun. Interesează, înainte de toate, cum privești tu tribunatul: ca o umbră deșartă, un titlu lipsit de onoare, sau ca o putere sacrosanctă [87], pe care nu se cade să o încalce nimeni, nici chiar acela care o exercită. Eu, cînd am fost tribun [88], poate am greșit socotind că sînt cineva, dar, ca și cum aș fi fost, m-am ferit să pledez. În primul rînd, pentru că socoteam cu totul nepotrivit ca acela în fața căruia toți trebuie să se ridice și să se dea la o parte, tocmai acela să rămînă în picioare cînd toți ceilalți stau jos; ca acela căruia îi stă în putere să impună tăcere oricui, tocmai acela să fie silit de clepsidră să tacă; și ca acela pe care este o nelegiuire să-l întrerupi, tocmai acela să audă insulte și să treacă drept

https://biblioteca-digitala.ro

laș, dacă le îndură, sau lipsit de bun simț, dacă încearcă să răspundă [89]. Mai eram frămîntat de o întrebare: dacă ar fi apelat la mine fie cel pe care îl apăram, fie cel împotriva căruia pledam, să-mi exercit dreptul de veto pentru a veni în sprijinul unuia, sau să stau deoparte și să tac, comportîndu-mă, ca un simplu particular, care a renunțat la magistratură. Îndemnat de aceste argumente am preferat să fiu tribun pentru toată lumea, decît avocatul cîtorva. Dar pentru tine, repet, principalul este cum consideri tu tribunatul, ce rol îți propui să joci, în orice caz unul pe care un om înțelept trebuie să-l aleagă în așa fel încît să-l ducă la bun sfîrșit. Cu bine.

I, 24

C. Plinius către iubitul său Baebius Hispanus

[O vilă pentru un literat]

Tranquillus [90], un bun prieten, vrea să cumpere o moșioară despre care a auzit să tot vrea să o vîndă un prieten al tău. Te rog să ai grijă să o cumpere la un preț convenabil, căci numai astfel se va bucura că a cumpărat-o. Căci o achiziție proastă e întotdeauna neplăcută tocmai prin aceea că îi pare cumpărătorului că este o imputare a prostiei făcute. Dacă prețul îi va surîde, această moșioară are multe atracții pentru prietenul meu Tranquillus; apropierea de oraș, drumul bun, casa nu prea mare, terenul nu prea întins, ceea ce va avea darul să constituie pentru el mai degrabă o destindere, decît o preocupare [91]. Și-apoi, pentru un proprietar studios cum e el, e de ajuns să aibă atîta pămînt cît îi trebuie ca să poată să-și recreeze mintea, să-și odihnească ochii, să se plimbe alene pe hotarele moșiei, să bată mereu aceeași potecă, să cunoască fiecare lăstar, să știe cîți arbuști are. Ți-am explicat toate acestea ca să-ți dai bine seama cît de îndatorat va fi prietenul meu față de mine, și eu față de tine, dacă va izbuti să cumpere, atît de ieftin încît să nu aibă de ce să-i pară rău, această mică moșie care are preț în ochii lui prin avantajele pe care le-am enumerat. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA II

1

C. Plinius către iubitul său Romanus [1]

[Elogiul lui Verginius Rufus]

De mulți ani nu s-a mai desfășurat în fața ochilor poporului roman un spectacol grandios și de neuitat, cum au fost funeraliilor publice ale lui Verginius Rufus [2], cetățean de seamă și de mare renume, și nu mai puțin fericit. Treizeci de ani a trăit ca martor al gloriei sale; a citit poeme scrise în cinstea sa, a citit istoria faptelor sale, și a fost contemporanul posterității sale; și-a îndeplinit pînă la capăt al treilea consulat, atingînd astfel cele mai înalte culmi accesibile unui cetățean în particular, după ce a refuzat principatul. A reușit să stea departe de împărații care îl suspectau și îl invidiau chiar pentru meritele lui, și a lăsat în culmea puterii un împărat foarte bun, care-i era și prieten desăvîrșit, hărăzit parcă anume ca să-i aducă această cinstire a funerariilor publice. La optzeci și trei de ani a închis ochii, într-o desăvîrșită liniște sufletească, înconjurat de tot atîta venerație. S-a bucurat de o sănătate deplină, afară de un tremur permanent, dar nedureros al mîinilor. Numai apropierea morții a fost pentru el mai grea, și a durat mult, dar și în această împrejurare s-a arătat demn de toată lauda. Pe cînd își pregătea discursul prin care mulțumea împăratului pentru consulat [3], manuscrisul pe care îl luase în mînă, poate prea greu pentru un om în vîrstă și stînd în picioare, a căzut din cauza greutății. Aplecîndu-se să-l ridice, piciorul i-a alunecat pe podeaua netedă și lustruită, a căzut și și-a frînt coapsa; i-a fost pusă la loc, dar defectuos și, din cauza vîrstei înaintate, nu s-a consolidat bine.

Funeraliile unui asemenea om au adus împăratului o glorie fără seamăn, epocii noastre — o mare cinste, ca și

https://biblioteca-digitala.ro

oratoriei noastre judiciare și politice. Discursul funebru a fost rostit de consulul Cornelius Tacitus, ceea ce a constituit o supremă încununare a fericirii de care a avut parte, căci Tacitus era cel mai de seamă panegirist [4]. A murit încărcat de ani și de onoruri, chiar și de acelea pe care le-a refuzat. Noi trebuie să-l privim și să-l regretăm ca pe o pildă vie a trecutului, și mai ales eu, care îl admiram și îl iubeam deopotrivă, și nu numai ca cetățean. În primul rînd, pentru că eram amîndoi din același loc, din municipii învecinate, moșiile și proprietățile fiind alăturate. Și-apoi, pentru că, fiindu-mi tutore [5], mi-a dovedit o dragoste părintească. Mă sprijinea ori de cîte ori îmi puneam candidatura [6], la fiecare nouă magistratură a mea alerga din locul unde trăia retras, deși renunțase de mult să mai ia parte la asemenea ceremonii [7]; sau atunci cînd preoții, după obicei, numeau pe cei pe care îi socoteau mai demni pentru sacerdoțiu [8], întotdeauna mă propunea pe mine. Chiar și așa suferind cum era în ultima vreme, de teamă să nu fie ales printre cei cinci membri ai comisiei care se constituia la hotărirea senatului, în vederea reducerii cheltuielilor publice, și deși un om ca el mai avea destui prieteni în vîrstă și care fuseseră consuli, m-a ales totuși pe mine, tînăr cum eram, pentru a-l înlocui, spunîndu-mi: „chiar de-aș fi avut un fiu, tot pe tine te-aș fi propus".

Iată de ce simt nevoia să plîng la pieptul tău moartea lui ca o moarte timpurie, dacă e îngăduit să deplîngi, sau măcar să numești moarte, ceea ce, pentru un om ca el, este mai curînd o plecare dintre cei vii decît sfîrșitul unei vieți. Trăiește și va trăi mereu, și va dăinui și mai mult în amintirea și vorbele oamenilor, acum cînd a dispărut din ochii lor.

Aș fi vrut să-ți scriu încă multe altele, dar sufletul mi-e copleșit cu totul numai de acest gînd: mă gîndesc la Verginius, îl văd pe Verginius, pe Verginius îl ascult, îl îmbrățișez, lui îi vorbesc — chiar dacă acestea nu sînt decît năluciri înșelătoare, sînt totuși încă vii pentru mine. Avem poate, și vom avea cîțiva cetățeni care să-l egaleze în merite, dar gloria lui nu o va ajunge nimeni. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

II, 2

C. Plinius către iubitul său Paulinus

[Reproşuri pentru că nu i-a mai scris de mult]

Sînt supărat, nu ştiu dacă trebuie să fiu, dar sînt supărat. Ştii cît de nedreaptă este uneori dragostea, adesea nestăpînită, întotdeauna μικραίτιος*. Motivul este serios, nu ştiu dacă îndreptăţit; eu, însă, considerîndu-l tot atît de îndreptăţit pe cît de serios, sînt foarte supărat că nu am primit de atîta vreme nici o scrisoare de la tine. Într-un singur fel mă poţi împăca: dacă mi-ai trimite, măcar acum, scrisori multe şi lungi. E singura dovadă de care voi ţine seama, ori care alta îmi va părea zadarnică. Să nu aud „dar nu eram la Roma", sau „eram foarte ocupat"; cît despre „nu m-am simţit bine" — să ne ferească zeii. Eu, în casa mea de la ţară, mă bucur de clipele de răgaz, ca şi de cele de studiu, amîndouă roade ale vacanţei. Cu bine.

II, 3

C. Plinius către iubitul său Nepos

[Uşurinţa de a improviza a lui Isaeus]

Mare a fost faima celor care l-au precedat pe Isaeus[9], dar el a fost considerat şi mai mare. E neîntrecută uşurinţa lui de exprimare, varietatea şi bogăţia de vocabular. Vorbeşte întotdeauna improvizînd, dar lăsînd impresia că s-a străduit îndelung scriind. Limba lui este greaca pură sau, mai bine zis, atica; introducerea — îngrijită, plină de eleganţă şi farmec, alteori gravă şi înălţătoare. Cere mai multe subiecte de discuţie, lasă pe ascultători să aleagă uneori chiar şi punctul de vedere, se ridică, îşi netezeşte veşmintele[10], începe. Şi pe dată îi vin la îndemînă toate posibilităţile elocinţei, dar aproape toate deodată, şi o năvală de cugetări subtile şi de expresii, dar ce expresii! Alese şi cu totul deosebite. În improvizaţiile lui se întrevăd lecturi bogate şi o

* Susceptibilă.

https://biblioteca-digitala.ro

vastă experienţă în a scrie. Exordiile sînt bine înlănţuite, naraţiunile — clare, argumentarea — strînsă, recapitularea — viguroasă, figurile de stil — alese, pe scurt, te instruieşte, te farmecă, te înduioşează, şi te întrebi în care din acestea e mai meşter. Multe ἐνθνμήματα *, multe silogisme, riguroase şi desăvîrşite, ceea ce reprezintă un mare merit, chiar cînd sînt scrise. O memorie de neînchipuit: el repetă pasaje întinse din cele improvizate, fără să-i scape nici un cuvînt. La asemenea ἕξις ** a ajuns prin studiu şi exerciţiu [11], căci zi şi noapte nu face altceva, nu ascultă altceva, nu vorbeşte altceva [12]. Are şaizeci de ani trecuţi, şi studiază încă; la oameni de felul lui găseşti cea mai mare sinceritate, simplitate, bunătate. Fiindcă noi, care ne istovim în for şi în procese adevărate, mai deprindem destulă răutate, chiar fără să vrem. Şcoala, publicul, un proces fictiv — sînt lucruri inofensive, lipsite de primejdii dar nu şi de plăceri, mai ales pentru cei mai în vîrstă, căci ce poate fi mai plăcut la bătrîneţe, dacă nu ceea ce ţi-a fost mai scump la tinereţe? De aceea eu îl consider pe Isaeus nu numai un mare orator, ci şi un mare fericit; iar tu, dacă nu rîvneşti să-l cunoşti, înseamnă că eşti de piatră şi de fier.

Vino aşadar, dacă nu pentru alte treburi sau pentru mine însumi, cel puţin pentru a-l auzi pe el. Poate ai citit că un locuitor din Gades, entuziasmat de faima şi gloria lui Titus Livius, a venit de la capătul pămîntului ca să-l vadă şi, după ce l-a văzut, a plecat. Este ἀφιλόκαλον ***, incultură, nesimţire şi aş zice chiar nerușinare să nu preţuieşti cum se cuvine dorinţa de a cunoaşte tot ce poate fi mai plăcut, mai frumos, într-un cuvînt, mai omenesc. „Pot citi aici — vei spune — oratori la fel de înzestraţi". Se poate, dar, dacă ai oricînd prilejul să-i citeşti, nu întotdeauna poţi să-i şi asculţi; şi-apoi, cum se spune de obicei, nimic nu te mişcă mai mult decît cuvîntul rostit [13]. Căci, dacă cele citite se întipăresc mai bine în minte, în suflet încă pătrunde mai adînc ceea ce sădesc graiul, chipul, înfăţişarea şi chiar gesturile oratorului. Nu ne putem îndoi de adevărul spuselor lui Eschine, care, după

* Entimeme (logică).
** Perfecţiune.
*** Lipsă de gust.

https://biblioteca-digitala.ro

ce a citit la Rodos cuvîntarea lui Demosthene, față de admirația unanimă, ar fi adăugat [14]: τί δέ, εἰ αὐτοῦ τοῦ θηρίου ἤκούσατε*? Și Eschine era, dacă e să-l credem pe Demosthene, λαμπροφωνότατος**. El recunoștea totuși că discursul a fost rostit cu mult mai bine de acela care îl scrisese. Îți spun toate acestea ca să te fac să-l asculți pe Isaeus, chiar de-ar fi numai pentru a-l auzi. Cu bine.

II, 4

C. Plinius către scumpa sa Calvina

[O donație generoasă]

Dacă tatăl tău ar fi avut datorii față de mai multe persoane, sau față de un altul decît mine, poate că ar fi fost cazul să stai la îndoială dacă să primești o moștenire, așa de grea chiar pentru un bărbat. Cum însă eu, îndatoritor față de o familie cu care mă înrudesc, am rămas singurul creditor, după ce am preluat datoriile de la toți ceilalți, care erau, să nu zic mai plictisitori, dar mai nerăbdători, și cum, încă de pe cînd trăia tatăl tău, ți-am dat ca zestre, cu prilejul căsătoriei tale, o sută de mii de sesterți, pe lîngă suma pe care tatăl tău ți-o constituise ca zestre oarecum din averea mea (căci în adevăr din averea mea trebuia plătită), ai o chezășie sigură în privința dărniciei mele, pe care trebuie să te bizui pentru a lua asupră-ți bunul nume și cinstea celui dispărut. Și pentru a te încuraja la aceasta nu mai mult prin vorbe decît prin fapte, voi da dispoziții ca tot ceea ce îmi datora tatăl tău să fie vărsat în contul tău. Nu trebuie să-ți fie teamă că această donație mă împovărează. E adevărat, averea mea, în general, nu prea e mare, funcția [15] ce o am necesită cheltuieli, veniturile, din pricina situației fermelor mele, sînt tot atît de neînsemnate pe cît de nesigure [16]; dar ceea ce lipsește din venituri se împlinește prin cumpătarea mea care este, pot spune, izvorul ce alimentează dărnicia mea. Dărnicia aceasta însă trebuie bine cumpănită, pentru

---

* „Ce-ar fi fost dacă l-ați fi auzit chiar pe acest monstru?"
** O voce răsunătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

ca să nu fie secătuită, dacă se face risipă [17]; bineînțeles, cumpănită față de alții, căci față de tine se va echilibra ușor, chiar dacă va depăși măsura. Cu bine.

II. 5

C. Plinius către iubitul său Lupercus

[Trimiterea unui discurs, cu rugămintea de a-l revizui]

Pledoria pe care mi-ai cerut-o și tu de atîtea ori, și pe care ți-am promis-o adesea, ți-o trimit, însă nu în întregime, căci o parte din ea e încă în stadiu de finisare. Pînă atunci n-ar fi rău să supun aprecierii tale pasajele care mi se par mai reușite. Acestora te rog să le acorzi atenție ca și cum le-ai scris tu, căci n-am avut pînă acum în mînă o lucrare, care să-mi solicite atîta minuțiozitate. În alte pledoarii supunem judecății publicului doar conștiinciozitatea și buna mea credință; de data aceasta e vorba și de dragostea de patrie. De aceea lucrarea a căpătat amploare: în timp ce mă lăsam furat de plăcerea de a-mi lăuda și slăvi patria, n-am pierdut din vedere totodată apărarea și gloria ei. Tu însă poți elimina din aceste pasaje ceea ce crezi de cuviință. Căci, de cîte ori mă gîndesc la pretențiile și rafinamentul cititorilor, îmi dau seama că trebuie să tind ca valoarea lucrării mele să rezulte tocmai din dimensiunile ei reduse. Și tot eu, care cer de la tine atîta severitate, sînt nevoit să-ți cer și contrariul — să închizi ochii asupra unor pasaje. Sînt anumite lucruri care trebuie lăsate pentru urechile tinerilor, mai ales dacă subiectul se pretează: descrierile, care vor fi numeroase în această lucrare, pot fi făcute și în mod poetic, nu numai istoric. Dacă însă se vor găsi unii care să considere că mi-am îngăduit libertăți ce depășesc sobrietatea genului oratoric, celelalte părți ale pledoariei vor avea darul să îmblînzească, dacă pot spune așa, severitatea acestora. De bună seamă, m-am străduit să trezesc interesul celor mai diferite categorii de cititori prin varietatea stilului, și dacă am motive să mă tem că unora nu le vor place anumite pasaje, după felul de a fi al fiecăruia, cred că pot să nădăjduiesc că în întregul ei lucrarea se va impune tuturor, prin însăși varietatea

https://biblioteca-digitala.ro

sa. Tot așa la banchete: deși unii se abțin de la anumite feluri de mîncare, totuși se obișnuiește ca toți să laude masa în totul, și mîncărurile care nu ne sînt pe plac nu împiedică pe celelalte să ne placă.

Aș vrea ca toate acestea să fie considerate nu drept ceva ce aș crede eu că am realizat, ci drept ceva ce m-am străduit să realizez — poate nu în zadar — bineînțeles dacă tu te vei ocupa deocamdată de pasajele acestea, și apoi de acelea pe care ți le voi mai trimite. Ai să spui, pe bună dreptate, că nu poți proceda cu destul discernămînt, dacă nu cunoști de la bun început întreaga pledoarie. Poți totuși să te familiarizezi deocamdată cu acestea, și vei găsi unele pasaje care pot fi corectate izolat. Să admitem că ai în fața ochilor capul trunchiat, sau altă parte a unei statui [18]: n-ai putea, desigur, să desprinzi din ele armonia și proporțiile întregului, ai putea însă să apreciezi dacă fragmentul în sine este destul de frumos. Tocmai de aceea sînt puse în circulație cărți conținînd exordii, pentru că se consideră că o parte poate fi desăvîrșită, independent de restul lucrării.

Plăcerea de a sta de vorbă cu tine m-a dus cam departe, dar acum mă opresc, ca să nu depășesc într-o scrisoare măsura care socot că trebuie respectată într-un discurs. Cu bine.

II, 6

C. Plinius către iubitul său Avitus

[Meschinul risipitor]

Ar fi prea lung să răscolesc trecutul, și n-are nici o importanță cum de s-a întîmplat ca eu, fără să-i fiu cîtuși de puțin apropiat, să cinez la cineva care se crede generos și cumpătat, dar care, după părerea mea, e meschin și risipitor totodată. Căci pentru el și pentru cîțiva alții servea bucate alese, iar pentru ceilalți — mîncăruri de rînd, de proastă calitate. Și vinul îl împărțise în trei categorii, în sticle mici, dar nu ca să-ți poți alege, ci ca să nu poți refuza: unul pentru el și pentru noi, altul pentru prietenii de mai mică importanță [19] (căci își împarte prietenii în categorii) și un altul pentru liberții lui și ai noștri. Băgînd de seamă toate acestea,

https://biblioteca-digitala.ro

vecinul meu de masă m-a întrebat dacă sînt de acord. I-am răspuns că nu. „Dar tu cum obișnuiești"? îmi spuse. „Îi servesc pe toți la fel: doar îi poftesc la masă, și nu ca să-i jignesc, și caut să nu fac nici o diferență între aceia pe care îi reunesc la aceeași masă și pe aceleași paturi". „Chiar și pe liberți?" „Da; căci atunci îi consider comeseni, nu liberți." „Dar te costă scump" mai spuse el. „Deloc". „Cum se poate?" „Iată că se poate, căci, chipurile, nu liberții mei beau același vin ca și mine, ci eu beau același vin ca și ei. Și, pe Hercule, dacă-ți pui frîu lăcomiei, nu te costă prea mult să împarți cu alții ceea ce consumi tu însuți. Lăcomia trebuie înfrînată și, ca să zic așa, adusă la justa măsură, dacă vrei să faci economii, pe care e mai frumos să le realizezi prin cumpătarea ta, decît prin jigniri aduse altora."

De ce spun toate astea? Pentru ca nu cumva, tînăr cum ești, și cu firea ta bună, să fii înșelat de risipa de la masa unora, care vrea să pară cumpătată. Pentru dragostea ce-ți port, se cuvine ca, ori de cîte ori se ivesc asemenea prilejuri, să te previn, printr-un exemplu, de ce trebuie să te ferești. Nu uita așadar că de nimic nu trebuie să te ferești mai mult ca de această nouă îmbinare a luxului cu meschinăria: și una și alta, atît de respingătoare fiecare în parte, sînt și mai odioase luate împreună. Cu bine.

II, 7

C. Plinius către iubitul său Macrinus

[Statuia ridicată lui Vestricius Spurinna]

Ieri, la propunerea împăratului, senatul a decernat lui Vestricius Spurinna [20] o statuie triumfală [21], nu ca pentru atîția alții care nu au fost niciodată pe cîmpul de luptă, n-au văzut niciodată o tabără militară și n-au auzit niciodată sunetul trompetelor decît doar la teatru [22], ci ca pentru cei care și-au meritat această cinstire prin sudoare, sînge și fapte de arme. Căci Spurinna, prin forța armelor, l-a restabilit în drepturile lui pe regele bructerilor [23], și numai prin amenințarea unui război a reușit — cea mai frumoasă victorie — să stăpînească prin teroare un popor de neîm-

https://biblioteca-digitala.ro

blînzit. Şi pe de o parte aceasta a fost răsplata vitejiei lui, pe de altă parte i s-a adus o mîngîiere în durerea lui, căci s-a hotărît ridicarea unei statui şi în cinstea fiului său Cottius, mort în lipsa lui. Cinstire rară pentru un tînăr, dar binemeritată şi aceasta de părintele a cărui rană adîncă trebuia tămăduită printr-un leac cu totul deosebit. Şi-apoi, Cottius însuşi dăduse dovadă de un caracter atît de ales, încît viaţa lui scurtă şi care n-a avut parte de glorie trebuia continuată printr-o astfel de nemurire. Căci era de o puritate, de o seriozitate şi un prestigiu care întrec meritele acelor bătrîni pe care i-a egalat acum prin cinstirea ce i s-a adus. Această cinstire, după părerea mea, s-a făcut nu numai în amintirea celui mort, nu numai pentru durerea unui părinte, ci şi ca o pildă; o asemenea răsplată acordată pînă şi celor foarte tineri, în măsura în care sînt demni de ea, va îndemna tineretul să se poarte frumos, va stimula pe oamenii de vază să-şi asume răspunderea unor copii, care le pot aduce bucurii, dacă rămîn în viaţă, sau consolări ca aceasta — pline de glorie — dacă îi pierd.

Iată pentru ce statuia lui Cottius mă bucură atît ca cetăţean cît şi ca prieten. L-am iubit pe acest tînăr desăvîrşit tot atît de mult pe cît de deznădăjduit îl regret acum [24]. Aşa că pentru mine va fi nespus de plăcut să contemplu din cînd în cînd statuia lui, să mă întorc uneori ca s-o privesc, să mă opresc la picioarele ei, să trec pe lîngă ea. Dacă imaginile celor morţi, pe care le păstrăm în casă, ne alină durerea, cu atît mai mult ne alină durera statuile care, aşezate la loc de cinste, ne amintesc nu numai chipul şi înfăţişarea lor, dar şi cinstirea şi gloria de care s-au bucurat. Cu bine.

II, 8

C. Plinius către iubitul său Caninius

[Nostalgia locurilor natale]

Cu ce te ocupi? Cu studiul, cu pescuitul, cu vînătoarea, sau cu toate laolaltă? Căci le poţi face pe toate laolaltă pe malurile lacului atît de îndrăgit — Larius [25]: lacul e bogat în peşte, pădurile care înconjoară lacul sînt bogate în vînat,

https://biblioteca-digitala.ro

iar liniștea desăvîrșită a acestui refugiu te îmbie la studiu. Fie că te îndeletnicești cu toate acestea laolaltă, sau cu altceva, nu pot să-ți spun „te invidiez"; dar sufăr că nu mă pot bucura și eu de ceea ce doresc, așa cum un bolnav dorește vinul, băile, izvoarele. Nu voi putea oare niciodată să rup, dacă nu să deznod, aceste lanțuri care mă țin atît de strîns? Cred că niciodată. Căci la îndatoririle vechi se adaugă altele noi, fără ca acelea dintîi să se fi încheiat: și acestea se leagă, se înlănțuie, pot spune, astfel că șirul ocupațiilor mele crește, pe zi ce trece, tot mai mult. Cu bine.

II, 9

C. Plinius către iubitul său Apollinaris

[Sprijin pentru candidatura lui Sextus Erucius]

Cu teamă și cu îngrijorare întîmpin candidatura scumpului meu Sextus Erucius. Mă frămîntă gîndul acesta, și o grijă pe care n-am avut-o pentru mine mă neliniștește acum de parcă ar fi vorba de un alt eu însumi. Într-un fel, e în joc cinstea, reputația și demnitatea mea. Eu am obținut de la împăratul nostru laticlavul [26] și cvestura pentru Sextus, cu sprijinul meu a obținut dreptul de a-și pune candidatura pentru tribunat și, dacă senatul nu i-o acordă, mă tem să nu se creadă că l-am dezamăgit pe împărat. În consecință, trebuie să mă străduiesc ca toți să-l privească cu aceeași ochi ca și împăratul care mi-a acordat încredere. Chiar dacă n-aș avea acest motiv care să-mi stimuleze zelul, tot aș dori să-l ajut pe acest tînăr plin de calități, atît de serios, atît de instruit, într-un cuvînt, demn de toată lauda, ca dealtfel toți din familia lui. Căci tatăl său este Erucius Clarus, un om desăvîrșit, ca aceia de pe vremuri, elocvent și cu experiență în arta de a pleda, pe care a profesat-o cu o neîntrecută probitate, cu o egală tărie de caracter și cu o modestie nu mai puțin lăudabilă. Unchiul lui este C. Septicius: nu cunosc un om mai drept, mai sincer, mai corect, mai leal. Toți se întrec în a-mi arăta dragostea lor, dealtfel egală; am prilejul acum să le dovedesc tuturor recunoștința mea, ajutînd pe unul dintre ei. De aceea mă adresez tuturor prietenilor, îi implor,

https://biblioteca-digitala.ro

fac propagandă, cutreier prin case și săli publice, și verific, în urma rugăminților mele, influența și trecerea de care mă bucur. Și pe tine te rog din suflet să iei asupră-ți o parte — cît vrei — din sarcina mea. Îți voi întoarce binele ce-mi faci, dacă-mi vei cere, ți-l voi întoarce și fără să mi-o ceri. Ești iubit, ești prețuit, ești căutat; arată numai care ți-e dorința, și se vor găsi destui care să dorească ceea ce dorești tu. Cu bine.

II, 10

C. Plinius către iubitul său Octavius

[Îndemn pentru lectură în public]

Ce nepăsător ești, mai bine zis fără suflet, ba chiar nemilos, dacă poți să ții ascunse atîta vreme lucrări așa de prețioase! Cît ai să ne mai lipsești încă, pe noi de o desfătare rară, iar pe tine, de laude neprecupețite? Lasă-le să zboare pe buzele tuturor și să se răspîndească pe toată întinderea pe care a ajuns limba romanilor. Așteptarea e atît de îndelungă și plină de nerăbdare, încît nu mai poți să te sustragi și nici să amîni. Unele versuri ale tale au scăpat la lumină și au rupt zăvoarele [27], chiar fără voia ta. Și dacă n-ai să le aduni la un loc, pînă la urmă, tot rătăcind, vor găsi pe cineva care să le revendice. Gîndește-te că ești muritor și că nu poți înfrînge legea firii, decît numai printr-o asemenea operă; toate celelalte sînt trecătoare și pieritoare, supuse, ca și oamenii, pieirii și uitării. Ai să-mi spui, ca de obicei: „Vor avea grijă prietenii mei". Îți doresc să ai prieteni atît de devotați, atît de erudiți, atît de neobosiți, încît să poată și să vrea să-și asume o grijă și o răspundere atît de mare, dar chibzuiește bine dacă nu e imprudent să aștepți de la alții ceea ce tu însuți nu realizezi. Cît despre publicare, s-o lăsăm, deocamdată, pe cînd vei voi tu. Dar cel puțin citește în public, ca să ți se deschidă gustul de a publica și ca să guști, în sfîrșit, acea mulțumire pe care eu de mult o presimt pentru tine, nu fără temei. Îmi închipui ce afluență, ce admirație, ce aclamații și ce liniște, poate, te așteaptă! Liniște care mie îmi dă mai multă satisfacție decît aclamațiile, atunci

https://biblioteca-digitala.ro

cînd vorbesc sau citesc în public, cu condiția ca ea să fie plină de interes, de atenție și de nerăbdarea de a asculta ceea ce urmează. Nu răpi strădaniilor tale, prin această nehotărîre împinsă prea departe, o mulțumire fără seamăn și garantată. Cum nehotărîrea ta întrece măsura, bagă de seamă să nu fie luată drept lene, nepăsare sau chiar timiditate. Cu bine.

II, 11

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[Procesul lui Marius Priscus]

Te bucuri ori de cîte ori se petrece în senat un fapt demn de această înaltă adunare; căci cu toate că dragostea de singurătate te face să stai deoparte, totuși în adîncul sufletului tău mai dăinuie încă interesul pentru gloria statului. Află deci ce s-a petrecut zilele acestea, un fapt care a stîrnit vîlvă datorită situației deosebite a persoanei în cauză, un fapt salutar prin severitatea exemplului, un fapt de neuitat prin importanța lui [28].

Marius Priscus [29], învinuit de locuitorii din Africa, pe care a guvernat-o în calitate de proconsul, renunțînd la apărare, a cerut să fie trimis în fața comisiei senatoriale pentru delapidări [30]. Eu și Cornelius Tacitus, însărcinați să apărăm cauza provinciei, am socotit de datoria noastră să facem cunoscut senatului că Priscus, prin cruzimea și silnicia de care a dat dovadă, a întrecut crimele pentru care putea fi trimis în fața comisiei pentru delapidări, deoarece a primit bani, pentru a face să fie condamnați, și chiar trimiși la moarte, niște nevinovați. Fronto Catius a răspuns și a insistat ca cercetarea să nu fie împinsă dincolo de limitele legii de urmărire a delapidărilor; acest orator, neîntrecut în arta de a stoarce lacrimi, aș putea spune că a făcut ca vîntul compasiunii să umfle toate pînzele elocinței sale. Discuții aprinse, vociferări zgomotoase și dintr-o parte și din cealaltă: unii susțineau că competența senatului e limitată prin lege, alții — că e nelimitată și neîngrădită [31], și că poate da o sentință în orice fărădelege săvîrșită de un acuzat. În cele din

https://biblioteca-digitala.ro

urmă Iulius Ferox, consulul desemnat, un om drept și integru, a propus să i se acorde lui Marius deocamdată comisia cerută, și totodată să fie citați aceia cărora el le-a vîndut viața unor nevinovați, cum susține acuzarea. Această propunere nu numai că a învins, dar, după atîtea controverse, a fost singura care a întrunit majoritatea voturilor, dovedindu-se prin aceasta că simpatia și compasiunea se manifestă la început printr-un impuls năvalnic și pătimaș dar că, încetul cu încetul, cu judecată și rațiune, se potolesc și parcă se sting. Așa se face că, dintre toți cei care susțin o părere în vălmășagul strigătelor, nici unul nu se mai încumetă să o repete în tăcerea generală; perceperea lucrurilor, pe care mulțimea le ascunde privirii, se limpezește de îndată ce te desprinzi de mulțime.

Au venit cei care au fost citați — Vitellius Honoratus și Flavius Marcianus; dintre aceștia, Honoratus era acuzat că a cumpărat, cu trei sute de mii de sesterți, exilul unui cavaler roman, și pedeapsa capitală pentru șapte prieteni ai acestuia, iar Marcianus era învinuit că a plătit șapte sute de mii de sesterți ca să fie torturat în fel și chip un cavaler roman, care a fost bătut cu vergile, condamnat la muncă silnică în mină și sugrumat în închisoare. Honoratus însă a scăpat de judecata senatului printr-o moarte survenită la timp. Marcianus a fost adus în lipsa lui Priscus. Așa că Tuccius Cerialis, fost consul, în virtutea dreptului lui de senator, a cerut ca Priscus să fie încunoștiințat, fie pentru că socotea că acesta, fiind de față, va stîrni sau mai multă compătimire, sau mai multă indignare, fie pentru că socotea, ceea ce cred mai degrabă, că era mai echitabil ca împotriva unei învinuiri aduse amîndurora să se apere și unul și altul și, în caz că acuzația nu putea fi respinsă, să fie pedepsiți amîndoi. Procesul a fost amînat pentru următoarea ședință a senatului, care a avut un aspect deosebit de solemn. Împăratul prezida (căci era consul), și-apoi eram în ianuarie, lună în care prin excelență e mare afluență, mai ales de senatori, la Roma; în plus, importanța procesului, nerăbdarea și vilva sporite în urma amînării, curiozitatea înnăscută a oamenilor pentru a afla lucruri grave și puțin obișnuite, făcuseră să se adune de pretutindeni o mare mulțime de oameni.

https://biblioteca-digitala.ro

Imaginează-ți cită grijă și cită neliniște pentru noi, care trebuia să luăm cuvîntul într-un proces atît de important, într-o adunare atît de aleasă, și în prezența împăratului. De fapt, am pledat în senat nu o dată, ba mai mult, nicăieri nu mi se întîmplă să fiu ascultat cu mai multă bunăvoință; și totuși în ziua aceea eram stăpînit de un sentiment de teamă neobișnuit, așa cum totul era puțin obișnuit. Cîntăream în minte, pe lîngă toate acestea, gravitatea procesului; aveam în fața noastră un fost consul, pînă mai deunăzi *septemvir epulonum* [32], iar în prezent nu mai era nici una nici alta.

Era deci cumplit de greu să acuzi un condamnat care, pe de o parte era strivit de gravitatea acuzației, dar era totodată ocrotit de compătimirea stîrnită de o condamnare aproape sigură [33].

Oricum, am reușit să mă reculeg și să-mi stăpînesc emoția; am început să vorbesc într-o atmosferă tot atît de încurajatoare pe cît era de mare îngrijorarea mea. Am vorbit aproape cinci ore, căci la durata celor douăsprezece clepsidre care mi-a fost acordată cu generozitate, s-au mai adăugat încă patru, într-atît s-a întors în favoarea mea ceea ce mi se păruse la început greu și neplăcut de expus.

Pînă și împăratul mi-a acordat atîta atenție, atîta interes chiar (ar fi exagerat să spun grijă) încît m-a îndemnat de mai multe ori, prin libertul meu [34], care ședea în spate, să-mi cruț vocea și forțele, cînd socotea că eforturile trec peste limitele suportabile pentru slăbiciunea mea.

Din partea lui Marcianus mi-a răspuns Claudius Marcellinus. Senatul a ridicat apoi ședința și a amînat-o pentru a doua zi, căci nu se putea începe o pledoarie care să fie întreruptă la căderea nopții. A doua zi, pentru Marius a luat cuvîntul Salvius Liberalis, un om cu o minte ageră, ordonat, energic, elocvent; într-un proces atît de greu a făcut uz de toate posibilitățile artei sale. A răspuns Cornelius Tacitus, cu multă convingere și σεμνῶς*, nota distinctă a elocinței sale. Pentru Marius a luat din nou cuvîntul Fronto Catius, vorbind cu mult talent, așa cum o cerea împrejurarea, punînd accentul mai mult pe rugăminți, decît pe apărare. Pledoaria lui s-a încheiat la căderea nopții, astfel că nu a fost întreruptă.

* Impunător.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi în felul acesta administrarea probelor a avut loc abia a treia zi. Însuşi faptul acesta este de o frumuseţe demnă de vremurile de altădată: senatul ridică şedinţa odată cu lăsarea nopţii, este convocat trei zile la rînd, dezbaterile durează trei zile în şir.

Cornutus Tertullus [35], consul desemnat, un om deosebit şi vajnic apărător al dreptăţii, a fost de părere ca cei şapte sute de mii de sesterţi primiţi de Marius să fie vărsaţi vistieriei; lui Marius, să i se interzică şederea în Roma şi în Italia, iar lui Marcianus, pe lîngă acestea, să i se interzică şi şederea în Africa. Încheindu-şi pledoaria, a adăugat că eu şi cu Tacitus ne-am îndeplinit curajos şi cu scrupulozitate sarcina juridică ce ne-a revenit, şi că senatul apreciază că am dus la bun sfîrşit, aşa cum se cuvenea, misiunea încredinţată. Consulii desemnaţi, ca şi toţi foştii consuli, au fost de acord; pînă la Pompeius Collega, care a fost de părere ca cei şapte sute de mii de sesterţi să fie vărsaţi vistieriei, Marcianus să fie exliat [36] pe cinci ani, iar Marius să rămînă numai cu pedepasa pentru delapidare, la care fusese deja condamnat. Şi uneia şi alteia din păreri i s-au alăturat mulţi; ultima a întrunit poate chiar mai mulţi partizani, pentru că a fost găsită mai blîndă, sau poate mai puţin aspră. Căci chiar dintre aceia care au fost de părerea lui Cornutus, unii au trecut de partea aceluia care a vorbit după ce ei s-au pronunţat. Dar cînd s-a trecut la numărarea voturilor [37], cei care stătuseră lîngă scaunele consulilor au început să se alăture părerii lui Cornutus. Atunci şi aceia care lăsaseră să se înţeleagă că se raliază la propunerea lui Collega au trecut în partea cealaltă, iar Collega a rămas doar cu cîţiva [38]. Mai tîrziu, Collega s-a plîns în repetate rînduri de cei care l-au îndemnat să ia cuvîntul, şi în special de Regulus, care s-a desolidarizat de părerea pe care tot el i-a impus-o. Dealtfel, firea lui Regulus [39] e atît de schimbătoare încît, cînd e de o îndrăzneală fără margini, cînd e foarte fricos.

Acesta a fost sfîrşitul unui proces răsunător. A mai rămas totuşi un λιτούργιον* deloc uşor: Hostilius Firminus, legatul lui Marius Priscus, implicat şi el în proces, a fost serios şi puternic discreditat. Căci, aşa cum reieşea şi din registrele lui Marcianus şi din cuvîntarea pe care el însuşi a ţinut-o în

---

* Obligaţie; joc de cuvinte între λιτος (slab, plăpînd) şi *non leve* (deloc uşor).

https://biblioteca-digitala.ro

fața senatorilor din Leptis [40], el și-a oferit serviciile sale lui Priscus pentru una din cele mai josnice fapte și i-a cerut lui Marcianus cincizeci de mii de dinari; pe lîngă acestea, el personal a primit zece mii de sesterți cu destinația destul de rușinoasă de „articole de parfumerie", mențiune care dealtfel se potrivește unui om ca el, veșnic pomădat și spilcuit. La propunerea lui Cornutus s-a admis ca discuția asupra lui Firminus să fie amînată pentru viitoarea ședință a senatului, cînd, din întîmplare, sau intenționat, Firminus a lipsit.

Acestea sînt noutățile de la oraș; scrie-mi și tu ce mai e pe la țară. Ce mai fac pomii tăi, via, grînele, oile tale cu lînă scumpă [41]? Pe scurt, dacă nu-mi trimiți o scrisoare tot atît de lungă ca a mea, să nu mai aștepți de la mine decît scrisori foarte scurte. Cu bine.

II, 12

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[Sfîrșitul procesului lui Marius Priscus]

Acel λειτούργιον despre care îți vorbeam în ultima mea scrisoare că mai trebuie pus la punct în procesul lui Marius Priscus a fost finisat și cizelat, nu știu cît de bine. Firminus, adus în senat, a răspuns la acuzația cunoscută; au urmat diferite păreri ale consulilor aleși: Cornutus Tertullus a fost de părere să fie exclus din senat, Acutius Nerva — să i se retragă dreptul de a participa la tragerea la sorți a provinciilor. Această hotărîre a fost adoptată ca fiind mai blîndă, deși de fapt este mai severă și mai grea [42]. Căci ce poate fi mai dureros decît să-ți fie refuzate și retrase onorurile de senator, fără să fii scutit de neplăcerile și îndatoririle ce-ți incumbă? Ce poate fi mai cumplit pentru un om atît de dezonorat decît să nu poată trăi retras ci să fie nevoit ca, din acest înalt for să fie ținta privirilor tuturor? Și-apoi, cîtă lipsă de consecvență și demnitate este pentru stat ca un om care a fost condamnat de senat să rămînă în mijlocul senatorilor, să fie egal tocmai cu aceia care l-au condamnat, ca un om înlăturat de la proconsulat pentru că s-a purtat rușinos în timpul guvernării unei provincii să-i judece pe

https://biblioteca-digitala.ro

proconsuli, ca un om condamnat pentru venalitate să-i condamne sau să-i absolve pe alții? Dar așa a fost hotărirea majorității, căci voturile se numără, nu se cîntăresc, și nu poate fi altfel într-un organ public, în care nimic nu este atît de inegal ca egalitatea însăși: toți au aceleași drepturi, dar nu și aceeași înțelepciune.

M-am ținut de cuvînt și mi-am împlinit promisiunea făcută în ultima scrisoare pe care presupun că ai primit-o între timp, căci am încredințat-o unui curier iute și conștiincios; numai să nu fi întîmpinat dificultăți pe drum. Acum e rîndul tău să mă răsplătești, atît pentru scrisoarea aceasta, cît și pentru cealaltă, trimițîndu-mi din locul unde te-ai retras scrisori cît mai ample. Cu bine.

II, 13

C. Plinius către iubitul său Priscus

[Un post pentru Voconius Romanus]

Tu ești acela care nu lași să-ți scape nici o ocazie ca să-mi faci un serviciu, iar pentru mine nu există nimeni altul căruia să-mi fie mai drag să-i rămîn îndatorat. Iată două motive care m-au determinat să mă adresez cu precădere ție într-o problemă la a cărei reușită țin foarte mult. Ești în fruntea unei armate puternice, ai deci multe posibilități de a dispune de anumite funcții și ai avut timp destul ca să-ți satisfaci prietenii [44]. Gîndește-te și la ai mei, care nu sînt mulți. Poate că tu mi-ai acorda sprijin și pentru mai mulți, dar eu, din modestie, mă limitez la unul sau doi, ba chiar numai la unul. Este vorba de Voconius Romanus: tatăl său — membru de seamă al ordinului ecvestru, dar mai renumit e tatăl său vitreg — pe drept cuvînt al doilea tată (căci devotamentul lui l-a făcut demn chiar de acest nume); iar mama — dintr-o familie aleasă. El personal a fost nu de mult preot în Spania citerior (știi cît de severi și cît de exigenți sînt cei din această provincie). De pe vremea cînd ne făceam studiile împreună m-a legat de el o prietenie plină de afecțiune; eram nedespărțiți — și în oraș și cînd ne retrăgeam la țară, aveam aceleași preocupări serioase și aceleași distracții. Nu puteam

https://biblioteca-digitala.ro

găsi un prieten mai devotat, o tovărăşie mai plăcută. Conversaţia lui are un farmec deosebit, ca şi vocea şi chiar figura lui. Pe lîngă toate acestea, un talent remarcabil, un spirit pătrunzător, finețe, spontaneitate, pregătire temeinică în pledarea proceselor. A scris şi scrisori — în care ai impresia că vorbesc latineşte chiar muzele. Ţin foarte mult la el şi el nu mai puţin la mine. Cît am fost tineri şi unul şi altul n-am pregetat să-i fiu de folos, pe cît îmi permitea vîrsta. De curînd i-am obţinut de la împărat drepturile care se acordă părinţilor cu trei copii [45], drepturi la care împăratul consimte cu greu şi numai la alegerea sa; şi totuşi mie mi le-a acordat ca şi cum ar fi fost opţiunea lui. Singura modalitate de a păstra cît mai bine aceste binefaceri ale mele este de a le spori, cu atît mai mult cu cît el îmi dovedeşte atîta recunoştinţă încît, dacă pe cele de pînă acum le-a primit, pe cele de acum le şi merită.

Acum ştii cum este, cît îl preţuiesc şi cît mi-este de drag acela pe care te rog să-l sprijini, bizuindu-mă pe priceperea şi pe situaţia ta. În primul rînd iubeşte-l, căci oricît de mult ai putea să-i dai, nu-i vei putea dărui mai mult decît prietenia ta. Ţi-am prezentat în cîteva cuvinte preocupările lui, caracterul, în sfîrşit, felul lui de a se comporta ca să-ţi dai mai bine seama că merită să-l consideri printre prietenii cei mai apropiaţi. Aş insista încă, dacă n-aş şti că nu-ţi place să fii rugat prea mult şi dacă n-aş fi făcut decît asta în toată scrisoarea. Căci o rugăminte ale cărei temeiuri le dezvălui are cei mai mulţi sorţi de izbîndă. Cu bine.

II, 14

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Decadenţa elocvenţei judiciare]

Ai avut dreptate, nu mai pridideşc cu procesele susţinute în faţa centumvirilor, şi care îmi dau mai multă bătaie de cap decît satisfacţii. Cele mai multe sînt mărunte şi neînsemnate, rareori se întîmplă să am vreunul deosebit, fie prin celebritatea persoanelor, fie prin importanţa cauzei. Afară de asta, puţini sînt avocaţii alături de care să-ţi facă plăcere

https://biblioteca-digitala.ro

să pledezi; ceilalți, lipsiți de bun simț și cei mai mulți niște tineri obscuri, și-au făcut drum pe aici pentru a face exerciții de declamație, dar cu atîta lipsă de respect și impertinență încît consider foarte îndreptățită afirmația prietenului nostru Atilius care a spus că acești copii încep prin a pleda în for procese în fața centumvirilor așa cum în școală încep cu Homer. Căci și în for ca și la școală se începe cu ce e mai greu.

Dar, pe Hercule, pe vremea mea (cum spun bătrînii), nici un tînăr, chiar din cele mai de seamă familii, nu ajungea să pledeze în fața centumvirilor decît dacă era recomandat de un fost consul, atît de mare era respectul pentru o îndeletnicire așa de frumoasă. Acum, cînd au fost încălcate limitele bunei-cuviințe și ale respectului, tuturor li se deschid toate căile, nu mai așteaptă să fie recomandați, dau buzna. Publicul care ascultă este pe măsura vorbitorilor, angajat și plătit; se recurge la un antreprenor [46], darurile [47] sînt oferite chiar în mijlocul tribunalului, în văzul tuturor, ca la o petrecere; după un proces se trece la altul, pentru o sumă egală. De unde aceștia sînt numiți, nu fără ironie σοφοκλεῖς (ἀπὸ τοῦ σοφῶς καί καλεῖσθαι)*, iar în limba latină li se spune *laudiceni* [48]. Și totuși acest flagel înfierat în amîndouă aceste limbi se întinde pe zi ce trece. Ieri, doi dintre slujitorii mei (de vîrsta celor care abia au îmbrăcat toga) s-au lăsat cumpărați, pentru cîte trei dinari fiecare, ca să aplaude. Atîta se plătește ca să fii cel mai bun orator, cu acest preț se pot ocupa oricîte locuri, cu acest preț îți poți recruta un public numeros, poți obține ovații fără sfîrșit cînd corifeul dă semnalul. Căci e nevoie de un semnal pentru cei care nu înțeleg sau care nici nu ascultă, și cei mai mulți nu ascultă, dar nimeni nu aclamă mai tare ca aceștia. Dacă treci cumva prin tribunal și vrei să știi cum vorbește vreunul, n-ai nevoie să te urci la tribună și nici să stai să asculți, căci e ușor să ghicești: află că acela care este cel mai aplaudat vorbește cel mai prost.

Larcius Licinus [49] a introdus acest obicei de a-ți recruta auditorii, dar el se limita numai la a-i invita. Așa îmi amintesc că am auzit de la Quintilian, profesorul meu. Acesta

---

* Care strigă „minunat" (de la „minunat" și „a striga").

https://biblioteca-digitala.ro

povestea: „Îl însoțeam pe Domitius Afer [50]. În timp ce vorbea în fața centumvirilor, pe un ton calm și grav (acesta era felul lui de a pleda), aude în apropiere strigăte neobișnuit de violente. Surprins, el tace; cînd s-a restabilit liniștea își reia cuvîntul întrerupt. Din nou strigăte, el tace din nou și reîncepe după restabilirea liniștii. Lucrul se repetă pentru a treia oară. În cele din urmă, el întreabă cine pledează. I se răspunde că Licinus. Atunci, întrerupîndu-și discursul, Domitius spune: „Centumviri, arta noastră s-a sfîrșit". De fapt, cînd i se părea lui Afer că se sfîrșise, începea să se sfîrșească, dar acum a pierit, s-a stins cu totul. Mi-e și rușine să reproduc discursurile lor și exprimarea neîngrijită, cu ce strigăte drăgălașe sînt întîmpinate. Pentru asemenea recitative nu lipsesc decît aplauze, sau poate chiar cimbale și timpane. Sînt în schimb destule urlete prelungi (căci nu pot fi numite cu alt cuvînt aceste aclamații care nu-și au locul nici la teatru).

În ce mă privește, din considerație pentru prietenii mei și din respect pentru vîrsta mea, stau încă deoparte, mă abțin. Mi-e teamă să nu se creadă nu că am renunțat la aceste practici nedemne ci că fug de muncă. Sînt prezent din ce în ce mai rar, ceea ce constituie începutul unei renunțări treptate. Cu bine.

II, 15

C. Plinius către iubitul său Valerianus

Cum o mai duci în vechea ta proprietate din ținutul marsilor [51]? Dar proprietatea cumpărată de curînd? Ți-s dragi ogoarele, acum cînd sînt ale tale? Ar fi ceva puțin obișnuit, căci nimic nu mai este la fel de plăcut cînd l-ai obținut, ca atunci cînd l-ai dorit. Pentru mine moșiile de la mama nu constituie cine știe ce preocupare, mi-s dragi totuși pentru că le am de la mama, și-apoi, după o lungă resemnare, am devenit indiferent. Așa se sfîrșește orice văicăreală — din rușinea de a te văicări. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

II, 16

C. Plinius către iubitul său Annianus

[Dificultăți testamentare]

Îmi atragi și tu atenția, cu aceeași grijă dintotdeauna, că acei codicili [52], prin care Acilianus mă instituie în parte moștenitor, trebuie considerați ca nuli, din moment ce nu sînt confirmați prin testament. Nu mi-e necunoscut acest aspect juridic, pe care îl cunosc și acei care nu știu nimic altceva. Dar eu mă conduc după o lege a mea proprie: să consider că dorința celor dispăruți îndeplinește condițiile legale chiar dacă nu se încadrează în lege. Se știe că acești codicili au fost scriși de Acilianus cu mîna lui, așa că, chiar dacă nu sînt confirmați prin testament, eu îi voi respecta ca și cînd ar fi confirmați, mai ales că delatorii nu mai au cuvînt. Căci dacă ar fi să mă tem că poporul se face stăpîn pe ceea ce am dăruit eu, ar trebui poate să fiu mai prevăzător și mai circumspect. Cum însă este permis să se dea unui moștenitor ceea ce i s-a instituit ca moștenire, nimic nu se împotrivește acelei legi pe care mi-am făcut-o eu și care nu este în contradicție cu legile statului [53]. Cu bine.

II, 17

C. Plinius către iubitul său Gallus

[Vila din Laurentum]

Te miri că mă încîntă atît de mult vila mea *Laurentinum* sau, dacă preferi așa, *Laurens*. N-ai să te mai miri cînd ai să vezi frumusețea construcției [54], așezarea bine aleasă, ținutul larg. La o depărtare de șaptesprezece mii de pași [55] de Roma, poți să rămîi acolo după terminarea treburilor, fără să-ți știrbezi deloc ziua de lucru. Sînt mai multe căi de acces, căci și drumul spre Laurentum și cel către Ostia duc tot acolo: pe drumul spre Laurentum mergi pînă la a paisprezecea piatră de hotar, iar pe cel către Ostia, pînă la a unsprezecea. Ori pe unde ai merge ajungi la un drum pe alocuri nisipos, mai anevoios și mai lung pentru un atelaj, dar pentru cal e un drum bun și ușor. În toate părțile priveliști variate: ici drumul se îngustează, făcînd loc pădurilor care înaintează,

https://biblioteca-digitala.ro

dincolo se deschide și se lărgește în pajiști întinse. Vezi multe turme de oi, de cai și de vite care, alungate din munți de frigul iernii, vin la pășune să se îngrașe în căldura blîndă a primăverii.

Casa este încăpătoare, are tot ce-ți trebuie și întreținerea ei nu este prea costisitoare. La intrare — un atrium modest, dar fără să fie sărăcăcios, apoi un portic semicircular în forma literei D, care înconjoară o curte mică, dar drăguță. E un adăpost minunat pe vreme urîtă, căci are geamuri și un acoperiș cu streșini late. În mijloc — o curte interioară [56] veselă, apoi o sufragerie destul de frumoasă, care înaintează spre țărmul mării și al cărei prag este scăldat de valurile care, domolite, vin să moară aici, cînd marea este răscolită de vîntul dinspre sud. De jur împrejurul sufrageriei — uși cu două canaturi și ferestre mari cît ușile, astfel că ea privește și pe laturi și din față către trei mări, aș putea spune. În spate se vede curtea interioară, porticul, curtea cea mică, din nou porticul, apoi atriul, pădurile și, în depărtare, munții.

În stînga sufrageriei, puțin mai retras, este un dormitor mare, apoi unul mai mic, care printr-o fereastră primește răsăritul, iar prin alta păstrează razele soarelui care apune. Și de aici se vede jos marea, dar mai îndepărtată și mai potolită.

Dormitorul de o parte și sufrageria de alta formează în față un unghi care concentrează și reflectă razele soarelui ce cad drept. Aici este locuința de iarnă, locul de exerciții fizice pentru ai mei; aici nu se simte vîntul, decît numai atunci cînd aduce nori și întunecă cerul, fără să împiedice folosirea încăperii [57]. În continuarea acestui unghi este o odaie rotundă, cu o absidă ale cărei ferestre primesc razele soarelui pe tot parcursul lui. Într-unul din pereți este amenajat un dulap-bibliotecă cu cărți de studiu, nu de lectură. Alături, o cameră de dormit, despărțită printr-un coridor suspendat prevăzut cu țevi și care distribuie în toate părțile, cu măsură, căldura pe care o primește. Cealaltă parte de pe această latură este dată în folosința sclavilor și a liberților, cu încăperi atît de îngrijite încît ar putea găzdui oaspeți. De cealaltă parte a clădirii este o cameră foarte elegantă, apoi una care poate servi ca dormitor mare sau ca sufragerie mică, și care are toată strălucirea soarelui și a mării. După asta, o încăpere

https://biblioteca-digitala.ro

cu o anticameră, bună și pentru vară, fiind înaltă, bună și iarna, fiind adăpostită din toate părțile împotriva vîntului. Lipită de ea și avînd un perete comun, o altă cameră, tot cu anticameră. Apoi sala de băi reci, spațioasă și vastă; din cei doi pereți față în față înaintează două bazine rotunde, prea mari dacă te gîndești cît de aproape este marea. Lîngă ea, camera pentru masaj, încăperea cu cuptorul pentru încălzire [58], alături baia de aburi, apoi două odăi mici, nu prea pretențioase, dar elegante. Legată de acestea — o splendidă piscină cu apă caldă [59], de unde cei care înoată pot privi marea; în imediata apropiere — sala pentru jocul cu mingea [60], unde razele soarelui fierbinte pătrund numai spre sfîrșitul zilei. Aici se înalță un turn, la baza căruia sînt două camere și alte două în interior, apoi sala pentru masa de seară, de unde se pot vedea marea pînă departe, țărmul vast și vile foarte cochete. Mai este un turn, cu o odaie de unde se vede soarele și cînd răsare, și cînd apune; în spate — o magazie mare și un hambar; dedesubt — o sufragerie, de unde vuietul mării agitate nu se aude decît ca un sunet slab, care se pierde în depărtare [61]. De aici se vede grădina și aleea pentru lectici, care înconjoară grădina. Pe marginea aleii — merișor sau rozmarin, acolo unde merișorul nu rezistă (căci merișorul, la adăpostul unui acoperiș, crește bogat; sub cerul liber însă, și în bătaia vîntului, și dacă mai e și stropit de apa mării, chiar de departe, se usucă). Circuitul interior al aleii, umbrit de viță tînără, e moale și plăcut chiar pentru piciorul gol. Grădina e plină de duzi și smochini, pomi pentru care pămîntul de acolo este deosebit de prielnic, dar mai puțin pentru alții. Această cameră, mai depărtată de mare, se bucură de o priveliște cu nimic mai prejos decît a încăperilor cu fața spre mare. În spate, de o parte și de alta, două odăi, ale căror ferestre dau deasupra intrării casei și înspre o altă grădină, roditoare și rustică.

De aici se întinde un criptoportic [62] — ai zice o clădire publică. Pe ambele laturi — ferestre, spre mare mai multe, spre grădină mai puține. În zilele senine și calme, sînt deschise toate ferestrele, fără nici o grijă; cînd bate vîntul, dintr-o parte sau din alta, se deschid ferestrele pe partea unde nu bate vîntul. În fața criptoporticului — o galerie plină de mireasma violetelor [63]. Criptoporticul acumulează

https://biblioteca-digitala.ro

și radiază căldura soarelui care pătrunde înăuntru. Pe de o parte păstrează căldura soarelui, pe de alta ține piept vîntului de la nord și-l abate din cale, așa că în fața lui este tot atît de cald, pe cît este de frig în spate. Tot el oprește vîntul dinspre sud, și în felul acesta domolește și pune stavilă în calea celor două vînturi suflînd din direcții opuse.

Acestea sînt plăcerile pe care criptoporticul le oferă iarna; vara — ele sînt mai mari. Căci înainte de amiază umbra lui ocrotește galeria, după-amiază — partea învecinată a grădinii și a aleii pentru lectici și, după cum lumina crește sau scade, umbra lui se scurtează sau se lungește de o parte sau de cealaltă. Soarele nu pătrunde deloc în portic tocmai atunci cînd dogorește mai puternic bătînd în plin drept asupra acoperișului. În plus, vîntul dinspre apus intră și iese prin ferestrele deschise, așa că aerul se primenește mereu și nu e niciodată viciat. La capătul galeriei, al criptoporticului și al grădinii este o căsuță, o adevărată încîntare pentru mine. Eu am făcut-o. Are o cameră care e o vatră de soare: o parte dă spre mare, alta spre galerie, amîndouă spre soare iar dormitorul are ușile spre criptoportic și fereastra spre mare. Pe peretele din față este o nișă elegant construită care poate fi unită cu dormitorul sau separată de el prin uși de sticlă și draperii care se pot da la o parte. În ea — două scaune și un pat, de pe care ai marea la picioare, la cap pădurea, în spate vilele: aceste priveliști ți le oferă, pe toate deodată sau pe rînd, tot atîtea ferestre. Alături este un dormitor bun pentru somnul de noapte. De acolo, dacă nu deschizi ferestrele, nu auzi nici vorba sclavilor, nici murmurul mării, nici zbuciumul furtunii, nu vezi nici scăpărarea fulgerului și nici lumina zilei. Secretul acestei izolări desăvîrșite este coridorul dintre peretele dormitorului și acela al grădinii, care le separă, și astfel orice sunet din afară se stinge în golul dinăuntru. Lîngă dormitor este o cameră de încălzit, foarte mică, a cărei deschidere oprește sau, după nevoie, răspîndește căldura primită de dedesubt. Apoi o anticameră și un dormitor, care se deschide către soare, și unde bate soarele de cum răsare, și pînă după-amiază, cînd razele-i cad piezișe, dar pătrund totuși. Cînd mă retrag în această cameră, parcă mă simt departe de locuința mea, și gust această deosebită plăcere în special în timpul Saturnalelor [64], cînd toată casa

https://biblioteca-digitala.ro

răsună de libertatea acestor zile și de strigăte de sărbătoare. În felul acesta nici eu nu tulbur plăcerea celorlalți, și nici ei studiile mele.

Această locuință atît de utilată, atît de încîntătoare, este lipsită de o instalație de apă, are însă fîntîni sau mai bine zis izvoare, căci apa este aproape de suprafață. Țărmul acesta este din toate punctele de vedere un teren minunat; în orice loc ai săpa, apa țîșnește din pămînt curată, fără să sufere cîtuși de puțin de pe urma faptului că marea este atît de aproape. Pădurile din vecinătate dau lemn din belșug; celelalte provizii le procuri din Ostia. Pentru un om mai puțin pretențios ajunge și tîrgul [65] de care mă desparte doar o casă. În tîrg sînt trei băi publice, de mare utilitate atunci cînd încălzirea unei băi acasă nu este indicată, pentru că sosești neanunțat, sau stai prea puțin.

Țărmul e înfrumusețat datorită acoperișurilor caselor de un pitoresc încîntător: cînd unite, cînd depărtate, dînd impresia că sînt mai multe orașe, fie că le privești dinspre mare, sau chiar de pe țărm. Cînd marea e liniștită un timp, pămîntul e afînat de cele mai multe ori, însă valurile care îl scaldă neîncetat îl bătătoresc. Marea nu prea abundă în pești de soi, e adevărat; aduce la mal însă calcani și raci foarte buni.

Locuința mea mai oferă bogățiile uscatului, începînd cu laptele: aici se adună turmele cînd vin de la pășune și caută apă sau umbră. Nu găsești că am motive îndreptățite să mă stabilesc în acest loc retras, să rămîn aici, să-i gust plăcerile? Dacă tu nu rîvnești la asemenea desfătări, ești prea citadin. Și cît aș vrea să ai această dorință, căci la atîtea merite pe care le are vilișoara mea, s-ar adăuga cel mai prețios — șederea ta sub acest acoperămînt. Cu bine.

II, 18

C. Plinius către iubitul său Mauricus

[Căutarea unui profesor]

Nu-mi puteai cere ceva mai plăcut pentru mine, decît să caut un profesor pentru copiii fratelui tău. Căci datorită ție, mă văd din nou la școală, și pot spune că retrăiesc anii cei mai frumoși. Stau ca și altădată în mijlocul tineretului și

https://biblioteca-digitala.ro

pot să verific chiar cu cîtă considerație sînt privit pentru munca mea. Deunăzi, într-o adunare numeroasă și în prezența multora din ordinul nostru, se glumea în gura mare; am intrat, toți au tăcut [66]. Nu ți-aș vorbi despre asta, dacă nu ar fi mai mult spre lauda lor decît pentru a mea, și dacă nu aș dori ca tu să fii încredințat că fiii fratelui tău vor avea parte de un profesor bun. Mai rămîne să-ți scriu, după ce îi voi fi ascultat pe toți profesorii [67], ce gîndesc despre fiecare, și să încerc să-ți dau impresia, atît cît îmi va fi posibil într-o scrisoare, că i-ai ascultat tu pe toți. Îți sînt dator, și sînt dator memoriei fratelui tău, acest devotament, această străduință, mai ales într-o problemă atît de importantă. Ce poate fi mai important pentru tine decît să-i faci pe acești copii (aș zice ai tăi, dacă nu i-ai iubi mai mult pe ei acum) demni de acela care le-a fost tată, demni de tine, care le ești unchi? Dacă nu mi-ai fi încredințat această sarcină, aș fi revendicat-o. Și știu cîte neplăceri îmi va pricinui alegerea unui profesor [68], dar trebuie să înfrunt nu numai neplăceri, ci și dușmănii, pentru fiii fratelui tău, cu sufletul la fel de împăcat ca un părinte pentru fiii săi. Cu bine.

II, 19

C. Plinius către iubitul său Cerialis

[Utilitatea lecturii în public a unei pledoarii]

Mă îndemni să citesc în fața unor prieteni discursul meu. Am s-o fac, pentru că mă îndemni tu, deși eu stau mult la îndoială [69]. Căci nu mi-e necunoscut faptul că discursurile, cînd sînt citite, își pierd toată forța și căldura, și chiar denumirea lor, pentru că ele sînt puse în valoare și capătă elan prin prezența judecătorilor, celebritatea avocaților, nerăbdarea cu care e așteptat deznodămîntul, renumele oratorilor — care nu sînt puțini — divergența de păreri care îi desparte pe ascultători; apoi gestica celui care vorbește, ținuta, mișcarea, pînă și forța fizică în concordanță cu sentimentele care îl frămîntă. Așa se întîmplă că acela care pledează stînd jos, chiar dacă păstrează o bună parte din avantajele pe care le-ar avea stînd în picioare, totuși, prin însuși faptul că stă jos, are parcă mai puțină vigoare și însuflețire. Iar cei care

https://biblioteca-digitala.ro

citesc sînt şi mai lipsiţi de complementele atît de importante pentru declamaţie — ochii şi mîinile [70]. De aceea nu e de mirare dacă atenţia auditorilor slăbeşte: ea nu e atrasă nici de vreun farmec exterior şi nici nu e stîrnită de o scăpărare a spiritului. În afară de asta, discursul de care vorbesc este violent, aş spune chiar înverşunat. Şi-apoi stă în firea lucrurilor ca operele scrise cu trudă să considerăm că sînt ascultate cu trudă. În adevăr cîţi auditori au atîta bun simţ, încît să nu asculte cu mai multă plăcere un discurs curgător şi atrăgător, decît unul grav şi concis? Este de-a dreptul ruşinoasă această contradicţie, care există totuşi, de vreme ce se întîmplă de cele mai multe ori ca auditorii să aibă păreri diferite de ale judecătorilor, cînd auditorul ar trebui să fie impresionat tocmai de acele considerente, care l-ar mişca în mod deosebit, dacă el ar fi judecător. Nu este exclus totuşi ca în ciuda atîtor dificultăţi, lucrarea aceasta a mea să placă prin ceea ce are ea nou, nou pentru noi romanii, căci la greci există un procedeu care, deşi diferit, totuşi se aseamănă întrucîtva. La ei era obiceiul ca legile pe care le combăteau, ca fiind în contradicţie cu alte legi mai vechi, să fie sprijinite prin comparaţie cu alte legi; tot aşa eu, ca să dovedesc că în legea delapidărilor este cuprins ceea ce susţin eu, a trebuit să fac o apropiere între această lege şi altele. Acest lucru, cîtuşi de puţin plăcut pentru urechile celor neştiutori, trebuie să fie cu atît mai gustat de oamenii de cultură, cu cît e mai puţin apreciat de cei fără cultură. Eu însă, dacă mă voi hotărî să o citesc, am să invit numai oameni foarte eruditi [71]. Şi-acum chibzuieşte bine dacă trebuie să o citesc, cîntăreşte toate argumentele pe care ţi le-am expus şi alege-l pe acela rătre care va înclina raţiunea. Căci de la tine se aşteaptă acţiune, eu mă justific prin supunere. Cu bine.

II, 20

C. Plinius către iubitul său Calvisius

[Regulus — captator de testamente]

Pregăteşte un ban şi ascultă o poveste de un galben; ba chiar mai multe, căci cea mai nouă mi-a amintit de altele mai vechi, şi n-are importanţă cu care încep.

https://biblioteca-digitala.ro

Verania, soția lui Piso — acel Piso pe care l-a adoptat Galba — era rău bolnavă. Regulus se duce la ea. În primul rînd, cîtă nerușinare la un om, să se ducă la o femeie bolnavă, el care a fost dușmanul de moarte al soțului[72] ei, și pentru ea însăși foarte răuvoitor! Și încă dacă, ar fi intrat numai, dar el s-a așezat chiar foarte aproape de pat, și a întrebat-o pe bolnavă în ce zi și la ce oră s-a născut. După ce ea îi răspunde, el se schimbă la față, rămîne cu privirea fixă, își frămîntă buzele, își mișcă degetele [53], numără — și tace. După ce a ținut-o pe biata femeie într-o așteptare încordată, îi spune: „Anul acesta îți este nefavorabil [54], dar vei scăpa. Și ca să fiu mai convingător, am să consult un prezicător, pe care l-am verificat de multe ori". De îndată el aduce jertfe și pretinde că măruntaiele jertfelor sînt în concordanță cu semnele astrelor. Verania, credulă ca orice om aflat în primejdie, cere codicili și-i face o donație testamentară lui Regulus. Dar starea ei se agravează și moare strigîndu-i că e un ticălos, un impostor și mai mult decît sperjur, care a jurat strîmb pe sănătatea fiului lui. Și are Regulus acest obicei — pe cît de nelegiuit pe atît de înrăit — că atrage asupra capului nenorocitului copil mînia zeilor, pe care el îi minte în fiecare zi.

Velleius Blaesus, bogatul fost consul, în luptă cu boala de pe urmă, dorea să-și schimbe testamentul. Regulus, care nădăjduia să obțină ceva prin acest nou act, căci începuse de la un timp să i se vîre sub piele, îi îmbărbăta pe medici și îi ruga să facă tot posibilul ca să prelungească viața celui bolnav. După ce testamentul a fost semnat, își schimbă atitudinea și se adresează cu totul altfel acelorași medici: „Pînă cînd îl veți chinui pe nenorocitul acesta? de ce îi refuzați moartea binefăcătoare, dacă nu puteți să-i dați viața?" Blaesus moare și, ca și cum ar fi auzit totul, lui Regulus nu-i lasă nimic.

Ți-ajung două povești sau, după tradiția de la școală, o mai vrei și pe a treia? Am de unde. Aurelia, o femeie distinsă, ducîndu-se să-și sigileze testamentul, se îmbrăcase cu cele mai frumoase haine. Regulus, venit să semneze, îi spune: „Te rog să-mi lași mie hainele". Aurelia gîndea că omul glumește, dar el, serios, insista; pe scurt, a obligat-o pe femeie să-și deschidă testamentul, și să-i lase lui moștenire hainele cu care era îmbrăcată. A urmărit-o în timp ce scria

https://biblioteca-digitala.ro

şi a controlat dacă a scris. De fapt Aurelia trăieşte, dar el i-a cerut să facă acest lucru, crezînd că ea va muri. Acesta-i omul care primeşte moşteniri, donaţii, ca şi cum le-ar merita.

Ἀλλὰ τί διατείνομαι* într-un stat în care viclenia şi necinstea sînt mai preţuite decît cinstea şi virtutea? Uită-te la Regulus cum, din sărac şi neînsemnat, a ajuns, prin ticăloşii, la atîta bogăţie, încît mi-a spus chiar el că, în timp ce aducea jertfe zeilor, ca să afle cît de repede va ajunge cu averea la şaizeci milioane de sesterţi, a găsit în animalul sacrificat măruntaie duble, care îi prevesteau că va avea o sută douăzeci de milioane. Şi le va avea dacă, aşa cum a început, va dicta el testamentele acelora care şi le fac, ceea ce este un fals dintre cele mai grosolane. Cu bine.

---

* Dar de ce să mă revolt.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA III

1

C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus

[Bătrîneţca unui înţelept]

Nu ştiu dacă voi trăi zile mai plăcute decît acelea petrecute de curînd la Spurinna; într-atîta de plăcute, încît cu nimeni altul n-aş dori să semăn mai mult la bătrîneţe, dacă-mi va fi dat să îmbătrînesc. Nu există fel de viaţă mai ordonat decît al lui. Iar pe mine mă încîntă mersul sigur al aştrilor tot atîta cît şi viaţa bine orînduită a oamenilor [1], mai ales a bătrînilor. Dacă la tineri nu ne supără o viaţă oarecum dezordonată, şi chiar agitată, celor bătrîni le şade bine o viaţă ordonată şi liniştită, pentru ei munca este un anacronism, iar ambiţia o ruşine. Spurinna respectă cu sfinţenie această regulă; chiar şi acele lucruri neînsemnate, neînsemnate dacă nu s-ar repeta în fiecare zi, el le parcurge într-o anumită ordine, aş zice ciclică. Dimineaţa şi-o petrece pe patul de lucru [2]; ora a doua [3] îşi cere încălţămintea şi se plimbă trei mii de paşi, impunîndu-şi astfel un exerciţiu, atît pentru trup, cît şi pentru spirit. Dacă are în jurul lui prieteni, se poartă discuţii dintre cele mai alese, dacă nu, i se citeşte o carte, ceea ce se poate petrece şi în prezenţa prietenilor, dar numai dacă aceştia nu se plictisesc. Apoi se aşază, reia lectura cărţii, sau mai degrabă o discuţie liberă. După aceea Spurinna se urcă într-un car, alături de soţia sa, o femeie demnă de luat ca exemplu, sau alături de unul dintre prieteni, ca bunăoară eu, ultima dată. Ce plăcută intimitate şi cît de înălţătoare! Un adevărat reprezentant al antichităţii! Despre ce fapte, despre ce oameni vorbeşte! Cu ce învăţăminte te alegi! Şi totuşi omul acesta atît de deosebit şi-a impus, din modestie, să nu lase impresia că ar da lecţii. După ce a parcurs cu carul şapte mii de paşi, mai merge pe jos o mie, apoi se aşază din nou, sau se întoarce în camera sa la lucru. Căci scrie, în latină şi greacă, poezii lirice foarte savante [4], de o gingăşie minunată, de un farmec minunat, de un haz admi-

https://biblioteca-digitala.ro

rabil şi a căror frumuseţe ciştigă în valoare prin virtutea autorului. Cînd i se anunţă ora de baie (a noua în timpul iernii şi a opta vara), se dezbracă şi se plimbă la soare [5], cînd nu e vint. Apoi face exerciţii cu mingea — insistent şi îndelung — combătînd şi prin acest fel de exerciţii bătrineţea. Imediat după baie stă întins şi mai întîrzie cu masa; între timp ascultă o lectură odihnitoare şi plăcută. În tot acest timp prietenii lui sînt liberi să-şi petreacă timpul în acelaşi fel sau într-alt fel, după placul lor. Se serveşte masa, pe cît de îngrijită, pe atît de simplă, în vase de argint curat vechi; sînt folosite şi vasele de Corint [6], care-i plac, dar nu-l încîntă. Uneori, în timpul mesei, se fac pauze în care actorii recită, pentru ca masa bună să fie agrementată şi de satisfacţii intelectuale. Masa se prelungeşte puţin noaptea, chiar şi vara, şi nimănui nu-i pare timpul lung: comesenii sînt antrenaţi de atîta ospitalitate. Aşa şi-a menţinut Spurinna, la cei peste şaptezeci şi şapte de ani ai săi, integritatea auzului şi a vederii, aşa şi-a păstrat agerimea şi vigoarea trupului; bătrineţea nu e manifestă la el decît prin înţelepciune. O astfel de viaţă îmi doresc şi o trăiesc de pe acum în închipuire [7]; şi o voi alege cu toată însufleţirea, de îndată ce vîrsta va constitui temeiul care să-mi îngăduie să dau semnalul de retragere. Deocamdată sînt copleşit de mii de treburi, pentru care tot Spurinna îmi este exemplu şi consolare: căci şi el, cît a fost de demnitatea lui, a îndeplinit funcţii, a deţinut magistraturi, a guvernat provincii, şi după atîta muncă, îşi merită această tihnă. Aşadar eu îmi impun aceeaşi carieră şi aceeaşi limită şi îţi dau în scris de pe acum, pentru ca, dacă mă vei vedea că merg mai departe, să mă chemi la judecată pe baza acestei scrisori, şi să mă osîndeşti la odihnă de îndată ce nu voi mai fi pasibil de învinuirea de inactivitate. Cu bine.

III, 2

C. Plinius către iubitul său Vibius Maximus

[Recomandarea unui prieten]

Cred că sînt îndreptăţit să-ţi cer pentru prietenii mei ceea ce şi eu aş oferi prietenilor tăi, dacă s-ar ivi şi pentru mine un asemenea prilej. Arrianus Maturus este unul dintre

https://biblioteca-digitala.ro

oamenii de frunte în Altinum [8], şi cînd spun de frunte nu mă gîndesc la bogăţiile imense de care dispune, ci la cinstea lui, la spiritul de dreptate, la seriozitatea şi înţelepciunea lui. Îi cer sfatul în afaceri şi părerea în privinţa lucrărilor mele. Căci nu-l întrece nimeni ca autoritate, corectitudine, pricepere. Ţine la mine, nu pot spune că mai mult, dar cît şi tine. Nu se ţine de intrigi, de aceea a rămas în ordinul ecvestru, cînd i-ar fi fost uşor să ajungă la cele mai înalte demnităţi. E de datoria mea însă să-l pun în valoare şi să-l fac să promoveze. De aceea aş fi foarte mulţumit să i se încredinţeze pe neaşteptate o funcţie de demnitatea lui, fără ştirea, şi poate chiar împotriva voinţei lui, să i se încredinţeze însă o funcţie care să-i aducă glorie, nu bătaie de cap. De îndată ce ţi se iveşte un asemenea prilej te rog să te gîndeşti la el. Îţi rămîn şi eu, îţi rămîne şi el îndatorat cu toată recunoştinţa. Căci deşi el nu aleargă după demnităţi, totuşi le primeşte cu tot atîta recunoştinţă ca şi cum le-ar fi rîvnit. Cu bine.

III, 3

C. Plinius către scumpa sa Corellia Hispulla

[Recomandarea unui profesor bun]

Deoarece pentru tatăl tău, om de seamă şi deosebit de integru, am avut tot atîta respect cît dragoste, şi ţin la tine nespus de mult, nu numai pentru amintirea lui, ci şi pentru calităţile tale, doresc din suflet, şi chiar mă voi strădui din răsputeri, ca fiul tău să ajungă la fel cu bunicul lui, mai cu seamă cu cel din partea mamei, deşi şi din partea tatălui soarta i-a hărăzit un bunic ilustru şi apreciat, şi un tată şi un unchi priviţi cu admiraţie pentru meritele lor deosebite. Va creşte şi va semăna cu aceştia toţi, numai dacă va primi o educaţie aleasă, pentru care e de mare importanţă cine şi-o va asuma [9]. Pînă acum, vîrsta fragedă l-a ţinut lîngă tine, a avut profesori acasă, unde nu se ivesc deloc, sau rareori, prilejuri de a greşi. Acum studiile lui trebuie să păşească dincolo de pragul casei, acum trebuie căutat un retor latin a cărui şcoală să se impună [10] prin severitate, respect şi mai ales prin

https://biblioteca-digitala.ro

moralitate. Căci tînărul nostru, pe lîngă celelalte daruri cu care l-a înzestrat natura și soarta, este de o rară frumusețe pentru care, la această vîrstă critică, are nevoie nu numai de un profesor, ci și de un protector, și chiar de un îndrumător. Astfel stînd lucrurile, cred că poți să ți-l recomand pe Iulius Genitor. Țin la el (cu toate acestea aprecierea mea nu e influențată de dragostea pentru acest om, izvorîtă tocmai din această prețuire); e un om integru, serios, chiar puțin cam aspru și cam dur, în comparație cu dezmățul vremurilor noastre. Cît despre valoarea sa ca orator, poți să dai crezare celor mulți, deoarece talentul oratoric manifest și incontestabil nu întîrzie să fie recunoscut; viața oamenilor însă are taine adînci și mistere de nepătruns. De aceea ia-mă chezaș pentru Genitor: fiul tău nu va auzi de la acest om decît lucruri de folos, nu va învăța nimic care să nu merite să fie știut. El îi va reaminti tot atît de des ca și tine sau ca mine, ce povară a gloriei strămoșești îl apasă, care și cît de vestite sînt numele pe care trebuie să le poarte cu cinste. Așadar, cu voia zeilor, încredințează-ți fiul unui profesor, de la care să învețe în primul rînd cum să se poarte, și după aceea oratoria, care nu se învață bine dacă nu știi cum să te porți. Cu bine.

III, 4

C. Plinius către iubitul său Caecilius Macrinus

[Angajament de a apăra interesele provinciei Baetica]

Deși cred că și prietenii mei care erau de față, și dezbaterile publice au aprobat întru totul comportarea mea, totuși eu pun mare preț pe opinia ta. Căci țin nespus de mult, acum după ce mi-am îndeplinit misiunea, să cunosc părerea aceluia al cărui sfat dorisem să-l obțin înainte de a întreprinde ceva. Cînd eram plecat în Toscana pentru a pune temeliile unui edificiu public [11] înălțat cu cheltuiala mea, fiind în concediu, ca prefect al vistieriei, solii provinciei Baetica, veniți să se plîngă de proconsulatul lui Caecilius Classicus, m-au cerut în fața senatului ca avocat. Colegii

https://biblioteca-digitala.ro

mei [12], prieteni buni și devotați, au încercat să mă scutească și să mă cruțe, invocînd îndatoririle comune ale serviciului. Senatul a dat un decret, care-mi face mare cinste, numindumă apărătorul celor din provincie, dacă și eu consimt. Solii din Baetica, aduși din nou în senat, și-au repetat, în prezența mea, cererea de a le fi eu apărător, referindu-se la integritatea de care am dat dovadă în procesul lor împotriva lui Baebius Massa, invocînd raporturile noastre de clientelă [13]. A urmat aprobarea unanimă a senatului care precede de obicei un decret. Atunci eu am spus: „Senatori, nu mai consider întemeiate motivele expuse pentru a fi scutit de această sarcină". Au apreciat și modestia și înțelepciunea cuvintelor mele.

Am ajuns la această hotărîre determinat nu numai de consensul senatului, deși argumentul este covîrșitor, ci și de alte considerente minore, dar nu lipsite de importanță. Mi-am amintit că străbunii noștri pedepseau și nedreptățile aduse unor oaspeți particulari, depunînd plîngere din proprie inițiativă; cu atît mai condamnabilă mi s-a părut nesocotirea îndatoririlor ospitalității publice [14]. Și-apoi, amintindu-mi ce adevărate primejdii [15] înfruntasem tot pentru locuitorii din Baetica, cînd am apărat data trecută cauza lor, mi-am dat seama că dreptul la recunoștință pentru o binefacere veche trebuie menținut printr-una nouă. Căci așa se întîmplă că binefacerile mai vechi să fie date uitării, dacă nu le adaugi altele mai noi. Și oricît de obligați îți sînt unii oameni, dacă o singură dată le-ai refuzat ceva, ei nu-și mai amintesc decît de ceea ce le-a fost refuzat. Mai eram încurajat și de faptul că odată cu moartea lui Classicus [16], dispăruse și ceea ce în astfel de procese este de obicei foarte neplăcut: pericolul pentru un senator. Credeam așadar că pledoaria mea va fi privită cu aceeași recunoștință ca și cînd Classicus ar fi trăit, fără să-mi atrag ura cuiva. În sfîrșit, socoteam că, dacă îmi asum acum pentru a treia oară această sarcină, îmi va fi mai ușor să mă recuz, în cazul cînd aș fi pus în fața unuia pe care nu ar trebui să-l acuz. Căci orice facere de bine are o limită, iar libertatea unui refuz ți-o asiguri cel mai bine printr-o amabilitate.

https://biblioteca-digitala.ro

Ți-am expus motivele hotărîrii mele; rămîne ca judecata ta să aprecieze într-un fel sau altul iar mie îmi va face tot atîta plăcere dezaprobarea ta sinceră ca și autoritatea asentimentului tău. Cu bine.

III, 5

C. Plinius către iubitul său Baebius Macer

[Activitatea și operele lui Plinius cel Bătrîn]

Mă bucur nespus că mai citești cu atîta zel lucrările unchiului meu [17], că vrei să le ai pe toate și te interesează tot ce a scris. Voi îndeplini rolul unui catalog și îți voi face cunoscută și ordinea în care au fost scrise, căci și această informare nu este lipsită de interes pentru erudiți.

Despre aruncarea suliței de pe cal — o carte — scrisă cu tot atîta talent cît și acuratețe, pe vremea cînd era comandantul unui escadron de cavalerie.

Viața lui Pomponius Secundus — două cărți; acesta a ținut foarte mult la unchiul meu, care și-a plătit parcă, astfel, o datorie față de memoria prietenului său.

Războaiele cu germanii — douăzeci de cărți — în care sînt cuprinse toate războaiele pe care romanii le-au purtat cu germanii [18]. A început să scrie îndemnat de un vis, pe cînd lupta în Germania. În timp ce dormea, i-a apărut în față năluca lui Drusus Nero care, după ce a biruit aproape întreaga Germanie, a murit acolo. Drusus îl ruga să-i păstreze amintirea și să-l ferească de nedreptatea uitării.

Erudiții — trei cărți împărțite în șase volume, din cauza întinderii lor — în care îl îndrumează pe orator de la primele începuturi și pînă la desăvîrșirea sa [19].

Probleme de limbă — opt cărți — le-a scris în ultimii ani de domnie a lui Nero, cînd tirania făcea ca orice gen de scriere ceva mai liberă și mai îndrăzneață să fie plină de riscuri.

De la moartea lui Aufidius Bassus — treizeci și una de cărți [20].

Istoria naturală — treizeci și șapte de cărți: operă vastă, erudită și nu mai puțin variată decît natura însăși.

https://biblioteca-digitala.ro

Te miri că atîtea lucrări, şi multe dintre ele atît de migăloase, au fost duse la capăt de un om foarte ocupat; te vei mira şi mai mult cînd vei afla că într-o vreme a şi pledat deseori, că a murit înainte de a împlini cincizeci şi şase de ani, şi că în acest răstimp el s-a împărţit şi s-a consacrat unor funcţii deosebit de importante şi prieteniei împăraţilor. Avea însă un spirit pătrunzător, o perseverenţă de neînchipuit, o imensă putere de veghe. Începea să lucreze în seara Vulcanalelor [21] — nu pentru a se asigura de bune auspicii, ci ca să cîştige timp pentru lucru — de îndată ce se lăsa noaptea, iarna de la ora a şaptea, sau cel mai tîrziu a opta, de cele mai multe ori de la a şasea (şi avea un somn atît de sănătos, încît uneori adormea şi se trezea chiar în timp ce lucra).

În zori [22] se ducea la împăratul Vespasian [23], căci şi el lucra noaptea, iar după aceea la serviciul pe care-l îndeplinea. Reîntors acasă, îşi consacra studiului tot restul timpului. După ce lua masa, care în timpul zilei era uşoară şi frugală, după obiceiul străbunilor noştri, dacă îşi îngăduia un răgaz, vara se întindea la soare, i se citea o carte, făcea adnotări şi extrase. Căci nu citea nimic fără să-şi facă extrase; obişnuia chiar să spună că nici o carte nu este atît de proastă, încît să nu-ţi poată folosi cît de cît. După baia de soare, de cele mai multe ori făcea o baie rece, apoi lua o gustare, dormea puţin şi relua studiul — ca şi cum începea o nouă zi — pînă la ora cinei, în timpul căreia i se citea o carte, se făceau adnotări — şi totul operativ. Mi-aduc aminte că unul dintre prieteni, cînd cel care citea a rostit ceva greşit, l-a întrerupt şi l-a pus să repete. Unchiul meu îi spuse: „Dar ai înţeles" — şi la semnul afirmativ al aceluia — zise: „Atunci de ce l-ai mai întrerupt? am pierdut mai mult de zece rînduri cu această intervenţie a ta". Atît de scump era pentru el timpul. Vara se ridica de la cină cît mai era încă lumină, iarna, în timpul primei ore a nopţii, ca şi cum s-ar fi supus unui regulament. Acestea toate — lucrînd din plin şi în zarva oraşului. La ţară nu răpea din timpul de studiu decît pentru a-şi face baia; şi cînd spun baie mă gîndesc la şederea în apă, căci în timp ce i se făcea masaj şi era şters, asculta o lectură sau dicta. Cînd călătorea, nestînjenit de alte preocupări, se consacra cu totul studiului;

https://biblioteca-digitala.ro

lîngă el secretarul [24], cu cartea şi tăbliţele de scris: în timpul iernii acesta avea mîinile protejate de mănuşi, pentru ca rigorile vremii să nu stîrbească din timpul de lucru. Din pricina aceasta şi în Roma se deplasa tot în litieră. Mi-aduc aminte că m-a blamat pentru faptul că merg pe jos: „Ai putea — zise — să nu pierzi orele acestea", căci el considera pierdută orice clipă care nu este închinată studiului. Străduania aceasta l-a făcut să ducă la capăt atîtea lucrări şi să-mi lase o culegere de extrase de o sută şaizeci de cărţi scrise pe ambele feţe ale foii şi cu un scris mărunt, ceea ce le face să fie şi mai numeroase. El spunea chiar că, atunci cînd era procurator în Spania, ar fi putut să vîndă lui Larcius Licinus [25] aceste culegeri pentru patru sute de mii de sesterţi, şi pe vremea aceea nu erau chiar atîtea volume. Cînd te gîndeşti cît a citit şi cît a scris, nu ţi se pare că nu ar fi putut să mai ocupe şi funcţii, şi să fie şi prietenul împăratului? Şi, invers, cînd auzi cîtă muncă a închinat studiului, nu ţi se pare că atîta cît a scris şi a citit nu e destul? Cîte lucrări n-ar mai fi putut realiza cu sîrguinţa lui, şi de la cîte lucrări nu a fost reţinut de funcţiile lui? Iată de ce rîd ori de cîte ori mi se spune şi mie erudit, eu care în comparaţie cu el sînt un leneş fără pereche. Dar sînt eu singurul care trebuie să mă împart între îndatoririle publice şi cele de prieten? Dintre ăştia care-şi închină studiului toată viaţa, cine e acela care, din confruntarea cu el, să nu iasă ruşinat de parcă s-ar fi dedat somnului şi inactivităţii? Am cam lungit scrisoarea, cu toate că hotărîsem să-ţi scriu numai ceea ce mi-ai cerut despre cărţile lăsate de unchiul meu. Dar sînt încredinţat că şi aceste completări îţi vor face tot atîta plăcere, cît şi cărţile însăşi, şi că pot să te incite, ca imbolduri la emulaţie, nu numai să le citeşti, dar şi să creezi ceva asemănător. Cu bine.

III, 6

C. Plinius către iubitul său Annius Severus

[Descrierea unei statuete]

Cu ceea ce mi-a revenit dintr-o moştenire am cumpărat de curînd o statuetă corintică, mică, într-adevăr, dar fină şi bine lucrată, atît cît mă pricep eu, care, dacă la orice

https://biblioteca-digitala.ro

altceva poate mă mai pricep, la aceasta însă cu siguranță mă pricep prea puțin. Și totuși statueta aceasta îmi spune ceva. Este un nud, așa că nici nu-și ascunde defectele — dacă are, iar cu ceea ce are de preț se mîndrește prea puțin. Statueta reprezintă un bătrîn în picioare; oasele, mușchii, nervii, vinele, pînă și ridurile parcă au viață; părul rar și dat spre spate, fruntea largă, fața brăzdată, gîtul slab; brațele atîrnă fără vlagă, pieptul căzut, stomacul supt. Privită din spate, atît cît poți aprecia din spate, îi dai aceeași vîrstă. Și bronzul, așa cum îl arată culoare naturală, este foarte vechi. Pe scurt, totul este așa încît să poată atrage privirea unui cunoscător, și să placă unui profan. Aceasta m-a determinat să o cumpăr, deși sînt un amator. Am cumpărat-o însă nu ca să o am în casă (căci pînă acum nu am nici o statuetă corintică în casă), ci ca să o așez într-un loc foarte frecventat în țara noastră, poate chiar în templul lui Jupiter, deoarece mi se pare un dar demn de un templu, demn de un zeu [26].

Prin urmare, așa cum faci tu de cîte ori te rog eu ceva, ia asupra ta această sarcină și comandă de pe acum un soclu dintr-o marmură care îți place ție, și pe care să figureze numele meu și funcțiile mele, dacă vei socoti că și acestea trebuie adăugate. Eu îți voi trimite statueta de îndată ce voi găsi pe cineva care să nu considere aceasta o povară, sau o voi aduce chiar eu, ceea ce știu că preferi. Căci am de gînd să dau o fugă pînă la tine, dacă îndatoririle mele îmi vor îngădui. Te bucuri că-ți făgăduiesc că voi veni, dar te vei încrunta cînd voi adăuga „pentru cîteva zile", deoarece aceleași obligații, care încă nu-mi îngăduie să plec, nu-mi îngăduie să lipsesc mai mult. Cu bine.

III, 7

C. Plinius către iubitul său Caninius Rufus

[Elogiul lui Silius Italicus]

S-a anunțat recent că Silius Italicus [27] și-a pus capăt zilelor prin înfometare în locuința sa din Napoli. Cauza morții — boala grea. Îi apăruse o tumoare incurabilă, de sila căreia și-a găsit alinarea în moarte, cu un calm de ne-

https://biblioteca-digitala.ro

zdruncinat, mulţumit şi fericit pînă în ultima clipă, doar că şi-a pierdut pe cel mai mic dintre cei doi copii; dar i-a rămas cel mare, mai înzestrat, cu o situaţie strălucită şi chiar fost consul. Îşi ştirbise bunul său nume în timpul lui Nero (se credea că fusese acuzator din proprie iniţiativă), dar ca prieten al lui Vitellius, se comportase ca un înţelept şi un bun sfătuitor, se întorsese acoperit de glorie după proconsulatul din Asia şi ştersese ruşinea îndeletnicirii vechi, printr-o retragere demnă de laudă. A trăit printre conducătorii statului fără să fie autoritar, fără să stîrnească invidie. Primea salutaţia clienţilor [28], era căutat; iar cînd nu scria, îşi petrecea ziua în discuţii savante, întins pe patul de lucru în camera lui întotdeauna plină de oameni, care nu veneau pentru averea lui. Scria poezii, cu mai multă rîvnă decît talent, pe care uneori le supunea aprecierii celorlalţi, prin lecturi publice. Acum în urmă, sub povara anilor, a plecat din oraş şi s-a stabilit în Campania, de unde nu s-a mai mişcat nici la venirea noului împărat[29]. Toată lauda pentru împăratul sub domnia căruia a fost posibilă o atare libertate, şi laudă şi aceluia care a avut curajul să se folosească de această libertate. Era atît de φιλόκαλος* încît pasiunea sa de a cumpăra era de-a dreptul condamnabilă. Avea mai multe case în aceeaşi regiune şi, îndrăgindu-le pe cele noi, le neglija pe cele mai vechi. Pretutindeni o mulţime de cărţi, o mulţime de statui, o mulţime de portrete pe care pe lîngă că le avea, le şi venera, în special pe ale lui Vergiliu, a cărui aniversare o sărbătorea cu mai multă pietate decît propria aniversare, mai ales la Napoli[30], unde obişnuia să se ducă la mormîntul lui Vergiliu ca la un templu.

Cu acest echilibru sufletesc a trăit peste şaptezeci şi cinci de ani, avînd o constituţie mai curînd delicată decît şubredă. Şi cum a fost ultimul consul numit de Nero, a şi murit ultimul dintre toţi consulii pe care îi numise Nero. E demn de reţinut şi faptul că dintre consulii numiţi de Nero, ultimul a murit el, sub consulatul căruia a murit Nero [31]. Cînd îmi amintesc acestea sînt cuprins de milă pentru fragilitatea omului. Există ceva atît de puţin durabil, atît de vremel-

* Iubitor de frumos.

https://biblioteca-digitala.ro

nic ca viața unui om, chiar cea mai lungă? Nu ți se pare că Nero a trăit pînă mai adineaori? Și cînd te gîndești că dintre acei care au fost consuli sub domnia lui acum nu mai trăiește nici unul! Dealtfel ce să mă mir? Nu de mult L. Piso, tatăl acelui Piso care a fost ucis în Africa, prin crima mișelească a lui Valerius Festus, obișnuia să spună că nu mai vede în senat pe nici unul dintre aceia cărora le-a cerut votul cînd era el consul. Însăși durata vieții atitor oameni este închisă în limite atît de strîmte, încît mi se par vrednice nu numai de îngăduință ci chiar de laudă lacrimile acelui vestit rege. Se spune că pe Xerxes, după ce și-a plimbat privirea peste armata lui imensă, l-au podidit lacrimile, la gîndul morții care îi aștepta atît de curînd pe toate aceste mii de oameni[32]. Cu atît mai mult trebuie să prelungim acest răgaz scurt și trecător, dacă nu prin fapte (căci ele ne sînt prilejuite de alții), măcar prin operele noastre[33] și, de vreme ce nu ne este îngăduit să trăim mai mult, să lăsăm în urma noastră ceva care să fie mărturie că am trăit. Știu că nu ai nevoie de imbold, dar dragostea ce-ți port mă îndeamnă să te stimulez chiar cînd ești în cursă, așa cum obișnuiești și tu cu mine. Ἀγαθὴ δ'ἔρις* cînd prietenii își stimulează pe rînd, prin îndemnuri reciproce, dorința de nemurire. Cu bine.

III, 8

C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus

[Renunțarea la tribunat în favoarea unei rude]

Dai dovadă de același respect pe care mi-l porți întotdeauna, rugîndu-mă atît de prevenitor să transfer rudei tale Caesennius Silvanus funcția de tribun militar pe care am obținut-o pentru tine de la Neratius Marcellus, un om deosebit. În ce mă privește, așa cum m-ar bucura nespus să te văd tribun pe tine, nu mai puțină plăcere voi avea să văd pe altcineva tribun datorită ție. Căci eu consider o lipsă de consecvență să nu-i recunoști aceluia pe care

* E binevenit imboldul.

https://biblioteca-digitala.ro

dorești să-l investești cu onoruri meritul devotamentului, care este mai de preț decît toate onorurile. Dealtfel, socot că, de vreme ce este la fel de lăudabil să meriți o favoare ca și să o acorzi, tu vei avea parte de această dublă glorie, dacă vei atribui altuia demnitatea pe care ai meritat-o tu. Și-apoi, îmi dau seama că va fi și pentru mine un titlu de glorie, dacă prin acest gest al tău se va ști că prietenii mei pot nu numai să exercite funcția de tribun, ci să o și atribuie. Iată de ce sînt întru totul de acord cu dorința ta, care îți face mare cinste. Numele tău încă nu a fost înscris în registrele publice, așa că avem latitudinea să-l trecem pe Silvanus în locul tău. Doresc ca și el să-ți fie tot atît de recunoscător pentru acest serviciu, pe cît îmi ești tu mie. Cu bine.

III, 9

C. Plinius către iubitul său Cornelius Minicianus

[Procesul lui Classicus]

Acum pot să-ți scriu pe larg ce muncă istovitoare a însemnat pentru mine procesul provinciei Baetica [34]. A fost un proces complex [35], cu pledoarii multe și de o mare diversitate. De ce această diversitate, de ce atîtea pledoarii? Caecilius Classicus, un om detestabil și un corupt învederat, a fost în această provincie un proconsul pe cît de crud, pe atîta de abject, în același an în care Marius Priscus a fost proconsul în Africa. Priscus era din Baetica, Classicus din Africa. De aici și gluma celor din Baetica — așa cum uneori dintr-o suferință se naște și o vorbă de duh, „rău am dat, rău am primit". Pe Marius însă l-au acuzat public numai un oraș și cîțiva particulari, pe Classicus a tăbărît toată provincia. El a preîntîmpinat procesul printr-o moarte — întîmplătoare sau voită. Căci moartea lui rușinoasă rămîne totuși inexplicabilă, deoarece, pe cît este de plauzibil faptul că a renunțat la viață pentru că nu se putea apăra, pe atît este de surprinzător că a vrut să scape prin moarte de rușinea unei condamnări, el care nu s-a rușinat să săvîrșească fapte condamnabile. Aceasta nu i-a împiedicat pe cei din Baetica să persiste în a-l acuza și după moarte.

https://biblioteca-digitala.ro

Lucru prevăzut de lege, dar căzut în desuetudine şi reactualizat cu acest prilej, după o lungă întrerupere. Totodată, locuitorii din Baetica au mai chemat în judecată pe complicii şi pe subalternii lui Classicus, şi au cerut să fie anchetat fiecare în parte.

Eu apăram cauza celor din Baetica, împreună cu Lucceius Albinus, orator cunoscut pentru stilul său bogat şi împodobit; dacă înainte ne lega o afecţiune reciprocă, după colaborarea în acest proces l-am îndrăgit mai mult. E adevărat că succesul, mai ales în domeniul literar, are oarecare ἀκοινώνητον*, între noi însă nici urmă de rivalitate sau de concurenţă în timp ce amîndoi ne străduiam laolaltă, nu pentru noi, ci pentru cauza încredinţată nouă. Importanţa şi interesul ei ni s-a părut că ne impune să nu susţinem fiecare din noi prin cîte o singură pledoarie, o sarcină atît de grea.

Ne era teamă că nu vom avea destul timp, sau destule forţe, sau că nu ne va ajuta glasul, dacă voiam să cuprindem, ca într-un singur mănunchi, atîtea acuzaţii şi atîţia învinuiţi; ne mai temeam ca atenţia judecătorilor să nu obosească, sau chiar să slăbească faţă de atîtea nume şi atîtea acuzaţii; şi-apoi, ca nu cumva trecerea de care se bucurau unii acuzaţi să fie confundată şi extinsă de la unii asupra tuturor; în sfîrşit, ne mai era teamă ca nu cumva cei mai influenţi să scoată drept ţapi ispăşitori pe cei mai neînsemnaţi, iar ei să scape prin pedepsirea acelora. Căci favoritismul şi intriga triumfă tocmai atunci cînd le poţi disimula sub o aparenţă de severitate. Ne gîndeam la exemplul cunoscut al lui Sertorius, care a poruncit unui ostaş foarte voinic şi altuia foarte slab să smulgă coada unui cal [36] — cunoşti urmarea. Tot aşa şi noi, puşi în faţa unui asemenea puhoi de acuzaţi, ne-am dat seama că nu-i vom putea dovedi, decît luîndu-i izolat. Ne-am gîndit că în primul rînd trebuie stabilită vinovăţia lui Classicus. Era calea cea mai sigură pentru a ajunge la complicii şi subalternii lui, deoarece nu se putea dovedi complicitatea celor în subordinea lui, decît dovedindu-se vinovăţia lui. Dintre aceştia am inclus de îndată încă doi pe lîngă Classicus — pe Baebius

* Caracter exclusivist.

https://biblioteca-digitala.ro

Probus și pe Fabius Hispanus, amîndoi periculoși prin influența lor, iar Hispanus, și prin talentul său oratoric. Strădania ne-a fost ușoară și simplă în cazul lui Classicus. A lăsat un înscris de mîna lui cu tot ceea ce a luat, de unde și pentru ce a luat. Trimisese și o scrisoare la Roma, unei iubite, scrisoare plină de trufie și înfumurare, în care spune textual: „Ura! Vin la tine, am scăpat de datorii; am adunat patru milioane sesterți vînzînd o parte din Baetica".

Cazul lui Hispanus și Probus ne-a costat multă osteneală. Înainte de a expune capetele de acuzare, am socotit necesar să stabilesc că executarea unui ordin constituia o vină, fără aceasta degeaba aș fi dovedit că ei au fost niște executanți. Căci în apărarea lor ei nu negau faptele, dar cereau să li se recunoască circumstanța necesității: ca provinciali, frica îi silea să se plece oricărei voințe a proconsului [37]. Claudius Restitutus, care mi-a răspuns, un obișnuit al tribunalelor, foarte circumspect și prompt în orice împrejurare neprevăzută, obișnuiește să spună că niciodată nu s-a simțit învăluit într-o ceață atît de groasă și atît de descumpănit, ca atunci cînd și-a dat seama că argumentele pe care se bizuia cu toată nădejdea în apărarea sa îi sînt dinainte spulberate. Ca urmare a demersului nostru, senatul a hotărît ca bunurile pe care Classicus le avea dinaintea guvernării provinciei să fie separate de celelalte, și să revină fiicei lui, iar celelalte să revină celor pe care i-a spoliat. Pe lîngă aceasta, sumele pe care le plătise creditorilor, să fie restituite. Hispanus și Probus au fost exilați pe cinci ani. Atît de grave s-au dovedit faptele despre care la început se întrebau toți dacă pot constitui o vină. După cîteva zile am pus sub acuzare pe Claudius Fuscus, ginerele lui Classicus și pe Stilonius Priscus, care a fost tribun al unei cohorte sub Classicus; rezultatele au fost diferite: lui Priscus i s-a interzis șederea în Italia timp de doi ani, Fuscus a fost achitat.

La a treia înfățișare am socotit că e mai indicat să grupăm laolaltă mai mulți acuzați de teama că, dacă procesul ar mai tărăgăna, spiritul de dreptate și severitatea judecătorilor ar putea diminua, din cauza plictiselii și a dezgustului. Dealtfel, nu rămăseseră decît cei cu învinuiri minore, lăsați intenționat la urmă, cu excepția soției lui Classicus, în privința căreia existau bănuieli pentru a fi implicată,

https://biblioteca-digitala.ro

dar nu şi probe suficiente pentru a se dovedi vinovăţia ei [39]. Cît despre fiica lui Classicus, care era şi ea printre acuzaţi, bănuielile nu erau întemeiate. De aceea, cînd am ajuns la numele ei, încheindu-mi pledoaria (căci la sfîrşit nu mai era cazul să mă tem, ca la început, să nu diminuez, prin ce aveam să spun, gravitatea acuzaţiei în totalitatea ei) am considerat că e mai cinstit să nu o învinovăţesc pe nedrept, şi am spus aceasta răspicat şi insistent. Mă adresam cînd delegaţilor provinciei, întrebîndu-i dacă mi-au adus la cunoştinţă vreun fapt pe care să-l poată dovedi cu probe, cînd senatului, cerîndu-i părerea: consideră că eu, dacă am oarecare dar al vorbirii, aş fi îndreptăţit să-l folosesc ca şi cum aş înfige un pumnal în grumazul unei nevinovate? În cele din urmă, mi-am încheiat discursul astfel: «S-ar putea să mi se spună: „Eşti judecător"? — Nu sînt judecător, dar nu uit că eu am fost luat dintre judecători şi făcut apărător».

Aşa a lua sfîrşit un proces în care au fost foarte mulţi implicaţi: unii achitaţi, cei mai mulţi condamnaţi şi chiar exilaţi — unii temporar, alţii pe viaţă. Totodată, prin hotărîrea senatului, strădaniile noastre, conştiinţa şi intransigenţa noastră au fost recunoscute printr-un acord deplin, singura răsplată demnă şi binemeritată pentru atîta trudă. Îţi poţi închipui ce istoviţi am fost după atîtea pledoarii, atîtea discuţii în contradictoriu [39], atîţia martori de interogat, de reţinut, de respins. Şi-apoi, ce neplăcut, ce penibil să refuzi pe atîţia prieteni ai acuzaţilor, care ne rugau confidenţial, sau să ţii piept celor care ne atacau pe faţă! Îţi redau la întîmplare unul din răspunsurile mele. Cîţiva dintre judecători interveneau pentru un acuzat cu mare trecere: „Nu va fi mai puţin nevinovat — zic eu — după ce voi termina ce am de spus". Îţi poţi da seama cîte strădanii am depus, ce jigniri am suportat, cel puţin pentru moment. Căci la început integritatea supără pe aceia cărora le ţine piept, iar pe urmă este preţuită şi lăudată tocmai de aceştia. Nu te pot face să vezi situaţia ca şi cum ai fi fost de faţă.

Vei spune poate: „Nici chiar aşa; ce-mi trebuie o scrisoare atît de lungă". Atunci să nu mă tot întrebi ce se întîmplă la Roma. Şi nu uita că o scrisoare nu se cheamă că e lungă cînd ea cuprinde atîtea înfăţişări, atîtea anchete, în sfîrşit, atîţia acuzaţi şi atîtea procese. Cred că ţi le-am pre-

https://biblioteca-digitala.ro

zentat pe toate, pe cît de succint, pe atîta de amănunțit. Ba greșesc cînd spun „amănunțit", căci îmi vine în minte, cam tîrziu, un fapt care mi-a scăpat. Ți-l redau totuși, chiar dacă ordinea e răsturnată [40] (Homer procedează la fel, și mulți alții, după pilda lui; dealtfel, e un procedeu foarte de efect, eu însă nu am urmărit asta): un martor, furios poate că a fost citat împotriva voinței lui, sau poate plătit de unul dintre vinovați ca să spulbere acuzația, l-a învinuit pe Norbanus Licinianus, delegat și anchetator din partea provinciei, de prevaricațiune în procesul Castei (soția lui Classicus). Legea prevede rezolvarea acuzației principale înainte de a se trece la cercetarea prevaricațiunii, probabil pentru că însăși cercetarea acuzației permite să se dovedească buna credință a acuzătorului. Totuși nici prevederile legii, nici calitatea de delegat, nici rolul de anchetator nu i-au fost de ajutor lui Norbanus, atîta ură își atrăsese acest om, dealtfel lipsit de onoare și care se ridicase în timpul lui Domițian, ca atîția alții. Provincia îl delegase atunci ca anchetator nu atîta pentru că ar fi fost corect și devotat, ci pentru că era dușmanul lui Classicus, care îl exilase. A cerut să i se acorde un termen și să i se formuleze învinuirea. I-au fost respinse amîndouă cererile și a fost nevoit să răspundă pe loc. A răspuns și, dat fiind că era un om rău și incorect, nu pot spune dacă a făcut-o cu neobrăzare sau cu chibzuință, în orice caz cu multă abilitate. I s-au adus multe învinuiri mai grave decît prevaricațiunea. Pomponius Rufus și Libo Frugi, doi foști consuli, au depus chiar ca martori împotriva lui, învinuindu-l că în timpul lui Domițian a fost printre aceia care l-au acuzat pe Salvius Liberalis în fața justiției. A fost condamnat și exilat într-o insulă. Și astfel, acuzînd-o pe Casta, am insistat mai mult asupra faptului că acuzatorul ei a fost condamnat pentru prevaricațiune. Dar în zadar am insistat. S-a luat o hotărîre neobișnuită și contradictorie: acuzatorul a fost condamnat pentru prevaricațiune, iar acuzata absolvită. Te întrebi ce făceam în timpul acesta. Am făcut cunoscut în senat că de la Norbanus dețineam toate faptele incriminate și că toate cercetările trebuiau reluate de la început, dacă el se dovedește vinovat de prevaricațiune. În felul acesta, cît timp s-a judecat cauza lui am asistat ca spectator. După aceea Norbanus a fost prezent la toate înfă-

https://biblioteca-digitala.ro

ţişările, dînd dovadă pînă în ultima clipă de chibzuinţă sau de cutezanţă.

Mă întreb şi eu dacă n-am mai omis ceva[41] şi era cit pe ce să mai omit ceva. În ultima zi, Salvius Liberalis i-a învinuit pe ceilalţi delegaţi că nu au adus reclamaţii împotriva tuturor acelora pentru care îi însărcinase provincia şi, cu elocvenţa lui convingătoare, i-a pus într-o situaţie dificilă. Am luat apărarea acestor oameni destoinici şi totodată plini de recunoştinţă. Ei susţin că numai datorită mie au scăpat din acel impas.

Aici termin scrisoarea, o termin într-adevăr, nu mai adaug nici un cuvînt, chiar dacă mi-aş da seama că am uitat ceva. Cu bine.

III, 10

C. Plinius către iubiţii săi Vestricius Spurinna şi Cottia

[Anunţă că scrie elogiul lui Cottius]

Cînd am fost ultima oară la voi, nu v-am spus că am scris ceva despre fiul vostru, în primul rînd pentru că nu am scris ca să v-o spun, ci ca să plătesc tribut dragostei şi durerii mele[42]; în al doilea rînd pentru că, din moment ce tu, Spurinna, ai aflat că eu am citit în public, cum mi-ai spus chiar tu, credeam că ai aflat şi ce anume am citit. Şi-apoi, mi-era teamă să nu vă tulbur în acele zile de sărbătoare, reîmprospătîndu-vă o durere atît de mare. Şi acuma am stat puţin la îndoială dacă să vă trimit, pentru că îmi cereţi, numai ceea ce am citit în public, sau să adaug şi ceea ce intenţionez să păstrez pentru altă scriere. Căci dragostea mea nu se poate împăca cu gîndul să consacru o singură cărticică amintirii lui atît de dragă mie şi atît de nepreţuită şi a cărei faimă se va răspîndi pînă departe, dacă ea va fi împărţită în mai multe volume şi difuzată. Stînd la îndoială dacă să vă arăt tot ce am scris pînă acum, sau să mai aştept cu celelalte cîteva, mi-am spus că e mai firesc, ca prieten, să vi le trimit pe toate, mai ales că mi-aţi făgăduit că le veţi păstra numai pentru voi, pînă cînd voi hotărî să le public. Am să vă mai rog să-mi indicaţi, cu aceeaşi sinceritate, dacă soco-

https://biblioteca-digitala.ro

tiţi că trebuie să mai adaug, să schimb sau să elimin ceva. E greu să-ţi concentrezi toată atenţia cînd sufletul ţi-e copleşit de durere, e greu. Dar, aşa cum pe un sculptor sau pe un pictor, care ar reprezenta chipul fiului vostru, l-aţi sfătui ce trebuie să redea, ce trebuie să corecteze, tot aşa îndrumaţi-mă şi sfătuiţi-mă şi pe mine, care mă străduiesc să redau o imagine nu fragilă şi pieritoare, ci una care să dăinuie, aşa cum socotiţi şi voi. Şi ea va fi cu atît mai durabilă cu cît va fi mai veridică, mai bună, mai aproape de perfecţiune. Cu bine.

III, 11

C. Plinius către iubitul său Iulius Genitor

[Laudă filozofului Artemidor]

Dragul nostru Artemidor[43] este atît de generos, încît laudă peste măsură serviciile făcute de prieteni. De aceea el vorbeşte tuturor de binele pe care i l-am făcut, ceea ce este un adevăr, dar lauda întrece fapta. E adevărat că atunci cînd filozofii au fost expulzaţi din Roma, eu m-am dus la el, în locuinţa lui de la marginea oraşului; gest pe cît de uşor de observat, pe atît de riscant, căci eu eram pretor. Am împrumutat chiar bani şi i-am dat fără dobîndă, căci avea nevoie de o sumă însemnată, ca să-şi plătească datoriile contractate, în scopuri lăudabile, atunci cînd unii dintre prietenii lui influenţi şi bogaţi pregetau să o facă. Şi am făcut-o într-un moment în care şapte dintre prietenii mei au fost condamnaţi la moarte sau la exil: la moarte — Senecio, Rusticus, Helvidius, la exil — Mauricus, Gratilla, Arria, Fannia[44]. Eram parcă încercuit de flăcări, în urma atîtor trăznete căzute în jurul meu şi prevedeam, după anumite semne sigure, că mă aşteaptă acelaşi sfîrşit.

Cred totuşi că nu merit atîta laudele exagerate pe care mi le aduce el, ci că meritul meu este doar că am evitat dezonoarea. L-am iubit şi l-am admirat, cît îmi îngăduia diferenţa de vîrstă, şi pe C. Musonius[45], socrul lui, iar de Artemidor m-a legat o strînsă prietenie încă de pe vremea cînd eram în serviciul militar ca tribun în Syria. Şi am dat dovadă pentru prima oară că nu sînt lipsit de spirit de pătrundere,

https://biblioteca-digitala.ro

din moment ce am recunoscut în el pe omul înțelept, sau pe unul care se apropie și se aseamănă cel mai mult cu un înțelept. Căci printre atîția care se consideră astăzi filozofi, cu greu găsești unul sau doi tot atît de sinceri, tot atît de corecți. Las la o parte faptul că îndură cu egală răbdare iernile ca și verile, că e, ca nimeni altul, neobosit în muncă, că nu-și face o plăcere din a mînca sau a bea, că-și înfrînează privirile sau gîndurile. Sînt merite deosebite, dar pentru un altul; la el sînt neînsemnate, în comparație cu celelalte calități care l-au făcut pe C. Musonius să-l prefere ca ginere dintre toți discipolii de toate rangurile.

Cînd mă gîndesc la toate acestea îmi face plăcere că mă copleșește cu atîtea laude față de alții, cît și față de tine, mi-e teamă însă să nu întreacă măsura pe care generozitatea lui (și revin la cele cu care am început) nu prea o respectă. Căci într-o singură privință greșește uneori acest om, dealtfel foarte chibzuit, greșeală care-i face cinste, dar totuși greșeală, că își prețuiește prietenii mai mult decît valorează. Cu bine.

III, 12

C. Plinius către iubitul său Catilius Severus

[Răspuns la o invitație]

Am să vin la cină, dar cu condiția ca ea să fie frugală, fără prea multe pregătiri, numai conversațiile socratice să fie din belșug, dar și acestea să păstreze măsura. Înainte de ivirea zorilor vor apărea clienții, și o întîlnire cu ei nu a fost lipsită de primejdii nici pentru Cato [46], pe care C. Caesar îl critică într-un mod care e mai degrabă un elogiu. Caesar arată cum s-au rușinat aceia care, întîlnindu-l pe Cato beat, i-au dat la o parte toga de pe cap, și adaugă: „S-ar fi zis că nu Cato a fost surprins de ei, ci că ei au fost surprinși de Cato". Se poate o mărturie mai grăitoare a considerației de care se bucura Cato, decît faptul că și beat fiind era atît de respectat? Revenind la cina noastră, ea trebuie să păstreze măsura, atît ca pregătiri și cheltuială, cît și ca durată. Căci noi nu sîntem dintre aceia pe care pînă și dușmanii nu-i pot critica fără să-i și laude totodată. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

III, 13

C. Plinius către iubitul său Voconius Romanus

[Rugăminte de revizuire a unui discurs]

Ți-am trimis, așa cum mi-ai cerut, discursul prin care nu de mult i-am mulțumit prea bunului împărat [47] la începutul consulatului meu; ți l-aș fi trimis și fără să-mi ceri. Aș vrea să observi că subiectul este tot atît de frumos, pe cît este de delicat. Căci alte subiecte reținatenția cititorului prin însăși noutatea lor; despre acesta însă totul este știut, cunoscut, spus. De aceea cititorul, lipsit oarecum de curiozitate și de interes, este atent numai la elocuțiune, care îl poate satisface mai greu, dacă urmărește numai elocuțiunea. Măcar dacă ar fi atent totodată și la compoziție și la înlănțuirea ideilor și la figurile de stil. Căci idei remarcabile și expunere îngrijită găsești uneori și la inculți, cîtă vreme o compoziție închegată și figuri variate sînt proprii celor eruditi. Și nici nu trebuie să cauți cu tot dinadinsul elevația și sublimul, deoarece, așa cum în pictură nimic nu pune mai bine în valoare lumina decît umbra, tot așa într-un discurs trebuie și să cobori, dar și să ridici tonul. Dar de ce spun eu toate acestea unui om neîntrecut în arta aceasta? Mai degrabă să-ți spun să însemnezi ceea ce consideri că trebuie îndreptat. Căci în felul acesta, văzînd că unele pasaje nu ți-au plăcut, voi vedea mai bine că celelalte ți-au plăcut. Cu bine.

III, 14

C. Plinius către iubitul său Acilius

[Oribila moarte a lui Larcius Macedo]

Ce groaznică nenorocire, deloc potrivită de povestit într-o scrisoare! Larcius Macedo, fost pretor, a fost victima sclavilor săi; un stăpîn trufaș dealtfel, și crud și care își amintea prea puțin, sau chiar deloc, că și tatăl lui a fost sclav. Era în baie, în vila lui de la Formiae [48]; deodată este înconjurat de sclavi, unul îl strînge de gît, altul îl lovește peste față, altul îi zdrobește pieptul și pîntecele, ba chiar și organele pe care ne rușinăm să le nunim. Cînd au socotit că și-a

https://biblioteca-digitala.ro

dat sufletul l-au aruncat pe podeaua încinsă [49], ca să vadă dacă mai trăieşte. Macedo, fie că îşi pierduse cunoştinţa, fie că se prefăcea că şi-a pierdut-o, întins şi nemişcat, îi face să creadă că e mort. Atunci este luat pe braţe, ca şi cînd ar fi leşinat din cauza căldurii. Îl primesc scalvii care îi erau mai credincioşi, concubinele lui vin în fugă, strigînd şi urlînd. Trezit de vocile lor şi înviorat de răcoarea din încăpere el deschide ochii, se mişcă şi, fiind acum în siguranţă, dă semne de viaţă. Sclavii o iau la fugă; mulţi dintre ei au fost prinşi, ceilalţi sînt căutaţi. Macedo, readus cu greu la viaţă, a murit după cîteva zile, nu fără satisfacţia de a-i fi pedepsit, fiind astfel răzbunat încă din viaţă, aşa cum alţii sînt după moarte. Uite la cîte primejdii, la cîte insulte, la cîte batjocuri sîntem expuşi. Şi nimeni nu se poate considera în afara pericolului prin faptul că este îngăduitor şi blînd; căci stăpînii sînt ucişi nu cu discernămînt, ci în prada furiei [50]! Dar destul cu asta. Ce mai e nou? Ce? Nimic. Aş mai putea adăuga cîte ceva, căci loc pe hîrtie mai am şi ziua de sărbătoare îmi îngăduie să mai continui. Am să adaug o întîmplare care mi-a venit în minte vorbind de Macedo. Pe cînd era odată la baia publică, la Roma, s-a petrecut un fapt semnificativ şi chiar, aşa cum s-a dovedit în urmă, prevestitor de rău. Un cavaler roman, pe care sclavul [51] lui Macedo l-a atins uşor cu mîna, ca să-i facă loc să treacă, s-a întors şi a tras o palmă, nu sclavului care îl atinsese, ci chiar lui Macedo, şi cu atîta putere, încît acesta era cît pe ce să cadă. Iată cum pentru el baia a fost, pe rînd, întîi loc de ocară, apoi locul unde şi-a găsit moartea. Cu bine.

III, 15

C. Plinius către iubitul său Silius Proculus

[Poeziile lui Proculus]

Îmi ceri să-ţi citesc lucrările în locul unde stau retras şi să chibzuiesc dacă merită să fie publicate. Vii cu rugăminţi, citezi exemple, mă rogi să rup din timpul care nu e afectat studiului şi să-l consacru lucrărilor tale. Adaugi că M. Tullius [52] încuraja cu o nemaipomenită bunătate pe poeţii talentaţi. Dar pe mine nu trebuie să mă rogi, nici să mă

https://biblioteca-digitala.ro

îndemni, căci eu am pentru poezie un adevărat cult, iar la tine țin foarte mult. Voi face deci cu tot atîta plăcere cît și atenție ceea ce dorești. Cred însă că-ți pot răspunde de pe acum că lucrarea este frumoasă și trebuie făcută cunoscută, atît cît pot aprecia din ceea ce ai citit în prezența mea, numai dacă lectura ta nu m-a amăgit; căci citești cu mult farmec și cu multă artă. Dar sînt încredințat că nu mă las furat de cele ce aud pînă într-atît, încît farmecul lor să mă facă să pierd ascuțimea judecății. S-ar putea să o tocească și să o îndulcească puțin, dar nu pot să mi-o răpească, să mi-o smulgă.

Așa că pentru moment mă pronunț, nu cu superficialitate, asupra lucrării în ansamblul ei; în amănunt am să o cunosc citind-o. Cu bine.

III, 16

C. Plinius către iubitul său Nepos

[Eroismul Arriei]

Cred că am mai făcut observația că faptele și vorbele bărbaților și femeilor sînt unele mai cunoscute, altele mai mărețe. Părerea mi-a fost confirmată în urma conversației avută ieri cu Fannia [53]. Este nepoata acelei Arria [54] care a fost pentru soțul ei și o mîngiiere în moarte și un exemplu. Îmi povestea despre bunica ei multe lucruri, nu mai însemnate, dar mai puțin cunoscute. Cînd le vei citi cred că le vei admira tot atîta cît și mine cînd le-am auzit.

Era bolnav Ceacina Paetus [55], soțul ei, era bolnav și fiul lor, și amîndoi fără scăpare, se părea. Fiul a murit. Era de o frumusețe rară, de o modestie tot atît de puțin obișnuită și le era drag părinților nu mai puțin pentru calitățile lui, decît pentru că era copilul lor. Ea a pregătit înmormîntarea și a condus cortegiul funebru în așa fel, încît soțul ei nu a știut nimic. Mai mult: de cîte ori intra în camera lui îl făcea să creadă că fiul lor trăiește și că se simte chiar mai bine; și cînd el o tot întreba ce face copilul, ea răspundea că a dormit bine și că a mîncat cu poftă. Apoi, cînd o podideau lacrimile îndelung stăpînite și izbucnea în plîns pleca; atunci se

https://biblioteca-digitala.ro

lăsa pradă durerii. După ce se potolea, își stergea ochii, își schimba expresia și intra din nou la el, ca și cum și-ar fi lăsat durerea la ușă.

Tot așa de renumit și gestul ei: să apuci pumnalul, să ți-l înfigi în piept, să smulgi apoi arma și să o întinzi soțului cu cuvintele care au devenit nemuritoare și aproape supraomenești: „Nu doare, Paetus". Dar cînd spunea și făcea aceasta ea avea în fața ochilor gloria nepieritoare. Mai minunat este să-ți ascunzi lacrimile, să-ți înăbuși durerea și să te porți ca și cum ai mai fi mamă, deși ți-ai pierdut copilul, fără să te gîndești la glorie, fără să te gîndești la eternitate.

Scribonianus se ridicase cu armata împotriva lui Claudius în Iliria. Paetus se număra printre răsculați și, după moartea lui Scribonianus, era adus la Roma. Urma să fie îmbarcat, iar Arria îi ruga pe soldați să o ia și pe ea. „Va trebui — spuse — să dați unui fost consul cîțiva sclavi care să-i servească masa, care să-l ajute să se îmbrace, să se încalțe. Toate acestea le voi face eu singură". Nu i s-a îngăduit. A închiriat o barcă de pescuit și a mers cu ea în urma corăbiei celei mari. Tot ea, în prezența lui Claudius, îi spuse soției lui Scribonianus, cînd aceasta se arăta gata să facă mărturisiri: „Eu, să te ascult pe tine, cînd Scribonianus a fost ucis pe brațele tale și tu mai trăiești?" De unde se vede clar că hotărîrea de a muri în acest fel vrednic de admirat nu a fost luată în pripă. Sau cînd Thrasea [56], ginerele ei, o ruga să nu stăruie în gîndul de a-și lua viața, spunîndu-i printre altele: „Vrei deci ca fiica ta, dacă eu va trebui să pier, să moară odată cu mine?" — ea îi răspunse: „Dacă va trăi alături de tine o viață tot atît de lungă și în bună înțelegere ca mine alături de Paetus, vreau". Răspunsul acesta i-a făcut pe ai săi să fie cu mai multă grijă, să o supravegheze mai îndeaproape. Ea și-a dat seama și le-a spus: „E în zadar; puteți să faceți ca moartea să-mi fie grea, dar nu mă puteți împiedica să mor". Zicînd acestea ea a sărit de pe scaun și s-a aruncat izbindu-se puternic cu capul de peretele din față și a căzut. Cînd și-a revenit le-a spus: „V-am prevenit că voi găsi calea spre moarte, chiar dacă ar fi să aleg una mai grea, dacă voi mă împiedicați să aleg una mai ușoară". Nu găsești că aceste cuvinte sînt mai presus decît „Nu doare, Paetus" — la care de fapt a ajuns după ce le-a trăit pe cele dintîi?

https://biblioteca-digitala.ro

Şi totuşi acestea din urmă se bucură de o faimă fără seamăn, despre celelalte nu vorbeşte nimeni. De unde ajung la concluzia pe care am enunţat-o la începutul scrisorii, că unele fapte sînt mai cunoscute, altele mai măreţe. Cu bine.

III, 17

C. Plinius către iubitul său Iulius Servianus

Oare totul merge bine, de n-am mai primit de atîta vreme nimic de la tine? Sau totul e bine, dar eşti tu ocupat? Ori nu eşti prea ocupat, dar prilejul de a-mi scrie se iveşte rareori sau deloc? Pune capăt acestei frămîntări pe care n-o mai pot îndura, pune-i capăt fie chiar trimiţînd un curier pentru scrisorile tale. Îi voi da eu banii de drum, eu îl voi răsplăti, numai să-mi aducă veştile pe care le aştept. Eu sînt bine, dacă bine înseamnă să trăieşti neliniştit şi frămîntat, într-o aşteptare de fiece clipă şi temîndu-te că celui ce ţi-e mai drag ar putea să i se întîmple orice i se poate întîmpla unui om. Cu bine.

III, 18

C. Plinius către iubitul său Vibius Severus

[Lectura în public a Penegiricului lui Traian]

Preluarea funcţiei de consul îmi impunea să aduc mulţumiri împăratului în numele statului. De vreme ce am făcut-o în senat, aşa cum cereau împrejurarea şi locul, respectînd tradiţia, am crezut că lucrul cel mai indicat pentru un bun cetăţean este să cuprindă într-o lucrare mai vastă şi mai dezvoltată cele rostite atunci [57], în primul rînd pentru a pune în valoare în ochii împăratului nostru, prin elogii sincere, meritele lui; în al doilea rînd, pentru a arăta viitorilor împăraţi, nu cu un ton profesoral, ci prin exemplul lui, care e calea cea mai sigură pentru a ajunge la o glorie egală. E frumos să dai lecţii de cum trebuie să fie un împărat, dar e greu şi chiar temerar; însă a aduce laude celui mai bun

https://biblioteca-digitala.ro

împărat și a arăta prin aceasta urmașilor lui lumina care să-i călăuzească întocmai ca un far — iată un lucru de o egală utilitate, fără urmă de trufie [58].

Nu mică mi-a fost satisfacția cînd, vrînd să citesc această lucrare prietenilor mei, înștiințați nu prin scrisori nici prin invitații [59] ci numai „dacă nu-i deranjează" și „dacă au destul timp" (la Roma nu ai niciodată destul timp și nu poți spune că nu te deranjează să asculți o lectură publică), și pe deasupra și pe o vreme mizerabilă, au venit cu toții, două zile la rînd, și cînd, cu modestia mea, am vrut să pun capăt lecturii, mi-au impus să continui și a treia zi. Să cred oare că cinstea aceasta mi-era adresată mie, sau literaturii? Prefer să o atribui literaturii care, lăsată aproape în părăsire, prinde iarăși viață. Și pentru ce subiect au arătat atîta interes? Pentru unul pe care chiar în senat, unde trebuia să-l suportăm, îl înduram de obicei cu greu și numai pentru cîteva clipe, astăzi se găsesc oameni care să doreacă să-l citească și să-l asculte, trei zile în șir, nu pentru că ar fi scris cu mai multă artă, decît înainte, ci cu mai multă libertate și chiar cu mai multă plăcere. Meritelor împăratului nostru li se va adăuga și acela că un gen tot atît de fals, pe cît de odios, a devenit astăzi și sincer și plăcut. În ce mă privește, am avut dovada de netăgăduit atît a interesului celor care mă ascultau, cît și a bunului lor gust. Căci am observat că le-au plăcut mai mult tocmai pasajele mai echilibrate. Eu nu uit că ceea ce am scris pentru toată lumea am citit doar cîtorva, aprecierile însă vor fi pentru mine ca provenind de la toți; mă bucură această exigență a publicului și, așa cum odinioară publicul la teatru i-a învățat pe actori să recite prost, tot așa astăzi nutresc speranța că se poate întîmpla ca același public de teatru să-i învețe pe actori să recite bine [60]. Căci toți acei care scriu ca să placă vor scrie ceea ce vor vedea că place. Eu am credința că pentru natura acestui subiect este potrivit un stil mai împodobit, deoarece mai degrabă pasajele scrise mai concis și mai succint pot părea căutate și afectate, decît acelea pline de vigoare și vervă [61]. Totuși sînt neobosit în ruga mea ca să vină odată ziua (de-ar fi și venit!) în care stilul acesta plăcut și curgător va face loc aceluia sobru și grav, chiar și acolo unde este bine folosit.

https://biblioteca-digitala.ro

Acestea au fost preocupările mele timp de trei zile; ți le-am făcut cunoscute pentru că am vrut ca, de departe, să resimți și tu pentru literatură și pentru mine aceeași plăcere, pe care ai fi resimțit-o dacă ai fi fost de față. Cu bine.

III, 19

C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus

[Sfat pentru cumpărarea unui teren]

Îți cer un sfat, ca de obicei, în legătură cu proprietățile mele. S-a pus în vînzare o moșie vecină cu terenurile mele și chiar cuprinsă între ele. Sînt destule motive care mă tentează, dar și altele, deloc neînsemnate, care mă reține. Mă tentează în primul rînd însăși plăcerea de a le uni, apoi faptul avantajos și atrăgător totodată de a putea face un singur drum și o singură cheltuială pentru a le vizita pe amîndouă, să le am în grija aceluiași administrator [62] și chiar a acelorași supraveghetori [63], pe una să o folosesc ca o vilă de locuit și să o împodobesc, pe cealaltă doar să o întrețin cu grijă. În acest calcul includ cheltuielile pentru mobilier, cheltuielile pentru paznici, grădinari [64], lucrători și chiar pentru echipamentul de vînătoare. E foarte important dacă le ai pe toate acestea adunate într-un singur loc, sau răspîndite în mai multe părți. În schimb, mă tem că e imprudent să ai o proprietate atît de întinsă expusă acelorași intemperii, acelorași riscuri; mi se pare mai prudent să te aperi de capriciile soartei avînd proprietățile în locuri diferite. Și-apoi, e o adevărată încîntare să variezi peisajul și climatul, și chiar să te plimbi de la o proprietate la alta.

În sfîrșit, ce e important în această consultare: pămîntul este roditor, îmbelșugat, bogat în apă, e compus din terenuri de cultură, podgorii, păduri; produsele lor aduc un venit modest, dar sigur. Din păcate, bogăția acestui pămînt este diminuată din pricina cultivatorilor nevoiași. Căci fostul proprietar a tot vîndut uneltele zălogite și, reducînd pentru un timp datoriile vechi ale fermierilor, i-a lipsit în schimb de mijloace de lucru pentru viitor și, prin acest neajuns, datoriile vechi au crescut din nou. Așa că trebuie să le procur

https://biblioteca-digitala.ro

sclavi, cu atît mai scumpi, cu cît vreau să fie sclavi mai buni, căci nici eu nu am nicăieri sclavi în lanțuri, și pe aici nimeni nu are[65].

Trebuie să te mai pun la curent cu prețul cu care se pare că se poate cumpăra moșia — trei milioane sesterți. Și nu pentru că nu ar fi valorat altădată cinci milioane, dar pentru că și lipsa actuală de fermieri, și greutățile generale de astăzi au făcut să scadă și veniturile agricole și prețul terenurilor. Mă întrebi dacă aș putea aduna ușor aceste trei milioane: e adevărat că aproape tot ce am e investit în proprietăți, dar am și ceva de la care îmi revine o dobîndă și nu-mi va fi greu să mă și împrumut. Voi lua de la soacra mea[66], de a cărei casă de bani mă folosesc ca de a mea. Să nu te preocupe deci această problemă, dacă ești de acord cu celelalte, pe care aș dori să le examinezi cu deosebită atenție. Căci în toate privințile, dar în special în administrarea bunurilor, tu ai o bogată experiență și pricepere. Cu bine.

III, 20

C. Plinius către iubitul său Maesius Maximus

[Votul secret în senat]

Ți-aduci aminte că ai citit adesea cîte discuții a stîrnit legea privitoare la votul secret[67] și cîtă faimă, dar și cîte critici i-a adus aceluia care a propus-o? Iar acum în senat s-a hotărît, fără nici o opoziție, că este o măsură foarte bună; toți au cerut, în ziua comițiilor[68], buletine de vot. E adevărat că prin voturile deschise, rostite cu glas tare, noi întreceam dezordinea din adunările poporului. Nu se mai ținea seama nici cînd era timpul să vorbești, nici bunul simț de a tăcea, nici demnitatea de a ședea la locul tău. Din toate părțile strigăte puternice și stridente, toți alergau peste tot cu candidații pe care îi sprijineau, mulți se mișcau în grupuri în mijlocul adunării, alții formau cercuri — o neorînduială revoltătoare. Atît de mult ne îndepărtaserăm de tradiția străbună, cînd toate se desfășurau în ordine, cu măsură și calm, asigurînd măreție și respect acestui lăcaș.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai trăiesc bătrîni de la care aflu adesea cum era respectată ordinea în comiții: la citirea numelui unui candidat — liniște deplină; candidatul vorbea singur despre el, își povestea viața, aducea martori care să confirme spusele lui, fie pe cel sub care servise ca legat în armată, fie pe acela al cărui cvestor fusese, sau și pe unul și pe altul, dacă era posibil; mai numea pe cîțiva dintre cei care îi susțineau candidatura. Toți vorbeau puțin și cu seriozitate. Reușea mai degrabă așa, decît prin rugămînți. Uneori un candidat punea în discuție originea, vîrsta sau chiar comportarea contracandidatului său. Senatul asculta cu gravitatea unui censor. În felul acesta au reușit mai degrabă cei care meritau decît cei care aveau trecere.

Aceste obiceiuri au decăzut acum din cauza intereselor josnice, și s-a recurs la votul secret ca la un leac, și a fost chiar un leac pentru moment, căci era ceva nou și neobișnuit. Dar mi-e teamă că, odată cu trecerea timpului, să nu se nască alte rele din chiar acest leac. Există primejdia ca odată cu votul secret să se strecoare lipsa de scrupule, căci cîți sînt oamenii care au același simț de răspundere în secret ca și în public? Mulți au în vedere faima lor, prea puțin conștiința lor. Dar e prematur să vorbim de ce va fi. Pînă atunci, datorită buletinelor de vot, vom avea magistrații care merită cel mai mult să fie aleși. În aceste comiții, la fel ca în procesele pentru recuperare[69], fiind luați cam prin surprindere, am fost judecători imparțiali.

Ți-am scris toate acestea în primul rînd ca să-ți spun ceva nou, în al doilea rînd ca să-ți mai vorbesc din cînd în cînd despre treburile statului — subiect pe care cu atît mai mult nu trebuie să-l pierdem din vedere, cu cît avem mai rar ca altădată prilej să-l abordăm.

Și, pe Hercule, pînă cînd aceleași întrebări, banale „ce mai faci? ești bine, sănătos?". Scrisorile noastre trebuie să conțină și ele altceva decît interese mărunte, meschine, personale.

E adevărat că toate treburile statului sînt în puterea unui singur om care a luat asupra sa, pentru binele comun, grijile

https://biblioteca-digitala.ro

și necazurile tuturor. Totuși, printr-o fericită conjunctură, cîteva rîuri din acel izvor atît de bogat — ca să zic așa — curg chiar pînă la noi. Apele lor le putem sorbi și noi și le putem servi[70], prin intermediul scrisorilor, și prietenilor noștri care nu sînt de față. Cu bine.

III, 21

C. Plinius către iubitul său Cornelius Priscus

[Moartea poetului Marțial]

Aud că Valerius Martialis a murit și sînt profund îndurerat. Era un om talentat, spiritual, inteligent; scrierile lui sînt pline de ironie și sarcasm și nu lipsite de candoare. Cînd ne-am despărțit, l-am răsplătit dîndu-i bani de drum, pe care i i-am dat în numele prieteniei noastre, i-am dat și pentru versurile închinate mie.

După un obicei străbun, cei care scriau ceva în cinstea unui particular sau a unui oraș erau răsplătiți fie cu bani, fie cu onoruri. În vremea noastră însă, odată cu alte obiceiuri frumoase și lăudabile, a fost dat uitării și acesta și încă foarte repede. Căci de cînd nu mai înfăptuim nimic vrednic de laudă socotim că nici lauda nu-și mai are rostul.

Mă întrebi care sînt versurile pentru care l-am răsplătit. Te-aș trimite chiar la carte, dacă nu aș ține minte cîteva versuri. Dacă îți vor plăcea acestea, pe celelalte le vei căuta în carte. Poetul vorbește cu muza, o trimite să caute locuința mea de pe Esquilin[71], să se apropie cu respect:

„Ai grijă să nu te duci să bați la ușa unui orator la o oră nepotrivită, după o beție. El își închină ziua întreagă severei Minerva, străduindu-se să încînte urechile centumvirilor cu discursurile acestea, pe care oamenii și veacurile ce vor veni să le poată pune alături de operele oratorului din Arpinum[72]. E mai prudent să te duci seara, cînd se aprind lămpile; acesta este ceasul tău, cînd se dezlănțuie Bachus, cînd domnește

https://biblioteca-digitala.ro

trandafirul, cînd părul este parfumat. Atunci pot să mă citească și cei de severitatea unui Cato“ [73].

N-am avut dreptate să-l răsplătesc cu toată prietenia și atunci, la plecare, pe acela care a scris despre mine aceste versuri, și să-l plîng acum, ca pe un prieten foarte drag pe care l-am pierdut? Mi-a dăruit cît a putut mai mult și mi-ar mai fi dăruit dacă ar fi putut. De altfel ce poți dărui unui om mai mult decît faima, gloria, eternitatea? Oare operele lui nu vor fi veșnice? Poate că nu, dar el le-a scris ca pentru eternitate. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA IV

1

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Vizită la Comum]

După vreme îndelungată dorești să-ți vezi nepoata, și pe mine totodată. Ne bucură pe amîndoi această dorință și, pe Hercule, o împărtășim și noi. Poate nu-ți vine să crezi ce dor ne este și nouă să te vedem, și cît mai neîntîrziat; așa că ne și strîngem cîteva bagaje, ca să urgentăm pe cît posibil călătoria. Vom zăbovi numai puțin, pentru a ne abate pe la moșia mea din Toscana, nu ca să aruncăm o privire asupra ogoarelor și proprietăților de acolo (căci aceasta mai poate aștepta), ci ca să ne împlinim o îndatorire obligatorie. Lîngă moșia mea este un oraș (numit Tifernium Tiberinum), care m-a ales ca protector încă de pe cînd eram aproape un copil, alegere tot atît de plină de dragoste, pe cît de lipsită de discernămînt. Acest oraș sărbătorește sosirea mea, se întristează la plecare, se bucură de succesele mele. Ca semn de recunoștință (căci e cea mai mare rușine să nu răspunzi în aceeași măsură în prietenie) am înălțat acolo, cu banii mei, un templu a cărui inaugurare, acum cînd e gata, ar fi o lipsă de pietate să o mai amîn. Așadar vom fi acolo în ziua inaugurării, pe care am hotărît să o sărbătoresc printr-un ospăț. Vom rămîne poate și a doua zi, de aceea vom parcurge drumul cu cît mai mare viteză. Măcar să vă găsim cu bine, pe tine [1] și pe fiica ta! Căci bucuroși veți fi cu siguranță, cînd ne veți întîmpina sănătoși. Cu bine.

IV, 2

C. Plinius către iubitul său Attius Clemens

[Regulus la moartea fiului său]

Regulus și-a pierdut fiul, singura nenorocire de care nu e vrednic și pe care nu știu dacă o consideră o nenorocire [2]. Copilul era un spirit pătrunzător, dar nesincer; ar fi putut

https://biblioteca-digitala.ro

totuși să urmeze calea cea bună, dacă nu ar fi semănat cu tatăl său. Regulus l-a emancipat, ca să poată deveni moștenitor al mamei [3]; după aceea umbla să capteze bunurile înstrăinate (așa se vorbea în public despre obiceiurile lui), printr-o amabilitate de o fățărnicie josnică și rar întîlnită la părinți. De necrezut, dar gîndește-te că e vorba de Regulus. Își jelește ca un disperat copilul pierdut. Fiul lui avea o mulțime de cai mici de rasă, și de călărie, și de tracțiune, avea ciini, mai mari și mai mici, avea priveghetori, papagali, mierle [4]; Regulus le-a jertfit pe toate în jurul rugului [5]. Asta nu era suferință, ci paradă de suferință. E surprinzător cît de multă lume se adună la el. Toți îl detestă, îl urăsc și, ca și cum l-ar stima, ca și cum l-ar iubi, aleargă la el, se îmbulzesc și, ca să spun pe scurt ce gîndesc, îl lingușesc pe Regulus în felul lui Regulus. El stă în grădinile lui de dincolo de Tibru, unde o întindere nesfîrșită de pămînt e plină de porticuri imense, iar țărmul apei, de statuile lui, căci așa de risipitor este în avariția lui fără de margini și de vanitos în ticăloșia lui fără de margini. În felul acesta jignește un oraș întreg într-un moment foarte nepotrivit, și consideră o mîngîiere pentru el jignirea adusă celorlalți. Spune că ar vrea să se recăsătorească, ceea ce este, ca tot ceea ce face, o nesăbuință. Vei auzi în curînd de căsătoria unui bărbat în doliu, de căsătoria unui bătrîn: una timpurie, cealaltă tîrzie. Mă întrebi de unde prevăd aceasta? Nu din afirmațiile lui, care nu are pereche de mincinos, dar pentru că Regulus va face cu siguranță tocmai ceea ce nu ar trebui să facă. Cu bine.

IV, 3

C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus

[Operele lui Arrius Antoninus]

Că în primul și în al doilea consulat ai fost la înălțimea străbunilor noștri, că în Asia ai fost un proconsul [6] așa cum nici înainte de tine nici după tine nu a fost decît poate unul sau doi (modestia ta nu-mi îngăduie să spun „nimeni"), că prin probitatea, prin prestigiul și chiar prin vîrsta ta ești unul dintre oamenii de frunte în oraș — e frumos și vrednic de

https://biblioteca-digitala.ro

respect. Dar eu te admir și mai mult pentru viața ta particulară, căci a tempera asemenea severitate cu o egală bunăvoință, și a îmbina seriozitatea extremă cu o blîndețe deosebită, este deopotrivă de dificil și de măreț.

Tu realizezi aceasta prin farmecul de neînchipuit al conversației tale, și mai ales prin felul tău de a scrie. Căci și cînd vorbești tu parcă se revarsă mierea de pe buzele bătrînului Nestor [7], iar cele scrise de tine sînt parcă urzite de albine și pline de nectarul florilor; așa cel puțin am avut eu impresia, cînd am citit zilele acestea epigramele tale grecești și iambii tăi. Cîtă cultură, cîtă eleganță, ce pline de farmec, de pasiune, de parfum arhaic, ce subtile, ce corecte sînt! Aveam impresia că țin în mîini un Callimachos [8] sau un Herodes [9], sau ceva poate mai bun, deși nici unul din ei nu a tratat și nu a abordat vreunul din aceste genuri. Un roman care vorbește atît de frumos greaca! Și, pe legea mea, aș putea spune că Atena însăși nu e atît de atică. Ce să mai spun? Îi invidiez pe greci pentru că ai preferat să scrii în limba lor. Și nu e greu de presupus ce ai fi putut scrie în limba maternă, de vreme ce într-o limbă străină și adoptată ai realizat opere atît de strălucite. Cu bine.

IV, 4

C. Plinius către iubitul său Sosius Senecio

Țin foarte mult la Varisidius Nepos, un om activ, integru, orator de talent, ceea ce pentru mine este de mare însemnătate. Și mai este ruda foarte apropiată a lui C. Calvisius, colegul meu și prietenul tău (este fiul surorii lui). Te rog să-i acorzi cinstea — și pentru el și pentru unchiul lui — a tribunatului de șase luni [10]. Îți voi fi îndatorat eu, îți va fi îndatorat și prietenul nostru Calvisius, îți va fi îndatorat și Varisidius, un datornic nu mai puțin solvabil decît mă consideri pe mine. Ai făcut multe servicii multora. Aș îndrăzni să afirm că niciodată nu ai făcut o alegere mai bună, iar la fel de bună, poate odată sau de două ori. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IV, 5

C. Plinius către iubitul său Iulius Sparsus

[Succesul unei lecturi în public]

Se spune că Eschine le-a citit rodienilor, la rugămintea lor, un discurs al său, apoi unul al lui Demosthene, amîndouă primite cu ovații entuziaste. Nu mă mir că s-a întîmplat așa cu operele unor mari scriitori, atîta vreme cît deunăzi oameni eruditi au ascultat timp de două zile un discurs al meu cu atîta interes, cu atîta bunăvoință, cu rîvnă chiar, deși atenția nu le era susținută de nici o comparație între un discurs și altul, ca la un concurs. Căci rodienii erau stimulați și de calitățile însăși ale celor două discursuri, cît și de confruntarea neobișnuită; discursul meu, fără să aibă farmecul emulației, era lăudat. Pe bună dreptate sau nu, vei vedea cînd vei citi lucrarea, a cărei întindere nu-mi îngăduie să prelungesc mai mult această scrisoare-introducere. Trebuie să fiu concis măcar în scrisoare, unde pot, pentru ca să mi se treacă cu vederea faptul că discursul însuși este extins, păstrînd totuși proporțiile cerute de subiect. Cu bine.

IV, 6

C. Plinius către iubitul său Iulius Naso

[Nesiguranța recoltelor]

În Toscana recolta bătută de grindină, în regiunea transpadană, belșug mare — mi se spune — dar prețuri scăzute în aceeași măsură. Numai proprietatea mea din Laurentum îmi va aduce venit. Adevărat că acolo nu am altceva decît casa și grădina și, imediat lîngă ea, nisipul, și totuși numai ea îmi va aduce un venit. Căci acolo lucrez cel mai mult și nu cultiv pămîntul, pe care nu-l am, ci pe mine însumi, prin studiu. Chiar pot să-ți arăt aici scrinul plin de manuscrise, așa cum în alte părți e plin hambarul. Așa că, dacă vrei să ai moșii cu recolte sigure și îmbelșugate, cumpără și tu una pe țărmul acesta. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IV, 7

C. Plinius către iubitul său Catius Lepidus

[Regulus scrie elogiul funebru al fiului său]

Ți-am spus de atîtea ori că Regulus e tare. E extraordinar cum reușește, cînd își pune ceva în cap. A hotărît să-și jelească fiul, îl jelește ca nimeni altul; a hotărît să-i facă nenumărate statui și portrete — toate atelierele lucrează la ele: îl reprezintă în culori, în ceară, în bronz, în argint, în aur, în fildeș, în marmură. Iar el a citit de curînd în fața unui public imens, invitat de el, panegiricul fiului lui, da, panegiricul unui copil, l-a citit. A trimis această scriere, copiată în mii de exemplare, în toată Italia și în provincii. A scris oficial ca decurionii să aleagă dintre ei pe cei cu voce mai frumoasă, ca să citească discursul în public; așa s-a făcut. Dacă el și-ar fi pus această tenacitate, sau cum altfel poate fi numită perseverența în a obține orice vrei, în slujba unor cauze mai bune, cît bine ar fi putut să facă! De altfel, la oamenii buni această forță este mai slabă decît la cei răi, și așa cum spun grecii ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει*, la fel modestia este slăbiciunea celor drepți, cutezanța este arma celor josnici. Dovadă Regulus. Are respirația mică, vorbirea greoaie, e bîlbîit, nu are spontaneitate [11], nici un pic de memorie — într-un cuvînt nimic, în afară de nesăbuința lui, și totuși, datorită impertinenței și acestei nebunii a lui, a ajuns să fie considerat de mulți orator. Și astfel Herennius Senecio a răsturnat cunoscuta definiție dată de Cato oratorului, adaptînd-o de minune lui Regulus: „Oratorul este un om rău și un vorbitor nepriceput" [12]. Și, pe Hercule, nici Cato nu l-a definit pe orator atît de bine ca Senecio pe Regulus. Ai cu ce să plătești contravaloarea acestei scrisori? Ai, dacă mi-ai scrie că unul dintre colegii mei de acolo, sau poate chiar tu, ai citit în for, întocmai ca un impostor, această jalnică scriere a lui Regulus, adică, așa cum spune Demosthene ἐπάρας τὴν φωνὴν καὶ γεγηθὼς καὶ λαρυγγίζων**. Căci este

---

* „Îndrăzneala este fiica ignoranței, chibzuința este mama timidității".

** „Cu o voce și veselă și răsunătoare".

https://biblioteca-digitala.ro

așa de proastă încît provoacă mai degrabă rîsul, decît plînsul; ai crede că e scrisă nu pentru un copil, ci de un copil. Cu bine.

IV, 8

C. Plinius către iubitul său Maturus Arrianus

[Răspuns la felicitări]

Mă feliciți pentru că am fost ales augur [13]: mă felicițI pe bună dreptate, în primul rînd pentru că este vrednic de laudă să ai parte de prețuirea unui împărat atît de serios, chiar în împrejurări mai puțin importante, și apoi pentru că sacerdoțiul însuși este pe cît de vechi și respectat, pe atît de sacru și foarte important, prin aceea că nu ți se mai ia cît trăiești. Alte funcții, deși aproape egale în demnitate, ți se acordă, și tot așa ți se retrag, dar pe aceasta soarta nu are puterea decît să ți-o dea. Și mi se pare vrednic de felicitat și faptul că am urmat după Iulius Frontinus, om de vază, care în ultimii ani, în ziua cînd se făceau propuneri [14] pentru sacerdoți, mă propunea mereu pe mine, ca și cum m-ar fi cooptat în locul său; ceea ce, împlinindu-se acum, s-a dovedit a nu fi fost ceva întîmplător. Îmi scrii că te bucuri că am fost ales augur, mai ales pentru faptul că și M. Tullius [15] a fost augur; ești mulțumit că am parte și eu de onorurile aceluia pe care doresc să-l egalez în lucrări. Ce bine ar fi dacă, așa cum am obținut același sacerdoțiu, așa cum am ajuns consul la o vîrstă mult mai tînără decît a lui, aș putea măcar la bătrînețe să-mi fie hărăzit puțin din geniul lui! Fără îndoială, cele ce stau în puterea omului, acelea mi-au revenit și mie și altora, însă ceea ce nu-ți poate fi dat decît de zei este și greu de obținut și chiar prea mult ca să nădăjduiești. Cu bine.

IV, 9

C. Plinius către iubitul său Cornelius Ursus

[Procesul lui Iulius Bassus]

Zilele acestea s-a judecat procesul lui Iulius Bassus [16], un om încercat și vestit pentru necazurile lui. În timpul lui Vespasian a fost acuzat de doi particulari și trimis în fața

https://biblioteca-digitala.ro

senatului; suspendat pentru cîtăva vreme, a fost achitat în cele din urmă și reabilitat. Ca prieten al lui Domițian, s-a temut de Titus; Domițian l-a surghiunit; rechemat de Nerva și obținînd prin tragere la sorți provincia Bithynia, s-a întors de acolo ca acuzat și a fost învinuit cu tot atîta înverșunare, cu cît devotament a fost apărat. S-au enunțat propuneri diferite, majoritatea însă erau mai degrabă pentru indulgență. Împotriva lui a pledat Pomponius Rufus, orator abil și înfocat. După Rufus a urmat Teofanes, unul dintre delegații provinciei, factorul de bază și scînteia care a dezlănțuit procesul. Am răspuns eu, căci Bassus mă însărcinase să pun jaloanele întregului plan de apărare, să vorbesc despre faima lui, care era mare și pentru că descindea dintr-o familie vestită, și datorită tocmai necazurilor lui; să vorbesc despre complotul urzit de delatori în vederea unui cîștig [17], să vorbesc despre motivele pentru care i-a nemulțumit pe unii mai răzvrătiți, ca însuși acel Teofanes. Voise ca tot eu să atac și învinuirea care îl apăsa cel mai greu, căci pentru celelalte capete de acuzare, deși mai grave la prima vedere, merita nu numai o achitare, ci chiar laude. Ceea ce îi agrava situația era faptul că, de bună credință și din imprudență, primise de la unii cetățeni din provincie cîteva daruri prietenești (căci fusese cvestor tot în acea provincie). Acuzatorii le numeau furturi și jafuri, el — daruri. Legea însă interzice și primirea de daruri. Ce puteam eu să fac în acest caz, ce cale de apărare să aleg? Să neg? Mi-era teamă să nu fie considerat de-a dreptul furt faptul pe care pregetam să-l recunosc; și-apoi, a nega un fapt evident însemna agravarea culpei, și nu atenuarea ei, mai ales că acuzatul nu dăduse deplină libertate de acțiune avocaților. Căci el spusese unora, și chiar împăratului că nu primise altceva decît numai niște daruri neînsemnate de ziua lui de naștere, sau la Saturnale, și că și el trimisese altora. Oare să cer clemență? Ar fi însemnat să-l distrug pe acuzat, recunoscînd că este atît de vinovat, încît nu poate fi salvat decît prin clemență. Să-l apăr ca și cum ar fi procedat corect? Nu l-aș fi ajutat nici pe el, și ar fi părut o sfruntare din partea mea. În această situație dificilă am decis să păstrez linia de mijloc; se pare că am izbutit.

https://biblioteca-digitala.ro

Pledoaria mea a fost întreruptă numai la venirea nopții, ca la o bătălie. Pledasem trei ore și jumătate; mai rămînea o oră și jumătate căci, după lege, acuzarea avea la dispoziție șase ore, iar inculpatul nouă. Acuzatul împărțise așa fel timpul între mine și cel care urma să vorbească după mine, încît eu beneficiam de cinci ore, iar celălalt de restul. Reușita pledoariei mele mă îndemna să tac, să nu mai continui; căci este o nesăbuință să nu te oprești cînd ai succes. Mă mai temeam să nu mă părăsească puterile la reluarea pledoariei, deoarece e mai greu să o iei de la început, decît să continui. Exista primejdia ca reluarea pledoariei mele să fie primită cu indiferență, din cauza întreruperii, și cu plictiseală, din cauza continuării ei. Căci, așa cum focul este întreținut prin aținarea neîncetată a tăciunilor și, odată stins, e foarte greu să-l mai aprinzi, tot astfel și căldura celui care vorbește și atenția celui care ascultă sînt menținute numai prin continuitate, o întrerupere ca și o pauză le fac să slăbească. Dar Bassus mă implora cu rugăminți repetate și aproape chiar cu lacrimi în ochi să epuizez timpul rezervat mie. Am cedat, socotind interesul lui mai presus de al meu. Și bine am făcut. Am găsit la senatori o atenție atît de vie, încît păreau mai degrabă incitați decît sătui după prima pledoarie.

După mine a urmat Lucceius Albinus, atît de bine, încît discursurile noastre păreau două pledoarii prin varietatea lor și una singură prin unitatea lor. A răspuns Herennius Pollio, amenințător și grav, apoi din nou Teofanes, care a fost și de data aceasta ca și alte dăți total lipsit de cuviință, revendicînd pentru el, după doi oratori încercați și foști consuli, timpul de a vorbi, și încă fără măsură. A vorbit pînă s-a înnoptat și chiar cu lămpile aprinse [18]. Ziua următoare au pledat, pentru Bassus, Homullus și Fronto — admirabil. Ziua a patra a fost consacrată examinării probelor.

Baebius Macer, consul desemnat, a fost de părere că Bassus e vinovat în baza legii de delapidare; Caepio Hispo a propus să fie reabilitat și trimis la comisia de judecată. Propuneri îndreptățite amîndouă. Cum se poate, ai să zici, să fie amîndouă îndreptățite, cînd sînt atît de diferite? De bună seamă, pentru că și Macer, interpretînd cu strictețe legea, a consi-

https://biblioteca-digitala.ro

derat normal să-l condamne pe acela care a încălcat legea primind daruri, şi Caepio, socotind că senatul are latitudinea, cum şi este, de a îmblînzi legile sau de a le spori severitatea, a făcut, nu fără raţiune, apel la clemenţă pentru o faptă interzisă, într-adevăr, dar nu fără precedent. A prevalat propunerea lui Caepio, mai mult, acesta a fost ovaţionat cînd s-a ridicat să-şi spună părerea, aşa cum se procedează cînd vorbitorul se aşază. De aici poţi să-ţi dai seama cu cîtă unanimitate a fost întîmpinat cînd a vorbit, din moment ce a fost atît de aclamat atunci cînd numai urma să vorbească. Cu toate acestea în senat, ca şi printre noi, părerile oamenilor sînt împărţite. Cei care au fost de acord cu propunerea lui Caepio dezaprobă propunerea lui Macer, ca fiind aspră şi neînduplecată ; cei care au fost de acord cu propunerea lui Macer o găsesc pe cealaltă indulgentă şi chiar inconsecventă, căci ei spun că e o inconsecvenţă să fie menţinut în senat cineva care a fost trimis în faţa judecătorilor. A mai fost şi o a treia propunerea: Valerius Paulinus şi-a însuşit propunerea lui Caepio, cu completarea [19] ca Teofanes să fie adus în discuţia senatului după ce va fi dat socoteală de misiunea sa. Căci era învinuit că în acuzaţiile aduse s-ar fi făcut vinovat de multe din cele prevăzute în chiar legea invocată în acuzarea lui Bassus. Dar consulii n-au dat urmare acestei propuneri, deşi senatul în majoritatea lui a fost cu totul de acord. Paulinus însă şi-a dobîndit reputaţia de om drept şi consecvent. Cînd s-a ridicat şedinţa, Bassus a fost înconjurat de mulţimea de oameni manifestîndu-şi satisfacţia prin vii ovaţii. I-a atras simpatie amintirea reîmprospătată a vechilor lui necazuri şi numele lui cunoscut pentru supărările avute, ca şi statura înaltă a unei bătrîneţi cernite şi îndurerate.

Deocamdată vei avea această scrisoare ca un πρόδρομον* şi vei aştepta discursul întreg şi cu toată încărcătura lui; îl vei aştepta mult, deoarece o lucrare atît de importantă nu poate fi revăzută cu uşurinţă şi în fugă. Cu bine.

---

* Veşti de ultimă oră.

https://biblioteca-digitala.ro

IV, 10

C. Plinius către iubitul său Statius Sabinus

[Interpretarea unui testament]

Îmi scrii că Sabina, care ne-a instituit moştenitori, nu a specificat nicăieri să fie eliberat sclavul ei Modestus, dar că i-a lăsat un legat în care scrie totuşi: „Lui Modestus, pentru care am hotărît să fie liberat". Mă întrebi ce gîndesc. Am discutat cu cîţiva competenţi. Cu toţii au fost de acord că nu îi este datorată nici libertatea, pentru că nu i-a fost acordată, şi nici legatul, pentru că a fost dat unui sclav. Mie mi se pare însă că este o evidentă scăpare din vedere şi de aceea cred că noi trebuie să facem ca şi cum Sabina ar fi scris ceea ce ea a crezut că a scris. Sînt încredinţat că eşti de acord cu părerea mea, deoarece obişnuieşti să respecţi cu sfinţenie voinţa celor decedaţi, voinţă care, odată înţeleasă de moştenitorii de omenie, e ca şi o prevedere legală. Căci pentru noi onoarea înseamnă tot atîta, cît înseamnă pentru alţii necesitatea. Să rămînă dar în libertate cu consimţămîntul nostru, să se bucure de legat ca şi cum Sabina s-ar fi îngrijit de toate cu chibzuială. Căci a avut grijă, de vreme ce a făcut o bună alegere a moştenitorilor. Cu bine.

IV, 11

C. Plinius către iubitul său Cornelius Minicianus

[Supliciul marei vestale Cornelia]

Ai auzit că Valerius Licinianus dă lecţii în Sicilia? Cred că nu ai auzit încă deoarece vestea este recentă. Pînă nu de mult acest fost pretor era considerat aici printre avocaţii cei mai elocvenţi; acum a decăzut pînă într-atît încît a ajuns din senator — un exilat şi din orator — retor. Aşa se face că în cuvîntul de deschidere a spus cu durere şi gravitate: „Ce glume faci tu, soartă! Din senatori tu faci profesori şi din profesori, senatori". E atîta venin, atîta amărăciune în această maximă, încît am impresia că a iniţiat cursurile tocmai ca să spună aceasta. La fel, după ce a intrat, îmbrăcat, ca grecii cu *pallium* [20] (căci acei cărora le este interzisă apa şi

https://biblioteca-digitala.ro

focul[21] nu au dreptul să poarte toga), după ce și-a potrivit și și-a examinat ținuta, a spus: „Am să predau retorica latină". Nenorociri vrednice de compătimit, vei spune, dar le merită acela care a pîngărit această profesie a noastră, necinstind o vestală [22]. A recunoscut într-adevăr că a necinstit o vestală, dar nu se știe dacă a recunoscut pentru că era adevărat, sau pentru că se temea de necazuri mai mari, dacă ar fi negat. Domițian, furios, urla, singur în mijlocul ostilității generale. Căci după ce a dorit cu înverșunare să o îngroape de vie pe Cornelia, marea vestală binecunoscută, închipuindu-și că domnia lui va deveni celebră printr-un asemenea exemplu, în virtutea dreptului de *pontifex maximus*, sau dintr-o cruzime de tiran, i-a convocat pe ceilalți pontifi, cu dezinvoltura unui stăpîn, nu la Regia [23], ci în vila lui din Alba. Printr-o nelegiuire nu mai mică decît aceea pe care își dădea aere că o pedepsește, a condamnat-o în absență, și fără să aibă dreptul la cuvînt, pe cea care păcătuise, cînd el însuși nu numai că a avut legături incestuoase cu fiica fratelui său, dar a și ucis-o, căci, văduvă fiind, ea a murit în urma unui avort.

Pontifii au fost trimiși de îndată ca să ia măsuri să fie îngropată de vie și omorîtă. Atunci ea, întinzînd mîinile cînd spre Vesta, cînd spre ceilalți zei, striga mereu, repetînd într-una: „Împăratul crede că eu am păcătuit, deși ceremoniile sacre oficiate de mine i-au adus victoria, triumful" [24]. Nu se știe dacă spunea aceasta ca să-l lingușească, sau în bătaie de joc, pentru că era sigură de ea, sau din dispreț pentru împărat; dar le-a tot spus pînă a fost dusă la supliciu; nu știu dacă era nevinovată, dar cu siguranță era considerată nevinovată. Pe cînd era dusă în vestita cameră subterană [25] și cînd *stola* [26] i s-a agățat la coborîre, ea s-a întors și și-a strîns-o; cum călăul îi întindea mîna, ea s-a răsucit, a făcut un salt înapoi, ferindu-se, cu o supremă dovadă de inocență, de atingerea respingătoare, ca de o pîngărire a trupului ei neprihănit de fecioară și, cu o extremă decență πολλὴν πρόνοιαν ἔσχεν εὐσχήμων πεσεῖν*. Mai mult, Celer, cavaler roman, care era bănuit de complicitate cu Cornelia, în timp ce era bătut cu vergile[27] în for, repeta într-una „ce am făcut? n-am făcut nimic".

* A avut grijă, în cădere, să păstreze o atitudine castă.

https://biblioteca-digitala.ro

Domițian își atrăsese așadar ura tuturor pentru cruzimea și nedreptatea comisă. Îl prinde pe Licinianus, pe motiv că ar fi ascuns la moșia lui pe o libertă a Corneliei. Prevenit, de cei care aveau această însărcinare, că, dacă nu vrea să fie bătut cu vergile în for, să recurgă la o mărturisire, ca și cum ar cere îndurare, el o face. În absența lui, a vorbit pentru el Herennius Senecio, cam în genul: κεῖται Πάτροκλος* — căci el a spus: „Din aovcat am devenit un simplu sol; Licinianus a renunțat la apărare“ [28]. Ceea ce i-a plăcut atît de mult lui Domițian încît, de bucurie, s-a dat de gol spunînd: „Licinianus m-a achitat“. Și a adăugat chiar că nu trebuie profitat de respectul lui; ba i-a și îngăduit să-și ia ce poate din bunurile lui, înainte de confiscare, și i-a dat ca răsplată un loc de exil ușor de suportat. De acolo a fost transferat după aceea, prin clemența divinului Nerva, în Sicilia, unde acum dă lecții și se răzbună pe soartă în introducerile la cursuri.

Vezi cu cîtă condescendență te ascult de vreme ce îți scriu nu numai despre cele din oraș ci și despre cele din ținuturi îndepărtate și cu atîta rîvnă, încît repet și fapte mai vechi. Mă gîndeam în adevăr că, deoarece atunci nu erai aici, n-ai auzit de Licinianus decît că a fost exilat pentru imoralitate. Căci zvonul poartă veștile în totalitatea lor, nu în ordinea succesiunii lor. Merit să-mi scrii pe larg la rîndul tău ce se întîmplă în orașul tău și în ținuturile învecinate (căci uneori se petrec lucruri vrednice de luat în seamă), în sfîrșit scrie-mi orice vrei, cu condiția ca scrisoarea ta să nu fie mai puțin lungă decît a mea. Am să număr nu numai paginile, dar și rîndurile, și chiar silabele. Cu bine.

IV, 12

C. Plinius către iubitul său Maturus Arrianus

[Corectitudine lăudabilă]

Ții la Egnatius Marcellinus și mi-l lauzi chiar din cînd în cînd; ai să-l iubești mai mult și mai mult ai să-l lauzi după ce ai să afli o faptă recentă a lui. Cînd a plecat în pro-

* Patrocle nu mai este.

https://biblioteca-digitala.ro

vincie ca cvestor și și-a pierdut secretarul, care îi revenise prin tragere la sorți, înainte de termenul legal pentru plata salariului, el a chibzuit și a hotărît că ceea ce primise pentru plata secretarului nu trebuie să rămînă la el. Așa că la întoarcere s-a sfătuit cu împăratul și, la îndemnul împăratului, cu senatul, ca să știe ce trebuie să facă cu salariul secretarului. O problemă minoră, dar totuși o problemă. Moștenitorii secretarului revendicau salariul pentru ei, prefectul vistieriei, pentru stat. S-a deschis acțiune, a pledat avocatul moștenitorilor, apoi acela al statului, amîndoi cum nu se poate mai bine. Caecilius Strabo a propus să fie vărsat vistieriei, Baebius Macer, să fie dat moștenitorilor. A cîștigat Strabo.

Tu felicită-l pe Marcellinus, așa cum m-am grăbit și eu s-o fac. Chiar dacă pentru el este de ajuns că a fost lăudat de împărat și de senat, se va bucura totuși de această dovadă de prețuire din partea ta. Căci e extraordinar cît de multă plăcere pot să facă asentimentul și elogiile, chiar venind de la cei inferiori, tuturor acelora care sînt însuflețiți de sentimentul onoarei și al celebrității. Marcellinus însă are pentru tine atîta stimă, încît pune mare preț pe aprecierea ta. Și-apoi, cînd va afla că fapta lui a fost cunoscută pînă acolo unde te găsești [29], se va bucura cu siguranță că gloria lui s-a răspîndit atît de repede și pînă așa de departe în afara Romei. Căci nu știu de ce ne bucură mai mult o celebritate care se întinde pînă departe, decît una cu adevărat mare. Cu bine.

IV, 13

C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus

[Necesitatea organizării învățămîntului la Comum]

Mă bucur că ai ajuns cu bine la Roma; în sfîrșit ai venit. Dacă te-am așteptat vreodată să vii, apoi cel mai mult te-am așteptat acuma. Eu am să mai zăbovesc cîteva zile la moșia din Tusculum, ca să termin o mică lucrare începută. Căci mi-e teamă că îmi va fi greu să o reiau, dacă o voi întrerupe, dacă nu-mi voi mai concentra atenția

https://biblioteca-digitala.ro

tocmai acum la sfîrșit. Între timp, pentru ca nerăbdarea mea să nu fie în pierdere, prin această scrisoare care, să zicem, deschide drumul, îți fac o rugăminte, pe care am de gînd să ți-o adresez apoi prin viu grai. Dar mai întîi iată obiectul acestei rugămințî. Cînd am fost ultima oară în orașul meu natal a venit să-mi prezinte salutația fiul unui concetățean care poartă toga pretextă[30]. Îl întreb: „Îți faci studiile?" „Da", mi-a răspuns. „Unde?" „La Mediolanum". „De ce nu aici?" Tatăl lui, care era cu el și își condusese personal fiul, spuse: „Pentru că aici nu avem profesori". „De ce? Căci ar fi foarte important pentru voi, ca părinți (și tocmai erau mai mulți părinți care mă auzeau), ca fiii voștri să-și facă studiile chiar aici. Oare unde s-ar putea simți mai bine, decît în locul lor de baștină, unde ar putea fi ocrotiți mai cu grijă, decît sub ochii părinților, sau cu o cheltuială mai mică decît acasă? E așa de greu oare ca, punînd mînă de la mînă, să angajați profesorii[31], iar ceea ce cheltuiți acum pentru gazde, pentru drum și pentru ceea ce trebuie cumpărat cînd nu ești acasă (și cînd nu ești acasă totul trebuie cumpărat) să adăugați la salariile profesorilor? Eu personal, deși încă nu am copii, sînt gata să dau pentru orașul nostru, cum aș da pentru fiică sau părinte, a treia parte din ceea ce veți hotărî să dați. Aș făgădui chiar întreaga sumă, dacă nu mi-ar fi teamă că o alegere nepotrivită ar putea să dăuneze într-o bună zi acestei binefaceri, cum văd că se întîmplă în multe locuri, unde profesorii sînt angajați de cetățeni. Un singur leac poate preîntîmpina acest neajuns și anume ca dreptul de a angaja profesori să fie rezervat numai părinților, iar scrupulele lor în a face o bună alegere să fie stimulate prin obligația de a contribui la plata profesorilor. Căci aceia care sînt poate neglijenți cu bunul altuia vor fi cu siguranță conștiincioși cu bunurile lor și își vor da silința ca banii dați de mine să nu fie primiți decît de aceia care sînt vrednici, dacă tot aceia vor avea de primit și de la ei. Așadar căderi de acord, hotăriți cu toții și luați exemplu de la mine, căci eu doresc ca partea mea de contribuție să fie cît mai mare. Nu puteți oferi copiilor voștri ceva mai vrednic de laudă și orașului vostru ceva mai vrednic de recunoștință. Cei care se nasc aici vor învăța aici și se vor deprinde să iubească încă din copilărie pămîntul natal și să rămînă aici. Și ce

https://biblioteca-digitala.ro

bine ar fi dacă ați aduce profesori atît de vestiți încît cei din orașele vecine să vină aici la studii, și așa cum copiii voștri aleargă acum în orașe străine, în curînd alții să alerge aici în oraș!".

Am socotit că trebuie să-ți redau totul cît mai în amănunt și oarecum de la începuturi, ca să-ți dai mai bine seama cît de îndatorat ți-aș rămîne, dacă ai lua asupra ta ceea ce te rog. Îți cer deci și, pentru importanța cauzei, te rog ca, printre numeroșii învățați care se adună în jurul tău din admirație pentru talentul tău, să cauți profesori pe care să-i putem solicita, cu condiția ca să nu rămîn eu obligat cuiva. Căci rezerv părinților toată libertatea de alegere; ei să judece, ei să aleagă, eu nu revendic decît organizarea și finanțarea. Prin urmare, dacă se va găsi cineva care are încredere în talentul său, să se ducă acolo, cu precizarea că singura garanție le va fi încrederea în ei înșiși. Cu bine.

IV, 14

C. Plinius către iubitul său Paternus

[Endecasilabii lui Plinius]

Poate că tu ceri și aștepți, ca de obicei, un discurs; iar eu îți dau la iveală, ca pe niște delicate produse străine, poezioarele[32] mele. Ai să primești odată cu această scrisoare endecasilabii mei, cu care mă destind în răgazul ce-mi îngădui la plimbare, în baie sau în timpul mesei. În ele glumesc, fac ironii, iubesc, sufăr, mă tînguiesc, mă înfurii; fac descrieri, unele fără pretenții, altele mai îngrijite și am căutat ca tocmai prin varietate unele să placă unora, altele altora, și unele poate chiar tuturor. Dacă dintre ele unele îți vor părea totuși cam ușuratice, cunoștințele tale vaste te vor duce cu gîndul la acei scriitori vestiți și foarte serioși, care au scris asemenea poezii și nu s-au dat în lături de la lucruri deșănțate, ba chiar le-au spus pe șleau, ceea ce eu mă feresc să fac, nu pentru că sînt mai serios (da de unde!), ci pentru că sînt mai timid. De altfel știu că regula incontestabilă a acestor poezii scurte este aceea pe care Catullus a enunțat-o astfel: „Se cere castitate unui poet virtuos el însuși, nu și versurilor lui ușoare, care sînt pline

https://biblioteca-digitala.ro

de farmec și spirit, tocmai atunci cînd conțin puțină voluptate, și nu prea multă pudoare". Îți poți da seama ce mult preț pun eu pe judecata ta din faptul că am preferat să supun aprecierii tale toată culegerea, decît să te fac să-mi lauzi unele poezii alese. Și tocmai poeziile cele mai plăcute nu la mai guști cînd încep să semene între ele. Și-apoi cititorul cunoscător și rafinat trebuie nu să compare poezii din genuri diferite, ci să le analizeze pe fiecare în sine și să nu considere că una e mai puțin reușită decît alta, cînd ea este perfectă pentru genul ei.

Dar ce să mai lungesc vorba? Căci este cea mai mare inepție să justifici sau să lauzi niște inepții într-o lungă introducere. Asupra unui singur lucru cred că trebuie să te previn: aceste fleacuri ale mele mă gîndesc să le intitulez „endecasilabi", titlu impus numai de metrul în care sînt scrise. Așa că, dacă preferi să le numești epigrame, sau idile, sau egloge sau, cum spun cei mai mulți, mici poeme, sau oricum altfel, ești liber, eu răspund numai pentru „endecasilabi". Fac apel la sinceritatea ta ca să-mi spui despre cărticica mea ceea ce ai spune altuia; nu e greu ceea ce-ți cer. Căci dacă aceste scurte poezii ar fi cele mai bune din tot ce am scris eu, sau singurele, poate că mi-ar părea crud dacă mi-ai spune „caută ceva mai bun de făcut", însă „ai de ce să scrii" este blînd și omenește. Cu bine.

IV, 15

C. Plinius către iubitul său Minicius Fundanus

[Recomandarea lui Asinius Bassus]

Dacă ceea ce fac e, în general, bine gîndit, faptul că îl iubesc în mod deosebit pe Asinius Rufus este cu siguranță bine gîndit. E un bărbat încîntător și cu totul devotat oamenilor buni. Căci de ce nu m-aș socoti și eu printre oamenii buni? Îl leagă o strînsă prietenie de Cornelius Tacitus (știi ce înseamnă omul acesta). Așa că, dacă amîndoi ne bucurăm de prietenia ta, trebuie să nutrești aceleași sentimente și pentru Rufus, deoarece legătura cea mai trainică pentru consolidarea prieteniilor este asemănarea caracterelor. Are

https://biblioteca-digitala.ro

mai mulți copii, căci și din acest punct de vedere și-a îndeplinit datoria de bun cetățean, consimțind să se bucure din plin de fecunditatea soției, într-o vreme în care cei mai mulți consideră că și un singur copil constituie o povară, iar lipsa de copii — un avantaj [33]. Disprețuind aceste avantaje, el și-a mai luat și titlul de bunic. Căci este bunic, și datorită tocmai lui Saturius Firmus, pe care îl vei îndrăgi ca și mine cînd, ca și mine, îl vei cunoaște mai de aproape. Îți spun toate acestea ca să știi ce familie bogată și numeroasă îți va rămîne îndatorată în urma unei singure binefaceri, pe care ți-o cer determinat în primul rînd de dorința mea, și apoi de un bun augur. Căci îți doresc și îți prezic consulatul pentru anul viitor. La această prevestire m-au condus meritele tale și aprecierile împăratului. Coincidența face ca în același an să fie cvestor fiul cel mai mare al lui Rufus, Asinius Bassus, un tînăr (nu știu dacă să spun ceea ce tatăl lui dorește și să gîndesc și să spun, modestia tînărului mă împiedică) mai bun chiar decît tatăl său. Îți vine greu să mă crezi fără să-l cunoști (chiar dacă de obicei ai totală încredere în mine) dar cînd ai să-l pui la încercare, ai să vezi cît este de muncitor, de integru, de erudit, de talentat, de sîrguincios, în sfîrșit ce memorie are. Aș vrea ca veacul nostru să fie atît de bogat în talente, încît să fii nevoit să preferi lui Bassus pe alții; și atunci cu cel dintîi te-aș sfătui și te-aș îndemna să cercetezi bine și să cumpănești îndelung pe cine să alegi mai degrabă. Astăzi însă — dar nu vreau vorbe de îngîmfare despre prietenul meu; spun doar că tînărul este vrednic să-l iei pe lîngă tine, după datina străbună, ca pe un fiu. Oamenii înțelepți însă, ca tine, trebuie să accepte din partea statului subalternii ca pe niște copii tot așa de înzestrați, cum dorim de obicei să fie aceia pe care ni-i dă natura. Va fi demn de consulatul tău un cvestor al cărui tată a fost pretor, ale cărui rude au fost consuli și cărora, după chiar aprecierea lor, le face cinste la rîndul lui de pe acum, deși este încă foarte tînăr.

Acordă deci bunăvoință rugăminților mele, ține seama de sfatul meu și înainte de toate iartă-mă dacă ți se pare că mă grăbesc. În primul rînd, pentru că prietenia de cele

https://biblioteca-digitala.ro

mai multe ori o ia înaintea năzuințelor ei, apoi fiindcă într-un stat în care aproape totul este deținut de cei care se grăbesc, dacă aștepți termenul prevăzut de lege nu ajungi la timp, ci rămîi în urmă; în sfîrșit, pentru că te bucuri cu anticipație de lucrurile pe care dorești să le obții. Bassus să te respecte de pe acum ca pe consulul său [34], tu iubește-l ca pe cvestorul tău, iar eu, care țin foarte mult la voi amîndoi, voi avea parte de o îndoită bucurie. Așadar, de vreme ce țin atît de mult și la tine și la Bassus, încît voi avea să sprijin cu toate mijloacele, cu toată stăruința, cu toată autoritatea mea candidaturile — și a lui, ca cvestor al unui consul, și a cvestorului tău, oricare ar fi el, pentru mine va fi nespus de plăcut dacă strădaniile mele și interesele comune prieteniei mele și consulatului tău converg către unul și același tînăr, în sfîrșit dacă, fiind de acord cu rugămințile mele, vei deveni susținătorul lor, mai ales tu, cu ale cărui propuneri senatul este total de acord și în girul căruia are încredere deplină. Cu bine.

IV, 16

C. Plinius către iubitul său Valerius Paulinus

[Un succes oratoric]

Bucură-te pentru mine, bucură-te pentru tine, bucură-te și pentru noi toți: literatura este încă la loc de cinste. Nu de mult, trebuind să pledez în fața centumvirilor, n-am avut loc să trec, decît pe estrada judecătorilor, chiar prin mijlocul lor, atîta mulțime se îngrămădea în restul sălii. Ba încă, un tînăr distins, cu hainele sfîșiate, cum se întîmplă la înghesuială, acoperit numai cu toga, a stat neclintit timp de șapte ore. Căci atîta am pledat, cu multă osteneală, cu mai multă plăcere. Să ne străduim deci și să nu invocăm lenea altora ca scuză pentru a noastră. Are cine să ne asculte, are cine să citească, numai să compunem noi opere demne de urechile lor, demne de a fi așternute pe papirus. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IV, 17

C. Plinius către iubitul său Clusinius Gallus

[Promisiune de a o apăra în fața justiției pe Corellia]

Mă îndemni și mă rogi să preiau procesul Corelliei, care e plecată, împotriva lui C. Caecilius, consul desemnat. Că mă îndemni, îți mulțumesc; că mă rogi, sînt mîhnit. Trebuie să fiu îndemnat, ca să am cunoștință de ceva, dar nu trebuie să fiu rugat, ca să fac ceea ce ar fi o rușine pentru mine, dacă nu aș face. Aș fi stat eu la îndoială dacă să o apăr pe fiica lui Corellius[35]? E adevărat că acela împotriva căruia mă îndemni să pledez nu-mi este foarte apropiat, dar mi-e totuși prieten. La aceasta se adaugă rangul lui și însăși funcția pentru care a fost desemnat; funcție pentru care trebuie să dau dovadă de cea mai mare considerație, deoarece și eu am îndeplinit-o. Or e firesc ca acela care a deținut o funcție să vrea ca ea să se bucure de cît mai mult respect. Pentru mine însă, cînd mă gîndesc că am să o apăr pe fiica lui Corellius, toate astea par fără importanță și lipsite de sens.

Am în fața ochilor pe omul neprețuit, de o demnitate, integritate și delicatețe cum nu mai întîlnești în vremea noastră. Admirîndu-l, am început să-l iubesc, ceea ce de obicei se întîmplă invers și l-am admirat mai mult cînd l-am cunoscut mai de aproape. Căci l-am cunoscut de aproape. Nu avea secerete față de mine, nici cînd glumea, nici cînd era serios, necăjit sau vesel. Eram abia un adolescent și el avea pentru mine considerație și, îndrăznesc să spun, respect ca pentru cineva de vîrsta lui. El era pentru mine sprijinitor și gir cînd candidam pentru o funcție; el mă însoțea și era alături de mine la intrarea în funcție, el era sfătuitorul și îndrumătorul meu în exercitarea funcției, în sfîrșit, el era văzut alături de mine, deși slăbit și bătrîn, în toate ocaziile oficiale, ca și cum ar fi fost tînăr și în putere. Ce mult a contribuit el la faima mea în cadrul familiei și în societate, și chiar pe lîngă împărat! Odată, cînd a venit vorba, în prezența împăratului Nerva, despre tinerii merituoși și cei mai mulți mă copleșeau cu laude, el a păstrat cîtva timp tăcerea, ceea ce îi conferea maximum de prestigiu; apoi, cu seriozitatea pe care i-o cunoști, spuse: „Trebuie să fiu zgîrcit cu

https://biblioteca-digitala.ro

laudele pentru Secundus, deoarece el nu face nimic decît după sfatul meu". Cuvinte de o atît de înaltă prețuire, încît era o nesăbuință să năzuiesc să nu fac nimic, decît cu cea mai mare înțelepciune, de vreme ce făceam totul numai după sfatul celui mai înțelept om. Ba încă în clipa morții i-a zis fiicei lui (și ea o spune sus și tare) „Ți-am găsit prieteni mulți în lunga mea viață, dar cu totul deosebiți sînt Secundus și Cornutus[38] ".

Cînd îmi amintesc acestea mă gîndesc că trebuie să procedez în așa fel, încît să nu dau impresia că în unele privințe am înșelat încrederea unui om atît de clarvăzător. De aceea eu sînt gata să susțin cauza Corelliei și nu voi da înapoi dacă voi avea de îndurat jigniri. Cred totuși că îmi voi atrage nu numai înțelegerea, dar chiar laudele aceluia care, cum spui, intentează un proces neobișnuit — poate pentru că e împotriva unei femei — dacă îmi va fi dat să expun în pledoarie toate acestea, bineînțeles mai pe larg și mai dezvoltat decît îmi îngăduie limitele unei scrisori, fie spre justificarea, fie chiar spre lauda mea. Cu bine.

IV, 18

C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus

[Traducerea unor epigrame]

Cum pot să-ți dovedesc mai bine cît de mult admir epigramele tale scrise în greacă, decît prin faptul că am încercat să le imit în latinește și să le traduc? Fără succes, e adevărat. Și aceasta pentru că nu am destul talent, în primul rînd, și apoi din cauza lipsei, sau mai bine zis a „sărăciei limbii noastre", cum spune Lucrețiu. Și dacă cele scrise de mine și în limba latină îți vor părea că au oarecare farmec, gîndește-te ce încîntare sînt pentru mine acelea scrise de tine în greacă! Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IV, 19

C. Plinius către scumpa sa Calpurnia Hispulla

[Laudă soției sale]

Pentru că ești un exemplu de devotament și i-ai răspuns cu dragoste egală fratelui tău, un om minunat și care te iubea nespus, pentru că ții la fiica lui [38] ca la a ta proprie și afecțiunea ce-i porți nu este numai aceea a unei mătuși[37], ci chiar aceea a tatălui pe care l-a pierdut, nu mă îndoiesc că va fi o mare bucurie pentru tine să afli că a ajuns vrednică de tatăl ei, vrednică de tine, vrednică de bunicul ei. Este de o rară finețe și de o rară sobrietate; mă iubește, ceea ce este o dovadă de virtute. La aceasta se adaugă predilecția pentru literatură, pe care i-a insuflat-o dragostea pentru mine. Cunoaște lucrările mele, le citește mereu, le învață chiar pe de rost. Ce neliniște o cuprinde cînd mă pregătesc să pledez, și cîtă bucurie după ce am pledat! Stabilește cine să-i dea de știre cînd am fost în asentimentul tuturor, cînd am fost aplaudat, cînd am cîștigat procesul. Cînd fac o lectură în public ea șade în apropiere, ascunsă de o draperie și soarbe cu urechi nesățioase elogiile care mi se aduc. Ba și cîntă pe versurile mele, compunînd și acompaniamentul la chitară, fără să o fi învățat nici un artist, decît doar dragostea, care este cel mai bun dascăl.

Toate acestea mă fac să fiu plin de speranțe că buna înțelegere dintre noi va dăinui și va fi tot mai trainică pe zi ce trece. Căci ea nu mă iubește pentru vîrsta și fizicul meu, care cu timpul trec și îmbătrînesc, ci pentru renumele meu. Nu se putea să fie într-altfel crescută de mîinile tale, formată la învățăturile tale aceea care nu a văzut în casa ta altceva decît exemple de virtute și onestitate, care în sfîrșit s-a deprins să mă iubească datorită prețuirii tale. Căci obișnuiai să ai pentru mama mea respectul datorat părinților, să te ocupi de mine încă din copilărie, să mă lauzi și să-mi prevestești că voi ajunge așa cum mă vede soția mea astăzi. Ne întrecem așadar în a-ți mulțumi, eu pentru că mi-ai dat-o pe ea, ea pentru că m-ai dat ei, ca și cum ne-ai ales pe unul pentru celălalt. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IV, 20

C. Plinius către iubitul său Novius Maximus

Ți-am făcut cunoscut ceea ce gîndesc despre fiecare din cărțile tale în parte, pe măsură ce le-am terminat de citit. Iată acum aprecierea generală asupra lucrărilor în totalitatea lor. Este o operă frumoasă, viguroasă, inteligentă, impunătoare, variată, de gust, cizelată, laborioasă, bogată chiar și, spre lauda ta, vastă [39]. Se vede că te-ai lăsat dus, cu toate pînzele sus, de talentul și totodată de durerea ta, care s-au susținut reciproc. Căci talentul conferă durerii măreție și sublim, iar durerea conferă talentului forță și amărăciune. Cu bine.

IV, 21

C. Plinius către iubitul său Velius Cerialis

[Moartea surorilor Helvidia]

Ce tristă și nemiloasă soarta surorilor Helvidia [40]! Și una și alta au murit în urma nașterii, și una și alta, aducînd pe lume o fetiță. Sînt îndurerat, dar nu sufăr peste măsură. Mi se pare atît de vrednic de plîns faptul că două femei tinere, demne de toată lauda, au fost răpuse în floarea tinereții de propria lor fertilitate. Mă întristează soarta copiilor rămași fără mamă de îndată ce au fost aduși pe lume, mă întristez și pentru soții lor, atît de buni, mă întristez și pentru mine. Căci pentru tatăl celor două tinere care au murit nutresc și acum, cînd el nu mai este, o trainică dragoste, dovadă pledoaria mea și scrierile mele. Acum a mai rămas doar unul din cei trei copii ai lui, și acesta singur este reazem și ocrotitor pentru casa, care pînă nu de mult era sprijinită de mai mulți stîlpi.

Pentru durerea mea însă va fi o mare alinare dacă soarta îl va păstra măcar pe acesta sănătos și în putere și pe potriva tatălui său și a bunicului său. Sînt cu atît mai îngrijorat pentru sănătatea lui, pentru comportarea lui, cu cît a rămas singur. Știi cît sînt de impresionabil cînd e vorba de prieteni, știi de ce mi-e teamă; să nu te miri că mă tem cel mai mult pentru acela de la care aștept cel mai mult. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IV, 22

C. Plinius către iubitul său Sempronius Rufus

[Dovadă de curaj din partea lui Iunius Mauricus]

Chemat în consiliu, am asistat la o anchetă făcută de prea bunul nostru împărat. La Viena se desfăşura, conform testamentului nu ştiu cui, un concurs de atletism [41] pe care Trebonius Rufinus, un om remarcabil şi prieten cu mine, a avut grijă, pe cînd era duumvir [42], să-l interzică şi să-l suprime. I s-a imputat că nu a avut calitatea să o facă. Şi-a pledat singur procesul cu tot atîta succes cît şi elocvenţă. Era sigur de cauza lui deoarece, ca roman şi bun cetăţean, pleda cu experienţă şi autoritate într-un proces în care era interesat. Cînd s-a trecut la vot, Iunius Mauricus [43], om de o sinceritate şi fermitate rar întîlnite, a spus că nu trebuie să fie reînfiinţate concursurile în Viena şi a adăugat: „Aş vrea să poată fi desfiinţate şi la Roma".

Ce înverşunare, zici, şi ce curaj. Ei da. Şi nu era ceva nou din partea lui Mauricus [44]. În prezent împăratului Nerva nu s-a comportat mai puţin curajos. Nerva lua masa împreună cu cîţiva prieteni; Veiento [45] şedea foarte aproape de el, dacă nu chiar în braţele lui: şi cu acest nume ţi-am spus tot. A venit vorba despre Catullus Messalinus [46] care, lipsit de vedere, adăugase la răutatea lui toate cusururile inerente cecităţii: nu avea respect, nu avea ruşine, era de neînduplecat. De foarte multe ori Domiţian îl îndrepta împotriva cîte unuia din cei mai buni oameni întocmai ca pe o săgeată, care şi ea loveşte orbeşte şi pe neaşteptate. În timpul mesei vorbeau cu toţii despre răutatea şi cruzimea sentinţelor lui, cînd împăratul însuşi spuse: „Ce credeţi că ar fi putut să i se întîmple dacă ar mai trăi"? Şi Mauricus: „Ar sta cu noi la masă".

M-am cam îndepărtat de subiect, dar mi-a făcut plăcere. S-a hotărît desfiinţarea concursului care a dus la decăderea moravurilor celor din Viena, aşa cum al nostru a dus la decăderea moravurilor de pretutindeni. Căci viciile celor din Viena rămîn înlăuntrul graniţelor lor, ale noastre se răspîndesc pînă departe, iar pentru un stat, ca şi pentru corpul omenesc, boala cea mai gravă este aceea care se propagă de la cap. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IV, 23

C. Plinius către iubitul său Pomponius Bassus

[Înțelepciune]

Am avut o mare bucurie cînd am aflat de la prietenii noștri comuni că tu, așa cum se cuvine pentru un om cu înțelepciunea ta, te-ai retras și duci o viață de tihnă [47], ai o locuință încîntătoare, faci exerciții fizice și pe uscat și în mare, întreții adesea conversații, asculți mult lecturi, citești mult și, deși știi multe, îți îmbogățești zilnic cunoștințele cu cîte ceva. Așa trebuie să îmbătrînească un bărbat care a deținut cele mai înalte magistraturi, a condus armate și a stat la dispoziția statului atîta vreme cît a fost necesar. Căci prima parte a vieții, ca și cea de la mijlocul ei, trebuie să le închinăm patriei, cea din urmă, nouă, așa cum prevăd și legile noastre, care îi redau odihnei pe cei înaintați în vîrstă. Cînd îmi va fi îngăduit și mie, cînd îmi va acorda vîrsta cinstea de a imita această minunată pildă de repaus? Cînd va putea retragerea mea să fie considerată nu lene, ci liniște? Cu bine.

IV, 24

C. Plinius către iubitul său Fabius Valens

[O privire în trecut]

După ce am pledat zilele acestea la tribunalul centumvirilor în fața celor patru secții de judecată reunite, mi-am amintit că și în tinerețe am pledat în fața celor patru secții reunite. Gîndul mi-a zburat mai departe, în trecut, cum se întîmplă de obicei; am început să socotesc cu cine am trudit alături în procesul de acum, cu cine în acela de atunci. Singur eu mai eram, care pledasem și într-unul și în celălalt. Cîte schimbări aduce și fragilitatea condiției noastre de muritori și nestatornicia soartei! Unii dintre aceia care au pledat atunci au murit, alții sînt în exil, unuia vîrsta și sănătatea i-au impus să tacă, altul se bucură de tihna binefăcătoare a unei retrageri nesilite, celălalt comandă oștirile, pe

https://biblioteca-digitala.ro

un altul prietenia împăratului l-a sustras de la îndatoririle civice [48]; cîte nu s-au schimbat și în viața mea! Am promovat datorită profesiunii mele, am fost în pericol din cauza profesiunii, și din nou am promovat. Mi-au fost de folos prieteniile oamenilor de bine, apoi mi-au dăunat, și iarăși îmi sînt de folos; dacă faci socoteala anilor, timpul pare scurt, dacă faci socoteala schimbărilor, pare un secol. Aceasta poate să ne fie învățătură ca să nu deznădăjduim de nimic, să nu ne încredem în nimic, cînd vedem cu cîtă rapiditate se succed ciclic atîtea schimbări.

M-am obișnuit să-ți împărtășesc toate gîndurile mele și să te fac să tragi și tu folos din învățămintele și din exemplele din care am învățat și eu; iată rațiunea acestei scrisori. Cu bine.

IV, 25

C. Plinius către iubitul său Maesius Maximus

[Dezavantajele votului secret]

Îți scrisesem că trebuie să ne temem că votul secret ar putea da naștere unor excese [49]. Ceea ce s-a și întîmplat; la ultimele comiții [50], în unele buletine de vot s-au găsit multe glume și chiar greu de reprodus; în unul, numele candidaților era înlocuit cu numele alegătorilor. Senatul s-a înfuriat și cu strigăte puternice a invocat mînia împăratului asupra celui care schimbase numele. Dar acela a tăcut și a rămas neștiut de nimeni, poate că a fost chiar dintre aceia care s-au indignat. Ce putem crede că face în particular acela care, într-o împrejurare atît de importantă și într-un moment atît de solemn, face asemenea glume de măscărici, care, în sfîrșit, se ține de ironii, de obrăznicii și de farse în senat? Asemenea nerușinare este favorizată, la oamenii decăzuți, de mentalitatea „și cine are să știe?" A cerut buletin de vot, a luat condeiul, a aplecat capul, nu respectă pe nimeni, se disprețuiește pe sine [51] — de aici această batjocură vrednică de scena și teatrele de bîlci. Încotro să te îndrepți? Ce leacuri să cauți? Pretutindeni relele sînt mai

https://biblioteca-digitala.ro

tari decît leacurile. Ἀλλὰ ταῦτα τῷ ὑπὲρ ἡμᾶς μελήσει*, pe care aceste păcate ale noastre, inutile şi necontrolate, îl împovărează în fiece zi cu trudă multă şi cu nopţi de veghe [52]. Cu bine.

IV, 26

C. Plinius către iubitul său Maecilius Nepos

Îmi ceri să mă ocup de revizuirea şi corectarea micilor mele cărţi pe care te-ai străduit atîta ca să ţi le procuri [53]; am s-o fac. Ce-aş putea lua asupra mea cu mai multă plăcere, mai ales cînd mi-o ceri tu? Cînd un om atît de serios, de erudit, de elocvent ca tine, şi în plus atît de ocupat şi viitor guvernator al unei mari provincii ţine atît de mult să ia cu el scrierile mele, cîtă grijă trebuie să am ca această parte a bagajelor să nu-i fie o povară [54] inutilă. Mă voi strădui deci în primul rînd ca lucrările mele care te însoţesc să-ţi fie cît mai pe plac, şi apoi, ca la întoarcere să găseşti şi altele pe care să le poţi pune alături. Căci un cititor ca tine este un imbold deloc neglijabil pentru noi lucrări. Cu bine.

IV, 27

C. Plinius către iubitul său Pompeius Falco

[Poemele lui Sentius Augurinus]

Acum trei zile l-am ascultat pe Sentius Augurinus citind în public, spre nespusa mea plăcere şi chiar admiraţie. Titlul — „Mici poeme". Unele sînt pline de delicateţe, altele de măreţie, altele de farmec, altele de gingăşie, altele de duioşie, altele de amărăciune. Sînt ani, cred, de cînd nu s-a scris ceva mai desăvîrşit în genul acesta, afară de cazul că mă înşeală dragostea ce-i port sau faptul că şi el m-a copleşit de laude. Căci şi-a ales ca temă faptul că eu mă dis-

* Dar aceasta e treaba celor mai mari ca noi.

https://biblioteca-digitala.ro

trez uneori scriind versuri. Şi am să te fac judecătorul judecăţii mele dacă îmi va veni în minte al doilea vers din această temă (căci pe celelalte le ştiu); şi acum iată:

„Poeziile mele cîntă în versuri scurte, în versuri ca acelea ale iubitului meu Catullus, odinioară, ca ale lui Calvus şi ale celor de demult. Dar ce spun eu? Mi-e destul Plinius singur în locul celor de altădată: el preferă versurile scurte forului pe care l-a părăsit şi caută fiinţa pe care să o iubească şi care să se simtă iubită. O, Plinius, acela care valorează cît atîţia Cato! Şi-acum haideţi, toţi cei care iubiţi, respingeţi dragostea“ [55].

Vezi cîtă subtilitate e în totul, ce înlănţuire şi desăvîrşire. Garantez că toată cartea este pe măsura acestui exemplu, şi ţi-o voi procura de îndată ce va fi publicată.

Pînă atunci iubeşte-l pe acest tînăr şi mulţumeşte veacului nostru pentru un asemenea talent, care este scos în valoare şi de caracterul poetului. Trăieşte în preajma lui Spurinna [56], în preajma lui Antoninus; cu unul din ei e rudă, şi prieten bun cu amîndoi. De aici poţi să-ţi faci idee despre meritele acestui tînăr, care este aşa de iubit de oameni în vîrstă atît de serioşi. Cît de adevărat este că: γινώσκων ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, οἵσπερ ἥδεται συνών*. Cu bine.

IV, 28

C. Plinius către iubitul său Vibius Severus

[Cere portretele unor concetăţeni de seamă]

Herennius Severus, un erudit, ţine foarte mult să aibă în biblioteca sa portretele concentăţenilor tăi Cornelius Nepos şi Titus Catius şi mă roagă, în caz că ele se găsesc în oraşul tău, cum este probabil, să însărcinez pe cineva să-i facă nişte copii pictate [57]. Grija aceasta ţi-o încredinţez, cu precădere, ţie, în primul rînd pentru că răspunzi cu extremă bunăvoinţă dorinţelor mele, apoi pentru respectul tău nemărginit faţă de studii, pentru dragostea ta nemărginită faţă de eruditi, în sfîrşit pentru că îţi iubeşti şi îţi cinsteşti patria şi, la fel

* Este ştiut că te aduni cu aceia cu care te asemeni.

https://biblioteca-digitala.ro

ca ea, pe toți aceia care au contribuit la gloria ei. Te rog însă să cauți un pictor cît se poate de serios. Căci și cînd pictezi după original este dificil să redai asemănarea, dar cu mult mai greu este să faci copia unei copii. Te rog să nu îngădui ca artistul pe care-l vei alege să se îndepărteze de model nici ca să-l facă mai frumos. Cu bine.

IV, 29

C. Plinius către iubitul său Romatius Firmus

[Severitatea lui Licinius Nepos]

Ia seama! Fă tot posibilul și vino la termenul următor cînd se judecă procesul. Să nu te culci pe o ureche [58] lăsînd totul în grija mea. Nu poți lipsi fără risc. Știi că pretorul Licinius Nepos [59], un om dîrz și hotărît, a amendat chiar un senator. Acela și-a pledat cauza în senat, dar a pledat aproape implorînd, a scăpat de amendă, dar i-a fost frică, dar s-a rugat, dar a trebuit să fie iertat. Ai să spui că „Nu toți pretorii sînt atît de neînduplecați". Te înșeli; căci instituirea sau readucerea în vigoare a unor astfel de pedepse exemplare nu o poate face decît un pretor neînduplecat, dar aplicarea celor stabilite sau readuse în vigoare o pot face și cei mai blînzi. Cu bine.

IV, 30

C. Plinius către iubitul său Licinius Sura

[O curiozitate a naturii]

Ți-am adus un mic dar din ținutul meu natal: o problemă cu adevărat vrednică de cultura ta vastă[60]. Un izvor țîșnește din munte, curge printre stînci, ajunge într-o peșteră săpată de mîna omului — ca o mică sufragerie [61] — de unde, după ce zăbovește puțin, se varsă în lacul Larius. Are o particularitate neobișnuită: de trei ori pe zi crește și descrește ritmic, umflîndu-se și scăzînd, lucru care se observă lesne și pe care îl surprinzi cu o desfătare fără seamăn. Te așezi la masă alături și mănînci, și bei chiar din izvor (căci apa este

https://biblioteca-digitala.ro

foarte rece); în timpul acesta el se retrage şi înaintează la intervale regulate. Pui pe piatra uscată un inel sau orice alt obiect, apa îl scaldă încet-încet şi, în cele din urmă îl acopere, apoi din nou îl descopere şi se retrage lin. Dacă stai să urmăreşti mai multă vreme, poţi vedea amîndouă aceste fenomene repetîndu-se a doua şi a treia oară.

Să existe oare vreun curent din adînc, care lărgeşte sau strîmtează alternativ gura izvorului şi cursul lui, după cum se împotriveşte intrînd, sau face loc ieşind? E ceea ce vedem că se întîmplă cu flacoanele şi cu alte vase asemănătoare, la care deschiderea nu e largă şi nu se pot goli repede. Căci şi acestea, chiar cînd sînt aplecate cu gura în jos, din cauza obstacolului pe care-l constituie rezistenţa aerului, se golesc cu intermitenţă de lichidul conţinut, prin gîlgîituri repetate la intervale scurte. Sau poate că şi izvorul este supus acelorași legi ale naturii, datorită cărora oceanul înaintează şi se retrage, şi tot aşa acest pîrîiaş dispare şi reapare rînd pe rînd? Sau poate că, aşa cum fluviile care se varsă în mare îşi retrag apele, cînd întîlnesc în cale un vînt potrivnic sau mareea, tot aşa există ceva care împiedică înaintarea acestui izvor? Sau comunică cu vine de apă ascunse, cu o capacitate limitată şi care, cînd îşi adună apele pe care le-au răspîndit, fac să scadă pîrîul şi să curgă mai leneş iar după ce şi-au adunat apele, debitul pîrîului creşte şi el curge mai repede? Sau cine ştie ce mecanism ascuns şi neştiut, atunci cînd se goleşte, alimentează izvorul şi-l face să ţîşnească, iar cînd se umple, zăgăzuieşte izvorul, care dispare. Tu caută să afli (căci poţi) cauzele care produc asemenea miracol [62]; eu am făcut destul că ţi-am descris amănunţit ceea ce se petrece [63]. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA V

1

C. Plinius către iubitul său Annius Severus

[În legătură cu o dezmoștenire]

Mi-a revenit un legat mic dar mai plăcut decît unul foarte mare. De ce mai plăcut decît unul foarte mare? Pomponia Galla, după ce și-a dezmoștenit fiul, Asudius Curianus, m-a lăsat pe mine moștenitor și a instituit comoștenitori pe Sertorius Severus, fost pretor, și pe alți cavaleri romani vrednici de stimă.

Curianus mă ruga să-i donez lui partea mea ca să-i vin în ajutor pentru judecarea prealabilă [1] promițîndu-mi totodată, printr-o înțelegere secretă, să mi-o restituie în întregime. I-am răspuns că nu-mi stă în obicei să acționez pe față într-un fel și în ascuns în altfel, și-apoi că nu prea e indicat să fac o donație unui om bogat și fără copii [2]; în sfîrșit că nu-i va fi de folos dacă-i fac donație, că-i va fi de folos dacă fac renunțare și că sînt gata să renunț dacă mă voi convinge că a fost dezmoștenit pe nedrept. La acestea îmi spuse: „Te rog să-mi fii judecător". După o clipă de ezitare am spus: „De acord, căci nu văd de ce eu aș avea despre mine o părere mai proastă decît ai tu. Dar bagă bine de seamă de pe acum că voi avea tăria, dacă așa îmi va dicta conștiința, să mă pronunț în favoarea mamei tale". „Cum vei voi" — spuse — „căci vei voi așa cum va fi mai echitabil". Am invitat la dezbatere pe doi oameni care atunci erau cei mai apreciați în statul nostru — pe Corellius și pe Frontinus. Asistat de ei, am ținut judecata în camera mea. Curianus și-a susținut cauza cum a crezut că e mai bine. Am răspuns eu, în cîteva cuvinte (căci nu era altcineva de față care să apare memoria celei decedate); apoi m-am retras și, în urma deliberării, am comunicat hotărîrea: „Se pare că mama ta, Curianus, a avut motive întemeiate ca să fie supărată pe tine".

După asta el îi cheamă la judecată în fața centumvirilor pe ceilalți moștenitori, pe mine nu mă cheamă. Se apropia

https://biblioteca-digitala.ro

ziua judecății. Comoștenitorii mei doreau o împăcare și o înțelegere, nu pentru că nu ar fi avut încredere în dreptatea lor, ci de teama vremurilor nesigure. Se temeau să nu se aleagă cu o acuzație capitală dintr-un proces în fața centumvirilor, așa cum vedeau că se întîmplă cu mulți alții. Și printre ei erau unii care puteau fi suspectați ca prieteni ai Gratillei și ai lui Rusticus. Ei mă roagă să vorbesc cu Curianus. Ne întîlnim în templul Concordiei și acolo îi spun: „Dacă mama ta ți-ar fi lăsat a patra parte din moștenire, te-ai mai plînge? Și dacă te-ar fi instituit legatar universal și moștenirea ar fi fost fărîmițată în legate, încît nu ți-ar fi revenit decît a patra parte[3]? Așa că trebuie să fii mulțumit dacă, dezmoștenit de mama ta, vei primi de la moștenitorii ei a patra parte, la care eu voi mai adăuga ceva. Știi că pe mine nu m-ai chemat în judecată, că au și trecut doi ani, și eu am dobîndit bunurile moștenite prin însăși folosirea lor[4]. Dar pentru ca să dovedești celorlalți moștenitori că ești mai de înțeles, și ca să nu fii cu nimic păgubit pentru respectul ce-mi porți, îți ofer pentru partea mea o sumă egală". Răsplată mi-a fost și conștiința împăcată și prestigiul crescut. Vreau să spun că acest Curianus mi-a lăsat un legat, pecetluind prin această deosebită dovadă de prețuire gestul meu vrednic — dacă nu-mi fac iluzii — de strămoșii noștri.

Ți-am scris despre acestea fiindcă stau de vorbă cu tine ca și cum aș vorbi cu mine însumi, și-apoi pentru că mi se părea o ingratitudine să nu-ți împărtășesc și ție, bunul meu prieten, o bucurie de care am parte. Căci nu sînt încă atît de înțelept, încît să nu mă intereseze dacă ceea ce cred eu că am făcut bine este recunoscut și răsplătit ca atare. Cu bine.

V, 2

C. Plinius către iubitul său Calpurnius Flaccus

Am primit splendizii sturzi, pe care nu ți-i pot plăti cu aceeași monedă, căci nu am nici posibilitățile de la oraș — mă aflu la vila mea din Laurentum — și nici pe cele ale mării, atît de bîntuită de furtuni. Așa că vei primi o sărisoare stearpă, de o nevinovăție naivă, și fără să fi luat măcar exem-

https://biblioteca-digitala.ro

plu de la Diomede pentru ingeniozitatea lui cunoscută într-un schimb de daruri[5]. Tu însă, cu bunătatea ta, îi vei acorda iertarea, cu atît mai mult cu cît ea recunoşate că nu o merită. Cu bine.

V, 3

C. Plinius către iubitul său Titius Aristo[6]

[Despre poeziile uşoare]

Îmi fac mare plăcere şi sînt vrednice de recunoştinţă toate serviciile pe care mi le faci, cel mai mult însă mi-a plăcut faptul că tu ai socotit că nu trebuie să-mi ascunzi că la tine s-a vorbit mult şi copios despre versurile mele uşoare, şi că discuţia s-a mai prelungit şi datorită diversităţii părerilor, că au fost chiar unii care nu au dezaprobat opera în sine, dar m-au criticat pe mine, sincer şi prieteneşte, pentru că scriu şi citesc în public astfel de versuri. Acestora, ca să-mi agravez vina, le răspund astfel: „Fac cîteodată versuri mai puţin serioase, e adevărat, căci ascult[7] şi comedii, asist şi la spectacole de mimi, îi citesc şi pe poeţii lirici, apreciez la justa lor valoare şi versurile sotadice[8]; uneori rîd chiar, glumesc, mă distrez şi, ca să exprim mai cuprinzător toate felurile de destindere nevinovată, om sînt". Şi nu mă supără că există o asemenea părere despre comportarea mea, încît, cine nu ştie că în toate vremurile oameni foarte învăţaţi şi foarte serioşi şi foarte virtuoşi au scris astfel de versuri, se miră că şi eu scriu. De la aceia însă, care cunosc autorii a căror pildă o urmez şi renumele lor, recunosc că pot să obţin cu uşurinţă că sînt în culpă, dar să-mi îngăduie să o fiu alături de cei ale căror versuri, şi serioase şi mai uşoare, este vrednic de laudă să le imiţi[9]. Să mă tem oare (nu voi numi pe nimeni dintre cei în viaţă, ca să nu dau impresia că umblu cu linguşiri), să mă tem că pentru mine nu e destul de cuviincios ceea ce a fost cuviincios pentru M. Tullius, C. Calvus, Asinius Pollio, M. Messala, Q. Hortensius, M. Brutus, L. Sulla, Q. Catullus, Q. Scaevola, Servius Sulpicius, Varro, Torquatus sau mai bine Torquaţii, C. Memmius, Lentulus Gaetulicus, Annaeus Seneca, Lucanus şi, mai recent, Vergi-

https://biblioteca-digitala.ro

nius Rufus? Şi dacă nu sînt suficiente exemplele de particulari, pentru divinul Iulius, divinul Augustus, divinul Nerva şi pentru Tiberius Caesar? Nu spun nimic de Nero, deşi ştiu că nu devin mai rele scrierile preţuite citeodată chiar de cei răi, dar că rămîn lăudabile cele preţuite de cele mai multe ori de oamenii buni; printre aceştia în primul rînd trebuie socotit Vergiliu, Cornelius Nepos, iar înainte de ei, Ennius şi Accius. N-au fost ei senatori, dar integritatea morală nu se deosebeşte după clase sociale.

Fac, aşadar, lecturi în public, ceea ce nu ştiu dacă ei făceau. Bun. Dar ei se puteau mulţumi cu aprecierea lor proprie, eu am prea puţină încredere în mine ca să consider destul de reuşit ceea ce supun numai judecăţii mele [10]. Prin urmare iată căror raţiuni mă conformez pentru a face lecturi în public: în primul rînd, pentru că acela care-şi citeşte el însuşi lucrările le dă ceva mai multă atenţie, din consideraţie pentru ascultători, şi-apoi pentru că atunci cînd are unele îndoieli le rezolvă oarecum cu ajutorul părerii generale. Mulţi chiar îţi aduc multe obiecţii şi chiar dacă nu ţi le aduc, ceea ce simte fiecare se vede pe figură, în ochi, în semnele făcute cu capul, în gesturi, în murmurul sau în tăcerea lor, semne destul de grăitoare pentru a deosebi judecata de politeţe. Mai mult, dacă vreunul dintre aceia care au fost de faţă s-ar preocupa cumva să citească lucrarea pe care a auzit-o, îşi va da seama că eu am modificat sau am suprimat unele lucruri, poate chiar la sugestia sa, măcar că el nu mi-a spus nimic. Dar eu dezbat toate acestea ca şi cum aş fi invitat publicul într-o sală de lectură, şi nu prietenii în casa mea; a avea cît mai mulţi prieteni e o cinste pentru mulţi şi nu a fost prilej de critică pentru nimeni. Cu bine.

V, 4

C. Plinius către iubitul său Iulius Valerianus

[Din nou despre severitatea pretorului Licinius Nepos]

Un fapt lipsit de importanţă dar care a fost începutul unuia nu fără importanţă: Sollers, fostul pretor, a cerut senatului să i se îngăduie să înfiinţeze o piaţă pe ogoarele

https://biblioteca-digitala.ro

lui [11]. Delegații din Vicetia s-au opus, cauza lor a fost susținută de Tuscilius Nominatus. Procesul s-a amînat; la termenul următor vicetinii au venit fără avocat, spunînd că au fost înșelați [12], fie că s-au exprimat greșit, fie că așa gîndeau. Întrebați de pretorul Nepos pe cine au apărător, ei au răspuns că tot pe acela de la început; întrebați dacă atunci i-a apărat gratuit, ei au răspuns că i-au dat șase mii de sesterți; dacă i-au mai dat și a doua oară ceva, au spus că o mie de dinari. Nepos a cerut să fie adus Nominatus. Pentru ziua aceea atît, dar după cîte prevăd eu, lucrurile vor merge mai departe, căci uneori o simplă atingere, și mișcarea odată pornită se transmite pînă departe [13]. Te-am făcut curios. Cît de mult și cît de frumos va trebui să mă rogi ca să afli și restul! Doar dacă nu vei veni mai întîi la Roma, tocmai pentru cele întîmplate, preferînd să fii spectator, în loc de lector. Cu bine.

V, 5

C. Plinius către iubitul său Novius Maximus

[Moartea lui C. Fannius]

Am fost anunțat că a murit C. Fannius; sînt copleșit de o mare durere la această veste, în primul rînd pentru că țineam mult la acest om fermecător, orator elocvent, și apoi pentru că înțelepciunea lui mi-a fost de folos întotdeauna. Căci avea o agerime a spiritului, o bogată experiență, o extraordinară spontaneitate. Mai mult decît orice mă întristează însăși soarta lui: a murit lăsînd un testament vechi, i-a omis pe aceia pe care îi iubea cel mai mult, i-a avantajat pe aceia pe care îi detesta. Dar cu acestea, oricum, te mai poți împăca, ce e mai dureros este că a lăsat neterminată o operă minunată. Căci oricît era de ocupat cu pledarea proceselor, el scria despre moartea [14] celor uciși sau exilați de Nero și tocmai terminase trei cărți, scrise cu sobrietate și acurateță, într-o latină curată și păstrînd linia de mijloc între narațiune și istorie. Cu atît mai mult dorea să le ducă la bun sfîrșit pe celelalte, cu cît acestea erau citite cu nesaț. Mie întotdeauna îmi pare crudă și prematură moartea acelora care pregătesc ceva nepieritor. Căci pentru aceia care, dedați plăcerilor, trăiesc, aș zice, de pe o zi pe alta, rațiu-

https://biblioteca-digitala.ro

nea de a trăi se sfîrșește în fiecare zi; aceia însă care au în vedere posteritatea și lasă o amintire neștearsă prin operele lor, pentru aceștia moartea, oricînd ar surveni, este năprasnică, deoarece întotdeauna curmă firul unei lucrări începute.

De altfel Caius Fannius a presimțit cu mult înainte ceea ce s-a întîmplat. Noaptea în somn s-a văzut întins în patul său, îmbrăcat în ținuta de lucru, avînd în față scrinul [15] (cum obișnuia); apoi i s-a părut că vine Nero, se așază pe pat, ia prima carte despre nelegiuirile sale, pe care a publicat-o Fannius, și o citește pînă la capăt, face același lucru cu a doua și cu a treia carte, apoi pleacă. Fannius s-a înspăimîntat și a tălmăcit visul în sensul că pentru el sfîrșitul operei va fi tot acolo unde a sfîrșit Nero de citit; și așa a fost.

Mă cuprinde mila cînd îmi amintesc cîte nopți de veghe, cîtă muncă s-a irosit zadarnic. Mă gîndesc la condiția mea de muritor, la scrierile mele, și nu mă îndoiesc că și pe tine te înspăimîntă același gînd cu privire la operele la care lucrezi. De aceea, cît timp trăim, să ne străduim ca moartea cînd ne va surprinde, să nu poată distruge decît foarte puțin. Cu bine.

V, 6

C. Plinius către iubitul său Domitius Apollinaris

[Vila din Toscana]

M-a impresionat grija și solicitudinea cu care, cînd ai aflat că vara mă voi duce la vila mea din Toscana, m-ai sfătuit să nu o fac, temîndu-te că ar fi insalubră. În adevăr, e un aer greu și de nerespirat în ținutul Toscanei care se întinde de-a lungul țărmului; dar proprietatea mea e departe de mare, e chiar la poalele Apeninilor [16], cel mai sănătos lanț muntos. Și ca să nu-ți mai fie teamă pentru mine, îți descriu climatul blînd, poziția locului, frumusețea vilei, ceea ce va fi o plăcere și pentru tine să citești, și pentru mine să scriu.

Iarna, clima rece și înghețul sînt neprielnice și chiar de nesuportat pentru mirți, măslini și toate plantele cărora le prieste o temperatură blîndă constantă. Laurul însă rezistă și crește chiar bogat; uneori, dar nu mai adesea decît în vecinătatea orașului nostru, se usucă. Verile sînt ne-

https://biblioteca-digitala.ro

obișnuit de blînde. O boare, mai degrabă adiere decît vînt, face ca aerul să fie în permanentă mișcare. Ai să vezi acolo bătrîni mulți, bunici sau străbunici ai unor tineri deja formați, ai să auzi povești vechi și vorbe din bătrîni și, odată ce ai să pășești pe acele meleaguri, ai să crezi că te-ai născut în alte vremuri.

Ținutul este minunat. Imaginează-ți un amfiteatru imens așa cum numai natura poate să făurească. O cîmpie deschisă și întinsă înconjurată de munți; munții poartă pe crestele lor codri înalți și bătrîni, în care găsești din belșug vînat de tot felul. De sus păduri tinere coboară pe povîrnișul muntelui. În mijlocul lor dealurile acoperite cu pămînt roditor (căci nu ajungi ușor la piatră, chiar dacă o cauți) nu sînt mai puțin mănoase decît cîmpiile de la șes, recolte bogate se coc ceva mai tîrziu, dar nu mai puțin bine. La poalele munților se întind peste tot vii care împînzesc regiunea în lung și în lat, dîndu-i un aspect uniform. La marginea lor, formînd ca o împrejmuire, cresc arbori. Apoi pajiști și lanuri de grîu, pămînt pe care nu-l despică decît boi vînjoși cu pluguri foarte puternice; fiind extrem de dur, la prima arătură brazdele se înalță atît de mari, încît abia după nouă arături solul este afînat [17]. Pe pajiștile smălțuite de flori cresc trifoi și alte erbacee fragede și întotdeauna proaspete ca la prima recoltă, căci toate sînt alimentate de izvoare nesecate. Acolo însă unde e prea multă apă nu se formează bălți, pentru că pămîntul, fiind înclinat, varsă în Tibru apa pe care o primește și nu o absoarbe. Tibrul trece prin mijlocul ogoarelor și, fiind navigabil, aduce în oraș, cel puțin iarna și primăvara, toate roadele pămîntului; vara apele lui scad și, cu albia secată, nu-și mai merită numele de mare fluviu; toamna și-l recapătă. Va fi o mare desfătare să cuprinzi această priveliște de pe munte. Căci ai să ai impresia că privești nu cîmpia, ci un peisaj pictat de o rară frumusețe; această varietate, această priveliște îți odihnește ochii ori încotro îi îndrepți.

Vila așezată la poalele dealului are o priveliște ca de pe înălțimi; panta lină urcă atît de ușor și pe nesimțite, încît, fără să-ți dai seama că urci, vezi că ai și urcat. În spate, în depărtare, sînt Apeninii dinspre care, chiar în zilele senine și liniștite, suflă o adiere, dar nu violent și nă-

https://biblioteca-digitala.ro

valnic, ci lin și molcomită de însăși distanța pe care o străbate. O mare parte a clădirii e orientată spre sud și parcă îmbie soarele — vara de pe la ora a șasea, iarna ceva mai devreme — într-un portic puțin ieșit în afară, larg și potrivit de lung și de lat. Are multe încăperi, chiar și un atrium după obiceiul străbun. În fața porticului — o galerie despărțită în mai multe răzoare prin tufe de merișor răzlețe; de acolo coboară în pantă o peluză cu tufe de merișor reprezentînd animale sălbatice în luptă; în cîmpie — acante flexibile și aș spune chiar mlădioase. De jur împrejur — o alee mărginită de arbori verzi pitici, tunși cu măiestrie [18]; în continuare, o alee circulară pentru plimbări cu lectica și care înconjoară tufe de merișor de forme variate și arbuști pitici, pe care mîna omului îi împiedică să crească. Toate acestea sînt apărate de un zid, pe care îl acoperă și îl ascunde o perdea de merișor tuns în scară. Dincolo — o pajiște în care natura nu e mai prejos întru desfătarea privirii decît măiestria omului în cele descrise mai sus. Apoi, în continuare, cîmpii și multe alte pajiști și arbori.

La intrarea în portic, puțin ieșită în afară, o sufragerie; prin ușile ei se vede capătul galeriei și în continuare pajiștea și o mare întindere de cîmp; ferestrele de pe o latură au vedere spre o porțiune a galeriei și partea proeminentă a vilei, de pe alta — spre boschet și frunzișul copacilor din hipodromul învecinat. Cam în fața mijlocului porticului o aripă a clădirii, puțin retrasă, înconjoară o curte mică umbrită de patru platani. În mijloc, apa care se revarsă dintr-un bazin de marmură stropește ușor platanii dimprejur și vegetația din umbra platanilor. În această aripă a clădirii se află o cameră de dormit unde nu pătrunde nici lumina, nici zgomotele, nici vocile, iar alături, o sufragerie de toate zilele și pentru prieteni; dintr-o latură are vedere spre curtea mică de care am vorbit, din altă latură, spre portic și tot ce ține de portic. Mai este o încăpere umbrită de frunzișul platanului din apropiere, împodobită cu marmură pînă la înălțimea unui podium și cu picturi într-un nimic mai prejos de frumusețea marmurei, reprezentînd ramuri și păsări care stau pe ramuri [19]. În cameră este o mică fîntînă, în fîntînă un bazin și împrejurul lui o mulțime de țevi subțiri, prin care apa curge cu susur încîntător. La capătul porticului, față

https://biblioteca-digitala.ro

în față cu sufrageria, o încăpere mare; prin ferestre vezi într-o parte galeria, într-alta pajiștea, dar pînă la ea, piscina, care se află sub ferestre și îți încîntă ochii și urechile cu vuietul apei căzînd de la înălțime pe marmura albă de spumă [20]. Iarna camera este foarte călduroasă, pentru că e scăldată de soare din plin. Ea comunică cu cuptorul subteran de unde, în zilele cu nori, primește aer cald, în lipsa soarelui. Apoi vestiarul băilor, vast și luminos, te conduce în sala de băi reci, cu un mare bazin de apă foarte rece. Dacă vrei să înoți mai la larg și în apă călduță, este în curte o piscină în apropierea unui puț, din care poți să te răcorești după aceea, dacă nu-ți place apa călduță. Alături de sala de băi reci este aceea cu apă călduță [21], care are mult soare; sala de băi de aburi are și mai mult soare, căci este ieșită în afară; în ea sînt trei căzi îngropate, două în bătaia soarelui, a treia mai departe de soare, dar nu și de lumină. Deasupra vestiarului este o sală pentru jocul cu mingea, care este potrivită pentru mai multe feluri de jocuri și mai multe grupuri de jucători. Nu departe de sălile de baie, o scară duce la criptoportic trecînd întîi pe lîngă trei apartamente: unul domină curtea aceea cu patru platani, altul pajiștea iar celălalt via, avînd ca perspectivă zările îndepărtate.

La capătul criptoporticului, o odaie zidită chiar în criptoportic cu vedere spre hipodrom, spre vie și spre munți. Alături o altă odaie, bătută de soare, mai ales iarna. De aici începe o aripă a clădirii care leagă hipodromul cu vila. Așa arată și astfel e alcătuită partea din față a clădirii. Pe o latură, un criptoportic de vară, situat mai sus, ai zice nu că are vedere spre vie dar că se și unește cu ea. La mijlocul lui o sufragerie foarte sănătoasă primește adierile de vînt din văile Apeninilor; în spate parcă intră via pe ferestrele largi și prin ușile deschise, trecînd prin criptoportic. Pe latura fără ferestre a sufrageriei o scară în spirală pe unde se transportă, ferit privirilor, cele necesare pentru ospețe. La capătul criptoporticului este o cameră cu o priveliște minunată și spre criptoportic și spre vie; dedesubt, un criptoportic subteran asemănător, păstrează vara răcoarea de gheață acumulată în timpul iernii și, mulțumindu-se cu aerul dinăuntru, nu are nevoie și nu lasă să pătrundă

https://biblioteca-digitala.ro

nici o adiere de vînt. Dincolo de aceste două criptoporticuri, acolo unde se termină sufrageria, începe un portic, unde pînă la amiază e iarnă și spre seară, vară. Pe aici se intră la două apartamente, unul cu patru camere și altul cu trei, care au soare sau umbră după cum le dă ocol soarele.

Hipodromul întrece cu mult așezarea atît de atrăgătoare a clădirii. La mijloc este deschis, așa că cine intră îl poate cuprinde dintr-o privire: e înconjurat de platani pe care se încolăcește iederă, așa încît coroana lor e verde de frunzișul propriu iar trunchiul e verde din cauza frunzișului iederei, care se întinde de la trunchiuri la ramuri și leagă între ei platanii alăturați, trecînd de la unul la altul. Între platani, tufe de merișor, în jurul cărora laurii își unesc umbra cu aceea a platanilor. Aleea dreaptă care mărginește hipodromul se întrerupe la extremitatea ei, continuîndu-se cu un semicerc și își schimbă aspectul: e străjuită și acoperită de chiparoși, la a căror umbră deasă este mai răcoare și mai întuneric; aleile circulare din mijloc (căci sînt mai multe) au lumină din plin. Aici cresc și trandafiri, iar umbra răcoroasă alternează cu căldura plăcută a soarelui. După cotituri nenumărate și felurite, aleea redevine dreaptă, dar nu mai este una singură, ci e împărțită în mai multe poteci despărțite prin tufe de merișor. Ici un strat de flori, dincolo tufe de merișor dispuse în mii de forme, reprezentînd chiar litere uneori, litere care indică numele proprietarului sau al meșterului. Rînd pe rînd apar mici pietre de hotar, din loc în loc sînt plantați pomi fructiferi și, în peisajul acesta atît de citadin, ai deodată în față un adevărat tablou cîmpenesc. Spațiul din mijloc e străjuit de două șiruri de platani mici. Îndărătul lor, de o parte și de alta, acante unduind mlădioase, apoi mai multe statui din plante și multe nume. La capătul acestora, un pat semicircular[22] de marmură albă sub un umbrar de viță sprijinit pe patru coloane din marmură de Karistos [23]. Din patul semicircular apa, țîșnind parcă sub presiunea greutății celor așezați, curge prin țevi subțiri, se varsă în căușul unei pietre, și se adună într-un bazin de marmură frumos lucrată care, printr-un mecanism nevăzut, este mereu plin, fără să se reverse. Farfuriile cu gustări [24], și cele mai grele cu mîncăruri, se pun pe bordura bazinului, cele mai ușoare, pe vase care

https://biblioteca-digitala.ro

plutesc și au formă de mici corăbii, sau de păsări. În fața bazinului, o fîntînă din care apa țîșnește și în care se și adună, căci după ce e aruncată în sus, ea cade tot în ea și e absorbită de niște guri deschise, în care dispare. Față în față cu patul semicircular, un mic pavilion[25], constituind tot atîta podoabă pentru pat, cîtă primește de la el. Strălucește în marmură, prin ușile deschise parcă înaintează și se continuă cu frunzișul grădinii; frunzișul grădinii se vede și prin ferestrele de sus și prin cele de jos, de oriunde privești. Apoi o mică firidă se înfundă, formînd parcă o altă cameră, deși e una singură. Aici este un pat și ferestre peste tot și totuși lumina ajunge filtrată prin umbra care împresoară camera [26], căci o viță de vie viguroasă, cățărîndu-se peste tot, ajunge pînă în vîrful acoperișului. Te poți odihni acolo ca în mijlocul pădurii, fără să fii expus însă ploilor ca în pădure. Și aici țîșnește un izvor, care apoi dispare. Din loc în loc sînt așezate scaune de marmură, care vin în ajutorul celor obosiți de plimbare, la fel ca și pavilionul. În apropierea scaunelor sînt mici fîntîni, pîraie aduse prin țevi [27] susură prin tot hipodromul și curg dirijate de mîna omului în așa fel, încît ele stropesc cînd o parte a grădinii, cînd cealaltă, și uneori pe toată în același timp.

M-aș fi ferit încă mult timp să nu-ți par cam limbut, dacă nu mi-aș fi pus în minte ca, în această scrisoare, să pătrund împreună cu tine în fiecare colțișor [28]. Și nu mi-era teamă că, citind scrisoarea, te-ai putea obosi, deoarece nu te-ai fi obosit nici dacă ai fi vizitat aceste locuri, mai ales că puteai să te odihnești oricînd voiai, lăsînt deoparte scrisoarea, ca și cum te-ai așeza din cînd în cînd. Și-afară de aceasta, m-am lăsat furat de pasiunea mea, căci am pasiune pentru cele începute în bună parte, sau duse la capăt de mine. În concluzie (de ce nu ți-aș dezvălui concepția mea, fie ea greșită) eu consider că datoria esențială a unui scriitor este să-și citească titlul, și să se întrebe asupra a ceea ce a început să scrie, și să știe că, dacă stăruie asupra subiectului, nu înseamnă că este prolix, că a fi foarte prolix înseamnă a căuta și a introduce digresiuni. Uită-te în cîte versuri descrie Homer armele lui Ahile, în cîte versuri descrie Vergiliu armele lui Eneas; și totuși sînt concișî și unul și altul, pentru că fac ceea ce și-au propus. Uită-te cum ur-

https://biblioteca-digitala.ro

mărește Aratus [29] pînă și cea mai mică stea și o menționează, și totuși păstrează măsura. Căci nimic dintre acestea nu constituie o digresiune, ci subiectul însuși. Așa și eu, să-mi fie îngăduită comparația unor lucruri mici cu cele mari, cînd am încercat să aștern sub ochii tăi vila mea în întregime, dacă în cele scrise nu am introdus nici o digresiune, nu scrisoarea care descrie este lungă, ci vila descrisă este vastă. Dar să revin de unde am pornit, ca să nu fiu criticat, pe bună dreptate, conform propriei mele teorii, dacă stărui prea mult într-o digresiune.

Cunoști motivele pentru care prefer vila mea din Toscana unora din Tusculum, Tibur sau Praeneste [30]. Căci, pe lîngă cele spuse pînă acum, acolo e pace și liniște desăvîrșită, nimic nu mă tulbură; n-am nevoie de togă [31], nu mă caută nimeni din împrejurimi; peste tot — calm și liniște, ceea ce contribuie la salubritatea locului, ca și cerul senin și aerul curat. Acolo o duc cel mai bine cu sănătatea, și trupească și sufletească. Căci sufletul mi-l hrănesc studiind, iar pentru trup fac exerciții la vînătoare. Și oamenii mei nicăieri nu o duc mai bine; pînă acum (să nu vorbesc într-un ceas rău) nu am pierdut acolo pe nimeni dintre cei pe care i-am luat cu mine. Măcar să păstreze zeii și pe viitor această desfătare pentru mine și această faimă pentru ținutul acela. Cu bine.

V, 7

C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus

[Dificultăți create de un testament]

Se știe că un stat nu poate să fie instituit moștenitor, și nici să dobîndească un legat prin preciput [32]. Saturninus însă, care ne-a instituit moștenitori, a lăsat statului nostru un sfert din moștenire iar apoi, în loc de un sfert, un preciput de patru sute de mii de sesterți. Dispoziția aceasta, din punct de vedere legal, este nulă, dar din punctul de vedere al celui decedat, valabilă și garantată. Iar pentru mine voința defunctului (mă întreb ce poziție vor lua juriștii față de ceea ce urmează să spun) e de preferat prevederilor legale, mai ales într-un caz ca acesta cînd legatul e destinat

https://biblioteca-digitala.ro

să ajungă în patrimoniul statului. Cum, după ce eu i-am donat un milion șase sute de mii de sesterți [32], să mă tîrguiesc acum pentru ceva mai mult decît a treia parte din patru sute de mii de sesterți proveniți dintr-o moștenire din afara familiei [34]? Știu că și tu gîndești la fel ca mine, de vreme ce îți iubești patria ca un bun cetățean. Aș dori așadar ca la prima adunare a decurionilor să explici ceea ce prevede legea, dar stăpînit și cu reținere; apoi să adaugi că noi oferim cei patru sute de mii de sesterți, așa cum a stipulat Saturninus. Este darul lui, generozitatea lui; gestul nostru este doar ceea ce se cheamă condescendență. Eu m-am abținut să expun toate acestea într-o scrisoare oficială, în primul rînd pentru că mi-am amintit că în numele prieteniei noastre și în virtutea înțelepciunii tale tu trebuie și chiar poți să acționezi în numele meu ca și în numele tău; și-apoi, pentru că mi-era teamă că în scris eu aș putea da impresia că nu am respectat măsura, pe care ție ți-este ușor să o păstrezi vorbind. Căci cuvîntul rostit este temperat și de expresia feței și de gestică și de tonul însuși, pe cînd o scrisoare, lipsită de orice apărare, este expusă interpretărilor răuvoitoare. Cu bine.

V, 8

C. Plinius către iubitul său Titinius Capito

[Intenții de a scrie o operă istorică]

Mă sfătuiești să scriu istorie, și nu mă sfătuiești numai tu, m-au mai îndemnat și alții, și o vreau și eu, nu pentru că aș avea încredere că o voi face așa cum trebuie (e o nesăbuință să crezi așa ceva fără să mai fi încercat), dar pentru că mi se pare extraordinar de frumos să nu îngădui să fie dați uitării aceia care sînt sortiți eternității, și să faci să dăinuie gloria altora împreună cu a ta. Iar pe mine nimic nu mă ispitește mai mult ca dragostea și dorința de a dăinui, lucrul cel mai vrednic de condiția de om, mai ales pentru acela care, știindu-se fără nici o vină, nu are a se teme de memoria posterității. Așa că zi și noapte mă gîndesc: dacă „m-aș putea înălța și eu deasupra pămîn-

https://biblioteca-digitala.ro

tului" — căci este tot ce-mi doresc. Ar fi mai presus de dorința mea „să zbor victorios pe buzele tuturor ... Deși, o .. "*. Dar este de ajuns ceea ce pare că făgăduiește istoria singură. Căci un discurs și o poezie sînt lipsite de farmec fără perfecțiunea formei; istoria, indiferent cum e scrisă, te desfată. Oamenii au, fără îndoială, o curiozitate înnăscută și se lasă captivați de o relatare oricît de simplă a faptelor și pot fi amăgiți cu clevetiri și chiar cu snoave.

Cît despre mine, și exemplul din casă a fost un imbold pentru aceste preocupări. Unchiul meu după mamă, care era și tatăl meu adoptiv, a scris istorie [35], și cu o extraordinară conștiinciozitate. Și găsesc în cărțile înțelepților că lucrul cel mai vrednic de cinste este să mergi pe urmele strămoșilor, bineînțeles dacă ei au fost premergători pe drumul cel bun. De ce să mai amîn deci? Am pledat în procese mari și dificile; chiar dacă nu aștept prea mult de la ele, intenționez să revăd pledoariile, pentru ca această muncă titanică a mea să nu piară odată cu mine, dacă nu-i voi aduce această completare. Căci în ochii posterității orice lucrare nedesăvîrșită e ca și cum nu a fost începută. Ai să-mi spui: „Poți să-ți revezi pledoariile și să scrii și istorie în același timp". Ce bine ar fi! Dar fiecare este o operă atît de vastă, încît ar fi destul să duc la bun sfîrșit măcar una din ele.

Am început să pledez în for la nouăsprezece ani și abia acum văd, și încă nu destul de clar, ceea ce trebuie să realizeze un orator. Și dacă acestei răspunderi i se va adăuga încă una, cum va fi? Discursul și istoria au în adevăr multe elemente comune, dar sînt și multe particularități care le deosebesc, în chiar aceste elemente care par comune. Amîndouă folosesc narațiunea, dar în chip diferit; unul urmărește faptele mărunte, josnice, culese din viața de toate zilele, cealaltă, tot ce este deosebit, măreț, sublim; pe unul îl avantajează de cele mai multe ori o constituție osoasă, musculoasă, nervoasă, pe cealaltă, o oarecare corpolență și poate chiar un panaș; unul place în special prin forță, severitate, vehemență, cealaltă, prin amploare, gingășie și chiar farmec; în sfîrșit vocabularul, stilul și construcția

* Versuri citate din Verg., *Georg.*, III, 8—9.

https://biblioteca-digitala.ro

sînt diferite. Căci, aşa cum spune Tucidide, este foarte important dacă e vorba de κτῆμα * sau de ἀγώνισμα **; unul este discursul, celălalt, istoria.

Din aceste motive nu mă pot hotărî să amestec şi să alătur două genuri diferite şi deosebite tocmai prin faptul că sînt înălţătoare, pentru ca nu cumva, dezorientat de o asemenea confuzie — să zicem — să fac aici ceea ce trebuie făcut dincolo. Aşa că deocamdată cer, ca să folosesc limbajul meu obişnuit, o amînare pentru a-mi găsi apărător[36]. Tu însă gîndeşte-te de pe acum pentru ce perioadă să mă hotărăsc. Pentru una veche, despre care au mai scris şi alţii? materialul este adunat, dar prelucrarea e istovitoare. Pentru una recentă şi neabordată încă? Jigniri grave şi recunoştinţă minimă. Căci în afară de faptul că, din atîtea slăbiciuni omeneşti, mai numeroase sînt cele reprobabile decît cele lăudabile, se va spune că ai fost zgîrcit în laude şi excesiv în critică, chiar dacă le-ai făcut pe aceasta cu toată rezerva, pe celelalte, cu generozitate[37]. Dar acestea nu-mi sînt o piedică (căci am destul curaj ca să am şi conştiinţă); eu îţi cer să-mi netezeşti calea pentru care mă sfătuieşti şi să alegi subiectul, pentru ca atunci cînd voi fi gata să scriu, să nu se mai ivească iarăşi un alt motiv întemeiat pentru o întîrziere sau o amînare. Cu bine.

V, 9

C. Plinius către iubitul său Sempronius Rufus

[Din nou despre severitatea pretorului Licinius Nepos]

Coborîsem în bazilica Iulia[38] ca să ascult pe avocaţii cărora trebuia să le răspund la termenul următor pentru pronunţarea sentinţei. Judecătorii îşi ocupaseră locurile, decemvirii[39] veniseră, avocaţii erau prezenţi, tăcere prelungită; în sfîrşit un anunţ al pretorului, tribunalul ridică şedinţa, se dă un alt termen, spre bucuria mea care niciodată nu mă consider destul de pregătit, încît să nu mă bucure o amînare. Motivul amînării — pretorul Nepos, care controlează

* Ceva dobîndit.
** Ceva pregătit pentru concurs.

https://biblioteca-digitala.ro

aplicarea legii; el promulgase un edict scurt, atrăgînd atenţia acuzatorilor şi acuzaţilor că el va urmări respectarea celor prevăzute în decretul senatului. La baza edictului era decretul senatului; el prevedea ca toţi cei care aveau un proces să jure înainte de a pleda că nu au dat, nu au făgăduit nimic nimănui şi nu au depus cauţiune în schimbul oficiului de apărător. Căci aceştia erau termenii, şi încă mulţi alţii, prin care se interzicea vînzarea şi cumpărarea apărării. După terminarea procesului însă era permis să se plătească o sumă de cel mult zece mii de sesterţi. Descumpănit de acest act al lui Nepos, pretorul care prezidează tribunalul centumvirilor ne-a acordat un răgaz inopinat, cu intenţia de a cerceta dacă acest exemplu va fi urmat. În timpul acesta în tot oraşul edictul lui Nepos este defăimat, sau lăudat. Mulţi spun: „S-a găsit cineva care să îndrepte toate relele. Ce? Înainte de el n-au mai fost pretori? Cine-i el ca să schimbe moravurile publice?“ Alţii, dimpotrivă: „Foarte bine a făcut; la intrarea în funcţie a studiat legile, a citit decretele senatului; înăbuşă uneltirile ruşinoase şi nu îngăduie să fie de vînzare şi astfel pîngărită cea mai frumoasă profesiune“. Aşa se vorbeşte pretutindeni; la urmă se va vedea care din cele două păreri va birui.

Este cu totul nedrept, dar intrat în uz, ca intenţiile bune sau rele, după cum se sfîrşesc bine sau rău, să fie apreciate sau blamate. Şi aşa se întîmplă de cele mai multe ori că aceeaşi faptă e socotită cînd zel, cînd vanitate, cînd spirit de independenţă, cînd nebunie. Cu bine.

V, 10

C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus

[Indemn pentru publicarea unei opere]

E timpul să deslegi de cuvîntul dat endicasilabii mei, care au fost chezăşie pentru scrierile tale faţă de prietenii noştri comuni. Zilnic sînt reclamaţi, somaţi şi acum sînt în pericol să fie acţionaţi pentru a da la iveală obiectul în discuţie [40]. Şi eu şovăi cînd e să public ceva, dar tu m-ai întrecut şi pe mine în nehotărire şi reticenţă. Încît,

https://biblioteca-digitala.ro

sau pui capăt acestor amînări, sau ai grijă să nu-ţi smulgă scazonii [41], cu scandal, tocmai aceste scrieri, pe care endecasilabii nu le pot obţine cu vorbă bună. Este o operă desăvîrşită şi fără cusur, iar şlefuirea, în loc de strălucire, îi va aduce platitudine. Îngăduie-mi să-ţi văd numele pe o carte, îngăduie-mi să aud că volumele prietenului meu Tranquillus se copiază, se citesc, se vînd. Pentru dragostea pe care ne-o purtăm unul altuia este drept ca şi tu să-mi faci mie aceeaşi plăcere de care te bucuri tu din partea mea. Cu bine.

V, 11

C. Plinius către iubitul său bunic Calpurnius Fabatus

[Generozitate]

Am primit scrisoarea ta, din care am aflat că ai făcut inaugurarea unui splendid portic în numele tău şi al fiului tău, că a doua zi ai făgăduit bani pentru împodobirea porţilor oraşului, aşa că iniţierea acestei noi mărinimii este încununarea celei vechi. Mă bucur în primul rînd pentru gloria ta, din care o parte se revarsă şi asupra mea, datorită înrudirii noastre, apoi pentru că văd că amintirea socrului meu se perpetuează prin opere minunate, în sfîrşit pentru că ţara noastră este în floare şi îmi face plăcere cînd o împodobeşte cineva, iar cînd acela eşti tu, sînt nespus de mulţumit. Mai rămîne să rog zeii să-ţi păstreze acest suflet mare şi o viaţă cît mai lungă pentru acest suflet. Sînt sigur că, după terminarea celor făgăduite de curînd, vei începe altceva. Căci mărinimia odată dezlănţuită nu se poate opri, şi frumuseţea ei este pusă în valoare prin însăşi dăruirea ei. Cu bine.

V, 12

C. Plinius către iubitul său Terentius Scaurus

În intenţia de a citi în public un mic discurs pe care mă gîndesc să-l public, am invitat cîţiva prieteni, ca să am

https://biblioteca-digitala.ro

de ce mă teme, dar puțini, ca să aud adevărul. Două sînt motivele pentru care fac lectură în public: unul, ca să fac un efort de concentrare, celălalt, ca să mi se atragă atenția asupra greșelilor de care nu-mi dau seama, fiind ale mele. Am avut ce doream, am găsit auditori care să-mi facă oficiul de sfătuitori. Mi-am mai notat și eu cîte ceva de îndreptat. Am făcut îndreptările și ți-am trimis cartea. Subiectul ai să-l afli din titlu, celelalte ți le va explica însăși cartea, care e bine să se mai obișnuiască a se face înțeleasă fără prefață [42]. Aș vrea să-mi scrii părerea ta în general, și asupra unor pasaje. În felul acesta voi fi sau mai prudent pentru a o păstra, sau mai încrezător pentru a o publica, după cum se va pronunța autoritatea ta. Cu bine.

V, 13

C. Plinius către iubitul său Valerianus

[Consecințele acțiunii lui Licinius Nepos împotriva lui Nominatus]

Mă rogi și tu, și ți-am făgăduit și eu, să-ți scriu, în caz că mă vei ruga, ce rezultat a avut cererea lui Nepos în cazul lui Tuscilius Nominatus [43].

A fost adus Nominatus, și-a pledat singur cauza, fără să fie acuzat de nimeni, căci delegații din Vicetia nu numai că nu l-au învinuit, ba chiar l-au susținut. Punctul central al apărării sale a fost că nu și-a călcat cuvîntul dat ca avocat, dar i-a lipsit tăria de caracter, că a venit în for ca să pledeze și a fost văzut chiar în senat dar apoi, înspăimîntat de sfaturile prietenilor, s-a retras. Căci a fost sfătuit să nu se opună, mai ales în senat, dorinței unui senator care se lupta cu atîta înverșunare nu numai pentru interese comerciale, cît pentru influența, reputația, prestigiul său; altminteri își va atrage mai multă ură decît la înfățișarea precedentă cînd, la plecare, l-au aplaudat doar cîțiva. A mai adăugat și rugăminți și lacrimi din belșug; ba chiar, în tot cursul pledoariei, un orator cu experiența lui parcă a avut grijă mai mult să implore (căci această tactică e mai avantajoasă și mai sigură), decît să se apere.

https://biblioteca-digitala.ro

A fost achitat, la propunerea consulului desemnat Afranius Dexter, al cărui argument a fost că Nominatus ar fi procedat desigur mai bine dacă ar fi susținut pînă la capăt cauza vicetinilor, cu același curaj, cu care și-a asumat-o; de vreme ce totuși nu căzuse în această culpă dintr-o intenție de înșelătorie, și nu se dovedise împotriva lui nimic care să-i atragă o pedeapsă, să fie scos de sub acuzație, cu condiția să restituie vicetinilor ceea ce primise de la ei. Toți au fost de acord, în afară de Flavius Aper, care a propus să i se interzică pe timp de cinci ani exercitarea profesiei de avocat și a perseverat în această idee, măcar că nu s-a raliat nimeni la părerea lui. Ba l-a mai și silit pe Dexter, primul care și-a exprimat o părere contrară, să jure, în baza legii pentru convocarea senatului, că propunerea lui e în interesul statului. Deși legală, această cerere a stîrnit unele proteste, căci părea că acuză de corupție pe acela care a făcut propunerea. Dar înainte de a se pronunța fiecare, Nigrinus, tribunul plebei, a dat citire unei expuneri elocvente și grave, în care se plîngea că se face comerț cu profesia de avocat, că se face comerț chiar cu prevaricațiile, se cade la învoială în privința litigiilor și că, cine își asigură venituri importante și sigure din spolierea cetățenilor, își face un titlu de glorie. A citit capitole din legi, a menționat decrete ale senatului, în sfîrșit a spus că trebuie să se facă apel la împăratul nostru [44] atît de bun pentru ca, de vreme ce legile și decretele senatului sînt nesocotite, să înfrîneze el însuși aceste neajunsuri atît de grave. După cîteva zile — o hotărîre a împăratului, severă dar nu excesivă; ai s-o citești în actele oficiale [45].

Ce bine că în procesele în care am pledat am refuzat întotdeauna nu numai orice promisiune, orice dar, orice onorar, dar chiar mici atenții! Trebuie să te ferești de o acțiune necinstită nu ca de ceva în contradicție cu legea, ci ca de ceva de care trebuie să-ți fie rușine. Și este plăcut să vezi că se interzice în mod oficial ceea ce tu nu ți-ai permis niciodată. Probabil, ba chiar fără îndoială că această comportare a mea va avea parte de mai puține laude și de o faimă mai modestă, atunci cînd toți vor fi nevoiți să facă ceea ce eu făceam de bună voie. Pînă atunci gust plăcerea de a auzi pe unii spunînd că am fost inspirat, pe alții

https://biblioteca-digitala.ro

— în glumă sau în bătaie de joc — că s-a pus capăt jafului şi lăcomiei mele. Cu bine.

V, 14

C. Plinius către iubitul său Pontius Allifanus

[Elogiul lui Cornutus Tertullus]

Mă retrăsesem în oraşul meu natal, cînd am aflat că Cornutus Tertullus[46] a primit să fie curator pentru Via Aemilia[47]. Nu pot să spun cîtă bucurie am resimţit şi pentru el şi pentru mine; pentru el, deoarece, admiţînd că este, cum este, cu totul străin de orice ambiţie, trebuie să-i fie totuşi plăcută magistratura încredinţată în mod spontan, iar pentru mine, deoarece funcţia încredinţată mie mă bucură mai mult cînd văd că una similară i-a fost dată lui Cornutus. Căci satisfacţia de a primi un titlu e mai mică decît aceea de a deveni egal cu cei buni.

Într-adevăr, n-ai să găseşti om mai bun decît Cornutus, mai integru, mai conform cu modelul antic al tuturor calităţilor. Acestea îmi sînt cunoscute nu din faima fără egal de care se bucură şi pe care o merită din plin, ci dintr-o lungă şi bogată experienţă. Amîndoi îi iubim, amîndoi i-am iubit aproape pe toţi aceia pe care, indiferent de sex, vremea noastră a dovedit că sînt demni de imitat. Această identitate de sentimente ne-a unit într-o strînsă prietenie. S-au adăugat raporturile create de exercitarea funcţiilor publice; căci el mi-a fost, cum ştii, coleg, ales parcă la dorinţa mea, ca prefect al vistieriei, mi-a fost şi coleg de consulat. Atunci l-am şi cunoscut mai deaproape pe omul de valoare, l-am şi ascultat ca pe un dascăl, ca pe un părinte l-am respectat; o merita pentru maturitatea, nu atît a vîrstei, cît a vieţii. De aceea mă felicit şi eu — ca şi pe el — atît ca cetăţean cît şi ca om, pentru că în sfîrşit meritele îi duc pe oameni nu la persecuţii[48], ca pînă acum, ci la onoruri. Scrisoarea mea nu s-ar mai sfîrşi, dacă m-aş lăsa pradă mulţumirii mele. Mă grăbesc să-ţi spun cu ce mă ocupam, cînd am fost surprins de această veste. Eram cu bunicul soţiei mele, cu mătuşa ei, cu prietenii pe care doream de

https://biblioteca-digitala.ro

mult să-i văd; străbăteam ţarinile, ascultam îndelung plîngerile ţăranilor, controlam, fără chef şi în fugă, socotelile (căci altele sînt scrierile şi lucrările cu care m-am învăţat), începusem chiar să mă pregătesc de drum. Sînt restrîns la durata limitată a concediului, şi tocmai faptul că am aflat de funcţia încredinţată lui Cornutus mă face să mă gîndesc la a mea. Doresc ca şi pe tine Campania ta să te lase să pleci tot acum, pentru ca la întoarcerea mea în Roma nici o zi să nu fie pierdută pentru prietenia noastră. Cu bine.

V, 15

C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus

Cînd mă iau la întrecere cu versurile tale, atunci îmi dau mai bine seama ce bune sînt. Căci aşa cum pictorii, cînd reproduc un chip frumos şi desăvîrşit, rareori reuşesc să nu-l facă mai urît, tot aşa şi eu sînt departe şi mai prejos de acest model. De aceea te sfătuiesc să scoţi cît mai multe exemplare din aceste versuri pe care toţi doresc să le imite, dar nimeni, sau numai puţini reuşesc. Cu bine.

V, 16

C. Plinius către iubitul său Aefulanus Marcellinus

[Moartea fiicei lui Fundanus]

Îţi scriu foarte îndurerat de moartea fiicei mai mici a prietenului nostru Fundanus. N-am văzut niciodată o fată mai atrăgătoare, mai plăcută şi care să merite nu numai o viaţă mai lungă, dar poate chiar nemurirea. Nu împlinise încă treisprezece ani, şi era înţeleaptă ca o femeie matură, serioasă ca o mamă de familie, păstrînd în acelaşi timp o gingăşie de fată şi o sfială feciorelnică. Cum se agăţa de gîtul tatălui ei! Cum ne îmbrăţişa pe noi, prietenii tatălui ei, cu dragoste şi decenţă! Cum îşi iubea doicile, pedagogii, preceptorii, pe fiecare după funcţia lui! Cîtă rîvnă, cîtă inteligenţă în studiile ei! Cum se juca cu băgare de seamă şi cu măsură! Cu cîtă resemnare, cu cîtă răbdare, cu cît curaj chiar a su-

https://biblioteca-digitala.ro

portat boala de pe urmă! Dădea ascultare medicilor, își îmbărbăta sora, tatăl, și se încuraja ea singură prin tăria sufletească, atunci cînd puterile o părăseau. A avut tărie sufletească pînă în ultima clipă, și nu a înfrînt-o nici boala fără sfîrșit, și nici teama de moarte. Cu atît mai mult avem motive îndreptățite să o regretăm și să o plîngem. O, moarte nemiloasă și timpurie! Și momentul morții, mai revoltător chiar decît moartea! Era logodită cu un tînăr distins, era hotărîtă și ziua nunții, noi eram deja invitați. Și această bucurie schimbată într-o jale atît de mare!

Cuvintele nu pot reda durerea-mi din suflet, cînd l-am auzit chiar pe Fundanus poruncind — jalea știe să stoarcă lacrimi multe — ca tot ceea ce fusese destinat pentru cumpărarea de rochii, perle, pietre prețioase să se cheltuiască pentru tămîie, uleiuri și parfumuri [49]. El e un învățat și un înțelept, care din tinerețe s-a consacrat studiilor superioare și artelor; acum însă reneagă tot ce a auzit de atîtea ori, tot ce a afirmat, și nu mai recunoaște alte virtuți în afară de dragostea de părinte. Ai să-l ierți, ai să-l lauzi chiar, gîndindu-te ce-a pierdut. Căci și-a pierdut copila care era reproducerea fidelă nu numai a caracterului, dar și a chipului și înfățișării lui, și a cărei asemănare întru totul cu tatăl ei era surprinzătoare. Încît, dacă îi trimiți o scrisoare prilejuită de durerea lui atît de îndreptățită, ai grijă să folosești cuvinte de mîngîiere fără să aibă un ton de dojană, sau prea energice, ci blînde și pline de omenie. Trecerea timpului va contribui mult ca să-l facă să le suporte mai ușor. O rană încă deschisă se înspăimîntă de mîna care o îngrijește, apoi ajunge să o suporte și chiar să o dorească, așa și o suferință proaspătă se ferește de consolări și nu le primește, cu timpul însă le acceptă și se potolește cînd îi sînt adresate cu blîndețe. Cu bine.

V, 17

C. Plinius către iubitul său Vestricius Spurinna [50]

[O lectură în public a lui Calpurnius Piso]

Știu cît de mult încurajezi talentele și cît te bucuri cînd tinerii din familiile de nobili înfăptuiesc ceva demn de strămoșii lor. De aceea sînt nerăbdător să te anunț că astăzi am

https://biblioteca-digitala.ro

asistat la o lectură în public a lui Calpurnius Piso. Citea din καταστερισμῶν* — un subiect savant într-adevăr şi frumos [51]. Era scrisă în versuri elegiace, curgătoare, plăcute şi armonioase, sublime chiar, după cum cerea subiectul. Căci pentru variaţie şi după caz, el înălţa sau cobora tonul, de la sublim trecea la familiar, de la simplu la încărcat, de la serios la vesel, totul cu un talent egal.

Toate acestea erau puse în valoare de vocea plăcută, iar vocea, de modestia lui; figura lui trăda o mare emoţie, o mare tulburare — adevărate podoabe pentru cel care citeşte. Căci nu ştiu pentru ce literaţilor li se potriveşte mai bine timiditatea, decît încrederea în sine. Ca să nu spun mai multe — deşi mi-ar face plăcere să-ţi spun mai multe despre aceste calităţi, care sînt cu atît mai frumoase la un tînăr şi cu atît mai rare printre cei din clasa nobililor — la sfîrşitul lecturii l-am sărutat [52] de multe ori şi îndelung pe tînăr, ceea ce este un stimulent puternic cînd dai un sfat, şi l-am încurajat prin laude ca să ducă la capăt ceea ce a început şi să poarte sus făclia pentru urmaşii lui, aşa cum au purtat-o pentru el strămoşii lui. Am felicitat-o pe mama sa, minunată femeie, l-am felicitat pe fratele său, care a plecat din sala de lectură dînd dovadă de tot atîta devotament pe cît a dat celălalt de elocvenţă, atît de vizibile au fost, la început neliniştea pentru fratele său, şi apoi bucuria. Facă zeii să-ţi pot da cît mai des asemenea veşti! Căci doresc ca vremurile noastre să nu fie sterpe şi istovite, şi doresc cu fervoare ca nobilii noştri să nu aibă în casă nimic demn de admirat în afară de portretele strămoşilor — pe care parcă le aud lăudîndu-i în tăcere pe aceşti tineri, dîndu-le îndemnuri şi, ceea ce este destul pentru gloria amîndurora, recunoscîndu-i ca urmaşi. Cu bine.

V, 18

C. Plinius către iubitul său Calpurnius Macer

Sînt mulţumit pentru că eşti tu mulţumit. Ai pe soţia ta cu tine, îl ai pe fiul tău; te bucuri de mare, de izvoare, de

---

* Astronomice.

https://biblioteca-digitala.ro

verdeață, de viața la țară, de o vilă încîntătoare. Căci nu mă îndoiesc că este încîntătoare o vilă în care se retrăsese un om fericit înainte de a deveni cel mai fericit om [53]. Eu mă ocup și cu vînătoarea și cu literatura la vila mea din Toscana, uneori alternativ, alteori simultan; și totuși nu mă pot pronunța încă dacă e mai ușor să vînezi ceva sau să scrii. Cu bine.

V, 19

C. Plinius către iubitul său Valerius Paulinus

[Grijă pentru sănătatea libertului Zosima]

Văd cît de blînd te porți cu oamenii tăi, de aceea îți voi mărturisi cu toată sinceritatea cu cîtă bunătate îi tratez eu pe ai mei. Am mereu în minte cuvintele lui Homer πατὴρ δ' ὡς ἤπιος ἦεν* și pe ale noastre „părintele familiei". Și dacă aș fi mai aspru și mai sever, tot m-ar înduioșa suferința libertului meu Zosima, căruia trebuie să-i dovedesc cu atît mai multă omenie, cu cît acum are mai multă nevoie. Este un om cinstit, îndatoritor, cultivat; talentul lui, care poate să-i fie o recomandație, este acela de actor, în care dă cele mai bune rezultate. Declamă cu însuflețire, cu înțelegere, cu pricepere și chiar frumos. Cîntă la chitară cu mai multă îndemînare decît este necesar pentru un actor. Și citește atît de bine și discursuri și istorie și poezii, încît ai crede că numai asta a învățat.

Ți-am spus toate acestea cu minuție ca să-ți dai seama mai bine cît de multe și cît de prețioase sînt pentru mine serviciile pe care mi le face el singur. În plus, îi port de mult o dragoste care a sporit odată cu primejdiile prin care a trecut. Căci așa e rînduiala firii, încît nimic nu-ți stîrnește și nu-ți înflăcărează dragostea, ca teama de a o pierde; și nu e pentru prima oară că încerc această teamă pentru el. Acum cîțiva ani, pe cînd declama cu atenție și însuflețire, a scuipat sînge și de aceea l-am trimis în Egipt; după o îndelungată ședere acolo s-a întors de curînd însănătoșit. Apoi, după ce timp

* Era cel mai blînd părinte (Homer, *Od.*, II, 47).

https://biblioteca-digitala.ro

de mai multe zile în șir și-a forțat prea mult vocea, o tuse ușoară i-a amintit de vechea lui suferință și a scuipat din nou sînge.

De aceea m-am hotărît să-l trimit la moșia ta, pe care o ai lîngă Forum Iuli, căci te-am auzit spunînd adeseori că acolo este și aer curat și lapte — cel mai indicat remediu în asemenea cazuri. Te rog așadar să scrii oamenilor tăi ca să-i deschidă casa și moșia, să facă față și cheltuielilor lui, dacă va avea nevoie, dar nu prea va avea nevoie. Căci este atît de cumpătat și de sobru, încît se abține cu resemnare nu numai de la ceea ce îi face plăcere, dar și de la cele necesare sănătății. La plecare am să-i dau bani atît cît necesită drumul pînă la moșia ta [54]. Cu bine.

V, 20

C. Plinius către iubitul său Cornelius Ursus

[Procesul lui Varenus]

Iarăși bitinienii! La cîtăva vreme după procesul lui Iulius Bassus l-au reclamat și pe proconsulul Rufus Varenus, Varenus pe care puțin mai înainte îl ceruseră și îl acceptaseră ca avocat împotriva lui Bassus. Aduși în senat, au cerut o anchetă. Atunci Varenus a cerut să i se ingăduie și lui să aducă martori în apărarea sa. La refuzul bitinienilor, s-a deschis proces [55]. Am pledat pentru Varenus, nu fără succes. Dacă a fost bine sau rău se va vedea cînd discursul va fi scris. Căci în pledoarii soarta poate înclina într-o parte sau în cealaltă; ceea ce contribuie mult să le crească sau să le scadă valoarea este memoria, vocea, gestica, împrejurarea însăși, în sfîrșit simpatia sau antipatia față de acuzat; în scris pledoaria nu mai are parte de jigniri, de simpatie, de împrejurări prielnice sau neprielnice. Mi-a răspuns Fonteius Magnus, unul dintre bitinieni, cu multe vorbe, dar prea puține argumente. Pentru mulți greci [56], ca și pentru el, ușurința de a vorbi suplinește bogăția de argumente; ei dau drumul, dintr-o singură suflare, unui torent de fraze oricît de lungi și de seci. De aceea Iulius Candidus spunea nu fără farmec că una este elocvența și alta locvacitatea [57]. Căci elocvența e

https://biblioteca-digitala.ro

hărăzită doar cîtorva, ba chiar, dacă e să-l credem pe M. Antonius, nimănui, dar ceea ce Candidus numește locvacitate se întîlnește la mulți, și tocmai la cei mai lipsiți de rușine.

A doua zi a pledat Homullus pentru Varenus — cu pricepere, energie și eleganță; împotriva lui Varenus a pledat Nigrinus — concis, cu autoritate și strălucire. Acilius Rufus, consul desemnat, a propus să se aprobe ancheta cerută de bitinieni; a trecut sub tăcere cererea lui Varenus, ceea ce a fost un mod de a o respinge. Cornelius Priscus, fost consul, a acordat și acuzatorilor ceea ce cereau, și învinuitului, și a cîștigat prin numărul de voturi. Am obținut un drept care nici nu e prevăzut de lege și nici nu prea e în uz, dar e totuși just. Pentru ce e just — n-am să te lămuresc în această scrisoare, ca să te fac să dorești discursul. Căci dacă sînt adevărate aceste versuri ale lui Homer: τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείους' ἄνθρωποι ἥ τις ἀκουόντεσσι νεωτάτη ἀμφιπέληται * trebuie să am grijă să nu răpesc, prin vorbăria din scrisoare, farmecul noutății și strălucirea, care constituie calitatea de bază a acelui mic discurs. Cu bine.

V, 21

C. Plinius către iubitul său Pompeius Saturninus

[Vești — bune și rele]

Scrisoarea ta mi-a provocat impresii diferite. Căci cuprinde și vești bune și vești rele; bune, pentru că mă anunță că ești reținut în oraș („n-aș vrea", spui tu, dar vreau eu), și-apoi pentru că îmi promiți o lectură în public de îndată ce voi sosi; îți mulțumesc pentru că mă aștepți. Vestea rea este că Iulius Valens e grav bolnav, deși n-ar trebui să fie o veste rea, dacă am avea în vedere interesul lui, care este să scape cît mai repede de o boală fără leac. Ceea ce este în adevăr trist, și chiar dureros, este faptul că Iulius Avitus a murit, pe cînd se întorcea din cvestură, a murit pe corabie, departe de fratele lui care îl iubea atîta, departe de mamă, de surori. Acestea nu mai au nici o importanță acum pentru

* „Oamenii laudă în special poemul care ajunge la auditori cît mai are încă farmecul noutății" (Homer, *Od.*, I, 351—2).

https://biblioteca-digitala.ro

cel care a murit, dar au avut pentru el în momentul morții, și au importanță pentru cei care au rămas; și mai este dureros faptul că s-a stins în floarea vîrstei un tînăr atît de înzestrat, ajuns la funcții de importanță și sortit pentru cele mai importante, cînd calitățile cu care era înzestrat ar fi ajuns la maturitate. Ce dragoste la el — adevărată pasiune — pentru literatură! Cît a citit, cît a scris! Toate acestea s-au dus odată cu el, fără nici un folos pentru posteritate. Dar de ce mă las pradă durerii? Dacă nu ți-o stăpînești, ea găsește în orice un subiect măreț. Trebuie să închei scrisoarea, ca să-mi pot stăvili și lacrimile pe care mi le-a stors scrisoarea. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA VI

1

C. Plinius către iubitul său Tiro [1]

[Dorul depărtării]

Cîtă vreme eram dincolo de Pad şi tu în Picenum îţi simţeam lipsa mai puţin; acum cînd sînt în oraş şi tu tot în Picenum îţi simt lipsa mult mai mult. Fie pentru că locurile unde obişnuiam să fim împreună îmi amintesc mai puternic de tine, fie pentru că nimic nu-ţi ascute dorul de cei absenţi ca tocmai apropierea de ei şi, cu cît se apropie mai mult speranţa de a-ţi împlini dorul, suporţi cu mai multă nerăbdare depărtarea. Oricare ar fi cauza, scapă-mă de acest chin; vino, sau mă întorc eu acolo de unde am făcut imprudenţa să plec în pripă, fie numai ca să te pun la încercare dacă, atunci cînd vei fi la Roma fără mine, îmi vei trimite scrisori la fel cu aceasta. Cu bine.

VI, 2

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[Amintirii despre Regulus]

Mi se întîmplă cîteodată să simt lipsa lui Marcus Regulus în procese (nu vreau să spun că-i duc dorul). De ce-i simt lipsa? Avea respect pentru munca noastră, se frămînta, se îngălbenea, scria, cu toate că nu putea să înveţe pe dinafară. Chiar şi faptul că îşi contura cu vopsea ochii, odată pe cel drept, odată pe cel stîng, pe cel drept cînd trebuia să pledeze pentru reclamant, pe celălalt, ca apărător, sau că îşi lipea cîte o aluniţă albă pe care o muta de la o sprînceană la alta, că întotdeauna consulta haruspicii asupra rezultatului procesului — toate acestea proveneau dintr-o superstiţie [2] exagerată, dar şi dintr-un mare respect pentru munca noastră. Şi era o adevărată plăcere pentru cei care pledau în acelaşi proces cu el faptul că cerea cuvîntul pentru un

https://biblioteca-digitala.ro

timp nelimitat, că își invita auditori. Căci ce poate fi mai plăcut decît să pledezi în tihnă oricît de mult vrei, fără să ți se reproșeze, și ca și cum ai nimerit în fața unei asistențe venită pentru un altul?

Dar oricum ar fi toate acestea, bine a făcut Regulus că a murit; și mai bine făcea dacă murea mai de mult, altfel astăzi ar fi putut să trăiască foarte bine, fără să fie un pericol public sub acest împărat, sub care nu ar fi putut să facă nici un rău. Așa că să-mi fie îngăduit să-i simt lipsa cîteodată. Căci după moartea lui s-a răspîndit peste tot și a prins rădăcini obiceiul de a se acorda și de a se cere o durată de două clepsidre, sau de una, și uneori chiar de jumătate. În adevăr, chiar aceia care vorbesc preferă să fi pledat, decît să pledeze, și aceia care ascultă preferă să se sfîrșească, decît să se facă judecata. Atît de mare este nepăsarea, atît de mare inerția, în sfîrșit atît de mare lipsa de respect pentru munca noastră și pentru riscurile meseriei noastre. Sîntem oare mai înțelepți noi decît strămoșii noștri, mai drepți noi decît înșeși legile care acordă cu generozitate atîtea ore, atîtea zile, atîtea amînări? Erau strămoșii noștri nepricepuți și peste măsură de mărginiți, iar noi vorbim mai pe înțeles, înțelegem mai repede, judecăm mai conștiincios, de expediem procesele în mai puține clepsidre, decît zilele pe care ei le acordau rezolvării lor? O, Regulus, tu care obțineai prin sforțări de la toți judecătorii ceea ce astăzi foarte puțini acordă propriei lor conștiințe!

În ce mă privește, ori de cîte ori sînt judecător, ceea ce se întîmplă mai des chiar decît să pledez, acord oricui îmi cere maximum de timp. Căci eu consider o nesăbuință să ghicești cît de întinsă poate fi pledoaria, înainte de a o auzi, și să impui o limită de timp unui proces, a cărui întindere nu o cunoști, mai ales că cea dintîi datorie a unui judecător față de conștiința sa este răbdarea, o parte însemnată a justiției. Că se spun unele lucruri fără rost? Da; dar e mai bine să fie spuse și acestea, decît să nu fie spuse cele necesare. Și-apoi, dacă sînt sau nu fără rost, nu poți să știi decît după ce le-ai auzit. Dar despre acestea e mai bine de vorbit în public, ca despre multe alte rele ale statului. Căci și tu, din dragoste pentru binele tuturor, dorești să fie suprimat ceea ce nu mai poate fi îndreptat.

https://biblioteca-digitala.ro

Și-acum să ne întoarcem privirea asupra caselor noastre. La tine totul e bine? La mine, nimic nou. Cele bune îmi sînt tot mai plăcute pentru că dăinuiesc, iar pe cele neplăcute le suport mai ușor pentru că m-am obișnuit cu ele. Cu bine.

VI, 3

C. Plinius către iubitul său Verus

Îți mulțumesc că ai primit să te ocupi de cultivarea micului ogor pe care l-am dat doicii mele. Cînd i l-am dat valora o sută de mii de sesterți, apoi, cu scăderea venitului, a diminuat și valoarea lui care acum, sub îngrijirea ta, se va redresa. Numai să ții minte că eu nu-ți încredințez pomii și pămîntul — deși și pe aceștia — ci micul dar făcut de mine; să fie cît se poate de roditor — iată ceea ce interesează nu mai mult pe aceea care l-a primit, decît pe mine, care l-am dăruit. Cu bine.

VI, 4

C. Plinius către scumpa sa Calpurnia [3]

[Dorul depărtării]

Niciodată nu m-am plîns mai mult de ocupațiile mele, care nu mi-au îngăduit nici să te însoțesc cînd ai plecat în Campania în convalescență, și nici să te urmez îndată după plecare. Mai cu seamă acum doream să fim împreună, ca să văd cu ochii mei cum îți recapeți puterile, sănătatea ta atît de scumpă mie, în sfîrșit cum te bucuri de plăcerile acestei vilegiaturi fără să te stinghereaască afluența din stațiune [4]. Chiar dacă ai fi fost sănătoasă tot ți-aș fi dus dorul, și nu fără grijă; căci ești neliniștit și îngrijorat cît timp nu știi nimic despre ființa care ți-e foarte dragă. Acum însă mă frămîntă nu numai absența ta, ci și starea sănătății tale, provocîndu-mi o vagă și părelnică neliniște. Mă tem de orice, îmi fac tot felul de închipuiri, și, cum e firesc pentru cei care se tem, îmi imaginez tocmai ceea ce detest mai mult. Cu atît mai stăruitor te rog să potolești

https://biblioteca-digitala.ro

temerile mele cu cîte o scrisoare, sau chiar două, în fiecare zi. Căci voi fi mai liniștit în timp ce le voi citi, dar mă va cuprinde teama de îndată ce le voi fi citit. Cu bine.

VI, 5

C. Plinius către iubitul său Ursus

[Dispută între Celsus și Nepos]

Îți scrisesem că lui Varenus i s-a admis să-și sileaască martorii să se înfățișeze, ceea ce a părut echitabil pentru multă lume, dar unora li s-a părut nedrept și s-au încăpățînat să considere nedrept, în special Licinius Nepos care, în următoarea ședință a senatului, cînd se dezbăteau alte probleme, a adus în discuție ultimul decret al senatului, revenind astfel asupra unei cauze încheiate. A adăugat chiar că trebuie să se ceară consulilor să reexamineze legea împotriva delapidărilor, după modelul legii împotriva corupției electorale, ca să se hotărască dacă pe viitor să se extindă și la acuzați dreptul pe care această lege îl acordă acuzatorilor de a cere anchetă și de a obliga pe martori să se prezinte.

Unii nu au fost de acord cu acest discurs al lui Nepos ca fiind tardiv, inoportun și împotriva ordinei firești și care, pierzînd momentul cînd putea combate o propunere, ataca un fapt împlinit căruia i s-ar fi putut împotrivi la timp. În special pretorul Iuventius Celsus l-a învinuit categoric de multe pe acela care venea să corecteze senatul. A răspuns Nepos și din nou Celsus și nici unul nu și-a măsurat cuvintele insultătoare. Nu vreau să redau ceea ce abia am suportat să aud. Cu atît mai mult am dezaprobat pe unii dintre senatori, care tot alergau cînd la Celsus cînd la Nepos, după cum vorbea unul sau celălalt, dorind să-i audă mai bine, ca și cum ar fi vrut cînd să-i instige și să-i învrăjbească, cînd să-i domolească și să-i împace, urîndu-le bunăvoința împăratului uneori amîndurora, de multe ori fiecăruia separat de parcă am fi fost la circ. Dar ceea ce nu mi-a plăcut absolut deloc a fost faptul că și-au împărtășit unul altuia intențiile. Căci și Celsus i-a răspuns lui Nepos după un bilet și Nepos lui Celsus după niște tăblițe de scris. Au

https://biblioteca-digitala.ro

fost atit de limbuți prietenii încît oamenii care aveau de gînd să se certe știau totul unul despre celălalt, ca și cum s-ar fi înțeles dinainte Cu bine.

VI, 6

C. Plinius către iubitul său Fundanus

[Candidatura lui Iulius Naso]

Mai mult ca oricînd aș dori să fii acum la Roma și te rog să fii. Am nevoie de un colaborator pentru angajamentele mele, munca mea, grijile mele. Iulius Naso candidează la onoruri și împreună cu el candidează mulți alții, și buni; este tot atît de lăudabil, pe cît de greu, să-i învingem. Sînt așadar neliniștit și încercat de speranță, mă cuprinde teama și nu mai realizez că sînt un fost consul; căci mă văd din nou candidat la toate funcțiile pe care le-am îndeplinit. Naso merită grija mea pentru dragostea ce mi-a purtat dintotdeauna. Prietenia noastră nu e, bineînțeles, părintească (nu a fost posibilă din cauza vîrstei mele); dar eram abia un adolescent și toți mi-l arătau cu multă admirație pe tatăl lui. Era un mare iubitor, nu numai al literelor, dar și al oamenilor de litere și adesea venea aproape zilnic să-i asculte pe aceia pe care eu îi frecventam atunci, pe Quintilian, pe Nicetes Sacerdos; un om de altfel cunoscut și serios, și a cărui amintire putea să-i fie de folos fiului său. Dar în senat sînt acum mulți care nu l-au cunoscut, mulți care l-au cunoscut, dar nu prețuiesc decît pe cei ce sînt în viață. Or, din moment ce nimeni nu mai ține seama de gloria tatălui său, care este pentru el o mare cinste, dar un sprijin neînsemnat, el trebuie cu atît mai mult să se străduiască singur și să depună eforturi mari. Ceea ce a și făcut întotdeauna cu sîrguință, ca și cum ar fi prevăzut aceste vremuri; s-a înconjurat de prieteni pe care i-a cultivat, iar pe mine m-a ales, de îndată ce și-a îngăduit să se încreadă în judecata lui, să mă iubească și să mă imite. Cînd pledez, este de față, plin de grijă; este prezent cînd fac o lectură în public, se interesează de cele mai mici lucrări ale mele încă înainte de a le fi terminat și chiar de

https://biblioteca-digitala.ro

cum le-am început — acuma el singur, înainte, împreună cu fratele său, pe care l-a pierdut de curînd, aşa că eu trebuie să-i ţin loc de frate şi să joc rolul unui frate. Căci sînt îndurerat şi pentru acela care a fost răpit prematur de o moarte nedreaptă, şi pentru acesta lipsit de sprijinul unui frate şi rămas numai în grija prietenilor.

Pentru aceste motive îţi cer să vii şi să-ţi uneşti votul cu al meu. Este foarte important pentru mine să mă arăt alături de tine, să umblăm împreună după treburi. Atît de mare este prestigiul tău încît cred că alături de tine voi interveni mai cu succes chiar pe lîngă prietenii mei. Desprinde-te de orice te reţine; aceasta ţi-o cere situaţia mea, prietenia noastră şi chiar prestigiul meu. Eu sprijin un candidat şi se ştie că eu îl sprijin; eu fac propaganda, eu risc; în fine, dacă Naso reuşeşte, cinstea e a lui; dacă nu reuşeşte, eşecul este al meu. Cu bine.

VI, 7

C. Plinius către scumpa sa Calpurnia

[Acelaşi dor al depărtării]

Îmi scrii că absenţa mea nu este o suferinţă neînsemnată pentru tine şi că singura mîngîiere este că în locul meu ai scrierile mele, pe care adeseori le aşezi chiar acolo unde am stat eu. Mă bucur că îmi simţi lipsa, mă bucură şi felul cum înţelegi să-ţi găseşti mîngîierea; la rîndul meu eu citesc scrisorile tale cu nesaţ şi le tot iau în mînă, ca şi cum abia le-aş fi primit; dar cu asta dorul de tine e tot mai mare. Căci dacă scrisorile tale au atîta farmec, cîtă duioşie în vorba ta! Tu să-mi scrii totuşi cît mai des, chiar dacă pentru mine desfătarea aceasta nu e lipsită de suferinţă. Cu bine.

VI, 8

C. Plinius către iubitul său Priscus

[Rugăminte de a avea grijă de interesele unui prieten]

Pe Atilius Crescens îl cunoşti şi ţi-e drag; căci care om puţin mai deosebit nu-l cunoaşte şi nu-l iubeşte? Eu nu-l

https://biblioteca-digitala.ro

iubesc la fel ca ceilalți, ci cu o tandrețe rar întîlnită. Orașele noastre sînt departe cale de o zi; am început să ținem unul la altul — și aceasta este prietenia cea mai trainică — încă din adolescență. Ea a durat și după aceea și cu maturizarea noastră nu a slăbit, ci a devenit mai strînsă. Cei care ne cunosc pe amîndoi mai de aproape o știu. Căci și el laudă sus și tare prietenia noastră și eu mă mîndresc cu grija pe care o am pentru comportarea lui, pentru liniștea și pentru securitatea lui.

Odată chiar, temîndu-se de obrăznicia unuia care avea să devină tribun al plebei și împărtășindu-mi temerea, i-am răspuns: οὔ τις ἐμεῦ ζῶντος*. De ce îți spun toate acestea? Ca să știi că atîta vreme cît eu trăiesc Atilius nu poate fi expus niciunei injurii.

Poate ai să zici și tu „Pentru ce toate astea?" Valerius Varus îi datora niște bani. Moștenitorul acestuia este prietenul nostru Maximus, care mi-e drag și mie, dar tu îi ești mai apropiat. Te rog deci, și chiar îți cer, în numele prieteniei noastre, să ai grijă ca dragul meu Atilius să nu piardă nimic nici din capital și nici din dobînzile pe mai mulți ani. Este foarte rezervat cînd e vorba de bunul altuia, e cumpătat cu ale sale, nu se bizuie pe nici un profit, toate veniturile lui provin numai din economie. Căci literatura, în care se evidențiază cel mai mult, nu o practică decît pentru plăcerea lui și pentru renume. Cea mai mică pierdere îi este foarte grea pentru că este și mai greu să recupereze ceea ce a pierdut. Ia-mi de pe suflet această grijă, și mie și lui; lasă-mi bucuria gingășiei lui, farmecului lui. Căci nu pot să-l văd trist pe acela a cărui veselie nu suportă să fiu eu trist. În concluzie, cunoști verva lui; aș vrea să ai grijă ca o nedreptate să nu o schimbe în pesimism și amărăciune. Intensitatea cu care ar reacționa la o jignire o poți deduce după aceea pe care o are în prietenie. Un spirit larg și independent ca al lui n-ar suporta o pierdere însoțită de o insultă. Iar dacă cumva el le va suporta, eu voi considera că este pierdere pentru mine, insultă adusă mie, dar nu mă voi supăra ca atunci cînd e vorba de mine, și asta e mai grav. Dar de ce aceste anticipări, ca niște amenințări?

* Atîta vreme cît trăiesc eu, nu.

https://biblioteca-digitala.ro

De ce să nu continui cum am început: te rog, te implor, ai grijă ca nu cumva Atilius să-şi închipuie că eu l-am neglijat, ceea ce mă neliniştește cel mai mult, iar eu, că m-ai neglijat tu. Dar vei avea tu grijă, dacă te interesează părerea mea, așa cum pe mine mă interesează a lui Atilius. Cu bine.

VI, 9

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Din nou candidatura lui Iulius Naso]

Îmi încredințezi candidatura lui Iulius Naso. A lui Naso, mie? De ce nu pe a mea, mie? Dar trec cu vederea şi iert, căci şi eu ți l-aş fi încredințat ţie, dacă tu te-ai fi aflat la Roma şi eu lipseam. Așa e cînd eşti îngrijorat, crezi că toate sînt de importanță vitală. Sînt de părere să rogi totuşi pe alții; eu voi fi oricum alături de tine, ajutor şi sprijin rugăminților tale. Cu bine.

VI, 10

C. Plinius către iubitul său Albinus

[Mormîntul lui Verginius Rufus]

Cînd am venit la vila soacrei mele la Alsium, care a fost cîndva a lui Verginius Rufus, numai vederea locurilor mi-a răscolit durerea şi regretul pentru acest bărbat excepțional şi cu totul deosebit. Căci se retrăsese în acest loc, pe care avea obiceiul să-l numească „cuibul" bătrineții lui. Oriunde îmi îndreptam paşii, pe el îl căutau ochii mei şi gîndul meu. Am vrut să-i văd mormîntul, şi m-am căit că l-am văzut. Căci este încă neterminat, şi nu din pricina dificultății lucrării, modestă şi mai curînd simplă, ci din nepăsarea aceluia căruia i-a fost dată în grijă. Te cuprinde indignarea şi mila, văzînd cum zac uitate, după zece ani de la moarte, fără un epitaf, fără un nume, osemintele şi cenuşa lui, iar amintirea gloriei lui cutreieră lumea. Şi doar

https://biblioteca-digitala.ro

se ingrijise şi dăduse dispoziţii pentru ca fapta lui minunată şi nemuritoare să fie săpată în piatră în aceste versuri:

„Aici zace Rufus care, după ce l-a înfrînt odinioară pe Vindex,
A luat imperiul, nu pentru el, ci pentru patrie".

Devotamentul prietenilor este ceva atît de rar, şi atît de sortiţi uitării sînt morţii, încît pînă şi mormintele trebuie să ni le construim noi singuri şi să îndeplinim înainte de a muri toate îndatoririle moştenitorilor. Căci cine nu are a se teme de ceea ce vedem că i s-a întîmplat lui Verginius? O nedreptate pe care tocmai celebritatea lui o face şi mai revoltătoare, şi mai cunoscută. Cu bine.

VI, 11

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Tineri avocaţi de talent]

Ce zi fericită! Chemat în consiliu de prefectul Romei am auzit pledînd ca adversari doi tineri de mare speranţă şi talent deosebit — Fuscus Salinator şi Ummidius Quadratus — o admirabilă pereche [5] de luptători care vor face cinste nu numai vremurilor noastre, dar şi literaturii noastre. Şi unul şi altul de o lealitate rar întîlnită, de o tărie de caracter de neînfrînt, o ţinută demnă, o limbă frumoasă, voce puternică, memorie tenace, mare talent şi tot atîta judecată. Fiecare din aceste calităţi au fost pentru mine o încîntare şi pe lîngă acestea — faptul că ei mă priveau cu respectul datorat unui îndrumător, unui profesor, demonstrînd celor care îi ascultau că mă luau ca exemplu, că mergeau pe urmele mele. Ce zi fericită (îmi place să o repet), pe care trebuie să o însemn cu o piatră albă de tot! Căci ce poate fi mai îmbucurător pentru un popor decît tineri de vază, care îşi caută un nume şi o faimă în literatură, iar eu, ce să-mi mai doresc, cînd am fost ales ca exemplu de aceia care tind către ţeluri înalte? Rog zeii să am parte mereu de asemenea mulţumire şi le mai cer, îmi eşti martor, ca toţi aceia care vor socoti că fac aşa de bine, imitîndu-mă, să ajungă mai buni decît mă vor pe mine. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

VI, 12

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Făgăduință de a acorda sprijin unui prieten]

Dar tu nu trebuie să-mi recomanzi cu atîta căldură pe aceia care socoți că trebuie sprijiniți. Căci e o cinste și pentru tine să fii de folos multora, și pentru mine, să-mi asum tot ceea ce ține de preocupările tale. Așa că îl voi sprijini cît voi putea mai mult pe Bittius Priscus, mai ales în sfera mea de activitate, adică la tribunalul centumvirilor. Mă sfătuiești să uit scrisoarea pe care mi-ai scris-o, cum spui tu, cu inima deschisă. Dar eu mi-o amintesc mai cu drag decît pe toate celelalte, căci în ea simt mai cu osebire cît de mult ții la mine, de vreme ce ai discutat cu mine așa cum o făceai cu fiul tău. Și nu-ți ascund că scrisoarea aceea mi-e cu atît mai dragă, cu cît eram pe drumul bun, deoarece mă ocupasem cu toată rîvna de ceea ce voiai tu să mă ocup. Prin urmare te rog chiar, chiar te rog să mă dojenești întotdeauna cu aceeași sinceritate, ori de cîte ori vei avea impresia că fac ceva cu întîrziere (zic „vei avea impresia" căci niciodată nu voi întîrzia); eu voi interpreta aceasta drept o dovadă de profundă afecțiune, iar tu vei avea bucuria că nu am meritat-o. Cu bine.

VI, 13

C. Plinius către iubitul său Ursus

[Epilogul procesului lui Varenus]

Ai văzut vreodată un om atît de încercat și de năpăstuit ca bietul Varenus? Cele obținute cu maximum de efort a trebuit să le apere și aproape să le ceară din nou. Bithynienii au avut îndrăzneala să facă praf și să distrugă în fața consulilor decretul senatului[6] și să se plîngă chiar împăratului, care nici nu era la Roma[7]. Trimiși de împărat înapoi la senat, ei nu s-au lăsat. Claudius Capito a pledat cu o totală lipsă de respect mai degrabă decît cu curaj, atacînd în fața senatului un decret al senatului. Catius Fronto i-a răspuns, grav și hotărît; senatul întreg a fost admirabil; căci pînă

https://biblioteca-digitala.ro

și aceia care la început au fost împotriva cererii lui Varenus, au fost de părere să i se acorde ceea ce i se acordase, gîndind că înainte de rezolvarea unei cauze, fiecare are latitudinea să-și susțină punctul de vedere, după ce s-a hotărît însă, toți trebuie să sprijine ceea ce a hotărît majoritatea. Numai Acilius Rufus [8] și încă șapte sau opt senatori, mai precis șapte, au perseverat în hotărîrea anterioară. În numărul lor mic erau unii, a căror gravitate de circumstanță, sau mai curînd simulacru de gravitate, provoca rîsul. Tu poți însă să apreciezi cît efort ne așteaptă cînd vom da bătălia ale cărei preliminarii și ciocniri [9] — pot spune — au dat naștere atîtor lupte. Cu bine.

VI, 14

C. Plinius către iubitul său Mauricus

Mă rogi să vin la vila ta din Formiae. Voi veni, cu condiția să nu te deranjez cîtuși de puțin, convenție pe care o respect și eu la rîndul meu. Căci nu vin pentru mare sau pentru plajă, ci pentru tine, pentru tihnă, pentru libertate; altminteri e mai bine să rămîn în oraș. Căci trebuie să faci totul sau pe placul altuia, sau pe placul tău. În ce mă privește, gustul meu înclină către neamestec absolut [10]. Cu bine.

VI, 15

C. Plinius către iubitul său Romanus

[O anecdotă despre Iavolenus Priscus]

Ai pierdut un spectacol extraordinar, ca și mine, de altfel, dar noutatea mi-a ajuns la ureche foarte repede. Passennus Paulus, un distins cavaler roman și un cărturar de seamă, scrie elegii. La el e ceva care ține de familie, căci este concetățean cu Properțiu și chiar îl numără pe Properțiu printre strămoșii lui. În timpul unei lecturi în public a început prin a spune: „Priscus vrei . . .“ La care Iavolenus Priscus [11] (căci era de față, ca unul din cei mai buni

https://biblioteca-digitala.ro

prieteni ai lui Paulus): „Dar eu nu vreau nimic". Îți închipui ce rîsete în public, ce glume. Priscus nu e în toate facultățile, și totuși asistă la ceremonii, este chemat în consilii și dă consultații oficiale în materie de drept civil; cu atît mai ridicol și mai notoriu a fost ceea ce a făcut atunci. O clipă Paulus a fost pus în mare încurcătură de rătăcirea altuia. Mare grijă trebuie să aibă cei care se pregătesc pentru lecturi în public, ca nu numai ei înșiși să fie perfect sănătoși, dar și cei pe care îi invită să fie în deplinătatea facultăților [12]. Cu bine.

VI, 16

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Moartea lui Plinius cel Bătrîn]

Îmi ceri să-ți scriu despre moartea unchiului meu, ca să o poți consemna pentru posteritate cît mai exact. Îți mulțumesc, deoarece văd că moartea lui, dacă va deveni celebră datorită ție, va avea parte de o glorie eternă. Căci deși el a pierit odată cu distrugerea unor regiuni dintre cele mai frumoase, împreună cu oameni și orașe într-un accident memorabil, de parcă i-a fost hărăzit să trăiască în veci, și deși el însuși a scris opere multe care vor dăinui, totuși perenitatea scrierilor tale va contribui mult la perpetuarea memoriei lui. Eu îi consider fericiți pe aceia cărora zeii le-au hărăzit darul fie de a făptui lucruri demne de scris, fie de a scrie lucruri demne de citit, și nespus de fericiți pe aceia care au parte de amîndouă aceste daruri. Printre aceștia din urmă va fi unchiul meu, mulțumită operelor lui și alor tale. Așa că primesc cu multă plăcere, ba chiar revendic sarcina pe care mi-o impui.

Se afla la Misenum [13] conducînd personal flota. În ziua a noua înainte de calendele lui septembrie, în jurul orei a șaptea, mama îl anunță că se vede apărînd un nor neobișnuit ca mărime și aspect. Își făcuse baia de soare, apoi baia rece, luase gustarea stînd culcat și scria. Își cere sandalele, se urcă în locul de unde putea să privească cel mai bine fenomenul acela. Ieșea un nor (nu se vedea bine de

https://biblioteca-digitala.ro

departe din care munte, ulterior s-a aflat că era Vezuviul [14]), care semăna cu un arbore ca înfăţişare şi formă, mai precis cu un pin. Căci după ce s-a înălţat drept ca un trunchi uriaş, şi-a desfăcut şi ramurile, fiind împins în sus, cred, de vapori de îndată ce s-a format, apoi norul s-a lăsat cînd gazele au pierdut din putere, sau sub apăsarea propriei greutăţi şi s-a întins în lăţime; era cînd de un alb strălucitor, cînd întunecat şi încărcat de praf, după cum luase cu el pămînt şi cenuşă. Ca om de ştiinţă, unchiul meu a considerat toate acestea foarte interesante şi vrednic de a fi urmărite mai de aproape. Cere să i se pregătească o corabie liburnică [15]. Îmi îngăduie să vin cu el, dacă vreau; i-am răspuns că prefer să scriu, şi chiar el îmi dăduse de scris. Ieşea din casă, cînd primeşte o scrisoare de la Rectina, soţia lui Cascus, îngrozită de pericolul care o ameninţa (căci vila lor e jos şi nu putea pleca de acolo, decît cu corabia); ea îl ruga să o salveze dintr-o primejdie atît de mare. Unchiul meu îşi schimbă planul şi ceea ce începuse din curiozitate ştiinţifică duce pînă la capăt din conştiinţă. Porunceşte să fie scoase cvadrireme [16] şi se îmbarcă şi el, ca să vină în ajutor nu numai Rectinei, dar şi altora (căci frumuseţea ţărmului atrăsese mulţi vizitatori). Se îndreaptă în grabă către locul de unde alţii fug şi, plutind în linie dreaptă, ţine cîrma îndreptată către locul primejdiei; fără să-i fie frică, el dictează şi îşi notează singur toate fazele cumplitei calamităţi, toate aspectele, pe măsură ce ochii lui le înregistrau.

Cu cît ajungeau mai aproape, cădea cenuşă în corăbii, tot mai caldă şi mai densă, şi pietre ponce şi chiar pietre înnegrite, arse şi sfărîmate de foc; şi se formase deja un prag de mare, iar stînci prăvălite din munte îl împiedicau să se apropie de ţărm. Stînd un moment în cumpănă dacă să se întoarcă, el îi răspunde cîrmaciului, care îl îndemna să o facă: „Norocul îi ajută pe cei curajoşi [17]; ţine direcţia spre Pomponianus". Acesta era la Stabiae [18], dincolo de golful care se întindea la mijloc (căci ţărmul se retrage lin formînd o curbă uşoară în care pătrunde marea); acolo, deşi pericolul nu era încă iminent, totuşi evident şi, pe măsură ce creştea, era tot mai aproape, Pomponianus îşi încărcase bagajele în corăbii, hotărît să fugă, dacă se va potoli vîntul potrivnic. Atunci, împins tocmai de acest vînt, unchiul meu

https://biblioteca-digitala.ro

soseşte, îşi îmbrăţişează prietenul care tremura de frică, îl linişteşte, îl îmbărbătează şi, ca să-i potolească orice teamă, dînd dovadă de calm, cere să fie dus în baie; după baie se aşază la masă şi cinează arătîndu-se vesel, sau, ceea ce e tot atît de frumos, prefăcîndu-se vesel.

În timpul acesta, în mai multe părţi ale muntelui Vezuviu străluceau flăcări imense şi se ridicau limbi de foc, a căror lumină strălucea mai puternic în întunericul nopţii. Unchiul meu spunea într-una, ca să potolească spaima celorlalţi, că erau focurile lăsate aprinse de ţărani în fuga lor grăbită şi că ardeau, părăsite, casele pustii. Pe urmă s-a culcat şi a dormit — un somn adevărat — căci respiraţia, care la el era mai anevoioasă şi mai şuierătoare din cauza corpolenţei lui, putea fi auzită de cei care treceau prin dreptul uşii. Dar curtea pe unde se intra în apartament, deja plină de cenuşă amestecată cu pietre ponce, se înălţase aşa de mult, încît, dacă ar mai fi întîrziat în cameră, nu ar mai fi putut să iasă. Fiind deşteptat, iese din casă şi se duce la Pomponianus şi la ceilalţi, care nu dormiseră toată noaptea. Ţin sfat cu toţii, dacă să rămînă în casă, sau să iasă sub cerul liber. Căci casele erau zguduite de cutremure dese şi ample şi, dislocate parcă din temelii, păreau că se răstoarnă, înclinîndu-se cînd într-o parte, cînd în cealaltă. Afară în schimb, deşi se temeau de căderea pietrelor ponce uşoare şi poroase, după ce au cîntărit riscurile, au ales totuşi această soluţie. La unchiul meu a biruit judecata cea mai bine cumpănită, la ceilalţi, teama de mai rău. Punîndu-şi perne pe cap le-au legat cu cearşafuri, ca să se apere de ceea ce cădea de sus.

Se făcuse ziuă în alte părţi, dar acolo era o noapte mai întunecoasă şi mai densă decît orice noapte, atenuată întrucîtva de flăcări multe şi lumini de tot felul. El a hotărît să se ducă pe ţărm şi să vadă de aproape dacă se mai putea pleca pe mare; dar marea rămînea încă agitată şi ameninţătoare. Culcîndu-se pe un cearşaf întins acolo, unchiul meu a cerut de cîteva ori apă rece şi a băut. Apoi flăcările şi mirosul de sulf premergător flăcărilor îi pun pe fugă pe ceilalţi şi îl trezesc pe el. Sprijinindu-se de doi sclavi el se ridică şi cade imediat; după părerea mea, pentru că praful din aer i-a îngreunat respiraţia şi i-a provocat obstrucţia

https://biblioteca-digitala.ro

laringelui, de care a suferit întotdeauna, fiind strîmt și de cele mai multe ori inflamat. Cînd s-a făcut din nou ziuă (era a treia zi după aceea pe care o văzuse pentru ultima oară) corpul lui a fost găsit intact, nevătămat și îmbrăcat cu hainele așa cum fusese; aspectul corpului era mai degrabă acela al unui om care doarme decît al unui mort.

Între timp la Misenum eu și mama . . . Dar nu e vorba de istorie, tu ai vrut să știi numai cum a murit el. Mă opresc deci. Un singur lucru mai adaug: am redat succesiunea evenimentelor la care am fost de față și a celor aflate imediat, atunci cînd se memorează cu cea mai mare exactitate. Tu ai să le alegi pe cele mai bune; căci altceva e o scrisoare, și altceva istoria, una e să scrii pentru un prieten, și alta pentru public. Cu bine.

VI, 17

C. Plinius către iubitul său Restitutus

[Impresii în urma unei lecturi în public]

Nu mă pot abține să nu-ți împărtășesc, din moment ce nu pot prin viu grai, măcar prin scrisoare, o oarecare indignare care m-a cuprins la o lectură în public a unui prieten. Se citea o carte desăvîrșită. Doi-trei, cunoscători în ale literaturii, după părerea lor și a altora, ascultau ca niște surdo-muți [19]. N-au deschis gura, n-au mișcat o mînă, nu s-au ridicat în picioare [20], nici măcar din oboseală de prea multă ședere. Cîtă seriozitate? Cîtă înțelepciune? Ba, cîtă lene, cită neobrăzare, lipsită de tact și mai degrabă nebunie, să pierzi o zi întreagă [21] ca să jignești, ca să-ți faci un dușman din acela la care veniseși ca la un bun prieten! Ești tu mai talentat? Cu atît mai mult nu trebuie să fii invidios, căci invidia denotă inferioritate. În sfîrșit, fie că ești mai mult, sau mai puțin, sau la fel de înzestrat, laudă-l și pe cel care-ți este inferior, și pe cel superior, și pe cel egal ție; pe cel superior pentru că, dacă n-ai de ce să-l lauzi pe el, nu poți să fii nici tu lăudat, pe cel inferior și pe cel egal ție, pentru că e în interesul gloriei tale să fie socotit cît mai bun acela pe care îl întreci sau îl egalezi.

https://biblioteca-digitala.ro

De obicei eu am respect și admirație pentru toți aceia care realizează ceva în domeniul literelor. Căci este o îndeletnicire deloc ușoară, ingrată, desconsiderată și care răspunde prin dispreț acelora care o disprețuiesc. Afară de cazul că tu gîndești altfel. Căci cine, dacă nu tu, prețuiește mai bine aceste opere, cine are pentru ele mai mult respect? De asta am simțit nevoia să-ți împărtășesc indignarea mea mai ales ție, singurul de care puteam fi pe deplin convins că îl am alături. Cu bine.

VI, 18

C. Plinius către iubitul său Sabinus

[Făgăduiește sprijinul său într-un proces]

Mă rogi să pledez în procesul orașului Firmum; deși sînt reținut de o groază de treburi, am să sprijin cauza lor. Căci doresc să-mi rămînă îndatorată și această colonie înfloritoare, pentru oficiul de apărător, și tu, pentru că ți-am făcut un serviciu la care ții atît de mult. În adevăr, după ce ai căutat în prietenia mea un sprijin și o onoare, cum spui mereu, nu trebuie să-ți refuz nimic, mai ales cînd îmi ceri ceva în interesul statului. Căci ce rugăminte poate fi mai lăudabilă decît aceea a unui om devotat, sau mai eficace decît aceea a omului care te iubește? Așadar dă-le cuvîntul meu firmienilor tăi, sau mai bine zis ai noștri, acuma. Că sînt vrednici de truda și rîvna mea, mi-o garantează pe de o parte gloria lor, pe de alta, mai ales faptul că este plauzibil să fie foarte buni aceia în mijlocul cărora se simte bine un om ca tine. Cu bine.

VI, 19

C. Plinius către iubitul său Nepos

[Sfaturi pentru cumpărarea unui teren]

Tu știi că a crescut prețul terenurilor, mai ales al acelora de la periferia orașelor? Cauza acestei scumpiri subite este un fapt comentat în multe dezbateri: la ultimele comiții

https://biblioteca-digitala.ro

senatul s-a exprimat în cei mai lăudabili termeni: „Candidaţii să nu dea banchete, să nu trimită daruri, să nu depună bani“ [22]. Primele două abuzuri erau săvîrşite şi fără jenă şi fără măsură, cel de al treilea, oricît se păstra secretul, era totuşi notoriu. Apoi prietenul nostru Homullus, vigilent, profitînd de această unanimitate a senatului, şi-a exprimat părerea, propunînd ca dorinţa generală să fie adusă la cunoştinţa împăratului de consuli, care să-i ceară să combată cu înţelepciunea sa şi această racilă, cum a remediat şi altele. Împăratul a găsiti leacul, căci a interzis prin legea împotriva corupţiei electorale cheltuielile candidaţilor, acele cheltuieli ruşinoase şi nedemne, dispunînd ca aceştia să investească a treia parte din averea moştenită în bunuri funciare [23], considerînd o ruşine (şi era) ca aceia care candidau pentru o funcţie să considere un oraş şi Italia nu ca o patrie, ci ca un azil sau un han pentru călători. Încît candidaţii se agită, se întrec care mai de care să tot cumpere orice aud că este de vînzare, făcînd ca astfel cele de vînzare să fie mai scumpe. Prin urmare, dacă eşti nemulţumit de proprietăţile tale din Italia, pe Hercule, acum e momentul şi să le vinzi şi să cumperi în provincie, acum cînd candidaţii vînd acolo şi cumpără aici. Cu bine.

VI, 20

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Erupţia Vezuviului]

Spui că scrisoarea în care ţi-am povestit, la cererea ta, despre moartea unchiului meu ţi-a deşteptat dorinţa să cunoşti prin ce temeri şi primejdii am trecut eu, rămas la Misenum (căci aici ajunsesem cînd m-am întrerupt);

„deşi sufletul mi se-nfioară cînd îmi amintesc . . . am să încep“.[24]

După plecarea unchiului meu, eu mi-am consacrat tot timpul studiului (pentru asta şi rămăsesem); apoi baia, masa, un somn agitat şi scurt. Cu cîteva zile înainte avusese loc un cutremur de pămînt, nu prea alarmant, deoarece în Campania sînt obişnuite. Însă în noaptea aceea a ajuns

https://biblioteca-digitala.ro

la o asemenea intensitate, incit toate păreau nu că se mișcă, ci că se răstoarnă. Mama a năvălit în camera mea; la rîndul meu eu mă sculam ca să o trezesc în caz că ar fi dormit. Ne-am așezat în curtea casei, un spațiu mic care despărțea clădirile de mare. Nu știu dacă să numesc asta curaj sau imprudență (aveam optsprezece ani), dar am cerut o carte a lui Titus Livius și, ca în mare tihnă, mă apuc să citesc și să fac și extrase, cum începusem. Și iată un prieten al unchiului meu venit de curînd la el din Spania. Cînd ne vede pe mine și pe mama șezînd, iar pe mine chiar citind, o acuză pe mama de pasivitate și pe mine, de nepăsare. Eu rămîn la fel de atent asupra cărții.

Era deja prima oră a zilei și lumina era încă îndoielnică, și parcă obosită; deși ne aflam într-un loc descoperit, dar pentru că era strîmt ne temeam de dărîmarea iminentă a clădirilor din jur, care deja se crăpaseră. Abia atunci ne-am hotărît să ieșim din oraș; după noi, o mulțime îngrozită, luîndu-se după capul altuia, ceea ce în momente de groază ține loc de prudență; gloata imensă a celor care plecau ne împinge și ne zorește.

Ieșiți în afara clădirilor, ne-am oprit. Și acolo am avut de ce să ne mirăm și să ne înspăimîntăm. Căci carele care dădusem dispoziție să fie luate, se mișcau în toate părțile deși pămîntul era perfect neted, și, cu toate pietrele puse piedică, nu rămîneau în loc. Și mai vedeam cum marea se retrage împinsă parcă de zguduiturile pămîntului. Țărmul se lățise, fără îndoială, și o sumedenie de animale marine zăceau pe nisipul uscat. Din altă parte, un nor negru și amenințător, spintecat de vîrtejuri de gaze incandescente, care se învolburau și se rostogoleau, se căsca, lăsînd să iasă imense trîmbe de foc, care semănau cu fulgerele, dar erau mai mari.

Atunci prietenul acela din Spania, mai energic și mai insistent, spuse: „Dacă fratele tău, dacă unchiul tău trăiește, el vrea să fiți salvați; dacă a murit, el a vrut să-i supraviețuiți. Ce mai așteptați dar de nu fugiți?“ I-am răspuns că noi nu ne încumetăm să ne ocupăm de salvarea noastră, cîtă vreme nu știm nimic despre a lui. Fără să mai întîrzie, o ia la fugă și, alergînd în goană, scapă de primejdie. Nu mult după aceea norul se lasă pe pămînt și acoperă ma-

https://biblioteca-digitala.ro

rea; învăluise insula Capri, făcînd-o să nu se mai vadă, şi ascunsese privirilor noastre capul Misenum. Atunci mama începe să mă roage, să mă îndemne, să-mi poruncească să fug cu orice chip, spunînd că un om tînăr poate să o facă dar că ea, mai greoaie din cauza vîrstei şi a corpolenţei, ar muri liniştită dacă nu ar fi cauza morţii mele. Eu răspund că nu mă voi salva decît împreună cu ea. Apoi sprijinind-o de braţ o silesc să grăbească pasul. Se supune anevoie şi se învinovăţeşte că mă face să întîrzii. Începe cenuşa, dar încă rară. Mă uit înapoi: o pîclă densă se ridica în spatele nostru şi venea după noi ca un torent revărsat pe pămînt. „Să ieşim de pe drum — spun eu — cît se mai vede încă, spre a nu fi striviţi pe întuneric de mulţimea care ne însoţeşte. în caz că vom cădea în drum". Abia ne aşezaserăm şi s-a făcut noapte, dar nu ca una fără lună sau cînd sînt nori, ci ca într-o încăpere cu lumina stinsă. Se puteau auzi vaietele femeilor, ţipetele copiilor, strigătele bărbaţilor; unii căutau să-şi recunoască după voce părinţii, alţii copiii, alţii soţiile. Unii deplîngeau nenorocirea lor, alţii, pe alor săi. Erau unii care, de frica morţii, invocau moartea. Mulţi înălţau mîinile spre zei, cei mai mulţi socoteau că nu mai există zei şi că noaptea aceea va fi veşnică şi cea din urmă pentru omenire [25]. Şi n-au lipsit unii care au sporit primejdia reală prin spaime imaginare şi mincinoase. Veneau unii anunţînd că la Misenum s-a prăbuşit cutare clădire, că arde o alta — pure născociri, dar erau crezute. S-a luminat puţin, şi nouă ni s-a părut nu că e lumina zilei, ci semn să se apropie focul. De fapt focul s-a oprit mai departe, şi din nou întuneric, din nou cenuşă, multă şi grea. Ne ridicam din cînd în cînd, ca să o scuturăm de pe noi, altminteri am fi fost acoperiţi şi chiar sufocaţi sub greutatea ei. M-aş putea lăuda că nu mi-a scăpat nici un geamăt, nici un cuvînt de slăbiciune, într-o atît de mare primejdie, dacă nu aş fi găsit, în gîndul că pier împreună cu toţi şi toate pier odată cu mine, o tristă şi totuşi o mare consolare pentru condiţia mea de muritor.

În sfîrşit pîcla aceea s-a destrămat şi s-a risipit ca un fum sau un nor; curînd a strălucit cu adevărat lumina zilei şi chiar soarele, dar palid, aşa cum este de obicei la eclipse. Pentru privirile noastre încă înspăimîntate toate apăreau

https://biblioteca-digitala.ro

schimbate, acoperite de un strat gros de cenușă ca de zăpadă. Reîntorși la Misenum, după ce ne-am refăcut cît de cît forțele, am petrecut o noapte de neliniște și îndoială între speranță și teamă. Mai puternică era teama, căci și pămîntul continua să se cutremure și mulți oameni, cu mințile rătăcite, își băteau joc, prin prevestiri înfiorătoare, de nenorocirile lor și de ale celorlalți. Nici atunci însă, deși ne dădeam seama de primejdie — și prin care am trecut și care ne așteaptă — nu ne-am gîndit să plecăm fără să avem vești despre unchiul meu. Vei citi, fără să te gîndești să o redai în opera ta, această relatare nicidecum demnă de istorie și numai ție, care mi-ai cerut-o, vei avea să-ți reproșezi dacă vei găsi că nu e demnă nici măcar de o scrisoare. Cu bine.

VI, 21

C. Plinius către iubitul său Caninius

[Lucrările lui Vergilius Romanus]

Sînt dintre aceia care admiră antichitatea, dar nu disprețuiesc, cum fac unii, talentele din vremea noastră. Căci nu e adevărat că natura, ca și cum ar fi istovită și secătuită, nu mai creează nimic vrednic de laudă. Tocmai l-am auzit de curînd pe Vergilius Romanus citind în prezența cîtorva prieteni o comedie, scrisă după modelul comediei vechi, atît de bine, încît ar putea deveni cîndva un model. Nu știu dacă îl cunoști, deși trebuie să-l cunoști, căci este remarcabil prin integritatea caracterului lui, farmecul talentului și prin varietatea operelor. A scris mimiambi [26] de o subtilitate, îndeminare, grație și extremă măiestrie (căci nu există gen în care perfecțiunea să nu poată fi exprimată cu extremă măiestrie). A scris comedii în care rivalizează cu Menandru și cu alți comici din vremea lui; le-ai putea compara cu cele ale lui Plaut și Terențiu. Acum se face cunoscut pentru prima oară în comedia veche, dar nu ca un începător. Nu-i lipsit nici de forță, nici de măreție, nici de subtilitate, nici de amărăciune, nici de duioșie, nici de farmec; laudă virtuțile, atacă viciile, cu decență cînd

https://biblioteca-digitala.ro

folosește nume fictive, și cu tact cînd folosește nume reale. Numai față de mine a întrecut măsura dintr-o bunăvoință excesivă, în afară de cazul cînd poeților li se îngăduie să mintă. Pe scurt, îi voi smulge cartea și am să ți-o trimit ca s-o citești, sau chiar să o înveți pe de rost, căci nu mă îndoiesc că, odată luată, nu o vei mai lăsa din mînă. Cu bine.

VI, 22

C. Plinius către iubitul său Tiro

[Incorectitudinea lui Montanius Atticinus]

S-a petrecut un fapt de o importanță capitală pentru toți aceia care vor avea să guverneze o provincie, importantă pentru toți cei care se încred cu naivitate în prieteni. Lustricius Bruttianus, după ce l-a prins pe Montanius Atticinus, subalternul său, cu multe ticăloșii, i-a scris împăratului. La ticăloșiile lui, Atticinus a mai adăugat una, acuzîndu-l pe cel pe care-l înșelase. Acuzația a fost admisă [27].

Am făcut parte din consiliu; și-au pledat și unul și altul cauza, dar au pledat separat pentru fiecare cap de acuzare și κατὰ κεφάλαιον * — sistem prin care adevărul iese imediat la lumină. Bruttianus și-a arătat testamentul scris de mîna lui Atticinus — cum spunea el — fapt care punea în lumină și o strînsă prietenie tăinuită, și necesitatea de a se plînge împotriva celui de care fusese așa de legat. A enumerat delictele infame, evidente pe care Atticinus, neputînd să le nege, le arunca în așa fel asupra altora încît, apărîndu-se, își dovedea nemernicia, acuzînd își dovedea ticăloșia. Căci prin coruperea sclavului unui secretar, el sustrăsese registrele [28] și tăiase din file și, culmea infamiei, se folosea de nelegiuirea lui împotriva unui prieten. Împăratul [29] a procedat admirabil; a consultat imediat senatul, nu în privința lui Bruttianus, ci a lui Atticinus. A fost condamnat și exilat într-o insulă; pentru Bruttianus s-a făcut dovada îndreptățită a integrității sale, la care s-a adăugat chiar și faima

* Discutîndu-le pe rînd.

https://biblioteca-digitala.ro

de tărie de caracter. Căci apărîndu-se cu hotărîre, a acuzat cu vehemență și s-a arătat nu mai puțin aprig decît corect și de bună credință.

Ți-am scris toate acestea ca să te previn, acum cînd ți-a revenit prin tragere la sorți o provincie, să te încrezi numai în tine și să nu acorzi încredere altora, și ca să știi că dacă cineva — ferească zeii — te înșeală, sînt gata să te răzbun. Dar ca să nu ajungem acolo, fii atent și iarăși atent. Căci nu e așa de plăcut să fii răzbunat, pe cît e de lamentabil să fii înșelat. Cu bine.

VI, 23

C. Plinius către iubitul său Triarius

[Debutul lui Cremutius Ruso în avocatură]

Îmi ceri insistent să pledez într-un proces care te interesează foarte mult, un proces de altfel frumos și celebru; voi pleda, dar nu gratuit. „Cum se poate" — zici — „nu gratuit, tu?" Se poate; căci voi cere un preț mai onorabil decît o apărare gratuită [30]. Cer și chiar impun condiția ca împreună cu mine să pledeze Cremutius Ruso. E un obicei al meu și am mai făcut-o de atîtea ori cu mulți tineri de seamă. Căci doresc cu ardoare să-i prezint în for pe tinerii de talent, să-i pregătesc pentru a-și face un nume. Și dacă e cineva pe care trebuie să-l sprijin, acesta este Ruso al meu, și pentru familia lui și pentru dragostea deosebită pe care mi-o poartă. Țin foarte mult să fie văzut, să fie auzit în aceleași procese cu mine și pledînd chiar alături. Fă-mi acest serviciu, fă-mi-l înainte ca el să pledeze, căci după aceea îmi vei mulțumi. Te asigur că va fi la înălțimea grijii tale, a speranțelor mele, a importanței cauzei. E un talent deosebit și care în scurtă vreme va scoate la lumină și alți tineri de talent, dacă între timp el va fi antrenat de noi. Căci nu există talent atît de evident dintru început, încît să se poată face cunoscut, dacă nu întîlnește o împrejurare, un prilej, un ocrotitor, sau chiar pe cineva care să-l pună în valoare. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

VI, 24

C. Plinius către iubitul său Macer

[Sinucidere]

Ce mare importanţă are de cine este înfăptuit un lucru! Căci o aceeaşi faptă este înălţată în slăvi, sau făcută una cu pămîntul, după cum este săvîrşită de un om renumit, sau de cineva obscur. Pluteam pe lacul Larius al nostru, cînd un prieten mai în vîrstă mi-a arătat o vilă şi chiar o cameră care domină lacul: „De acolo — spuse — s-a aruncat odată o compatriotă a noastră împreună cu soţul ei". Am întrebat pentru ce. Soţul ei era de multă vreme ros de o boală care îi atacase organele genitale. Ea i-a cerut să-i arate, căci nimic nu i-ar fi putut indica mai bine dacă se poate vindeca. A văzut, şi-a pierdut orice speranţă; l-a îndemnat să-şi curme viaţa şi i-a fost alături în moarte, ba chiar l-a călăuzit, i-a fost exemplu şi l-a constrîns. S-a aruncat în lac legată de soţul ei. Faptă de care nu am auzit pînă de curînd, deşi sînt din acelaşi oraş, nu pentru că ar fi mai prejos decît acea strălucită faptă a Arriei[31], dar pentru că persoana însăşi e mai puţin cunoscută. Cu bine.

VI, 25

C. Plinius către iubitul său Hispanus

[Dispariţia lui Robustus]

Îmi scrii că Robustus, strălucit cavaler roman, a făcut drumul pînă la Ocriculum împreună cu Atilius Scaurus, prietenul meu, şi că, după aceea nu a mai fost văzut nicăieri; îmi ceri să-l chem pe Scaurus şi, dacă e posibil, să ne indice un făgaş pentru cercetări. Va veni; mă tem însă că va fi în zadar. Căci bănuiesc că Robustus a căzut victimă vreunui accident, ca pe vremuri Metilius Crispus, concetăţeanul meu. Obţinusem pentru acesta comanda unei centurii, şi chiar îi dădusem în vederea plecării patruzeci de mii de sesterţi, ca să se aprovizioneze şi să se echipeze, şi de atunci nu am primit nici o scrisoare de la el şi nici o veste despre moartea

https://biblioteca-digitala.ro

lui. Să fi fost luat prin surprindere de oamenii lui, sau, cu ei împreună, de către alții? Nu se știe. Cert este că nici el și nici unul dintre sclavii lui nu au mai apărut [32]. Așa și cu Robustus. Să încerc totuși ceva, să-l chem pe Scaurus; să fac asta de hatîrul rugăminților tale care îți fac cinste, și ale tînărului excepțional, care își caută tatăl cu o admirabilă pioșenie și cu o perspicacitate în adevăr surprinzătoare. Să-l ajute zeii să-și găsească tatăl, așa cum l-au ajutat să-l găsească pe acela care l-a însoțit. Cu bine.

VI, 26

C. Plinius către iubitul său Servianus

[Felicitări]

Mă bucur și te felicit că ți-ai promis fiica lui Fuscus Salinator. E dintr-o familie de patricieni, tatăl e un om de seamă, iar mama aşijderea; el e un literat și un cunoscător al literelor și chiar elocvent, naiv ca un copil, amabil ca un tînăr, serios ca un bătrîn; și nu mă las amăgit de dragostea ce-i port. În adevăr am pentru el o dragoste nețărmurită (o merită, pentru serviabilitatea și respectul lui) și totuși îl judec, și încă cu atît mai aspru, cu cît îl iubesc mai mult și te asigur, ca unul care l-am pus la încercare, că vei avea un ginere cum nici măcar în închipuire nu ți-ai fi putut dori unul mai bun. Rămîne să te mai facă bunic cît mai curînd, dăruindu-ți nepoți care să-i semene. Ce fericită va fi ziua în care îmi va fi dat să iau din brațele tale pe copiii lui, nepoții tăi, ca pe copiii sau nepoții mei și să-i îmbrățișez aproape cu același drept. Cu bine.

VI, 27

C. Plinius către iubitul său Severus

[Propunere de onoruri pentru împărat]

Mă rogi să mă gîndesc ce onoruri să propui pentru împăratul nostru [35] în calitatea ta de consul desemnat. Nu e greu să găsești, e greu să alegi, căci meritele lui oferă un

https://biblioteca-digitala.ro

cîmp vast de căutare. Îţi voi scrie totuşi sau, ceea ce prefer, îţi voi indica prin viu grai după ce îţi voi fi expus în prealabil reticenţele mele. Stau la îndoială dacă trebuie să-ţi dau acelaşi sfat pe care l-am urmat eu. Cînd eu eram consul desemnat m-am abţinut de la tot ceea ce poate avea aparenţa unei linguşiri, chiar dacă nu este linguşire, nu din spirit de independenţă şi curaj, dar ca unul care, cunoscîndu-l pe împăratul nostru, înţelegeam că lauda cea mai de preţ pentru el este să nu i se acorde onoruri din obligaţie. Îmi aminteam chiar că au fost acordate multe onoruri unor împăraţi foarte răi, şi că acesta care este foarte bun nu putea fi altfel diferenţiat de aceia, decît acordîndu-i-se ceva cu totul deosebit. E un lucru pe care nu l-am trecut sub tăcere şi nici nu l-am ascuns, ca să nu se creadă cumva că nu a fost ceva gîndit, ci o scăpare din vedere. Aşa am procedat eu atunci, dar nu toţi oamenii gîndesc la fel, şi nici nu au aceleaşi păreri. Şi-apoi raţiunea de a face sau a nu face ceva se schimbă în funcţie de oamenii în cauză pe de o parte, pe de alta, de fapte şi chiar de împrejurări. Or, faptele recente [34] ale marelui nostru împărat oferă o posibilitate nouă de a face propuneri neobişnuite, frumoase, întemeiate. Din aceste motive, aşa cum am scris mai sus, stau la îndoială dacă să-ţi dau ţie acum sfatul pe care l-am urmat eu atunci. Într-o singură privinţă nu stau la îndoială, şi anume că trebuie să-ţi propun ca punct de plecare pentru deliberarea ta ceea ce eu însumi am făcut. Cu bine.

VI, 28

C. Plinius către iubitul său Pontius

[Mulţumiri]

Ştiu ce te-a împiedicat să poţi ajunge în Campania înaintea sosirii mele. Dar deşi absent, tu ai fost foarte prezent aici; atîta belşug de produse de la ţară, ca şi din cele de la oraş, mi-au fost oferite în numele tău şi eu le-am primit pe toate, fără ruşine. Căci aşa mă îmbiau oamenii tăi şi eu mă temeam să nu te superi şi pe mine şi pe ei, dacă nu aş fi făcut aşa. Pe viitor, dacă nu veţi păstra măsura, o voi păstra eu şi i-am şi avertizat pe oamenii tăi, dacă îmi vor mai aduce

https://biblioteca-digitala.ro

tot atît de multe, le vor lua pe toate înapoi. Ai să spui că trebuie să mă folosesc de bunurile tale ca de ale mele. Întocmai; dar voi fi tot așa de sobru cu ele, cum sînt cu ale mele. Cu bine.

VI, 29

C. Plinius către iubitul său Quadratus

[Sfaturi pentru avocați]

Avidius Quietus, care m-a iubit în mod deosebit și m-a apreciat, ceea ce nu e mai puțin îmbucurător, pe lîngă multe alte cugetări ale lui Thrasea [35] (au fost buni prieteni), spunea adesea și că Thrasea îi învăța de obicei să apere cauzele fie ale prietenilor, fie pe cele rămase fără apărător, fie pe cele care pot constitui un exemplu. Pentru ce pe ale prietenilor — nu e nevoie de explicație. Pentru ce pe cele fără apărător? Pentru că în acelea se poate constata cel mai bine curajul avocatului și umanitarismul lui. Pentru ce pe acelea care pot constitui un exemplu? Pentru că e de cea mai mare importanță să determini pe cineva să facă bine sau rău. La aceste trei categorii de procese eu aș adăuga, din ambiție probabil, pe cele vestite și de răsunet. Căci este drept să pledezi cîteodată pentru glorie și faimă, adică să-ți pledezi cauza proprie. Acestea sînt limitele, de vreme ce mi-ai cerut sfatul, pe care le stabilesc pentru demnitatea și modestia ta. Și îmi dau seama că practica este considerată, și de fapt și este, cel mai bun profesor de oratorie; căci văd cum mulți oameni cu un talent îndoielnic, fără pic de cultură, pledînd mereu au ajuns să pledeze bine. Dar am putut verifica și cugetarea atît de adevărată a lui Pollio sau atribuită lui Pollio: „Pledînd bine am ajuns să pledez mult, pledînd mult am ajuns să pledez mai puțin bine"; probabil fiindcă prin prea multă insistență se dobîndește mai degrabă ușurința decît priceperea, și nu încrederea, ci infatuarea. Astfel faptul că vocea slabă și timiditatea îl împiedicau pe Isocrate [36] să vorbească în public, nu l-a oprit să fie socotit un foarte mare orator. Prin urmare, citește mult, scrie, chibzuiește, ca să poți pleda cînd vei voi; vei pleda cînd va trebui să vrei.

Eu însumi am respectat întrucîtva această măsură justă. Uneori m-am supus necesității, care este și ea o parte a ra-

https://biblioteca-digitala.ro

ţiunii. Căci am pledat din ordinul senatului în procese dintre care unele din categoria socotită de Thrasea că pot constitui un exemplu. I-am apărat pe cei din Baetica împotriva lui Baebius Massa; se punea problema dacă trebuie să li se acorde dreptul de anchetă — li s-a acordat. I-am apărat iarăşi tot pe ei cînd s-au plîns împotriva lui Caecilius Classicus, se punea problema dacă cei din provincie puteau fi pedepsiţi ca subalterni şi complici ai unui proconsul — au fost pedepsiţi. L-am acuzat pe Marius Priscus care, condamnat în baza legii delapidărilor, beneficia de clemenţa unei legi a cărei severitate o întrecuse prin sălbăticia crimelor lui — a fost exilat. L-am apărat pe Iulius Bassus, pe cît de imprudent şi de neprevăzător, pe atît de nevinovat; trimis la comisia de judecată, el şi-a păstrat locul în senat. De curînd am pledat pentru Varenus, care cerea să i se acorde şi lui dreptul de a-i obliga pe martori să compară — a obţinut acest drept. Pentru viitor doresc să mi se impună numai procesele pe care mi-ar conveni să le aleg eu. Cu bine.

VI, 30

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Scrisoare de afaceri]

Pe Hercule, trebuie să sărbătorim aniversarea ta, ca şi pe a noastră, deoarece bucuria aniversării noastre depinde şi de sărbătorirea ta, căci datorită rîvnei şi grijii tale noi avem parte de veselie aici [37] şi de linişte acolo [38]. Vila Camilliana, pe care o ai în Campania, este în adevăr deteriorată de timp, totuşi lucrurile mai de preţ ori au rămas intacte, ori sînt foarte puţin degradate. Ne îngrijim aşa dar să fie reparate cît mai bine. Eu cred că am mulţi prieteni, dar nu cred să am vreunul aşa cum cauţi tu şi cum necesită şi lucrările. Căci toţi poartă togă [39] şi locuiesc la oraş. Iar administrarea moşiilor la ţară are nevoie de un ţăran voinic, căruia nici munca să nu-i pară grea, nici grijile înjositoare, nici singurătatea apăsătoare. Ce gîndeşti tu despre Rufus este cît se poate de măgulitor, a fost doar prietenul intim al fiului tău. Nu văd însă întrucît ne-ar putea fi el de folos acolo; că ar vrea să ne fie cît mai de folos, o cred. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

VI, 31

C. Plinius către iubitul său Cornelianus

[Un proces prezidat de Traian]

Chemat de împăratul nostru în consiliu la Centumcellae (așa se numește localitatea), am avut parte de o mare bucurie. Căci ce poate fi mai plăcut decît să observi de aproape spiritul de dreptate al împăratului, seriozitatea lui, amabilitatea lui, chiar cînd este în vilegiatură, cînd aceste calități se dezvăluie mai bine? Au avut loc procese variate, în care meritele unui judecător se pot dovedi sub aspecte multiple.

Și-a susținut procesul Claudius Aristion, om de frunte din Efes, un om generos și devotat poporului, fără să fie primejdios; de aici invidie și prilej de dezlănțuire a unui delator, prin intermediul unor oameni care nu-i semănau nici pe departe; firește, a fost achitat și răzbunat.

Ziua următoare a fost audiată Gallitta, acuzată de adulter. Soție a unui tribun militar, care candida pentru onoruri, ea se dezonorase și pe ea și pe soțul ei prin dragostea pentru un centurion. Soțul i-a scris legatului consular [40] și acesta împăratului. Împăratul, după ce a cercetat probele, l-a condamnat pe centurion la degradare și la exil. Persista însă delictul, care nu putea fi săvîrșit decît de doi, deci una din părți rămăsese nepedepsită. Dar soțul, nu fără a fi acuzat de toleranță, ezita, din dragoste pentru soția pe care o mai ținea în casă și după ce o denunțase pentru adulter, ca și cum ar fi fost mulțumit că și-a înlăturat rivalul. Îndemnat să stăruie în acuzare, el a făcut-o de nevoie [41]. Ea însă trebuia condamnată chiar în pofida vrerii acuzatorului; a fost condamnată și supusă severității legii Iulia [42]. Împăratul a pus să se adauge la sentință și numele centurionului și referirea la disciplina militară, ca să nu se creadă că revendică pentru el toate procesele de acest fel [43].

A treia zi a fost dezbătut un proces comentat în multe discuții și zvonuri de tot felul, acela privitor la codicilii lui Iulius Tiro, despre care se știa că sînt în parte autentici, în parte erau considerați falși. Erau învinuiți Sempronius Senecio, cavaler roman, și Eurythmus, libert și procurator al împăratului. Moștenitorii îi trimiseseră împăratului, pe

https://biblioteca-digitala.ro

cînd era în Dacia, o scrisoare în comun, rugîndu-l să admită procesul. Împăratul l-a admis; la întoarcerea sa a fixat termenul și, deoarece unii dintre moștenitori, chipurile din considerație pentru împărat, pregetau să-l acuze pe Eurythmus, el a rostit acele minunate cuvinte: „Nici el nu este Polyclitus, și nici eu Nero [44]". Acordase totuși reclamanților o amînare, după expirarea căreia el și-a ocupat locul în tribunal pentru a-i audia. Din partea moștenitorilor s-au prezentat numai doi, care au cerut să fie constrînși toți moștenitorii să acționeze, de vreme ce cu toții făcuseră denunțul, sau să li se îngăduie să renunțe și ei. Împăratul a vorbit cu extremă seriozitate, cu extremă moderație, iar cînd avocatul lui Senecio și al lui Eurythmus a spus că bănuielile vor plana mai departe asupra acuzaților, dacă aceștia nu vor fi audiați, el a răspuns: „Nu mi-e teamă dacă bănuielile planează asupra lor, asupra mea să nu planeze". Apoi, întorcîndu-se spre noi: „Ἐπιστήσατε* ceea ce am de făcut, căci oamenii ăștia vor să se plîngă de faptul că li s-ar îngădui să nu fie acuzați". Atunci, la propunerea consiliului, a dat dispoziție să fie somați toți moștenitorii sau să-și susțină cauza, sau să-și expună fiecare în parte motivele pentru care nu-și susțin procesul; contrar, el îi va condamna pentru calomnie.

Vezi ce zile pline de cinste, cît de serioase, urmate de cele mai plăcute destinderi. Eram zilnic invitați la cină, o cină modestă pentru un împărat. Uneori aveau loc audiții muzicale, alteori noaptea trecea în discuții deosebit de atrăgătoare. În ultima zi, cînd urma să plecăm, ne-au fost aduse daruri (cîtă bunătate plină de atenție din partea împăratului). Dar pe lîngă seriozitatea proceselor, cinstea de a face parte din consiliu, farmecul și simplitatea vieții, mi-a mai plăcut foarte mult așezarea însăși.

Vila foarte frumoasă, înconjurată de cîmpii debordînd de verdeață, domină țărmul într-al cărui golf tocmai se construiește un port. Promontoriul din stînga golfului este consolidat prin lucrări trainice, la promontoriul din dreapta se lucrează încă. La intrarea în port se înalță o insulă care să fie un obstacol în calea valurilor mînate de vînt și să le frîngă, ca să asigure navigarea vaselor pe cele două canale.

* Luați aminte.

https://biblioteca-digitala.ro

Merită să vezi meşteşugul cu care este înălţată această insulă: un mare vas de transport aduce stînci imense care, aruncate unele peste altele, se fixează prin însăşi greutatea lor şi se înalţă încet încet, formînd ca un dig. O creastă stîncoasă se vede deja ieşind din apă, iar valurile care se izbesc de ea se frîng şi sînt aruncate la mare depărtare. Acolo mugetul apei e asurzitor iar marea e albă de spumă. Mai pe urmă se vor pune deasupra stîlpii care, cu trecerea timpului, vor face ca insula să pară ieşită din mare. Acest port va avea — îl şi are — numele aceluia care l-a creat[45] şi va fi de mare utilitate, căci va fi folosit ca un refugiu pe toată întinderea ţărmului neprimitor. Cu bine.

VI, 32

C. Plinius către iubitul său Quintilianus

[Un dar pentru fiica lui Quintilianus]

Cu toate că şi tu eşti extrem de cumpătat, iar pe fiica ta ai crescut-o aşa cum se cuvenea pentru fiica ta, nepoata lui Tutilius, de vreme ce însă ea se va căsători cu Nonius Celer, un bărbat de seamă căruia îndatoririle vieţii sociale îi impun cu necesitate un oarecare fast, ea trebuie înzestrată cu o casă şi un trusou potrivite cu condiţia soţului ei — lucruri care nu adaugă nimic prestigiului, dar îi dau strălucire. Te ştiu de o mare bogăţie sufletească, dar modest ca posibilităţi. De aceea revendic pentru mine o parte din greutăţile tale şi, ca un al doilea tată, ofer copilei noastre cincizeci de mii de sesterţi; i-aş oferi mai mult dacă n-aş fi încredinţat că numai aşa, mic şi neînsemnat, darul meu nu riscă să fie refuzat de modestia ta. Cu bine.

VI, 33

C. Plinius către iubitul său Romanus

[Discurs pentru apărarea Atticei Viriola]

„Daţi la o parte totul, lăsaţi lucrul început“[47].

Dacă scrii ceva, sau dacă citeşti, dă-le la o parte şi ia discursul meu, divin precum vestita armură (ai văzut trufie

https://biblioteca-digitala.ro

mai mare?), frumos, fără glumă, pentru un discurs al meu; căci pentru mine este destul să mă iau la întrecere cu mine însumi.

Discursul acesta în apărarea Attiei Viriola este ieșit din comun și prin rangul celei în cauză, și prin raritatea faptului și prin numărul mare de judecători. Căci femeia aceasta, dintr-o familie strălucită, căsătorită cu un bărbat de rang pretorian, dezmoștenită de un tată octogenar la unsprezece zile după ce el, îndrăgostindu-se, i-a dat o mamă vitregă, își revendica bunurile părintești printr-un proces în fața celor patru secții reunite. Erau prezenți 180 de judecători (căci atîția alcătuiesc cele patru secții), un mare număr de avocați ai ambelor părți, multe bănci [48] erau ocupate de cei interesați, în plus o mulțime compactă [49] strînsă în jurul spațiului mare ocupat de judecători formau numeroase grupuri. În afară de aceștia, mulți se îngrămădeau în jurul estradei judecătorilor, iar din galeriile de sus ale bazilicei, de o parte femeile, de alta bărbații, se aplecau căznindu-se să audă, ceea ce era greu sau, ceea ce era mai ușor, să vadă. Erau plini de curiozitate și părinții, și fiicele, și chiar mamele vitrege. Procesul a avut rezultate diferite; căci am cîștigat în fața a două secții și am pierdut în fața celorlalte două [50]. O asemenea divergență este neobișnuită și de-a dreptul surprinzătoare, fiind vorba de același proces, judecat în același timp, de aceiași judecători și aceiași avocați. S-a întîmplat, fără să pară doar o întîmplare, ca mama vitregă să piardă procesul ei, moștenirea ei fiind a șasea parte, să piardă și Suburanus [51] care, dezmoștenit de tatăl său, revendica, cu o nemaipomenită nerușinare, bunurile tatălui altuia, neîndrăznind să le ceară pe ale tatălui său.

Ți-am povestit toate acestea în primul rînd ca să afli din scrisoare ceea ce nu puteai afla din discurs; și apoi (îți dezvălui unele șiretlicuri), ca să citești discursul cu mai multă plăcere, dacă ai să ai impresia nu că citești, ci că asiști la proces. Și chiar dacă e lung, nădăjduiesc că nu va fi lipsit de farmecul pe care l-ar fi avut unul mai scurt. Căci și bogăția subiectului, și înlănțuirea ingenioasă, și numeroasele povestioare, și varietatea stilului îți împrospătează interesul. Multe pasaje sînt (n-aș îndrăzni să o spun dacă n-ai fi tu) inspirate, multe sînt înverșunate, multe rafinate. Și cînd ești mai înfocat sau

https://biblioteca-digitala.ro

mai avîntat, intervine adesea nevoia de a face calcule şi chiar de a cere pietrele şi tăbliţele [52] ca şi cum tribunalul centumvirilor s-ar transforma într-unul cu un singur judecător [53]. Am dat frîu liber indignării mele, mîniei, durerii şi, într-un proces atît de vast, am fost, ca în plină mare, împins de vînturi diferite. Pe scurt, unii dintre prietenii mei intimi obişnuiesc să considere că acest discurs este, dintre toate ale mele, cum am mai spus, discursul meu ὑπὲρ κτησιφῶντος *. Cel mai indicat să spună dacă au dreptate eşti tu, care le ştii aşa de bine pe de rost pe toate, încît poţi să le compari cu acesta, citindu-l numai pe acesta. Cu bine.

VI, 34

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Spectacole pentru Verona]

Ai făcut bine că ai făgăduit o luptă de gladiatori celor din Verona noastră, care de multă vreme te iubesc, te admiră, te respectă. De acolo ţi-ai ales soţia atît de iubită şi preţuită de tine; datorai memoriei ei fie un monument, fie un spectacol şi chiar acest joc, care este foarte potrivit pentru comemorarea morţii ei. Şi-afară de asta rugămintea lor era atît de unanimă, încît, refuzîndu-i, puteai fi socotit nu consecvent, ci dur. Este foarte frumos şi faptul că ai fost atît de binevoitor şi atît de generos oferind aceste jocuri, căci şi prin aceasta ţi-ai dovedit sufletul tău mare. Aş fi vrut să fi sosit la ziua stabilită şi panterele africane pe care le-ai cumpărat în mare număr; dar chiar dacă ele au ajuns cu întîrziere, fiind împiedicate de timpul nefavorabil, tu totuşi ai meritat să ţi se recunoască faptul că nu ţi-a stat în putere să le prezinţi. Cu bine.

---

* Discurs asupra coroanei.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA VII

1

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Sfaturi de comportare în timpul bolii]

Mă îngrijorează boala ta atît de persistentă şi, deşi ştiu cît eşti de echilibrat, totuşi mi-e teamă ca ea să nu aibă influenţă şi asupra comportării tale. De aceea te sfătuiesc să o suporţi cu răbdare: acesta va fi meritul tău şi salvarea ta. Sfatul meu e compatibil cu condiţia umană [1]. Eu cel puţin, cînd sînt sănătos, vorbesc cu cei din jurul meu astfel: „Dacă mă voi îmbolnăvi cumva, nădăjduiesc că nu voi dori nimic de care să-mi fie ruşine sau să mă căiesc. Dar dacă totuşi boala va fi mai tare decît voinţa mea, vă previn să nu-mi daţi nimic în afară de ceea ce îmi vor fi îngăduit medicii şi să ştiţi că, dacă îmi veţi da, mă voi răzbuna aşa cum fac alţii care nu primesc. Ba odată, după ce am fost chinuit de o febră mistuitoare, cînd în sfîrşit mi-a mai trecut şi mi s-a făcut frecţia cu ulei, primind să beau medicamentele din mîna doctorului, i-am întins braţul ca să-mi ia pulsul şi abia am dus paharul la gură, că i l-am şi dat înapoi. Mai tîrziu, după douăzeci de zile de boală, pregătindu-mă pentru baie şi văzîndu-i deodată pe medici că vorbesc încet între ei, i-am întrebat ce este. Mi-au răspuns că aş putea face baie fără primejdie, dar că aceasta nu ar fi cu totul lipsit de risc. „E atît de necesar?“ am spus; şi, renunţînd cu calm şi resemnare la ideea unei băi în care mă şi vedeam dus [2], m-am lipsit încă o dată de ea, purtînd în suflet şi pe chip aceeaşi împăcare, ca atunci cînd mă pregăteam pentru baie. Ţi-am scris acestea în primul rînd pentru ca sfatul meu să fie întărit de un exemplu, şi-apoi pentru ca pe viitor eu însumi să-mi impun acelaşi echilibru, de vreme ce prin această scrisoare mă angajez ca printr-un zălog. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

VII, 2

C. Plinius către iubitul său Iustus

Cum se împacă afirmația ta că ești în permanență reținut de ocupații cu dorința de a citi totodată scrierile mele, care cu greu pot smulge cîteva clipe din timpul pe care-l pierd oamenii lipsiți de ocupații? Voi lăsa deci să treacă vara, atît de agitată și obositoare pentru tine, și abia la iarnă, cînd probabil vei putea dispune de timp măcar nopțile, voi căuta printre fleacurile mele ceva care merită să-ți fie arătat. Pînă atunci e destul dacă scrisorile mele nu sînt plictisitoare; și pentru că sînt, vor fi mai scurte. Cu bine.

VII, 3

C. Plinius către iubitul său Praesens

[Îndemn să revină în Roma]

Ce perseverență, să stai cînd în Lucania, cînd în Campania! „Eu sînt din Lucania" — spui — „și soția din Campania". E un motiv îndreptățit pentru o absență mai îndelungată, dar nu permanentă. Pentru ce nu mai vii din cînd în cînd la Roma, unde te bucuri de stimă, onoruri, prietenii — atît cele care-ți fac cinste, cît și cele mai modeste? Pînă cînd ai să te comporți ca un monarh? Pînă cînd ai să dormi cît vrei și să stai noaptea de veghe cînd vrei? Cîtă vreme nu vei mai pune încălțămintea de ceremonie[3], pînă cînd ai să-ți lași toga[4] să se odihnească și ai să fii liber ziua întreagă? E timpul să te reîntorci la plictiselile noastre, fie și numai pentru ca plăcerile de care te bucuri să nu-și piardă savoarea și să ajungi la saturație. Vino pentru cîtva timp să aduci salutația matinală, ca apoi să primești cu mai multă plăcere salutația, vino să te freci de mulțimea de aici, ca să guști plăcerile singurătății. Dar ce imprudență să-l descurajez pe acela pe care încerc să-l aduc la oraș! Poate că tocmai acestea te vor determina să te refugiezi tot mai mult în izolarea pe care eu vreau nu să o fac să înceteze, ci doar să o întrerup. Căci, precum cînd ți-aș pregăti o masă, aș alterna mîncărurile dulci cu cele acre și picante, pentru ca

https://biblioteca-digitala.ro

stomacul, sătul și plictisit de unele, să fie excitat de celelalte, tot așa te îndemn acum să-ți condimentezi un fel de viață cît mai plăcut, nu fără să-i adaugi din cînd în cînd și ceva acru. Cu bine.

VII, 4

C. Plinius către iubitul său Pontius

[Cum a ajuns Plinius să scrie endecasilabi]

Spui că ai citit endecasilabii mei și mă întrebi chiar cum de m-am apucat să-i scriu, eu, un om serios, după părerea ta și, așa cum mărturisesc eu însumi, deloc ușuratic. Ca să reiau lucrurile de la început, niciodată n-am fost străin de preocupările poetice; ba am scris chiar o tragedie greacă la paisprezece ani. Care ? — spui. Nu știu, i se spunea tragedie. Mai tîrziu, la întoarcerea din armată, fiind reținut în insula Icaria din cauza vînturilor neprielnice, m-am plîns de marea aceea și insula aceea în versuri elegiace latine. Am încercat cîndva să scriu și epopee, iar endecasilabi—acum pentru prima oară; și iată cum s-au născut. Mi se citea, la vila mea din Laurentum, scrierile lui Asinius Gallus [5] în care acesta face comparație între tatăl său și Cicero. Am dat peste o epigramă a lui Cicero la adresa libertului său. Apoi, cînd m-am retras la amiază să dorm (era vară), și cum somnul nu se prindea deloc de mine, am început să mă gîndesc că pentru marii oratori acest gen de scrieri era și o destindere și un titlu de glorie. M-am concentrat și, contrar așteptărilor mele, dată fiind întreruperea îndelungată, am compus aceste versuri, care exprimă tocmai gîndul care mă ispitise să scriu:

„Citind lucrarea lui Gallus, în care el a cutezat să acorde premiul de onoare tatălui său în defavoarea lui Cicero [6], am dat peste niște versuri frivole ale lui Cicero, de un talent remarcabil, talent cu care el a creat opere serioase, dovedind astfel prin glume rafinate că mințile oamenilor mari au nevoie de o mulțime de desfătări variate ca să se destindă. Căci el se plînge că a fost amăgit în dragostea sa de Tiro care, după ce s-a ospătat, s-a eschivat de la micile înda-

https://biblioteca-digitala.ro

toriri plăcute din timpul nopții, printr-un vicleșug plin de răutate. Citind acestea îmi zic: și-atunci de ce să ne ascundem dragostea și, timizi, să nu dăm nimic în vileag și să nu mărturisim că și noi cunoaștem vicleșugurile lui Tiro, și dezmierdările grăbite ale lui Tiro, și dragostea tăinuită care înflăcărează mai mult ?" 7

Am trecut la versuri elegiace și m-am descurcat și aici la fel de repede; am adăugat mereu altele, ispitit de ușurința cu care le scriam. Apoi, reîntors la Roma, le-am citit prietenilor mei și le-au plăcut. După aceea am încercat și alți metri, cînd aveam un pic de răgaz, și în special cînd călătoream. În cele din urmă m-am hotărît, după exemplul altora, să strîng într-un singur volum separat endecasilabii, și n-am regretat: sînt citiți, copiați, cîntați chiar; unii greci au învățat chiar latinește de dragul acestui volumaș și îi cîntă acompaniindu-se cînd la chitară, cînd la liră.

Dar ce mă laud atîta ? E drept că poeților li se îngăduie puțină nebunie. Și de fapt nu e vorba despre părerea mea, ci despre părerea altora care, îndreptățită sau greșită, mie îmi face plăcere. Un singur lucru doresc: ca posteritatea, pe drept sau pe nedrept, să judece ca și ei. Cu bine.

VII, 5

C. Plinius către scumpa sa Calpurnia

[Casa pare pustie fără ea]

E greu de crezut cît de mult îți duc dorul. În primul rînd din pricina dragostei ce-ți port, și-apoi pentru că n-am fost obișnuiți să fim despărțiți. De aceea petrec treaz o bună parte din noapte cu chipul tău în minte, de aceea în timpul zilei, la orele cînd obișnuiam să vin să te văd, pașii mă duc singuri, cum se spune pe drept cuvînt, spre apartamentul tău, de aceea, în sfîrșit, mă întorc trist și abătut, ca și cum aș fi fost dat afară, din camera ta pustie. Nu scap de chinurile acestea decît atunci cînd îmi petrec timpul în for, ocupat cu procesele prietenilor mei. Gîndește-te și tu ce viață e asta, în care îmi caut liniștea în muncă, și consolarea în griji și preocupări. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

VII, 6

C. Plinius către iubitul său Macrinus

[Un nou incident în procesul lui Varenus]

Lui Varenus [8] i s-a întîmplat un lucru neobișnuit și vrednic de luat în seamă, deși pînă în prezent nimic nu e sigur. Unii spun că bitinienii au renunțat la acuzația lor ca fiind nefondată. Spun unii — am zis? Este aici un delegat al provinciei; a adus împăratului un decret al adunării poporului, a mai adus și altor oameni de seamă, mi-a adus și mie, ca avocat al lui Varenus. Cu toate acestea Magnus, de care am mai vorbit, își menține declarația, ba îl mai și sîcîie cu îndărătnicie pe Nigrinus, un om excepțional. Prin intermediul lui, Magnus cerea consulilor să-l constrîngă pe Varenus să prezinte registrele.

Îl apăram pe Varenus, atunci doar în calitate de prieten, și eram hotărît să tac. Căci nimic nu ar fi fost atît de contradictoriu decît să apăr, ca avocat numit de senat, un acuzat al cărui interes era să nu fie considerat acuzat. Cînd însă, după cuvîntul lui Nigrinus, consulii și-au întors privirile spre mine, am spus: „Veți vedea că am motive să păstrez tăcerea cînd veți audia pe adevărații delegați ai provinciei". Nigrinus îmi replică: „La cine au fost trimiși?" Eu: „Și la mine; am decretul provinciei". Și Nigrinus iarăși: „Tu poate ești edificat". Atunci eu: „Dacă tu ești edificat într-un sens contrar, pot și eu să fiu edificat într-un sens mai aproape de adevăr." Atunci delegatul Polyaenus a expus cauzele pentru care a fost retrasă acuzația și a cerut să nu se aducă vre-un prejudiciu într-un proces judecat de împărat. A răspuns Magnus și din nou Polyaenus. Eu am vorbit rareori și foarte puțin, păstrînd tăcerea vreme îndelungată. Căci am învățat că nu e mai puțin elocvent să taci uneori decît să vorbești și îmi amintesc chiar că în unele procese capitale tăcerea mea a fost mai de folos acuzaților decît pledoaria cea mai iscusită. O mamă, pierzîndu-și fiul (căci ce ne împiedică să discutăm despre preocupările noastre chiar dacă altul este obiectul acestei scrisori?) i-a denunțat tribunalului împăratului pe liberții fiului ei, care îi erau și comoștenitori, acuzîndu-i de fals și otrăvire, și a obținut ca judecător pe Iulius

https://biblioteca-digitala.ro

Servianus. Îi apărasem pe acuzaţi în faţa unei adunări numeroase, căci procesul făcuse vîlvă, şi în afară de asta de ambele părţi erau talente strălucite. Pentru terminarea anchetei s-a recurs la interogatoriu, şi acesta a fost în favoarea acuzaţilor. După aceea mama s-a adresat împăratului şi a afirmat că a găsit noi dovezi. Suburanus a primit dispoziţii să se ocupe de revizuirea procesului încheiat, cerută de reclamantă, dacă aduce probe noi. Mama era apărată de Iulius Africanus, nepotul vestitului orator despre care Passienus Crispus[9], după ce l-a ascultat a spus: „Minunat, pe Hercule!, minunat; dar pentru ce atît de minunat ?" Nepotul acestuia, un tînăr de talent, dar cu puţină experienţă, după ce a vorbit mult şi a epuizat timpul acordat, a spus: „Te rog, Suburanus, îngăduie-mi să adaug doar cîteva cuvinte". Atunci eu, cum toţi mă priveau ca pe unul care avea să vorbească mult, am zis: „Aş fi răspuns dacă Africanus ar fi adăugat acele cîteva cuvinte, care nu mă îndoiesc că ar fi cuprins toate dovezile noi". Nu ţin minte să fi avut vreodată după o pledoarie atîta succes ca atunci, fără să pledez.

Aşa că şi de data aceasta s-a remarcat şi s-a dovedit că pînă acum, ca apărător al lui Varenus, am cam tăcut. Consulii, aşa cum a cerut Polyaenus, au rezervat întregul proces împăratului, a cărui hotărîre o aştept cu emoţie. Căci ziua aceea sau îmi va aduce, în procesul lui Varenus, liniştea şi tihna, sau îmi va impune reluarea strădaniilor şi din nou griji. Cu bine.

VII, 7

C. Plinius către iubitul său Saturninus

[Satisfacţiile prieteniei]

Zilele trecute i-am mulţumit prietenului nostru Priscus şi, pentru că aşa mi-ai cerut, i-am mai mulţumit încă o dată, cu dragă inimă. Îmi face nespusă plăcere că oamenii excepţionali ca voi, şi prieteni buni mie, v-aţi legat atît de mult unul de altul, încît consideraţi că vă datoraţi reciproc recunoştinţă. Căci şi el afirmă sus şi tare că prietenia ta este cea mai mare mulţumire pentru el, şi se ia la întrecere cu

https://biblioteca-digitala.ro

tine — o întrecere care vă face cinste — în afecțiunea reciprocă, care va crește cu trecerea timpului.

Nu-mi place că ești hărțuit de atîtea treburi, pentru că în felul acesta nu mai poți să te consacri studiului. Dacă însă vei sfîrși un proces cu ajutorul judecătorului, și celălalt, prin propriile forțe, cum speri, vei începe să te bucuri pe dată de tihnă acolo, și apoi, cînd te vei sătura, ai să revii aici. Cu bine.

VII, 8

C. Plinius către iubitul său Priscus

[Tot despre prietenie]

Nu pot să spun cîtă plăcere îmi face dragul nostru Saturninus, mulțumindu-ți din toată inima în scrisorile pe care mi le trimite una după alta. Continuă cum ai început și iubește-l cu cea mai mare tandrețe pe acest om excepțional, a cărui prietenie îți va prilejui bucurii mari și nu vremelnice. Căci e plin de calități și în primul rînd este foarte statornic în prietenie. Cu bine.

VII, 9

C. Plinius către iubitul său Fuscus

[Sfaturi pentru felul de a studia]

Mă întrebi cum gîndesc că trebuie să studiezi [10] în singurătatea de care te bucuri deja de multă vreme. În primul rînd este foarte util, și mulți au recomandat-o, să faci traduceri* fie din greacă în latină, fie din latină în greacă;

* Recomandare care nu și-a pierdut valoarea pînă în zilele noastre, dovadă aceste rînduri ale lui Al. Philippide, din articolul „Ceva despre traduceri" — în *Manuscriptum*, 3, 1976, p. 36: „Cînd traduce, scriitorul face un exercițiu excelent pentru propria sa îndeletnicire creatoare. Se obiectivează, se gîndește că e bine să-și controleze și să-și compare creația sa cu a altora...; în același timp, traducînd, scriitorul își rafinează instrumentele de lucru și își ascute inteligența artistică, de care talentul, oricît ar fi de mare, are numaidecît nevoie ca să poată lucra bine".

https://biblioteca-digitala.ro

prin acest fel de exerciții îți dobîndești proprietatea și eleganța termenilor, bogăția figurilor de stil, forța expresiei și în plus, prin imitarea celor mai buni scriitori, ușurința de a găsi un material tot așa de bun. În același timp lucrurile care pentru un cititor ar putea trece neobservate, unui traducător nu-i pot scăpa. Prin aceasta se formează gustul și spiritul critic. Nimic nu se împotrivește ca lucrările citite pînă acum, reținînd numai subiectul și ideile principale, să le redai ca după un model cu care să te compari, și să cumpănești conștiincios ce e mai bine la modelul tău, ce e mai bine la tine. Va fi o mare satisfacție, dacă uneori tu vei fi mai bine ca el, și o mare dezamăgire, dacă la el vor fi toate mai bine ca la tine. Din cînd în cînd vei putea alege subiecte din cele mai cunoscute și să te iei la întrecere cu modelele alese. Aceasta va fi un act de curaj și nu unul reprobabil, deoarece întrecerea va fi secretă; vedem chiar că mulți scriitori au dobîndit mari succese cu acest fel de emulație, și cînd s-ar fi mulțumit numai să se apropie de model, pentru că nu și-au pierdut încrederea, l-au și depășit. Ai mai putea revedea, după ce le-ai lăsat uitate un timp, și unele discursuri — să mențiii unele pasaje, să suprimi altele, să introduci unele, pe altele să le refaci. E o muncă anevoioasă și deloc plăcută, dar plină de roade prin însăși dificultatea ei, aceea de a-ți regăsi toată însuflețirea, de a-ți recăpăta elanul frînt și domolit, în fine de a adăuga părți noi unui tot închegat, dar fără să zdruncini echilibrul existent.

Știu că acum principala ta preocupare este oratoria judiciară, dar nu te-aș sfătui să adopți întotdeauna un stil războinic și oarecum polemic. Căci, așa cum pămîntul trebuie lucrat prin culturi variate și alternative, tot așa și mintea noastră trebuie cultivată prin exerciții diferite. Aș vrea să iei cîteodată un pasaj istoric, aș vrea să scrii cu mai multă îngrijire cîte o scrisoare. Căci deseori și într-un discurs este nevoie de o descriere, nu numai istorică, dar poate chiar poetică; or, stilul concis și strîns este propriu scrisorilor. Poți să te recreezi și scriind poezie, nu zic una de mare întindere (căci așa ceva nu se poate realiza decît dacă ai răgazul necesar), dar una scurtă și ușoară și care este binevenită pentru a face

https://biblioteca-digitala.ro

o pauză în toiul ocupațiilor și al grijilor. Li se spune compoziții ușoare; dar aceste compoziții ușoare au uneori parte de o glorie nu mai mică decît cele serioase, ba chiar (de ce să nu te îndemn prin versuri să faci versuri?)

„Așa cum pentru ceara moale și maleabilă este o cinste să se supună degetelor măiestre și să dea la lumină opera încredințată, să plăsmuiască fie pe Marte, fie pe Minerva cea castă, sau să reprezinte pe Venus, ori pe fiul ei, și așa cum apa izvoarelor sacre nu stinge numai incendiile, dar înviorează adesea și florile și pajiștile primăvara, tot așa mintea omenească e bine să-și găsească tihnă călăuzită de arte fără rigiditate, într-o mobilitate savantă ".[11]

Astfel cei mai mari oratori, chiar cei mai mari oameni făceau asemenea exerciții sau se distrau, mai bine zis se și distrau, făceau și exerciții, căci este de necrezut cum mintea se ascute și se destinde cu aceste mici compoziții. În ele îți arăți dragostea, ura, mînia, compătimirea, umorul, în fine tot ce se petrece în viață, și chiar în for și în tribunale. Au și ele aceeași utilitate ca și celelalte poezii, pentru că, eliberați de obligația metrică, ne face plăcere discursul în proză și scriem mai cu drag ceea ce comparația ne dovedește că este mai ușor.

Ți-am dat poate mai mult chiar decît ai cerut; și totuși am omis ceva; căci nu ți-am spus ce cred că trebuie să citești; ți-am spus totuși, spunîndu-ți ce trebuie să scrii. Gîndește-te să-ți alegi cu discernămînt autori ca modele din fiecare gen. Unii spun să citești mult dar nu multe [12]. Care sînt acești autori, e un lucru atît de cunoscut îndeobște, încît nu mai trebuie specificat; și de altfel am întrecut atît de mult măsura în această scrisoare încît, dîndu-ți sfaturi cum trebuie să studiezi, ți-am răpit din timpul de studiu. Așa că ia-ți tăblițele de scris și scrie ceva din cele despre care ți-am vorbit, sau chiar ceea ce aveai început. Cu bine.

VII, 10

C. Plinius către iubitul său Macrinus

[Sfîrșitul procesului lui Varenus]

Deoarece eu personal, cînd cunosc începutul unei probleme, doresc să-i știu și sfîrșitul, de care altfel parcă este

https://biblioteca-digitala.ro

trunchiat, bănuiesc că și tu vrei să cunoști urmarea procesului lui Varenus și a bitinienilor. Au pledat de o parte Polyaenus, de cealaltă, Magnus. La sfîrșitul pledoariilor, împăratul a spus: „Nici una din părți nu va avea să se plîngă de întîrziere; voi avea grijă să mă informez de voința provinciei". În acest răstimp Varenus a cîștigat mult. Căci se pune întrebarea dacă el este acuzat pe drept, de vreme ce nimeni nu e sigur dacă este acuzat! Rămîne de văzut dacă provincia nu revine asupra celor incriminate, după cum se aude, și nu regretă că a regretat. Cu bine.

VII, 11

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Vînzarea unui teren]

Te surprinde că libertul meu Hermes, fără să aștepte vînzarea la licitație, a adjudecat Corelliei, la valoarea de 700.000 de sesterți, partea mea de 5/12 din pămîntul moștenit, pe care îi poruncisem să o scoată în vînzare. Mai spui că pămîntul se putea vinde cu 900. 000 și de aceea mă întrebi insistent dacă voi ratifica ceea ce s-a făcut. Ratific; și îți voi spune de ce, căci doresc ca și tu să fii de acord [13] și comoștenitorii mei să mă scuze pentru faptul că, ținînd seama de rațiuni superioare, nu sînt alături de ei.

Pentru Corellia am o afecțiune plină de respect, în primul rînd pentru că e sora lui Corellius Rufus, a cărui memorie este sfîntă pentru mine, și-apoi pentru că a fost cea mai bună prietenă a mamei mele. Și cu soțul ei, Minicius Iustus, un om excepțional, sînt de multă vreme în cele mai bune relații, și de fiul ei m-a legat o strînsă prietenie și încă în așa măsură, încît, pe cînd eram eu pretor [14], el a prezidat jocurile publice în numele meu. Corellia, cînd am fost ultima oară la voi, mi-a dat să înțeleg că ar dori să aibă o proprietate în împrejurimile lacului Larius. Atunci eu i-am oferit dintre domeniile mele pe acela pe care îl va dori ea, și la prețul dorit de ea, cu excepția celor moștenite de la mama și de la tata, pe care nu le pot ceda nici chiar Corelliei. Așa că, după ce am intrat în posesia moștenirii din care fac parte și aceste

https://biblioteca-digitala.ro

domenii, i-am scris că le scot în vînzare. Scrisoarea i-a dus-o Hermes şi, la cererea ei de a i se adjudeca imediat partea mea, el s-a supus. Vezi pentru ce trebuie să ratific ceea ce a făcut libertul meu, conformîndu-se dorinţei mele. Rămîne ca şi comoştenitorii mei să se împace cu situaţia creată prin faptul că eu am vîndut separat ceea ce aş fi putut foarte bine să nu vînd deloc. Şi ei nu sînt obligaţi să urmeze exemplul meu, căci ei nu au pentru Corellia sentimentele mele. Ei pot deci să aibă în vedere interesele lor; eu am socotit prietenia mai presus de ele. Cu bine.

VII, 12

C. Plinius către iubitul său Minicius

[Trimiterea unei lucrări, pentru a i se face observaţii critice]

Ţi-am trimis, aşa cum mi-ai cerut, mica lucrare scrisă de mine, pentru ca prietenul tău, sau mai degrabă al nostru (căci există ceva care să nu ne fie comun?) să o folosească dacă va fi cazul; ţi-am trimis-o atît de tîrziu, ca să nu ai timp să o revezi, adică să o strici. Vei avea totuşi timp, nu ştiu dacă pentru a o revedea, dar cu siguranţă pentru a o strica. Ὑμεῖς γὰρ οἱ εὔζηλοι *, voi înlăturaţi pasajele cele mai bune [15]. Şi dacă o vei face, am să fiu de acord, căci după aceea, la momentul potrivit, le voi da drept ale mele, şi, datorită gustului tău rafinat, voi fi lăudat eu, ca şi în cazul adnotărilor şi al variantelor pe care le vei găsi intercalate printre rînduri. Căci de teamă să nu-ţi par cam emfatic, deoarece stilul este cam preţios şi pompos, am socotit că nu e de prisos, ca să nu te mai chinuieşti tu, să adaug pe loc o variantă mai concisă şi mai lipsită de culoare, adică mai modestă şi mai mediocră, dar mai pe gustul tău [16] (de ce să nu critic şi să atac simplitatea [17] ta ori de cîte ori am prilejul?). Şi toate acestea, ca să te fac să mai rîzi puţin, cînd eşti atît de ocupat. Şi acum ceva serios: nu uita să-mi restitui banii de drum pe care i-am cheltuit, trimiţîndu-ţi un curier special. Cînd ai să citeşti aceasta, cu siguranţă ai să dezaprobi nu

* Căci voi, cu gustul vostru sobru.

https://biblioteca-digitala.ro

unele părți din lucrare, ci întreaga lucrare, și vei nega total valoarea ei, pentru că ți se cere pe ea un preț. Cu bine.

VII, 13

C. Plinius către iubitul său Ferox

În aceeași scrisoare îmi dai să înțeleg și că lucrezi, și că nu lucrezi. Vorbesc în enigme. Chiar așa, dar îți voi spune îndată mai limpede ce gîndesc. Căci tu afirmi în scrisoare că nu studiezi, dar stilul ei este atît de lucrat, încît nu putea fi scrisă decît de cineva care studiază; ori ești tu mai fericit decît toți ceilalți, dacă poți să scrii lucruri atît de desăvîrșite, cînd îți petreci timpul în tihnă și fără ocupații. Cu bine.

VII, 14

C. Plinius către scumpa sa Corellia

[În legătură cu vînzarea unui teren]

Foarte frumos din partea ta că mă și rogi, îmi și ceri cu insistență să dau dispoziții să se primească de la tine pentru pămîntul meu nu prețul de 700.000 de sesterți, cu cît l-ai cumpărat de la libertul meu, ci acela de 900.000 sesterți, la cît a fost evaluat de către perceptori care au aplicat impozitul de 5%[18]. La rîndul meu, te rog și îți cer să nu te gîndești numai la mîndria ta, ci și la a mea, și să-mi îngădui numai de data aceasta să mă împotrivesc punctului tău de vedere cu aceeași dîrzenie cu care întotdeauna sînt de acord cu tine. Cu bine.

VII, 15

C. Plinius către iubitul său Saturninus

Mă întrebi ce mai fac? Ce știi; sînt absorbit de îndatoririle serviciului, mă devotez prietenilor, lucrez din cînd în cînd, ceea ce ar fi fost, nu îndrăznesc să spun mai bine, dar cu siguranță mai plăcut dacă o făceam nu numai din cînd

https://biblioteca-digitala.ro

în cînd, ci mereu. În ce te priveşte, chiar făcînd orice în afară de ceea ce vrei, aş fi nemulţumit dacă tot ceea ce faci nu ar fi cu totul lăudabil. Căci este absolut vrednic de laudă şi să te ocupi de treburile statului, şi să faci o judecată între prieteni. Ştiam că îţi va fi plăcută tovărăşia lui Priscus. Cunoşteam sinceritatea lui, cunoşteam amabilitatea lui; constat din ceea ce îmi spui în scrisoare, lucru pe care îl ştiam mai puţin, că este şi foarte recunoscător, de vreme ce îşi aminteşte cu atîta plăcere de binefacerile mele. Cu bine.

VII, 16

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Călătoria lui Calestrius Tiro]

Ţin foarte mult la Calestrius Tiro de care sînt legat în viaţa particulară şi în cea publică. Am făcut armata împreună, am fost împreună cvestori ai împăratului. A ajuns tribun înaintea mea, datorită dreptului acordat pentru copii, iar eu l-am reîntîlnit în pretură, deoarece împăratul m-a scutit de un an [19]. Am fost adesea şi în vila lui de la ţară, el şi-a petrecut adesea convalescenţa în casa mea. Acum el are să plece ca proconsul în provincia Baetica trecînd prin Ticinum [20]. Nădăjduiesc, ba chiar mărturisesc că mi-e uşor să-l conving, să se abată din drum pe la tine, dacă vrei să procedezi la solemnitatea prin atingerea cu vergeaua a sclavilor pe care i-ai eliberat recent în cadrul unui cerc de prieteni [21]. Nu trebuie să-ţi fie teamă că îl deranjezi, căci el face ocolul pămîntului pentru mine, fără să i se pară că e lung. Aşa că renunţă la modestia ta excesivă şi gîndeşte-te la ceea ce te interesează. Pentru el va fi tot atît de plăcut ceea ce îi cer eu, pe cît îmi este mie ceea ce îmi ceri tu. Cu bine.

VII, 17

C. Plinius către iubitul său Celer

[Necesitatea lecturii în public a pledoariilor]

Fiecare are motivele lui pentru a face lecturi în public; eu, cum am mai spus de atîtea ori, le fac pentru ca să mi

https://biblioteca-digitala.ro

se atragă atenția dacă îmi scapă ceva, și îmi scapă, cu siguranță. Cu atît mai mult mă surprinde ce îmi scrii tu, că unii m-au criticat pentru că citesc în public pînă și pledoariile, ca și cum aceștia ar gîndi că pledoariile sînt singurele scrieri care nu necesită corectări. Pe aceștia i-aș întreba cu plăcere pentru ce îngăduie, dacă totuși îngăduie, ca o operă istorică să fie citită în public, cînd acest gen literar nu implică atît strălucirea cît respectul pentru adevăr; pentru ce tragedia, care nu necesită o sală de lectură, ci o scenă și actori, pentru ce compozițiile lirice, care nu au nevoie de cititor, ci de cor și liră? Pentru că la aceste genuri lectura publică e deja intrată în uz? Și-atunci trebuie tras la răspundere acela care face începutul? Și totuși pledoariile au fost și ele citite deseori în public, și la noi, și la greci. E pierdere de timp să citești în public un discurs care a fost rostit? Desigur, dacă nimic nu este schimbat, dacă te adresezi acelorași auditori și imediat; dacă însă adaugi multe lucruri, dacă faci multe modificări, dacă te adresezi altui public, sau aceluiași, dar după oarecare trecere de timp, de ce ar fi mai puțin întemeiată rațiunea unei lecturi pentru discursul pe care l-ai rostit, decît aceea a publicării lui? E greu ca un discurs să-ți facă plăcere atunci cînd este citit? Aceasta este treaba aceluia care citește, și nu un motiv pentru a nu-l citi. Eu nu doresc să fiu lăudat atunci cînd fac lectura, ci atunci cînd sînt citit. Așa că nu renunț la nici un prilej de a face îndreptări. Și în primul rînd discut cu mine însumi asupra celor scrise; apoi le citesc în prezența a doi sau trei prieteni, pe urmă le dau altora ca să facă adnotări, și dacă nu sînt de acord cu adnotările lor le discut din nou cu cîțiva prieteni; în cele din urmă citesc în prezența mai multor prieteni și, dacă vrei să mă crezi, atunci aduc cele mai multe îndreptări. Căci cu cît sînt mai preocupat, cu atît sînt mai atent. Dar cei mai buni judecători sînt respectul pentru public, rușinea, teama; și gîndește-te la un lucru: dacă ai de gînd să vorbești cu cineva, oricît de savant ar fi, dar unul singur, nu e așa că ești mai puțin emoționat, decît dacă ai avea de vorbit în fața unui public numeros, chiar lipsit de cultură? Cînd te ridici să pledezi, nu-i așa că tocmai atunci ai mai puțină încredere în tine, atunci dorești să modifici, nu multe lucruri, ci totul? Și în special dacă sala este mai încăpătoare și asis-

https://biblioteca-digitala.ro

tenţa mai numeroasă, căci te intimidează pînă şi cei umili şi săraci. Dacă ai impresia că ai debutat prost, nu-i aşa că te descurajezi şi demobilizezi? După mine, din cauză că mulţimea însăşi are autoritatea unei aprecieri colective, şi dacă părerea fiecăruia luat în parte nu are mare greutate, părerea tuturor înseamnă mult.

Aşa Pomponius Secundus (autor de tragedii), atunci cînd unul din prietenii săi intimi era de părere că ceva trebuie suprimat, iar el nu era de aceeaşi părere, obişnuia să spună: „Fac apel la popor", şi în felul acesta, după tăcerea sau aplauzele publicului, el se conforma părerii lui proprii sau aceleia a prietenului său. Aşa de multă încredere avea în public. Dacă făcea bine sau nu, nu eu sînt în măsură să o spun. Căci eu de obicei nu invit public, ci pe anumiţi prieteni, pe care îi aleg şi îi observ, în care am încredere, în sfîrşit de care ţin seama de fiecare în parte şi mă tem de toţi la un loc. Iar ceea ce gîndeşte M. Cicero despre o operă literară, eu gîndesc despre teamă. Teama, teama este cel mai sever corector. Singur gîndul că vom face lectură în public, ne corectează; că intrăm într-o sală de lectură, ne corectează; că devenim palizi, că ne înspăimîntăm, că privim publicul din sală, toate ne ajută să ne corectăm. Aşa că nu renunţ la obiceiul meu care s-a dovedit a fi foarte util, iar clevetirile ăstora mă impresionează atît de puţin, încît te rog chiar să-mi mai indici un procedeu ca să-mi corectez scrierile. Căci nimic nu este prea mult pentru exigenţa mea. Mă gîndesc ce important este să pui o lucrare în mîinile oamenilor şi nu mă pot convinge că nu trebuie să discuţi şi cu mulţi oameni şi de multe ori ceea ce doreşti să placă întotdeauna tuturora. Cu bine.

VII, 18

C. Plinius către iubitul său Caninius

[Sfat pentru o modalitate de a asigura o donaţie]

Te sfătuieşti cu mine în ce fel pot fi în siguranţă şi după moartea ta banii pe care i-ai oferit concetăţenilor noştri pentru ospăţul public. Consultaţia îmi face cinste, dar sfatul nu e uşor. Să verşi statului banii? Mi-e teamă să nu dispară. Să-i investeşti în pămînt? Va fi neglijat, ca orice pămînt al statului. De fapt nu văd ceva mai bun decît ceea

https://biblioteca-digitala.ro

ce am făcut eu însumi, adică pentru cinci sute de mii de sesterți, pe care i-am făgăduit pentru hrana copiilor [22] — băieți și fete — născuți liberi, am vîndut prin mancipație [23], unui agent fiscal, o bucată din pămînturile mele de o valoare mult mai mare; pe urmă am luat-o înapoi, după ce i s-a fixat venitul pentru stat la treizeci de mii de sesterți anual. În felul acesta și capitalul, care e al statului, e în siguranță și e asigurat și venitul, iar pămîntul, prin faptul că venitul depășește cu mult impozitul, va găsi întotdeauna un proprietar care să-l cultive. Îmi dau seama că am cheltuit în interesul obștesc mai mult decît pare că am dat, fiindcă obligația de a vărsa statului venitul a redus valoarea unui pămînt foarte bun. Dar trebuie să pui interesele publice înaintea celor particulare, pe cele veșnice înaintea celor trecătoare, și să veghezi asupra unei binefaceri făcute cu mai multă grijă decît asupra bunurilor proprii. Cu bine.

VII, 19

C. Plinius către iubitul său Priscus

[Elogiul Fanniei]

Mă îngrijorează boala Fanniei. A contractat-o în timp ce o îngrijea pe vestala Iunia, la început din proprie inițiativă (căci sînt rude), mai apoi chiar la cererea pontifilor. Căci vestalele, dacă boala le silește să iasă din templul Vestei, sînt date în paza și îngrijirea unei femei respectabile. Iar Fannia, îndeplinindu-și conștiincios această îndatorire, s-a molipsit de aceeași boală. Febra nu cedează, tusea e tot mai rebelă, este extrem de slăbită, extrem de debilitată; nu o mai ține în viață decît o voință și un curaj demne de soțul ei Helvidius [24], de tatăl ei Thrasea, toate puterile au părăsit-o; și nu numai grija pentru ea mă face să sufăr, dar și durerea. Căci mă doare cînd văd cum o femeie deosebită este răpită din fața ochilor noștri și nu știm dacă vom mai vedea pe cineva care să-i semene. Ce viață curată la ea! Cîtă virtute! Cîtă seriozitate! Ce tărie de caracter! De două ori și-a urmat soțul în exil, a treia oară a fost și ea exilată din cauza lui. Căci atunci cînd Senecio a fost acuzat pentru că a scris cîteva cărți despre viața lui Helvidius, și cînd el, apărîndu-se, a spus că a făcut-o la rugămintea Fanniei, Mettius Carus a întrebat-o amenințător dacă l-a rugat;

https://biblioteca-digitala.ro

ea a răspuns: „L-am rugat"; dacă i-a dat însemnări pentru a scrie: „I-am dat"; dacă mama știe : „Nu știe". După care nu i-a scăpat nici un cuvînt care să denote că i-a fost frică. Mai mult chiar, deși interzise printr-un decret al senatului impus de teroarea din acele vremuri, ea a salvat de la confiscarea bunurilor cărțile acelea, le-a păstrat și a luat cu ea în exil cauza exilului ei. Și ce femeie plăcută, ce îndatoritoare, în sfîrșit, pe cît de iubită, pe atît de respectată, ceea ce numai unora dintre noi le este dat. Vom mai avea pe cine da de exemplu soțiilor noastre? Va mai fi o femeie de la care să luăm pildă de curaj, chiar noi bărbații? pe care să putem, privind-o și auzind-o, să o admirăm ca pe femeile acelea despre care citim în cărți? Eu am impresia că toată casa ei se clatină și că, smulsă din temelii, se va nărui, deși ea are urmași. Dar de cîte virtuți, de ce fapte nu vor trebui să dea dovadă aceștia ca să nu piară și casa ei o dată cu ea?

Pe mine însă mă mai îndurerează și mă chinuie și faptul că am impresia că o pierd pentru a doua oară pe mama ei, mama unei asemenea femei (nu pot să spun ceva mai frumos) și pe care Fannia, așa cum a readus-o și a făcut-o să retrăiască sub ochii noștri, tot așa o va lua acum cu ea, ceea ce pentru mine va fi o nouă rană, care o va redeschide totodată pe cea veche. Le-am prețuit pe amîndouă, am ținut la amîndouă; la care mai mult, n-aș putea spune, și nici ele nu țineau să fac deosebire. Le-am făcut dovada devotamentului meu, la rău ca și la bine [25]. Le-am fost mîngîiere în timpul exilului, le-am răzbunat la înapoiere; dar nu le-am întors tot binele pe care mi l-au făcut și de aceea doresc să o păstrez cît mai îndelung pe Fannia, ca să am timpul necesar să-mi arăt recunoștința. Aceste gînduri mă frămîntă acum cînd îți scriu; dacă vreun zeu le va schimba în bucurie, n-am să mă plîng că mi-a fost teamă. Cu bine.

VII, 20

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Prietenia dintre Plinius și Tacitus]

Am citit cartea ta și am făcut observații cît mai conștiincios cu putință pentru ceea ce consider că trebuie modificat sau înlăturat. Căci și eu sînt deprins să spun adevărul, și ție îți face plăcere să-l auzi. Și nimeni nu îndură cu mai

https://biblioteca-digitala.ro

multă răbdare critica, decît aceia care merită cel mai mult să fie lăudați. Acum aștept de la tine cartea mea cu observațiile tale.

Ce plăcut, ce frumos schimb de păreri! Cîtă desfătare îi gîndul că, dacă posteritatea se va preocupa cît de cît de noi, se va vorbi în orice împrejurare despre buna înțelegere dintre noi, despre sinceritatea, despre bună-credința noastră. Va fi ceva rar și deosebit ca doi bărbați aproape de aceeași vîrstă și același rang, nu fără oarecare renume în lumea literară (sînt nevoit să vorbesc și despre tine cu mai multă modestie, deoarece vorbesc totodată și de mine) s-au ajutat reciproc în lucrările lor. Într-adevăr eram doar un adolescent, cînd tu erai în plină glorie și faimă, iar eu doream cu ardoare să calc pe urmele tale, să și fiu, să și par „primul după tine, deși la mare distanță"*. Și erau multe talente strălucite, dar tu îmi apăreai drept acela pe care puteam, și trebuia mai cu osebire să-l imit [26] (asta din cauza asemănării dintre firile noastre).

Cu atît mai mult mă bucură faptul că, dacă în vreo discuție vine vorba de literatură, sîntem menționați împreună, că aceia care vorbesc de tine se gîndesc imediat și la mine. Există și scriitori care ne sînt preferați amîndurora. Dar noi sîntem nedespărțiți, nu mă interesează pe ce treaptă de pe scara valorilor; căci pentru mine primul loc este acela care vine imediat după tine. Ai putut observa acest lucru și cu prilejul testamentelor; dacă cineva nu este foarte bun prieten numai cu unul dintre noi, ne lasă legate de același fel și chiar de valoare egală. Toate acestea înseamnă că trebuie să ne iubim mai mult unul pe altul, de vreme ce sîntem uniți prin atîtea legături, ca preocupările, caracterul, faima și, în sfîrșit, cea mai înaltă prețuire a oamenilor. Cu bine.

VII, 21

C. Plinius către iubitul său Cornutus

[Îi ascultă sfatul de a-și odihni ochii]

Te ascult, iubitul meu coleg și iau măsuri, așa cum îmi recomanzi, pentru ochii mei obosiți. Am venit încoace adă-

* Vezi Vergiliu, *En*, V, 320: „*Proximus huic, longo, sed proximus intervallo*".

https://biblioteca-digitala.ro

postit, ca într-o cameră, într-un vehicul închis de toate părțile, iar aici mă abțin, cu greu, e adevărat, nu numai de la scris, dar și de la citit; nu studiez decît ascultînd. În cameră, trăgînd perdelele, am reușit să fac nu întuneric, dar umbră. Și criptoporticul, cu ferestrele inferioare acoperite, are tot atîta umbră cît și lumină. În felul acesta mă obișnuiesc treptat să suport lumina. Fac băi, pentru că îmi folosesc, beau vin, pentru că nu-mi dăunează, dar foarte puțin. Așa m-am obișnuit și acum sînt și supravegheat. Mi-a făcut mare plăcere găina pe care am primit-o, fiind trimisă de tine, și pe care am avut ochii destul de ageri, deși încă inflamați, ca să o pot vedea cît e de grasă. Cu bine.

VII, 22

C. Plinius către iubitul său Falco

[Recomandație]

Te vei mira mai puțin că ți-am cerut cu atîta insistență să acorzi tribunatul unui prieten al meu, cînd vei afla cine este și ce fel de om este. Acum pot să-ți spun și numele lui, pot să ți-l și descriu, după ce mi-ai promis. Este Cornelius Minicianus, mîndria orașului meu, atît prin distincția lui, cît și prin caracterul lui. Dintr-o familie strălucită, el este foarte bogat, îi place să studieze, ca unui om sărac. Este și un judecător foarte drept, un avocat de mare curaj, un prietem extrem de devotat. Vei avea impresia că ție ți s-a făcut un serviciu, după ce îl vei cunoaște mai de aproape pe omul care merită toate onorurile, toate titlurile (nu vreau să spun ceva exagerat, despre un bărbat extrem de modest). Cu bine.

VII, 23

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Recomandări pentru a-și cruța eforturile]

Mă bucur realmente că ești atît de robust, încît poți să te duci la Mediolanum în întîmpinarea lui Tiro, dar, pentru

https://biblioteca-digitala.ro

ca să te menţii în putere, te rog să nu-ţi impui un efort mai mare decît este indicat la vîrsta ta. Ba mai mult, te somez să-l aştepţi nu numai acasă, dar în casă, şi chiar dincolo de pragul camerei tale. Căci de vreme ce ţin la el ca la un frate, el nu trebuie să ceară de la acela pe care îl respect ca pe tatăl meu un serviciu pe care nu i l-ar fi cerut tatălui său. Cu bine.

VII, 24

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Ummidia Quadratilla şi nepotul ei]

Ummidia Quadratilla [27] a murit puţin înainte de a împlini 80 de ani, fiind pînă la boala de pe urmă de o vigoare, rezistenţă şi robusteţe peste măsura obişnuită pentru o femeie în vîrstă. A murit lăsînd un testament foarte corect iar moştenitorilor — 2/3 din avere nepotului [27] său, şi cealaltă treime, nepoatei.

Pe nepoată o cunosc puţin, nepotul ei îmi este prieten bun: e un tînăr deosebit şi pe care merită să-l iubeşti ca pe o rudă, chiar dacă nu ţi-e rudă de sînge. Mai întîi, de o frumuseţe remarcabilă, el s-a ferit să dea naştere la vorbe răuvoitoare, şi cînd era copil, şi ca tînăr. S-a căsătorit la aproape 24 ani, şi a voit să fie tată, dacă l-ar fi ajutat zeii. A dus o viaţă sobră, dar plină de condescendenţă în casa unei bunici răsfăţate. Ea avea actori de pantomimă, de care se îngrijea mai mult decît se cuvenea pentru o femeie în situaţia ei. Quadratus nu asista la spectacolele lor, nici la teatru şi nici acasă, şi nici ea nu i-o cerea. Am aflat chiar de la ea, cînd mi-a încredinţat nepotul pentru studii, că, în momentele de răgaz, obişnuite pentru orice femeie, se destinde de multe ori şi ea, jucînd table[28], sau privind reprezentaţii de pantomimă[29]; dar cînd voia să facă şi una şi alta, îl îndemna întotdeauna pe nepotul său să se ducă la studiile lui, ceea ce mi s-a părut că nu o făcea numai din dragoste pentru el, ci şi din consideraţie [30].

Ai să te miri, cum m-am mirat şi eu. La ultimele jocuri sacerdotale[31], după ce mimii ei au dat o reprezentaţie, pe cînd ieşeam de la teatru împreună cu Quadratus, acesta

https://biblioteca-digitala.ro

mi-a spus: „Știi că eu astăzi l-am văzut pentru prima oară jucînd pe libertul bunicii mele?“ Așa este nepotul. Și, pe Hercule, oameni care îi sînt cu totul străini Quadratillei alergau la teatru în cinstea ei (mi-e și rușine că am spus „cinste“), pentru ca să o lingușească, și se ridicau în picioare, aplaudau, admirau, iar pe urmă imitau în fața ei orice gest, însoțindu-l de cîntece; și acum, ca o recompensă pentru jocul lor la teatru, ei vor primi legate neînsemnate de la un moștenitor care nu se ducea niciodată să-i vadă.

Ți-am spus toate acestea pentru că de obicei nu te dai deoparte cînd e să afli ce se mai petrece; și apoi, pentru că o bucurie pe care am încercat-o îmi face plăcere să o retrăiesc scriind-o. Căci mă bucură atașamentul față de familie al celei care a murit, mă bucură stima pe care i-o arăta acestui tînăr excepțional; sînt bucuros și cînd văd cum casa lui C. Cassius [32], acela care a fost întemeietorul și părintele școlii cassiene, își va găsi un stăpîn nu mai puțin mare. Bunul meu Quadratus va corespunde acestei situații, îi va face cinste și îi va reda demnitatea și celebritatea ei de altădată, cînd din ea va ieși un orator tot atît de mare, pe cît de mare jurisconsult a fost celălalt. Cu bine.

VII, 25

C. Plinius către iubitul său Rufus

[Savanții necunoscuți]

Ce mulți erudiți, din pricina modestiei, sau a dorinței lor de liniște, sînt lipsiți de faimă sau uitați de ea! Pe de altă parte, cînd noi avem să facem o lectură sau să rostim un discurs, ne temem tocmai de aceia care își fac cunoscute scrierile, cîtă vreme cei care nu fac caz de ele le sînt cu mult superiori, tocmai pentru că prin tăcere cinstesc îndeletnicirea cea mai de seamă. Ceea ce scriu o scriu în cunoștință de cauză.

Terentius Iunior, după ce și-a îndeplinit cu extremă corectitudine funcțiile militare și chiar procuratura provinciei Narbonensis, s-a retras la țară, preferînd o viață tihnită în locul onorurilor care îl așteptau. Invitat odată la

https://biblioteca-digitala.ro

el, mă aşteptam să găsesc un bun tată de familie, un priceput cultivator al pămîntului şi aveam de gînd să-i vorbesc despre lucrurile cu care socoteam că se îndeletniceşte. Începusem chiar, cînd el, într-o conversaţie foarte savantă, m-a readus la literatură. Cită eleganţă în vorba lui, atît în latină cît şi în greacă! Căci stăpîneşte atît de bine amîndouă limbile, încît ţi se pare că excelează cu deosebire în aceea în care îl auzi vorbind. Ce mult a citit! Cît de multe ştie! Ai crede că e un om care trăieşte la Atena, nu în casa lui de la ţară. Ce să mai vorbim? M-a făcut să fiu mai timid, şi să mă tem de cei care trăiesc retraşi, aproape ca nişte ţărani, mai mult decît de aceia pe care îi ştiu foarte eruditi. Te sfătuiesc să faci la fel, căci în armată ca şi în lumea noastră a literaţilor sînt mulţi oameni civili[33] în aparenţă pe care, dacă-ţi dai osteneala să-i priveşti mai de aproape, îi vezi că sînt şi încinşi şi înarmaţi, şi chiar cu un talent strălucit. Cu bine.

VII, 26

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Învăţăminte de pe urma unei boli]

Zilele acestea boala unui prieten m-a făcut să-mi dau seama că niciodată nu sîntem mai buni ca atunci cînd sîntem bolnavi. Căci cine este ispitit de lăcomie, sau de ambiţie, sau de pasiune atunci cînd este bolnav? Nu este robul iubirii, nu rîvneşte la onoruri, disprefuieşte bogăţiile, şi îi ajunge oricît de puţin ar avea, de vreme ce în curînd le va părăsi pe toate. Atunci îşi aminteşte că există zei, că el este om; nu mai invidiază pe nimeni, nu mai admiră pe nimeni, nu mai disprefuieşte pe nimeni; nu mai dă atenţie şi nici nu-l mai interesează vorbele rele; se gîndeşte la băi şi la izvoare. Aceasta este grija supremă, dorinţa supremă şi, dacă îi e dat să scape de moarte, îşi alege pentru viitor o viaţă liniştită şi retrasă, adică una lipsită de primejdii şi fericită. Aşa că, ceea ce filozofii încearcă să-i înveţe pe alţii cu vorbe multe şi chiar în numeroase volume, eu pot să-ţi recomand pe scurt, şi ţie şi mie, şi anume să

https://biblioteca-digitala.ro

continuăm să avem sănătatea pe care, atunci cînd sîntem bolnavi, recunoaştem că voim să o avem. Cu bine.

VII, 27

C. Plinius către iubitul său Sura

[Fantomele]

Momentele de răgaz ne dau posibilitatea, mie, să studiez, ţie să-i înveţi pe alţii. De aceea aş dori foarte mult să ştiu dacă tu crezi că există fantome, dacă ele au o formă proprie şi vreo putere, sau dacă, fiind închipuiri fără consistenţă, ele capătă o înfăţişare doar în imaginaţia noastră tulburată de spaimă.

Eu sînt înclinat să cred că există, în primul rînd pentru că aud ce i s-a întîmplat lui Curtius Rufus. Fiind tînăr şi încă necunoscut, a făcut parte din suita aceluia care obţinuse guvernămîntul Africii. Se plimba pe înserat pe sub un portic; i-a apărut în faţă o femeie de o frumuseţe şi statură supraomenească; văzîndu-l îngrozit, aceasta i-a spus că ea este Africa şi că îi prevesteşte viitorul; că el se va întoarce la Roma, va îndeplini multe funcţii şi că se va reîntoarce chiar, fiind conducător suprem în aceeaşi provincie, unde va muri. Toate s-au adeverit. Mai tîrziu, cînd sosise la Cartagina şi cobora de pe corabie, se povesteşte că pe ţărm i-a apărut în faţă aceeaşi arătare. Desigur că, bolnav fiind şi presimţind viitorul după întîmplările din trecut, şi desprinzînd prevestirile rele din cele bune, el şi-a pierdut speranţa într-o vindecare, deşi nici unul dintre ai săi nu şi-o pierduse.

Şi acum nu găseşti că este şi mai înspăimîntător şi nu mai puţin surprinzător ceea ce am să-ţi spun aşa cum mi s-a povestit?

Exista la Atena o casă mare şi spaţioasă, dar despre care se spunea că e blestemată. În liniştea nopţii se auzea un zgomot de fiare şi dacă ascultai mai atent, distingeai un zăngănit de lanţuri, întîi mai departe, apoi tot mai aproape; apărea imediat o fantomă: un bătrîn în zdrenţe şi încovoiat de slăbiciune, cu o barbă lungă şi părul vîlvoi, cu lanţuri la picioare şi cătuşe la mîini, şi le scutura. Locatarii petre-

https://biblioteca-digitala.ro

ceau nopți de groază fără somn, sinistre și înfiorătoare. Nopțile de nesomn îi îmbolnăveau, și spaima tot mai mare le aducea moartea. Căci și în timpul zilei, chiar dacă fantoma nu se arăta, amintirea imaginii ei le apărea în fața ochilor și spaima dăinuia mai mult decît motivul spaimei. Din această pricină, casa, părăsită și pustie, a fost lăsată toată la dispoziția acelui monstru. S-a pus totuși un afiș, pentru cazul cînd cineva, fără să cunoască acest mare cusur al ei, ar fi voit să o cumpere sau să o închirieze.

A venit la Atena filozoful Athenodor [34], a citit afișul și, auzind prețul, care i s-a părut suspect de mic, s-a informat și a aflat totul și totuși, sau tocmai de aceea, a închiriat casa! Cînd a început să se însereze, pune să i se aștearnă un pat de lucru în încăperea din față, cere tăblițe, condei, lumină; își trimite toți oamenii în interiorul casei și el își concentrează atenția, ochii, mîna la scris, pentru ca imaginația lăsată fără frîu să nu plăsmuiască fantome pe care să le audă, și temeri deșarte. La început, peste tot, liniștea nopții, apoi zăngănit de fiare, lanțuri care se mișcă. El nu-și ridică ochii, nu lasă condeiul din mînă, se încăpățînează în atenția lui și refuză să audă. Atunci zgomotul crește, se apropie ca și cum s-ar auzi la ușă, apoi ca și cum ar fi trecut pragul. El se întoarce, vede și recunoaște arătarea despre care i s-a vorbit. Stătea acolo și făcea semn cu degetul, ca și cum l-ar chema. Athenodor îi face și el semn cu mîna să aștepte puțin și se apleacă din nou asupra tăblițelor și condeiului. Fantoma făcea acum să răsune lanțurile deasupra capului celui care scria. Athenodor se întoarce iarăși și, văzînd că fantoma îi face același semn ca mai înainte, ia lampa fără să mai zăbovească și o urmează. Fantoma mergea cu pași rari, ca sub povara lanțurilor. După ce a ieșit în curtea casei, a dispărut dintr-odată, părăsindu-și însoțitorul. Rămas singur, Athenodor pune pe locul acela, ca semn, o grămadă din frunze și iarbă. A doua zi se duce la magistrați și-i roagă să dea dispoziții să se sape în locul acela. Au fost găsite oseminte legate în lanțuri și care, după ce carnea putrezise cu timpul din cauza umezelii din pămînt, rămăseseră goale și roase de lanțuri. Au fost adunate și îngropate de autorități. După aceea casa nu a mai

https://biblioteca-digitala.ro

fost vizitată de spiritul mortului, care a fost îngropat după datină.

Şi acestea sînt lucruri auzite de la alţii, şi pe care le cred; pot şi eu să-i asigur pe alţii despre următoarea întîmplare. Am un libert nu lipsit de cultură. El dormea în acelaşi pat cu fratele lui mai mic. Acestuia i s-a părut că vede pe cineva aşezîndu-se pe pat, apropiind de capul lui foarfecele şi chiar tăindu-i părul din creştet. Cînd s-a făcut ziuă el a văzut că este tuns în creştet şi a găsit pe jos părul tăiat. La scurt timp după aceea ceva asemănător a confirmat întîmplarea precedentă. Tînărul sclav dormea împreună cu ceilalţi în dormitorul elevilor; au venit pe fereastră (povesteşte el) doi oameni în tunică albă, i-au tăiat părul cînd el era în pat şi au plecat pe unde au venit. La lumina zilei s-a văzut şi că el era tuns şi părul împrăştiat în jurul lui. N-a urmat nimic demn de reţinut, decît doar faptul că nu am mai fost acuzat cum aş fi fost, dacă Domiţian, sub care s-au petrecut aceste întîmplări, ar mai fi trăit. Căci s-a găsit în scrinul lui ceva scris de Carus [35] referitor la mine; de aici poţi deduce că, deoarece obiceiul celor acuzaţi era să-şi lase părul lung, părul tuns al sclavilor mei a fost un semn că pericolul care mă ameninţa trecuse [36].

Prin urmare te rog să faci apel la toată erudiţia ta. Problema e demnă să o cercetezi cît mai atent şi mai îndelung, şi nici eu nu sînt nedemn să-mi împărtăşeşti din comoara ta de cunoştinţe. Şi chiar dacă ai să studiezi problema sub ambele aspecte, cum îţi este obiceiul, să înclini totuşi mai mult către unul din ele, ca să nu mă laşi suspendat între nelinişte şi nesiguranţă, deoarece motivul pentru care ţi-am cerut sfatul a fost tocmai ca să scap de îndoieli. Cu bine.

VII, 28

C. Plinius către iubitul său Septicius

[Cultul prieteniei]

Spui că am fost criticat în prezenţa ta pentru faptul că îmi laud peste măsură prietenii în orice împrejurare. Îmi recunosc greşeala, şi chiar mă mîndresc cu ea. Căci

https://biblioteca-digitala.ro

ce poate fi mai lăudabil decît vina de a fi generos? Şi cine sînt ăştia care îmi cunosc prietenii mai bine decît mine? Admiţînd că ei îi cunosc mai bine, de ce mă invidiază pentru o greşeală atît de nevinovată? Şi dacă prietenii mei nu sînt aşa cum îi laud eu, eu tot sînt fericit pentru că îmi par că sînt aşa. Prin urmare să-şi îndrepte către alţii aceste griji pline de stîngăcie, căci nu sînt puţini cei care consideră că a-ţi vorbi de rău prietenii denotă libertate de gîndire; pe mine nu mă vor face niciodată să cred că îi iubesc prea mult pe ai mei. Cu bine.

VII, 29

C. Plinius către iubitul său Montanus

[Mormîntul lui Pallas]

Ai să rizi, apoi ai să te revolţi, şi iarăşi ai să rîzi, cînd ai să citeşti ceea ce nu ai putea crede, dacă nu ai citi. Există pe via Tiburtina[37], înainte de prima piatră de hotar (am notat de curînd) monumentul funerar al lui Pallas[38] cu următoarea inscripţie: „Pentru fidelitatea şi pioşenia faţă de stăpînii săi, senatul i-a decernat însemnele pretoriene şi cincisprezece milioane sesterţi, dar el s-a mulţumit numai cu onorurile". E adevărat că eu nu m-am mirat niciodată de ceea ce-ţi aduce norocul, mai degrabă decît chibzuinţa; totuşi această inscripţie mi-a dovedit mai mult ca orice, cît de false şi de absurde sînt aceste onoruri, azvîrlite uneori în asemenea noroi, în asemenea gunoaie, şi pe care, în sfîrşit, acest nemernic a avut îndrăzneala şi să le primească, şi să le refuze, şi chiar să dea posterităţii un exemplu de modestie. Dar de ce mă revolt? Mai bine să rîd, pentru ca aceia care, din fericire, ajung de rîsul lumii, să nu creadă cumva că au dobîndit ceva extraordinar. Cu bine.

VII, 30

C. Plinius către iubitul său Genitor

[Ocupaţii la ţară]

Sînd îndurerat că ai pierdut un elev de mari speranţe, cum spui tu. Cum să nu-mi închipui că boala şi moartea

https://biblioteca-digitala.ro

lui te-au împiedicat să lucrezi, cînd tu eşti foarte scrupulos în toate îndatoririle tale, şi eşti aşa de ataşat de cei pe care îi preţuieşti? Pe mine ocupaţiile citadine mă urmăresc şi aici, căci nu lipsesc oamenii care să mă cearâ ca judecător sau arbitru. La acestea se adaugă plîngerile ţăranilor, care după absenţa mea îndelungată, sînt în drept să abuzeze de urechile mele. Mai este şi obligaţia de a arenda pămîntul, treabă foarte plicticoasă, căci rareori găseşti arendaşi pricepuţi [39]. Din aceste pricini nu pot să lucrez decît printre picături, totuşi lucrez, căci şi scriu ceva şi citesc. Dar cînd citesc îmi dau seama, prin comparaţie, cît de prost scriu, cu toate că tu mă încurajezi punînd lucrarea mea despre răzbunarea lui Helvidius [40] alături de discursul lui Demosthene Κατά Μειδίου * pe care, fără îndoială, l-am avut în mînă cînd am scris lucrarea mea, dar nu pentru a rivaliza cu el (căci ar fi o nesăbuinţă şi aproape o nebunie), ci ca să-l imit ca pe un model, în măsura în care-mi permitea distanţa între un talent excepţional şi altul neînsemnat, şi diversitatea cauzelor. Cu bine.

VII, 31

C. Plinius către iubitul său Cornutus

[Laudă lui Claudius Pollio]

Claudius Pollio doreşte să fie prietenul tău şi merită, tocmai pentru faptul că o doreşte, şi-apoi pentru că şi el ţine la tine. Căci aproape nimeni nu poate să pretindă aşa ceva, fără să o şi facă. De altfel e un bărbat drept, integru, liniştit şi peste măsură de modest, dacă se poate să fie cineva modest peste măsură. Cînd făceam armata împreună l-am putut cunoaşte mai de aproape şi nu numai ca tovarăş de arme. Comanda un escadron de o mie de oameni. Eu, care primisem de la legatul consular [41] ordin să verific registrele escadroanelor şi cohortelor, pe cît de mare şi condamnabilă lăcomie am găsit la unii, o adevărată dezordine, pe atît de desăvîrşită corectitudine şi conştiinciozitate plină de grijă la el. Înaintat apoi în cele mai importante

* Împotriva lui Midias.

https://biblioteca-digitala.ro

funcţii de conducere, în nici o împrejurare n-a fost ispitit să se abată de la principiile de cumpătare înnăscute la el. Nu s-a îmbătat de succes niciodată în funcţiile atît de diverse pe care le-a îndeplinit, nu şi-a dezminţit niciodată faima neobosită, de bunătate, şi a făcut faţă tuturor îndatoririlor lui cu aceeaşi tărie sufletească, cu care îndură acum inactivitatea. E adevărat, a renunţat pentru un timp la această tihnă şi şi-a întrerupt-o, spre lauda lui, fiind luat de prietenul nostru Correllius ca ajutor pentru operaţiile de cumpărare şi distribuire a pămînturilor ca urmare a generozităţii împăratului Nerva. Nu e demn de toată lauda faptul că tocmai el a fost preferat de omul cel mai de seamă, care avea atîtea posibilităţi de alegere? Şi-apoi cu cît respect şi cu cîtă statornicie îşi cultivă prietenii — poţi să deduci din aprecierile de pe urmă ale multora, printre care şi Annius Bassus, un cetăţean de vază, a cărui amintire dăinuie şi se propagă datorită elogiului plin de recunoştinţă făcut de Pollio, care a publicat şi o carte despre viaţa acestuia (căci are un cult pentru literatură, ca şi pentru alte arte nobile). Este un lucru foarte frumos şi care merită laude tocmai pentru raritatea lui, cîtă vreme majoritatea oamenilor nu mai pomenesc de morţi, decît ca să se jeluiască [42]. Pe omul acesta, care doreşte atîta prietenia ta, primeşte-l cu braţele deschise, ai încredere în mine; mai mult, cheamă-l chiar la tine şi iubeşte-l ca şi cum i-ai arăta recunoştinţă. Căci după legile prieteniei, acela care face începutul nu trebuie socotit debitor, ci creditor. Cu bine.

VII, 32

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Salută cu bucurie eliberarea unor sclavi]

Sînt încîntat că sosirea dragului meu Tiro ţi-a făcut plăcere [43]; însă ceea ce îmi scrii, că, profitîndu-se de ocazia oferită de proconsul, s-au eliberat o mulţime de sclavi, mă bucură în mod deosebit. Căci doresc ca oraşul nostru să prospere în toate privinţele, dar în special prin numărul de cetăţeni [44]; aceasta este pentru un oraş cea mai solidă apă-

https://biblioteca-digitala.ro

rare. Și, fără să fiu un ambițios, mă bucură totuși ceea ce adaugi, că am fost ridicați în slavă, și tu și eu, prin elogii și mulțumiri. Căci așa cum spune Xenofon ἥδιστον ἄκουσμα ἔπαινος*, mai cu seamă cînd știi că o meriți. Cu bine.

VII, 33

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Un gest frumos al lui Plinius]

Am presimțirea, și presimțirea nu mă înșeală, că istoriile tale vor fi o operă nepieritoare. Cu atît mai mult doresc (îți mărturisesc cu candoare) să am și eu un loc în ele. Căci dacă de obicei ne îngrijim ca portretul nostru să fie executat de cel mai bun artist, nu trebuie oare să dorim ca faptele noastre să aibă parte de un scriitor ca tine care să le preamărească? Așa dar îți povestesc o faptă a mea, deși ea nu poate scăpa atenției tale, deoarece se află în actele oficiale, ți-o povestesc totuși, pentru ca să te convingi cîtă plăcere îmi va face, dacă această faptă, al cărui merit a crescut datorită primejdiei, va fi pusă în valoare prin talentul tău, prin mărturia ta.

Senatul mă alesese pe mine și pe Herennius Senecio ca avocați ai provinciei Baetica împotriva lui Baebius Massa[45] și, după condamnarea lui Massa, senatul hotărîse ca bunurile acestuia să fie date în custodie statului[46]. Senecio, aflînd că reclamațiile vor da mult de lucru consulilor, m-a căutat și mi-a spus: „În aceeași bună înțelegere, cu care am dus la bun sfîrșit acuzarea pe care am susținut-o, să ne ducem la consuli și să le cerem să nu îngăduie să fie irosite[47] bunurile asupra cărora ei trebuie să vegheze". I-am răspuns: „De vreme ce sîntem avocați numiți de senat, bagă bine de seamă dacă nu socoți că rolul nostru s-a sfîrșit odată ce procesul s-a încheiat în fața senatului". El însă: „Tu, pe care nu te leagă nimic de această provincie în afară de serviciul ce i l-ai făcut, și acesta acum de curînd, poți să pui punct misiunii tale cînd vrei; eu însă sînt și născut acolo, am fost și cvestor în această provincie". Atunci eu i-am

* Lauda sună bine la urechi.

https://biblioteca-digitala.ro

spus: „Dacă tu ai hotărît aşa şi ai chibzuit bine, voi fi alături de tine, ca să nu fii singur în caz de neplăceri". Ne-am dus la consuli; Senecio vorbeşte cum cerea împrejurarea, adaug şi eu ceva. Abia am terminat de vorbit că Massa, plîngîndu-se că Senecio a dat dovadă, nu de corectitudine de avocat, ci de răutatea unui duşman, îl acuză de crimă de lezmajestate [48]. Se îngrozesc cu toţii, eu însă iau cuvîntul: „Mă tem, străluciţi consuli, ca Massa, trecîndu-mă sub tăcere, să nu fi dat să se înţeleagă că mă suspectează de prevaricaţie, deoarece nu a declarat că mă acuză şi pe mine". Cuvinte care au fost reţinute şi pentru moment, şi au fost după aceea subiectul multor discuţii. În adevăr, divinul Nerva (căci şi ca particular [49] el urmărea tot ce se întîmpla în stat) mi-a trimis o scrisoare foarte impresionantă, felicitîndu-mă nu numai pe mine, dar şi vremurile care au avut parte de un exemplu pe măsura strămoşilor noştri (aşa s-a exprimat). Toate acestea, oricare ar fi importanţa lor, tu le vei face mai cunoscute, mai strălucite, mai măreţe [50]; nu-ţi cer însă să exagerezi importanţa faptelor. Căci nici istoria nu trebuie să treacă de limitele adevărului, iar pentru faptele vrednice de cinstire, adevărul este suficient. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA VIII

1

C. Plinius către iubitul său Septicius

[Îngrijorat de boala lui Encolpius]

Am călătorit bine, numai că unii din oamenii mei au avut de suferit de pe urma arşiţei cumplite. Iar Encolpius, care este lectorul meu, mîna mea dreaptă, şi în ocupaţiile mele ca şi în distracţii, a scuipat sînge din cauza prafului care i-a iritat faringele. Ce trist pentru el, ce dureros şi pentru mine, dacă el va deveni inapt pentru preocupările intelectuale, cînd pentru el preocupările intelectuale sînt suprema mulţumire! Cine va mai citi ca el, cine va mai îndrăgi ca el micile mele lucrări? Pe cine voi mai asculta cu atîta plăcere? Dar zeii îmi făgăduiesc că va fi bine. Hemoragia s-a oprit, durerea s-a potolit. Şi-apoi el este cumpătat, eu îl menajez, medicii sînt plini de grijă. În plus, aerul curat, izolarea, liniştea îi asigură atît însănătoşirea cît şi odihna. Cu bine.

VIII, 2

C. Plinius către iubitul său Calvisius

[Fixarea preţului la recolta de struguri]

Unii se duc la moşiile lor ca să se întoarcă mai bogaţi, eu, ca să mă întorc mai sărac. Vîndusem recolta de struguri după o adevărată licitaţie printre cumpărători. Îi ispitea preţul, şi cel fixat, şi acela în care sperau. Speranţă înşelătoare. Era simplu să le fac tuturor aceeaşi reducere, dar nu prea era echitabil. Iar mie mi se pare extrem de frumos să te conduci după dreptate şi acasă ca şi în public, în lucrurile mărunte ca şi în cele importante, în treburile tale personale, ca şi în ale altora. Căci dacă greşelile sînt egale, egale sînt şi meritele. Aşa dar, ca să nu plece nimeni

https://biblioteca-digitala.ro

„cu mîinile goale", le-am făcut tuturor reducere a opta parte din prețul de cumpărare; pe urmă m-am ocupat separat de aceia, care investiseră sume mari pentru achiziționare, căci și pe mine mă ajutaseră mai mult, și ei riscaseră mai mult. Așa că, pentru aceia care cumpăraseră în valoare mai mare de zece mii de sesterți, am mai adăugat la acea a opta parte comună tuturor, oficială aș putea spune, a zecea parte din suma care depășea zece mii sesterți. Dar mi-e teamă că nu m-am exprimat prea clar, am să expun mai limpede acest calcul. Cei care au cumpărat în valoare de 15 mii sesterți au avut și o reducere de o optime pentru 15 mii, și una de o zecime pentru cinci mii sesterți.

Pe lîngă acestea, gîndindu-mă că unii au achitat o bună parte din banii datorați, alții mai puțin, și alții nimic, am considerat că nu e cîtuși de puțin just ca aceia care nu-și onoraseră obligațiile de plată să beneficieze la fel cu ceilalți de generozitatea reducerii acordată de mine. Așa că acelora care plătiseră le-am redus și a zecea parte din suma plătită.

M-am gîndit că e cea mai indicată modalitate de a da satisfacție fiecăruia după merit, pentru trecut, iar pentru viitor, de a-i ispiti pe toți nu numai să cumpere, dar și să plătească. Acest raționament sau această înlesnire m-a costat, dar a meritat prețul. Căci în tot ținutul sînt lăudate și inovația cu reducerea și sistemul. Și chiar aceia care nu au fost, cum se spune, măsurați cu aceeași prăjină, ci diferențiat de proporțional, cu cît erau mai buni și mai cinstiți, cu atît mai plini de recunoștință au plecat de la mine văzînd că la mine
ἐν δὲ ἰῇ τιμῇ ἡμὲν κακὸς ἠδέ καὶ ἐσθλός*. Cu bine.

VIII, 3

C. Plinius către iubitul său Sparsus

Îmi dai să înțeleg că ultima mea carte pe care ți-am trimis-o îți place cel mai mult dintre toate cărțile mele. Aceasta este și părerea unui mare erudit. Cu atît mai mult

* Cei buni nu sînt puși la rînd cu cei răi.

https://biblioteca-digitala.ro

sînt încredințat că nici unul nu vă înșelați, deoarece este greu de crezut că vă înșelați și unul și altul, și-apoi îmi mai fac și eu iluzii. E adevărat că ultima lucrare mi se pare întotdeauna desăvîrșită, și de aceea acum îi prefer acestei cărți discursul publicat recent, și pe care ți-l voi transmite de îndată ce voi găsi un curier de încredere. Ți-am trezit curiozitatea și mi-e teamă că vei fi decepționat cînd vei avea discursul în mînă. Dar pînă atunci așteaptă-l ca pe un discurs care urmează să-ți placă (și poate că îți va plăcea). Cu bine.

VIII, 4

C. Plinius către iubitul său Caninius

[Un poem despre războaiele cu dacii]

Foarte bine faci că te pregătești să scrii [1] despre războiul cu dacii. Căci unde mai găsești un subiect atît de actual, atît de bogat, atît de vast, în sfîrșit atît de plin de poezie și, cu toate că faptele sînt adevărate, atît de fabulos? Vei vorbi despre schimbarea albiei unor fluvii noi, despre poduri noi aruncate peste fluvii [2], despre tabere cocoțate pe munți prăpăstioși, despre un rege care, izgonit din domnie, alungat chiar din viață, nu-și pierde deloc nădejdea; și pe deasupra, despre sărbătorirea a două triumfuri, unul pentru prima oară asupra unui popor pînă atunci neînfrînt, celălalt — pentru ultima oară. O singură, dar extremă dificultate, și anume că este o teribilă cutezanță să te măsori cu aceste fapte în poezie, chiar pentru talentul tău, care poate atinge totuși sublimul și poate să se ridice pînă la înălțimea celor mai măreațe opere. O dificultate mai este și aceea că numele proprii barbare și sălbatice, în primul rînd chiar acela al regelui, nu sînt potrivite pentru versurile grecești. Dar nu există obstacol care, cu măiestrie și trudă, să nu poată fi, dacă nu învins, măcar atenuat. Și-apoi, dacă lui Homer i se iartă, pentru ca versul să fie mai curgător, să scurteze, să lungească sau să modifice cuvintele grecești, care se pretează la aceste procedee, de ce să nu-ți fie iertată și ție o asemenea îndrăzneală, mai ales că nu este un capriciu, ci o necesitate? Prin urmare, conform legilor poe-

https://biblioteca-digitala.ro

ticei, după invocarea zeilor și, dintre zei, a aceluia ale cărui fapte, lucrări, înțelepciune ai de gînd să le preamărești, dezleagă odgoanele, întinde pînzele și, atunci cînd ai să o faci, lasă-te în voia talentului. Căci de ce n-aș vorbi și eu poetic cu un poet?

Și acum iată condițiile mele: să-mi trimiți, pe măsură ce termini, ceea ce scrii, ba chiar înainte de a le desăvîrși, așa cum îți ies de sub condei, asemenea unor nou-născuți. Ai să-mi răspunzi că aceste părți izolate nu pot să-mi placă la fel ca un tot bine închegat, că aceste ciorne nu pot să-mi placă la fel ca atunci cînd sînt desăvîrșite. Știu. De aceea și eu le voi lua în considerare ca pe niște ciorne, le voi privi ca pe niște părți ale unui întreg, și vor aștepta în scrinul mau cizelarea finală a ta. Îngăduie-mi, pe lîngă celelalte chezășii ale prieteniei tale, să cunosc chiar și acele lucrări pe care nu ai vrea să le cunoască nimeni. În concluzie, poate îmi va fi dat să aprob și să laud cu atît mai mult scrierile tale, cu cît mi le vei trimite mai tîrziu și cu mai multă precauție, dar pe tine te voi iubi și te voi lăuda cu atît mai mult, cu cît mi le vei trimite mai repede și fără atîta precauție. Cu bine.

VIII, 5

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Moartea soției lui Macrinus]

Grea lovitură pentru prietenul nostru Macrinus, pierderea soției lui, un exemplu unic, chiar dacă ar fi trăit pe vremuri. Au dus traiul împreună treizeci și nouă de ani fără cea mai mică umbră de neînțelegere. Cît respect i-a arătat ea soțului ei, fiind ea însăși demnă de tot respectul! Cîte virtuți excepționale întîlnite la vîrste diferite s-au întrunit și s-au îmbinat la ea! Pe bună dreptate Macrinus are mîngîierea că a avut atîta vreme alături de el o femeie ca ea, dar acum este cu atît mai nemîngîiat pentru că a pierdut-o. Căci dacă ai avut parte de o fericire, durerea de a o pierde e mai mare. Voi fi așa dar îngrijorat pentru un pieten atît de drag, pînă cînd va putea accepta să-și abată gîndul de la durerea lui, îngăduind astfel rănii lui să se

https://biblioteca-digitala.ro

tămăduiască, şi acestea nu i le poate aduce decît resemnarea în faţa soartei şi trecerea timpului, atunci cînd va fi sătul de durere. Cu bine.

VIII, 6

C. Plinius către iubitul său Montanus

[Din nou despre onorurile acordate lui Pallas]

Trebuie să fi aflat din scrisoarea mea faptul că am observat de curînd monumentul funerar al lui Pallas cu această inscripţie: „Pentru fidelitatea şi pioşenia faţă de stăpînii săi, senatul i-a decernat însemnele pretoriene şi cincisprezece milioane de sesterţi, dar el s-a mulţumit numai cu onorurile". După aceea am considerat că merită osteneala să caut chiar decretul senatului. L-am găsit — atît de exagerat şi de emfatic, încît inscripţia aceea plină de trufie pare modestă şi chiar umilă. Să vină şi să se compare cu el, nu zic cei de demult, cei ca alde Africanus[3], Achaius[4], Numantinus[5], dar şi cei mai aproape de noi — ca alde Marius, Sulla, Pompei, ca să nu merg mai departe; gloria lor va fi cu mult mai prejos de aceea a lui Pallas. Cei care au dat acest decret or fi fost oare ironici, sau neinspiraţi? Aş spune că au fost ironici, dacă ironia nu ar fi deplasată în senat; să zic că au fost nişte neinspiraţi, dar nimeni, oricît de neinspirat, nu poate fi constrîns să se înjosească într-atîta. Să fie ambiţia sau pofta de a parveni? Dar cine e atît de dement, încît să vrea să parvină înjosindu-se pe el şi înjosind întregul stat, într-o ţară în care avantajul supremei demnităţi este să poţi fi primul care să-l lauzi pe Pallas în senat?

Nu mai vorbesc de faptul că sclavului Pallas i s-au oferit însemnele pretoriene, căci nişte sclavi i le-au oferit; nu mai vorbesc de faptul că s-a hotărît că trebuie nu numai încurajat, dar chiar obligat să poarte inelul de aur, căci ar fi fost ceva contrar prestigiului senatului dacă un pretorian ar fi purtat inel de fier. Şi acestea sînt fleacuri fără importanţă; ceea ce nu trebuie uitat este faptul că în numele lui Pallas, senatul (şi curia[6] nu a fost purificată după aceea), în numele lui Pallas, senatul mulţumeşte împăra-

https://biblioteca-digitala.ro

tului şi pentru că acesta a vorbit de Pallas copleşindu-l cu laude nemăsurate, şi pentru că i s-a dat senatului posibilitatea să-şi dovedească bunăvoinţa faţă de Pallas. Ce poate fi mai frumos pentru senat decît să-şi arate toată recunoştinţa faţă de Pallas? Şi mai departe: „Pentru ca Pallas, faţă de care toţi recunosc că îi sînt obligaţi, să primească răsplata pe care o merită din plin pentru deosebita sa fidelitate, pentru zelul său deosebit ...“ S-ar putea crede că a extins graniţele imperiului, că a redat republicii oştile. Şi în continuare: „Deoarece senatul şi poporul roman nu-şi pot dovedi generozitatea cu mai multă recunoştinţă decît dacă li se îngăduie să adauge ceva la bunurile acestui atît de cumpătat şi atît de fidel păzitor al bogăţiilor împăraţilor ...“ Aceasta era atunci dorinţa senatului, aceasta era bucuria fără seamăn a poporului, aceasta era cea mai plină de recunoştinţă modalitate de a dovedi generozitate — să adauge la bunurile lui Pallas ceva sustras din avutul obştesc. Şi cele ce urmează: că senatul a vrut să hotărască să i se dea din vistieria statului cincisprezece milioane de sesterţi şi, cu cît intenţiile lui Pallas erau mai străine de o atare lăcomie, cu atît erau mai insistente rugăminţile adresate părintelui statului, ca să-l constrîngă să se supună voinţei senatului. În adevăr, mai lipsea ca tratativele cu Pallas să fie duse prin intermediul autorităţilor publice, ca Pallas să fie rugat să se supună voinţei senatului, ca însuşi împăratul să-l apere şi să-l ocrotească împotriva acelei trufaşe modestii, pentru a nu dispreţui cele cincisprezece milioane de sesterţi. Şi le-a dispreţuit: asemenea bogăţii fiindu-i oferite de stat, a fost singura modalitate de a se arăta mai neobrăzat decît dacă le-ar fi primit. Senatul însă, lăsînd impresia că regretă, copleşeşte cu laude şi acest refuz, şi încă cu următoarele cuvinte: „dar pentru că prea bunul nostru împărat şi părinte al tuturora, la rugămintea lui Pallas, a fost de acord să-l scutească de obligaţia de a se supune acelei prevederi a decretului referitoare la acordarea celor cincisprezece milioane de sesterţi din vistieria statului, senatul declară că, deşi a încercat la început să decearnă lui Pallas, pe drept şi cu dragă inimă, această sumă împreună cu celelalte onoruri pentru fidelitatea şi zelul său, totuşi s-a conformat şi în această privinţă voinţei

https://biblioteca-digitala.ro

împăratului, considerînd că nu are dreptul să i se împotrivească în nici o împrejurare". Imaginează-ţi-l pe Pallas opunînd oarecum un veto decretului senatului, temperînd onorurile care i se acordă şi refuzînd cele cincisprezece milioane de sesterţi ca fiind ceva exagerat, în timp ce însemnele pretoriene le-a primit ca pe ceva mai modest; imaginează-ţi-l pe împărat conformîndu-se rugăminţilor, sau mai curînd poruncii libertului său în faţa senatului (căci un libert care îl roagă ceva pe stăpînul său în faţa senatului înseamnă că îi porunceşte[7]); imaginează-ţi senatul declarînd în faţa tuturor că a încercat la început să decearnă lui Pallas, pe drept şi cu dragă inimă această sumă împreună cu celelalte onoruri, şi că ar fi perseverat în aceasta, dacă nu s-ar fi conformat voinţei împăratului, căreia nu are dreptul să i se împotrivească în nici o împrejurare. Astfel, pentru ca Pallas să nu primească cele cincisprezece milioane din vistieria statului, a fost nevoie de modestia lui, de obedienţa senatului, care tocmai în această împrejurare nu s-ar fi conformat voinţei împăratului, dacă ar fi considerat că are dreptul să nu se conformeze.

Şi crezi că cu asta s-a terminat? Stai să auzi ceva şi mai şi: „iar pentru că este util să fie popularizată pretutindeni generozitatea împăratului — întotdeauna gata pentru a lăuda şi răsplăti pe cei care merită, şi mai cu osebire în acele locuri unde ea poate îndemna la imitarea aceluia căruia el i-a încredinţat grija intereselor sale, şi unde fidelitatea extraordinară a lui Pallas şi dezinteresul lui pot, prin exemplul propriu, provoca rîvna unei emulaţii atît de lăudabile— ceea ce eminentul nostru împărat a citit de curînd, în a zecea zi înainte de calendele lui februarie, în plenul adunării noastre, ca şi decretele senatului date în legătură cu aceste fapte, să fie săpate pe o placă de bronz care să fie fixată lîngă statuia divinului Iulius îmbrăcat cu platoşa[8]". Nu li s-a părut destul că lăcaşul senatului a fost martorul unor asemenea înjosiri, au ales locul cel mai frecventat în care să fie expusă inscripţia, pentru a fi citită de contemporani şi de posteritate. Şi au hotărît să fie gravate în bronz toate onorurile acordate acestui nerușinat sclav eliberat, chiar şi acelea pe care le-a refuzat şi pe care nu le-a exercitat decît în mintea celor care i le-au decernat. Au fost gra-

https://biblioteca-digitala.ro

vate şi săpate în monumente publice şi nepieritoare însemnele pretoriene ale lui Pallas întocmai ca tratatele în antichitate, întocmai ca legile sacre [9]. Împăratul, senatul, Pallas însuşi au fost atît de ... nici nu găsesc un cuvînt potrivit — încît au hotărît ca Pallas să-şi ţintuiască în faţa ochilor tuturor neobrăzarea, împăratul — slăbiciunea, senatul — servilismul. Şi nu s-au sfiit să găsească acestei ruşini o raţiune, o raţiune nobilă şi frumoasă, în adevăr: ca prin exemplul recompenselor acordate lui Pallas să-i stimuleze pe ceilalţi să rivalizeze în rîvnă cu el. Aşa de desconsiderate erau onorurile, chiar şi acelea pe care Pallas nu le dispreţuia; şi totuşi se găseau oameni din familii onorabile, care să ceară şi să dorească ceea ce vedem că se acordă unui libert, că se făgăduieşte unor sclavi [10].

Cît mă bucur că nu am trăit în acele vremuri, de care mi-e ruşine ca şi cum aş fi trăit atunci! Nu mă îndoiesc că şi tu gîndeşti la fel (ştiu ce spirit independent şi cinstit eşti) de aceea, chiar dacă mi-am arătat uneori indignarea într-o măsură excesivă [11] poate pentru o scrisoare, e mai uşor pentru tine să crezi că m-am plîns prea puţin decît prea mult. Cu bine.

VIII, 7

C. Plinius către iubitul său Tacitus

Mi-ai trimis cartea ta, nu ca un profesor altui profesor, nici ca un elev altui elev (cum scrii tu), ci ca un profesor unui elev (căci tu eşti profesorul, eu elevul; şi mă readuci chiar la şcoală, cînd eu sărbătoresc încă Saturnalele). Nu puteam continua figura de stil, ca să dovedesc tocmai prin aceasta că eu nu trebuie să mă consider nici măcar elevul tău, cu atît mai puţin profesorul tău? Totuşi îmi voi asuma rolul de profesor şi voi exercita asupra cărţii tale dreptul pe care mi l-ai dat, cu o libertate cu atît mai mare, cu cît în acest răstimp nu am de gînd să-ţi trimit nimic din lucrările mele, pe care să te poţi răzbuna. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

VIII, 8

C. Plinius către iubitul său Romanus

[Izvoarele rîului Clitumnus]

Ai văzut vreodată izvoarele rîului Clitumnus[12]? Dacă nu le-ai văzut încă (şi cred că nu, căci altfel mi-ai fi vorbit de ele), du-te să le vezi; eu le-am văzut de curînd şi regret că aşa de tîrziu.

Un deal nu prea înalt, umbrit de păduri de chiparoşi bătrîni; la poalele lui ţîşneşte izvorul, care se răsfiră în mai multe firicele de apă inegale şi, după ce scapă din vîrtejul pe care-l formează, se întinde în albie, limpede şi cristalin de poţi număra banii pe care îi arunci în el sau pietrele care sclipesc. După aceea el curge năvalnic, nu ca urmare a înclinării terenului, ci în virtutea volumului de apă şi a greutăţii lui. E încă un izvor, şi e deja un rîu lat, purtînd chiar corăbii care, şi atunci cînd se încrucişează şi se îndreaptă în direcţii opuse, îşi află drum şi răzbesc la liman; curentul e atît de puternic, încît o corabie dusă de apă nu are nevoie de vîsle, deşi locul nu e înclinat, şi îi este foarte greu să reziste împotriva curentului, chiar ajutîndu-se cu vîsle şi prăjini. În plimbările cu barca, fie pentru recreere, fie pentru agrement, e o plăcere să treci de la efort la repaus, sau de la repaos la efort, schimbînd direcţia.

Malurile lui sînt acoperite de frasini mulţi, de mulţi plopi ale căror imagini oglindite în transparenţa undelor verzi le poţi număra. Apa e rece ca gheaţa şi tot atît de strălucitoare. În apropiere este un templu vechi şi venerat; înăuntru, statuia zeului Clitumnus, îmbrăcat şi împodobit cu toga pretextă. Oracolele indică prezenţa divinităţii, ca şi a profeţiilor. Împrejur sînt răspîndite mai multe capele, cu tot atîtea zeităţi. Fiecare cu cultul ei, cu numele ei, şi unele chiar cu izvoarele lor, căci în afară de acela principal, oarecum mama celorlalte, sînt mai multe izvoraşe, care îşi au obîrşia lor; acestea îşi unesc apele într-un rîu, peste care se trece pe un pod: este hotarul între ţinutul sacru şi cel profan; în amonte e permisă numai navigaţia, în aval e permis şi înotul. Locuitorii din Hispellum, cărora divinul Augustus le-a dat în dar locul acela, oferă băi gratuite, oferă şi ospi-

https://biblioteca-digitala.ro

talitate. Şi nu lipsesc nici vilele care sînt instalate pe mal, ademenite de frumuseţea rîului.

Pe scurt, totul te va încînta. Căci vei avea şi ce să studiezi, şi vei citi pe toate coloanele şi pe toate zidurile o grămadă de inscripţii făcute de o mulţime de oameni care slăvesc izvorul acela şi pe divinitatea lui. Pe multe ai să le lauzi, de unele ai să rîzi, deşi tu, cu bunătatea ta, n-ai să rîzi de nici una. Cu bine.

VIII, 9

C. Plinius către iubitul său Ursus

De mult n-am mai pus mîna pe carte sau pe condei, de mult nu mai ştiu ce e odihna, ce e liniştea, ce înseamnă acea inactivitate atît de plăcută: să nu faci nimic, să nu fii nimic; în aşa măsură multiplele interese ale prietenilor mei nu-mi îngăduie nici o clipă de răgaz sau de studiu. Căci nu există studii, oricît de importante, care să nu poată fi sacrificate îndatoririlor de prieten, pe care tocmai studiile ne învaţă să le respectăm cu sfinţenie. Cu bine.

VIII, 10

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[O veste rea]

Cu cît doreşti mai mult să-ţi dăruim strănepoţi, cu atît vei fi mai îndurerat aflînd că nepoata ta a avut un avort. Cu o inocenţă copilărească, nu şi-a dat seama că este însărcinată şi de acee nu a avut prudenţa necesară unei femei însărcinate, şi a făcut ceea ce nu trebuie să facă. A ispăşit această greşală, care a fost pentru ea o lecţie severă, fiind la un pas de moarte. Prin urmare, aşa cum trebuie să te împaci, cu părere de rău, cu o bătrîneţe lipsită încă o dată de urmaşii de care parcă te şi bucurai, tot aşa trebuie să mulţumeşti zeilor pentru că te-au privat deocamdată de strănepoţi, ca să-ţi salveze nepoata, pentru a ţi-i putea reda într-o

https://biblioteca-digitala.ro

zi; e o speranță mai îndreptățită acum prin însăși această sarcină care, chiar dacă a avut urmări nefericite, e o dovadă de fecunditate. Sînt argumentele cu care te încurajez, te îndemn, te consolez acum și pe tine, ca și pe mine. Tu nu dorești cu mai multă ardoare strănepoți, decît doresc eu copii, care se vor bucura, atît din partea ta cît și dintr-a mea, de un drum netezit către demnități, de nume cunoscute pînă departe și de strămoși care nu au apărut peste noapte. Măcar să se nască și să schimbe în bucurie această durere a noastră! Cu bine.

VIII, 11

C. Plinius către scumpa sa Hispulla

[Vești despre Calpurnia]

Cînd mă gîndesc că afecțiunea ta pentru fiica fratelui tău e mai duioasă chiar decît dragostea de mamă, îmi dau seama că trebuie să încep prin a-ți povesti sfîrșitul, pentru ca mulțumirea anticipată să nu mai lase loc pentru îngrijorare. Mi-e teamă însă că, după ce te vei bucura, să nu te cuprindă totuși din nou spaima și, așa cum te bucuri că e în afara oricărui pericol, tot așa să te și înspăimînți, aflînd în ce pericol a fost. Acum e veselă și, redată ei înșiși și mie, începe să se refacă și să măsoare primejdia prin care a trecut după cum evoluează convalescența. A fost însă în mare pericol — să-mi fie iertat cuvîntul — a fost, dar nu din vina ei ci, în parte, a tinereții. De aici și avortul, și trista experiență a unei sarcini de care nu și-a dat seama. Așa dar, chiar dacă nu ți-e dat să te consolezi de pierderea fratelui tău prin dobîndirea unui nepot sau a unei nepoate a lui, nu uita totuși că această mulțumire ți-a fost mai curînd amînată decît refuzată, de vreme ce a fost salvată aceea care ne poate face să nădăjduim. Totodată explică tatălui tău această nenorocire, care găsește mai ușor înțelegere la o femeie. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

VIII, 12

C. Plinius către iubitul său Minicianus

[Laudă lui Titinius Capito]

Astăzi, numai astăzi, mă scuz: Titinius Capito face o lectură în public și îl voi asculta, nu știu dacă din datorie sau mai curînd din plăcere. E un bărbat excepțional, care trebuie considerat o mîndrie fără seamăn a vremurilor noastre. Se consacră studiilor, ține la cei studioși, îi ajută, îi face cunoscuți; pentru mulți dintre cei care scriu ceva el este liman, adăpost, protector; pentru toți, un exemplu, iar pentru literatura însăși, care acum e în decădere, sprijin și reformator. Își pune casa la dispoziție pentru lecturi în public; frecventează și alte săli de lectură cu o admirabilă dăruire; n-a lipsit niciodată de la o lectură făcută de mine, bine înțeles dacă era la Roma. De aceea ar fi cu atît mai rușinos să nu-i dovedesc recunoștință, cu cît am cel mai bun prilej să o fac. Dacă m-aș irosi în procese, nu m-aș considera oare obligat să mă înfățișez la termenul fixat? Acum, cînd toate preocupările mele, toată grija mea se îndreaptă către studii, sînt oare mai puțin obligat aceluia care vine la lecturile mele cu atîta asiduitate, într-o situație, să nu spun unică, dar cea mai importantă în care eu aș putea să-i fiu obligat? Dacă nu i-aș datora nimic în schimb, nici un serviciu reciproc, tot aș fi ispitit și de talentul acestui om, minunat și excepțional și de o extremă blîndețe în culmea severității, cît și de subiectul foarte atrăgător: scrie despre moartea oamenilor celebri dintre care unii mi-au fost foarte dragi. Consider deci că-mi îndeplinesc o pioasă datorie asistînd, dacă nu mi-a fost îngăduit să urmez cortegiul funerar al acestora, la ceea ce aș numi discursurile lor funebre, tîrzii, e adevărat, dar cu atît mai sincere. Cu bine.

VIII, 13

C. Plinius către iubitul său Genialis

Mă bucur că ai citit împreună cu tatăl tău micile mele lucrări. E în interesul pregătirii tale să înveți de la un scrii-

https://biblioteca-digitala.ro

tor atît de elocvent ce trebuie să lauzi, ce trebuie să critici şi totodată să te formeze astfel, încît să te deprinzi să spui adevărul. Ai sub ochii tăi pe acela a cărui pildă trebuie să o urmezi, pe urmele căruia trebuie să calci. Ce fericit eşti că ai parte de un exemplu unic, neasemuit şi foarte apropiat ţie, că ai pe cine să imiţi cu precădere — acela cu care natura a voit să semeni atît de mult! Cu bine

VIII, 14

C. Plinius către iubitul său Aristo

[Consultări cu privire la dreptul senatorial]

Deoarece eşti extrem de competent şi în dreptul civil şi în dreptul public, în care este cuprins şi dreptul senatorial, doresc să aud în special de la tine, dacă m-am înşelat sau nu zilele trecute în senat, ca să mă documentez, nu pentru trecut (ar fi prea tîrziu) ci pentru viitor, în caz că se va mai petrece ceva asemănător. „De ce întrebi ceea ce ar trebui să ştii?“ — vei spune. Servitutea perioadei care ne-a precedat a dus la uitarea şi necunoaşterea atît a celorlalte arte nobile, cît şi a dreptului senatorial. Căci ciţi oameni au atîta răbdare, ca să vrea să înveţe ceva de care nu se vor folosi în viaţă? Mai adaugă faptul că e greu să ţii minte cele învăţate, dacă nu le aplici în practică. Aşa că libertatea redobîndită ne surprinde nepregătiţi şi neînvăţaţi; nerăbdători să ne bucurăm de binefacerile ei, sîntem nevoiţi să ne supunem unor obiceiuri înainte de a le fi cunoscut.

Din vremuri de demult era statornicit să învăţăm de la bătrînii noştri nu numai din auzite, dar şi din văzute, ceea ce apoi trebuia să facem şi noi şi, la rîndul nostru, să transmitem urmaşilor noştri. De aceea tinerii erau de timpuriu deprinşi cu serviciul militar, ca să se obişnuiască să comande supunîndu-se şi, urmîndu-şi comandantul, să se obişnuiască să conducă; de aceea cei care se pregăteau pentru demnităţi stăteau la uşa curiei, şi erau spectatori în adunarea senatului, înainte de a face parte din ea. Fiecare avea drept dascăl pe tatăl său, iar celui care nu avea tată, îi ţinea loc de tată cel mai în vîrstă şi mai de seamă. Ce putere aveau magis-

https://biblioteca-digitala.ro

trații care făceau propuneri [13], ce drept aveau cei care își dădeau primii votul [14], ce autoritate aveau magistrații, ce libertate aveau ceilalți, cînd trebuia să cedezi, cînd să te împotrivești, cînd era momentul să taci, cît trebuia să vorbești, cum să ceri disjungerea [15] a două propuneri care nu erau admise împreună, ce să adaugi [16] unor păreri deja exprimate, în sfîrșit toată procedura senatorială era învățată prin cea mai eficace metodă de învățămînt — exemplul.

Cît despre noi, am servit de tineri în armată, e adevărat; dar pe atunci meritele erau primejdioase, nepăsarea, la mare preț, comandanții, fără nici o autoritate, ostașii, fără pic de respect, nu exista nicăieri comandă, nicăieri supunere, toate în delăsare, în neorînduială și chiar răsturnate, în sfîrșit era preferabil să le uiți decît să le ții minte. Am străjuit și noi senatul, dar un senat fricos și fără glas, pentru că era primejdios să spui ce vrei, și rușinos să spui ce nu vrei. Ce puteai să înveți atunci, la ce ți-a folosit ce-ai învățat cînd senatul era convocat sau pentru o totală lipsă de activitate, sau pentru o nelegiuire extremă, și era menținut cînd ca o jucărie, cînd ca obiect de ocară, ca să dea decrete, niciodată serioase, de cele mai multe ori jalnice? Aceleași suferințe le-am văzut și le-am îndurat ca senatori, și avînd partea noastră de suferință timp de mulți ani; de aceea mintea noastră a lîncezit, și-a pierdut agerimea, s-a descumpănit și pentru viitor. De cîtăva vreme (căci orice perioadă de timp este cu atît mai scurtă cu cît este mai fericită) ne este îngăduit să știm ce sîntem, ne este îngăduit să punem în practică ceea ce știm.

De aceea sînt îndreptățit să-ți cer în primul rînd să privești cu îngăduință greșala mea, dacă am greșit cumva, și-apoi să o îndrepți cu erudiția ta, care s-a preocupat întotdeauna să fie la curent cu dreptul civil, cît și cu cel public, cu procedurile vechi, cît și cu cele actuale, cu cele neobișnuite cît și cu cele frecvente. Și eu cred că și pentru aceia cărora exercitarea continuă a ocupațiilor permanente nu le îngăduia să nu cunoască ceva, ancheta judiciară pe care ți-o supun sau nu a fost îndeajuns de elucidată, sau în totală necunoștință de cauză. De aceea și eu voi putea fi scuzat, dacă îmi scapă cumva ceva, și tu vei fi mai vrednic de

https://biblioteca-digitala.ro

laudă, dacă poți să mă lămurești într-o chestiune despre care nu știu dacă ai cunoștință.

Se aduce în discuția senatului problema liberților consulului Afranius Dexter, mort nu se știe dacă de mîna lui, sau de a alor săi, din dorința lui, sau dacă a fost o crimă. După anchetă, cineva (cine? — spui; eu: dar n-are importanță) a fost de părere ca liberții să fie absolviți de pedeapsă, altcineva, să fie exilați într-o insulă, altcineva, să fie pedepsiți cu moartea. Propunerile acestea erau atît de diferite, încît nu puteau fi luate în discuție decît separat. Căci ce au comun pedeapsa cu moartea și exilul? Pe Hercule, nimic mai mult decît are exilul cu achitarea, deși sentința de achitare este mai apropiată de aceea de exilare, decît este aceea de condamnare la moarte (căci primele două cruță viața, pe cînd ultima o ridică); totuși și aceia care cereau pedeapsa cu moartea, și cei care cereau exilul, ședeau în același loc și, simulînd un acord de circumstanță, renunțau pentru moment la dezacordul dintre ei.

Eu ceream să fie prezentate pe rînd cele trei propuneri, fiecare separat, și să nu fie luate, pentru un scurt armistițiu de circumstanță, două împreună. Pretindeam așa dar ca aceia care opinau pentru pedeapsa capitală să se separe de cei care opinau pentru exil, și să nu se unească provizoriu împotriva celor care propuneau achitarea, cu gîndul ca să se separe după aceea, deoarece n-avea nici o importanță dacă respingeau aceeași propunere toți care nu admiteau aceeași propunere. Și mai era ceva care mi se părea cu totul surprinzător, și anume, că tocmai acela care opinase pentru exilarea liberților și condamnarea la moarte a sclavilor a fost nevoit să-și disjungă propunerea, dar acela care opinase pentru pedeapsa cu moartea a liberților a fost socotit de partea aceluia care opina pentru exil. Căci dacă trebuia să fie disjunctă propunerea unui singur senator, pentru motivul că includea două sentințe, nu vedeam cum puteau fi unite propuneri atît de diferite făcute de doi senatori. Și te rog să-mi dai voie să-ți explic raționamentul meu, ție, ca și cum aș face-o acolo, acum cînd procesul s-a judecat, ca și cum nu s-ar fi dat sentința, și să-ți expun acum în tihnă ceea ce atunci am spus fiind de multe ori întrerupt.

https://biblioteca-digitala.ro

Să ne închipuim că pentru acest proces au fost numiți în total trei judecători, dintre care unul a opinat pentru moartea liberților, altul pentru exil și al treilea pentru achitare. Primele două propuneri, unindu-și forțele, o vor învinge oare pe a treia, sau fiecare din ele luată separat va avea tot atita putere ca oricare din celelalte, și nici prima unită cu a doua nu va avea mai multă putere decît a doua unită cu a treia? La fel și în senat, trebuie socotite ca păreri opuse acelea care vin cu propuneri diferite. Sau, dacă unul și același senator opinează și pentru pedeapsa cu moartea și pentru exil, după propunerea unuia singur acuzații pot fi oare și executați și exilați? În fine, poate fi socotită o singură propunere aceea care reunește păreri atît de diferite? Cînd unul opinează pentru pedeapsa cu moartea și altul pentru exil, cum s-ar putea deci considera o singură propunere fiindcă s-au pronunțat doi senatori, cîtă vreme propunerea lor nu ar fi considerată una singură, dacă ar fi rostită de un senator? Cum, nu ne arată limpede legea că propunerile de condamnare la moarte trebuie separate de cele de condamnare la exil, cînd ea prevede că votarea [17] unei propuneri trebuie să se facă astfel: „cei care sînteți de această părere treceți în partea aceasta, cei care sînteți de oricare altă părere treceți în partea aceluia cu care sînteți de acord"? Analizează cuvintele unul cîte unul și chibzuiește bine: „cei care sînteți de părerea aceasta" — adică cei care opinați pentru exil — „treceți în partea aceasta", adică acolo unde stă acela care a opinat pentru exil. De unde rezultă clar că aceia care opinează pentru pedeapsa cu moartea nu pot rămîne tot în aceeași parte. „Cei care sînteți de oricare altă părere", observi că legea nu se mulțumește să spună numai „altă", ea adaugă și „oricare"? Mai există deci îndoială că aceia care propun pedeapsa cu moartea sînt cu totul de altă părere decît aceia care propun exilul? „Treceți în partea aceluia cu care sînteți de acord": nu ți se pare că legea însăși îi cheamă, îi silește, îi împinge în partea opusă pe cei care sînt de altă părere? Nu indică oare însuși consulul unde trebuie să rămînă fiecare, unde să treacă, nu numai cu formula solemnă [18], dar și cu gestul, și cu mîna?

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă însă se va disjunge propunerea de condamnare la moartea de aceea la exil, s-ar putea întîmpla să prevaleze aceea de achitare. Ce importanță are pentru cei care votează? Fără îndoială, nu se cuvine ca aceștia să se împotrivească cu orice mijloace și orice argumente unei propuneri mai blînde. Trebuie totuși ca aceia care cer pedeapsa cu moartea și cei care cer exilarea să fie confruntați întîi cu cei care cer achitarea, și apoi ei între ei. Bine înțeles, după cum la unele spectacole sorții înlătură pe unii și păstrează pe acela care să se măsoare cu învingătorul, tot așa și în senat sînt confruntări în prima etapă, în a doua și, pe aceea care va birui în primele două, o așteaptă etapa a treia Cum? Odată votată prima propunere celelalte sînt neavenite? Cum se poate dară să nu fie grupați la un loc cei care fac propuneri dintre care după aceea nici una nu mai este luată în seamă? Am să repet mai clar cele spuse. Dacă, atunci cînd își rostește propunerea acela care cere exilul, cei care cer pedeapsa cu moartea nu trec chiar de la început în altă parte, în zadar se vor separa după aceea de acela căruia i se alăturaseră puțin mai înainte. Dar de ce iau eu un ton profesoral, cînd aș vrea să știu dacă cele două propuneri trebuiau disjuncte, sau votate fiecare în parte?

De fapt am obținut ceea ce ceream; totuși nu renunț să întreb dacă aveam dreptate să cer. Cum am obținut? Cel care propusese condamnarea la moarte, convins, nu știu dacă de legalitatea, în orice caz de echitatea cererii mele, a renunțat la propunerea sa și s-a raliat la părerea celui care cerea exilul, temîndu-se bine înțeles că, dacă se vor disjunge propunerile, ceea ce de altfel se părea că se va întîmpla, va prevala prin numărul de voturi propunerea care cerea achitarea. Căci pentru această propunere singură erau mult mai mulți adepți decît pentru fiecare din celelalte două. Atunci și cei care se lăsaseră atrași de autoritatea aceluia, înșelați prin plecarea lui, au renunțat la o propunere abandonată de însuși autorul ei și l-au urmat ca pe un transfug pe acela, pe care îl urmaseră ca pe o căpetenie. În felul acesta, din trei propuneri au rămas două, și din aceste două a prevalat a doua, fiind eliminată cea de a treia care, de vreme ce nu putea să le învingă pe celelalte două, a ales-o pe cea de care avea să fie învinsă. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

VIII, 15

C. Plinius către iubitul său Iunior

Te-am copleșit cu atîtea volume trimise toate odată, dar te-am copleșit în primul rînd pentru că mi-o ceruseși, și-apoi pentru că îmi scriseseși că recolta ta de struguri e atît de slabă încît eram aproape sigur că, vorba proverbului, avînd destul timp, vei citi o carte [19]. Și mie mi s-a anunțat același lucru de la țară. Așa că și eu voi avea putința să scriu, ca să ai ce citi, numai să am de unde să-mi cumpăr papirus; altfel voi fi nevoit să șterg tot ce am scris, bun sau rău. Cu bine.

VIII, 16

C. Plinius către iubitul său Paternus

[Îndurerat de moartea unor sclavi]

Sînt copleșit de cazurile de boală, și chiar de moarte, ale oamenilor mei, și încă printre tineri. N-am decît două consolări, nici pe departe pe măsura unei asemenea dureri, totuși consolări. Prima — posibilitatea de a-i elibera [20], căci am impresia că nu i-am pierdut deloc prea devreme pe aceia pe care i-am pierdut după ce i-am eliberat; a doua, să îngădui și sclavilor să lase niște cvasi-testamente, pe care eu să le execut ca și cum ar fi legale. Îmi cer și mă roagă ce vor, eu ascult ca de o poruncă. Ei fac partaj, donații, legate, cu condiția să rămînă totul în casă, căci pentru sclavi casa este, ca să zic așa, statul și aproape patria. Dar oricît m-ar liniști aceste consolări, sînt extenuat și copleșit tocmai de grija pentru oameni, care m-a determinat să recurg la această soluție.

N-aș vrea totuși să deviu mai dur. Și știu că unii consideră o pagubă întîmplările de felul acesta și prin asta se cred oameni mari și înțelepți. Nu știu dacă aceștia sînt mari și înțelepți, dar oameni nu sînt; căci a fi om înseamnă să ai suferințe, să le trăiești, dar să nu te lași doborît de ele, și să primești consolările, nu să nu ai nevoie de consolări.

Dar despre acestea am vorbit mai mult poate decît ar fi trebuit, însă mai puțin decît aș fi vrut. Căci există și o vo-

https://biblioteca-digitala.ro

luptate a durerii, mai ales dacă poți să plîngi la pieptul unui prieten, care e întotdeauna gata să-ți arate înțelegere sau îngăduință pentru lacrimile tale. Cu bine.

VIII, 17

C. Plinius către iubitul său Macrinus

[Inundații]

Și pe la tine timpul este urît și vremea închisă? Aici sînt mereu furtuni și frecvente inundații. Tibrul a ieșit din albie și s-a revărsat pînă departe [21] acolo unde malurile sînt mai joase. Deși canalul făcut din excepționala prevedere a împăratului a preluat o cantitate din apele lui, el acoperă văile, îneacă ogoarele și acolo unde cîmpia e netedă, acoperă tot pămîntul. De aceea rîurile, care în mod obișnuit se varsă în el și sînt duse de el mai departe, acum sînt oprite de el și parcă silite să-și întoarcă ele cursul, și în felul acesta Tibrul acoperă cu apele altor rîuri cîmpii pe care nu le udă cu apele lui. Anio, rîul cel mai liniștit și de aceea invitat parcă și reținut de vilele pe lîngă care curge, a dezrădăcinat și a luat cu el o mare parte din copacii prin umbra cărora trece; a săpat munții și, împiedicat de grămezile de stînci prăbușite, căutîndu-și drumul pierdut, a dărîmat case și a năvălit asupra ruinelor lor, luîndu-le cu el. Cei pe care această calamitate i-a surprins pe locuri mai ridicate, au văzut plutind la întîmplare, pe o întindere vastă, ici lucrurile scumpe ale celor bogați și obiecte casnice grele, colo unelte agricole, dincoace boi, pluguri și conducătorii lor, dincolo turme slobode în dezordine și peste tot, trunchiuri de copaci sau bîrne de la case. Și n-au fost cruțate de dezastru nici regiunile pînă la care nu se ridică rîul, căci în locul rîului, apa ploilor necontenite și vijeliile dezlănțuite din nori, năruirea lucrărilor agricole care înconjoară cîmpii de mare valoare, monumente funerare răsturnate și chiar dărîmate. Mulți oameni au fost schilodiți, zdrobiți, striviți în accidente de felul acesta, așa că la pagubele pricinuite s-a adăugat jalea.

Să nu se fi întîmplat ceva asemănător și pe la tine, teama mea e pe măsura dezastrului; dacă nu, te rog pune cît mai curînd capăt îngrijorării mele: dar dacă s-a întîmplat

https://biblioteca-digitala.ro

și pe acolo așa ceva spune-mi și mie. Căci e aproape tot una să treci printr-o nenorocire sau să te aștepți la ea, cu deosebirea că suferința are o măsură, iar teama, nu. Suferi pe măsura celor ce știi că s-au întîmplat, dar te temi de tot ceea ce s-ar putea întîmpla. Cu bine.

VIII, 18

C. Plinius către iubitul său Rufinus

[Domitius Tullus]

E fals, fără doar și poate, ceea ce se crede în general, că testamentul este oglinda caracterului omului, de vreme ce Domitius Tullus [22] s-a dovedit cu mult mai bun în moarte, decît în viață. Căci, după ce a făcut jocul captatorilor de testamente, a lăsat-o moștenitoare pe fiica lui, care era de fapt fiica fratelui său și adoptată de el. Și-a arătat dragostea față de nepoți prin legate numeroase și foarte bogate, și-a arătat dragostea chiar față de strănepot; într-un cuvînt, toate au fost de un devotament desăvîrșit și cu atît mai neașteptate. De aici, tot felul de comentarii prin oraș; unii spun că e fățarnic, ingrat, perfid, și, acuzîndu-l pe el, se dau de gol ei înșiși prin mărturisiri josnice, deoarece se plîng de un om care a fost tată, bunic, străbunic, ca de unul fără copii; alții, dimpotrivă, laudă tocmai faptul că a înșelat speranțele unor oameni necinstiți, pe care a-i deceptiona în felul acesta intră în obiceiurile vremurilor noastre. Se mai spune chiar că nu a avut libertatea să facă la moarte un alt fel de testament, căci el nu și-a lăsat fiicei lui bunurile, ci i le-a restituit pe acelea cu care el se îmbogățise prin adoptarea ei. În adevăr, Curtilius Mancia, care-și detesta ginerele (Domitius Lucanus — fratele lui Tullus), a instituit-o moștenitoare pe nepoata sa, fiica lui Lucanus, cu condiția ca tatăl ei s-o emancipeze. Tatăl a emancipat-o, unchiul a adoptat-o, și testamentul fiind eludat [23] în felul acesta, Domitius, care deținea averea în indiviziune cu fratele său, a trecut-o în puterea acestuia, printr-o adopțiune fictivă, pe fiica emancipată, și încă împreună cu o frumoasă avere.

De altfel acești frați au fost sortiți parcă să se îmbogățească, împotriva voinței acelora care au contribuit la aceas-

https://biblioteca-digitala.ro

ta. Domitius Afer, care i-a adoptat, a lăsat un testament dictat [24] cu 18 ani în urmă și care după aceea era atît de departe de intențiile lui, încît el a avut grijă să fie confiscate bunurile tatălui celor doi frați. Surprinzătoare asprimea lui, surprinzătoare și fericirea acelora: asprimea lui Domitius Afer, care l-a șters din rîndul cetățenilor pe acela cu care s-a asociat în paternitate, fericirea tinerilor cărora le-a ținut loc de tată el, care i-a privat de tată. Dar și această moștenire a lui Afer, ca și toate bunurile dobîndite în comun de amîndoi frații, trebuia să revină fiicei lui Domitius Lucanus, care îl instituise pe Tullus legatar universal, în detrimentul propriei sale fiice, pentru a și-l atrage. Cu atît mai lăudabil este acest testament, pentru că a fost dictat de pietate, fidelitate, onoare, prin care în sfîrșit i-a revenit fiecăruia, pînă și soției lui, după dreptul fiecăruia, după gradul de rudenie, ceea ce i se cuvenea. Soția lui — o femeie minunată și foarte devotată, și meritînd cu atît mai mult de la soțul ei, cu cît a fost blamată pentru această căsătorie — a primit niște vile splendide și o mare sumă de bani. Căci fiind o femeie între două vîrste, dintr-o familie strălucită, avînd un caracter vrednic de stimă, văduvă de multă vreme și care avusese cîndva copii, era considerat sub demnitatea ei faptul că făcuse o căsătorie cu un bătrîn bogat și atît de măcinat de boală, încît ar fi putut fi obiect de dezgust și pentru o soție cu care s-ar fi căsătorit cînd era tînăr și teafăr. În adevăr, infirm și complet paralizat, el nu mai putea parcurge decît cu ochii imensele lui bogății, și nici în pat nu se putea mișca decît cu ajutorul altora. Mai mult (mi-e greu să spun și e vrednic de milă), pînă și pe dinți trebuia să fie spălat de altcineva. Deseori îl auzeai chiar pe el spunînd, cînd se plîngea de starea jalnică a infirmității lui, că în fiecare zi linge degetele sclavilor săi. Și totuși trăia și voia să trăiască, fiind ajutat mai ales de soția lui care, prin perseverența ei, schimbase în glorie greșala de a fi consimțit la această căsătorie.

Iată toate noutățile din Roma; căci toate noutățile sînt Tullus. Toți așteaptă vînzarea la licitație. Era în adevăr atît de bogat, încît își împodobea grădinile imense cu nenumărate statui antice în aceeași zi în care le cumpăra, atît de multe opere de artă minunate avea care zăceau uitate în magaziile lui. La rîndul tău, dacă pe la tine se petrece ceva

https://biblioteca-digitala.ro

demn de o scrisoare, nu pregeta. Căci şi urechile oamenilor se bucură să audă noutăţi, şi noi ne formăm pentru viaţă prin exemplu. Cu bine.

VIII, 19

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Rugăminte de a-i revedea o lucrare]

Literatura este pentru mine şi bucurie şi mîngîiere, şi nimic nu este atît de plăcut, care să nu devină prin ea mai plăcut, nimic nu este atît de trist, care să nu devină prin ea mai puţin trist. Aşa că, îndurerat de boala soţiei mele şi de primejdia în care se află oamenii mei, chiar de moartea unora dintre ei, mi-am căutat refugiu în singura uşurare a suferinţei, studiul, care mă ajută să înţeleg mai bine nenorocirile şi să le îndur cu mai multă resemnare.

Eu însă am obiceiul, cînd am să dau o lucrare în mîinile oamenilor, să o supun mai întîi aprecierii prietenilor, şi în primul rînd ţie. Aşa dar, dacă ai s-o faci, apleacă-te acum cu atenţie asupra cărţii pe care o vei primi o dată cu această scrisoare, deoarece mi-e teamă că eu personal, îndurerat cum sînt, n-am prea fost atent. Căci am putut să-mi înfrîng suferinţa ca să scriu, dar n-am putut să scriu cu sufletul împăcat şi mulţumit. Şi-afară de asta, după cum studiul îţi dă satisfacţii, tot aşa veselia te predispune la studii. Cu bine.

VIII, 20

C. Plinius către iubitul său Gallus

[Lacul Vadimo]

Ca să cunoaştem unele lucruri, obişnuim să pornim la drum, să străbatem mări, dar trecem cu indiferenţă pe lîngă cele ce sînt sub ochii noştri, fie pentru că natura a făcut ca, neinteresîndu-ne cele ce se află în imediata noastră apropiere, să ne preocupe cele ce sînt departe de noi, fie pentru că dorinţa de a cunoaşte totul dispare, cînd prilejul ne este

https://biblioteca-digitala.ro

la îndemînă, fie pentru că amînăm, zicîndu-ne că vom putea vedea adesea ceea ce ne este dat să vedem ori de cîte ori vrem să observăm. Oricare ar fi cauza, sînt foarte multe lucruri în orașul nostru și în împrejurimi, pe care nu numai că nu le-am văzut dar de care nici nu am auzit și pe care, dacă s-ar afla în Ahaia, Egipt, Asia sau în orice altă țară bogată în minuni și care știe să le pună în valoare, le-am fi cunoscut, le-am fi privit cu atenție, le-am fi cercetat [25].

Eu însumi am auzit de curînd și am și văzut ceva ce nici nu văzusem și de care nici nu auzisem pînă acum. Bunicul soției mele îmi ceruse să vizitez moșia lui de lîngă Ameria [26]. În timp ce străbăteam moșia, mi-a fost arătat în vale un lac numit Vadimo [27] și mi s-a povestit totodată ceva de necrezut. Am ajuns acolo. Lacul are o formă perfect rotundă, asemănătoare cu a unei roți culcate la pămînt; nici un golf, nici un intrînd, totul este măsurat, simetric, săpat și tăiat parcă de o mînă măiastră. Culoarea apei este de un albastru mai deschis decît al mării și de un verde mai închis *, mirosul de sulf, și gustul de medicamente, și are proprietatea de a consolida fracturile. Nu este prea întins, dar îndeajuns, pentru ca apele-i să fie agitate de vînt și umflate de valuri. Nici o corabie nu plutește pe apele lui sacre, doar cîțiva plauri înverziți de trestii și stuf și de tot ceea ce crește într-o baltă mai fecundă și chiar pe malul unui lac. Fiecare insulă are forma și dimensiunilei ei, toate au malurile golașe, fiindcă, izbindu-se fie de țărmul lacului, fie între ele, se netezesc prin eroziune unele pe altele. Toate au aceeași înălțime și aceeași greutate, căci sub apă se termină printr-o bază îngustă — ca o rădăcină — în formă de carenă, care poate fi văzută din toate părțile, căci ea este totodată și sub apă, și la suprafață. Uneori insulele se apropie și se unesc, dînd impresia unei singure întinderi de pămînt, alteori sînt despărțite de vînturile care bat în sensuri diferite, cîteodată cînd e liniște plutesc fiecare separat. Deseori cele mai mici se unesc cu cele mai mari, ca niște bărci de transport, deseori mari și mici se iau la întrecere, ca într-un adevărat concurs de viteză; și iarăși, împinse toate, se opresc în același loc și formează o limbă de pămînt, descoperind și acoperind

* text nesigur, din cauza manuscriselor, care prezintă variante.

https://biblioteca-digitala.ro

astfel lacul cînd într-o parte, cînd în alta, şi numai atunci cînd se adună toate în mijlocul lacului nu-i îngustează suprafaţa. Toţi ştiu că turmele, în căutare de păşune, înaintează pe aceste insule ca pe malul lacului, fără să-şi dea seama că insulele se mişcă, decît numai atunci cînd, depărtîndu-se de mal, ele se văd luate şi duse şi, înconjurate de jur împrejur de apele lacului, se înspăimîntă; apoi trec pe uscat acolo unde le-a dus vîntul, fără să-şi dea seama că au păşit pe pămînt, aşa cum nu şi-au dat seama nici cînd au părăsit pămîntul. Tot acest lac îşi varsă apele într-un rîu care, după ce se vede cîtva timp, dispare într-o grotă şi curge în adînc pe sub pămînt, luînd cu el şi readucînd la suprafaţă tot ceea ce a primit înainte de a intra sub pămînt.

Ţi-am scris toate acestea considerînd că nu-ţi sînt nici mai puţin necunoscute decît mie şi nici mai puţin plăcute. Căci şi pe tine, ca şi pe mine, nimic **nu** ne desfată mai mult ca operele naturii. Cu bine.

VIII, 21

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[O lectură în public a lui Plinius]

Eu cred că în literatură, ca şi în viaţă, cel mai frumos lucru şi cel mai firesc este să îmbini seriozitatea cu veselia, ca să nu ajungă una la duritate, cealaltă la uşurătate. Călăuzit de acest principiu eu alternez operele serioase cu poezii erotice şi cu compoziţii uşoare. Ca să le dau la lumină pe acestea din urmă am ales timpul şi locul cel mai potrivit şi, ca să le obişnuiesc de pe acum să se facă ascultate şi în tihnă, şi în timpul mesei, mi-am instalat prietenii în sufragerie, aducînd scaune în faţa paturilor, în luna iulie, cînd sînt cele mai puţine procese. Întîmplător, în dimineaţa aceleiaşi zile am fost rugat pe nepusă masă să pledez, ceea ce mi-a prilejuit subiect pentru introducere. Am rugat să nu mă învinuiască cineva că, dînd prea puţină importanţă operei pe care urma să o citesc, în faţa unor prieteni, e adevărat, şi puţini, nu m-am putut abţine de a mă duce la tribunal şi la îndatoririle de avocat, adică tot pentru prieteni [28]. Am adăugat că eu respect şi cînd lucrez această ordine de prefe-

https://biblioteca-digitala.ro

rință — obligațiile înaintea plăcerilor, cele serioase înaintea distracțiilor, și în primul rînd scriu pentru prieteni și pe urmă pentru mine.

Cartea mea a cuprins o varietate de poezii și de metri. Așa procedez de obicei: avînd prea puțină încredere în talentul meu, mă feresc să nu devin plictisitor. Lectura a durat două zile, așa au cerut, de comun acord, ascultătorii. Și totuși, în timp ce alții sar peste unele pasaje și se laudă că le-au sărit, eu nu omit nimic și declar chiar că nu omit nimic. Căci citesc totul, ca să pot îndrepta totul, posibilitate pe care nu o are cine citește pasaje alese. Dar, s-ar putea spune, aceia dovedesc mai multă modestie și mai mult respect pentru ascultători; eu, mai multă cinste și mai multă afecțiune, căci își iubește prietenii acela care se crede așa de iubit, încît nu se teme că îi va plictisi [29]. Și de altfel la ce sînt buni prietenii, dacă se întrunesc numai pentru plăcerea lor? E comod și pot spune necunoscător acela care preferă să asculte o carte bună a unui prieten în loc să scrie el una. Nu mă îndoiesc că tu, cu dragostea ce-mi porți, dorești să citești cît mai curînd posibil această carte încă nouă. O vei citi, dar după ce îi voi aduce îndreptările pentru care am făcut lectura în public. Unele pasaje îți și sînt cunoscute; acestea, mai bune sau mai proaste în urma îndreptărilor făcute, cum se întîmplă uneori cînd stărui mult asupra unei lucrări, îți vor părea noi și scrise din nou. Căci atunci cînd schimbi multe lucruri, chiar și acelea care au rămas par schimbate. Cu bine.

VIII, 22

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Încercare — reținută — de a vorbi de rău pe cineva]

Cunoști oameni care, sclavi ai tuturor pasiunilor, sînt așa de porniți împotriva viciilor altora, de parcă i-ar invidia, și-i pedepsesc foarte aspru pe aceia, pe care îi imită cel mai mult? În timp ce acelora care nu au nevoie de clemența numănui, nimic nu le șade mai bine ca blîndețea. Eu îl consider foarte bun și desăvîrșit pe acela care îi iartă pe ceilalți ca și cum el ar păcătui în fiecare zi, și care se ferește să păcătuiască, de parcă el nu ar ierta pe nimeni. Prin urmare, fie acasă,

https://biblioteca-digitala.ro

fie în public, fie în orice împrejurare în viaţă, să respectăm acest principiu de a fi neiertători cu noi înşine, şi îndurători chiar cu aceia, care nu sînt în stare să ierte decît pe ei înşişi, şi să nu uităm vorbele pe care Thrasea, omul extrem de blînd şi tocmai prin aceasta fără seamăn, obişnuia să le spună mereu: „Cine urăşte viciile, urăşte oamenii“ [30]. Te întrebi poate ce am păţit de vorbesc aşa. Cineva, zilele trecute ..., dar mai bine îţi voi spune prin viu grai, deşi poate nici atunci[31], căci mi-e teamă că urmărind, criticînd, relatînd ceea ce eu dezaprob la el să nu fiu în contradicţie tocmai cu ceea ce susţin eu. Oricine ar fi acela şi oricum ar fi el, mai bine tac, căci dacă îl numesc, nu foloseşte la nimic ca exemplu, dacă nu-l numesc, bunătatea are de cîştigat. Cu bine.

VIII, 23

C. Plinius către iubitul său Marcellinus

[Moartea lui Iunius Avitus]

Durerea nemărginită pricinuită de moartea lui Iunius Avitus mi-a risipit, mi-a alungat, mi-a tulburat toate preocupările literare, toate grijile, toate distracţiile [32]. Îşi îmbrăcase tunica de senator în casa mea, fusese sprijinit de votul meu în magistraturile pentru care candida, şi-apoi avea atîta dragoste, atîta stimă pentru mine, încît mă considera un îndrumător în comportarea lui, şi aproape un dascăl. E ceva rar întîlnit la tinerii din vremea noastră. Cîţi oare îţi acordă respectul datorat vîrstei sau prestigiului tău? Ei sînt înţelepţi şi ştiu totul din prima clipă, nu respectă pe nimeni, nu imită pe nimeni şi sînt propriul lor exemplu.

Dar Avitus nu era aşa; era de o înţelepciune deosebită tocmai pentru că îi considera pe ceilalţi mai înţelepţi, era de o erudiţie deosebită tocmai pentru că voia să înveţe. Întotdeauna îţi cerea părerea, fie într-o chestiune de studii, fie în diferite împrejurări în viaţă, întotdeauna pleca de la tine ca şi cum ar fi devenit mai bun, şi aşa şi era, prin ceea ce învăţase, sau pentru simplul fapt că pusese o întrebare. Cît respect i-a arătat lui Servianus, omul acela desăvîrşit! Ca tribun, Avitus s-a înţeles aşa de bine şi s-a ataşat atît de mult de Servianus, legat pe atunci, încît, cînd acesta a trecut

https://biblioteca-digitala.ro

din Germania în Panonia, Avitus l-a urmat nu ca tovarăș de arme, ci ca însoțitor și ca discipol. Cîtă hărnicie și cîtă modestie l-au făcut tot atît de plăcut și apreciat, pe cît de util consulilor, al căror cvestor a fost (și a avut mai mulți)! Cît zbucium, cîtă energie a desfășurat, candidînd tocmai pentru această funcție de edil din care a fost răpit de moarte! Și asta îmi exacerbează cumplit durerea. Am mereu în fața ochilor truda zadarnică, și rugămințile inutile, și această demnitate pe care a meritat-o atîta; gîndul mă poartă la acea tunică de senator îmbrăcată în casa mea, la sprijinul pe care i l-am acordat de la prima și pînă la ultima sa candidatură, la conversațiile noastre, la sfaturile noastre.

Deplîng tinerețea lui, deplîng asemenea lovituri ale soartei. Avea o mamă în vîrstă, o soție cu care se căsătorise de un an, avea o fetiță pe care abia o luase în brațe. Atîtea speranțe, atîtea bucurii au fost schimbate în durere într-o singură zi. Abia desemnat edil, căsătorit de curînd, de curînd tată, el lasă o funcție pe care nici n-a îndeplinit-o, o mamă singură, o soție văduvă, o fetiță sub tutelă și care nu și-a cunoscut tatăl. La jalea mea se adaugă faptul că eu, fiind departe și neavînd cunoștință de primejdia care îl amenința, am aflat în același timp și de boala și de moartea lui, fără ca teama pentru el să mă fi obișnuit cu gîndul unei atît de mari pierderi. Atît de mare este durerea mea acum cînd îți scriu, încît nu-ți scriu decît atîta; căci în momenul de față nu mă pot gîndi la altceva sau scrie altceva. Cu bine.

VIII, 24

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Elogiul Greciei]

Dragostea pe care ți-o port mă silește nu să te învăț (căci nu ai nevoie de dascăl), dar să te sfătuiesc să reții și să aplici tot ceea ce știi, altfel degeaba le știi.

Gîndește-te că ești trimis în provincia Ahaia [33], în inima adevăratei Grecii, acolo unde se zice că este leagănul civilizației, al literaturii, și chiar al cultivării pămîntului; căci ești trimis ca să pui ordine în forma de guvernămînt a unor cetăți libere, adică la oamenii prin excelență oameni, acolo

https://biblioteca-digitala.ro

unde libertatea este într-adevăr libertate, unde acest drept hărăzit de natură s-a păstrat prin virtute, merite, prietenie, în sfîrșit prin tratate și prin religie. Respectă-le zeii fondatori și numele zeităților, respectă-le gloria străbună și însăși această bătrînețe, care este venerabilă la un om și sacră la un oraș. Să cinstești antichitatea, faptele mărețe și chiar legendele lor. Să nu știrbești cu nimic autoritatea cuiva, libertatea și chiar vanitatea cuiva. Să ai mereu în fața ochilor că aceasta este țara de la care noi am luat dreptul, care ne-a dat legile, la cererea noastră, nu ca unor învinși; că vei merge la Atena și că vei guverna în Lacedemona; ar fi crud, sălbatic, barbar să le răpești ultima rămășiță și numele de libertate care le-a mai rămas. Uită-te la medici: deși în caz de boală nu fac nici o deosebire între sclavi și oameni liberi, totuși îi tratează cu mai multă blîndețe și înțelegere pe oamenii liberi. Amintește-ți ce a însemnat fiecare stat, nu ca să-l disprețuiești, pentru că nu mai este ce a fost; fără orgoliu, fără duritate. Să nu-ți fie teamă că ai putea fi disprețuit. Poate fi disprețuit acela care are comanda și însemnele puterii, dacă el însuși nu se arată umil și josnic și dacă nu e el primul care se disprețuiește pe sine? O autoritatea greșește cînd își arată puterea prin jigniri aduse altora, greșește cînd își atrage respectul prin teroare; prin dragoste reușești cu mult mai bine să dobîndești ce vrei, decît prin teroare. Căci teroarea dispare cînd te îndepărtezi, dragostea rămîne și aduce după ea respectul, tot așa cum teroarea aduce ură.

Tu însă nu trebuie să uiți nici o clipă (și ți-o repet într-una) importanța funcției tale, și să-ți reprezinți ție însuți ce înseamnă și cît de important este să pui ordine în forma de guvernămînt a unor cetăți libere. Căci ce este mai necesar pentru un stat, decît ordinea, ce este mai de preț, decît libertatea? Ce rușine deci dacă ordinea se schimbă în haos și libertatea în servitute!

Adaugă la acestea faptul că trebuie să te întreci pe tine însuți. Asupra ta apasă faima cvesturii tale: te-ai întors din Bithynia cu această faimă sporită; asupra ta apasă girul împăratului, asupra ta apasă tribunatul, pretura și chiar această demnitate de legat acordată acum ca o încununare. Cu atît mai mult trebuie să te străduiești, ca să nu se pară că te-ai arătat mai uman, mai bun, mai abil într-o provincie înde-

https://biblioteca-digitala.ro

părtată, decît în apropierea Romei, printre sclavi, decît printre oameni liberi, atunci cînd ai fost desemnat prin tragere la sorți, decît printr-o alegere judicioasă, cînd erai lipsit de experiență și necunoscut, decît după ce ai căpătat și dovedit experiență. Căci de altfel, așa cum ai auzit adesea, așa cum ai citit adesea, e mult mai rușinos să-ți pierzi o reputație, decît să nu o dobîndești. Aș vrea să crezi că ți-am scris toate acestea, așa cum ți-am spus-o și la început, ca să-ți dau un sfat, nu o lecție; dar vreau să-ți fie și lecție. Căci ca prieten, nu mi-e teamă că am depășit măsura. Și nici nu există primejdia să fie excesiv ceea ce trebuie să fie foarte bun. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA IX

1

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Îndemn pentru publicarea neîntîrziată a unei lucrări]

Te-am îndemnat adesea să publici cît mai curînd cărţile scrise în apărarea ta, sau împotriva lui Planta [1], sau şi una şi alta (căci aşa îţi impunea subiectul); cu atît mai mult acum, cînd s-a aflat de moartea lui, te îndemn şi te sfătuiesc să o faci. Căci oricît de mulţi sînt aceia cărora le-ai citit sau le-ai dat să le citească, n-aş vrea totuşi să gîndească cineva că tu ai început să scrii abia după moartea lui o lucrare, pe care de fapt ai terminat-o pe cînd el trăia încă. Să-ţi păstrezi neştirbită faima curajului tău. Şi ţi-o vei păstra dacă va fi lucru ştiut, de cei care-ţi sînt binevoitori şi de cei răuvoitori, că nu după moartea duşmanului tău ai prins curaj să scrii, ci că lucrarea ta, gata de publicat, a fost surprinsă de moartea lui. Totodată vei scăpa de acel „οὐχ ὁσίη φθιμένοισι..." *. Căci cele scrise despre cineva cît era în viaţă şi citite în public cît era în viaţă, dacă le publici imediat după moartea lui, este ca şi cum le-ai fi publicat cît trăia încă. Aşa dar, dacă ai început altă lucrare, mai amîn-o şi termin-o pe aceasta, care pentru noi, cei ce-am citit-o, este de mult desăvîrşită. Însă ea trebuie să-ţi pară şi ţie tot aşa, căci nici subiectul nu suferă amînare şi nici împrejurarea de faţă nu ţi-o îngăduie. Cu bine.

IX, 2

C. Plinius către iubitul său Sabinus

[Regretă că vremurile nu-i oferă subiecte mai variate pentru scrisori]

Mă bucur că-mi ceri scrisori, nu numai mai multe, dar şi mai lungi; am fost mai zgîrcit cu ele, pe de o parte pentru că

* „E o impietate să vorbeşti astfel despre cei care nu mai sînt"; versul lui Homer, *Odis.* XXII, 412, e puţin modificat de Plinius.

https://biblioteca-digitala.ro

îți respectam ocupațiile, pe de alta, pentru că și eu eram foarte hărțuit de o mulțime de treburi mărunte, care îți sustrag atenția, și totodată ți-o irosesc. Și-apoi nu aveam subiecte ca să-ți scriu mai mult. Căci situația mea nu se compară cu a lui Cicero, al cărui exemplu mi-l evoci: el avea la îndemînă și un talent fecund, și o bogăție de evenimente variate și impunătoare, pe măsura talentului lui. Eu, poți vedea și singur, chiar fără să ți-o spun, cît sînt de îngrădit; doar dacă ar fi să-ți trimit niște scrisori formale sau, ca să spun așa, niște exerciții de școlar. Dar nimic nu mi se pare mai puțin potrivit cînd mă gîndesc la viața militară, la tabără, la sunetul goarnei, al trompetei, la praful și sudoarea cu care te lupți în bătaia soarelui [2]. Cred că ți-am dat o justificare acceptabilă, de care totuși mă îndoiesc că aș vrea să ții seama. Căci într-o prietenie adevărată nu ierți scrisorile scurte ale prietenilor, chiar dacă știi că își au rațiunea lor. Cu bine.

IX, 3

C. Plinius către iubitul său Paulinus

[Cine aspiră la nemurire, trebuie să lase posterității opere nepieritoare]

Fiecare vede altfel fericirea. Eu îl consider foarte fericit pe acela care se bucură cu anticipație de o faimă bună și care dăinuie și, fiind sigur de posteritate, trăiește gloria care va veni. Dacă nu aș avea în fața ochilor răsplata nemuririi, nimic nu mi-ar place mai mult decît tihna [3] netulburată de nimeni. Căci eu socot că toți oamenii trebuie să se gîndească fie la nemurire, fie la condiția de muritor; primii trebuie să se străduiască, să se zbată pentru ea, ceilalți, să stea liniștiți, să se destindă, să nu-și obosească viața scurtă prin strădanii inutile, cum văd că se întîmplă cu mulți care, înșelați de o aparență de activitate jalnică și deșartă, ajung să se disprețuiască pe ei înșiși. Îți spun ție ceea ce îmi spun și mie zilnic, pentru ca să nu mi-o mai spun nici mie, dacă tu nu ești de aceeași părere; totuși n-ai să fii de altă părere tu, care reflectezi întotdeauna la ceva măreț și nepieritor [4]. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IX, 4

C. Plinius către iubitul său Macrinus

Mi-e teamă că ai putea să consideri peste măsură de lung discursul pe care ai să-l primești împreună cu scrisoarea aceasta, dacă n-ar fi scris în așa fel, încît să pară că se termină de mai multe ori, și începe din nou; căci fiecare cap de acuzare e ca un proces în sine. Așa că vei putea, ori de unde l-ai începe și oriunde te-ai opri, să-l citești și ca pe ceva nou, și ca o continuare, și ai putea să consideri că în ansamblu e cam lung, iar fiecare parte luată separat, cam scurtă. Cu bine.

IX, 5

C. Plinius către iubitul său Tiro

[Sfaturi prietenești]

E frumos ceea ce faci (căci sînt informat) și continuă să împarți dreptatea cu multă omenie printre oamenii din provincia pe care o guvernezi. O condiție de bază a acestei omenii este să legi prietenie cu oamenii de onoare și să te faci iubit de cei mai mici, fiind totodată îndrăgit de cei mari. Cei mai mulți însă, de teamă să nu pară că acordă prea mare importanță trecerii ce ar putea-o avea pe lîngă cei puternici, își dobîndesc o faimă de lipsă de tact și chiar de răutate. Ești cu totul străin de acest defect, știu. Dar nu mă pot stăpîni să nu-ți aduc laude, care sînt oarecum și sfaturi, ca să păstrezi acea măsură, care respectă diferențele dintre clase și demnități; dacă acestea sînt perturbate, răsturnate, amestecate, nimic nu este mai inegal, decît însăși această egalitate. Cu bine.

IX, 6

C. Plinius către iubitul său Calvisius

[Spectacolele de circ]

Mi-am petrecut ultimul timp numai între tăblițele de scris și cărțile mele, într-o tihnă cît se poate de plăcută.

https://biblioteca-digitala.ro

„Cum ai putut — vei spune — cînd ai stat la Roma?“ Tocmai aveau loc jocurile de circ, gen de spectacol pe care nu-l gust cîtuşi de puţin. Nimic nou, nimic variat, nimic de care să nu te saturi, dacă ai văzut odată. De aceea mă surpinde că atîtea mii [5] de oameni doresc să tot vadă, ca nişte copii, cai alergînd şi oameni conducînd carele. Dacă ar fi atraşi măcar de iuţeala cailor, sau de iscusinţa oamenilor care îi mînă, ar mai fi o explicaţie; dar îi interesează culoarea [6], culoarea le place, şi dacă în timpul alergării şi în toiul întrecerii culoarea de pe primul loc trece pe al doilea, şi viceversa, aplauzele şi simpatia publicului vor abandona brusc pe vizitiii aceia şi pe caii aceia, pe care îi recunosc de departe, ale căror nume le strigă întruna. Atîta atenţie, atîta importanţă acordă unei haine nenorocite, nu numai gloata, care e mai nenorocită decît haina acelora, dar şi unii oameni serioşi. Cînd mă gîndesc că aceştia stau ţintuiţi pe loc şi nu se mai satură privind un spectacol lipsit de sens, fără rost, plictisitor, sînt cuprins de satisfacţia că nu mă las niciodată cuprins de o asemenea satisfacţie. Aşa că în zile ca acestea îmi consacru cu mare plăcere studiilor timpul liber, pe care alţii şi-l pierd cu ocupaţii atît de inutile. Cu bine.

IX, 7

C. Plinius către iubitul său Romanus

[Vilele lui Plinius de pe malul lacului Larius]

Îmi scrii că tu clădeşti. Bine faci; mi-am găsit apărător, căci acum am justificare să clădesc şi eu, de vreme ce o faci şi tu, şi nu e mare diferenţă, tu clădeşti pe ţărmul mării, eu, pe malul lacului Larius. Pe malul lui am mai multe vile, dar două din ele îmi dau cele mai mari desfătări şi cea mai mare bătaie de cap. Una, înălţată pe stînci, în felul celor de la Baiae, are vedere spre lac, cealaltă, tot ca la Baiae, e scăldată de apele lacului. Aşa că eu obişnuiesc să o numesc pe cea dintîi „tragedia“, pe cealaltă „comedia“, pentru că prima parcă poartă *cothurnus* [7] iar cealaltă *soccus*[8]. Fiecare are farmecul ei şi tocmai diversitatea lor ţi le face şi mai plăcute. Una se bucură de apropierea lacului, cealaltă îl cuprinde cu privirea pînă departe; una îmbrăţişează într-o curbă armo-

https://biblioteca-digitala.ro

nioasă un golf, cealaltă, clădită pe o creastă foarte înaltă, desparte două golfuri; la una aleea pentru plimbări în litieră se întinde dreaptă mărginind țărmul, la cealată face o curbă domoală sub o galerie foarte largă; pe una nu o ating valurile care se sparg de cealată; dintr-una poți privi de sus pescarii, din cealaltă poți și să pescuiești și să arunci undița din cameră, și aproape chiar din pat, ca dintr-o barcă. Iată pentru ce vreau să adaug fiecăreia ce-i lipsește, tocmai pentru ceea ce fiecare are din belșug. Dar de ce să-ți expun motivele mele? Pentru tine motivul va fi că fac același lucru ca și tine. Cu bine.

IX, 8

C. Plinius către iubitul său Augurinus

Dacă aș începe să te laud după ce m-ai lăudat tu pe mine, mi-e teamă să nu dau impresia nu că îmi spun părerea, dar că îți dovedesc recunoștință. Dar chiar de-ar fi să dau această impresie, găsesc toate scrierile tale foarte frumoase; cel mai mult însă îmi plac acelea în care vorbești de mine. Și aceasta pentru unul și același motiv: căci și tu scrii desăvîrșit ceea ce scrii despre prieteni, și eu citesc ca pe ceva desăvîrșit ceea ce ai scris despre mine. Cu bine.

IX, 9

C. Plinius către iubitul său Colonus

[Elogiul lui Quintianus]

Te înțeleg foarte bine că ești atît de îndurerat de moartea lui Pompeius Quintianus și că regretele tale sînt o dăinuire a afecțiunii față de cel pierdut. Nu ca alții, care își iubesc prietenii numai cît sînt în viață, sau mai degrabă se prefac că-i iubesc, ba nici măcar nu se prefac decît față de aceia cărora văd că le merge bine. Căci pe cei nefericiți îi uită întocmai ca pe cei morți. Devotamentul tău însă e veșnic, și statornicia ta e atît de mare, încît nu se poate sfîrși, decît o dată

https://biblioteca-digitala.ro

cu moartea ta. Și, pe Hercule, Quintianus a fost un om pe care se cuvenea să-l iubești după propriul lui exemplu. Îi iubea pe cei fericiți, îi ocrotea pe cei nefericiți, îi regreta pe cei dispăruți. Cită lealitate oglindea figura lui! Cît devotament trăia alături de un tată cu care se asemăna atît de puțin! Ceea ce nu-l împiedica să se dovedească un om foarte bun, pentru că era un fiu foarte bun. Dar de ce îți răscolesc durerea? Tu l-ai iubit însă atît de mult în timpul vieții încît, decît să se aștearnă tăcerea asupra lui, preferi această suferință, mai cu seamă din partea mea, de la care aștepți elogiile care să-i omagieze viața, să facă să dăinuiască amintirea lui și să-i restituie poate acei ani din viață care i-au fost răpiți. Cu bine.

IX, 10

C. Plinius către iubitul său Tacitus

Doresc să mă conformez învățămintelor tale. Dar e criză mare de mistreți, încît nu este posibil să împaci și pe Minerva și pe Diana, despre care tu spui că trebuie cultivate în egală măsură. Așa că trebuie să mă consacru numai Minervei, dar pe îndelete, așa cum se poate la țară, și vara. În timpul călătoriei am scris cîteva fleacuri care merită să fie șterse imediat, flecăreală cu care se leagă conversațiile într-un vehicul. La acestea am mai adăugat cîte ceva cînd nu aveam ce face la țară. Așa că poemele mele, despre care tu crezi că le pot desăvîrși foarte ușor în mijlocul pădurilor și al poienelor sacre, se odihnesc. Am mai revăzut cîte un discurs mai mic, deși acest gen de scrieri e neplăcut, lipsit de atracție și seamănă mai degrabă cu muncile cîmpului, decît cu plăcerile vieții la țară. Cu bine.

IX, 11

C. Plinius către iubitul său Geminus

Am primit scrisoarea ta, care mi-a făcut o deosebită plăcere, mai ales pentru că tu voiai să-ți trimit ceva care să poată

https://biblioteca-digitala.ro

fi inserat în operele tale. Mă voi gîndi la un subiect, fie la acela pe care mi-l sugerezi tu, sau mai degrabă la un altul. Căci acela are unele neajunsuri; aruncă o privire atentă și le vei descoperi.

Nu credeam că la Lugdunum[9] există librari, de aceea bucuria mea a fost cu atît mai mare aflînd din scrisoarea ta că micile mele cărți se găsesc acolo spre vînzare, și sînt încîntat că ele își păstrează și în altă țară farmecul de care s-au bucurat la Roma. Căci încep să cred că aceste cărți, în privința cărora aprecierile oamenilor din ținuturi atît de depărtate sînt unanime, sînt destul de reușite. Cu bine.

IX, 12

C. Plinius către iubitul său Iunior

[Severitate excesivă]

Un părinte își dojenea fiul pentru că, puțin mai înainte, cumpărase prea scump niște cai și cîini. După plecarea tînărului i-am spus tatălui: „Ei, tu nu ai făcut niciodată nimic, care să-ți poată fi reproșat de tatăl tău? Ai făcut, am spus? Nu faci cîteodată ceva pentru care fiul tău, dacă ți-ar deveni dintr-odată tată și tu fiu, să te poată certa tot atît de sever? Nu greșește orice om cîteodată? Unul își îngăduie o slăbiciune, altul alta."

Ți-am scris acestea îndemnat de un exemplu de severitate excesivă, din dragostea ce avem unul pentru celălalt, ca nu cumva vreodată să te porți și tu cu fiul tău prea aspru și prea sever. Gîndește-te că el este încă un copil, că și tu ai fost, și poartă-te ca un tată care își amintește și că el este un om, și că este tatăl unui om. Cu bine.

IX, 13

C. Plinius către iubitul său Quadratus

[Răzbunare pentru Helvidius]

Cu cît ți-au suscitat mai mult interes și atenție cărțile mele scrise pentru a-l răzbuna pe Helvidius, cu atît mai insistent îmi ceri să-ți scriu pe larg ceea ce nu este cuprins în

https://biblioteca-digitala.ro

carte și ceea ce are legătură cu această carte, în sfîrșit tot ce a urmat după aceste fapte, la care vîrsta nu ți-a îngăduit să fii de față.

După omorîrea lui Domițian m-am sfătuit cu mine însumi și m-am convins că este o cauză frumoasă și măreață să-i urmărești pe vinovați, să-i răzbuni pe cei loviți, să te faci cunoscut [10]. Și-apoi, printre nenumăratele crime ale multora, nici una nu mi s-a părut mai odioasă decît aceea cînd în senat un senator a ridicat mîna asupra altui senator, un fost pretor asupra unui fost consul, un judecător asupra unui acuzat. De altfel am fost prieten cu Helvidius, atît cît era posibil să fii cu un om, pe care vremurile acelea nesigure îl sileau să-și ascundă la țară un mare nume, și tot atît de mari virtuți; le-am fost prieten și Arriei, soacra lui Helvidius, și Fanniei, mama soacrei lui. Dar nu atît îndatoririle de prieten m-au îndemnat la aceasta, cît binele public, josnicia faptei și necesitatea unui exemplu.

În primele zile după redobîndirea libertății, fiecare și-a dat în judecată, prin acuzații răsunătoare și confuze, dușmanii personali, numai pe cei neînsemnați, și i-a zdrobit pe loc. Eu, considerînd că era mai înțelept și mai curajos să încolțești un criminal atît de odios nu prin ostilitatea împotriva unei întregi epoci, ci prin propria lui nelegiuire, cînd s-a mai potolit prima furie și mînia, domolindu-se pe fiece zi, făcea loc dreptății, deși eram atunci extrem de îndurerat de pierderea recentă a soției mele, trimit după Anteia (fusese căsătorită cu Helvidius), o rog să vină la mine, deoarece doliul meu încă recent mă obliga să stau în casă [11]. Cînd a venit, i-am spus: „Am hotărît să nu-l las pe soțul tău nerăzbunat. Anunță pe Arria și pe Fannia (se întorseseră din exil), gîndește-te bine, sfătuiește-te și cu ele, dacă vă asociați la acțiunea mea, pentru care nu avem nevoie de tovarăși; dar nu țin atît de mult la gloria mea, încît să nu o împart cu voi." Anteia își îndeplinește misiunea și cele două femei nu întîrzie să vină.

S-a nimerit foarte bine că senatul se întrunea peste trei zile. Eu m-am sfătuit întotdeauna cu Corellius [12], omul cel mai prevăzător și mai înțelept din cîți am cunoscut în vremea noastră; totuși de data aceasta m-am mulțumit să mă sfătuiesc numai cu mine însumi, fiindu-mi teamă să nu se

https://biblioteca-digitala.ro

opună, căci el era prudent și pregeta. Dar nu m-am putut împăca cu gîndul să nu-i împărtășesc și lui, în ziua respectivă, că urma să înfăptuiesc ceea ce nu stăteam la gînd dacă să înfăptuiesc, știind din experiență că atunci cînd ai hotărît ceva nu trebuie să-i consulți pe aceia, pe care trebuie să-i asculți, dacă îi consulți. Vin în senat, cer cuvîntul [13], vorbesc puțin, sînt în asentimentul tuturor. Cînd am atins problema acuzației, a stabilirii vinovăției, fără să numesc încă pe nimeni, de pretutindeni s-au ridicat voci împotriva mea. Unul spune: „Vrem să știm cine este acela pe care îl aduci în discuție fără să-ți aștepți rîndul". Altul: „Cine este acuzatul care nu a fost pus în discuția senatului?" Altul: „Să fim lăsați în pace noi cei care am supraviețuit" [14]. Îi ascult liniștit, fără teamă; atît de mare putere are dreptatea cauzei pe care ți-ai asumat-o și atît de mult diferă, pentru a-ți inspira încredere sau teamă, dacă alții nu sînt de acord cu ceea ce faci sau se opun.

E prea lung ca să reproduc vorbele aruncate dintr-o parte și din cealaltă. În cele din urmă consulul zise: „Secundus, ai să-ți spui părerea cînd îți va veni rîndul, dacă vrei să spui ceva". „Îmi îngăduiseși — spun eu — ceea ce pînă acum ai îngăduit tuturor." Mă așed, se discută alte probleme. Între timp, unul dintre prieteni, fost consul, luîndu-mă deoparte și vorbindu-mi cu multă precauție, mă acuză că m-aș fi exprimat cam prea vehement și imprudent; mă cheamă din nou, mă sfătuiește să renunț și adaugă chiar: „Te-ai făcut remarcat de viitorii împărați". „Fie — spun eu — măcar de-ar fi vorba de cei răi." Abia s-a îndepărtat acesta, că altul îmi spune și el: „Ce înseamnă această cutezanță? Unde vrei să ajungi? Căror primejdii te expui? De ce te încrezi în prezent, cînd nu ești sigur de viitor? Ataci pe omul care este deja prefectul vistieriei și în curînd consul și, în afară de asta, susținut de atîția prieteni și simpatii!" Și îmi spune numele unuia care obținuse atunci, prin tot felul de manevre dubioase, o armată puternică și renumită în Orient [15]. La acestea eu răspund:

« „Le cunosc mai dinainte și pe toate le-am trăit în sufletul meu"*, și nu mă dau înapoi dacă soarta va voi să ispă-

* Verg., *En.*, VI, 105.

https://biblioteca-digitala.ro

şesc o faptă demnă de toată cinstea, răzbunînd o crimă dintre cele mai odioase. »

A venit momentul să ne spunem părerea. Vorbeşte Domitius Apollinaris, consul desemnat, vorbeşte Fabricius Veiento, Fabius Postuminus, Bittius Proculus, colegul lui Publicius Certus [16], despre care se discuta, şi tatăl vitreg al soţiei mele pe care o pierdusem ; după aceştia, Ammius Flaccus. Toţi îl apără pe Certus, ca şi cum l-aş fi numit, deşi eu încă nu-l numisem, şi iau apărarea unei crime care, ca să zic aşa, nu era atribuită nimănui. Nu e necesar să-ţi repet ce s-a mai spus, le găseşti în cărţile mele, căci am relatat totul chiar cu cuvintele lor.

Împotriva acestora au vorbit Avidius Quietus, Cornutus Tertullus; Quietus, spunînd că este cu totul inechitabil să fie respinse plîngerile celor care au suferit, şi că prin urmare nu li se poate refuza Arriei şi Fanniei dreptul de a se plînge, că nu are importanţă de ce rang sînt cei în cauză, ci dreptatea cauzei; Cornutus, spunînd că el a fost numit de consuli [17] tutore al fiicei lui Helvidius la cererea mamei acesteia şi a tatălui vitreg; că nu renunţă să îndeplinească şi acum îndatoririle ce-i revin din această însărcinare pentru care îşi impune o măsură durerii personale şi respectă durerea plină de demnitate a acestor femei excepţionale, care se mulţumesc să amintească senatului linguşirile crunte ale lui Publicius Certus şi să ceară, în caz că acesta este cruţat de pedeapsă pentru o nelegiuire dovedită, să fie cel puţin înfierat ca din partea censorilor [18]. Atunci Satrius Rufus, într-o cuvîntare nehotărîtă şi ambiguă, spuse: „Consider că se face o nedreptate lui Publicius Certus dacă nu este absolvit; numele său a fost rostit de prietenii Arriei şi ai Fanniei, a fost rostit de prietenii săi. Nu trebuie să fim îngrijoraţi, căci tot noi, care avem o părere bună despre acest om, sîntem aceia care îl vom judeca. Dacă este nevinovat, cum nădăjduiesc şi doresc, şi pînă la proba contrarie, cred, veţi putea să-l achitaţi."

Aşa au vorbit cei chemaţi fiecare la rîndul lui. A venit rîndul meu. Mă ridic, vorbesc la început aşa cum este în discursul scris, răspund fiecăruia. E de mirare cu cîtă atenţie, cu ce aclamaţii au fost primite toate de către aceia, care puţin înainte protestau; aşa de mare a fost schimbarea produsă fie de importanţa procesului, fie de reuşita discursului,

https://biblioteca-digitala.ro

fie de curajul oratorului. Termin. Veinto încearcă să răspundă, nimeni nu-l lasă; toți îl întrerup, toți fac gălăgie[19] așa că pînă la urmă el spune: „Vă rog, senatori, nu mă siliți să cer ajutorul tribunilor[20]". Și tribunul Murena spune pe dată: „Îți dau dreptul să vorbești, strălucite Veiento". Atunci din nou proteste. În acest răstimp consulul, după ce ne-a strigat nominal și a numărat voturile, a ridicat ședința și l-a lăsat pe Veiento stînd încă în picioare și încercînd să vorbească. El s-a plîns de multe ori de această jignire (cum îi spunea) citînd versul lui Homer:

„ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί". *

N-a fost aproape nimeni din tot senatul care să nu mă stringă în brațe, să nu mă sărute, întrecîndu-se care mai de care să mă copleșească cu laude, pentru că am readus în vigoare obiceiul de multă vreme uitat, de a veghea asupra binelui obștesc, înfruntînd dușmăniile personale, în sfîrșit, pentru că salvasem senatul de ostilitatea pe care și-o atrăsese din partea celorlalte clase deoarece, plin de severitate față de toți ceilalți, numai pe senatori îi menaja, ca printr-o înțelegere tacită.

Toate acestea s-au petrecut în absența lui Certus, căci sau a bănuit ceva, sau era, așa cum s-a scuzat, bolnav[21]. Iar împăratul nu a împuternicit senatul să continuie instrucția procesului[22]; am obținut totuși ceea ce voiesem: colegul lui Certus a primit consulatul, Certus a fost înlocuit de un succesor și s-a petrecut întocmai cum am spus în încheiere: „să restituie, sub cel mai bun împărat, bunurile pe care le-a primit de la cel mai rău împărat".

După aceea am adunat cum am putut tot ce am spus în discurs și am mai adăugat multe lucruri[23]. S-a întîmplat, fără să fie socotită doar o întîmplare, că la cîteva zile de la publicarea discursului meu Certus s-a îmbolnăvit și a murit. Am auzit spunîndu-se că îi apărea mereu în minte și în fața ochilor o imagine în care mă vedea pe mine amenințîndu-l cu arma. N-aș îndrăzni să afirm că era ceva adevărat, însă ar fi un bun exemplu să fie considerat adevărat.

Iată o scrisoare nu mai mică, dacă ai în vedere proporțiile unei scrisori, decît lucrările pe care le-ai citit; dar vinovat ești tu, care nu te-ai mulțumit cu lucrările. Cu bine.

---

* „Acești tineri războinici insultă bătrînețea" (Homer, *Il.* VIII, 102).

https://biblioteca-digitala.ro

IX, 14

C. Plinus către iubitul său Tacitus

[Probitate de scriitor]

Nici tu nu te lauzi, și nici eu nu scriu cu mai multă încredere despre cineva, ca despre tine. Posteritatea se va ocupa oare de noi? Nu știu; noi o merităm în orice caz, nu zic pentru talentul nostru, (ar fi trufie) ci pentru munca și strădania noastră, pentru respectul față de posteritate. Să mergem pe drumul pe care am pornit și care, dacă pe puțini i-a condus la culmea gloriei, pe mulți i-a scos din obscuritate și tăcere. Cu bine.

IX, 15

C. Plinius către iubitul său Falco

Mă retrăsesem la vila mea din Toscana, ca să trăiesc după placul meu. Dar nu e posibil nici în Toscana; sînt hărțuit de prea multe cereri ale țăranilor veniți de peste tot, și de plîngerile lor nenumărate, pe care le citesc mai în silă decît scrierile mele, căci și pe ale mele le citesc în silă. Fac revizia unor mici discursuri, ceea ce, după o trecere de timp, este o muncă și neplăcută, și lipsită de atracție. Registrele mele sînt neglijate, ca și cum aș fi absent. Uneori încalec totuși și mă comport ca un cap de familie, parcurgînd o parte din domeniile mele ca să-mi fac plimbarea. Tu păstrează-ți obiceiul și trimite vești din oraș omului de la țară ce sînt. Cu bine.

IX, 16

C. Plinius către iubitul său Mamilianus

Nu mă miră că ți-a făcut nespusă plăcere vînătoarea bogată la care ai luat parte, de vreme ce scrii, ca un istoric, că nu se poate stabili numărul morților. Eu nu am nici timp, nici chef să vînez: timp nu am, deoarece culesul viilor e în

https://biblioteca-digitala.ro

toi, iar chef nu am pentru că recolta e slabă. Dar am să-ți trimit în loc de must niște versuri ușoare noi și pentru că mi le ceri atît de frumos, ți le voi expedia de îndată ce voi vedea că procesul lor de fermentare s-a încheiat. Cu bine.

IX, 17

C. Plinius către iubitul său Genitor

[Chestiune de gust]

Am primit scrisoarea ta, în care te plîngi că te-ai plictisit la o masă, care a fost totuși plină de strălucire, de vreme ce printre mese se învîrteau măscărici, dansatori, bufoni. Vrei să-ți descrețești puțin fruntea? Eu nu am asemenea distracții, dar le suport la cei care le au. De ce nu am? Fiindcă nu-mi face nici o plăcere și nici o surpriză dacă măscăriciul spune ceva necuviincios, bufonul o prostie, iar dansatorul ceva obscen [24]. E chestie de gust, nu de rațiune. Și uite cît de mulți sînt aceia cărora le displac, unii socotindu-le naive, alții, plictisitoare, lucruri care și ție și mie ne plac și ne încîntă! Cît de mulți, atunci cînd este adus un lector, sau un actor, sau un cîntăreț din liră, se scoală de la masă, sau se întind la loc, tot atît de plictisiți ca și tine cînd ai suportat aceste orori (cum le numești tu)! Să arătăm deci înțelegere pentru plăcerile altora, pentru ca și alții să aibă pentru ale noastre. Cu bine.

IX, 18

C. Plinius către iubitul său Sabinus

Se vede din scrisoarea ta cu cîtă atenție, cu cîtă stăruință, cu cîtă memorie în sfîrșit, ai citit volumașele mele. Tu singur deci îți faci de lucru, cînd mă rogi și mă determini să accept să-ți împărtășesc cît mai multe din cele ce scriu. Am să o fac, dar treptat și, ca să zic așa, fragmentat, pentru ca, trimițînd continuu un număr mare de lucrări, să nu-ți încarc memoria căreia îi datorez atîta și care, obosită și oarecum copleșită, să nu fie nevoită să neglijeze fiecare fragment pentru an-

https://biblioteca-digitala.ro

samblu, și pe cele trimise mai întîi, pentru celelalte trimise mai pe urmă. Cu bine.

IX, 19

C. Plinius către iubitul său Ruso

[Verginius Rufus și Frontinus]

Îmi dai să înțeleg că ai citit într-o scrisoare a mea că Verginius Rufus a pus să se scrie pe mormîntul său:

„Aici zace Rufus care, după ce l-a înfrînt odinioară pe Vindex,
A luat imperiul, nu pentru el, ci pentru patrie“ [25].

Îl blamezi pentru că a pus să se scrie aceasta, și mai adaugi că Frontinus a procedat mai bine și mai corect, interzicînd să i se ridice vreun monument funerar, și în cele din urmă îmi ceri părerea despre amîndoi. Amîndoi mi-au fost prieteni dragi; l-am admirat mai mult pe acela pe care tu îl blamezi, și l-am admirat atît de mult, încît nu credeam că vreodată va putea fi lăudat îndeajuns acela pe care astăzi trebuie să-l apăr. Eu îi consider vrednici nu numai de îngăduință, dar și de toată lauda pe toți aceia care au înfăptuit ceva măreț și demn de aducere-aminte, dacă ei urmăresc nemurirea pe care o merită, și dacă se străduiesc să-și perpetueze faima unui nume fără moarte chiar și printr-o inscripție funerară.

Și nu e ușor să mai găsesc pe cineva în afară de Verginius care, după o faptă atît de glorioasă, să se laude cu atîta modestie. Pot fi martor, eu, prietenul lui apropiat și apreciat, și la care ținea mult, că o singură dată în prezența mea s-a lăsat furat să vorbească despre faptele lui, relatînd-o numai pe aceasta: cînd Cluvius i-a spus odată: „Știi, Verginius, cîtă exactitate îți impune istoria; de aceea, dacă vei citi în istoriile mele ceva expus altfel decît ai voi tu, te rog să mi-o ierți“. Iar Verginius: „Nu știi, oare, Cluvius [26], că eu am făcut ceea ce am făcut tocmai pentru ca voi să fiți liberi să scrieți ceea ce vreți?“

Și acum să-l comparăm cu Frontinus tocmai în privința în care acesta ți se pare mai modest și mai reținut. Frontinus a interzis să i se ridice un monument funerar, dar cu ce cuvinte! „Cheltuielile pentru un monument funerar sînt inutile;

https://biblioteca-digitala.ro

amintirea noastră va dăinui, dacă am meritat-o, prin viața noastră". Găsești mai modest să lași spre citire lumii întregi că amintirea ta va dăinui, decît că consemnezi într-un singur loc prin două biete versuri ceea ce ai făcut?

Dar nu am intenția să-l condamn pe Frontinus, ci să-l apăr pe Verginius; ce apărare poate fi mai bine primită de tine, decît comparația cu acela pe care i-l preferi? După părerea mea, nici unul nu trebuie învinuit, pentru că amîndoi au căutat gloria cu aceeași ardoare, dar pe drumuri diferite: unul cerînd titlurile pe care le merita, celălalt, preferînd să arate că le disprețuiește. Cu bine.

IX, 20

C. Plinius către iubitul său Venator

Scrisoarea ta mi-a făcut într-adevăr plăcere, cu atît mai mult, cu cît era mai lungă, mai ales că tot timpul e vorba de micile mele lucrări; nu mă mir că acestea sînt o desfătare pentru tine, deoarece tu ții la tot ceea ce scriu eu tot atît cît ții la mine. La mine culesul viilor e în toi, o recoltă slabă, în adevăr, totuși ceva mai bogată decît mă așteptam, dacă a recolta înseamnă să culeg cînd și cînd cîte un strugure, să vizitez crama, să gust mustul din butoi, să mă strecor printre sclavii mei de la oraș, care acum îi supraveghează pe cei de la țară și m-au lăsat singur cu secretarii și lectorii mei[27]. Cu bine.

IX, 21

C. Plinius către iubitul său Sabinianus

[Intervenție pentru iertarea unui libert]

Libertul tău, pe care spuseseși că ești supărat, a venit la mine și, aruncîndu-se la picioarele mele a stat așa ca și cum ar fi fost la picioarele tale! A plîns mult, m-a rugat mult, a și tăcut multă vreme, în fine m-a convins că se căiește. De fapt cred că s-a îndreptat, de vreme ce își dă seama că a greșit.

https://biblioteca-digitala.ro

Eşti mîniat, ştiu, şi ai dreptate să fii mîniat, şi asta o ştiu; dar blîndeţea este mai lăudabilă tocmai atunci cînd cauza mîniei este mai îndreptăţită. L-ai iubit pe omul acesta şi nădăjduiesc că-l vei mai iubi; deocamdată e destul dacă te laşi înduplecat. Vei putea să te mînii iarăşi, dacă va merita, căci vei fi mai îndreptăţit după ce te-ai lăsat înduplecat o dată. Trece-i cu vederea, pentru tinereţea lui, pentru lacrimile lui, pentru înţelegerea pe care o ai. N-ai să-l mai chinui nici pe el, n-ai să te mai chinui nici pe tine, căci e chin pentru tine, care eşti aşa de blînd, să fii mîniat.

Mi-e teamă să nu crezi nu că te rog, ci că îţi cer, dacă-mi voi uni ruga cu a lui, şi totuşi mi-o unesc din toată inimai şi cu atît mai insistent, cu cît l-am dojenit mai aspru şi mai vehement, ameninţîndu-l deschis că pe viitor nu voi mai interveni niciodată pentru el. Asta pentru el, pe care trebuia să-l înspăimînt, nu însă şi pentru tine: căci probabil te voi mai ruga şi voi mai obţine de la tine ceea ce-ţi voi cere; va fi numai ceva de care să nu-mi fie ruşine să te rog, şi nici ţie, să-mi îndeplineşti rugămintea. Cu bine.

IX, 22

C. Plinius către iubitul său Severus

[Elogiul lui Passenus Paulus]

Am fost tare îngrijorat de boala lui Passenus Paulus, din multe motive îndreptăţite întru totul. E un om excepţional, demn de toată stima şi, pentru mine, un prieten la care ţin foarte mult; şi-apoi, în literatură îi întruchipează pe cei vechi [28], imitîndu-i şi luîndu-i de model; mai ales pe Properţiu, din care descinde ca un adevărat urmaş, asemănîndu-se cu el tocmai în ceea ce are acela mai caracteristic. Dacă ai să iei în mînă elegiile lui, ai să citeşti versuri elegante, gingaşe, plăcute şi scrise, fără doar şi poate, în casa lui Properţiu [29]. De cîtăva vreme înclină către poezia lirică, în care îl imită tot atît de bine pe Horaţiu, cît îl imită în altele pe Properţiu. Ai zice, dacă înrudirea are vreo valoare în preocupările literare, că e rudă şi cu Horaţiu. În poeziile lui e multă variaţie, multă mişcare; iubeşte ca un adevărat

https://biblioteca-digitala.ro

îndrăgostit, suferă cu toată durerea nestăvilită, laudă cu toată generozitatea, glumește cu mult umor, într-un cuvînt, este la fel de bine în toate genurile, ca și în fiecare din ele.

Pentru asemenea prieten, pentru un asemenea talent, am fost bolnav sufletește, tot atîta cît a fost el trupește, și în sfîrșit l-am recuperat și pe el, m-am regăsit și eu. Felicită-mă și pe mine, felicită și literatura, care în timpul bolii lui a fost într-o primejdie tot atît de mare, pe cît de mare glorie îi va aduce însănătoșirea lui. Cu bine.

IX, 23

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Gloria lui Plinius și a lui Tacitus]

De multe ori s-a întîmplat ca, în timp ce pledam, centumvirii, după ce s-au reținut cu autoritatea și gravitatea cuvenită unor judecători, să se ridice dintr-odată cu toții și să mă felicite ca și cum ar fi fost învinși și constrînși. De multe ori mi-am cîștigat în senat o faimă cum nu-mi puteam dori una mai mare; niciodată totuși n-am avut o satisfacție mai mare, ca acum de curînd, în urma unei conversații cu Cornelius Tacitus. Îmi povestea că la recentele jocuri de circ stătuse alături de un cavaler roman care, după o conversație variată și erudită, l-a întrebat: „Ești din Italia sau din provincie?" Tacitus a răspuns: „Mă cunoști, și desigur din scrierile mele"; la care celălalt spuse: „Ești Tacitus sau Plinius?" Nu pot să spun cîtă mulțumire este pentru mine faptul că numele noastre reprezintă literatura ca și cum ar denumi literatura, nu oamenii, că și unul și altul sîntem cunoscuți prin scrierile noastre chiar de aceia pentru care altfel sîntem necunoscuți [30].

Acum cîteva zile s-a întîmplat ceva asemănător. Stăteam la masă cu Fadius Rufinus, un om distins; lîngă el, un concetățean al său, care venise atunci pentru prima oară la Roma. Rufinus, arătînd spre mine, îl întrebă: „Îl vezi?" După ce a vorbit mult despre lucrările mele, celălalt spuse: „E Plinius".

Mărturisesc cinstit, culeg roade bogate de pe urma străduințiilor mele. Iar dacă Demosthene s-a bucurat pe bună dreptate, văzîndu-se recunoscut de o bătrînă din Atena,

https://biblioteca-digitala.ro

cu aceste cuvinte: „Οὗτός ἐστι Δημοσθένης“ *, eu nu trebuie să mă bucur oare de celebritatea numelui meu? Da, mă bucur, şi recunosc că mă bucur. Căci nu mi-e teamă că aş putea fi considerat cam îngîmfat, deoarece redau părerea altora despre mine, şi nu pe a mea, şi mai ales faţă de tine, care nu invidiezi pe nimeni pentru succesele lui şi încurajezi succesele mele. Cu bine.

IX, 24

C. Plinius către iubitul său Sabinianus

Ai făcut bine că, în urma scrisorii mele, ţi-ai deschis casa şi inima pentru libertul care ţi-a fost drag cîndva. Vei avea de ce să fii mulţumit; eu sînt cu adevărat mulţumit, în primul rînd pentru că te văd atît de înţelegător, încît te poţi stăpîni la mînie, şi-apoi pentru că îmi acorzi atîta credit, încît ţii seama de sfatul meu şi cedezi rugăminţilor mele. Aşa că te şi felicit, îţi şi mulţumesc; totodată te sfătuiesc ca pe viitor să te arăţi înţelegător faţă de greşelile sclavilor tăi, chiar dacă nu va fi cine să te roage. Cu bine.

IX, 25

C. Plinius către iubitul său Mamilianus

[Cere o părere şi un sfat]

Te plîngi că eşti absorbit de nenumăratele ocupaţii în cadrul armatei şi, pentru că te bucuri din plin de momentele de răgaz, citeşti compoziţiile mele uşoare, fleacurile mele, îţi plac, îmi ceri insistent şi mă încurajezi fără reţinere să mai scriu şi altele la fel. În adevăr, încep să caut în acest fel de poezii nu numai o destindere dar şi un renume, în urma aprecierii tale, a unui om foarte erudit, foarte serios şi, în plus, foarte sincer. Acum am procese mai puţine, totuşi sînt ocupat; după ce termin cu ele, am să trimit în braţele

* „Acesta este Demosthene“.

https://biblioteca-digitala.ro

tale atît de primitoare ceva inspirat de aceleași muze. Tu vei lăsa vrăbiuțele și porumbeii mei să-și ia zborul împreună cu vulturii tăi, dar numai dacă și tu și ei vă veți considera mulțumiți; dacă vor fi mulțumiți numai ei, ai grijă să-i păstrezi în colivie sau în cuib.[31] Cu bine

IX, 26

C. Plinius către iubitul său Lupercus

[Stilul sublim în oratorie]

Cred că nu am greșit cînd am spus despre un orator al vremurilor noastre, corect, fără îndoială, și sobru, dar lipsit de avînt și puțin înzestrat: „Singurul lui cusur este că nu are nici un cusur". Un orator trebuie, în adevăr, să fie sublim[32], înflăcărat, cîteodată chiar năvalnic, să se avînte și să meargă adeseori pe marginea prăpastiei; căci de cele mai multe ori înălțimile și piscurile se învecinează cu abisurile. Drumul neted e mai sigur, dar mai aproape de pămînt și mai banal; cei care aleargă cad mai des decît aceia care se tîrăsc, dar aceștia n-au nici un merit dacă nu cad, pe cînd ceilalți, chiar cînd cad, au parte de laude, căci la fel ca în celelalte arte, nimic nu înalță mai mult oratoria ca primejdiile. Uite-te la cei care merg pe sîrmă la înălțime: cîte strigăte de admirație stîrnesc de obicei, deși ai impresia că sînt cît pe ce să cadă. Căci cele mai admirabile fapte sînt acelea care sînt mai neașteptate, mai primejdioase și, cum le numesc grecii, παράβολα.* De aceea curajul cîrmaciului nu este deloc același atunci cînd plutește pe o mare liniștită, sau pe una agitată; în primul caz el ajunge în port fără să-l admire nimeni, fără laude și fără glorie; dar cînd odgoanele scrîșnesc, cînd catargul se încovoaie, cînd cîrma trosnește[33], atunci el este un om deosebit și asemenea zeilor mării.

De ce-ți spun toate acestea? Pentru că mi s-a părut că ai făcut adnotări la unele pasaje din scrierile mele, ca fiind emfatice, cînd eu le socotesc elevate, ca fiind de un gust îndoielnic, cînd eu le văd pline de curaj, ca fiind exagerate, cînd eu

---

* Pline de risc.

https://biblioteca-digitala.ro

le văd ample. E de mare importanță însă dacă adnotezi numai locurile criticabile, sau și pe cele remarcabile. Căci oricine poate observa ceea ce este elevat și iese din comun, dar trebuie să judeci cu discernămînt dacă o scriere este exagerată sau măreață, sublimă sau lipsită de simțul măsurii. Și, ca să mă refer cu precădere la Homer, cui ar putea să-i scape, într-un sens sau în celălalt:

«ἀμφὶ δὲ σάλπιγξεν μέγας οὐρανός...» *

«ἠέρι δ' ἔγχος ἐκέκλιτο...» **

sau întregul pasaj

«οὔτε θαλάσσης κῦμα τόσον βοάᾳ...» ***

Dar e nevoie de acul fin al balanței, pentru a desluși dacă aceste exprimări sînt excesive și deșarte sau mărețe și divine. Și eu nu cred că am spus, sau că aș putea spune ceva asemănător, nu sînt atît de nesocotit; dar vreau să fie bine înțeles ceea ce spun, și anume că în oratorie trebuie lăsat frîu liber, și nu trebuie frînt elanul celor talentați, îngrădindu-i într-un cerc strîmt.

Bine, dar condițiile oratorilor sînt altele decît ale poeților — se va spune. Ca și cum Cicero ar fi mai puțin îndrăzneț! Dar să trec peste Cicero [34], căci eu consider că el nu poate fi pus în discuția aceasta. Dar Demosthene însuși, acel model și criteriu pentru orice orator, se reține el și se restrînge cînd spune acele lucruri atît de cunoscute:

«ἄνθρωποι μιαροὶ καὶ κόλακες καὶ ἀλάστορες...» **** și mai departe: «οὐ λίθοις ἐτείχισα τὴν πόλιν οὐδὲ πλίνθοις ἐγώ...»și apoi: «οὐκ ἐκ μὲν θαλάττης τὴν Εὔβοιαν προβαλέσθαι πρὸ τῆς Ἀττικῆς...» ***** Și în altă parte: «ἐγὼ δὲ οἶμαι μέν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νὴ τοὺς θεοὺς ἐκεῖνον μεθύειν τῷ μεγέθει τῶν πεπραγμένων...» ******

---

* „Jur împrejur cerul imens răsună de trompete..." (Hom., *Il.*, XXI, 388).

** „Lancea sa se sprijinea pe-un nor..." (Hom., *Il*, V, 356).

*** „Nici valurile mării nu vuiesc astfel..." (Hom., *Il.*, XVI, 394).

**** „Sînt niște oameni corupți, linguștori și pungași" (Dem., *De cor.* 296).

***** „Nu cu pietre am înălțat eu zidurile orașului, și nici cu cărămizi...": „nu trebuie, dinspre mare, să aurnce Eubeea înaintea Aticei..." (Dem., *De Cor.*, 299 și 301.)

****** „În ce mă privește, atenieni, eu cred că omul acesta, pe zei, este îmbătat de succese și mărire" (Dem., *Phil.* 1,49.)

https://biblioteca-digitala.ro

Și ce poate fi mai îndrăzneț decît această lungă [35] și splendidă digresiune: «νόσμα γάρ»...»? * Dar astălaltă, mai scurtă decît cea dinainte, dar tot atît de îndrăzneață: «τότε ἐγὼ μὲν τῷ Πύθωνι θρασυνομένῳ καὶ πολλῷ ῥέοντι καθ' ὑμῶν...»? ** Tot astfel și: «ὅταν δὲ ἐκ πλεονεξίας καὶ πονηρίας τις ὥσπερ οὗτος ἰσχύσῃ, ἡ πρώτη πρόφασις καὶ μικρὸν πταῖσμα ἅπαντα ἀνεχαίτισε καὶ διέλυσε...» *** La fel și acestea: «ἀπεσχοινισμένος ἅπασι τοῖς ἐν τῇ πόλει δικαίοις...» **** și tot acolo: «σὺ τὸν εἰς ταῦτα ἔλεον προδέδωκας, Ἀριστόγειτον, μᾶλλον δ' ἀνῄρηκας ὅλως· μὴ δὴ πρὸς οὕς αὐτὸς ἔχωσας λιμένας καὶ προβόλων ἐνέπλησας, πρὸς τούτους ὁρμίζου...» ***** Și mai spusese: «τούτῳ δ' οὐδένα ὁρῶ τῶν τόπων τούτων βάσιμον ὄντα, ἀλλά πάντα ἀπόκρημνα, φάραγγας, βάραθρα...» ****** Și mai departe: «δέδοικα μὴ δόξητέ τισι τον ἀεὶ βουλόμενον εἶναι πονηρὸν τῶν ἐν τῇ πόλει παιδοτριβεῖν...» ******* Și nu numai atît: «οὐδὲ γὰρ τοὺς προγόνους ὑπολαμβάνω τὰ δικαστήρια ταῦτα ὑμῖν οἰκοδομῆσαι, ἵνα τοὺς τοιούτους ἐν αὐτοῖς μοσχεύητε...» ******** și la aceasta: «εἰ δὲ κάπηλός ἐστι πονηρίας καὶ παλιγκάπηλος καὶ μεταβολεύς...» *********

---

* „Căci o boală..." (Dem., *De fals.* leg. 259.)

** „Iar eu, în fața trufașului Python, care azvîrlea asupra voastră torente de injurii..." (Dem,. *De Cor.*, 136.)

*** „Cînd lăcomia și răutatea unui om ca Filip sînt armele voastre, prima ocazie și cea mai mică înfrîngere spulberă și distruge totul" (Dem.. *Ol.*, 29.)

**** „I s-au retras toate drepturile de cetățenie..." (Dem., *Arist.*, 1. 28.)

***** „Tu nu le-ai acordat compasiunea cuvenită pentru vîrsta lor, Aristogiton, mai mult ai anihilat-o chiar; nu căuta adăpost în porturile a căror trecere tu însuți ai închis-o, înfundînd-o cu nisip..." (Dem., *Arist.*, 1, 84.)

****** „Nu văd loc unde să poată acosta, dimpotrivă peste tot prăpăstii, abisuri, ripe" (Dem., *In Aristog.*, 1, 76)

******* „Mă tem să nu dai impresia că vrei să-i înveți crima pe aceia din oraș care doresc să fie criminali" (Dem., *In Aristog.*, 1, 7)

******** „Nu cred că strămoșii au clădit tribunalele pentru ca acolo să fie instruiți asemenea indivizi" (Dem., *In Aristog.*, 1, 48.)

********* „Dar dacă face trafic cu necinstea și vinde lucruri de ocazie..." (Dem., *In Aristog.* 1, 46.)

https://biblioteca-digitala.ro

și o mie de alte lucruri asemănătoare, ca să nu mai vorbesc de acelea pe care Eschine le numește θαύματα și nu ῥήματα. *

Dar să nu cad singur în cursa pe care am întins-o; vei spune că și acestuia i s-au adus aceleași învinuiri. Dar vezi cu cît este mai mare acela criticat decît acela care critică, și mai mare tocmai prin aceasta; căci în unele locuri se remarcă prin vehemență, aici prin măreție. Dar Eschine oare nu face și el aceleași greșeli pe care le critică la Demosthene [36]? «χρὴ γὰρ τὸ αὐτὸ φθέγγεσθαι τὸν ῥήτορα καὶ τὸν νόμον· ὅταν δὲ ἑτέραν μὲν φωνὴν ἀμφιῇ ὁ νόμος, ἑτέραν δὲ ὁ ῥήτωρ...» **

Și în altă parte: «ἔπειτα ἀναφαίνεται περὶ πάντων ἐν τῷ ψηφίσματι...» *** Și iarăși în altă parte: «ἀλλ' ἐγκαθήμενοι καὶ ἐνεδρεύοντες ἐν τῇ ἀκροάσει εἰσελαύνετε αὐτὸν εἰς τοὺς παρανόμους λόγους...» **** Figură de stil de care a fost atît de mulțumit încît o repetă [37]: «ἀλλ' ὥσπερ ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις εἰς τὸν τοῦ πράγματος αὐτὸν δρόμον εἰσελαύνετε.» ***** Sînt mai sobre și mai concise aceste figure de stil: «σὺ δὲ ἑλκοποιεῖς... ἢ συλλαβόντες ὡς λῃστὴν τῶν πραγμάτων διὰ τῆς πολιτείας πλέοντα» ****** și cîte altele? [38]

Mă aștept ca unele pasaje din această scrisoare, ca de pildă „cîrma trosnește" și „asemenea zeilor mării", să nu fie copleșite și ele de adnotările tale, ca și acelea despre care scriu; căci îmi dau seama că, vrînd să apăr cele criticate de tine, am comis aceleași greșeli, pe care le-ai semnalat tu. Dar copleșește-mă cu observații, numai să-mi fixezi de pe acuma ziua în care să putem sta de vorbă împreună, și despre

---

* „Monștri", nu „expresii" (Aesc., *In Ctes.*, 167.)

** „Căci oratorul trebuie să fie de acord cu legea; acolo unde legea spune una și oratorul alta..." (Aesch., *In Ctes.*, 16.)

*** „Și apoi e clar că în decretul său totul tinde..." (Aesch., *In Ctes.* 101.)

**** „Dar băgați de seamă să fiți atenți cînd îl ascultați și siliți-l să nu se abată de la problema ilegalității..." (Aesch., *In Ctes.*, 206.)

***** „Și, ca la cursele de la circ, ațiți-l să se îndrepte către cauza pentru care vorbește..." (Aesch., *In Timarch.*, 176.)

****** „Dar tu redeschizi rănile... sau, prinzîndu-l ca pe un uzurpator care cutreieră în voie statul vostru..." (Aesch., *In Cels.*, 208 și 253.)

https://biblioteca-digitala.ro

unele și despre celelalte. Și voi deveni eu mai timid, sau te voi face pe tine mai îndrăzneț. Cu bine.

IX, 27

C. Plinius către iubitul său Paternus

[Importanța istoriei]

Ce prestigiu, cită demnitate, cîtă măreție, în sfîrșit ce putere extraordinară [39] are istoria mi-am dat seama adeseori dar mai ales acum cîteva zile. Cineva a citit în public o carte de o mare sinceritate și a amînat o parte a lecturii pentru altă zi. Și iată că prietenii cuiva îl roagă și îl imploră să nu mai citească restul. Atît le era de rușine să audă ceea ce au făcut, dar nici unuia dintre ei nu i-a fost rușine să facă ceea ce acum se rușinau să audă. Și acela a consimțit la ceea ce îl rugau; buna lui credință îi îngăduia să o facă. Dar cartea rămîne, ca și faptele însești, va rămîne și va fi citită mereu, și cu atît mai mult cu cît va mai trece timp. Căci oamenii devin mai curioși să afle lucrurile care au fost lăsate pentru altă dată. Cu bine.

IX, 28

C. Plinius către iubitul său Romanus

[Scrisori sosite cu întîrziere]

După vreme îndelungată am primit scrisorile tale, dar pe toate trei deodată, toate cît se poate de pline de farmec și de afecțiune, și așa cum trebuie să fie cele care vin din partea ta, mai ales că s-au lăsat așteptate. În una din ele îmi încredințezi o misiune deosebit de plăcută, aceea de a face să ajungă scrisoarea ta la Plotina [40], o femeie demnă de toată cinstea. Va ajunge. În aceeași scrisoare mi-l dai în grijă pe Popilius Artemisius. I-am satisfăcut pe loc cererea. Îmi mai spui că recolta ta de struguri a fost slabă. E un necaz comun pentru amîndoi, deși e vorba de regiuni diferite.

În altă scrisoare mă anunți că uneori dictezi mult, alteori scrii lucruri în care vorbești de mine. Îți mulțumesc; ți-aș

https://biblioteca-digitala.ro

mulțumi mai mult dacă ai fi de acord să-mi dai să citesc și eu cele ce scrii sau dictezi. Așa era și echitabil: cum tu ai cunoștință de scrierile mele, așa să am și eu de ale tale, chiar dacă se referă la altceva, și nu la mine. La sfîrșit îmi făgăduiești că, atunci cînd vei ști sigur care e programul meu, te vei desprinde de îndatoririle tale familiale și îți vei lua zborul către mine, iar eu mă pregătesc de pe acum să te încătușez cu niște obezi, pe care nu le vei putea zdrobi în nici un chip.

În a treia scrisoare îmi faci cunoscut că ți-a fost înmînat discursul meu pentru Clarius, și că ți s-a părut mai dezvoltat decît era, cînd l-ai auzit rostit de mine. E mai dezvoltat, căci i-am adăugat multe după aceea. Mai spui că mi-ai trimis și o scrisoare scrisă cu mai multă minuție, și mă întrebi dacă am primit-o. N-am primit-o și ard de nerăbdare să o primesc [41]. Așa dar trimite-mi-o cu prima ocazie, adăugîndu-i și dobînzile, pe care ți le voi socoti 12% [42] (nu pot mai puțin). Cu bine.

IX, 29

C. Plinius către iubitul său Rusticus

[Neîncredere în propriul talent]

Așa cum e mai bine să te faci remarcat într-un singur domeniu decît să fii mediocru în mai multe, tot așa e mai bine să fii mediocru în mai multe, decît să nu te poți face remarcat în nici unul. Pentru că îmi dau seama de aceasta, îmi încerc puterile în mai multe genuri literare, neavînd destulă încredere în mine în nici unul din ele. Cînd vei citi dar una sau alta din lucrările mele, vei fi indulgent cu fiecare în parte, la gîndul că nu e singura. Cîtă vreme în celelalte arte numărul este o scuză, legea e oare mai severă pentru literatură, unde reușita e mai dificilă? Dar de ce vorbesc eu de indulgență ca un ingrat? Căci dacă primești ultimele mele lucrări cu aceeași îngăduință ca și pe primele, trebuie mai degrabă să mă aștept la laude, decît să-ți implor indulgența. Eu mă mulțumesc totuși cu indulgența. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

IX, 30

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Generozitatea]

Mi-l lauzi deseori, şi prin viu grai şi acum în scrisoare, pe prietenul tău Nonius pentru faptul că este generos faţă de unii; îl laud şi eu, dar dacă se arată generos nu numai faţă de aceştia. Căci eu înţeleg ca un om cu adevărat generos să dăruiască patriei, rudelor de sînge, rudelor prin alianţă, prietenilor — înţeleg prietenilor săraci, dar nu ca unii care dăruiesc în special acelora de la care pot primi şi ei. Eu consider că aceştia, cu darurile lor care cer daruri, şi interesate [43], nu dau de la ei, ci iau de la alţii. Sînt unii, tot aşa de ingenioşi, care iau de la unii şi dau la alţii, şi urmăresc prin această lăcomie un renume de generozitate. Întîi de toate trebuie să te mulţumeşti cu ce ai, şi pe urmă, sprijinind şi ajutînd mai ales pe aceia, pe care îi ştii în nevoie, să-ţi formezi din aceştia un anturaj. Dacă prietenul tău face aşa, merită din plin să fie lăudat; dacă nu face decît o parte din acestea, merită mai puţin, dar totuşi merită să fie lăudat, atît de rar este un exemplu de generozitate, chiar dacă nu e totală. Oamenii sînt cuprinşi de o asemenea poftă de a avea, încît s-ar putea spune nu că ei posedă avuţii, ci că sînt posedaţi ei de avuţii. Cu bine.

IX, 31

C. Plinius către iubitul său Sardus

[Mulţumiri]

De cînd m-am despărţit de tine nu sînt mai puţin cu tine decît cînd eram la tine. Căci am citit cartea ta, stăruind asupra unor pasaje, în special asupra acelora (de ce aş minţi?) în care vorbeşti de mine şi în care expunerea ta este în adevăr amplă. Cîtă bogăţie de fapte, cîtă diversitate, cîte lucruri care, în cadrul aceluiaşi subiect, fără să fie aceleaşi, nici nu se contrazic! Să-ţi aduc deopotrivă laude şi mulţumiri? Nu pot să fac îndeajuns de bine nici una, nici alta, şi dacă aş putea, mi-e teamă să nu par vanitos, lăudînd cele pentru

https://biblioteca-digitala.ro

care îți aduc mulțumiri. Un singur lucru mai adaug: toate mi-au părut cu atît mai demne de laudă, cu cît erau mai plăcute, și cu atît mai plăcute, cu cît erau mai demne de laudă. Cu bine.

IX, 32

C. Plinius către iubitul său Titianus

Ce faci, ce gîndești să faci? Eu duc o viață dintre cele mai plăcute, adică total lipsită de griji. Așa se face că prefer să citesc scrisori lungi, decît să le scriu; una se potrivește cu omul comod, alta, cu cel lipsit de griji. Căci nimeni nu este mai leneș, decît omul comod, și nimeni mai curios, decît acela lipsit de griji. Cu bine.

IX, 33

C. Plinius către iubitul său Caninius

[O întîmplare cu un delfin]

Am dat peste un subiect real, dar care seamănă foarte mult cu o ficțiune, și vrednic de talentul tău atît de fecund, atît de profund și cu adevărat poetic. Am dat peste el în timpul unei mese, la care se povesteau tot felul de minuni. Autorul este demn de toată încrederea; de altfel, pentru un poet, ce importanță are veridicul? Dar autorul merită să-i acorzi credit dacă ai de gînd să scrii despre această întîmplare [44].

Există în Africa, foarte aproape de mare— colonia Hippo. În apropiere, un lac navigabil, din care se formează un estuar ca un fluviu care, după cum fluxul și refluxul îl împing cînd într-o direcție, cînd în cealaltă, se varsă în mare, sau se întoarce în lac. Oamenii de toate vîrstele vin aici pentru plăcerea de a pescui, de a vîsli sau chiar de a înota; și în special copiii vin să se joace în timpul lor liber. Pentru ei este o mare glorie și vitejie să se avînte cît mai departe în larg; e învingător acela care lasă mult în urma lui și țărmul și pe ceilalți înotători. Într-o asemenea întrecere, un copil mai îndrăzneț decît ceilalți se îndrepta spre larg. Și apare în

https://biblioteca-digitala.ro

față un delfin care, cînd i-o ia înainte, cînd vine după el, cînd îi dă ocol, în cele din urmă se strecoară sub el și îl ridică pe spinare, apoi îi dă drumul, pe urmă iar îl ia pe spinare și întîi îl duce pe copilul tremurînd de spaimă în larg, apoi se întoarce la țărm și îl lasă pe pămînt lîngă ceilalți copii.

Zvonul se răspîndește în toată colonia; toți dau fuga la fața locului, se uită la copil ca la o minune, îl întreabă, îl ascultă, povestesc. A doua zi toți dau năvală pe țărm scrutînd marea și tot ce pare a fi mare. Copiii înoată împreună cu acela, care acum e mai prudent. Delfinul apare din nou la aceeași oră și lîngă același copil. Dar acesta fuge împreună cu ceilalți copii. Delfinul, ca și cum l-ar invita, l-ar chema, sare afară din apă, se scufundă, înoată în cercuri în jurul lui, apoi îl lasă. La fel a doua zi, la fel a treia zi, la fel în zilele următoare, pînă cînd oamenii crescuți pe mare se rușinează de frica lor. Lumea se apropie de delfin, se joacă cu el, îl strigă, îl ating chiar și îl mîngîie, și el se lasă. Această încercare le dă curaj. În special copilul, care făcuse primul încercarea, înoată alături de el, se suie pe spinarea lui, se lasă purtat și adus înapoi, își dă seama că este recunoscut, că este iubit de delfin și îl iubește și el; nici unul nici altul nu se teme și nu este temut; crește încrederea unuia, prietenia celuilalt. Și alți copii merg de-a dreapta și de-a stînga delfinului vorbindu-i și încurajîndu-l. Alături înota un alt delfin (încă un lucru neobișnuit), care îl privea numai și îl însoțea. El nu făcea nici nu îngăduia nimic asemănător, ci numai îl însoțea la dus și la întors pe celălalt delfin, ca și pe copil, ceilalți copii.

Și încă ceva de necrezut, totuși la fel de adevărat, ca și cele de pînă acum, delfinul, purtînd pe spinare copilul și jucîndu-se cu copiii, se lăsa tras pe pămînt și, după ce se usca pe nisip, cînd simțea căldura, se rostogolea în mare. Se știe că Octavius Avitus, legat proconsular, după ce a pus să fie adus delfinul pe țărm, ca într-un ritual nesocotit, a turnat peste el ulei parfumat [45] al cărui miros, ca și senzația neobișnuită, l-au făcut pe delfin să fugă în larg, și n-a mai fost văzut decît după multe zile, trist și abătut; apoi, prinzînd puteri, și-a reluat joaca dinainte și îndeletnicirea obișnuită. Veneau toți magistrații la acest spectacol, iar venirea și șederea lor acolo impuneau micii colonii cheltuieli

https://biblioteca-digitala.ro

neobișnuite. În cele din urmă localitatea și-a pierdut liniștea și tihna; s-a luat hotărîrea să fie omorît în ascuns acela pentru care se aduna acolo atîta omenire.

Toate acestea le poți deplînge în versurile tale, le poți înfrumusețea, le poți lăuda, cu multă duioșie. De altfel nu e nevoie să inventezi sau să adaugi nimic, e destul să nu diminuezi adevărul. Cu bine.

IX, 34

C. Plinius către iubitul său Tranquillus

[Atitudinea în timpul unei lecturi]

Ia-mi de pe suflet chinul acesta; unii spun că citesc prost, cel puțin versurile; căci discursurile le citesc așa cum trebuie, versurile însă, nu. Așa că mă gîndesc să fac o încercare cu libertul meu într-o lectură publică, în prezența unor prieteni foarte intimi. E tot o dovadă de intimitate faptul că am ales pe unul care citește nu bine, dar mai bine decît mine, o știu, dar numai dacă nu se va emoționa, căci și el este tot atît de nou ca lector, cît sînt eu ca poet. În ce mă privește, nu știu ce să fac în timp ce el va citi: să stau nemișcat și mut, ca unul care nu are nici un amestec sau, așa cum fac unii, să întovărășesc lectura lui cu un gest, un murmur, o privire? [46] Dar cred că gesticulez nu mai puțin prost decît citesc. Te rog încă odată ia-mi de pe suflet chinul acesta, și răspunde-mi sincer dacă e mai bine să citesc prost, decît să fac sau să nu fac ceea ce ți-am spus. Cu bine.

IX, 35

C. Plinius către iubitul său Appius

[Mulțumiri]

Am primit cartea pe care mi-ai trimis-o și îți mulțumesc. În momentul de față sînt însă foarte ocupat. Așa că nu am citit-o încă, deși de altfel aș fi dorit foarte mult. Dar datorez și literaturii, și scrierilor tale în special, asemenea respect, încît consider o impietate să le iau în mînă dacă nu am mintea

https://biblioteca-digitala.ro

liberă de orice preocupări. Apreciez mult sîrguința ta în a-ți revedea scrierile. Totuși există și în asta o măsură, în primul rînd pentru că o grijă excesivă mai mult dăunează, decît corectează [47], și-apoi pentru că ne sustrage de la lucrările mai recente și totodată nu ne lasă nici să le terminăm pe cele începute, nici să începem altele. Cu bine.

IX, 36

C. Plinius către iubitul său Fuscus

[Viața în vila din Toscana]

Mă întrebi cum îmi împart ziua cînd sînt vara în vila mea din Toscana. Mă trezesc cînd vreau, de cele mai multe ori în jurul primei ore, deseori mai devreme, rareori mai tîrziu. Ferestrele rămîn închise; căci e surprinzător cum, în liniște și întuneric, departe de tot ceea ce te sustrage, descătușat și redat ție însuți, nu-ți urmărești ochii cu gîndul, ci gîndul cu ochii; ei văd ceea ce vede și mintea ori de cîte ori n-au altceva de văzut. Îmi spun în gînd, dacă am altă lucrare începută, îmi spun în gînd, ca și atunci cînd scriu sau revăd, pînă și cuvintele, uneori mai puține, alteori mai multe, după cum e mai greu sau mai ușor de formulat și de ținut minte. Chem secretarul [48] și, lăsînd să intre lumina pe fereastră, îi dictez ceea ce am compus; după ce pleacă, îl chem din nou, și din nou îi dau drumul. La ora a patra sau a cincea (căci nu-mi împart timpul fix și riguros), după cum e vremea, mă duc în galerie sau în criptoportic, mai meditez la cîte ceva și mai dictez. Mă urc într-un vehicul, unde continui ceea ce făcusem plimbîndu-mă sau stînd pe patul de lucru; îmi pot concentra antența împrospătată tocmai datorită variației. Mai dorm puțin, apoi mă plimb, pe urmă citesc un discurs grec sau latin cu voce tare și răspicat, ca să-mi fortific nu atît vocea, cît plămînii; dar se fortifică și vocea totodată. Din nou mă plimb, mi se face masajul, fac gimnastica, baia. În timpul mesei, dacă sînt numai cu soția sau cîțiva prieteni, mi se citește o carte; după masă ascultăm un actor sau un cîntăreț din liră, după care iarăși mă plimb împreună cu oamenii mei, printre care sînt și unii instruiți [49]. În felul

https://biblioteca-digitala.ro

acesta seara se prelungeşte în discuţii de tot felul şi chiar ziua cea mai lungă se termină repede.

Uneori se schimbă cîte ceva în acest program, căci dacă am stat mai mult în pat sau la plimbare, numai după ce mi-am făcut somnul şi lectura mă urc nu în vehicul, ci pe cal, ca să merg mai repede într-un timp mai scurt. Uneori vin prieteni din oraşele învecinate şi-mi răpesc o parte din zi, întrerupere care, cînd sînt obosit, este binevenită şi mă ajută chiar. Alteori vînez, dar nu fără a lua cu mine tăbliţele pentru cazul cînd, dacă nu vînez nimic, să nu mă întorc cu mîinile goale. Consacru şi fermierilor o parte din timp, dar nu destul, cum zic şi ei; plîngerile lor stîngace mă fac să gust mai mult literatura şi ocupaţiile noastre citadine. Cu bine.

IX, 37

C. Plinius către iubitul său Paulinus

[Griji de proprietar]

Nu e felul tău să ceri prietenilor apropiaţi, în detrimentul intereselor lor, să respecte convenienţele tradiţionale şi oarecum oficiale; iar eu ţin prea mult la tine, pentru ca să-mi fie teamă să nu interpretezi lucrurile altfel decît aş voi eu, dacă nu te voi vedea chiar la calendele lui ianuarie, în prima zi a consulatului tău [50], mai ales că sînt reţinut de obligaţia arendării pămînturilor mele pentru mai mulţi ani. Pentru toate acestea trebuie să iau alte măsuri decît pînă acum. Căci în ultimii cinci ani [51], cu toate reducerile făcute, restanţele au crescut şi de aceea cei mai mulţi dintre arendaşi nici nu se îngrijesc să-şi reducă din datorii, pe care nu mai nădăjduiesc să le poată achita; pun mîna chiar şi consumă toate produsele pămîntului, gîndind că nu le mai strîng pentru ei [52]. Trebuie deci să preîntîmpin noi neajunsuri şi să iau măsuri de îndreptare a lor. O singură posibilitate de remediere — să nu le cer arenda în bani, ci în dijmă şi să pun şi cîţiva dintre oamenii mei să supravegheze lucrările şi să păzească recolta. De altfel nu există un venit mai sigur decît acela pe care ţi-l aduce pămîntul, clima, vremea bună. Şi asta cere o mare cinste, ochi vigilenţi şi numeroasă mînă de

https://biblioteca-digitala.ro

lucru. Totuşi trebuie să încerc, şi întocmai ca pentru o boală veche, să caut orice schimbare de tratament care poate ajuta. Vezi că nu din motive de comoditate sînt împiedicat să fiu prezent în prima zi a consulatului tău; voi sărbători totuşi aici această zi, ca şi cum aş fi lîngă tine, cu bucuria mea, cu urările şi felicitările mele. Cu bine.

IX, 38

C. Plinius către iubitul său Saturninus

Sigur că îl laud pe prietenul nostru Rufus, şi nu pentru că mi-ai cerut-o tu, ci pentru că o merită din plin. Căci i-am citit cartea, desăvîrşită în totul, şi pe care dragostea ce-i port a făcut-o să-mi placă mai mult. Dar am făcut şi critici. Căci nu sînt chemaţi să facă critică numai cei care citesc cu rea intenţie. Cu bine.

IX, 39

C. Plinius către iubitul său Mustius

[Restaurarea templului zeiţei Ceres]

Încurajat de haruspici, trebuie să refac un templu al zeiţei Ceres de pe domeniile mele, să-l fac mai frumos şi mai mare; e în adevăr vechi şi mic, deşi e foarte vizitat într-o anumită zi a anului. Căci la idele lui septembrie se adună multă lume din tot ţinutul, se celebrează multe ceremonii, se fac multe făgăduinţe şi se împlinesc multe. Dar primprejur nu există nici un adăpost împotriva ploii sau a soarelui. De aceea consider un act de generozitate, şi totodată de pietate, dacă voi ridica un templu cît mai frumos, dacă voi adăuga templului un portic: acela pentru zeiţă, cestălalt pentru oameni.

Aş dori aşa dar să cumperi patru coloane de marmură din care-ţi va plăcea ţie, să cumperi marmură pentru împodobit pardoseala şi pereţii. Va mai trebui cumpărată sau făcută o statuie a zeiţei, fiindcă cea veche, din lemn, este deteriorată de atîta vreme.

https://biblioteca-digitala.ro

Cît despre portic, nu am încă nici o idee, decît doar că trebuie să desenezi un plan adecvat locului. Porticul nu poate înconjura templul, căci aşezarea templului e mărginită de un rîu şi stînci abrupte, pe o latură, pe alta, de un drum. Peste drum este o pajişte întinsă unde ar fi foarte potrivit să se înalţe porticul în faţa templului, doar dacă tu, care obişnuieşti să învingi cu măiestria ta dificultăţile terenului, ai să găseşti altceva mai bun.[53] Cu bine.

IX, 40

C. Plinius către iubitul său Fuscus

[Viaţa la vila din Laurentum]

Îmi scrii că ţi-a făcut mare plăcere scrisoare mea din care ai văzut felul cum îmi petrec timpul liber, vara, la vila mea din Toscana. Mă întrebi ce modificări aduc acestui program iarna, în vila din Laurentum. Nici una, decît că renunţ la somnul de la amiază şi folosesc o bună parte din noapte fie înainte de a se lumina, fie după ce se întunecă. Iar dacă am o obligaţie urgentă de a pleda, cum se întîmplă deseori iarna, în loc să ascult un actor sau un cîntereţ după cină, îmi revăd de mai multe ori ceea ce am dictat, şi fac mereu corecturi, ceea ce vine în ajutorul memoriei mele.

Acum ştii cum obişnuiesc să-mi petrec verile şi iernile; la acestea poţi să adaugi şi primăverile şi toamnele: cum în aceste anotimpuri de tranziţie între iarnă şi vară nu pierd nimic din timpul zilei, cîştig prea puţin în timpul nopţii. Cu bine.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA X

CORESPONDENȚA CU ÎMPĂRATUL TRAIAN *

1

C. Plinius către împăratul Traian

În pietatea ta, prea slăvite împărat, doriseși să urmezi cît mai tîrziu părintelui tău [1]; dar zeii s-au grăbit să încredințeze virtuților tale cîrma statului, pe care o preluaseși deja. Mă rog dar să ai parte și tu și, prin tine, neamul omenesc, de tot binele, adică de lucruri demne de epoca ta. Îți doresc, preabunule împărat, în viața particulară și în cea publică, sănătate și bucurie.

X, 2

C. Plinius către împăratul Traian

Nu am cuvinte să-mi exprim bucuria, stăpîne, pentru faptul că m-ai considerat demn de dreptul ce se acordă părinților cu trei copii [2]. Deși te-ai lăsat înduplecat de rugămințile lui Iulius Servianus, un om excepțional și care ține foarte mult la tine, totuși înțeleg din scrisoarea ta că i-ai îndeplinit rugămintea cu mai multă bucurie, deoarece te ruga pentru mine.

De aceea mi se pare că am obținut ce mi-am dorit mai mult, de vreme ce chiar la începutul domniei tale atît de fericite mi-ai dovedit că mă bucur de o îngăduință deosebită din partea ta; cu atît mai mult doresc să am copii, și am dorit să-i am și în timpul celei mai triste domnii, dovadă cele două căsătorii ale mele. Dar zeii au făcut mai bine rezervînd totul bunătății tale; acum mai mult ca oricînd doresc să fiu tată, cînd pot să o fiu în siguranță și fericit.

---

* Scrisorile 1—14 sînt anterioare guvernămîntului Bithyniei.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 3 a

C. Plinius către împăratul Traian

Imediat ce, prin bunăvoința ta, stăpîne, am fost avansat prefect al vistieriei statului[3], am renunțat la toate îndatoririle mele de avocat, pe care de altfel niciodată nu le-am îndeplinit fără discernămînt, ca să mă dedic cu tot sufletul funcției încredințate.

De aceea, cînd cei din provincia Africa m-au ales ca avocat împotriva lui Marius Priscus [4], am cerut, și am obținut, să fiu scutit de această sarcină. Cînd însă, după aceea, consulul desemnat a propus să se discute cu aceia dintre noi a căror recuzare a fost admisă, pentru ca să fim la dispoziția senatului și să acceptăm ca numele noastre să fie introduse în urnă, m-am gîndit că pentru liniștea domniei tale cel mai înțelept lucru este să nu mă opun voinței, de altfel atît de raționale, a ordinului senatorial. Aș dori ca această dovadă de supunere să fie în asentimentul tău, deoarece vreau ca toate faptele și vorbele mele să aibă aprobarea înțelepciunii tale fără greș.

X, 3 b

Traian către Plinius

Ți-ai respectat îndatoririle și de bun cetățean și de bun senator, dînd dovadă de supunere față de ordinul senatorial, față de cererea lui atît de îndreptățită. Sînt convins că vei îndeplini cu cinste misiunea care ți-a fost încredințată.

X, 4

C. Plinius către împăratul Traian

Bunăvoința ta, preabunule împărat, de care mă bucur din plin, mă îndeamnă a cuteza să-ți cer să-i îndatorezi și pe prietenii mei, dintre care primul loc i se cuvine lui Voconius Romanus, coleg și prieten apropiat din fragedă vîrstă.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru aceste motive cerusem și divinului tău părinte să-l primească în ordinul senatorial. Dar această dorință a mea a fost rezervată bunătății tale, deoarece mama lui Romanus, care se obligase în scris față de tatăl tău să doneze fiului ei patru milioane de sesterți, încă nu definitivase formele legale; după aceea le-a făcut, îndemnată de mine. Căci a scos de sub tutelă niște terenuri, și a dus la bun sfîrșit tot ceea ce în mod obișnuit trebuie îndeplinit în caz de emancipare. Fiind înlăturate în felul acesta toate piedicile din calea speranțelor noastre, mă constitui garanție față de tine, nu fără o mare încredere, pentru corectitudinea prietenului meu Romanus, care se remarcă și prin cunoașterea artelor liberale, și printr-o deosebită pietate, care i-a adus și această donație din partea mamei sale, și moștenirea lăsată de tatăl său, și înfierea lui de către tatăl vitreg.

Toate acestea sînt puse în valoare prin strălucirea originii și bogăția familiei lui. Pun mare nădejde în bunăvoința ta ca aceste calități să capete mai multă greutate, tocmai datorită rugăminților mele. Te rog dar, stăpîne, să-mi dai posibilitatea atît de mult așteptată de a-l felicita, și să sprijini o prietenie care-mi face cinste, nădăjduiesc, pentru ca să mă pot lăuda cu prețuirea ta nu numai în ce mă privește pe mine, dar și pe prietenii mei.

X, 5

C. Plinius către împăratul Traian

Anul trecut, stăpîne, suferind de o boală grea care mi-a pus viața în primejdie, m-am adresat unui medic [5], căruia nu pot să-i mulțumesc pentru îngrijirile și zelul său, decît cu ajutorul bunăvoinței tale. De aceea te rog să-i acorzi cetățenia romană. Căci este peregrin [6], fiind libertul unei peregrine. El se numește Harpocras, stăpîna lui, moartă de mult, se numea Thermuthis, soția lui Theo.

Te mai rog să acorzi dreptul de cetățenie libertelor Antoniei Maximilla, o femeie dintre cele mai de seamă, Hedia și Antonia Harmeridis. Îți cer aceasta la rugămintea stăpînei lor.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 6

C. Plinius către împăratul Traian

Îți mulțumesc, stăpîne, că ai avut bunătatea să acorzi fără întîrziere și dreptul de cetățenie libertelor unei femei care mi-a fost devotată, și cetățenia romană lui Harpocras, medicul meu.

Dar, după ce eu am indicat, în urma sfaturilor tale, vîrsta lui și averea, am fost sfătuit de oameni mai competenți că trebuia să-i dobîndesc mai întîi cetățenia orașului Alexandria, și apoi cetățenia romană, căci el este egiptean. Cum eu credeam însă că între egipteni și ceilalți peregrini nu este nici o diferență, m-am mulțumit să-ți scriu doar că este libertul unei peregrine și că stăpîna lui a murit de mult. Nu mă plîng de această ignoranță a mea, datorită căreia îți rămîn îndatorat pentru mai multe binefaceri aduse aceleiași persoane.

Te rog așa dar, ca să mă pot bucura în deplină legalitate de binefacerile tale, să-i acorzi lui Harpocras și cetățenia orașului Alexandria, și cetățenia romană. Pentru ca binefacerea ta să nu sufere iarăși o întîrziere am trimis liberților tăi, așa cum mi-ai poruncit, datele referitoare la vîrsta și averea lui.

X, 7

Traian către Plinius

Am luat hotărîrea, după un obicei instaurat de împărați, să nu acord cu ușurință cetățenia orașului Alexandria. Dar, de vreme ce obținuseși deja pentru medicul tău Harpocras cetățenia romană, nu mă îndur să refuz această nouă cerere a ta. Tu va trebui să-mi faci cunoscut din ce prefectură este, ca să-ți trimit o scrisoare pentru prefectul Egiptului, Pompeius Planta, prietenul meu.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 8

C. Plinius către împăratul Traian

Deoarece divinul tău părinte, stăpîne, i-a îndemnat pe toți cetățenii, și printr-un discurs foarte frumos, și prin exemplul personal demn de toată cinstea, să fie generoși, i-am cerut să-mi îngăduie să mut în municipiul meu și statuia lui, împreună cu statuile împăraților transmise mie prin diverse moșteniri, și pe care le păstram în ținuturi îndepărtate, așa cum le primisem. Ceea ce el mi-a îngăduit, cu toată încrederea. Am scris de îndată decurionilor să-mi repartizeze un teren pe care să clădesc un templu pe cheltuiala mea, iar ei, din respect pentru ceea ce urma să înfăptuiesc, m-au lăsat pe mine să aleg locul. Dar, împiedicat fiind întîi de boala mea, apoi de aceea a tatălui tău, pe urmă de obligațiile serviciului încredințat de tine, cred că acum pot mai ușor să mă reped pînă la fața locului. Căci și luna mea de serviciu [7] se termină la calendele lui septembrie, și luna următoare are mai multe zile de sărbătoare.

Te rog dar, înainte de toate, să-mi îngădui să împodobesc și cu statuia ta monumentul pe care îl voi înălța, și-apoi, pentru a putea face toate acestea într-un timp cît mai scurt, să-mi acorzi un concediu. Cu sinceritatea mea nu pot să-ți ascund că în bunătatea ta, tu vii totodată și în sprijinul intereselor mele personale. Căci locația terenurilor pe care le am în regiunea aceea, pe lîngă că trece de patru sute de mii de sesterți, e cu atît mai greu să o amîn, cu cît noul meu arendaș trebuie să facă și culesul care se apropie. În plus, recoltele slabe succesive mă silesc să mă gîndesc la unele reduceri, a căror cotă nu pot să o stabilesc decît la fața locului.

Voi datora așa dar bunăvoinței tale, stăpîne, și rapiditatea cu care voi îndeplini această obligație de pietate, și rezolvarea intereselor mele, dacă îmi vei acorda, pentru amîndouă aceste îndatoriri, un concediu de 30 de zile. Căci n-aș putea să termin totul într-un timp mai scurt, deoarece și municipiul și terenurile de care e vorba sînt la o depărtare de mai bine de o sută cincizeci mile de Roma [8].

https://biblioteca-digitala.ro

X, 9

Traian către Plinius

Mi-ai expus multe motive personale şi toate motivele de interes public pe care le ai, pentru a cere un concediu; pentru mine însă ar fi fost de ajuns numai dorinţa ta. Căci nu mă îndoiesc că, de îndată ce vei putea, te vei întoarce la serviciul tău, unde prezenţa ta e atît de necesară.

Statuia mea, cu toate că sînt foarte reţinut în privinţa acestui fel de onoruri, sînt de acord totuşi să o pui în locul unde doreşti tu, ca să nu ai impresia că te împiedic să-ţi dovedeşti devotamentul faţă de mine.

X, 10

C. Plinius către împăratul Traian

N-am cuvinte să-ţi spun cîtă bucurie mi-a făcut scrisoarea ta, stăpîne, din care am aflat că ai acordat lui Harpocras, medicul meu, şi cetăţenia oraşului Alexandria, cu toate că, după obiceiul instaurat de împăraţi, ai luat hotărîrea să nu o acorzi cu uşurinţă. Îţi fac cunoscut că Harpocras este νομοῦ Μεμφίτου. * Te rog, aşa dar, preaîndurate împărat, să-mi trimiţi, aşa cum mi-ai făgăduit, scrisoarea pentru prefectul Egiptului, prietenul tău Pompeius Planta.

Şi pentru că vreau să-ţi vin în întîmpinare [9], te rog să-mi îngădui stăpîne, să-ţi ies înainte cît mai departe, pentru ca să mă pot bucura cît mai curînd de venirea ta, pe care o aştept cu mare nerăbdare.

X, 11

C. Plinius către împăratul Traian

Boala de care am suferit recent, stăpîne, m-a făcut să-i rămîn îndatorat medicului Postumius Marinus, şi nu-i pot arăta, la rîndu-mi, mulţumirea decît cu ajutorul tău dacă,

* Din prefectura Memfis

https://biblioteca-digitala.ro

după cum obișnuiești, te vei lăsa înduplecat de rugămințile mele. Te rog deci să acorzi cetățenia rudelor lui, Chrysippus fiul lui Mithridatis și soției lui Chrysippus, Stratonice, fiica lui Epigonos, de asemeni copiilor lui Chrysippus, Epigonos și Mithridatis, astfel încît ei să rămînă în puterea tatălui lor și să-și păstreze dreptul patronal asupra liberților.

Te mai rog să acorzi dreptul de cetățenie lui L. Satrius Abascantus, lui P. Caesius Phosphorus și Panchariei Soteris, cerere pe care o fac la dorința patronilor lor.

X, 12

C. Plinius către împăratul Traian

Știu că rugămințile noastre, stăpîne, rămîn întipărite în memoria ta, care este foarte tenace cînd e vorba de binefaceri. Totuși, fiindcă mi-ai îngăduit acest lucru, îți amintesc, și te rog stăruitor totodată, să ai bunăvoința să-i faci lui Accius Sura cinstea de a-l numi pretor, deoarece locul este vacant.

De altfel el nădăjduiește cu toată încrederea acest lucru, încurajat și de originea lui strălucită, și de integritatea lui desăvîrșită, deși e sărac, și mai mult decît orice, de fericirea acestor vremuri, care îndeamnă și dă curaj cetățenilor tăi cu conștiința curată, să facă apel la bunătatea ta.

X, 13

C. Plinius către împăratul Traian

Deoarece știu, stăpîne, că pentru recunoașterea și lauda comportării mele e important să mă bucur de prețuirea unui împărat atît de bun, te rog să ai bunăvoința să adaugi la demnitatea la care m-ai ridicat în bunătatea ta, și pe aceea de augur [10], sau pe aceea de septemvir, care sînt vacante. Ca sacerdot, voi putea să înalț zeilor în mod public rugăciunile pe care acum le înalț pentru tine, cu devotamentul unui simplu particular.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 14

C. Plinius către împăratul Traian

Te felicit, preabunule împărat și pe tine și statul, pentru victoriile [11] tale atît de însemnate, atît de strălucite, atît de demne de strămoșii noștri, și-i rog pe zei ca tot ceea ce tu îți pui în gînd, să aibă un sfîrșit tot atît de fericit, fiindcă gloria imperiului se reînnoiește și crește datorită meritelor tale fără seamăn.

X, 15

C. Plinius către împăratul Traian

Pentru că sînt încredințat, stăpîne, că te interesează, îți aduc la cunoștință că am călătorit pe mare cu toți oamenii mei pînă la Efes, trecînd ὑπὲρ Μαλέαν*, deși vînturi potrivnice m-au ținut în loc. Acum mă pregătesc să ajung în provincia mea, făcînd parte din drum cu vase de coastă, parte, cu vehicule. Căci pe cît de insuportabilă este arșița cînd călătorești pe uscat, pe atît de potrivnice sînt vînturile de vară [12] pentru o călătorie numai pe mare.

X, 16

Traian către Plinius

Bine ai făcut că mi-ai dat vești, dragul meu Secundus, căci mă interesează foarte multă să știu cum ai făcut drumul pînă în provincia ta. Ai chibzuit bine folosind, după cum îți îngăduia drumul, cînd corăbii, cînd vehicule.

X, 17 a

C. Plinius către împăratul Traian

Dacă pe mare am călătorit în condiții foarte bune pînă la Efes, stăpîne, de acolo însă, după ce am început drumul pe uscat în vehicule, am avut de suferit din cauza arșiței

* Pe lîngă capul Malea.

https://biblioteca-digitala.ro

și chiar de ușoare accese de febră, așa că m-am oprit la Pergam Cînd m-am îmbarcat din nou pe vase de coastă, am fost ținut în loc de vînturi potrivnice și am ajuns în Bithynia ceva mai tîrziu decît nădăjduisem, adică la 17 septembrie. Totuși nu mă pot plînge de întîrziere, căci am avut posibilitatea să sărbătoresc în provincia mea aniversarea ta [13], ceea ce era de foarte bun augur.

Acum verific cheltuielile, veniturile și datoriile orașului Prusa, și tocmai această verificare mă face să-mi dau seama mai bine cît este ea de necesară. Căci mulți bani sînt deținuți, din diferite motive, de particulari. În afară de aceasta se fac unele cheltuieli prea puțin justificate. Ți-am scris toate acestea de îndată ce am sosit aici, stăpîne.

X, 17 b

C. Plinius către împăratul Traian

Am ajuns în provincia mea la 17 septembrie, stăpîne, și am găsit aici supunere și devotament față de tine, așa cum meriți să ți se dovedească din partea lumii întregi.

Gîndește-te, stăpîne, dacă nu crezi că ar fi necesar să trimiți aici un arhitect [14]. Căci se pare că nu puțini bani s-ar putea economisi de la antreprenori, dacă măsurătorile ar fi făcute cu exactitate. Așa cel puțin îmi dau eu seama, după registrele orașului Prusa, pe care le cercetez acum cu toată atenția.

X, 18

Traian către Plinius

Aș fi dorit să poți ajunge în Bithynia fără ca sănătatea ta delicată și oamenii tăi să aibă de suferit, și drumul tău de la Efes să fi fost tot atît de bun, cît călătoria pe mare pe care ai făcut-o pînă acolo. Ziua sosirii tale în Bithynia am aflat-o din scrisoarea ta, scumpul meu Secundus. Cei din

https://biblioteca-digitala.ro

provincia ta vor înțelege, nădăjduiesc, grijă mea față de ei. Căci și tu îți vei da osteneala să-i convingi că tu ai fost ales anume ca să fii trimis la ei în locul meu [15]. În primul rînd trebuie să verifici situația veniturilor publice, căci e neîndoios că nu a fost ținută în regulă.

Cît despre arhitecți, abia am destui pentru lucrările care se fac în Roma și în împrejurimi; dar în orice provincie se găsesc unii în care poți avea încredere, așa că nu-ți vor lipsi nici ție, dacă te vei strădui să-i cauți.

X, 19

C. Plinius către împăratul Traian

Te rog, stăpîne, ajută-mă cu sfatul tău, căci stau la îndoială dacă trebuie să asigur paza închisorilor cu sclavi publici ai provinciei, cum s-a făcut pînă acum, sau cu soldați. Căci mi-e teamă și că sclavii publici nu le vor păzi cu destulă strășnicie, și că paza lor va necesita un număr de soldați deloc neînsemnat.

Deocamdată am pus pe lîngă sclavii publici și cîțiva soldați. Văd totuși că există primejdia ca tocmai această situație să fie prilej de neglijență și din partea unora, și din partea celorlalți, fiind încredințați că pot da vina comună unii pe alții.

X, 20

Traian către Plinius

Nu e neapărat nevoie, scumpul meu Secundus, să folosești mulți soldați pentru paza închisorilor. Să păstrăm obiceiul acelei provincii, ca paza să fie făcută de sclavi publici. Depinde însă de severitatea și de sîrguința ta ca ei să-și îndeplinească cu conștiinciozitate această îndatorire. Căci înainte de toate, așa cum scrii și tu, trebuie să ai grijă, dacă

https://biblioteca-digitala.ro

paza se face în comun de sclavi publici şi soldaţi, ca paznicii să nu fie mai neglijenţi, lăsînd grija unii pe alţii. Ţin însă foarte mult să nu fie luaţi de sub drapel decît foarte puţini soldaţi.

X, 21

C. Plinius către împăratul Traian

Gavius Bassus[16], prefectul ţărmului Pontic, un om plin de respect şi îndatoritor, a venit la mine, stăpîne, şi a stat cu mine mai multe zile. Pe cît am putut observa, e un bărbat deosebit şi cu totul vrednic de bunăvoinţa ta. I-am făcut cunoscut că tu mi-ai dat dispoziţii ca, din cohortele a căror comandă ai binevoit să mi-o încredinţezi, să se mulţumească cu zece beneficiari[17], cu doi cavalerişti şi un centurion. Mi-a răspuns că acest număr nu îi este suficient şi că îţi va scrie. De aceea am socotit că nu e necesar să rechem chiar acum oamenii pe care îi are în plus.

X, 22

Traian către Plinius

Mi-a scris şi mie Gavius Bassus că nu-i ajunge numărul de soldaţi, care am stabilit prin instrucţiunile mele să-i fie daţi. Ca să ai cunoştinţă de răspunsul meu am pus să-ţi fie anexat la această scrisoare. Are mare importanţă dacă aşa cer împrejurările, sau dacă oamenii vor să abuzeze de un drept al lor. Noi nu trebuie să avem în vedere decît ceea ce este necesar, şi să avem grijă, pe cît e posibil, ca soldaţii să nu fie luaţi de sub drapel.

X, 23

C. Plinius către împăratul Traian

Locuitorii din Prusa au, stăpîne, o baie veche şi murdară. De aceea intendenţii[18] socotesc că ar fi bine să se facă una nouă; cred că poţi fi de acord cu această dorinţă a lor. Căci

https://biblioteca-digitala.ro

bani din care să se facă baia vor fi, în primul rînd aceia, pe care am şi început să cer de la particulari să-i restituie, şi-apoi aceia, pe care ei au obiceiul să-i cheltuiască pentru uleiuri[19] şi pe care sînt gata să-i dea pentru construirea acestei băi. Lucru pe care de altfel îl impune cu necesitate şi frumuseţea oraşului, şi strălucirea domniei tale.

X, 24

Traian către Plinius

Dacă construirea unei băi noi nu e o povară pentru posibilităţile locuitorilor din Prusa, pot să fiu de acord cu dorinţa lor, numai să nu constituie aceasta o nouă contribuţie, sau să nu fie pe viitor un impediment pentru dările obligatorii.

X, 25

C. Plinius către împăratul Traian

Legatul[20] Servilius Pudens a sosit, stăpîne, la Nicomedia la 24 noiembrie, şi m-a scăpat de neliniştea unei lungi aşteptări.

X, 26

C. Plinius către împăratul Traian

Binefacerile tale faţă de mine, stăpîne, m-au unit cu cele mai strînse legături de Rosianus Geminus, pe care l-am avut cvestor în timpul consulatului meu. M-am convins că îmi este foarte devotat: atîta respect îmi arată acum cînd nu mai sînt consul, desăvîrşind relaţiile izvorîte din funcţiile noastre publice, prin devotamentul de care dă dovadă ca simplu particular. Te rog deci să-ţi pleci urechea la rugăminţile mele pentru înaintarea lui; şi dacă ai încredere în mine, îi vei acorda bunăvoinţa ta, iar el îşi va da silinţa ca, îndeplinind însărcinările încredinţate, să se facă vrednic de altele mai importante. Nu-l laud mai mult, pentru că nădăjduiesc că şi integritatea, şi probitatea, şi priceperea

https://biblioteca-digitala.ro

lui îți sînt foarte bine cunoscute, nu numai din funcțiile pe care le-a îndeplinit în Roma, sub ochii tăi, ci și din timpul cît a servit sub arme împreună cu tine. Într-o singură privință mi se pare că nu am făcut încă destul, dată fiind afecțiunea mea pentru el și de aceea te rog, stăpîne, te rog, fă-mi bucuria de a acorda cît mai curînd dorești o înaltă demnitate cvestorului meu și, o dată cu el, și mie.

X, 27

C. Plinius către împăratul Traian

Maximus, libertul și procuratorul tău, stăpîne, susține că și el are nevoie de șase soldați, în afară de cei zece beneficiari pe care mi-ai dat dispoziții să-i atribui eminentului Gemellinus. Deocamdată m-am gîndit să-i las pe cei trei în serviciul lui, așa cum i-am găsit, mai ales că el se ducea în Paflagonia să procure grîne. I-am mai dat și doi cavaleriști, așa cum a dorit, pentru paza lui. Te rog să-mi răspunzi ce măsuri să iau în viitor.

X, 28

Traian către Plinius

Acum, că Maximus, libertul meu, pleacă să procure grîne, ai făcut bine să i-ai dat soldați să-l însoțească, căci și el îndeplinește o misiune extraordinară. După ce se va întoarce la îndatoririle lui obișnuite, îi vor ajunge cei doi soldați dați de tine și tot atîția dați de Virdius Gemellinus, procuratorul meu, al cărui ajutor este.

X, 29

C. Plinius către împăratul Traian

Sempronius Caelianus, un tînăr distins, mi-a trimis doi sclavi găsiți printre recruți; eu am amînat executarea lor, ca să-ți cer sfatul ție, întemeietorul și apărătorul disciplinei

https://biblioteca-digitala.ro

militare, asupra felului pedepsei. Căci eu stau la îndoială, mai ales din pricină că, deşi au depus deja jurămîntul, ei n-au fost încă repartizaţi într-o unitate. Aşa că te rog să-mi scrii, stăpîne, ce măsuri trebuie să iau, ca să servească şi drept exemplu.

X, 30

Traian către Plinius

Sempronius Caelianus s-a conformat instrucţiunilor mele, trimiţînd la tine pe aceia pentru care trebuia să se stabilească dacă e cazul să li se aplice pedeapsa capitală. Dar trebuie aflat dacă s-au oferit ca voluntari, sau dacă au fost recrutaţi, sau dacă au fost daţi să înlocuiască pe alţii. Dacă au fost recrutaţi, greşala a fost a recrutării; dacă au fost daţi să înlocuiască pe alţii, vina este a acelora care i-au dat; dacă au venit din proprie iniţiativă, deşi erau conştienţi de condiţia lor, vor trebui pedepsiţi. Căci n-are importanţă că nu au fost încă repartizaţi în vreo unitate. Însă din prima zi cînd au fost găsiţi apţi pentru serviciul militar trebuiau obligaţi să spună adevărul asupra originii lor.

X, 31

C. Plinius către împăratul Traian

Fără să fie sub demnitatea ta, stăpîne, va trebui să te cobori pînă la grijile mele, deoarece mi-ai dat dreptul să apelez la tine, cînd sînt în dubiu.

În cele mai multe cetăţi, dar mai ales în Nicomedia şi Niceea, unii condamnaţi, fie la muncă silnică, fie la lupte de gladiatori şi la alte pedepse asemănătoare, îndeplinesc muncile în locul sclavilor publici, şi primesc chiar o retribuţie anuală ca şi sclavii publici. Cînd am aflat aceasta, am stat mult în cumpănă ce trebuie să fac. Căci şi să le aplic pedeapsa după atîta vreme unora, bătrîni acuma şi care, după cum se confirmă, duc o viaţă modestă şi la locul lor, mi se părea ceva prea sever; dar şi să menţin condamnaţi în servicii

https://biblioteca-digitala.ro

publice socoteam că nu e cinstit; mai consideram iarăşi că-i inutil să hrănesc, din banii statului, nişte oameni care nu fac nimic, dar şi să nu-i hrănesc e de-a dreptul primejdios. Am fost nevoit deci să las nerezolvată această problemă pînă voi avea sfatul tău.

Vei întreba poate cum s-a întîmplat de au fost scutiţi de pedepsele la care fuseseră condamnaţi: şi eu am întrebat, dar nu am aflat nimic ca să-ţi pot afirma cu certitudine. Mi s-au arătat decretele în baza cărora fuseseră condamnaţi, dar nici un act care să dovedească că au fost achitaţi. S-au găsit totuşi unii, care să afirme că au fost eliberaţi, la rugămintea lor, din porunca proconsulilor sau a legaţilor. Lucru demn de crezare, deoarece e de presupus că nimeni nu ar fi îndrăznit aşa ceva, fără ordinul unui superior.

X, 32

Traian către Plinius

Nu uita că de aceea ai fost trimis în această provincie, tocmai pentru că s-au găsit acolo multe lucruri în neregulă. Şi va trebui să pui ordine mai ales în faptul că, aceia care fuseseră condamnaţi la pedeapsă, nu numai că au fost eliberaţi fără ordinul unui superior, cum scrii tu, dar chiar au fost puşi în locul unor slujitori cinstiţi. Aşa dar aceia care au fost condamnaţi în ultimii zece ani şi au fost eliberaţi fără un ordin superior legal, aceştia vor trebui să-şi execute pedeapsa. Dacă se vor găsi unii bătrîni, şi condamnaţi de mai mult de zece ani, să-i repartizăm în munci care sînt mai apropiate de pedeapsa lor. De obicei oameni ca aceştia sînt folosiţi la băile publice, la curăţirea canalelor ca şi la întreţinerea drumurilor şi a străzilor [21].

X, 33

C. Plinius către împăratul Traian

În timp ce străbăteam o altă regiune a provinciei mele, un incendiu puternic a mistuit în Nicomedia multe case particulare şi două edificii publice, — casa de bătrîni şi

https://biblioteca-digitala.ro

templul lui Isis, cu toate că acestea erau despărțite de celelalte printr-o stradă. Focul însă s-a întins pînă departe, în primul rînd datorită intensității vîntului, și apoi din cauza indolenței oamenilor, care sigur că au asistat ca niște spectatori nepăsători și nemișcați în fața unui asemenea dezastru. De altfel nu există nicăieri vreo pompă de incendiu, vreo găleată sau în sfîrșit orice alt echipament pentru stingerea incendiilor. Acestea însă, așa cum am dat dispoziții, se vor procura.

Tu, stăpîne, gîndește-te dacă nu crezi că ar trebui înființat un colegiu al meșteșugarilor de maximum 150 de oameni[22]. Eu voi veghea să nu fie primiți decît aceeia care sînt meșteșugari și ca acest drept, odată acordat, să nu fie folosit în alt scop; nu va fi greu de supravegheat un număr de oameni atît de mic.

X, 34

Traian către Plinius

Urmînd pilda mai multor orașe, ți-a venit ideea că s-ar putea înființa în Nicomedia un colegiu al meșteșugarilor. Nu uita însă că în provincia ta, și în special în orașul acesta, liniștea a fost tulburată de asociații de felul acesta. Orice denumire le-am da și oricare le va fi scopul acelora reuniți într-o grupare, acestea se vor transforma în scurtă vreme în eterii. Așa că e preferabil să fie pregătite cele trebuincioase pentru stingerea incendiilor și să fie preveniți cei care posedă proprietăți, ca și ei să împiedice focul, și la nevoie, să se recurgă la ajutorul populației.

X, 35

C. Plinius către împăratul Traian

Am făcut legămînt solemn față de zei, stăpîne, și l-am îndeplinit, pentru sănătatea ta, de care atîrnă și salvarea statului nostru, rugînd zeii să ne îngăduie ca aceste legăminte să fie împlinite întotdeauna și reînnoite mereu.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 36

Traian către Plinius

Din scrisoarea ta am aflat cu plăcere, dragul meu Secundus, că ai făcut legămînt față de zei, împreună cu populația din provincie pentru sănătatea și prosperitatea mea, și că l-ai îndeplinit.

X, 37

C. Plinius către împăratul Traian

Locuitorii din Nicomedia au cheltuit, stăpîne, trei milioane trei sute optsprezece mii sesterți pentru un apeduct, care pînă astăzi nu a fost terminat, a fost părăsit și chiar s-a ruinat. Pentru un alt apeduct s-au mai cheltuit două sute de mii de sesterți. Și acesta a fost părăsit, și este nevoie de o nouă cheltuială, pentru ca aceia, care au irosit degeaba atîția bani, să aibă apă.

Eu personal m-am dus la un izvor foarte curat, de unde cred că trebuie adusă apa, așa cum se încercase de la început, printr-o construcție sprijinită pe arcade, pentru ca apa să poată ajunge nu numai în locurile joase ale orașului. Au mai rămas cîteva din aceste arcade, se mai pot ridica și altele din piatră cubică, luată de la construcția anterioară; o altă parte, cred eu, va trebui ridicată din cărămidă — e mai ușor și mai ieftin.

Dar în primul rînd e nevoie să trimiți fie un hidrotehnician, fie un arhitect, ca să nu se mai întîmple ce s-a mai întîmplat[23]. Eu de un singuru lucru pot să te asigur, și anume că utilitatea lucrării și frumusețea ei sînt cu totul vrednice de domnia ta.

X, 38

Traian către Plinius

Trebuie să te îngrijești să se aducă apa în orașul Nicomedia. Sînt încredințat că te vei consacra acestei lucrări cu tot zelul de care e nevoie. Dar neapărat trebuie să cerce-

https://biblioteca-digitala.ro

tezi, cu acelaşi zel, din vina cui locuitorii din Nicomedia au pierdut pînă acuma atîţia bani: nu cumva cei care au început lucrarea au şi părăsit-o împărţind banii între ei? Aşa că adu-mi la cunoştinţă tot cei vei afla.

X, 39

C. Plinius către împăratul Traian

Teatrul din Niceea, care e în mare parte construit, stăpîne, dar încă neterminat, a înghiţit, după cîte aflu (căci cheltuielile nu au fost încă verificate), mai mult de zece milioane sesterţi; şi mă tem că sînt bani aruncaţi în vînt. Căci imensele crăpături care se cască îl fac să se surpe, fie din cauza terenului umed şi moale, fie din cauza pietrelor subţiri şi sfărîmicioase; în orice caz merită să chibzuim dacă trebuie terminat, sau părăsit, sau chiar dărîmat. Căci stîlpii şi lucrările de consolidare care se fac din cînd în cînd nu mi se par atît de solide pe cît sînt de costisitoare.

Pentru teatrul acesta particularii au făgăduit multe lucrări de înfrumuseţare, ca bazilici de jur împrejur, sau porticuri deasupra treptelor amfiteatrului. Toate acestea sînt amînate acum, de cînd s-a întrerupt lucrarea care trebuie terminată mai întîi.

Tot în Niceea, înainte de sosirea mea, localnicii au început să refacă un gimnaziu[24] distrus de un incendiu, făcîndu-l cu mult mai mare şi mai încăpător decît fusese şi au cheltuit deja destul, cu riscul de a fi în zadar, căci e o lucrare prost concepută şi prea vastă. Şi în afară de asta, arhitectul, fără îndoială un rival al aceluia care a început lucrarea, susţine că pereţii, deşi au o grosime de douăzeci şi două picioare, nu pot suporta toată greutatea care îi apasă, deoarece sînt cu umplutură de ciment şi nu îmbrăcaţi în cărămidă.

Locuitorii din Claudiopolis sapă, mai curînd decît clădesc, imense băi publice într-un loc situat jos la poalele muntelui, şi încă din banii pe care senatorii[25] admişi în senat datorită bunăvoinţei tale fie că i-au oferit pentru intrarea lor în senat, fie că îi vor oferi la cererea mea. Aşa că, fiindumi teamă că la Niceea banii publici, iar aici binefacerea ta, să

https://biblioteca-digitala.ro

nu fie rău întrebuințate, sînt nevoit să te rog să trimiți, nu numai pentru teatru, dar și pentru aceste băi, un arhitect care să examineze dacă, în urma cheltuielilor făcute, e mai de folos să fie terminate lucrările în felul cum au fost începute, sau să se îndrepte ceea ce crede că trebuie corectat, sau să se transforme ceea ce trebuie transformat pentru ca, vrînd să salvăm ceea ce s-a cheltuit, să nu cheltuim fără folos pentru cele ce trebuie să mai adăugăm.

X, 40

Traian către Plinius

În privința teatrului început la Niceea, vei chibzui și vei hotărî mai bine tu la fața locului ceea ce trebuie să se facă. Mie să-mi comunici numai ce hotărîre ai luat. Însă ai grijă să ceri de la particulari, după ce teatrul va fi terminat, ceea ce au făgăduit ei pentru lucrările de înfrumusețare a teatrului.

Grecii ăștia țin foarte mult la gimnazii și probabil de asta locuitorii din Niceea au pornit cu atîta însuflețire acea construcție. Ei însă trebuie să se mulțumească cu un gimnaziu pe măsura nevoilor lor.

Cît despre băile din Claudiopolis, care au început să fie construite într-un loc nu prea potrivit, cum îmi scrii, vei decide singur ce sfat să dai. Arhitecții nu pot să-ți lipsească. Nu există nici o provincie care să nu aibă oameni pregătiți și pricepuți; numai dacă nu socoți că mai degrabă îți pot fi trimiși din Roma, cînd de obicei ei ne vin nouă din Grecia.

X, 41

C. Plinius către împăratul Traian

Cînd mă gîndesc la destinul tău strălucit și la mărinimia ta, mi se pare că cel mai potrivit lucru este să-ți semnalez opere vrednice nu numai de numele tău nepieritor, dar și de gloria ta, lucrări care să aibă tot atîta frumusețe, cîtă utilitate.

La marginea Nicomediei este un lac [26] foarte mare pe care se transportă cu corăbiile, fără mari cheltuieli, nici

https://biblioteca-digitala.ro

multă trudă, marmură, fructe, lemn, materiale de construcţie, pînă la drumurile de pe uscat, iar de acolo şi pînă la mare transportul se face cu carele, cu multă greutate şi cu mai multă cheltuială.

Această lucrare [27] necesită multă mînă de lucru, care de altfel nu lipseşte aici. Căci şi la ţară sînt o mulţime de oameni, şi în oraş sînt iarăşi foarte mulţi, şi e de aşteptat că toţi se vor învoi cu dragă inimă pentru o lucrare de utilitate generală. Mai rămîne să trimiţi tu un nivelator sau un arhitect, cum vei crede de cuviinţă, care să cerceteze conştiincios dacă lacul este deasupra nivelului mării; meşterii din partea locului susţin că este mai ridicat cu patruzeci de coţi [28]. Eu am descoperit prin împrejurimi un şanţ săpat la porunca unui rege, dar nu se poate şti dacă a fost făcut pentru a colecta apa de pe ogoarele înconjurătoare, sau ca să unească lacul cu un rîu, căci este neterminat. Nu se ştie nici dacă a fost întrerupt din cauza morţii regelui, sau pentru că acesta nu mai nădăjduia în reuşita lucrării. Dar tocmai lucrul acesta (îngăduie-mi să fiu ambiţios pentru gloria ta) mă îndeamnă să doresc cu înfocare să duci tu la capăt ceea ce regii nu au făcut decît să înceapă.

X, 42

Traian către Plinius

Lacul de care-mi vorbeşti mă poate ispiti să doresc să fie unit cu marea. Dar trebuie cercetat cu mare atenţie dacă, odată unit cu marea, nu se va scurge cu totul în mare, şi cîtă apă primeşte şi de unde. Ai putea cere un nivelator de la Calpurnius Macer [29], iar eu îţi voi trimite de aici pe cineva priceput în acest gen de lucrări.

X, 43

C. Plinius către împăratul Traian

Verificînd cheltuielile publice ale locuitorilor din Bizanţ, cheltuieli foarte mari, mi s-a explicat, stăpîne, că în fiecare an, pentru a-ţi prezenta omagiile lor, ei trimeteau cîte un

https://biblioteca-digitala.ro

delegat cu un decret, și că îi dădeau douăsprezece mii de sesterți. Ținînd seama de recomandările tale, m-am gîndit că trebuie oprit delegatul și trimis numai decretul, pentru ca astfel să se reducă cheltuielile, fără să se împiedice îndeplinirea unei îndatoriri publice. O cheltuială împovărătoare pentru acest oraș o constituie și cei trei mii de sesterți care se dădeau ca bani de drum delegatului trimis în fiecare an la guvernatorul Moesiei să-l salute în numele orașului. Am crezut de cuviință să suprim pe viitor această cheltuială [30].

Te rog, stăpîne, ai bunăvoința să-mi răspunzi care este părerea ta, dacă ești de acord cu hotărîrea mea, sau dacă să revin asupra ei, în caz că am greșit.

X, 44

Traian către Plinius

Foarte bine ai făcut, dragul meu Plinius, economisind bizantinilor cei douăsprezece mii de sesterți cheltuiți cu delegatul care venea să mă salute. Va fi îndeplinită această formalitate și dacă-mi vei trimite numai decretul. Guvernatorul Moesiei va trece și el cu vederea, dacă i se vor aduce dovezi de respect mai puțin costisitoare.

X, 45

C. Plinius către împăratul Traian

Te rog să-mi scrii, stăpîne, ca să nu mai șovăi, dacă vrei ca permisele de călătorie [31] al căror termen a expirat să fie în continuare valabile, și pentru cîtă vreme. Căci mi-e teamă că, în necunoștință de cauză, înclinînd pentru o modalitate sau pentru cealaltă, să nu încuviințez ceva nelegal, sau să împiedic ceva necesar.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 46

Traian către Plinius

Permisele de călătorie al căror termen a expirat nu trebuie să mai fie folosite; de aceea una dintre primele mele preocupări este să trimit în toate provinciile permise de călătorie noi, mai înainte ca să se simtă lipsa lor.

X, 47

C. Plinius către împăratul Traian

Voind să cunosc debitorii publici din Apameea, ca și veniturile și cheltuielile coloniei, mi s-a răspuns, stăpîne, că asta și doresc ei cu toții, ca eu să citesc registrele coloniei, că totuși nici un proconsul nu le-a citit vreodată; că au avut privilegiul și un obicei de mult împămîntenit[32] de a-și administra veniturile după bunul lor plac. Le-am cerut să expună într-un memoriu cele susținute și reclamate de ei; ți-am trimis acest memoriu așa cum l-am primit, deși mi-am dat seama că multe din cele cuprinse în el nu se referă la cele puse în discuție.

Te rog să ai bunăvoința să mă îndrumezi cum gîndești că trebuie să procedez. Căci mi-e teamă să nu se creadă că depășesc limitele îndatoririlor mele, sau că nu le îndeplinesc.

X, 48

Traian către Plinius

Memoriul locuitorilor din Apameea pe care l-ai anexat scrisorii tale m-a scutit de obligația de a căuta să aflu motivele pentru care ei vor să dea de înțeles că aceia care au obținut proconsulatul acestei provincii s-au abținut de la verificarea registrelor lor, cîtă vreme ție ei nu ți-au refuzat

https://biblioteca-digitala.ro

să le verifici. Așa că probitatea lor trebuie răsplătită și să știe de pe acum că vei face această verificare din voința mea, lăsîndu-le neștirbite privilegiile pe care le au.

X, 49

C. Plinius către împăratul Traian

Înainte de venirea mea aici, stăpîne, locuitorii din Nicomedia începuseră construirea unui for nou pe lîngă cel existent; într-un colț al forului este un templu foarte vechi ale Cybelei, care trebuie sau refăcut, sau mutat, tocmai pentru că se află mult mai jos decît lucrarea nouă, care acum e foarte înaltă. Interesîndu-mă dacă există vreun act de consacrare a templului[33], am aflat că aici este alt obicei de sfințire a templelor decît la noi.

Te rog deci, stăpîne, gîndește-te dacă un templu, pentru care nu există nici un act de consacrare, crezi că poate fi mutat, fără ca aceasta să constituie o profanare. Dacă religia nu se opune, este un lucru foarte ușor de făcut.

X, 50

Traian către Plinius

Poți să muți templul Cybelei, dragul meu Secundus, dacă ți se pare că așa cere așezarea lui, într-un loc care să fie mai potrivit, fără să te preocupe dificultățile de ordin religios. Nici să nu te impresioneze faptul că nu se găsește nici un act de consacrare a templului, căci pămîntul unui oraș străin nu poate fi consacrat așa cum se face conform legilor noastre.

X, 51

C. Plinius către împăratul Traian

Mi-e greu, stăpîne, să-ți exprim prin cuvinte cîtă bucurie mi-ai făcut, și mie și soacrei mele, transferind în această provincie pe ruda ei Caelius Clemens. E un fapt din care

https://biblioteca-digitala.ro

îmi dau perfect de bine seama de imensa ta bunătate, pentru că îmi dovedește bunăvoința ta față de întreaga mea familie,... *. Și nici nu îndrăznesc să-ți mulțumesc așa cum se cuvine, deși am toate motivele.

De aceea recurg la invocarea zeilor și-i rog să nu mă considere nevrednic de tot binele cu care mă copleșești întruna.

X, 52

C. Plinius către împăratul Traian

Am sărbătorit cu toată însuflețirea ce ți se cuvine ziua în care ai salvat imperiul[34], stăpîne, luînd asupră-ți cîrmuirea lui, implorînd zeii să te țină sănătos și în putere pentru neamul omenesc, a cărui ocrotire și siguranță atîrnă de sănătatea ta. Am dictat și ostașilor noștri formula solemnă de jurămînt, în timp ce toți localnicii se întreceau în a rosti jurămîntul cu tot atîta pioșenie.

X, 53

Traian către Plinius

Am aflat cu plăcere din scrisoarea ta, dragul meu Secundus, cu cîtă pioșenie și cu cîtă bucurie au sărbătorit ostașii împreună cu cei din provincie, cu tine în frunte, ziua venirii mele la cîrma statului

X, 54

C. Plinius către împăratul Traian

Datorită prevederii tale, stăpîne, și strădaniei mele, banii publici au fost deja încasați și se mai încasează încă; dar mi-e teamă să nu rămînă nefolosiți. Căci nu se ivesc

* Lacună în text.

https://biblioteca-digitala.ro

deloc, sau foarte rareori, prilejuri pentru cumpărare de proprietăți, și nici nu se ivesc oameni care să dorească să fie debitori statului, mai ales cu o dobîndă de 12%, așa cum se fac împrumuturile către particulari.

Gîndește-te așa dar, stăpîne, dacă nu crezi că ar trebui redusă dobînda, ca astfel să fie interesați debitori serioși sau, în caz că nici așa nu se vor găsi, dacă n-ar fi bine să fie împărțiți banii între decurioni, în așa fel încît statul să nu fie păgubit; chiar dacă ei nu vor fi de acord și nu o vor face de bună voie, totuși le va fi mai puțin greu dacă se va stabili o dobîndă mai mică.

X, 55

Traian către Plinius

Nici eu nu văd altă soluție, dragul meu Secundus, decît să se reducă cuantumul dobînzilor, pentru ca banii statului să fie mai ușor de investit. Tu vei fixa plafonul acestei dobînzi, după numărul acelora care vor face împrumuturi. A-i sili pe oameni să primească fără voia lor ceea ce poate nici nu le va fi de folos, nu e în concordanță cu spiritul de justiție al domniei mele.

X, 56

C. Plinius către împăratul Traian

Îți mulțumesc nespus, stăpîne, pentru că, între atîtea preocupări atît de importante, ai binevoit să mă îndrumezi și pe mine cu sfaturile pe care ți le-am cerut; te rog să faci la fel și de data aceasta.

A venit la mine cineva și mi-a adus la cunoștință că niște dușmani ai săi, exilați pe trei ani de eminentul Servilius Calvus, au rămas în provincie. Aceștia însă au susținut că același Calvus i-a reabilitat și au citit chiar edictul. De aceea am crezut necesar să-ți relatez cazul în întregime. Căci dacă instrucțiunile tale prevăd ca eu să nu-i reabilitez pe cei exi-

https://biblioteca-digitala.ro

lați de mine sau de altcineva, ele nu stabilesc nimic cu privire la cei care au fost și exilați și reabilitați de un altul.

De aceea a trebuit să-ți cer să mă sfătuiești, stăpîne, cum vrei tu să procedez nu numai cu aceștia ci, pe Hercule, și cu cei care, condamnați la exil pe viață, sînt prinși că au rămas în provincie fără să fi fost reabilitați.

Căci am de judecat și asemenea cazuri. A fost adus în fața mea un om condamnat de proconsulul Iulius Bassus la exil pe viață. Eu, care știam că toate hotărîrile lui Bassus au fost anulate și că senatul a dat dreptul tuturor acelora, în privința cărora pronunțase el o hotărîre, să facă apel pentru rejudecarea cauzei lor, dar numai în decurs de doi ani, l-am întrebat pe acesta care fusese exilat dacă s-a prezentat la proconsul să-i aducă la cunoștință cazul său. Mi-a răspuns că nu.

Drept care îți cer sfatul dacă să i se aplice pedeapsa inițială, sau una mai aspră, și ce măsuri crezi că e mai bine să se ia împotriva acestuia și a altora care, poate, vor fi găsiți în aceeași situație. Anexez acestei scrisori decretul și edictul lui Calvus, ca și sentința dată de Bassus.

X, 57

Traian către Plinius

Îți voi răspunde cît de curînd, după ce îi voi cere lui Calvus explicațiile de rigoare, ce hotărîre trebuie să iei cu privire la aceia care, exilați pe trei ani de P. Servilius Calvus și reabilitați tot de el printr-un edict puțin după aceea, au rămas în provincie.

Cît despre acela care a fost exilat pe viață de Iulius Bassus, deoarece a avut posibilitatea, dacă a considerat că a fost exilat pe nedrept, să facă recurs în termen de doi ani, dar nu a făcut acest lucru și a continuat să rămînă în provincie, trebuie să-l trimiți în lanțuri la prefectul gărzii mele pretoriene [35]. Căci pentru unul ca el nu e suficient să-și execute pedeapsa pe care a eludat-o sustrăgîndu-i-se.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 58

C. Plinius către împăratul Traian

Convocînd curtea cu juri, stăpîne, cînd să încep judecata, Flavius Archippus a cerut să fie scutit[36], ca fiind filozof. Au fost unii care au spus că el trebuie să fie nu numai eliberat de obligația de a fi jurat, dar eliminat definitiv din rîndul juraților și să-și ispășească pedeapsa de la care s-a sustras, evadînd din închisoare. S-a dat citire sentinței proconsulului Velius Paulus, prin care se dovedea că Archippus fusese condamnat la muncă în mine pentru delictul de fals. El nu arăta nici un act din care să rezulte că ar fi fost reabilitat; invoca totuși ca dovadă a reabilitării sale și un memoriu înaintat de el lui Domițian, și o scrisoare a împăratului, mărturie a considerației lui, și un decret al locuitorilor din Prusa. La acestea el mai adăuga o scrisoare a ta adresată lui, adăuga și un edict și o scrisoare ale tatălui tău, prin care se confirmau drepturile acordate lui de Domițian.

Așa dar, cu toate că i se imputau aceste delicte, am socotit că nu trebuie să iau nici o hotărîre, înainte de a cere sfatul tău într-o problemă în care am considerat că numai tu trebuie să hotărăști. Anexez acestei scrisori actele care au fost citite și de o parte și de cealaltă.

Scrisoarea lui Domițian către Terentius Maximus[37]

Filozoful Flavius Archippus are aprobarea mea să i se cumpere, din ordinul meu, în împrejurimile Prusei, patria sa, un teren de circa o sută de mii de sesterți, din venitul căruia să-și poată întreține familia. Vreau să i se pună la dispoziție acest teren. Suma plătită să fie trecută în contul cheltuielilor mele pentru daruri.

Scrisoarea aceluiași către L. Appius Maximus[38]

Aș dori, dragul meu Maximus, să-l ai în vedere pe filozoful Archippus, un om de treabă, a cărui comportare face cinste profesiunii sale și să-i acorzi toată bunăvoința ta la cererile îndreptățite pe care ți le va adresa.

https://biblioteca-digitala.ro

Edictul divinului Nerva

Cetățeni romani, însăși fericirea acestor timpuri impune fără doar și poate proclamarea unor edicte, și un împărat nu trebuie considerat bun pentru aceste edicte, care nu au altă menire decît să-l facă cunoscut. Oricare dintre cetățenii mei poate să mărturisească cu toată convingerea că eu am pus siguranța tuturor mai presus de liniștea mea, ca să pot aduce și noi binefaceri, menținîndu-le și pe cele acordate înainte de mine. Pentru ca totuși neîncrederea acelora care s-au bucurat de binefaceri, sau amintirea aceluia căruia i se datorează binefacerile, să nu umbrească cumva mulțumirea generală, am crezut necesar și totodată binevenit să preîntîmpin prin indulgența mea aceste îndoieli. Nu vreau să creadă cineva că binefacerile de care s-a bucurat din partea unui alt împărat, în mod public sau în particular, sînt anulate de mine numai ca să mi le datoreze mie. Aceste binefaceri să fie sigure și garantate, și nimeni, dacă a avut parte de mulțumire, nu are nevoie să-și reînnoiască rugămințile față de acela pe care soarta imperiului l-a privit cu mai multă îngăduință. Să aibă răbdare și să-mi lase timp să mă ocup de noi binefaceri, și să se știe odată că nu trebuie să-mi ceară decît ceea ce nu au.

Scrisoarea aceluiaș către Tullius Iustus

Așa cum trebuie respectată dispoziția privitoare la cele începute și înfăptuite înainte de domnia mea, tot așa trebuie să fie respectate și scrisorile lui Domițian.

X, 59

C. Plinius către împăratul Traian

Flavius Archippus mă roagă, pe sănătatea ta și pe gloria ta veșnică, să-ți trimit memoriul pe care mi l-a dat. Am socotit că trebuie să-i îndeplinesc rugămintea atît de insistentă, procedînd totuși în așa fel încît să fie încunoștiințată și acuzatoarea lui de faptul că ți l-am trimis; primind și de

https://biblioteca-digitala.ro

la ea un memoriu, l-am alăturat acestei scrisori pentru ca să-ți fie mai ușor să iei hotărîrea care crezi că trebuie, examinîndu-le ca și cum ai fi ascultat ambele părți.

X, 60

Traian către Plinius

Se prea poate ca Domițian să nu fi avut cunoștință de situația lui Archippus, cînd a scris lucruri atît de măgulitoare pentru acesta. Dar înclin mai degrabă să cred că tocmai intervenția împăratului a venit în ajutorul situației aceluia, mai ales că și cinstea de a i se ridica statui a fost de atîtea ori decretată de oameni care nu ignorau sentința pronunțată împotriva lui de proconsulul Paulus. Dar asta nu înseamnă, dragul meu Secundus, că, dacă Archippus este învinuit de un nou delict, să crezi că nu trebuie să dai curs acuzației.

Am citit memoriul Furiei Prima, acuzatoarea lui, ca și pe cel al lui Archippus, pe care le-ai alăturat celeilalte scrisori trimise.

X, 61

C. Plinius către împăratul Traian

În marea ta prudență, stăpîne, te temi ca lacul de care ți-am scris, odată unit cu fluviul și deci și cu marea, să nu se scurgă în mare. Dar eu cred că am descoperit la fața locului o modalitate de a preîntîmpina acest pericol.

Apa lacului poate fi dirijată printr-un canal pînă la fluviu, fără ca totuși să se verse în fluviu, ci lăsîndu-se o limbă de pămînt, care să separe și să zăgăzuiască apele. Și astfel am putea face ca lacul să nu pară unit cu fluviul vecin, și totuși să fie ca și cînd apele s-ar uni. Și va fi ușor să fie trecute pe fluviu, peste această îngustă fîșie de pămînt, materialele transportate pe canal. Aceasta se va întîmpla dacă vom fi constrînși de necesitate, și sper să nu fim constrînși. Căci și lacul este chiar destul de adînc, și acum din partea lui

https://biblioteca-digitala.ro

opusă mării se formează un rîu: zăgăzuind cursul apei în acest loc şi deschizîndu-i drum în ce direcţie voim, fără nici o pierdere pentru rîu sau pentru lac, se va vărsa în lac atîta apă cîtă duce rîul acuma. Mai mult, în spaţiul pe care trebuie săpat şanţul, curg nişte rîuri care, dacă sînt colectate cu grijă, vor spori debitul de apă al lacului. Iar dacă vom voi să prelungim canalul şi, săpîndu-l mai adînc, să-l aducem la nivelul mării, ca să se verse nu în fluviu, ci chiar în mare, acţiunea de refulare a mării va primi, sau va respinge apa care îi vine din lac. Dacă natura terenului nu ne va îngădui nici una din aceste modalităţi, cursul apei tot va putea fi ţinut în frîu, cu ajutorul ecluzelor.

Însă şi această modalitate ca şi celelalte le va examina şi cerceta cu mai multă competenţă un nivelator, pe care neapărat trebuie să-l trimiţi, stăpîne, aşa cum mi-ai făgăduit. Căci lucrarea este demnă şi de strălucirea şi de preocupările tale. Între timp eu am scris, la îndemnul tău, strălucitului Calpurnius Macer, să-mi trimită un nivelator cît mai priceput.

X, 62

Traian către Plinius

E limpede, dragul meu Secundus, că nu ţi-au lipsit nici priceperea, nici zelul în problema lacului acela, de vreme ce ai luat atîtea măsuri pentru a evita pericolul secării lui, şi pentru a ne aduce cît mai multe foloase. Alege deci soluţia pe care ţi-o va impune în primul rînd situaţia la faţa locului. Cred că Calpurnius Macer va face totul ca să-ţi procure un nivelator, căci provinciile acestea nu duc lipsă de astfel de meşteri.

X, 63

C. Plinius către împăratul Traian

Libertul tău Lycormas mi-a scris, stăpîne, că, dacă va veni de la Bosfor o solie îndreptîndu-se spre Roma, să o reţin pînă la venirea lui. Dar pînă acum nu a venit nici o solie,

https://biblioteca-digitala.ro

cel puțin în orașul în care mă aflu eu; a venit însă un curier al lui Sauromates [39], pe care eu, profitînd de prilejul ivit întîmplător, m-am gîndit că e bine să-l trimit împreună cu curierul, care a pornit la drum înaintea lui Lycormas, ca să poți afla totodată și din scrisorile lui Lycormas și din cele ale regelui ceea ce poate că trebuie să știi totodată.

X, 64

C. Plinius către împăratul Traian

Regele Sauromates mi-a scris că sînt unele lucruri pe care ar trebui să le afli cît mai neîntîrziat. De aceea, ca să urgentez călătoria curierului pe care l-a trimis la tine cu scrisoarea, i-am dat acestuia un permis de călătorie.

X, 65

C. Plinius către împăratul Traian

E o problemă de mare importanță și care interesează întreaga provincie, stăpîne, aceea privitoare la condiția și întreținerea acelora care sînt numiți θρεπτοί *. Luînd cunoștință de decretele împăraților în privința aceasta, deoarece nu am găsit nimic nici în general și nici în special care să se refere la bitinieni, am socotit că trebuie să cer sfatul tău asupra hotărîrii ce vrei să iau. Căci am considerat că nu mă pot mulțumi cu exemple, într-o problemă în care numai autoritatea ta trebuie să hotărască.

Mi s-a citit un edict dat, se spunea, de divinul August referitor la Andania [40]; mi s-au citit și scrisorile divinului Vespasian către lacedemonieni, și acelea ale divinului Titus tot către ei și către ahei, și ale lui Domițian către pronconsulii Avidius Nigrinus și Armenius Brocchus, ca și cele către lacedemonieni. Nu ți le-am trimis, fiindcă nici textul lor nu mi se

* Definiția este aceea dată în răspunsul lui Traian, la începutul scrisorii următoare.

https://biblioteca-digitala.ro

pare sigur, și unele cred că nu sînt autentice, și pentru că îmi închipui că acelea autentice și sigure se găsesc în arhivele tale.

X, 66

Traian către Plinius

Problema aceasta privitoare la aceia care, născuți liberi și abandonați, apoi luați de unii și crescuți în sclavie, a fost adesea dezbătută, dar în registrele împăraților care m-au precedat nu se găsește nici o hotărîre care să se refere la toate provinciile. E adevărat că se găsesc scrisorile lui Domițian către Avidius Nigrinus și Armenius Brocchus, care poate ar trebui luate în considerare; dar printre provinciile despre care se vorbește în scrisori Bithynia nu figurează. De aceea cred că nu trebuie nici refuzată eliberarea acelora care își vor revendica libertatea pe baza unui asemenea motiv, și nici nu trebuie să-și răscumpere libertatea, restituind cheltuielile pentru întreținerea lor.

X, 67

C. Plinius către împăratul Traian

Pentru că solul regelui Sauromates a avut interes să rămînă două zile la Niceea, unde m-a întîlnit, am considerat, stăpîne, că nu e cazul să-l mai reții, în primul rînd pentru că nu eram încă sigur cînd avea să sosească libertul tău Lycormas, și-apoi fiindcă eu însumi plecam în altă parte a provinciei, așa cum mi-o cereau obligațiile de serviciu.

Am socotit că trebuie să-ți aduc la cunoștință acestea, deoarece îți scrisesem de curînd că Lycormas mi-a cerut ca, dacă va veni vreo solie din Bosfor, să o reții pînă la sosirea sa. N-am nici un motiv temeinic să-l mai reții, mai ales că scrisoarea lui Lycormas, pe care, cum ți-am mai spus, n-am vrut s-o opresc, se pare că va ajunge cu cîteva zile înaintea acestui sol.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 68

C. Plinius către împăratul Traian

Mai mulți cetățeni, invocînd exemplul proconsulilor care m-au precedat, îmi cer îngăduința să-și mute osemintele celor morți, din mormintele degradate din cauza vechimii, sau a revărsării apelor, sau din alte motive similare; cum știam că la Roma te adresezi de obicei colegiului pontifilor, în probleme de natura aceasta, am socotit că trebuie să-ți cer ție sfatul, stăpîne, tu care ești marele pontif, în ceea ce am de făcut.

X, 69

Traian către Plinius

E greu să impui locuitorilor din provincii obligația de a se adresa pontifilor, dacă vor să-și mute osemintele morților lor dintr-un loc în altul din motive întemeiate. Cel mai bun lucru deci este să urmezi exemplul celor care au guvernat înaintea ta această provincie: să aprobi sau să respingi cererile, în funcție de motivul invocat.

X, 70

C. Plinius către împăratul Traian

Căutînd în Prusa un loc unde să poată fi clădită baia publică pe care ai aprobat-o [41], stăpîne, mi-a plăcut locul unde a fost cîndva o casă frumoasă, după cît se spune, acum însă — niște ruine jalnice. Cu această construcție vom reuși să înfrumusețăm aspectul respingător al orașului, și să extindem chiar orașul, fără să dărîmăm nici o clădire, ci renovîndu-le pe acelea ruinate din cauza vechimii. Dar iată care este situația casei: Claudius Polyaenus a lăsat-o ca legat împăratului Claudius și a stipulat ca în peristilul ei să se înalțe un templu închinat lui Claudius, iar restul casei să se închirieze. Un timp orașul a încasat venitul de la această

https://biblioteca-digitala.ro

clădire; apoi, încetul cu încetul casa întreagă, împreună cu peristilul, a ajuns o ruină, în parte fiind jefuită, în parte fiind neglijată, şi acum nu a mai rămas din ea aproape nimic, în afară de teren. Fie că îl vei dărui oraşului, fie că vei hotărî să-i fie vîndut, stăpîne, va fi primit ca o mare favoare, din cauza poziţiei avantajoase. Eu, dacă eşti de acord, mă gîndesc să se construiască baia în curtea care e goală, iar locul unde a fost clădirea să fie înconjurat de săli şi porticuri şi să-ţi fie consacrat ţie, datorită căruia se va ridica această lucrare frumoasă şi demnă de numele tău.

Îţi trimit o copie a testamentului, deşi plină de greşeli, din care vei vedea că Polyaenus a lăsat multe lucruri pentru înfrumuseţarea acestei case, dar care s-au părăduit ca şi casa însăşi; eu însă, pe cît îmi va sta în putinţă, le voi căuta.

X, 71

Traian către Plinius

Putem să folosim pentru construirea băii în Prusa curtea aceea cu casa în ruină, despre care îmi spui că e goală. Dar nu mi-ai spus destul de clar dacă în peristil s-a construit templul dedicat lui Claudius. Căci dacă s-a construit, chiar dacă e ruinat, locul acela rămîne consacrat lui.

X, 72

C. Plinius către împăratul Traian

Pentru că mai mulţi cetăţeni mi-au cerut să anchetez eu cazurile de recunoaştere a copiilor şi a restabilirii în drepturile lor de naştere, conform scrisorii lui Domiţian adresată lui Minicius Rufus, şi după exemplul proconsulilor care m-au precedat, am cercetat decretul referitor la cazuri similare. Decretul are în vedere numai provinciile guvernate de proconsuli[42]. De aceea am amînat toată această cercetare pînă cînd tu, stăpîne, mă vei îndruma cum vrei să procedez.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 73

Traian către Plinius

După ce-mi vei trimite decretul senatului care te face să şovăi, voi aprecia dacă trebuie să anchetezi cazurile privind recunoaşterea copiilor şi restabilirea în drepturile lor de naştere.

X, 74

C. Plinius către împăratul Traian

Un soldat, Apuleius, care este în garnizoana Nicomediei, mi-a scris, stăpîne, că un anume Callidromus, fiind reţinut de brutarii Maximus şi Dionysius, în serviciul cărora se angajase, s-a refugiat la statuia ta [43]; adus în faţa magistratului, el a declarat că a fost cîndva sclavul lui Laberius Maximus [44] şi, fiind făcut prizonier de Susagus [45] în Moesia, a fost trimis de Decebal în dar lui Pacorus, regele parţilor; după mai mulţi ani în serviciul acestuia, a fugit şi aşa a ajuns în Nicomedia.

Adus la mine, după ce mi-a povestit acelaşi lucru, am găsit cu cale să-l trimit la tine; dar am mai întîrziat puţin cu căutarea unui inel (cu efigia lui Pacorus şi însemnele acestuia) care spunea el că i-a fost furat. Căci aş fi vrut, dacă s-ar fi găsit, să ţi-l trimit şi pe acesta împreună cu acel mic bulgăre de aur pe care el spunea că l-a adus din minele parţilor. Acesta poartă sigiliul inelului meu pe care este gravată o cvadrigă.

X, 75

C. Plinius către împăratul Traian

Iulius Largus din Pont, pe care nu l-am văzut şi de care nici nu am auzit vreodată, încrezător, fără îndoială, în alegerea făcută de tine, stăpîne, mi-a încredinţat oarecum admi-

https://biblioteca-digitala.ro

nistrarea averii lui și îndeplinirea dorinței lui de a-și dovedi pietatea față de tine. M-a rugat prin testament să primesc moștenirea lui și să o recunosc, și pe urmă, păstrînd pentru mine cincizeci de mii de sesterți, să dau restul cetăților Heracleea și Tiana; să rămînă la alegerea mea utilizarea moștenirii pentru construirea unor edificii închinate ție, sau instituirea unor jocuri care să se țină din cinci în cinci ani și să poarte numele tău.

Am găsit cu cale să-ți aduc la cunoștință acest lucru în special, pentru ca tu să hotărăști asupra alegerii la care să mă opresc.

X, 76

Traian către Plinius

Iulius Largus, prin alegerea făcută, ți-a dovedit încredere ca și cum te-ar fi cunoscut bine. Hotărăște deci tu singur, ținînd seama de situația fiecărui oraș, ceea ce ar putea să contribuie mai mult la perpetuarea amintirii lui, și urmărește să se înfăptuiască ceea ce vei considera că se cuvine.

X, 77

C. Plinius către împăratul Traian

Extraordinară previziune ai avut, stăpîne, cînd ai dat dispoziții celebrului Calpurnius Macer să trimită un centurion legionar [46] la Bizanț. Gîndește-te dacă nu crezi necesar să se ia aceeași măsură și pentru locuitorii din Iuliopolis [47]: acest oraș, deși foarte mic, face față unor mari greutăți [48], și are de îndurat neajunsuri cu atît mai mari, cu cît este mai puțin apărat. De altfel tot ce vei face în folosul locuitorilor din Iuliopolis va fi spre binele întregii provincii. Căci orașul se află la intrarea în Bithynia și servește de trecere pentru mulți călători care străbat această provincie.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 78

Traian către Plinius

Poziția orașului Bizanț, cu afluența lui de călători de pretutindeni, e de așa natură că, după obiceiul predecesorilor mei, am luat hotărîrea să încredințez paza privilegiilor lui unui centurion legionar.

Dacă am hotărî să venim în ajutorul locuitorilor din Iuliopolis în același fel, s-ar crea un precedent care ne obligă: căci mai multe orașe vor cere și ele același ajutor cu atît mai stăruitor, cu cît vor fi mai lipsite de apărare. Am destulă încredere în strădaniile tale, ca să fiu convins că vei face tot posibilul ca ei să nu fie expuși nici unui prejudiciu.

Dacă cineva va încălca dispozițiile [49] mele, să fie pedepsit pe dată; sau, dacă fapta va fi atît de gravă încît să nu poată primi pe loc pedeapsa cuvenită, dacă făptașii vor fi soldați, vei aduce la cunoștința comandanților lor cele săvîrșite; sau dacă vor fi dintre aceia care se îndreaptă spre Roma [50], să-mi scrii mie.

X, 79

C. Plinius către împăratul Traian

Legea Pompeia [51], care a fost dată Bithyniei, prevede, stăpîne, ca nimeni să nu dețină o magistratură, sau să nu devină senator înainte de a avea vîrsta de 30 de ani. Prin aceeași lege se stabilește că aceia care au deținut o magistratură sînt senatori de drept. Apoi a urmat un edict al divinului Augustus, prin care se îngăduie celor care au împlinit 25 de ani să dețină magistraturi inferioare.

Se pune deci întrebarea dacă cel care a exercitat o magistratură înainte de a avea treizeci de ani poate fi ales de censori să facă parte din senat și, în caz că se poate, dacă și aceia care nu au exercitat o magistratură pot, în spiritul aceleiași legi, să fie aleși senatori la aceeași vîrstă, la care le este îngăduit să exercite o magistratură. De altfel se zice că așa s-a și procedat pînă acum și că este necesar: căci, ori-

https://biblioteca-digitala.ro

cum, e de preferat să fie primiți în senat fiii oamenilor de vază, decît ai oamenilor din popor.

Întrebat fiind de censorii desemnați ce părere am, eu m-am gîndit că și aceia care exercitaseră o magistratură înainte de a avea treizeci de ani pot fi aleși în senat, și conform edictului lui Augustus și conform legii Pompeia, deoarece Augustus a îngăduit celor sub treizeci de ani să exercite magistraturi, iar legea Pompeia prevedea că poate fi senator acela care a exercitat o magistratură. Mai aveam însă o îndoială în privința acelora care nu exercitaseră vreo magistratură, deși aveau aceeași vîrstă cu aceia cărora le este îngăduit să exercite o magistratură.

De aceea îți cer sfat ție, stăpîne, cum vrei să procedez. Anexez scrisorii articolele respective din legea Pompeia și edictul lui Augustus.

X, 80

Traian către Plinius

Sînt de acord cu interpretarea ta, dragul meu Secundus, și anume că edictul divinului Augustus a adus destule modificări legii Pompeia, încît și cei care nu au mai puțin de douăzeci și cinci de ani să poată deține o magistratură, și să poată ajunge senatori în orice oraș aceia care au deținut o magistratură. Dar nu sînt de părere că aceia care au mai puțin de treizeci de ani și nu au deținut o magistratură pot fi aleși în senat, indiferent în ce oraș, pentru motivul că ar putea deține o magistratură.

X, 81

C. Plinius către împăratul Traian

Cînd eram la Prusa, lîngă Olimp, stăpîne, ocupat la locuința mea cu îndatoririle serviciului, și avînd de gînd să plec în aceeași zi, magistratul Asclepiades mi-a adus la cunoștință că Claudius Eumolpus a făcut apel să fie judecat de mine.

https://biblioteca-digitala.ro

Cocceianus Dion [52] cerea în senat ca orașul să recepționeze o lucrare executată sub supravegherea lui, iar Eumolpus, în numele lui Flavius Archippus, spunea că trebuie să se ceară lui Dion socoteală pentru lucrare înainte de a o preda orașului, căci a făcut-o altfel decît trebuia. A mai spus că în aceeași clădire a fost pusă statuia ta și osemintele celor îngropați acolo — ale soției și fiului lui Dion — și a cerut să fac o anchetă judiciară.

Cînd i-am spus că o voi face imediat și că îmi voi amîna plecarea, el mi-a cerut să-i acord un termen mai lung, ca să se pregătească pentru proces și să țin judecata în alt oraș. Eu i-am răspuns că am s-o țin la Niceea. Acolo, cînd am luat loc în scaunul de judecată, același Eumolpus, pe motiv că nu are încă destule probe, s-a apucat să ceară amînare; în schimb Dion a cerut să se țină judecata. S-au spus multe, și de o parte și de cealaltă, și chiar despre problema în cauză. Cum însă eu am găsit de cuviință că trebuie să acord amînarea și să cer sfatul tău într-o cauză unde era de dat un exemplu, am spus ambelor părți să-mi înainteze cîte un memoriu cu reclamațiile fiecăruia, căci voiam să iei cunoștință despre propunerile lor din chiar spusele lor. Dion a spus că va întocmi memoriul, Eumolpus a răspuns că va include în memoriu ceea ce el cerea în interesul orașului; cît privește osemintele celor îngropați, el nu este acuzator, ci avocatul lui Flavius Archippus, ale cărui instrucțiuni le-a dus la îndeplinire. Archippus, pentru care pleda Eumolpus, ca și la Prusa, a spus că va înainta un memoriu. Dar nici Eumolpus, nici Archippus, deși am așteptat mai multe zile, nu mi-au dat încă memoriile lor. Dion mi l-a dat, îl anexez acestei scrisori.

M-am dus personal la fața locului și am văzut chiar statuia ta așezată în bibliotecă; cît privește monumentul în care se spune că sînt îngropați soția și fiul lui Dion, acesta se află în curtea care e înconjurată de porticuri.

Te rog, stăpîne, ai bunătatea să mă îndrumezi mai ales în această speță judiciară, urmărită de altfel de toată lumea, cum e normal pentru un fapt care a devenit notoriu și trebuie să constituie un exemplu.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 82

Traian către Plinius

Puteai să nu stai la îndoială, dragul meu Secundus, cu privire la problema asupra căreia ai considerat că trebuie să-mi ceri sfatul, de vreme ce ştiai prea bine că eu nu urmăresc să dobîndesc respect pentru numele meu prin spaimă şi teroare, sau prin învinuiri de lezmajestate [53]. Lăsînd dar la o parte chestiunea aceea asupra căreia nu m-aş opri, nici chiar dacă ar fi susţinută cu probe [54], să fie verificate numai socotelile întregii lucrări executate sub supravegherea lui Cocceianus Dion, fiindcă aşa cer şi interesele oraşului, şi Dion nici nu refuză şi nici nu poate refuza.

X, 83

C. Plinius către împăratul Traian

Fiind rugat în mod public de locuitorii din Niceea pe tot ce am, pe tot ce trebuie să am mai sfînt, stăpîne, adică pe sănătatea ta şi pe gloria ta nepieritoare, să fac să ajungă la tine doleanţele lor, am considerat că nu mi-e îngăduit să-i refuz, şi am alăturat acestei scrisori memoriul primit de la ei.

X, 84

Traian către Plinius

Va trebui să te ocupi de problema niceenilor, care susţin că divinul Augustus le-a acordat dreptul de a revendica bunurile concetăţenilor lor care au murit fără să lase testament [55]: convocînd toate persoanele interesate, chemînd şi pe procuratorii Virdius Gemellinus şi Epimachus, libertul meu, după ce veţi lua în considerare ceea ce se spune şi pro şi contra, veţi hotărî cum veţi crede mai bine de cuviinţă.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 85

C. Plinius către împăratul Traian

Tot timpul cît am fost împreună, Maximus, libertul și procuratorul tău, stăpîne, s-a dovedit un om cinstit, priceput, muncitor și tot atît de plin de zel pentru interesele tale, pe cît de pătruns de disciplină; de aceea îi dau cu dragă inimă acest certificat pentru tine, cu simțul de răspundere pe care ți-l datorez.

X, 86a

C. Plinius către împăratul Traian

Gavius Bassus, prefectul ținutului Pontic, stăpîne, s-a dovedit un om integru, cinstit, muncitor și, pe lîngă toate acestea, plin de respect față de mine: îi doresc tot binele și ți-l recomand totodată, cu simțul de răspundere pe care ți-l datorez.

X 86b

C. Plinius către împăratul Traian

Îl prețuiesc în mod deosebit pe Fabius Valens, stăpîne, care a servit în armată sub comanda ta; disciplinei dobîndite acolo îi datorează el faptul că este vrednic de bunăvoința ta. Soldați și civili, care s-au convins deplin de dreptatea și omenia lui, s-au luat la întrecere în fața mea, ca să depună mărturie pentru el, în public și în particular. Ți-aduc la cunoștință toate acestea cu simțul de răspundere pe care ți-l datorez.

X, 87

C. Plinius către împăratul Traian

Am servit sub arme împreună cu primipilarul [56] Nymphidius Lupus, stăpîne, cînd eu eram tribun iar el prefect; de atunci ne-a legat o strînsă prietenie. După aceea ne-a

https://biblioteca-digitala.ro

apropiat mai mult însăşi vechimea afecţiunii reciproce. De aceea l-am scos din singurătatea în care se retrăsese şi i-am cerut să mă ajute cu sfaturile lui în Bithynia. Fără să ţină seama de vîrsta lui şi de liniştea la care renunţa, m-a urmat cu toată dragostea şi va continua să o facă.

Pentru aceste motive eu consider rudele lui ca ale mele, şi în primul rînd pe fiul lui. Nymphidius Lupus, un tînăr cinstit, muncitor şi cu totul vrednic de distinsul său părinte, va fi la înălţimea bunăvoinţei tale, aşa cum poţi să-ţi dai seama după primele încercări la care a fost pus atunci cînd, ca prefect de cohortă, şi-a atras laudele binemeritate ale unor bărbaţi celebri ca Iulius Ferox şi Fuscus Salinator. Promovarea fiului lui Nymphidius va fi pentru mine, stăpîne, prilej de mulţumire şi recunoştinţă.

X, 88

C. Plinius către împăratul Traian

Doresc, stăpîne, pentru aniversarea de acum şi pentru încă multe aniversări ale zilei tale de naştere, să ai parte de cît mai multă fericire şi, plin de sănătate şi putere, adăugînd noi opere la cele înfăptuite, să sporeşti gloria meritelor tale încununată de laude nemuritoare.

X, 89

Traian către Plinius

Am primit cu multă plăcere, dragul meu Secundus, urările pe care mi le faci ca să mă bucur de cît mai multe şi mai fericite aniversări ale zilei mele de naştere, în mijlocul prosperităţii patriei noastre.

X, 90

C. Plinius către împăratul Traian

Locuitorii din Sinope[57] sînt lipsiţi de apă, stăpîne; pe cît se pare, s-ar putea aduce apă bună şi destulă de la o depărtare de 16 mile. Însă chiar aproape de izvor, pe o distanţă

https://biblioteca-digitala.ro

de aproape o mie de paşi, terenul e alunecos şi nesigur; eu am dat dispoziţii să se facă între timp cercetări, fără mari cheltuieli, dacă solul ar putea să suporte construirea unui apeduct. Banii, adunaţi cu grija mea, nu vor lipsi, dacă tu vei încuviinţa, stăpîne, această lucrare necesară salubrităţii şi înfrumuseţării coloniei, care duce mare lipsă de apă.

X, 91

Traian către Plinius

Cercetează cu atenţie, aşa cum ai început, dragul meu Secundus, dacă terenul acela care ţi se pare nesigur poate suporta construirea unui apeduct. Căci fără discuţie trebuie adusă apă în colonia Sinope, mai ales dacă ea poate realiza, cu resurse proprii, această lucrare, care va contribui foarte mult şi la salubritatea şi la înfrumuseţarea ei.

X, 92

C. Plinius către împăratul Traian

Cetatea Amisus[58], liberă şi aliată a noastră, se conduce, datorită bunăvoinţei tale, după legi proprii. Aici mi-a fost înmînat un memoriu privitor la ἔρανοι*, pe care îl anexez acestei scrisori pentru ca tu, stăpîne, să hotărăşti ce şi în ce măsură crezi că trebuie îngăduit sau interzis.

X, 93

Traian către Plinius

Dacă locuitorilor din Amisus, al cărui memoriu mi l-ai trimis împreună cu scrisoarea ta, li s-a îngăduit prin legile proprii după care se conduc, în virtutea tratatului de alianţă, să aibă o societate de binefacere[59], nu-i putem împiedica să

* Contribuţii benevole (pentru ajutorarea săracilor).

https://biblioteca-digitala.ro

o facă, mai ales dacă ei folosesc asemenea contribuții nu pentru a provoca tulburări sau adunări interzise, ci pentru ajutorarea celor nevoiași. În celelalte cetăți, care sînt obligate să se conducă după legiuirile noastre, trebuie interzise asemenea acțiuni.

X, 94

C. Plinius către împăratul Traian

Suetonius Tranquillus, un om foarte integru, foarte erudit și vrednic de toată stima, al cărui caracter și opere le urmăresc de mult, stăpîne, a devenit prietenul meu intim și am început să-l iubesc cu atît mai mult, cu cît l-am cunoscut mai de aproape.

Pentru el este important să i se acorde dreptul părinților cu trei copii din două motive: este și vrednic de prețuirea prietenilor lui și, avînd parte de o căsătorie nu prea fericită, trebuie să obțină prin mijlocirea mea pe lîngă bunătatea ta ceea ce i-a fost refuzat de o soartă nedreaptă. Știu, stăpîne, ce mare favoare îți cer, dar ți-o cer fiindcă mi-ai dovedit bunăvoință în toate dorințele mele. Poți însă deduce cît de mult doresc acest lucru din faptul că nu ți l-aș cere de la atîta distanță, dacă nu l-aș dori mult.

X, 95

Traian către Plinius

Știi, cu siguranță, foarte bine, dragul meu Secundus, cu cîtă rezervă acord aceste favoruri, de vreme ce obișnuiesc să afirm chiar în senat că nu am depășit numărul, la care am declarat în fața ordinului senatorial că mă voi limita. Cu toate acestea ți-am satisfăcut dorința și am dat dispoziții să se scrie în registrele mele că am acordat lui Suetonius Tranquillus dreptul părinților cu trei copii, în aceleași condiții ca de obicei.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 96

C. Plinius către împăratul Traian

E un lucru firesc pentru mine, stăpîne, să apelez la tine ori de cîte ori stau în cumpănă. Căci cine ar putea mai bine decît tine să mă îndrumeze atunci cînd şovăi, sau să mă sfătuiască atunci cînd nu ştiu cum să procedez?

N-am luat parte niciodată la anchetele[60] împotriva creştinilor, aşa că nu ştiu ce fapte şi în ce măsură sînt de obicei pedepsite sau urmărite. De aceea am şovăit mult dacă trebuie făcută vreo deosebire după vîrstă, sau să nu fac nici o diferenţă între cei foarte tineri şi cei în puterea vîrstei, dacă trebuie iertat cel ce se căieşte, sau dacă aceluia care a fost odată creştin nu-i foloseşte la nimic că tăgăduieşte, dacă trebuie pedepsit numai numele de creştin, chiar dacă n-a făcut vreo crimă, sau crimele care sînt legate de numele de creştin.

Deocamdată, cu aceia care mi-au fost denunţaţi drept creştini am procedat în felul următor. I-am întrebat pe ei dacă sînt creştini. Pe cei care recunoşteau, i-am întrebat a doua şi a treia oară, ameninţîndu-i cu moartea: pe aceia care rămîneau statornici în afirmaţiile lor i-am trimis la moarte. Căci oricare ar fi fost mărturisirea lor, nu m-am îndoit o clipă că trebuia pedepsită măcar încăpăţînarea şi îndărătnicia lor neclintită. Au fost unii cuprinşi de aceeaşi nebunie, pe care, fiindcă erau cetăţeni romani, i-am notat ca să-i trimit la Roma. Curînd, însuşi faptul că erau urmăriţi, cum se întîmplă de obicei, a dus la înmulţirea crimelor şi au apărut cazuri diferite.

A fost difuzată o scrisoare anonimă, cuprinzînd numele multor persoane. Celor care negau că sînt, sau că au fost creştini, invocînd zeii după formula rostită de mine şi aducînd ofrande cu vin şi tămîie statuii tale, care poruncisem să fie adusă în acest scop împreună cu statuile divinităţilor, dacă pe lîngă acestea au hulit pe Cristos, ceea ce se spune că nu pot fi siliţi în nici un chip să facă cei care sînt cu adevărat creştini, am socotit că pot să le dau drumul. Alţii, care au fost denunţaţi, au spus că sînt creştini şi după aceea au tăgăduit, zicînd că în adevăr fuseseră, dar că nu mai erau, unii

https://biblioteca-digitala.ro

de vreo trei ani, alții, de mai mulți ani și unii, de mai bine de douăzeci de ani. Și aceștia s-au închinat cu toții statuii tale și statuilor zeilor și au hulit pe Cristos.

Afirmau însă că singura lor vină sau greșală era că obișnuiau să se adune într-o zi anumită în zori, să înalțe pe rînd cîntare lui Cristos ca unui zeu, că se legau prin jurămînt nu pentru vreo nelegiuire, ci să nu făptuiască vreun furt, tîlhărie sau adulter, să nu-și calce cuvîntul dat, să nu tăgăduiască în fața justiției dacă au primit ceva în păstrare. După toate acestea obiceiul era să se despartă și să se adune din nou pentru a lua masa în comun, o hrană nevinovată; nici aceasta n-au mai făcut-o după edictul meu prin care, conform instrucțiunilor tale, interzisesem eteriile. Cu atît mai mult am crezut necesar să anchetez chiar prin torturi, ca să descopăr adevărul, două sclave despre care se spunea că sînt slujitoare ale cultului. N-am aflat altceva decît o superstiție lipsită de judecată, exagerată. De aceea, suspendînd ancheta, am alergat la sfatul tău. Căci împrejurarea mi s-a părut vrednică de sfatul tău, dat fiind numărul mare al celor implicați; sînt oameni mulți, de toate vîrstele, de toate categoriile, bărbați și femei, care sînt și vor fi cuprinși de acest pericol. Și molima acestei superstiții s-a răspîndit nu numai în orașe, dar și în sate și pe ogoare; cred că poate fi oprită în loc și împiedicată. În orice caz, templele care erau aproape părăsite, încep să fie căutate, ceremoniile solemne, multă vreme întrerupte, sînt reluate; peste tot se vinde carnea provenind de la jertfe, care pînă acum găsea cu greu cumpărători. De unde se poate deduce cu ușurință cîți oameni ar putea să se îndrepte, dacă li s-ar da posibilitatea de căință.

X, 97

Traian către Plinius

Ai procedat așa cum trebuia, dragul meu Secundus, anchetînd cazurile celor care-ți fuseseră denunțați drept creștini. Căci nu se poate stabili un principiu care să fie oarecum general valabil. Nu trebuie căutați cu tot dinadinsul; dacă sînt denunțați și dovediți vinovați, trebuie pedepsiți, dar în așa

https://biblioteca-digitala.ro

fel încît acela care tăgăduiește că este creștin, și face dovada manifestă a acestui lucru prin fapte, adică aducînd jertfe zeilor noștri, să fie iertat pentru că se căiește, chiar dacă în trecut a fost bănuit. Dar denunțurile anonime nu trebuie luate în seamă în nici o acuzație, căci ar constitui un exemplu reprobabil și nepotrivit cu vremurile noastre[61].

X, 98

C. Plinius către împăratul Traian

Amastris[62], un oraș frumos, stăpîne, și împodobit are, printre alte monumente deosebite, o piață splendidă și foarte vastă; pe o latură e mărginită pe toată întinderea ei de ceea ce s-ar putea numi un rîu, dar care de fapt nu este decît un canal infect, o rușine prin aspectul lui dezgustător, și insalubru prin mirosul respingător. Din aceste motive este în interesul și al salubrității, cît și al aspectului orașului, ca acest canal să fie acoperit; și va putea fi, dacă tu vei încuviința și eu mă voi îngriji să nu lipsească banii pentru o lucrare pe cît de mare, pe atît de necesară.

X, 99

Traian către Plinius

Este necesar, dragul meu Secundus, să fie acoperită această apă care curge prin orașul Amastris, fiindcă, neacoperită, primejduiește sănătatea oamenilor. Sînt convins că te vei îngriji, cu sîrguința care te caracterizează, ca să nu lipsească banii necesari acestei lucrări[63].

X, 100

C. Plinius către împăratul Traian

Am împlinit cu dragoste și bucurie legămintele făcute în anii precedenți, stăpîne, și le-am reînnoit, ostașii și provincialii luîndu-se la întrecere în pietatea lor față de tine. Ne-am

https://biblioteca-digitala.ro

rugat zeilor să-ți dea sănătate și prosperitate, ție și statului nostru, cu îndurarea pe care o meriți pentru virtuțile tale nenumărate și deosebite, și mai ales pentru supunerea, pietatea și cinstirea zeilor.

X, 101

Traian către Plinius

Am aflat cu plăcere, din scrisoarea ta, dragul meu Secundus, că, în fruntea ostașilor și a provincialilor, într-un entuziasm general, ai împlinit legămintele făcute zeilor pentru sănătatea mea și că le-ați reînnoit și pentru viitor.

X, 102

C. Plinius către împăratul Traian

Am sărbătorit cu pioșenia cuvenită ziua în care succesiunea fericită la cîrma statului ți-a dat în pază neamul omenesc, și am făcut zeilor, care ți-au hărăzit puterea, legăminte publice cu toată bucuria noastră.

X, 103

Traian către Plinius

Am aflat cu plăcere din scrisoarea ta că ostașii și provincialii, cu tine în frunte, ați sărbătorit, cu entuziasmul și pioșenia cuvenită, ziua venirii mele la cîrma statului.

X, 104

C. Plinius către împăratul Traian

Valerius Paulinus mi-a lăsat mie, stăpîne, dreptul de patronat asupra liberților săi care aveau dreptul latin, excluzîndu-l pe Paulinus. Deocamdată te rog să acorzi dreptul

https://biblioteca-digitala.ro

de cetățenie romană pentru trei dintre ei, căci mi-e teamă să nu abuzez de bunătatea ta, cerînd acest drept pentru toți deodată, bunătate de care trebuie să mă folosesc cu atît mai moderat, cu cît mi-o dovedești mai din plin. Cei pentru care te rog sînt: C. Valerius Astraeus, C. Valerius Dionysius, C. Valerius Aper.

X, 105

Traian către Plinius

Deoarece vrei, spre cinstea ta, să veghezi asupra acelora pe care Valerius Paulinus ți i-a încredințat, grăbește-te să mă rogi. Deocamdată am dat dispoziții să se facă mențiune în registrele mele că am acordat dreptul de cetățenie romană acelora pentru care m-ai rugat acum și voi face același lucru pentru ceilalți, cînd mă vei ruga.

X, 106

C. Plinius către împăratul Traian

P. Accius Aquila, centurion din cohorta a șasea de cavalerie, m-a rugat să-ți trimit, stăpîne, un memoriu prin care imploră bunăvoința ta pentru situația fiicei sale; m-am gîndit că nu se cade să-l refuz, știind cu cîtă răbdare și bunătate asculți de obicei rugămințile ostașilor.

X, 107

Traian către Plinius

Am citit memoriul lui P. Accius Aquila, centurion din cohorta a șasea de cavalerie, pe care mi l-ai trimis; înduplecat de rugămințile lui, i-am acordat fiicei sale cetățenia romană. Ți-am trimis copia deciziei[64] ca să i-o înmînezi.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 108

C. Plinius către împăratul Traian

Te rog să-mi comunici, stăpîne, ce drepturi socoți că au orașele din Bithynia și din Pont pentru recuperarea banilor ce le sînt datorați fie din închirieri, fie din vînzări, fie din alte cauze. Eu am aflat că mulți dintre proconsuli le-au acordat dreptul de creanță privilegiată[65] și că acesta a căpătat putere de lege.

Consider totuși că tu, cu înțelepciunea ta, trebuie să hotărăști și să consfințești un criteriu, care să stabilească pentru totdeauna folosința lor. Căci cele statornicite de alții, chiar cu înțeleaptă indulgență, sînt vremelnice și nu au putere, dacă nu sînt confirmate de autoritatea ta.

X, 109

Traian către Plinius

Dreptul în baza căruia orașele din Bithynia și din Pont trebuie să se folosească de sumele datorate statului, indiferent din ce cauză, trebuie să fie hotărît de legile fiecărui oraș. Căci dacă ele au un privilegiu, prin care au prioritate asupra celorlalți creditori, acesta trebuie respectat; dacă nu-l au, eu nu voi putea să-l acord lor în detrimentul particularilor.

X, 110

C. Plinius către împăratul Traian

Apărătorul intereselor municipale din Amisus, venind la judecata mea cerea, stăpîne, de la Iulius Piso suma de aproximativ patruzeci de mii de dinari dăruiți lui de obște cu douăzeci de ani în urmă, cu consimțămîntul senatului și al adunării poporului, și invoca dispozițiile tale, prin care sînt interzise asemenea donații. La rîndul său, Piso spunea că a făcut mari cheltuieli în folosul statului, irosindu-și aproape toată averea. Mai invoca și timpul care a trecut de atunci

https://biblioteca-digitala.ro

și cerea să nu fie obligat să restituie ceea ce primise cu multă vreme în urmă pentru toate cîte le făcuse, căci ar însemna să piardă tot ce i-a mai rămas pentru a trăi în mod demn. Din aceste motive am găsit de cuviință să amîn toată ancheta ca să cer sfatul tău, stăpîne, asupra hotărîrii pe care crezi că trebuie să o iau.

X, 111

Traian către Plinius

Așa cum dispozițiile mele interzic să se facă donații din banii publici, tot așa, pentru a nu tulbura liniștea multora, nu trebuie revocate și anulate donațiile făcute cu multă vreme în urmă. Să trecem deci peste orice acte de natura aceasta încheiate acum mai bine de douăzeci de ani. Căci nu vreau să ne preocupăm mai puțin de oameni, decît de banii publici de oriunde.

X, 112

C. Plinius către împăratul Traian

Legea Pompeia, stăpîne, după care se conduc locuitorii din Bithynia și cei din Pont, nu prevede ca aceia care sînt aleși în senat de censori să plătească o sumă de bani. Dar aceia pe care i-ai îngăduit, în bunătatea ta, să fie primiți peste numărul legal în unele orașe au plătit și cîte o mie și cîte două mii de dinari. În urmă, proconsulul Anicius Maximus a dat dispoziții ca și cei aleși de censori, numai în cîteva orașe, să plătească o sumă variind de la caz la caz.

Rămîne, așa dar, să hotărăști tu dacă în toate orașele toți aceia care de aci înainte vor fi aleși senatori supranumerari trebuie să plătească o sumă fixă pentru intrarea lor în senat. Căci ceea ce va să rămînă pe vecie se cade să hotărăști tu, ale cărui fapte și vorbe sînt hărăzite eternității.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 113

Traian către Plinius

Nu pot să iau o hotărîre general valabilă dacă toți cei care urmează să fie decurioni, în orice oraș din Bithynia, trebuie să plătească sau nu o taxă de decurion. De aceea cred că trebuie să se țină seama de legea fiecărei cetăți, lucrul cel mai sigur întotdeauna; dar în cazul celor care sînt aleși decurioni fără voia lor, consider că duumvirii vor avea să se îngrijească ca plata să se ia de preferință de la ceilalți.

X, 114

C. Plinius către împăratul Traian

Prin legea Pompeia s-a dat voie orașelor din Bithynia, stăpîne, să acorde cetățenie oricui vor, dar nu unuia dintr-un oraș care este în Bithynia. Prin aceeași lege se stabilește pentru ce motive poate fi cineva exclus din senat de censori. Drept care unii censori au găsit de cuviință să-mi ceară părerea dacă ar trebui să excludă din senat pe acela care este din alt oraș.

Așa cum legea interzicea să se acorde cetățenie unuia din alt oraș, tot așa ea nu prevedea excluderea din senat pentru acest motiv; și-apoi mi se spunea că în orice oraș există foarte mulți senatori din alte orașe și s-ar putea întîmpla ca mulți oameni și multe orașe să fie prejudiciați de această prevedere a legii care, printr-o înțelegere tacită, este de multă vreme scoasă din uz. Pentru toate acestea am considerat că e necesar să mă sfătuiești cum gîndești că trebuie să procedez.

Anexez scrisorii articolele respective din lege.

X, 115

Traian către Plinius

Pe bună dreptate ai șovăit, dragul meu Secundus, în privința răspunsului pe care trebuia să-l dai censorilor, care-ți ceruseră părerea dacă pot să rămînă senatori cetățenii din

https://biblioteca-digitala.ro

alte orașe dar din aceeași provincie. Căci autoritatea legii pe de o parte, pe de alta o obișnuință înrădăcinată de încălcare a legii te-ar fi putut deruta. Eu sînt pentru o cale de mijloc și anume să nu schimbăm nimic din trecut, ci să rămînă senatori cetățenii oricărui oraș, chiar dacă au fost admiși împotriva legii; pe viitor însă legea Pompeia să fie respectată; dacă ar fi să aplicăm prevederile ei și retroactiv, s-ar produce fără doar și poate multe perturbări.

X, 116

C. Plinius către împăratul Traian

Cei care îmbracă toga virilă, cei care își celebrează căsătoria, cei care intră într-o funcție, cei care dedică un edificiu public au obiceiul să invite tot senatul, și chiar un număr destul de mare din popor și să dăruiască fiecăruia cîte unul sau doi dinari. Te rog să-mi scrii dacă ești de acord cu asemenea festivități și pînă la ce punct. Căci eu personal, dacă socot că trebuie acordat acest drept de a face invitații, în special în împrejurări solemne, tot așa mă tem că aceia care invită o mie de oameni, uneori chiar mai mult, să nu pară că întrec măsura și să fie bănuiți de ceea ce se cheamă διανομή *.

X, 117

Traian către Plinius

Pe bună dreptate te temi să nu fie bănuite ca διανομή* asemenea invitații, care și întrec măsura prin numărul mare al participanților, și adună laolaltă pentru daruri solemne nu numai pe cîte unii cunoscuți, ci oarecum grupări constituite. Dar cînd eu te-am ales pentru înțelepciunea ta, am făcut-o tocmai pentru ca să pui ordine în obiceiurile înrădăcinate în această provincie, și să iei măsuri care să ducă la instaurarea unei păci trainice în provincia ta.

---

* Distribuire — de bani — nelegală.

https://biblioteca-digitala.ro

X, 118

C. Plinius către împăratul Traian

Atleții consideră că recompensele stabilite de tine, stăpîne, pentru concursurile iselastice[66] li se cuvin chiar din ziua cînd au fost încununați; că nu are importanță cînd și-au făcut intrarea triumfală în patrie, ci cînd au ieșit învingători în concurs, zi începînd cu care ei își pot face această intrare. Eu însă prin numele de „iselastic" mă întreb foarte serios dacă nu trebuie înțeles mai degrabă momentul în care εἰσήλασαν *.

Tot acești atleți pretind premii pentru întrecerea pe care tu ai stabilit-o iselastică, deși ei au fost învingători înainte de a fi iselastică. Căci ei spun că este logic, așa cum nu li se dă premiul pentru acele concursuri care încetaseră să fie iselastice cînd ei au fost învingători, să li se dea pentru acele concursuri care au devenit iselastice după ce ei au fost învingători. Încă un motiv de grea cumpănă pentru mine este și întrebarea dacă nu cumva unii au dreptul să li se plătească retroactiv și trebuie să li se dea ceea ce atunci, cînd au învins, nu aveau dreptul să li se plătească. Te rog dar să pui capăt îndoielilor mele, adică să ai bunăvoința să fii interpretul privilegiilor acordate de tine.

X, 119

Traian către Plinius

Premiul iselastic cred că începe să i se cuvină din ziua în care învingătorul εἰσήλασεν** în orașul său. Recompensele pentru acele concursuri care am stabilit să fie iselastice, dacă înainte nu fuseseră iselastice, nu li se cuvin retroactiv. Și nici nu poate constitui un argument în favoarea atleților faptul că ei au încetat să mai primească recompense pentru concursurile pe care nu le-am statornicit iselastice, după ce ei nu au mai participat. Căci cu toate schimbările ce intervin în condițiile concursurilor, atleților nu li se cere să restituie ceea ce au primit.

---

* Și-au făcut intrarea (triumfală).
** Și-a făcut intrarea (triumfală).

https://biblioteca-digitala.ro

X, 120

C. Plinius către împăratul Traian

Pînă acum, stăpîne nu am dat nimănui vreun permis de călătorie şi nici nu le-am utilizat în nici o împrejurare, în afară de cazul cînd trimiteam pe cineva la tine. O situaţie neprevăzută m-a făcut să încalc această regulă, de la care nu m-am abătut niciodată. Aflînd de moartea bunicului ei, soţia mea a vrut să alerge lîngă mătuşa ei şi m-am gîndit că ar fi inuman să-i refuz utilizarea unui permis, pentru că meritul acestei înlesniri constă tocmai în rapiditate, şi ştiam că tu vei încuviinţa o călătorie a cărei justificare este pietatea familială.

Ţi-am scris acestea pentru că mi s-ar fi părut o lipsă de recunoştinţă dacă treceam sub tăcere că, între alte binefaceri, datorez bunăvoinţei tale şi faptul deosebit că, avînd încredere în ea, nu am şovăit să fac, ca şi cum ţi-aş fi cerut sfatul, ceea ce, dacă îţi ceream sfatul, mi-ar fi pricinuit o mare întîrziere.

X, 121

Traian către Plinius

Ai avut dreptate, dragul meu Secundus, să te încrezi în prietenia mea şi nu era cazul să stai la îndoială, în aşteptarea sfatului meu, dacă să înlesneşti călătoria soţiei tale prin permise de călătorie, care intră în atribuţiile tale, din moment ce, pe lîngă sosirea sa grabnică lîngă mătuşa ei, soţia ta trebuia să-i prilejuiască şi o mare mulţumire.

https://biblioteca-digitala.ro

PANEGIRICUL LUI TRAIAN

1. Strămoşii noştri, senatori, au procedat cu chibzuinţă şi înţelepciune cînd au statornicit să înceapă cu rugăciuni orice acţiune şi orice discurs, deoarece oamenii n-ar putea începe nimic după ritual, nimic cu clarviziune, fără sprijinul, sfatul şi respectul faţă de zei. Cine trebuie să respecte şi să urmeze acest obicei, dacă nu consulul, şi cînd, dacă nu în ziua în care, din ordinul senatului şi cu autoritatea statului, sîntem încurajaţi să aducem mulţumiri celui mai bun împărat? Căci ce dar al zeilor este mai nepreţuit sau mai frumos decît un împărat virtuos, sfînt şi atît de asemănător zeilor? Iar dacă pînă acum ne puteam îndoi dacă cei care cîrmuiau erau daţi pămîntului la întîmplare şi fără discernămînt, sau de către o voinţă divină, acum e limpede pentru toţi că împăratul nostru ne-a fost hărăzit de zei. Căci el n-a fost descoperit de forţa oarbă a destinului, ci de însuşi Iupiter în prezenţa şi văzul tuturor; în adevăr el a fost ales în faţa tuturor altarelor şi în acelaşi loc în care zeul acesta sălăşluieşte atît de vizibil şi prezent ca şi în cer şi în aştri. Cu atît mai potrivit şi mai pios este să te implor pe tine, Iupiter prea bun, altădată întemeietorul, acum apărătorul statului nostru, să-mi fie hărăzit un discurs vrednic de un consul, vrednic pentru senat, vrednic pentru împărat, pentru ca în tot ceea ce voi spune să fie evidentă libertatea, sinceritatea, adevărul, şi ca mulţumirile mele să nu semene nici pe departe cu o linguşire, pentru că nici pe departe nu sînt constrîns la aceasta.

2. Într-adevăr eu cred că nu numai consulul dar toţi cetăţenii trebuie să se străduiască să nu spună despre împăratul nostru ceva care să pară că s-a putut spune şi despre un altul. De aceea departe de noi, cît mai departe să se ducă

https://biblioteca-digitala.ro

acele cuvinte care erau rostite din teamă, să nu spunem nimic ca mai înainte, căci nu suferim ca mai înainte. Şi nici să nu-l lăudăm pe împărat în faţa lumii aşa cum îl lăudam înainte, căci nici în secret nu mai vorbim ca înainte. Să se simtă în cuvîntările noastre că vremurile s-au schimbat, şi din însuşi felul în care se aduc mulţumiri să se înţeleagă cui şi cînd au fost aduse. Niciodată să nu linguşim pe împărat ca pe un zeu, ca pe o divinitate[1], căci nu vorbim de un tiran, ci de un cetăţean, nu de un stăpîn, ci de un părinte, şi tocmai prin aceasta se deosebeşte şi este superior celorlalţi, că el se consideră unul dintre noi şi nu uită că e şi om, nu numai cîrmuitor al oamenilor. Să înţelegem dar fericirea noastră şi să ne dovedim vrednici de ea prin felul cum o folosim faţă de împărat, şi să ne gîndim din cînd în cînd dacă datorăm mai mult respect împăraţilor care sînt mai bucuroşi de sclavia cetăţenilor, decît acelora care le lasă mai multă libertate.

Şi poporul roman ştie şi el să facă deosebire între împăraţi şi, cu cîte aplauze aclama puţin mai înainte frumuseţea unuia[2], aşa aclamă acum vitejia fără seamăn a acestuia, şi cu aceleaşi strigăte cu care lăuda altădată gesturile şi vocea altuia[3], laudă acum pietatea, cumpătarea şi blîndeţea acestuia. Iar noi? Obişnuim noi cu toţii să proslăvim divinitatea împăratului nostru, omenia, sobrietatea, bunătatea aşa cum ne îndeamnă dragostea şi mulţumirea noastră? Ce poate fi atît de binevenit pentru un cetăţean, pentru un senator, ca acel cognomen de „*optimus*"* dat de noi şi pe care aroganţa celorlalţi împăraţi l-a făcut să-i fie caracteristic şi propriu acestuia? În adevăr, ce identitate de simţire, cîtă egalitate în faptul că noi ne proclamăm fericiţi pe noi şi pe el şi înălţăm rînd pe rînd rugăminţi „să facă aşa, să asculte acestea" de parcă noi nu le-am spune decît dacă el le-ar face. La aceste cuvinte ochii lui se umplu de lacrimi şi el se îmbujorează la faţă. Căci el recunoaşte şi simte că ne adresăm omului, nu împăratului.

3. Aşa dar cumpătarea pe care noi o păstrăm cu toţii în acel elan spontan de dragoste să o menţinem, şi fiecare în parte şi bine cumpănită, şi să ştim că nici un fel de a mulţumi

---

* Cel mai bun.

https://biblioteca-digitala.ro

nu este mai sincer și mai bine primit decît acela aidoma aclamațiilor, care nu au timp să fie simulate.

În ce mă privește, voi căuta ca discursul meu să fie pe potriva modestiei și cumpătării împăratului nostru, și voi observa cu tot atîta atenție ceea ce pot suporta urechile lui, cît și ceea ce datorăm meritelor lui. Glorie imensă și rar întîlnită a unui împărat de care, la gîndul că-i aduc mulțumiri, mă tem să nu creadă nu atîta că sînt zgîrcit în laudele ce-i aduc, cît că sînt exagerat. Aceasta-i singura grijă, singura dificultate care mă împresoară; căci este ușor să aduci mulțumiri aceluia care le merită, senatori. Și nu există nici o primejdie să creadă că, atunci cînd eu vorbesc de omenie, condamn trufia lui, cînd vorbesc de sobrietate, condamn risipa lui, cînd vorbesc de îndurare, îi condamn cruzimea, cînd vorbesc de dărnicie, îi condamn zgîrcenia, cînd vorbesc de bunătate, îi condamn invidia, cînd vorbesc de cumpătare, îi reproșez desfrîul, cînd vorbesc de hărnicie, îi reproșez inactivitatea, cînd vorbesc de bărbăție, îi reproșez frica. Și nici măcar nu mi-e teamă că aș putea fi socotit recunoscător, sau nerecunoscător, după cum îl voi lăuda îndeajuns, sau mai puțin. În adevăr bag de seamă că și zeii pun preț nu atît pe scrupulozitatea rugăciunilor celor care îi imploră, cît pe inocența și pioșenia lor, și le este mai plăcut acela care vine la templele lor cu sufletul curat și neîntinat, decît cel cu un imn bine ticluit.

4. Dar trebuie să ne supunem decretului senatului[4] care a hotărît, în interesul tuturor, ca, prin vocea consulului, sub forma mulțumirilor noastre, împărații buni să recunoască ceea ce fac, iar cei răi, ceea ce ar trebui să facă. Acum aceasta este o datorie cu atît mai solemnă și mai necesară, deoarece părintele nostru se opune și interzice mulțumirile aduse în particular; s-ar împotrivi și celor publice, dacă și-ar îngădui să spună un veto hotărîrilor senatului. Și într-un caz și în celălalt dai dovadă de sobrietate, Caesar Augustus, și pentru faptul că nu îngădui să ți se aducă mulțumiri în altă parte, și pentru că îngădui să-ți fie aduse aici. În felul acesta tu faci cinste nu ție însuți, ci acelora care-ți aduc mulțumiri. Tu cedezi afecțiunii noastre și nu e nevoie să slăvim noi binefacerile tale, ci doar tu să le asculți.

https://biblioteca-digitala.ro

Deseori m-am întrebat în sinea mea, senatori, ce fel de om și cît de mari calități trebuie să aibă acela care, cu autoritatea lui și la un singur semn, supune mări și țări, pacea și războiul; și în timp ce eu îmi imaginam și îmi închipuiam un împărat a cărui putere se cuvenea să fie egală cu a zeilor, niciodată n-aș fi putut spera că poate fi așa cum îl vedem în fața noastră. Unul s-a distins în războaie, dar a fost dat uitării în timp de pace; pe altul l-a făcut renumit toga dar nu și armele: unul a căutat să-și atragă respect prin teroare, celălalt, dragoste, înjosindu-se; unul și-a pierdut în public gloria dobîndită în familie, altul și-a pierdut în familie gloria cîștigată în public[5]; în sfîrșit, n-a existat nimeni încă ale cărui virtuți să nu fie umbrite de vecinătatea vreunui defect. Dar cită armonie și cîtă concordanță a tuturor laudelor și a oricărei glorii i-au fost hărăzite împăratului nostru! Veselia lui nu-i știrbește cu nimic severitatea, simplitatea, cu nimic autoritatea; bunătatea nu-i știrbește cu nimic măreția. Puterea lui, statura lui impunătoare, capul falnic și fața frumoasă, în plus o maturitate a vîrstei[6] care nu l-a încovoiat, iar părul lui, pe care un dar al zeilor l-a împodobit cu semnele premature ale bătrîneții, care nu fac decît să-i sporească măreția — toate acestea nu vestesc în toată lumea un împărat?

5. Așa trebuia să fie acela pe care ni l-au dat nu războaiele civile, nici republica sub amenințarea armelor, ci pacea și adopțiunea, și voința divină înduplecată în sfîrșit de rugămințile pămîntenilor. Se putea oare să nu se deosebească prin nimic un împărat ales de oameni, de unul ales de zei? Și alegerea lor în persoana ta, Caesar Augustus, această favoare a lor, a fost făcută cunoscută în chiar clipa cînd ai plecat la luptă[7], și încă într-un chip neobișnuit. Căci ceilalți împărați au fost indicați atunci cînd se consultau oracolele, fie prin sîngele curgînd din belșug al jertfelor, fie prin zborul spre stînga al păsărilor; tu însă, în timp ce urcai, cum cerea obiceiul, pe Capitoliu, ai fost întîmpinat, ca și cum ai fi fost deja împărat, de aclamațiile oamenilor care nu pentru asta veniseră; într-adevăr mulțimea toată, adunată în fața templului, cînd s-au deschis ușile ca să intri tu, au aclamat, cum s-a crezut atunci, pe un zeu[8], dar, cum s-a dovedit pînă la sfîrșit, te-au aclamat pe tine împărat. Și astfel a fost interpretată această prevestire de toată lumea. Numai tu nu voiai

https://biblioteca-digitala.ro

să o interpretezi astfel, căci refuzai să domnești, refuzai, ceea ce însemna că aveai să fii un bun cîrmuitor. Așa că a trebuit să fii constrîns. Dar nu puteai fi constrîns decît de primejdia care amenința patria și nesiguranța în care se găsea republica. Căci te încăpățînai să nu primești domnia decît dacă va fi nevoie să o salvezi. De aceea eu gîndesc că și acele mișcări și tulburări în cadrul armatei s-au produs pentru că modestia ta trebuia înfrîntă prin acte de violență și teroare, și, așa cum după furtuni și vijelii liniștea mării și a atmosferei sînt mai prețuite, tot așa înclin să cred că acele tulburări au premers păcii instaurată de tine ca să-i sporească meritele. Condiția de muritor este supusă acestor răsturnări: din prosperitate se nasc nenorociri, prosperitatea se naște din nenorociri. Zeul ține ascunsă sămînța și a unora și a altora și de cele mai multe ori cauzele binelui și ale răului au aparență înșelătoare.

6. Mare rușine pentru vremurile noastre, mare lovitură dată republicii: împăratul și părintele neamului omenesc, împresurat, prins, închis[9]; cel mai blînd dintre bătrîni, lipsit de posibilitatatea de a salva oamenii, un împărat privat de cea mai mare fericire pentru principat, aceea de a nu ști ce înseamnă constrîngere. Dar dacă aceasta era singura modalitate de a te aduce la cîrma salvării publice, aproape că îmi vine să spun că a meritat prețul. Disciplina militară a decăzut, ca să-ți revină ție meritul de a o îndrepta și redresa; am avut parte de cel mai prost exemplu ca să poată fi pus în comparație cu cel mai bun; în cele din urmă împăratul a fost constrîns să-i ucidă pe aceia pe care nu voia să-i ucidă, pentru a ne da un împărat care să nu poată fi constrîns. Tu meritai de mult să fii adoptat, desigur; dar dacă ai fi fost adoptat de mai de mult, noi nu am fi putut ști cît de mult îți datorează imperiul. S-a așteptat momentul în care să se vadă limpede că tu mai degrabă ai făcut decît ai primit o binefacere. Republica slăbită s-a refugiat în brațele tale, iar imperiul, care se dărîma peste împărat, a trecut în mîinile tale la cuvîntul împăratului. Ai fost implorat de adopțiune și chemat, așa cum pe vremuri marii comandanți erau rechemați din războaiele purtate pe pămînturi străine și îndepărtate, ca să dea ajutor patriei. În felul acesta, fiu și părinte

https://biblioteca-digitala.ro

v-ați făcut unul altuia în unul și același moment cel mai mare serviciu: el ți-a dat imperiul și tu i l-ai redat. Ești singurul care pînă astăzi ai fost la înălțimea unui asemenea dar primindu-l; mai mult, l-ai îndatorat pe acela care ți l-a făcut, căci, împărțind conducerea imperiului, tu ai avut mai multe griji, iar el mai multă liniște.

7. Ce cale nouă și neobișnuită către principat! Căci nu te-a făcut împărat dorința ta, teama ta, ci nevoia altuia, frica altuia. S-ar putea crede că ai ajuns cea mai înaltă culme pentru un om, dar tu ai părăsit o situație mai liniștită; ai renunțat să fii un simplu particular sub un împărat bun. Ai fost chemat să fii părtaș la grijile și munca împăratului, și n-ai fost ispitit de părțile ușoare și plăcute ale acestei situații să o primești, ci de cele grele și neplăcute: ai luat asupra ta cîrma statului după ce un altul se căia pentru că o luase. Nici o înrudire, nici o legătură de prietenie între cel adoptat și cel care l-a adoptat decît faptul că fiecare din voi era foarte bun și vrednic, unul, de a fi ales, altul, de a alege. Și tu ai fost adoptat nu ca atîția alții înainte, datorită soției[10]. Căci pe tine te-a adoptat ca fiu nu un socru[11], ci un împărat, și divinul Nerva a devenit tatăl tău cu sufletul pe care îl avea pentru toți. Nu se cădea să fii adoptat altfel dacă ai fost adoptat de un împărat. Cînd ai de gînd să transmiți unui singur succesor senatul și poporul roman, armata, provinciile, aliații, ai accepta ca urmaș pe acela dăruit de soție și ai căuta numai în cadrul familiei tale pe moștenitorul puterii supreme? Nu ți-ai plimba ochii în jurul tău în tot orașul, și nu l-ai socoti cel mai apropiat de tine, cel mai atașat ție pe acela pe care l-ai găsi cel mai bun, cel mai asemănător zeilor? Cel care are să comande tuturor trebuie să fie ales din mijlocul tuturor; căci nu e vorba să dai un stăpîn unor bieți sclavi, ca să te poți mulțumi cu un moștenitor, să zicem, din familie, ci un împărat are să dea cetățenilor un principe. Ar fi fost ceva semeț și despotic dacă nu era adoptat acela de care toți erau siguri că va conduce, chiar dacă nu ar fi fost adoptat. Nerva a făcut acest lucru considerînd că nu are nici o importanță dacă ești născut sau ales, așa cum copiii, atunci cînd se nasc, sînt adoptați fără discernămînt; decît doar că

https://biblioteca-digitala.ro

oamenii trec mai uşor cu vederea atunci cînd un împărat dă naştere unui copil nereuşit, decît cînd face o proastă alegere.

8. Aşa că el s-a ferit cu grijă de o asemenea primejdie şi a cerut nu numai sfatul oamenilor, dar i-a consultat şi pe zei. Astfel adopţiunea a avut loc nu în dormitor, ci în templu, nu în faţa patului nupţial, ci în faţa altarului lui Iupiter cel mare şi bun, adopţiune prin care în sfîrşit se puneau temeliile nu ale servituţii noastre, ci ale libertăţii, ale salvării şi ale securităţii noastre. Zeii şi-au revendicat ei gloria aceasta: a fost opera lor, porunca lor; Nerva a fost numai un executor, şi a trebuit să se supună atît cel care a adoptat, cît şi tu, care ai fost adoptat. Fusese adusă din Pannonia cununa de lauri [12]; aşa a fost voinţa zeilor, ca simbolul victoriei să împodobească începuturile unui împărat neînvins. Nerva a aşezat cununa pe genunchii lui Iupiter, cînd deodată, mai mare şi mai impunător ca de obicei, în faţa adunării oamenilor şi a zeilor, el te-a luat ca fiu, ca pe unicul sprijin în acele împrejurări grele. După aceea, mulţumit şi de gloria, şi de securitatea care decurgeau din această cvasi abdicare (căci nu e aproape nici o diferenţă între a abdica şi a împărţi domnia, decît doar că aceasta din urmă e mai grea), sprijinindu-se pe tine ca şi cum ai fi fost de faţă, rezemîndu-se, el şi patria, pe umerii tăi, el a prins puteri din tinereţea ta, din vigoarea ta. Pe dată s-a potolit orice murmur. Şi nu a fost meritul adopţiunii, ci al celui adoptat; ar fi fost o lipsă de chibzuinţă din partea lui Nerva, dacă ar fi adoptat pe altcineva. Am uitat oare că nu de mult răscoala nu s-a potolit după o adopţiune, ci s-a pornit ? [13] Dacă alegerea nu s-ar fi oprit la tine, ea ar fi stîrnit nemulţumiri şi ar fi aţiţat zarva. Există vreo îndoială că, dacă un împărat care nu mai era respectat a putut să cedeze cîrma statului, aceasta se datoreşte autorităţii aceluia căruia i-a fost cedată ? Fiu al împăratului şi totodată Caesar, în curînd împărat şi coleg de putere tribuniciară, ai dobîndit deodată şi în acelaşi timp toate acestea pe care nu de mult un părinte adevărat nu le-a transmis decît unuia din cei doi fii ai săi [14].

9. E o dovadă certă a moderaţiei tale faptul că ai fost ales nu numai succesor la domnie, dar chiar coleg şi asociat. Căci un succesor trebuie să ai chiar dacă nu vrei, dar un

https://biblioteca-digitala.ro

asociat nu trebuie să ai dacă nu vrei [15]. Va crede oare posteritatea că acela, al cărui tată a fost patrician, consul şi triumfător [16], atunci cînd el comanda cea mai puternică, cea mai mare şi cea mai devotată lui armată [17], nu a fost făcut împărat de această armată? Că atunci cînd guverna Germania i-a fost trimis de la Roma titlul de *Germanicus*? Că nu s-a frămîntat deloc ca să ajungă împărat ? Că nu a făcut altceva decît a slujit şi a ascultat? Căci ai ascultat, Caesar, şi ai ajuns la principat datorită supunerii tale, şi nimic nu dovedeşte mai bine spiritul tău de supunere decît faptul că ai început să domneşti, să fii deja Caesar, împărat, avînd titlul de *Germanicus*, fără măcar să ştii, atunci cînd nu erai aici şi cînd, cu toate aceste titluri atît de mari, erai, atît cît depindea de tine, doar un particular. Ar părea o exagerare dacă aş spune: „Nu ştiai că vei fi împărat": dar tu erai împărat şi nu ştiai că eşti. Cînd ţi-a ajuns vestea soartei fericite, ai fi preferat desigur să rămîi ce ai fost, dar nu aveai libertatea alegerii. Oare nu trebuia să te supui, ca oricare cetăţean, principelui, ca legat, împăratului, ca fiu, tatălui? Unde ar fi fost disciplina, unde datina transmisă din străbuni de a-ţi asuma cu sufletul împăcat şi hotărît orice funcţie impusă de împărat? Şi dacă ţi-ar fi încredinţat provincii după provincii, un război după altul? E limpede că atunci cînd te-a chemat la conducerea statului s-a folosit de acelaşi drept de care s-a folosit cînd te-a trimis în fruntea armatei, şi că nu e nici o diferenţă că ţi-a poruncit să te duci ca legat şi să te întorci ca împărat, decît doar aceea că e mai mare gloria de a te supune unei situaţii pe care o doreşti prea puţin.

10. La autoritatea celui care poruncea se adăuga faptul că această autoritate trecea printr-un moment de grea cumpănă, de aceea tu ai socotit că trebuie să te supui celui care poruncea, cu atît mai mult cu cît alţii se supuneau mai puţin. Pe lîngă toate acestea tu mai luai cunoştinţă de acordul unanim între senat şi popor; nu a fost numai ideea lui Nerva, numai alegerea lui. Căci toată lumea de pretutindeni dorea acelaşi lucru; Nerva s-a prevalat de dreptul lui de *princeps* şi a făcut primul ceea ce toţi aveau de gînd să facă. Şi, pe Hercule, aceasta nu s-ar fi înfăptuit

https://biblioteca-digitala.ro

cu adeziunea generală, dacă nu ar fi avut această adeziune încă înainte de a se înfăptui. Dar, o zei buni, cu cîtă cumpătare ai păstrat măsura cînd soarta ți-a dat puterea! Erai împărat, o arătau inscripțiile și statuile și drapelele, dar prin modestia, munca și vigilența ta erai comandant, legat, soldat; mergînd cu pași mari în fruntea steagurilor și a drapelelor tale, nu vedeai altceva în această adopțiune decît pietatea filială, respectul filial și doreai să păstrezi cît mai multă vreme o glorie fără sfîrșit acestui titlu.

Providența divină te ridicase pe primul loc în stat; tu doreai încă să rămîi și chiar să îmbătrînești pe locul al doilea; te considerai un simplu particular atîta vreme cît mai era și un alt împărat; dorințele ți-au fost ascultate, dar în măsura în care era spre binele celui mai bun și mai sfînt dintre bătrîni, pe care zeii l-au luat în cer [18], ca nu cumva, după fapta divină și nemuritoare, să mai săvîrșească o faptă de muritor. Această operă măreață merita cinstea de a fi cea de pe urmă, și autorul ei trebuia divinizat imediat, pentru ca posteritatea să se întrebe într-o bună zi dacă el nu a înfăptuit acest lucru cînd era deja zeu. În felul acesta nici un titlu nu i-a adus mai multă bucurie ca părinte al patriei decît acela de părinte al tău. Glorie fără seamăn, faimă fără pereche: după ce s-a convins cît de sigur se reazemă imperiul pe umerii tăi, ți-a lăsat ție lumea și pe tine lumii, iubit și regretat de toți, tocmai pentru faptul că și-a luat toate măsurile ca să nu fie regretat.

11. I-ai adus cinstire acestui împărat în primul rînd prin lacrimi, așa cum se cădea pentru un fiu, apoi prin temple, fără să-i imiți pe aceia care au făcut tot așa, dar cu alte intenții. Tiberius l-a apoteozat pe Augustus, dar pentru ca să poată introduce acuzația de lezmajestate, Nero l-a apoteozat pe Claudius, dar în bătaie de joc, Titus pe Vespasian, Domițian pe Titus, dar primul, pentru ca să fie socotit fiul, celălalt, fratele unui zeu. Tu l-ai așezat pe părintele tău printre aștri nu pentru a-i înspăimînta pe cetățeni, nu pentru a jigni divinitățile, nu pentru cinstirea ta, ci pentru că îl crezi zeu. Acest lucru are mai puțină valoare cînd este făcut de cei care se cred ei înșiși zei. Dar, deși ai zidit altare și statui pentru cultul lui și ai instituit un flamin al lui, tu faci din el un zeu și dovedești că este, mai

https://biblioteca-digitala.ro

ales prin virtuțile tale. Căci pentru un împărat care, după ce și-a ales succesorul, s-a supus destinului, singura și cea mai sigură dovadă de divinitate este un bun succesor.

Ai devenit cumva arogant de pe urma nemuririi tatălui tău? Ai să imiți tu pe ultimi împărați pe care divinitatea părinților lor i-a făcut trîndavi și trufași, și nu pe aceia de altădată care ... chiar acest imperiu ...*, decît acest împărat, al cărui triumf era cel mai bun indiciu al înfrîngerii și izgonirii lui? Așa că au prins curaj și au scuturat jugul și luptau cu noi nu pentru libertatea lor, ci pentru subjugarea noastră, și nu admiteau armistițiu decît în condiții de egalitate, și impuneau legile lor ca să le primească pe ale noastre.

12. Dar acum i-a cuprins din nou frica pe toți și teama și dorința de a se supune poruncilor. Căci ei văd un comandant roman, unul din aceia de pe vremuri care-și datorau numele de *imperator* cîmpurilor acoperite de morți și mărilor colorate de victoriile lor. Așa dar primim ostateci, nu-i cumpărăm, și nu ducem tratative cu pierderi imense și cu despăgubiri enorme ca să părem învingători. Sîntem rugați, implorați, sîntem de acord sau refuzăm, după cum ne impune prestigiul imperiului; cei care au obținut ce-au cerut ne aduc mulțumiri; cei care au fost refuzați nu îndrăznesc să se plîngă. Cum ar îndrăzni să o facă aceia care știu că tu ai împresurat cele mai sălbatice popoare tocmai pe un timp foarte prielnic pentru ei și cumplit de vrăjmaș pentru noi, cînd gerul unește malurile Dunării care, pe apele ei încremenite de îngheț, înlesnește trecerea războinicilor împovărați de arme, cînd aceste neamuri sălbatice sînt apărate nu atît de armele lor, cît de clima lor, de frigul de acolo? Dar la apropierea ta, ca și cum s-ar fi schimbat succesiunea anotimpurilor, pînă și ei rămîneau închiși în vizuinile lor, iar armatele noastre se mulțumeau să năvălească pe malurile lor, să folosească acest prilej ca altă dată, dacă tu le îngăduiai, ba chiar să petreacă pe pămîntul barbarilor o iarnă de-a lor [19].

13. Acesta este respectul de care te bucuri tu din partea dușmanilor noștri. Ce să mai spun de admirația ostașilor noștri, cum ți-ai cîștigat-o? Cum răbdau de foame și de

* Lacună în text; întregul pasaj e neclar din cauza acestei lacune.

https://biblioteca-digitala.ro

sete alături de tine, cum, în timpul exercițiilor militare, în mijlocul trupelor de ostași, sudoarea ta de împărat se amesteca cu praful, fără să te deosebești de ceilalți prin nimic alta decît prin forța și prestanța ta, cînd aruncai tu departe o săgeată, cum primeai tu una aruncată de altcineva, în luptă liberă, mulțumit de vitejia ostașilor și bucuros ori de cîte ori coiful tău sau scutul tău primeau o lovitură mai puternică (căci îi lăudai pe cei care loveau și-i îndemnai să îndrăznească, iar ei îndrăzneau pe dată); cum, supraveghindu-i și dirijindu-i, tu pregăteai armele ostașilor care urmau să lupte, încercai sulițele și dacă unul din soldați găsea că a primit una prea grea, o aruncai tu singur [20]. Ce să mai spun? Că aduceai mîngîiere celor osteniți, ușurare celor bolnavi? Nu intrai niciodată în cortul tău înainte de a le inspecta pe cele ale tovarășilor tăi de arme, și nu te retrăgeai să te odihnești decît ultimul. Un împărat care s-ar fi purtat astfel pe vremea unuia ca Fabricius [21], ca Scipio sau Camillus [22] nu mi s-ar fi părut vrednic de atîta admirație: căci atunci ar fi fost înflăcărat de elanul de a imita și de o bărbăție întotdeauna superioară lui. Dar de cînd mînuirea armelor s-a transformat din exercițiu în spectacol, din efort în distracție, de cînd instrucția noastră e încredințată nu unuia dintre veteranii decorați cu coroana murală sau civică [23], ci unui profesoraș grec, ce frumos este că măcar unuia dintre toți îi place datina străbună, virtuțile străbune, și fără să aibă un concurent, fără să aibă un exemplu, se ia la întrecere cu sine însuși, rivalizează cu el însuși și, așa cum este singur la conducere, tot așa este și singurul care merită să conducă!

14. Aceste exerciții n-au fost oare începuturile tale, Caesar, și ucenicia ta în vremea cînd, copil încă, ai adăugat la gloria tatălui tău laurii victoriei asupra parților, cînd ai meritat de pe atunci titlul de *Germanicus*, cînd ai ținut în frîu sălbăticia și trufia parților îngroziți numai la vestea apropierii tale, cînd tu alăturai într-o admirație comună Rinul de Eufrat, cînd nu atît piciorul, cît gloria ta cutreierase tot pămîntul, făcîndu-te tot mai celebru și mai cunoscut acelor popoare pe care le supuneai? Și încă nu erai împărat, nu erai încă fiu de zeu. Germania și Spania sînt apărate și separate de numeroase populații, de întinderi

https://biblioteca-digitala.ro

nesfîrşite de pămînt care le despart, ca şi de Pirinei, de Alpi şi de alţi munţi uriaşi, fără să-i comparăm cu aceştia. Conducîndu-ţi legiunile pe acele vaste întinderi, sau mai curînd gonindu-le (atît de repede mergeai) nu te-ai gîndit o clipă la un car, sau la un cal. Calul te urma singur nu ca să-ţi fie sprijin la drum, dar pentru că aşa se cuvenea; şi nu te foloseai de el decît în zilele cînd, stabilind tabăra, învăluiai cîmpul în praful stîrnit de el în viteza galopului. Să admir începutul sau sfîrşitul înfăptuirii? Este mare lucru că ai perseverat; dar şi mai mare faptul că nu ţi-a fost teamă că n-ai să poţi persevera. Fără îndoială că aceluia care, în toiul războaielor cu Germania, te-a chemat tocmai din Spania ca pe un ajutor de mare nădejde, el însuşi un împărat incapabil şi gelos pe meritele altora chiar şi atunci cînd avea nevoie de ajutorul lor, i-ai stîrnit tot atîta admiraţie, nu şi fără oarecare teamă, cîtă i-a stîrnit regelui său acel fiu al lui Iupiter, după munci istovitoare poruncite fără milă, mereu neînvins şi neobosit [24], atunci cînd după un asemenea drum, el te-a socotit vrednic să adaugi expediţii la expediţii.

15. Iar ca tribun [25], ai străbătut, la o vîrstă încă fragedă, regiuni îndepărtate cu vigoarea unui bărbat; soarta te-a prevenit de pe atunci să înveţi temeinic şi îndelung ceea ce după aceea aveai să-i înveţi pe alţii. Şi nu te-ai mulţumit să priveşti de departe tabăra şi să parcurgi o scurtă carieră militară, ci, ca tribun, te-ai comportat în aşa fel încît să poţi fi imediat comandant, şi să nu mai ai nimic de învăţat cînd a venit timpul să-i înveţi pe alţii. În zece ani de serviciu militar ai cunoscut obiceiurile popoarelor, poziţia geografică a aşezărilor, avantajele terenului şi te-ai obişnuit să suporţi variaţiile apelor şi ale climei tot aşa de bine ca izvoarele din ţară şi clima din ţară. De cîte ori ţi-ai schimbat caii, de cîte ori armele tale scoase din uz! Va veni o vreme, cînd urmaşii noştri vor dori cu ardoare să vadă şi să transmită, ca o datorie, şi urmaşilor lor să vadă cîmpul de luptă udat de sudoarea ta, copacii care ţi-au ocrotit odihna, stîncile care ţi-au ocrotit somnul, în sfîrşit casa care a fost plină de prezenţa unui oaspete atît de mare, aşa cum altădată ţi se arătau şi ţie, în aceleaşi locuri, urmele sfinte ale marilor comandanţi. Acestea însă vor fi; în prezent, orice soldat cu oarecare vechime e vestit prin faptul că ţi-a fost tovarăş de arme. Cîţi nu sînt

https://biblioteca-digitala.ro

aceia cărora le-ai fost tovarăş de arme înainte de a le fi împărat? De aceea le şi spui aproape tuturor pe nume, aminteşti fiecăruia faptele lui de arme; şi nu au nevoie să-ţi arate rănile primite pentru patrie: te-au avut martor şi admirator la faţa locului.

16. Cu atît mai mult trebuie lăudată cumpătarea ta pentru că, hrănit cu gloria militară, tu iubeşti pacea; şi nu cauţi triumful în orice împrejurare, pentru că tatălui tău i s-a acordat triumful sau pentru că în ziua adopţiunii tale a fost consacrată lui Iupiter Capitolinus o cunună de lauri. Nu te temi de războaie şi nici nu le provoci. Ce faptă măreaţă, slăvite Împărate, măreaţă faptă este să stai pe malurile Dunării [26], să fii sigur de triumf dacă treci Dunărea şi să nu cauţi lupta cu un duşman care nu o vrea; una e dovadă de vitejie, cealaltă de cumpătare. Căci aşa cum pe tine cumpătarea te face să refuzi lupta, vitejia ta îi face pe duşmani să o refuze. Capitoliul va primi deci cîndva nu carele unor actori, şi nici simulacrele unei false victorii [27], ci pe un împărat care şi-a dobîndit o glorie adevărată şi durabilă: pacificarea şi supunerea atît de evidentă a duşmanilor, încît nu va mai exista nimeni care să trebuiască să fie învins. E ceva mai frumos decît toate triumfurile. Căci întotdeauna s-a întîmplat să învingem numai fiindcă puterea noastră a fost desconsiderată. Dacă vreun rege barbar [28] a mers pînă acolo cu nerușinarea şi necugetarea, încît a meritat mînia şi indignarea ta, chiar dacă ar fi apărat de imensitatea mării, sau de fluvii de netrecut sau de munţi prăpăstioşi [29], el nu va simţi atîta că toate acestea se înclină şi se retrag din faţa vitejiei tale, cît va crede că munţii s-au prăbuşit, că fluviile au secat, marea s-a retras şi că au năvălit asupra lui nu flotele noastre, ci chiar pămînturile noastre.

17. Mi se pare că deslușesc de pe acum un triumf [30] bogat nu în prăzi de război luate din provinciile noastre, sau în aur luat cu sila de la aliaţi, ci în arme ale duşmanilor şi lanţurile regilor capturaţi; mi se pare că mă căznesc să recunosc numele nesfîrşite ale căpeteniilor lor de o statură pe măsura numelor lor [31]; mi se pare că văd tărgile încărcate de cruzimile pe care au cutezat să le săvîrşească barbarii, şi pe fiecare prizonier urmînd, cu mîinile în lanţuri, după panourile pe

https://biblioteca-digitala.ro

care sînt reprezentate [32] faptele sale, şi în urmă, pe tine, impunător, stînd în picioare în carul tău cu care împingi din urmă popoarele supuse, iar înaintea carului tău, scuturile străpunse de mîna ta. Şi nu-ţi va lipsi prada de război, dacă vreun rege va îndrăzni să te atace, ba se va îngrozi nu numai de săgeţile tale, ci şi de privirile tale ameninţătoare, chiar dacă între el şi tine s-ar întinde tot cîmpul de bătaie şi întreaga armată. Ai meritat, prin ultima dovadă de cumpătare, ca, din moment ce prestigiul imperiului te-a silit să duci un război de cucerire sau de apărare, să nu fii considerat că ai învins pentru ca să te bucuri de triumf, ci că ai obţinut triumful pentru că ai fost învingător.

18. Un gînd mi-aduce un altul. Ce lucru extraordinar ai făcut că ai reînviat disciplina militară, care era decăzută şi desfiinţată, înlăturînd răul din perioada precedentă [33], lenevia, nesupunerea şi refuzul de a asculta! Poţi să-ţi cîştigi respectul şi dragostea în toată liniştea şi nici un comandant nu se mai teme nici dacă nu este iubit de soldaţi, nici dacă este iubit; aşa că, nemaifiind preocupaţi de gîndul dacă sînt sau nu simpatizaţi, ei grăbesc lucrările, iau parte la exerciţii militare, pregătesc armele, fortificaţiile, oamenii. Căci împăratul nostru nu e omul care să creadă că ceea ce se pregăteşte împotriva duşmanilor îl ameninţă pe el, se îndreaptă împotriva lui; aceasta era convingerea acelora care se temeau de manifestări ostile pentru că ei le săvîrşeau. Tot ei erau aceia care se bucurau de inerţia vieţii militare şi de faptul că nu numai sufletele, dar şi trupurile lîncezeau, în timp ce săbiile erau tocite şi uzate din cauza nepăsării. Iar comandanţii noştri se temeau nu atît de uneltirile regilor străini, cît de cele ale împăraţilor noştri, nu atît de armele şi braţul duşmanului, cît de cele ale tovarăşilor lor de arme.

19. Este în natura aştrilor ca, atunci cînd răsar unele mai puternice, cele mai mici şi slabe să fie întunecate: tot aşa sosirea împăratului pune în umbră prestigiul legaţilor săi. Tu însă erai mai mare decît toţi ceilalţi, dar mai mare fără să înjoseşti pe nimeni: fiecare îşi păstra autoritatea, fie că erai tu de faţă, fie că nu; ba cei mai mulţi îţi dovedeau chiar mai mult respect tocmai pentru că şi tu îi respectai. Astfel, tot atît de iubit de cei mari ca şi de cei mici, ai ştiut

https://biblioteca-digitala.ro

să îmbini în persoana ta împăratul şi tovarăşul de arme, încît îi făceai pe toţi să muncească şi să-şi intensifice străduinţele, impunîndu-te, dar îi şi ajutai muncind alături de ei. Fericiţi aceia al căror devotament şi zel erau dovedite fără interpuşi sau intermediari, ci direct de tine; nu din auzite, ci din văzute! Au fost avantajaţi de faptul că tu, chiar în absenţa ta, nu te încrezi decît în tine, cînd e vorba de cei absenţi.

20. Dorinţa romanilor te rechema şi dorul de patrie era mai mare decît dragostea pentru cîmpul de luptă. Aşa că drumul tău a fost liniştit şi modest, ca şi cum te întorceai în ţară după încheierea păcii. Şi nu-ţi aduc laude pentru faptul că venirea ta nu a înspăimîntat nici un părinte, nici un soţ: la alţii castitatea e o mască, la tine e ceva natural şi înnăscut, odată cu celelalte virtuţi care nu sînt meritul tău. Fără zarvă în rechiziţionarea carelor, fără pretenţii în privinţa găzduirii, provizii ca şi pentru toţi ceilalţi, în plus o escortă îngrijită şi disciplinată; s-ar fi putut spune că un mare comandant, poate chiar tu, se îndreaptă spre oştile lui, aşa de mică era diferenţa, sau aproape inexistentă, între împăratul numit şi cel care urma să fie. Cîtă deosebire faţă de trecerea altui împărat, nu de mult! Numai dacă se poate numi trecere şi nu devastare cînd, pentru găzduire, se recurgea la evacuare, cînd, totul în dreapta şi în stînga era pîrjolit şi distrus ca şi cum s-ar fi abătut vreo calamitate sau chiar acei barbari de care fugea [34]. Trebuia să-i facem pe cei din provincii să înţeleagă că era vorba de călătoria lui Domiţian, nu a împăratului. De aceea nu atît pentru gloria ta, cît pentru binele obştesc ai făcut cunoscut într-un edict cît s-a cheltuit pentru fiecare din voi doi. Împăratul să se deprindă să dea socoteală statului, să se gîndească şi la plecare şi la întoarcere, că va avea să dea socoteală; să declare ceea ce a cheltuit. În felul acesta nu va cheltui atît încît să-i fie ruşine să declare. Pe lîngă aceasta, viitorii împăraţi să ştie, indiferent că le convine sau nu, că o călătorie a ta a costat atîta [35] şi să nu uite că din cele două exemple amintite oamenii vor face aprecieri asupra obiceiurilor lor, după cum se vor opri la unul sau celălalt.

https://biblioteca-digitala.ro

21. Cu atîtea merite aşa de mari nu erai vrednic oare de noi onoruri, de noi titluri? Tu însă l-ai refuzat şi pe acela de *pater patriae*. Ce mult a trebuit să luptăm cu modestia ta, cît de tîrziu am biruit-o! Acest titlu pe care alţii l-au primit chiar din prima zi a principatului [36], ca şi pe acela de împărat, şi de Caesar, tu l-ai amînat pînă cînd ai ajuns să recunoşti şi tu, atît de zgîrcit în a-ţi aprecia binefacerile, că eşti vrednic de el. Aşa că numai ţie dintre toţi ţi-a fost dat să fii *pater patriae* înainte de a deveni. Căci în mintea noastră, în sufletul nostru tu erai, şi pentru pietatea noastră n-avea importanţă cum erai numit, decît că apărea ca o lipsă de recunoştinţă cînd erai numit mai de grabă împărat şi Caesar, după ce dăduseşi dovadă că eşti părinte. Şi cu cîtă bunătate, cu cîtă blîndeţe răspunzi tu la acest nume! Ca un părinte faţă de copiii săi, aşa te porţi tu cu cetăţenii tăi! Reîntors împărat după ce plecaseşi simplu cetăţean, cum îi recunoşti, cum te recunosc şi ei! În sinea ta ne găseşti neschimbaţi, şi pe tine la fel, egal cu noi toţi, şi doar pentru că eşti mai bun decît ceilalţi, eşti mai mare.

22. În primul rînd, ce zi, aceea în care ţi-ai făcut intrarea în oraş [37], aşteptat şi dorit de toţi! Chiar faptul în sine că ai mers pe jos, ce admirabil, ce fericit! Căci predecesorii tăi obişnuiau să fie purtaţi pe braţe sau transportaţi pe care, şi nu pe cvadrige trase de cai albi, ci pe umerii oamenilor, ceea ce era o mai mare sfidare. Tu te înălţai deasupra celorlalţi numai prin statura ta, şi ai triumfat oarecum nu asupra răbdării noastre, ci asupra trufiei împăraţilor. Şi pentru nimeni vîrsta sau sănătatea sau sexul nu au fost o piedică să-şi satureze privirea cu un spectacol atît de neobişnuit. Copiii începeau să te cunoască, tinerii te arătau cu mîndrie, bătrînii te admirau; pînă şi cei bolnavi, nesocotind poruncile medicilor, se tîrau ca să te vadă ca şi cum le-ai fi adus vindecare şi sănătate. Unii spuneau că au trăit destul pentru că au ajuns să te vadă, să te primească, iar alţii susţineau că acum merită mai mult să trăiască. Pînă şi femeile au fost atunci mai mult ca oricînd fericite de fecunditatea lor, văzînd pentru ce principe aduceau pe lume cetăţeni, pentru ce *imperator*, soldaţi. Se puteau vedea acoperişurile caselor pline pînă la refuz gemînd sub povara mulţimii de oameni, fără un loc liber unde să mai poţi pune un picior, decît doar cu vîrful

https://biblioteca-digitala.ro

şi aproape în gol, peste tot, străzile arhipline, rămînînd doar o îngustă potecă pentru tine, oamenii umblînd veseli încoace şi încolo, peste tot aceleaşi strigăte de veselie; toţi au resimţit aceeaşi bucurie la sosirea ta, pentru că ai venit în egală măsură pentru toţi; iar bucuria creştea odată cu înaintarea ta, şi aproape cu fiecare pas al tău era tot mai mare.

23. Era o plăcere pentru toţi cînd îi întîmpinai pe senatori sărutîndu-i, aşa cum la plecare te-au sărutat ei; era o plăcere cînd îi recunoşteai pe cei mai de seamă membri ai ordinului ecvestru, făcîndu-le cinstea să le spui pe nume, fără să ţi le amintească cineva; era o plăcere cînd, fără să ţii seama de rangul tău, salutîndu-ţi tu întîi clienţii, le făceai cîte un semn de prietenie; dar mai mare plăcere, cînd păşeai rar şi liniştit şi atît cît îţi îngăduia mulţimea celor care veniseră să te vadă, cînd oamenii care îţi ieşiseră în cale se strîngeau şi în jurul tău, ba tocmai în jurul tău; cînd chiar din prima clipă tu aveai încredere să-i laşi pe toţi să se apropie de tine. În adevăr tu nu erai escortat de o gardă militară, ci înconjurat de pretutindeni de oameni de frunte, cînd din senat, cînd din ordinul ecvestru, după cum creştea în jurul tău numărul unora sau al altora, şi tu mergeai în urma lictorilor tăi tăcuţi şi liniştiţi; căci soldaţii nu se deosebeau deloc de popor în comportarea lor, în calmul şi modestia lor. Dar cînd ai început să urci Capitoliul, ce bucurie pentru toţi la amintirea adopţiunii tale, ce mulţumire deosebită pentru aceia care, primii, pe acelaşi loc, te-au salutat ca împărat! Mai mult chiar, aş fi putut spune că zeul însuşi, părintele tău din ceruri [38], a resimţit o mulţumire fără seamăn pentru ceea ce a înfăptuit; şi cînd ai păşit pe urmele părintelui tău, dezvăluind acel mare secret al zeilor, cîtă bucurie pentru cei din jurul tău, ce aclamaţii iarăşi, cîtă asemănare între ziua aceasta şi aceea care i-a dat naştere! Tot spaţiul era plin de altare şi prea mic pentru atîtea jertfe; dorinţele tuturor aveau ca ţintă sănătatea unui singur om, fiecare considerînd că se roagă pentru el şi copiii săi, dacă se roagă pentru tine! De acolo tu te-ai îndreptat către palat, dar cu înfăţişarea, cu modestia cu care ai intra într-o casă particulară; ceilalţi s-au dus la casele lor ca să-şi reînnoiască bucuria lor sinceră acolo unde bucuria nu e impusă.

https://biblioteca-digitala.ro

24. Un început de felul acesta l-ar fi doborît pe un altul; tu eşti în fiecare zi mai minunat şi mai bun, aşa cum alţi împăraţi promit numai că vor fi. Numai pe tine trecerea timpului te arată tot mai mare şi pune în lumină calităţile tale. Căci tu ai unit şi ai îmbinat două lucruri total opuse: securitatea celui care a cîrmuit odată şi modestia celui care îşi începe acum domnia. Tu nu cobori îmbrăţişările supuşilor tăi la picioarele tale, şi nu răspunzi sărutării întinzînd mîna; buzele împăratului şi-au păstrat omenia dintotdeauna. Mergeai pe jos, mergi şi acuma, erai bucuros să munceşti, eşti şi acuma; aceeaşi soartă care a schimbat totul în jurul tău n-a schimbat nimic în tine. Cînd împăratul înaintează prin mulţime, oricine e liber să se oprească, să-i iasă înainte, să-l însoţească, să treacă în faţa lui: umbli în mijlocul nostru nu ca şi cum ne-ai face o cinste, şi ne bucuri cu prezenţa ta nu ca să ceri socoteală. Cine s-a apropiat de tine poate rămîne în preajma ta şi bunul lui simţ pune capăt conversaţiei, nu îngîmfarea ta. Sîntem cîrmuiţi de tine şi supuşi ţie, dar în felul în care sîntem supuşi legilor. Căci şi ele impun o măsură dorinţelor şi poftelor noastre, şi totuşi se află printre noi, în mijlocul nostru. Eşti mai presus de toţi şi te distingi dintre toţi întocmai ca onoarea şi puterea: sînt deasupra oamenilor şi totuşi ale oamenilor. Împăraţii dinaintea ta, din dispreţ pentru noi şi dintr-o teamă de a nu se coborî la nivelul nostru, nu-şi mai foloseau picioarele. De aceea ei erau purtaţi pe deasupra capetelor noastre, pe umerii şi pe grumazurile sclavilor; pe tine te poartă chiar deasupra împăraţilor faima ta, gloria ta, devotamentul supuşilor tăi, libertatea; pe tine te-a înălţat pînă la stele pămîntul acesta pe care păşim cu toţii şi pe care urmele paşilor împăraţilor se confundă cu ale noastre.

25. Nu mi-e teamă că s-ar putea spune că vorbesc prea mult, senatori, deoarece în primul rînd trebuie să dorim ca binefacerile pentru care aducem mulţumiri împăratului să fie numeroase; era desigur o dovadă de mai multă consideraţie, dacă lăsam să reflectaţi voi la toate aceste binefaceri, decît să le înşirăm pe rînd în fugă, fiindcă de obicei se întîmplă că tocmai acele fapte asupra cărora se păstrează tăcere apar în toată măreţia lor. Dar cum poţi să nu vorbeşti decît în treacăt de îmbunătăţirile materiale aduse situaţiei triburilor,

https://biblioteca-digitala.ro

de *congiaria*[39] făcute poporului și distribuite în întregime, cîtă vreme soldații au primit *donativum*[40] numai în parte? Dă dovadă de un suflet meschin cine preferă să plătească cu bani gheață acelora pe care nu-i poate refuza? Iar această diferențiere s-a făcut totuși cu respectarea unui punct de vedere echitabil. Căci soldații au fost puși pe picior de egalitate cu poporul prin aceea că au primit numai o parte, dar au avut prioritate; poporul, pe picior de egalitate cu soldații prin aceea că au urmat în al doilea rînd, dar a primit totul odată. Cu cîtă bunăvoință s-au făcut distribuirile, cîtă străduință din partea ta pentru ca nimeni să nu fie privat de dărnicia ta! Au beneficiat de aceste daruri cei care, în urma edictului tău, au fost trecuți în locul celor șterși, fiind puși la rînd cu ceilalți chiar și cei cărora nu li se făgăduise nimic. Unul era reținut de afaceri, altul de o boală, unul călătorea pe mare, altul pe ape curgătoare: au fost așteptați toți, s-a avut grijă ca nimeni să nu fie bolnav, nimeni ocupat, în sfîrșit nimeni să nu fie plecat departe: să vină fiecare cînd vrea, fiecare cînd poate. Minunată faptă, Caesar, și e meritul tău că ai apropiat parcă ținuturile cele mai îndepărtate prin generozitatea ta atît de ingenioasă, că ai redus distanțele imense prin dărnicia ta, că ai stat în calea primejdiilor, te-ai împotrivit soartei și te-ai străduit din răsputeri pentru ca nimeni din plebea romană, atunci cînd ai dat *congiarium*, să nu simtă că e mai mult om decît cetățean.

26. Cînd se apropia ziua de *congiarium*, o mulțime de copii, viitori cetățeni, obișnuiau să se adune pe străzi și să pîndească sosirea împăratului. Părinții se străduiau să-și facă văzuți copiii și, urcîndu-i pe umeri, îi învățau cuvinte de mîngîiere și vorbe lingușitoare; copiii repetau ce li se spunea, și de cele mai multe ori își strigau rugămințile zadarnice împăraților care se făceau că nu le aud; fără să-și dea seama de ceea ce cereau și de ceea ce nu obțineau, erau amînați pentru o dată pe care o știau prea bine. Tu ai interzis să fii rugat și oricîtă plăcere ți-ar face să-ți saturi ochii la vederea acestor vlăstare ale Romei, totuși ai ordonat ca toți, înainte de a te vedea și de a ți se adresa, să fie primiți și înscriși, pentru ca astfel încă din copilărie să se deprindă să-l cunoască, datorită dărniciei tale, pe părintele tuturor, să crească cu ajutorul tău, crescînd pentru tine, să ajungă în

https://biblioteca-digitala.ro

solda ta după ce au primit de la tine distribuiri de alimente, şi cu toţii să-ţi datoreze ţie singur tot atîta cît datorează fiecare părinţilor lui. Pe bună dreptate, Caesar, iei asupra ta cu toată răspunderea nădejdea numelui de roman. Căci nici o cheltuială nu este mai vrednică de un împărat mare şi care merită nemurirea, decît aceea pe care o face în folosul urmaşilor. Cei bogaţi sînt încurajaţi să aibă copii prin recompense mari şi tot atît de mari sancţiuni [41]; pentru cei săraci, singura raţiune de a creşte copii este un împărat bun. Dacă împăratul nu protejează cu mîna lui, nu-i înconjoară cu grija lui pe aceşti copii care au venit pe lume datorită încrederii în el, el grăbeşte prăbuşirea imperiului, prăbuşirea statului şi degeaba sprijină el nobilimea, neglijînd plebea; căci un cap lipsit de trunchi va cădea din cauza echilibrului precar. E uşor de presupus ce bucurie te-a cuprins cînd ai fost primit cu aclamaţii de părinţi, de copii, de bătrîni, de prunci. A fost pentru prima oară că urechile tale au auzit vocile micuţilor cetăţeni pe care tu, avînd de gînd să le distribui alimente, i-ai ajutat tocmai prin faptul că nu au avut nevoie să ţi le ceară.

27. Dar mai presus decît orice este faptul că, aşa cum eşti tu, sub domnia ta este o plăcere şi un avantaj să ai copii. Nici un părinte nu se mai teme pentru copilul lui decît de schimbările inerente fragilităţii umane, şi mînia împăratului nu mai este socotită printre bolile fără leac. E în adevăr o mare încurajare în creşterea copiilor speranţa distribuirii de alimente, speranţa de *congiarium*, dar mai mare speranţa de libertate [42], speranţa de securitate. Împăratul poate chiar să nu facă daruri, numai să nu fure, poate să nu dea ajutor în alimente, numai să nu ucidă, şi nu vor lipsi aceia care să dorească să aibă copii. Dimpotrivă, dacă ar fi darnic dar ar fura, dacă ar distribui alimente dar ar şi ucide, în scurtă vreme va reuşi să-i facă pe toţi să se căiască nu numai că au urmaşi, dar şi că există ei, şi că au părinţi. De aceea nimic nu voi lăuda mai mult din toată dărnicia ta ca faptul că dai *congiarium* din veniturile tale, că distribui alimente tot din veniturile tale, iar copiii cetăţenilor tăi nu sînt hrăniţi cu sînge şi măceluri, ca puii sălbăticiunilor; şi este deosebit de plăcut pentru cei care primesc faptul că ei ştiu că ceea ce

https://biblioteca-digitala.ro

li se dă nu e furat de la nimeni, că în timp ce atiția se îmbogățesc, singur împăratul sărăcește, și nici măcar el. Căci cine posedă ceva din ceea ce este al tuturor, acela are el singur tot atîta cît au toți.

28. Numeroasele tale fapte de glorie mă cheamă în altă parte. În altă parte? Ca și cum am respectat și am admirat îndeajuns faptul că tu ai dăruit atîția bani nu pentru a șterge amintirea unor crime, crime de care ai fi conștinet, și nici ca să înlocuiești vorbele triste și amare ale oamenilor cu subiecte mai vesele. N-ai răscumpărat nici o vină prin *congiarium* acordat, nici o cruzime, prin distribuirile de alimente, și binefacerile tale nu au avut ca scop iertarea unor fapte rele. Prin această dărnicie ai căutat dragostea, nu iertarea, și poporul roman a plecat de la tribuna ta, nu după ce a fost rugat de tine, ci rămînîndu-ți îndatorat. Căci tu ai oferit *congiarium* ca un om mulțumit unor oameni mulțumiți, și ca un om care nu are de ce se teme unor oameni care nu au de ce să se teamă; și ceea ce împărații aruncau altădată plebei înfierbîntate ca să-i potolească ura împotriva lor, tu ai dăruit poporului cu tot atîta nevinovăție cu cîtă a primit poporul. Aproape cinci mii de copii liberi, senatori, au fost căutați, găsiți și înscriși pe listele pentru dărnicia împăratului nostru. Aceștia, nădejdea noastră în timp de război și mîndria noastră în timp de pace, sînt crescuți pe cheltuiala statului și se învață să-și iubească patria nu numai ca pe o patrie, ci ca pe mama care i-a hrănit. Aceștia vor umple taberele, aceștia vor umple triburile, aceștia vor avea cîndva copii care nu vor avea nevoie de distribuiri de alimente. Să-ți dăruiască zeii, Caesar, ani mulți pe cît meriți, și să-ți păstreze sufletul pe care ți l-au dat: și cum va crește mereu mulțimea copiilor pe care tu vei porunci iarăși și iarăși să fie înscriși în liste! Căci ea sporește și crește zilnic, nu fiindcă sînt copiii mai dragi părinților, ci pentru că cetățenii sînt mai dragi împăratului. Vei da *congiarium*, dacă vei voi; vei da alimente, dacă vei voi; copiii însă se vor naște mulțumită ție.

29. Eu consider că belșugul annonei [43] este echivalent cu un *congiarium* perpetuu. Grija pe care i-a acordat-o cîndva Pompei i-a adus acestuia o glorie nu mai mică decît faptul

https://biblioteca-digitala.ro

că a izgonit corupția electorală din cîmpul lui Marte, că a curățat marea de dușmani, că triumfurile lui au cutreierat lumea de la apus la răsărit [44]. Dar nu a fost mai bun cetățean decît părintele nostru cînd, cu autoritatea lui, cu înțelepciunea și cu buna lui credință, a asigurat securitatea drumurilor, a deschis porturile, a redat pămîntului drumurile, țărmului marea, mării țărmurile, și a stabilit asemenea legături comerciale între diferite popoare, încît produsele dintr-un anumit loc parcă sînt produse în toate părțile. Nu ne este dat să vedem că fiecare an abundă în tot ceea ce ne este necesar, fără să nedreptățim pe nimeni? Recoltele nu sînt, ca prăzile de război care aveau să putrezească în hambare, smulse de la aliați în pofida protestelor lor zadarnice. Ne aduc ei singuri ceea ce produce pămîntul lor, ceea ce se coace la soarele lor, ceea ce le aduce fiecare anotimp și, nefiind supuși unor impozite noi [45], ei se conformează vechilor biruri [46]. Fiscul cumpără într-adevăr tot ceea ce vedem că el cumpără. De aici belșugul, de aici annona, asupra căreia cad de acord cel care licitează și cel care vinde, de aici îndestulare pretutindeni și nicăieri foamete.

30. Egiptul s-a tot făli că nu depinde cîtuși de puțin de climă și ploi pentru hrănirea și înmulțirea semințelor, deoarece e irigat în permanență de un fluviu bogat în apă; obișnuit să nu fie alimentat de nici o altă apă, decît de cele care îl brăzdează, se acoperea de recolte atît de bogate, încît se lua la întrecere cu cele mai mănoase pămînturi ca și cum situația aceasta ar fi putut dăinui la nesfîrșit. Și dintr-odată seceta l-a pîrjolit, reducîndu-l la sterilitate, fiindcă Nilul, domol, se revărsase din albie alene și încet și dacă mai putea fi considerat printre cele mai mari fluvii, nu se mai putea totuși compara cu ele. O mare parte din terenurile peste care în mod obișnuit fluviul se revărsa și apoi se retrăgea s-au acoperit cu un strat gros de mîl fierbinte. Zadarnic Egiptul a implorat atunci norii și și-a îndreptat privirile spre cer, după ce însuși autorul acestei rodnicii, acum subțire și îngust, a limitat bogăția pămîntului la dimensiunile reduse ale debitului propriu. Și fluviul acela rătăcitor, de vreme ce se revărsa, nu numai că se oprise și încremenise între colinele peste care năvălea întotdeauna, dar se retrăsese și de pe locurile mai joase pe care mai zăbovea altădată,

https://biblioteca-digitala.ro

și încă curgînd nu potolit și domol, ci năvalnic, așa că și acest pămînt, insuficient udat, a devenit la fel de sterp ca și celălalt. Și așa, lipsită de apele revărsate ale Nilului, adică de belșug, țara a invocat ajutorul împăratului, cum obișnuia să invoce Nilul; și necazul nu a durat mai mult decît timpul necesar ca să-ți fie adus la cunoștință: puterea ta, Caesar, intervine atît de neîntîrziat și bunătatea ta e întotdeauna gata și dispusă deopotrivă să ajute, încît, dacă în timpul domniei tale cineva este lovit de vreo nenorocire, e de ajuns să fii înștiințat, pentru ca totul să se îndrepte și să fie salvat.

31 Doresc tuturor popoarelor ani îmbelșugați și pămînturi roditoare; sînt înclinat să cred însă că soarta a voit ca Egiptul să treacă prin aceste încercări ca se se facă dovada puterii tale și să aibă nevoie de grija ta. Căci, de vreme ce tu meriți să izbîndești în toate și oriunde, nu e limpede că, dacă se întîmplă un necaz, se deschide un cîmp vast pentru gloria și meritele tale, știut fiind că succesul îi pune în lumină pe cei fericiți, nereușita, pe cei mari? Era un lucru foarte răspîndit pe vremuri că orașul nostru nu s-ar fi putut aproviziona și menține fără resursele Egiptului. Această națiune, arogantă și îngîmfată, se fălea că pînă și poporul învingător era hrănit tot de ea și că abundența sau foametea noastră erau în funcție de fluviul ei, de corăbiile ei. Noi am restituit Nilului bogățiile: a primit grînele pe care ni le trimisese și recoltele exportate au fost transportate înapoi. Să învețe așa dar Egiptul și să ia seama din această experiență că nu alimente ne trimite, ci biruri, și să știe că el nu-i este indispensabil poporului roman, și să-i fie deci supus. După asta, Nilul, dacă vrea, să se mulțumească cu albia lui și să-și păstreze dimensiunile unui fluviu: nu va mai da de lucru nici Romei, nici Egiptului, decît doar ca să poarte de acolo corăbii goale și ușoare, așa cum erau cele care se întorceau acolo, iar de aici, grele și încărcate, așa cum erau cînd veneau; și, ca și cum s-ar inversa rolul mării, să dorească mai degrabă de aici vînturi prielnice care să ducă mai repede corăbiile acolo. Pare surprinzător, Caesar, cum, cu toată sărăcia Egiptului și cu toate că Nilul nu-și mai face datoria, annona nu a avut de suferit la Roma; datorită sprijinului tău și grijii tale, ea a ajuns la asemenea îmbelșugare, încît

https://biblioteca-digitala.ro

a dovedit totodată că noi ne putem lipsi de Egipt şi că Egiptul nu se poate lipsi de noi. S-ar fi sfîrşit cu bogăţiile imense ale Egiptului dacă ar fi fost o ţară liberă; îi era ruşine de sterilitatea lui neobişnuită nu mai puţin decît era umilit de foametea care îl bîntuia, dacă tu nu l-ai fi salvat şi la nevoie şi de ruşine. Agricultorii se minunau de hambarele pline, pe care nu ei le umpluseră; de pe ce ogoare fusese adusă acea recoltă şi în ce parte a Egiptului era un alt fluviu? Şi astfel, mulţumită ţie, nici pămîntul nu a fost zgîrcit, iar Nilul, supus, a curs deseori mai bogat pentru Egipt, dar pentru gloria noastră, niciodată n-a fost mai bogat.

32. Cît de mult se bucură acum toate provinciile că au ajuns în stăpînirea şi ocrotirea noastră, acum cînd avem parte de un împărat care poate să schimbe şi să trimită cînd într-un loc, cînd într-altul, după cum cer împrejurările şi nevoile, rodnicia pămîntului, şi care poate hrăni şi ajuta un popor de dincolo de mare ca şi cum ar fi vorba de o parte din poporul şi plebea romană! Nici din cer nu s-a revărsat vreodată atîta dărnicie, încît să încălzească şi să facă să rodească în acelaşi timp pămînturile de pretutindeni; el însă înlătură de peste tot, dacă nu sterilitatea, urmările sterilităţii, el aduce din alte părţi, dacă nu fertilitatea, măcar roadele fertilităţii; el leagă răsăritul cu apusul prin schimburi comerciale în aşa fel, încît toate popoarele învaţă rînd pe rînd ceea ce au şi ceea ce le trebuie, şi înţeleg, după ce au fost sclavii unei libertăţi învrăjbite, cu cît e mai folositor să asculţi de un singur stăpîn. În adevăr, dacă bunurile tuturor sînt separate, fiecare are parte de necazurile lui proprii, dar dacă sînt unite şi contopite, nimeni nu are parte de necazurile personale, ci toţi au parte de bunurile comune. Dar, fie că pămîntul are divinităţile lui, fie că fluviile au geniile lor, eu rog pămîntul Egiptului şi chiar fluviul acela ca, mulţumindu-se cu generozitatea de acum a împăratului, să primească în adîncurile lor semînţele şi să le redea însutit. Nu pentru că am cere o dobîndă; să se gîndească însă că au de plătit o datorie şi, pentru că nu şi-au respectat într-un an făgăduiala, să ispăşească în toţi anii şi toate secolele care vor veni, cu atît mai mult cu cît noi nu le-o cerem.

https://biblioteca-digitala.ro

33. Au fost satisfăcute toate cerințele cetățenilor și ale aliaților. Apoi a fost văzut un spectacol, nu unul deprimant, fără vlagă, care moleșește și slăbește vigoarea bărbătească, ci unul care îndeamnă la lovituri frumoase și dispreț pentru moarte, deoarece deșteaptă pînă și în sufletele sclavilor și ale răufăcătorilor dragostea de glorie și dorința de a învinge. Și-apoi, cîtă generozitate la acela care a dat aceste jocuri, cît spirit de dreptate a arătat, fără seamăn și mai presus de orice patimă! Toți au obținut ceea ce cereau, li s-a oferit ceea ce nu cereau. A insistat chiar și ne-a îndemnat să ne exprimăm dorințele, și încă au rămas multe la care nu ne-am gîndit, nu ne-am așteptat. Cîtă libertate pentru gustul spectatorilor, cîtă lipsă de primejdie pentru aplauzele lor! Nimeni nu a fost acuzat de impietate, cum se obișnuia, pentru că nu-i plăcea un gladiator, nimeni nu a devenit din spectator, spectacol, ispășindu-și plăcerile nefericite prin cange [47] și foc. Era nebun și n-avea habar de adevărata onoare acela care culegea în arenă acuzațiile de lezmajestate și se socotea disprețuit și desconsiderat dacă noi nu-i apreciam gladiatorii, considera că i se adresau lui criticile aduse acelora, le interpreta ca o pîngărire a divinității lui, a puterii lui, și, socotindu-se egalul zeilor, îi considera pe gladiatori egali cu el însuși.

34. În schimb tu, Caesar, ce frumos spectacol ne-ai dat în locul celuilalt, atît de odios pentru noi! I-am văzut pe delatori îngrămădiți ca vagabonzii, ca tîlharii. Ei nu se instalaseră în drum sau într-un loc pustiu, ci în templu, în for; nici un testament nu mai era garantat, nici o situație nu mai era sigură; nu-ți era de nici un folos dacă aveai sau nu copii. Răul acesta s-a agravat ... * în parte din lăcomie: ți-ai aruncat privirea asupra lui și, cum înainte ai adus pacea în tabără, așa ai adus-o după aceea în for; ai curmat răul intern și, cu severitatea ta clarvăzătoare, ai veghcat ca statul întemeiat pe legi să nu pară răsturnat din cauza legilor. Așa dar, chiar dacă situația ta și dărnicia ta ne-au făcut să vedem, așa cum am văzut, cînd curajul unor bărbați pe măsura forței lor uriașe, cînd cruzimea fiarelor, cînd blîndețea lor neașteptată, cînd acele bogății neștiute și as-

* Lacună în text.

https://biblioteca-digitala.ro

cunse şi, pentru prima oară sub domnia ta, comune nouă tuturora, nu am văzut totuşi nimic mai plăcut, nimic mai demn de acest secol decît faptul că ne-a fost dat să privim de sus feţele delatorilor întoarse către noi şi grumazul lor răsucit. Noi le recunoşteam şi ne bucuram văzînd cum, întocmai jertfelor de ispăşire a necazurilor publice, erau tăriţi în sîngele criminalilor la torturi lente şi pedepse mai cumplite. Au fost îngrămădiţi în corăbii adunate în grabă şi lăsaţi pradă furtunilor: să plece, să fugă de pămînturile pustiite de denunţurile lor, şi dacă valurile şi vijeliile vor arunca pe stînci pe vreunul din ei, acela să rămînă să trăiască pe stînca pustie şi pe un ţărm neprimitor, să ducă o viaţă grea şi chinuită, regretînd securitatea întregului neam omenesc lăsată în urma lui.

35. De neuitat spectacolul flotei delatorilor lăsată în voia vînturilor, nevoită să întindă pînzele în plină furtună şi să se lase dusă de talazurile dezlănţuite către vreo stîncă pe care să fie aruncată! Era o plăcere să priveşti în depărtare corăbiile împrăştiate chiar la ieşirea din port, să aduci, chiar pe malul mării, mulţumiri împăratului care în clemenţa lui, lăsase în seama zeilor răzbunarea oamenilor şi a pămîntului.

Cît de mari schimbări au putut aduce aceste vremuri s-a văzut mai bine ca oricînd atunci cînd, pe aceleaşi stînci unde înainte erau ţintuiţi toţi nevinovaţii, acum erau cei mai mari criminali, şi cînd toate insulele, pline altădată numai de senatori, acum erau pline de mulţimea delatorilor; pe aceştia i-ai suprimat nu numai pentru prezent, ci şi pentru viitor, prinzîndu-i în laţul a mii de pedepse. Se duc să fure banii altora: să-i piardă pe ai lor; ard de nerăbdare să-i izgonească pe alţii din casele lor: să fie alungaţi ei, şi să nu-şi mai arate oprobriului acea frunte fără umbră de ruşine şi totuşi departe de a fi pedepsită, sau să ia în rîs condamnările pronunţate de censori, ci să aibă în faţa ochilor pagube pe măsura prăzilor lor, să nu aibă speranţe mai mari decît frica lor, şi să se teamă tot atîta, pe cît au fost ei de temuţi. Divinul Titus, în mărinimia sa, a avut în vedere securitatea şi răzbunarea noastră, şi de aceea a fost pus în rîndul divinităţilor: dar cu cît mai vrednic vei fi tu de a ajunge cîndva în cer, tu care ai adăugat atîtea alte măsuri la acelea pentru care noi l-am făcut zeu pe Titus! Ţi-a fost cu mult mai greu

https://biblioteca-digitala.ro

să le înfăptuiești pentru că împăratul Nerva, așa de vrednic de a avea un fiu ca tine, un succesor ca tine, a completat edictul lui Titus cu anumite lucruri de mare importanță, și se părea că nu a mai rămas nimic de făcut, decît pentru tine care, după matură chibzuire, ai găsit atîtea de făcut, ca și cum înainte de tine nimeni nu se gîndise la ele; dacă tu ai fi împărțit pe rînd aceste binefaceri, ar fi fost și mai mare recunoștința ce ți-o purtăm! Dar tu le-ai dăruit din belșug pe toate deodată, așa cum soarele și lumina zilei apar nu pe încetul, ci în întregime dintr-odată, și nu numai pentru unul sau altul, ci pentru toți oamenii laolaltă.

36. Cu cîtă plăcere vedem liniștea și calmul din jurul vistieriei, așa cum era înainte de delatori! Acum este un templu, un adevărat sanctuar și nu un cuib de tîlhari pentru cetățeni, o magazie sinistră de prăzi sîngeroase și nici singurul loc de pe pămînt în care, sub un împărat foarte bun, cei buni nu mai sînt egali cu cei răi. Respectul legilor e asigurat și nici o silnicie nu se comite în numele utilității publice, nici o vină nu este iertată, ci aduce după ea pedeapsa; singura schimbare este că nu ne mai temem de delatori, ci de legi. Dar poate că nu pui stavilă tot atît de severă fiscului ca și vistieriei: dimpotrivă, o faci cu atît mai sever, cu cît consideri că îți îngădui mai multe cînd e vorba de averea ta, decît de a statului. I se spune agentului sau procuratorului tău [48]: „Vino la judecată, urmează-mă la tribunal". Căci și tribunalul conceput pentru principatul tău este la fel ca toate celelalte, dacît doar că acorzi mai multă importanță avocaților. Sorții și urna atribuie fiscului un judecător; poate fi recuzat, se poate spune: „Nu-l vreau pe acesta, este fricos și înțelege prea puțin avantajele acestor vremuri; îl vreau pe acela care ține la împărat cu tot curajul". Principatul și libertatea folosesc același for; și încă un merit de seamă al tău este că de cele mai multe ori pierde fiscul, a cărui cauză nu este rea decît sub un împărat bun. Este un mare merit; și mai mare este acela că ai asemenea procuratori, încît de cele mai multe ori cetățenii tăi nu vor alți judecători. Este liberă însă alegerea locului de judecată. Căci tu nu impui nici o obligație însărcinărilor date, ca unul care știi că cea mai de preț dintre binefacerile împăraților este dacă el îngăduie și să nu se facă uz de ele.

https://biblioteca-digitala.ro

37. Datoriile mari ale imperiului au impus stabilirea unor impozite, pe cît de necesare statului, pe atît de neplăcute fiecăruia dintre noi. Pentru aceasta s-a instituit impozitul de 5% [49], ușor de suportat pentru moștenitorii mai îndepărtați, dar greu pentru cei direcți. Așa că a fost aplicat numai celor dintîi, cei din urmă fiind scutiți, desigur fiindcă era evident cu cită greutate vor suporta oamenii, sau mai curînd nu vor suporta, să li se reducă și să li se suprime ceva din bunurile ce li se cuveneau în virtutea legăturilor de sînge, de rudenie, în sfîrșit a celor de cult, și pe care nu le-au socotit niciodată ca pe niște bunuri străine la care să rîvnească, ci ca pe ale lor, avute dintotdeauna și pe care să le transmită fiecare la rîndul lui celei mai apropiate rude. Această indulgență a legii era rezervată cetățenilor vechi; cei noi, fie că deveniseră cetățeni în baza dreptului latin, sau din bunăvoința împăratului, dacă nu dobîndiseră totodată și drepturile de moștenire, erau socotiți cu totul străini de aceia cu care erau înrudiți de aproape. În felul acesta o mare binefacere se transforma într-o gravă nedreptate, și dreptul de cetățenie romană însemna ură, dezbinare și pierderea dreptului de moștenire, pentru că înstrăina rudele care se iubeau cu adevărat între ele, dar fără să afecteze și sentimentele lor reciproce. Se găseau totuși unii care, din dragoste pentru numele nostru, socoteau că cetățenia romană aduce o compensare nu numai impozitului de 5%, dar și prejudiciilor cauzate legăturilor de rudenie. Și tocmai aceștia care puneau atîta preț pe ea erau cei mai îndreptățiți să o obțină fără dificultăți. De aceea tatăl tău a hotărît ca partea de bunuri car revenea de la mamă copiilor sau de la copii mamei, chiar dacă nu dobîndiseră drepturile de moștenire, dar obținuseră cetățenia romană, să nu fie supusă impozitului de 5%. Aceeași scutire a fost acordată și fiului pentru bunurile tatălui, cu condiția ca fiul să fie sub autoritatea tatălui; căci tatăl tău a socotit că este nedrept, neplăcut și aproape o impietate să fie interpuse între numele lor acelea ale publicanilor, că era aproape un sacrilegiu să rupi cele mai sfinte legături prin impunerea impozitului de 5%, că nici un impozit nu era atît de important, încît să facă din copii și părinți niște străini.

https://biblioteca-digitala.ro

38. Atît a făcut el, poate mai puțin decît se cădea pentru un împărat foarte bun, dar nu mai puțin decît un părinte foarte bun care, avînd de gînd să te adopteze, a avut și această grijă părintească de o extremă bunătate, de a se mulțumi să chibzuiască, sau mai curînd să sugereze ceva, lăsînd fiului său întreaga posibilitate de a face un bine. Imediat deci, cu dărnicia ta, ai adăugat la darul lui că, așa cum fiul care-și moștenește tatăl este scutit, să fie și tatăl scutit cînd își moștenește fiul, și dacă cineva încetează să mai fie tată, nu înseamnă că n-a fost. E frumos, Caesar, că n-ai îngăduit ca lacrimile părinților să fie impozabile. Tatăl poate intra în posesia bunurilor fiului său fără nici o înstrăinare parțială, și fără să împartă cu nimeni moștenirea, cum nu împarte nici durerea; nimeni nu este chemat să dea socoteală atunci cînd este încă uluit de pierderea recentă și un tată nu este obligat să știe ce a lăsat fiul lui. Și adaug la darul împăratului, senatori, meritul că dărnicia lui este deliberată. Dacă nu este deliberată poate fi considerată ambiție, trufie, risipă sau orice vreți mai curînd decît dărnicie. A fost ceva demn de mărinimia ta, împărate, să ușurezi necazurile pricinuite de o pierdere și să nu îngădui să aibă cineva o suferință în plus pe lîngă aceea a morții fiului său. Și așa e destul de dureros ca un tată să fie singurul moștenitor al fiului său: ce-ar fi să aibă și un comoștenitor, care nu-i este lăsat de fiul său? Adaugă și faptul că, după ce divinul Nerva a hotărît să fie scutiți de impozitul de 5% copiii pentru bunurile moștenite de la părinți, era logic ca și părinții să beneficieze de aceeași scutire pentru bunurile moștenite de la copiii lor. Căci de ce urmașii să fie mai avantajați decît părinții și de ce să nu se aplice și invers același spirit de echitate? Chiar tu, Caesar, ai înlăturat restricția aceea referitoare la „cazul în care fiul era sub autoritatea tatălui", ținînd seama, cred eu, de puterea acelei legi naturale care impune ca întotdeauna copiii să fie sub autoritatea părinților și nu a dat oamenilor mai tari puterea și conducerea, așa cum se întîmplă la animale.

39. Și nu s-a mulțumit că i-a scutit de impozitul de 5% pe rudele de gradul întîi, a extins scutirea și asupra acelora de gradul doi, și a avut grijă să rămînă scutiți și fratele care moștenește bunurile surorii și invers, sora care-și moștenește

https://biblioteca-digitala.ro

fratele, și bunicii și bunicele care-și moștenesc nepoții și nepoatele, și viceversa. Iar acelora cărora dreptul latin le-a deschis drumul către cetățenia romană, le-a acordat aceleași scutiri și tuturor acelora care sînt rude le-a recunoscut dreptul de a se moșteni unii pe alții în același timp și în mod egal și după legile firii [50], ceea ce împărații dinainte abia așteptau să li se ceară individual, nu atît cu gîndul de a le aproba, cît de a-i refuza. De aici se poate vedea cîtă bunătate, cît suflet a pus ca să reunească și să adune la un loc, și aproape să facă să renască familiile împrăștiate și, ca să spun așa, dezmembrate, ca să compenseze ceea ce li se refuzase, și să ofere tuturor ceea ce adesea nu obținea fiecare în parte, în sfîrșit, ca să se lipsească pe el însuși de atîtea prilejuri de a face bine, de nenumărate pretexte pentru a-i îndatora pe alții și a se evidenția. Cred că i s-a părut nedemn ca omul să fie nevoit să ceară ceva ce i-a fost dat de zei. Sînteți soră și frate, bunic și nepoți, de ce trebuie să mai cereți să fiți? Sîntreți rude între voi, voi cărora de altfel împăratul, în înțelepciunea sa, consideră tot atît de revoltător să vă dea o moștenire, cît și să vi-o ia. Pășiți deci veseli spre onoruri, dobîndiți cetățenia romană; acest fel de obligație nu va lăsa pe nimeni ca pe un trunchi, tăiat și despărțit de corp; aceștia toți se vor bucura de aceleași onoruri ca mai înainte, dar cu mai multă considerație. Și nici chiar aceia cu grade de rudenie mai îndepărtate, sau care s-au stins nu vor fi siliți să plătească, pentru indiferent ce moștenire, impozitul de 5%, ca mai înainte. Căci părintele nostru al tuturora a stabilit suma care să poată fi încredințată unui publican.

40. Nu va fi supusă impozitului de 5% o moștenire mică și neînsemnată [51] și, dacă moștenitorul, recunoscător, va voi astfel, o va consacra în întregime monumentului funerar și ceremonialului de înmormîntare; nimeni nu va fi de față pentru a controla și a supraveghea. Acela căruia îi va reveni dintr-o moștenire o sumă mică, s-o ia fără grijă și s-o păstreze liniștit. Legea privitoare la impozitul de 5% este astfel concepută încît numai averile mari pot cădea sub prevederile ei. Nedreptatea s-a schimbat în satisfacție, prejudiciul, în dorință; moștenitorul dorește să plătească impozitul de 5%. S-a mai adăugat și clauza că, dacă cineva datora 5% pînă în ziua edictului, din motive ca acelea pomenite, dar nu

https://biblioteca-digitala.ro

plătise încă, să nu-i mai fie imputat. Nici zeii nu pot să îndrepte ceva din trecut; tu însă ai îndreptat, şi ai avut grijă să se şteargă datoriile acelora care urmau să nu mai aibă datorii după aceea, adică ai făcut aşa ca şi cum nu am fi avut împăraţi răi. Cu aceste năzuinţe, dacă natura îngăduia, cu cîtă bucurie ai fi restituit celor jefuiţi şi celor ucişi bunurile şi viaţa! Ai interzis să fie cerute datoriile dinainte de domnia ta. Un altul s-ar fi mîniat împotriva acestora considerîndu-i că se sustrag datoriilor, şi i-ar fi condamnat pentru întîrzierea plăţii lor la amenzi duble sau cvadruple; tu connsideri că e la fel de inechitabil să ceri ceea ce nu ar fi trebuit să fie o datorie, ca şi să hotărăşti să fie o datorie.

41. Îngăduie-mi, Caesar, aceste griji şi preocupări de consul. Căci, cînd mă gîndesc că tu ai renunţat la contribuţiile voluntare, ai acordat *donativum*, ai distribuit *congiarium*, i-ai alungat pe delatori, ai redus impozitele, cred că ar trebui să te întrebi dacă ai calculat destul de bine veniturile statului. Oare cumpătarea împăratului are atîta putere încît să facă faţă ea singură atîtor plăţi, atîtor cheltuieli? Căci cum se explică faptul că alţii, deşi au jefuit tot şi au păstrat ce-au jefuit, nu s-au ales cu nimic, ca şi cum n-ar fi jefuit nimic şi n-ar fi păstrat nimic, iar tu, cu toată dărnicia şi fără să răpeşti nimic, ai de toate din belşug, ca şi cum nu ai dărui nimic şi ai jefui totul? Niciodată n-au lipsit din preajma împăratului aceia care, cu fruntea încreţită şi sprîncenele încruntate, să apere cu străşnicie interesele fiscului. Şi erau împăraţi lacomi din fire şi avizi, şi nu aveau nevoie să-i înveţe cineva să fie astfel; şi totuşi cele mai multe lucruri le-au învăţat de la noi, împotriva noastră. Dar calea către urechile tale, închisă pentru orice linguşiri, este închisă mai ales pentru îndemnuri la avariţie. Tac deci şi se liniştesc cu toţii şi, neavînd pe cine să sfătuiască, nu mai sînt nici sfătuitori. Aşa se face că îţi datorăm foarte mult pentru comportarea ta, dar îţi datorăm şi mai mult pentru a noastră.

42. Fiscul şi tezaurul se îmbogăţeau nu atît ca urmare a legilor Voconia [52] şi Iulia, cît a acuzaţiilor de lezmajestate, unica şi simpla crimă a acelora care nu făcuseră nici o crimă. Tu ai înlăturat definitiv teroarea aceasta, mulţumindu-te cu măreţia care nu i-a lipsit nimănui mai mult ca acelora

https://biblioteca-digitala.ro

care aveau pretenții de maiestate. Prietenii și-au recăpătat încrederea, copiii, pietatea, sclavii, respectul: aceștia se și tem, se și supun, au și stăpîni. Căci acum nu sclavii sînt prietenii împăratului nostru, ci noi, iar părintele patriei nu crede că este mai drag sclavilor altora, decît cetățenilor săi. Ne-ai scăpat pe toți de acuzatorii din casă și sub singurul drapel al salvării publice ai pus capăt acelui război, aș spune, servil. Cu aceasta ai adus mari foloase, atît sclavilor cît și stăpînilor lor: nouă ne-ai adus securitatea, pe ei i-ai făcut buni. Nu vrei să fii lăudat pentru acestea, și poate că nici n-ar trebui lăudate; dar ele aduc mare mulțumire acelora care-și amintesc de împăratul care-i cumpăra pe sclavi împotriva vieții stăpînilor lor, indicîndu-le crime pe care să le pedepsească de parcă i-ar fi fost denunțate: mare nenorocire și inevitabilă, și prin care oricine trebuia să treacă ori de cîte ori avea sclavi asemenea împăratului.

43. Printre aceleași binefaceri trebuie socotit și faptul că testamentele noastre sînt acum sigure. Nu mai este unul singur moștenitorul tuturor sub motiv cînd că este, cînd că nu este trecut în testament ca moștenitor. Nu se mai recurge la ajutorul tău pentru acte false, inechitabile. Nimeni nu mai găsește la tine refugiu în mînia, nebunia, lipsa lui de pietate; și nu ești lăsat moștenitor pentru că unul l-a jignit pe altul, ci pentru că tu meriți să fii. Ești trecut ca moștenitor în testamentele prietenilor, ești omis de necunoscuți; nici o diferență între particularul care ai fost și împăratul de acum, decît doar că acum ești iubit de mai mulți; dar și tu iubești pe mai mulți. Mergi, Caesar, pe această cale și experiența va dovedi că e mai folositor și mai avantajos, nu numai pentru gloria unui împărat dar și pentru averea lui, ca oamenii cînd mor să-l lase moștenitor de bună voie, decît constrînși. Tatăl tău a fost darnic, tu însuți ai dăruit foarte mult. Moare cineva care nu prea este recunoscător, rămîn însă aceia care moștenesc bunurile lui și din acestea ție nu-ți revine nimic decît gloria. Căci generozitatea față de un debitor recunoscător e mai plăcută, față de unul nerecunoscător, mai lăudabilă. Dar cine pînă la tine a preferat bogățiilor această glorie? Cîți dintre împărați n-au socotit că din patrimoniul nostru este al lor chiar și ceea ce provenea de la ei ?Darurile împăraților, ca și cele ale regilor, nu semănau

https://biblioteca-digitala.ro

oare cu niște cîrlige de undiță pline cu momeală, capcane ascunse sub prăzi, atunci cînd luau cu ei, retrăgîndu-se, tot ceea ce atinseseră, înghițind și amestecînd, ca să zic așa, și averile particularilor?

44. Cît de mult îți folosește că ai ajuns să te bucuri de succes, răzbind prin greutăți! Ai trăit printre noi, ai trecut prin încercările, prin temerile noastre. Aceasta era atunci viața celor nevinovați. Știi din proprie experiență ce detestați sînt împărații răi, chiar de către aceia care îi fac să fie răi. Ți-aduci aminte cum te obișnuiseși să înalți rugăciuni alături de noi, să te plîngi. Căci la tine judecata omului particular îl îndrumează pe împărat, ba te arăți chiar mai bun decît doreai să fie altul față de tine. Și așa ne-am deprins că, de unde cea mai mare dorință a noastră era un împărat mai bun decît cel mai rău, acum nu mai putem suporta decît unul foarte bun. Nimeni nu te cunoaște atît de puțin pe tine, nu se cunoaște atît de puțin pe sine, încît să rîvnească la locul tău, după tine. E mai ușor pentru cineva să poată fi succesorul tău, decît să vrea să fie. Căci cine ar suporta de bună voie povara grijilor tale? Cine nu s-ar îngrozi să fie comparat cu tine? Știi și tu din proprie experiență cît de covîrșitor este să urmezi după un împărat bun, și aveai scuza că ai fost adoptat. Dar faptul că nimeni nu-și răscumpără prin umilință viața e lipsit de însemnătate și nu merită să fie imitat? Pentru toți e salvată viața și demnitatea de a trăi și nu mai înseamnă că este înțelept și prudent cine trăiește retras. În adevăr, sub un împărat, recompensa meritelor este aceeași ca și în vremea libertății, iar faptele bune nu-și găsesc răsplată numai în conștiința omului. Ție îți place tăria de caracter a cetățenilor și nu înfrînezi și nu înjosești, ca alții, pe cei cutezători și energici, ci îi încurajezi și îi ridici. Oamenii buni sînt avantajați, deși e destul și e chiar bine dacă nu fac rău; acestora le oferi onoruri, sacerdoții, provincii; aceștia sînt fericiți datorită prieteniei și prețuirii tale. Răsplătind în felul acesta integritatea și zelul lor, tu îi stimulezi pe aceia care le seamănă, îi încurajezi pe aceia care nu le seamănă; căci răsplata celor buni și răi îi face pe oameni buni și răi. Sînt puțini oamenii de asemenea valoare încît să nu caute sau să se ferească de ceea ce e rușinos sau lăudabil, în măsura în care reușesc

https://biblioteca-digitala.ro

sau nu ; ceilalți, cînd munca este plătită cu inerție, veghea, cu somn, sobrietatea, cu risipă, urmăresc aceleași avantaje prin mijloacele de care văd că se folosesc alții: vor să fie și să pară la fel cu ceilalți și, voind, ajung să și fie.

45. În adevăr, împărații care te-au precedat, cu excepția tatălui tău și încă unul sau doi (dar cred că e prea mult), se bucurau mai curînd de viciile decît de virtuțile cetățenilor, în primul rînd pentru că îți place la altul felul tău de a fi, și apoi pentru că socoteau că aceia care nu meritau să fie decît sclavi suportă mai ușor servitutea. Îngrămădeau în buzunarele acelora toate favorurile, iar pe cei buni, ascunși și, ca să zic așa, îngropați în locurile unde se retrăseseră, nu-i scoteau la lumina zilei decît prin delațiuni și acuzații. Tu îți alegi prietenii dintre cei mai buni oameni și, pe Hercule, e just ca unui împărat bun să-i fie cei mai dragi aceia care au fost cel mai mult urîți de un împărat rău. Tu știi că așa cum tirania și principatul sînt prin natura lor opuse, tot așa nimănui nu-i este mai drag un împărat decît acelora care suportă cel mai greu un tiran. Așa că tu îi scoți înaintea și în văzul tuturor pe aceia care sînt aproape model și exemplu pentru felul de viață și pentru genul de oameni care-ți plac ; și de aceea pînă acum tu nu ai primit cenzura și nici prefectura moravurilor [53], pentru că îți place să pui la încercare meritele noastre mai degrabă prin binefaceri decît prin măsuri de îndreptare. De altfel nici nu știu dacă moravurile au de profitat mai mult de la un împărat care se mulțumește că oamenii sînt buni decît de la unul care-i constrînge să fie buni. Docili, sîntem conduși de împărat oriunde vrea și, ca să zic așa, sîntem nedespărțiți. Căci acestuia dorim să-i fim dragi, să-i fim pe plac: zadarnic ar dori-o cine nu i-ar semăna ; după o îndelungă supunere, am ajuns să trăim aproape cu toții după moravurile unui singur om. Și-apoi nu avem o fire atît de perfidă încît, dacă putem imita un împărat rău, să nu putem imita unul bun. Continuă doar, Caesar, și principiile tale, acțiunile tale vor obține puterea și efectul unei cenzuri. Căci viața împăratului este o cenzură și încă una perpetuă [54]: după ea ne conducem, ea ne îndrumează, și nu avem atît nevoie de porunci cît de exemple. Frica este în adevăr un slab profesor de bună purtare. Oamenii învață

https://biblioteca-digitala.ro

mai bine din exemple, care în primul rînd au meritul de a dovedi că învățămintele lor sînt posibile.

46. Ce teroare ar fi fost în stare să realizeze ceea ce a realizat respectul față de tine? Cineva a obținut ca poporul roman să îngăduie desființarea spectacolelor de pantomimă [55], dar nu a obținut ca poporul să și dorească aceasta. Ție ți-au cerut ceea ce altul le-a impus și ceea ce a fost o obligație a ajuns să fie o binefacere. Și suprimarea pantomimelor ți s-a cerut cu aceeași unanimitate cu care s-a cerut tatălui tău reinstaurarea lor. Și într-un caz și în celălalt, pe bună dreptate, căci trebuia și să fie reinstaurate spectacolele suprimate de un împărat rău, și să fie suprimate după ce au fost reinstaurate. Căci atunci cînd oamenii răi fac fapte bune trebuie procedat în așa fel încît să reiasă limpede că autorul e cel care nu a plăcut, nu fapta lui. Astfel același popor, cîndva spectator aplaudînd un împărat pe scenă [56], astăzi își întoarce privirea și condamnă chiar și la pantomime artele efeminate și profesiile nedemne de secolul nostru. De unde e limpede că pînă și mulțimea învață ceva de la împărați, de vreme ce o atitudine foarte severă, cînd a fost adoptată de un singur om, a fost adoptată de toți. Cinste ție, Caesar, pentru gloria acestei severități care a făcut ca acum să se numească morală ceea ce altădată era numit violență și ordin. Au renunțat singuri la vicii aceia care meritau să renunțe, și s-au schimbat singuri aceia care trebuiau să fie schimbați. În felul acesta nimeni nu se plînge de severitatea ta, și are libertatea să se plîngă. Dar de vreme ce a fost orînduit ca oamenii să se plîngă cel mai puțin de împăratul care le-o îngăduie cel mai mult, sub domnia ta nimic nu împiedică mulțumirea și bucuria întregei omeniri. Oamenii buni sînt promovați, cei răi, dovadă a păcii desăvîrșite înlăuntrul statului, nu se tem și nici nu sînt temuți. Tu aștepți să se căiască cei vicioși, îndrepți greșelile, iar celor care te imploră și tuturor celor pe care îi faci să fie buni, adaugi și meritul că nu lași să se simtă că au fost constrînși.

47. Dar viața, dar moravurile tineretului, cît de bine știi, ca împărat, să le îndrumezi! Cîtă cinstire arăți tu profesorilor de retorică și cîtă considerație profesorilor de filozofie! Cum și-au recăpătat preocupările intelectuale, sub domnia ta, și

https://biblioteca-digitala.ro

suflul, şi viaţa, şi o patrie! Preocupări pe care cruzimea domniilor anterioare le pedepsea cu exilul, într-o vreme în care un împărat, conştient de toate viciile de care era stăpînit, expulza artele care condamnau viciile, nu atît din ură, cît din respect [57]. Iar tu ai pentru aceste arte braţele deschise, ca şi ochii şi urechile. Căci tu acorzi atenţie învăţăturilor lor şi le apreciezi, în măsura în care ele te preţuiesc. Cînd cineva care predă literatura laudă faptele tale, oare nu aduce laude în special facilităţii cu care acorzi audienţe? Părintele tău a dat dovadă de un suflet mare, înscriind numele de „Edificiu public" deasupra fortăreţei [58] din timpul împăraţilor care v-au precedat, şi aceasta ar fi fost în zadar, dacă nu l-ar fi adoptat pe omul care să poată trăi acolo ca într-un loc public. Ce bine se împacă numele dat clădirii cu comportarea ta, căci tu faci totul ca şi cum tu i l-ai dat. Care for, care templu este astfel deschis? Nici Capitoliul, nici chiar locul unde a avut loc adopţiunea ta nu sînt mai primitoare, nu sînt mai mult ale tuturora. Nici o stavilă, nici o opreliştе pentru un control jignitor, şi după ce treci o mie de praguri, nici o altă nouă piedică nu-ţi stă în cale. E mare liniştea pînă ajungi la tine, e mare şi după ce pleci de la tine, dar e desăvîrşită în prezenţa ta; atîta pace peste tot, un respect atît de mare, încît din casa împăratului ne întoarcem la bieţii lari şi la penaţii modeşti ai noştri cu exemple de decenţă şi calm.

48. Iar tu, cum îi primeşti pe toţi, cum îi aştepţi! Cum îţi petreci o mare parte din zi în mijlocul atîtor griji ale statului ca şi cum te-ai destinde! De aceea noi venim la tine nu livizi de groază şi nici cu ezitarea acelora care merg către un pericol de moarte, ci liniştiţi şi bucuroşi, şi atunci cînd ne convine nouă. Dacă avem audienţă la împărat şi intervine ceva care ne reţine acasă, ca fiind de mai mare importanţă, întotdeauna ne scuzi, fără să fim nevoiţi să ne scuzăm noi. Căci ştii că pentru fiecare dintre noi este foarte important să te vadă, să te viziteze, şi ne oferi cu atîta bunăvoinţă posibilitatea acestei plăceri, fără să ne îngrădeşti timpul. Şi după salutaţie nimeni nu se grăbeşte să plece, să te lase singur: mai zăbovim, mai rămînem ca şi cum am fi la noi acasă acolo unde nu de mult acea fiară atît de sălbatică, la adăpostul unei terori cumplite, atunci cînd, ca închisă într-o

https://biblioteca-digitala.ro

vizuină, se scălda în sîngele rudelor [59], sau se deda la măcelărirea şi masacrul celor mai de seamă cetăţeni. În faţa uşilor te întîmpinau groaza şi ameninţarea şi o teamă egală pentru cei primiţi ca şi pentru cei respinşi; după care el însuşi te umplea de spaimă la apariţia şi vederea lui: o frunte plină de trufie, ochi plini de mînie, o paloare femeiască în toată înfăţişarea lui, aprins la faţa pe care se citea nerușinarea. Nimeni nu îndrăznea să se apropie şi să vorbească cu această fiinţă care căuta întotdeauna întunericul şi locurile ascunse, care nu ieşea niciodată din singurătatea ei decît pentru a provoca singurătate.

49. Şi totuşi omul acesta care credea că îşi pune viaţa la adăpostul zidurilor şi al pereţilor, a închis alături de el viclenia, uneltirea şi pe zeul răzbunător al crimelor. Pedeapsa a dat deoparte străjile, şi-a croit drum cu forţa şi a dat năvală pe porţile înguste şi închise ca şi cum uşile ar fi fost larg deschise pentru intrare [60]; unde era atunci divinitatea lui, unde era acel bîrlog tainic şi ascunzătoarea cruzimilor unde s-a retras din cauza fricii şi a trufiei şi a urii oamenilor? Cu cît e mai sigură, cu cît e mai liniştită aceeaşi locuinţă acum, de cînd, pentru apărarea stăpînului ei, stau de pază, nu cruzimea ci dragostea, nu izolarea şi zăvoarele, ci mulţimea cetăţenilor! Nu învăţăm deci din această experienţă că cea mai credincioasă gardă pentru un împărat este propria lui inocenţă? Ceea ce face inaccesibilă o cetăţuie, inexpugnabilă o fortăreaţă, este să nu ai nevoie de fortăreaţă. Degeaba se va fi împrejmuit cu teroarea acela care nu se va fi înconjurat cu dragoste; căci armele aduc arme. Nu-ţi petreci tu sub ochii şi tovărăşia noastră doar cele mai serioase ceasuri ale zilei? În clipele tale de răgaz nu te înconjurăm toţi cu aceeaşi dragoste? Nu iei întotdeauna masa în mijlocul nostru şi nu e întotdeuana o masă în comun? Ospeţele noastre nu ne aduc o desfătare reciprocă? Nu provoci tu conversaţii la care iei parte? Şi dacă frugalitatea scurtează ospeţele tale, nu le prelungeşte în schimb cultivarea spiritului? Căci tu nu-ţi ameninţi comesenii, ca un spectator la pîndă, ghiftuit pe ascuns la o masă luată înainte de amiază şi, cu stomacul plin şi rîgîind cînd ei sînt flămînzi şi cu stomacurile goale, le arunci mai curînd decît le pui în faţă mîncăruri de care ţie ţi-ar fi silă să te atingi şi, suportînd cu greu acel ruşinos

https://biblioteca-digitala.ro

simulacru de ospăţ, te întorci iarăşi la masa ta ascunsă şi la orgiile tale tăinuite. Aşa că noi nu admirăm aurul nici argintul, nici gustul rafinat al meselor, ci farmecul tău şi delicateţea ta de care nu ne mai săturăm; totul e numai sinceritate şi adevăr pe care demnitatea le pune în valoare. Căci la mesele împăratului nu mai dau tîrcoale slujitorii unor religii străine[61] sau necuviinţele obscene, ci îmbierea prietenoasă, glumele unor intelectuali şi cinstirea culturii. Apoi un somn uşor şi scurt şi, din dragoste pentru noi, nu-ţi petreci fără noi decît foarte puţin din timpul tău.

50. Dar, cu toate că ne împărtăşim din bunurile tale ca din ale noastre, cum ne aparţin, şi cît ne sînt de proprii ale noastre! Căci tu nu i-ai izgonit pe vechii proprietari ca să cuprinzi în proprietăţile tale întinse orice baltă, orice lac, orice păşune chiar, şi nici fluviile, munţii, mările nu mai desfată privirile unui singur om. Există lucruri pe care împăratul poate să le vadă fără să fie ale sale după cum şi stăpînirea împăratului este mai mare decît patrimoniul său. Căci multe bunuri din patrimoniul împăratului se reîntorc la stat, bunuri pe care le deţineau împăraţii precedenţi nu ca să se bucure ei de ele, ci ca să nu se bucure nimeni altul. Astfel, pe urmele şi în locuinţele nobililor pătrund acum cei egali cu stăpînii lor, iar prin locurile de refugiu ale oamenilor de seamă nu mai calcă şi nu mai locuiesc sclavi, şi ele nu mai zac într-o tristă părăsire. Se pot vedea clădiri minunate renovate, extinse şi înfloritoare. E mare acest merit al tău nu numai faţă de oameni, dar chiar faţă de clădiri, că împiedici ruinarea lor, alungi pustiul, salvezi de la distrugere măreţele construcţii, respectînd ideea care le-a dat naştere. Aceste lucrări lipsite de grai şi neînsufleţite pare că simt totuşi şi se bucură de faptul că acum strălucesc, că sînt frecventate, că a venit ziua ca ele să aparţină unui stăpîn care să le preţuiască. Circulă sub numele împăratului o listă mare de bunuri care sînt scoase în vînzare[62], ceea ce face să fie mai detestabilă lăcomia aceluia care rîvnea să aibă atît de multe lucruri, deşi avea atît de multe de prisos[63]. Atunci era fatală în ochii împăratului o casă mai vastă a unuia, o vilă mai drăguţă a altuia; acum împăratul caută proprietari tocami pentru aceste case şi el însuşi îi face să locuiască în ele; iar acele grădini ale unui mare comandant

https://biblioteca-digitala.ro

de pe vremuri, acea locuinţă suburbană care n-a aparţinut niciodată decît unui împărat, acum le vindem la licitaţie, le cumpărăm, le ocupăm. Atît de mare este bunătatea împăratului, atît de sigură viaţa de astzăi, încît împăratul ne consideră vrednici de proprietăţi împărăteşti, iar nouă nu ne e teamă că sîntem socotiţi vrednici de ele. Nu numai că tu creezi cetăţenilor tăi posibilitatea de a cumpăra, dar dăruieşti chiar cu toată generozitatea cele mai frumoase proprietăţi; vreau să spun că tu dăruieşti ceea ce ţi-a revenit fiind ales, fiind adoptat: că transmiţi ceea ce ai primit în mod deliberat şi nimic nu consideri că-ţi aparţine mai mult decît ceea ce ai prin prietenii tăi.

51. Eşti tot atît de econom cînd e vorba de construcţii, pe cît de zelos în întreţinerea lor. În felul acesta clădirile Romei nu mai sînt zguduite, ca înainte, de transportarea imenselor blocuri de piatră; casele se menţin întregi şi templele nu se mai clatină. Tu ai destul şi chiar prea mult, deşi eşti succesorul unui împărat foarte cumpătat; e frumos să renunţi şi să te lipseşti de ceva din cele lăsate de acest împărat ca fiindu-ţi necesare. În afară de asta tatăl tău se lipsea de ceea ce-i dăduse spre folosinţa sa personală soarta care i-a dat puterea, tu, de ceea ce ţi-a dat tatăl tău. Dar cît de generos eşti cînd e vorba de lucrări publice! Ici un portic, dincolo un templu se clădesc cu o repeziciune miraculoasă, încît parcă nu sînt construite, ci numai restaurate. Dincoace imensa faţadă a Circului [64] se ia la întrecere cu frumuseţea templelor, locul vrednic de un popor care a biruit toate neamurile, locul care merită tot atît de mult să fie văzut cît şi spectacolele pe care le oferă, dar care merită să fie văzut nu numai pentru tot ce are frumos, ci şi pentru că băncile destinate plebei sînt la acelaşi nivel cu ale împăratului; într-adevăr pe toată întinderea, un singur rînd, neîntrerupt şi egal, şi fără tribuna separată doar pentru împărat, aşa cum nu mai sînt nici spectacole numai pentru împărat. La rîndul lor cetăţenii tăi vor putea să te privească, vor avea putinţa să vadă nu loja împăraţilor, ci chiar pe împărat printre spectatori, aşezat în mijlocul poporului, poporul pentru care tu ai adăugat încă 5000 de locuri. Căci tu ai făcut să crească

https://biblioteca-digitala.ro

numărul total al populației prin înlesnirea acordării de *congiarium* și ai poruncit să mai sporească încă în viitor, chezășuindu-l cu dărnicia ta.

52. Dacă un altul ar fi înfăptuit un singur lucru din toate acestea, ar fi avut încă de mult un nimb de raze în jurul capului, și ar ședea printre zei pe un jilț de aur sau de fildeș, și ar fi invocat în fața altarelor imperiale, aducîndu-i-se jertfe impunătoare. Tu nu intri în temple decît ca să te rogi zeilor, cea mai mare cinste pentru tine este să veghezi în fața templelor și să stai în cadrul ușii. Așa se face că zeii ți-au rezervat cea mai înaltă culme pentru un om, pentru că tu nu rîvnești la un loc printre zei. De aceea noi nu vedem la intrarea în templul lui Iupiter cel mare și bun decît o singură statuie a ta, sau două, și acestea din bronz. Dar acum cîtăva vreme toate intrările, toate treptele, toată curtea străluceau de aur și argint, sau mai curînd erau pîngărite, de vreme ce imaginile zeilor de-a valma cu statuile unui împărat incestuos[65] erau profanate. Așa că statuile tale de bronz, puține, dăinuie și vor dăinui cît și templul, însă acelea de aur și nenumărate s-au ruinat și s-au distrus spre satisfacția generală. Era o plăcere să zdrobești de pămînt acele chipuri pline de trufie, să ridici arma asupra lor, să le lovești cu securile ca și cum fiecare lovitură ar fi stîrnit sînge și durere. Nimeni nu și-a putut stăpîni îndeajuns bucuria și veselia atît de mult așteptate ca să nu considere ca o răzbunare vederea acestor trupuri mutilate, a acelor membre zdrobite, în sfîrșit a acestor statui înfiorătoare și înspăimîntătoare aruncate pradă flăcărilor și topite pentru ca în loc de teroare și amenințări focul să le facă să aducă folos și desfătare oamenilor. Dintr-un respect asemănător față de zei, Caesar, tu nu îngădui să se aducă mulțumiri pentru bunătatea ta geniului tău, ci divinității lui Iupiter cel mare și bun: lui să-i datorăm ceea ce îți datorăm ție, binefacerile tale sînt darul celui care ni te-a dat.

Altădată o mare parte din nesfîrșitele turme de animale de sacrificiu, mînate pe drumul spre Capitoliu, erau nevoite parcă să se abată din cale, cînd statuia înfiorătoare a celui mai crud tiran[66] era venerată cu tot atîta sînge de animale jertfite, cît sînge de oameni vărsa însuși împăratul.

https://biblioteca-digitala.ro

53. În tot ceea ce spun sau am spus, senatori, despre alți împărați, urmăresc să arăt cît de înrădăcinată este obișnuința care a dus la corupția și depravarea moravurilor principatului, pe care părintele nostru are să le îndrepte și să le corecteze. De altfel, nimic nu poate fi lăudat cum trebuie decît prin comparație. În afară de aceasta prima datorie a unor cetățeni recunoscători față de cel mai bun împărat este să-i urmărească pe cei care nu-i seamănă. Căci nu i-ar iubi destul pe împărații buni cine nu i-ar urî destul pe cei răi. Să adăugăm că cel mai de seamă și mai cunoscut merit al împăratului nostru este acela că poți să ataci fără grijă pe împărații răi. Durerea noastră a uitat oare cum a fost răzbunat de curînd Nero? [67] Acela care-i răzbuna moartea ar fi îngăduit, mă întreb, să fie defăimată viața și memoria celuilalt și n-ar fi gîndit că ceea ce se spunea despre acela care-i semăna atît de bine sînt spuse împotriva sa?

De aceea, Caesar, eu te compar cu toate binefacerile tale, și pun mai presus de multe din ele faptul că ne este îngăduit și să ne răzbunăm zilnic pe împărații răi din trecut, și să-i prevenim pentru viitor, prin exemplu, pe cei răi, că nu există loc, nici timp, în care duhurile împăraților răi să scape de blestemul posterității. Cu atît mai consecvent să ne manifestăm deci, senatori, și durerile și mulțumirile, să ne bucurăm de cele ce ni s-au dat acum, să gemem pentru cele ce am suferit. Sub domnia unui împărat bun sîntem datori să facem deopotrivă și una și alta. Acesta să fie subiectul conversației noastre tainice, ca și al discuțiilor publice și chiar al mulțumirilor pe care i le aducem, și să ținem minte că, dacă vrem să lăudăm un împărat în viață, cel mai indicat este să-i criticăm pe predecesorii săi care au fost mai puțin vrednici de laudă. Căci atunci cînd posteritatea nu spune nimic de un împărat rău, e evident că tot așa este și împăratul în viață.

54. Ce loc rămînea străin de nefericitele lingușiri pe vremea cînd laudele împăraților erau celebrate, dansate și modulate pînă și la jocuri și la spectacole, prin voci, ritmuri și gesturi efeminate de bufon? Dar cu totul rușinos era faptul că erau lăudați în același timp în senat și pe scenă, și de histrioni și de consul. Tu ai eliminat din cultul tău manifestările de teatru. Așa că tu ești celebrat în poeme

https://biblioteca-digitala.ro

serioase și în laudele fără moarte ale analelor, nu în felul acesta de reclamă rușinoasă și vremelnică; și cu cît se va vorbi mai puțin de tine pe scenă, cu atît mai unanim se vor ridica teatrele pentru a te slăvi. Dar de ce admir eu acest lucru, cînd tu obișnuiești să guști prea puțin, sau să respingi cu totul, chiar și acele onoruri pe care ți le oferim noi? Înainte, oricît de obișnuită și de neînsemnată era problema care se punea în discuția senatului, toți cei care trebuiau să-și spună părerea stăruiau în laude aduse împăraților. Ni se cerea părerea asupra măririi numărului de gladiatori, sau a înființării unei asociații de meseriași, și, ca și cum ar fi fost schimbate granițele imperiului, dedicam numelui împăraților cînd un arc de triumf imens și inscripții care nu încăpeau pe frontispiciul templelor, cînd chiar nume de luni, și nu una singură [68]. Ei erau de acord și, ca și cînd le-ar fi meritat, se bucurau! Acum însă, cine dintre noi, ca și cum ar uita cele ce se pun în discuție, și-ar consuma timpul pentru a-și spune părerea cu laude aduse împăratului? Această stăpînire de sine de care dăm dovadă este meritul moderației tale. Din supunere față de tine ne adunăm în senat nu ca să ne întrecem în lingușiri, ci ca să facem și să împărțim dreptatea și să-ți aducem aceste mulțumiri pentru sinceritatea și corectitudinea ta, întrucît te credem că vrei ceea ce vrei și că nu vrei ceea ce nu vrei. Începem de acolo și sfîrșim acolo de unde nu se putea începe și unde nu se putea sfîrși sub un alt împărat. Căci și alți împărați au refuzat multe din onorurile care li s-au decernat; însă nimeni înainte de tine nu a fost atît de mare, încît să și credem că nu a vrut să-i fie decernate; aceasta cred eu că este mai frumoasă decît toate inscripțiile, de vreme ce numele tău este săpat nu pe frontoane sau în piatră, ci în monumente de glorie nepieritoare.

55. Se va ști peste veacuri că a existat un împărat căruia i-au fost decernate numai onoruri modeste, și de cele mai multe ori de nici un fel, atîta vreme cît a fost în viață și în plină glorie. Și de fapt, dacă vrem să ne comparăm cu ingerințele epocii precedente, vom pierde; căci prefăcătoria este mai ingenioasă în a născoci decît adevărul, servitutea decît libertatea, frica decît dragostea. Totodată, fiindcă lingușirea a înăbușit încă de mult orice inovație, nu mai rămîne nici

https://biblioteca-digitala.ro

un alt mod de a-ţi aduce onoruri decît să îndrăznim din cînd în cînd să nu spunem nimic de tine. Fie; dacă pietatea noastră a rupt vreodată tăcerea şi a înfrînt modestia ta, să se vadă ce onoruri îţi decernăm noi, sau care sînt acelea pe care nu le refuzi tu: şi va fi clar că nu din mîndrie sau din silă refuzi onorurile cele mai mari, tu, care nu le-ai dispreţuit pe cele mai mici. Şi asta e mai frumos, Caesar, decît dacă le-ai refuza pe toate; căci a le refuza pe toate ar însemna trufie, dar a le alege pe cele mai neînsemnate este modestie. Cu astfel de comportare tu ai grijă şi de noi şi de vistieria statului: de noi, pentru că ne scoţi în afară de orice bănuială, iar de vistierie, pentru că cheltuieşti cu măsură ca unul care, dacă ar fi secătuită, nu te-ai gîndi să o umpli la loc cu averile unor nevinovaţi. Ţi se ridică deci statui la fel cu acelea care erau dedicate pe vremuri particularilor pentru merite deosebite faţă de republică; se văd statuile lui Caesar care sînt din acelaşi material ca ale unora ca Brutus sau Camillus[69]. Şi explicaţia e aceeaşi. Căci aceştia au izgonit din cetatea noastră pe regi şi pe duşmanul biruitor, celălalt respinge şi alungă însăşi tirania şi toate cîte sînt urmările unei captivităţi, şi dobîndeşte titlul de principe ca să nu mai rămînă loc pentru un stăpîn. Cînd mă gîndesc la înţelepciunea ta, mi se pare mai puţin surprinzător faptul că tu refuzi sau accepţi cu multă rezervă aceste titluri pieritoare şi vremelnice; căci ştii în ce constă gloria adevărată şi nepieritoare a unui împărat. Acestea sînt onoruri asupra cărora nici flăcările, nici bătrîneţea, nici succesorii nu au nici o putere. Căci arcurile de triumf şi statuile, altarele chiar, şi templele se dărîmă şi se aşterne peste ele uitarea, posteritatea le neglijează şi le defăimează: dar un suflet care dispreţuieşte ambiţia, care ţine în frîu şi stăpîneşte o putere nelimitată, înfloreşte tocmai prin trecerea timpului şi nimeni nu-l laudă mai mult ca aceia care nu au nici un interes. În afară de asta, de îndată ce cineva ajunge împărat, faima lui, bună sau rea, e în orice caz veşnică. Aşa că un împărat nu trebuie să-şi dorească o faimă veşnică, ea va fi şi fără voia lui, ci una bună; aceasta cel puţin nu se perpetuează prin statui şi portrete, ci prin virtute şi merite. Ba chiar trăsăturile cele mai vremelnice, ca înfăţişarea şi frumuseţea unui împărat, nu le redă şi nu le păstrează aurul sau argintul mai bine decît afecţiunea

https://biblioteca-digitala.ro

oamenilor. Ai parte din plin de toate acestea tu, a cărui față atît de fericită, a cărui înfățișare atît de plăcută este întipărită în sufletele, ochii și cuvintele tuturor cetățenilor.

56. Cred că ați reținut, senatori, că de mult nu fac o selecție în ceea ce spun. Doar mi-am propus să-l laud pe împărat, nu faptele împăratului. Căci și împărații răi fac multe fapte demne de laudă, dar împăratul însuși nu poate fi lăudat decît dacă este foarte bun. De aceea, slăvite Împărate, meritul tău cel mai mare este că acei care ți-aduc mulțumiri nu au nimic de ascuns, nimic de trecut cu vederea. Chiar așa, există sub principatul tău ceva ce ar trebui tăinuit sau trecut sub tăcere de acela care-ți face elogiul? Ce moment, ce clipă chiar este lipsită de binefaceri sau de un prilej demn de laudă? Nu este totul în așa fel încît cine a făcut cea mai fidelă istorisire pare că te-a lăudat cel mai bine? Aceasta face ca discursul meu să se întindă la nesfîrșit, și n-am vorbit încă nici despre o perioadă de doi ani în întregime. Cît de multe am spus despre modestia ta și cît de multe mai rămîn încă de spus! Ca, de exemplu, faptul că ai primit consulatul [70] pentru a doua oară fiindcă ți-l acorda un împărat, tatăl tău. Dar după ce zeii ți-au transmis puterea supremă în stat și, odată cu stăpînirea asupra tuturor lucrurilor, și pe aceea asupra ta însuți, tu ai refuzat al treilea consulat, cînd puteai fi un consul atît de bun. E frumos să refuzi o demnitate, mai frumos să refuzi gloria. Să admir consulatul pe care l-ai exercitat, sau acela pe care l-ai refuzat? Acela exercitat nu în Roma liniștită și într-o pace desăvîrșită, ci ținînd piept popoarelor barbare, ca aceia care se obișnuiseră să schimbe toga pretextă cu *paludamentum* [71] și să descopere prin victorii pămînturi necunoscute. E frumos pentru imperiu, e glorios pentru tine că aliații și prietenii noștri au putut să vină la tine în chiar patria lor, acasă la ei. Ce minunat spectacol: după multe secole, tribuna consulului înălțată pe brazde verzi de pămînt [72] și înconjurată de garda de onoare, dar nu cu fascii, ci cu suliți și drapele. Măreția celui care prezida era pusă în valoare prin diversitatea costumelor celor care veneau la judecata lui, prin graiurile diferite, și prin prezența aproape permanentă în timpul discuțiilor a unui interpret. Este ceva impunător să împarți dreptate cetățenilor, dar să o împarți dușmanilor! E frumos să ședi în scaunul curul [73] în for unde

https://biblioteca-digitala.ro

pacea este asigurată, dar să o întipărești cu pas de învingător pe cîmpurile sîbatice! să te înalți cu calm și siguranță deasupra unor țărmuri amenințătoare, să disprețuiești strigătele barbarilor și să înăbuși teama de dușman nu atîta prin desfășurare de arme, cît de togi! Așa că nu în fața portretelor tale[74], ci chiar în prezența ta și fiind auziți de tine te salutau ca *imperator*, nume pe care alții l-au meritat pentru că i-au înfrînt pe dușmani, iar tu, pentru că i-ai disprețuit.

57. Acestea sînt meritele consulatului pe care l-ai exercitat; iar ale consulatului pe care l-ai amînat — faptul că, deja sătul și încărcat de onoruri, ai refuzat încă de la începutul principatului consulatul, pe care împărații din ultima vreme și-l atribuiau chiar dacă era destinat altora[75]. A fost chiar unul care, spre sfîrșitul principatului său, a luat cu sila și a pus mîna pe consulatul atribuit chiar de el, și care era aproape de sfîrșit[76]. Așa dar tu ai cedat unor particulari, deși era liberă și fără titular, această magistratură pe care unii împărați o doresc atît de mult încît o smulg de la alții fie la începutul, fie la sfîrșitul domniei lor. Îți putea reproșa cineva ție cel de al treilea consulat, sau principelui, primul consulat? Căci ai început al doilea consulat ca împărat, dar sub un alt împărat și numai prin supunerea ta poți pune în evidență acest consulat, atît ca onoare cît și ca exemplu. În adevăr, acest stat care a văzut consuli pentru a cincea și chiar a șasea oară — și nu e vorba de aceia care, cînd libertatea era ca și desființată, ajungeau consuli prin forță și în urma unor tulburări, ci de aceia cărora, retrași departe de Roma, li se oferea consulatul la proprietățile lor de la țară[77], în acest stat tu, împărat al neamului omenesc, ai refuzat al treilea consulat ca fiind abuziv? Pînă într-atîta ești mai modest chiar decît unii ca Papirius sau Quintius, tu, Augustus, tu, Caesar, tu, părintele patriei? Pe ei îi chema republica. Dar bine, aceeași republică, senatul, consulatul însuși nu vor căpăta mai multă strălucire și măreție dacă se vor sprijini pe umerii tăi?

58. Nu te compar cu acela care, deținînd consulat după consulat, a făcut să rezulte de aici un an lung și neîntrerupt[78]: eu te compar cu aceia despre care se știe sigur că, de cîte ori au fost consuli, nu și-au luat ei consulatul. Un senator era pentru a treia oară consul cînd tu ai refuzat al treilea consulat.

https://biblioteca-digitala.ro

Acordul unanim al nostru îți impusese parcă ceva penibil pentru discreția ta: tu, împărat, să fii tot de atîtea ori consul de cîte ori este și unul din senatorii tăi; ai refuzat și acest lucru, cu o modestie excesivă chiar pentru un particular. Oare fiul unui fost consul, căruia i-a fost acordat triumful, înseamnă că a fost înălțat în grad cînd a fost ales consul pentru a treia oară? Nu îi datorăm noi această onoare, nu o merită el, fie chiar numai pentru celebritatea familiei lui? Așa că le-a fost dat unor particulari să facă începutul anului și să deschidă fastele, și a fost încă o dovadă a redobîndirii libertății faptul că a fost consul altcineva decît împăratul. Tot așa după izgonirea regilor a început un an liber, tot așa odinioară servitutea înlăturată a înscris în faste nume de particulari. Ce ambiție vrednică de milă la aceia care erau mereu consuli cum erau mereu împărați! Deși poate părea nu atîta ambiție cît invidie și răutate, să acaparezi toți anii și să nu transmiți acea supremă cinste a purpurei [79] decît după ce ai veștejit-o și pîngărit-o [80]. Ce să admir mai întîi, mărinimia ta, modestia sau bunătătatea? Mărinimie a fost să nu primești o magistratură întotdeauna rîvintă, modestie a fost să o cedezi altuia, bunătate — să te bucuri de bucuria altora.

59. Dar acum este timpul să te consacri consulatului pentru ca, asumîndu-ți-l și exercitîndu-l, să-i dai mai multă strălucire [81]. Căci a-l refuza de mai multe ori poate da loc la tot felul de interpretări și în primul rînd la aceea că îl consideri neînsemnat. Tu însă l-ai refuzat ca pe o cinste supremă; dar nu vei putea să convingi pe nimeni de aceasta, decît dacă te hotărăști să-l primești. Cînd tu insiști să nu-ți consacrăm arcuri de triumf, trofee, statui, trebuie să ținem seama de discreția ta, căci acestea îți sînt dedicate în adevăr ție. Acum însă îți cerem să-i înveți pe viitorii împărați să renunțe la nepăsarea lor, să-și mai întrerupă puțin plăcerile, să se trezească, să zicem, puțin și măcar pentru scurtă vreme din visul lor de fericire, să îmbrace toga pretextă pe care și-ar fi luat-o atunci cînd puteau să o dea, să urce pe scaunul curul pe care îl dețin, într-un cuvînt să fie ceea ce au dorit, și să nu vrea să fie consuli numai pentru că au mai fost. Ai exercitat pentru a doua oară consulatul: știu, aceasta poți să o pui în seama oștilor, a provinciilor, a națiunilor străine chiar, dar nu a noastră. Auzim în adevăr că tu ai îndeplinit toate

https://biblioteca-digitala.ro

îndatoririle unui consul, dar auzim numai; se va spune că ai fost foarte drept, foarte bun, foarte îngăduitor, dar numai se va spune. Avem dreptul să dăm crezare în sfîrşit şi aprecierii noastre, ochilor noştri, nu mereu numai celor ce se spun şi se aud. Pînă cînd ne vom bucura de departe de tine, care eşti departe de noi? Să ne fie îngăduit să punem la încercare dacă nu cumva tocmai acest consulat, deţinut pentru a doua oară, a trezit în tine oarecare înfumurare. Caracterul oamenilor se poate schimba mult în decurs de un an, şi mai mult cînd e vorba de un împărat. În adevăr, am învăţat că acela care este înzestrat cu o virtute le are pe toate, dar dorim să verificăm dacă şi acum un bun consul şi un bun împărat pot fi unul şi acelaşi lucru. Căci în afară de faptul că e greu să îndeplineşti în acelaşi timp două funcţii, şi amîndouă supreme, mai există între ele şi oarecare deosebire: împăratul se cuvine să semene cît mai mult cu un particular, consulul, cît mai puţin.

60. De altfel văd că anul trecut principalul motiv pentru care ai refuzat consulatul a fost acela că nu puteai să-l exerciţi, fiind departe de Roma. Dar după ce rugăminţile tuturor te-au readus la Roma, cum poţi să ne dovedeşti mai bine care erau marile merite ale tale de care doream să ne bucurăm? Nu e destul să fii în senat, dacă nu îl şi convoci, să fii prezent în senat, dacă nu îl şi prezidezi, să asculţi părerile senatorilor dacă nu îi şi consulţi [82]. Vrei să redai acestui tribunal al consulilor, atît de venerat odinioară, măreţia lui? Urcă la conducerea lui. Vrei să se menţină respectul faţă de magistraţi, autoritatea legilor, cuviinţa reclamanţilor? Acordă audienţe. Să ştii acuma că, dacă ai fi un particular, tot atita ar interesa statul să te aibă numai consul sau şi senator, cît l-ar interesa să te aibă numai împărat sau şi consul. Pentru toate aceste motive atît de importante modestia împăratului nostru, după o îndelungată împotrivire, a cedat. Dar cum a cedat? Nu făcîndu-se egal cu particularii, ci făcîndu-i pe particulari egalii lui: căci a primit pentru a treia oară consulatul ca să-l dea altuia. Cunoştea delicateţea, cunoştea cumpătarea oamenilor care nu ar fi acceptat să fie pentru a treia oară consuli decît alături de un consul pentru a treia oară [83]. Această cinste, care se acorda odinioară unor tovarăşi de război sau acelora alături de care ai înfruntat primejdiile,

https://biblioteca-digitala.ro

şi aceasta încă cu rezervă, ai acordat-o unor oameni deosebiţi şi care au meritat-o din plin din partea ta, dar numai în timp de pace. Te-ai simţit obligat, Caesar, pentru sîrguinţa neobosită a amîndurora. Dar pentru un împărat e ceva rar şi aproape nemaiîntîlnit să se considere obligat, sau, dacă se consideră, să-i convină. Ai deci o datorie, Caesar, şi o achiţi, iar cînd acorzi consulatul pentru a treia oară, nu te consideri un mare împărat, ci un prieten nu lipsit de recunoştinţă; ba chiar tu dai importanţă meritelor oricît de neînsemnate ale unor cetăţeni prin autoritatea puterii tale. Căci tu ai reuşit să faci ca fiecăruia să i se pară că ţi-a dat atît cît a primit de la tine. Ce să implor de la această bunătate a ta decît să obligi întotdeauna şi să fii obligat, şi să-i faci pe cetăţenii tăi să se întrebe dacă e mai bine să-ţi fie datori sau creditori!

61. Şi aveam impresia că am în faţa ochilor acel senat de altă dată cînd vedeam că un consul pentru a treia oară, şezînd alături de un consul desemnat pentru a treia oară, îi cerea părerea. Cît de mari erau ei pe atunci, cît de mare erai şi tu! Se întîmplă ca oameni cu o statură oricît de mare şi impunătoare, alături de unii mai falnici, să pară mai mici; la fel şi demnităţile cele mai înalte ale cetăţenilor, în comparaţie cu culmea pe care te afli tu, îşi pierd parcă din importanţă, şi cu cît se ridică mai aproape de măreţia ta, cu atît parcă o pierd pe a lor. Pe aceştia, chiar dacă nu i-ai putut face egali cu tine, oricît ai vrut, i-ai înălţat totuşi atît de sus, încît îi vedem ridicîndu-se deasupra celorlalţi tot atît de mult cît eşti tu deasupra lor. Dacă ai fi dat pentru a treia oară consulatul unui singur om, în acelaşi an în care erai tu consul, s-ar considera că ai dat dovadă de un suflet mare. Căci aşa cum este o fericire să poţi tot ce vrei, tot aşa este mărinimie să vrei tot ce poţi. Trebuie lăudat şi acela care a meritat consulatul pentru a treia oară, dar mai mult acela sub domnia căruia l-a meritat: e mare şi demn de aducere aminte acela care a primit o asemenea răsplată, dar mai mare acela care a dat-o celui care o merita. Cum, n-ai onorat tu deopotrivă pe doi magistraţi, acordîndu-le consulatul pentru a treia oară, nu i-ai onorat pe aceştia doi cu cinstea de a fi colegii tăi? Nimeni nu se mai îndoieşte că principalul motiv pentru care ţi-ai prelungit consulatul a fost ca să cuprinzi consulatul amîndurora şi să nu fii coleg numai cu unul. Şi

https://biblioteca-digitala.ro

unul şi altul obţinuseră de curînd consulatul de la tatăl tău (e ca şi cum l-ar fi obţinut de la tine); şi unuia şi altuia le stăruia încă în faţa ochilor fasciile cărora abia le dăduseră drumul; şi unuia şi altuia le răsuna încă în urechi acel strigăt obişnuit al lictorilor care îi anunţa: şi acum, din nou scaunul curul şi din nou purpura; ca şi altădată cînd republica, ameninţată de mare primejdie, la apropierea duşmanului, avea nevoie de un om încercat în magistraturi, nu consulatul era încredinţat aceloraşi oameni, ci aceiaşi oameni consulatului.

Puterea ta de a face bine e atît de mare încît bunătatea ta e la înălţime în orice împrejurare. Abia îşi dezbrăcaseră toga pretextă: să o îmbrace din nou; abia dăduseră drumul lictorilor: să-i cheme înapoi; abia plecaseră de la ei prietenii care îi felicitaseră: să se întoarcă. Este oare minte omenească, este aceasta putere omenească să reînnoieşti bucuria, să reîmprospătezi mulţumirea, să nu dai răgaz felicitărilor şi să nu laşi între un consulat şi altul decît timpul necesar ca să ia sfîrşit cel dinainte? Aşa să faci întotdeauna, şi să nu se obosească niciodată nici curajul şi nici voinţa ta; să acorzi cît mai multora consulatul pentru a treia oară şi, după ce vei acorda cît mai multora consulatul pentru a treia oară, să existe mereu destui cărora să trebuiască să li-l acorzi.

62. Toate binefacerile acordate celor care le merită umplu pe aceia care li se aseamănă de tot atîta bucurie ca şi pe ei înşişi, dar în special consulatul acestora a adus atîta satisfacţie nu numai unei părţi dintre senatori, ci tuturor senatorilor, încît cu toţii parcă şi-au dat şi au primit aceeaşi magistratură. Căci tot pe aceştia i-a ales senatul, şi încă printre primii, cînd i-a numit pe cei mai buni în fruntea comisiei pentru reducerea cheltuielilor [84]. Asta explică pentru ce ei au rămas atît de adînc întipăriţi în inima împăratului. Nu am verificat noi de atîtea ori că se poate întîmpla ca favoarea senatului să-ţi aducă bunăvoinţa sau duşmănia împăratului? Pînă mai deunăzi nimic nu era un asemenea izvor de nenorociri ca acel gînd al împăratului: „Cu acesta senatul este de acord, acesta este pe placul senatului"? Îi ura pe aceia la care ţineam noi, dar şi noi îi uram pe aceia la care ţinea el. Acum împăratul se ia la întrecere cu senatul în dragostea pentru cei mai vrednici . Rînd pe rînd noi indicăm sau acceptăm şi, dovadă supremă de dragoste reciprocă, iubim aceiaşi oameni. De

https://biblioteca-digitala.ro

aceea, senatori, nu vă ascundeți sentimentele, faceți alegerea cu curaj. Dragostea nu mai trebuie tăinuită de teamă să nu-ți pricinuiască neplăceri, ura nu mai trebuie înăbușită de teamă să nu profite cineva: Caesar aprobă sau nu aceleași propuneri ca și senatul. Fie că sînteți de față, fie că nu, voi sînteți sfatul lui. I-a făcut consuli pentru a treia oară pe aceia pe care i-ați ales voi, și în ordinea în care au fost aleși de voi. E o mare cinste pentru voi în orice caz, fie că îi iubește cel mai mult pe aceia pe care îi știe că vă sînt foarte dragi, fie că nu arată preferință pentru alții, deși poate că iubește pe un altul mai mult. S-au dat recompense celor vîrstnici, exemple celor tineri. Să se ducă, să frecventeze casele care le sînt, în sfîrșit, deschise și în siguranță. Cine privește cu admirație pe oamenii apreciați de senat acela cîștigă cel mai mult în ochii împăratului. Căci el consideră că e spre lauda lui ori de cîte ori se ridică cineva, și socoate că pentru el nu e nici o glorie să fie mai mare decît toți, dacă aceia decît care este el mai mare nu sînt ei înșiși foarte mari. Persevorează, Caesar, în acest fel de a te comporta și crede-l pe fiecare din noi așa cum îl arată faima. Pleacă-ți urechea și ochii numai la această faimă: să nu dai atenție părerilor exprimate în ascuns și șoaptelor, care sînt periculoase mai ales pentru aceia care le ascultă. E mai bine să dai crezare tuturor decît unuia singur; căci unul singur poate înșela sau se poate înșela, dar opinia publică nu a înșelat pe nimeni și nu a fost înșelată de nimeni.

63. Acum mă ocup de consulatul tău, deși unele fapte care țin de consulatul tău îi sînt totuși anterioare, în primul rînd acela că ai fost prezent în comiții cînd ai fost proclamat[85] candidat, nu numai la consulat, ci și la o glorie fără moarte, la un exemplu vrednic de imitat pentru împărații buni și de care să se mire cei răi. Poporul roman te-a văzut în acel vechi lăcaș al puterii sale; ai suportat acel cînt interminabil al comițiilor cu o răbdare cîtuși de puțin ironică și ai fost făcut consul ca oricare dintre noi, pe care tu ne faci consul. Cîți dintre împărații care te-au precedat au acordat această cinste consulatului sau poporului? Nu-i vedem noi pe alții așteptînd vestea alegerii lor moleșiți de somn și ghiftuiți de cina din ajun, sau pe alții, nedormiți și stînd de veghe, dar punînd la cale, în dormitorul lor, exilul și uciderea chiar a acelor consuli care proclamau alegerea lor? Ce ambiție nesă-

https://biblioteca-digitala.ro

buită și care nu cunoaște adevărata măreție, să dorești o magistratură pe care o disprețuiești, să disprețuiești o alta pe care ai dorit-o și, în timp ce privești din înaltul grădinilor alături, în Cîmpul lui Marte, comițiile, să fii așa de departe de ele ca și cum te-ar despărți Dunărea sau Rinul! Ai disprețui tu voturile care nădăjduiești să-ți aducă magistratura și, mulțumit că s-a dat poruncă să fii proclamat consul, n-ai mai păstra măcar o aparență de libertate a statului? În sfîrșit, ai lipsi tu din comiții, stînd retras și ascuns, ca și cum acolo nu ți s-ar da consulatul, ci ți s-ar anula puterea? Acei stăpîni foarte trufași aveau convingerea că ar putea să nu mai fie considerați împărați, dacă s-ar comporta ca niște senatori. Cei mai mulți însă se țineau departe nu atîta din trufie cît din teamă. Conștienți de nopțile lor incestuoase [86] și infame, ar fi îndrăznit ei oare să pîngărească auspiciile și să murdărească cu pașii lor nelegiuiți cîmpul sfințit? Nu i-au disprețuit pe zei și pe oameni în așa măsură încît să poată răbda și suporta privirile oamenilor și ale zeilor pironite asupra lor în acel lăcaș imens. Pe tine însă te-a îndemnat și înțelepciunea ta și cinstea ta să te arăți și judecății zeilor și hotărîrii oamenilor.

64. Alții au meritat consulatul înainte de a-l primi, tu, și cînd l-ai primit. Formalitățile rituale ale comițiilor erau îndeplinite, dacă te gîndești că era vorba de un împărat, și mulțimea toată se și pusese în mișcare, cînd tu, spre mirarea tuturor, te apropii de scaunul consulului, gata să depui jurămîntul după formula necunoscută de alți împărați, decît doar cînd îi obliga pe ceilalți să jure [87]. Vezi cît de necesar era să nu refuzi consulatul. N-am fi crezut că aveai să faci acest lucru, dacă refuzai. Sînt uimit, senatori, și încă nu pot crede ochilor și urechilor, și mă tot întreb dacă am auzit, dacă am văzut. Așa dar împăratul, Caesar, Augustus și Pontifex Maximus stînd în picioare în fața consulului; consulul șade jos în timp ce împăratul stă în picioare în fața sa, și șade liniștit, fără teamă, ca și cum așa ar fi normal să fie. Ba încă, șezînd jos, consulul i-a dictat împăratului formula de jurămînt și împăratul a jurat, a rostit răspicat cuvintele prin care își juruia mîniei zeilor capul său și familia sa, dacă ar fi fost sperjur cu bună știință. E ceva colosal, Caesar, și pe măsura gloriei tale, indiferent dacă după tine împărații vor face sau

https://biblioteca-digitala.ro

nu acelaşi lucru. Există vreo laudă destul de mare pentru acela care, la al treilea consulat al său s-a comportat la fel ca la primul [88], care, ca principe, a făcut acelaşi lucru ca şi un particular, iar ca împărat s-a comportat ca un supus faţă de împăratul său? Nu ştiu, chiar nu ştiu dacă e mai frumos că ai jurat fără să ţi se dicteze nimic, sau după cuvintele dictate de un altul.

65. Şi la tribună, fidel aceluiaşi principiu, tu te-ai supus singur legilor, Caesar, legilor pe care nimeni nu le-a scris pentru împăraţi. Dar tu nu vrei să ai drepturi mai mari decît noi: şi noi am vrea ca tu să ai drepturi mai mari. Ceea ce eu aud acum pentru prima oară şi învăţ acum pentru prima oară, este că nu „împăratul este deasupra legilor" ci că „legile sînt deasupra împăratului", şi cînd împăratul este consul, nu-i este nici lui îngăduit ceea ce nu le este celorlalţi. Jură că respecte legile în faţa zeilor care-l ascultă cu atenţie (căci pe cine să asculte cu mai mare atenţie dacă nu pe împărat?), jură, vegheat de aceia care trebuie să jure şi ei, nu fără să ştie de altfel că nimeni nu trebuie să-şi respecte cu mai multă sfinţenie jurămîntul decît acela pentru care este de cea mai mare importanţă să nu se jure strîmb. Aşa că şi la sfîrşitul consulatului ai jurat că nu ai făcut nimic împotriva legii. Era măreţ legămîntul cînd l-ai făcut, dar mai măreţ după împlinirea celor făgăduite [89]. Să te urci de atîtea ori la tribună şi să păşeşti pe locul pe care nici unul din împăraţi, în trufia lor, nu urcase, să-ţi primeşti acolo magistratura, acolo să o depui — ce lucruri vrednice de tine şi cît de diferite de obiceiul acelora care, după ce exercitau consulatul cîteva zile, sau nici nu-l exercitau deloc, renunţau la el printr-un edict! Şi acesta, în loc de adunare, în loc de tribună, în loc de jurămînt, poate pentru ca sfîrşitul să fie în concordanţă cu începutul şi pentru ca să se înţeleagă că ei au fost consuli numai din faptul că nu au fost alţi consuli.

66. Nu am sărit peste consulatul împăratului nostru, senatori, dar am reunit la un loc ceea ce trebuia spus despre jurămînt. Căci nu e vorba de un subiect sărac şi sterp, ca să fim nevoiţi să fragmentăm acelaşi aspect al gloriei lui, şi să vorbim despre el de mai multe ori. Abia s-a luminat de ziuă cînd tu, în prima zi a consulatului tău [90], intrînd în senat,

https://biblioteca-digitala.ro

ne-ai îndemnat cînd pe fiecare în parte, cînd pe toți la un loc să ne reluăm libertatea, să luăm asupra noastră conducerea statului oarecum împreună cu tine[91], să veghem asupra intereselor poporului, să ne ridicăm. Toți înainte de tine au spus același lucru, dar nimeni pînă la tine nu a fost crezut. Aveam în fața ochilor naufragiul atîtor oameni, pe care o furtună neașteptată i-a răsturnat după ce se ridicaseră ca urmare a unei păci înșelătoare. Căci ce mare este mai perfidă decît dezmierdările acelor împărați atît de nestatornici și vicleni încît era mai ușor să te păzești de mînia lor decît de bunăvoința lor? Pe tine te urmăm fără teamă, și bucuroși, oriunde ne chemi. Ne poruncești să fim liberi: vom fi; ne poruncești să spunem deschis ce gîndim: vom spune. Căci ceea ce ne-a reținut pînă acum, nu a fost o indiferență sau o inerție firească; groaza, teama și acea prudență nenorocită izvorîtă din primejdii ne îndemna să ne întoarcem ochii, urechile, sufletele de la republică (și nici nu mai era de fapt republică). Acum însă, încurajați și susținuți de brațul tău, de făgăduințele tale, ne deschidem gura pecetluită de o îndelungă subjugare și ne dezlegăm limbile ferecate de atîtea suferințe. Căci vrei să fim așa cum ne poruncești și îndemnurile tale nu au nimic fățarnic, nimic viclean, în sfîrșit nimic gata să înșele pe cei încrezători, și nu fără pericol pentru cel care înșală. Nici un împărat nu a fost înșelat vreodată, dacă nu a fost el primul care să înșele.

67. După părerea mea aceasta este ideea care mi se pare că s-a desprins din cuvîntarea părintelui nostru al tuturora, și din felul cum s-a exprimat. Cîtă seriozitate de gîndire, cîtă sinceritate neafectată în vorbele lui, cîtă siguranță în vocea lui, cîtă hotărîre pe fața lui, cîtă bunăcredință în ochi, atitudine, gesturi, în sfîrșit, în toată ținuta lui! Va ține minte totdeauna îndemnurile pe care ni le-a dat și va ști că noi ori de cîte ori ne vom folosi de libertatea pe care ne-a dat-o, noi îi vom rămîne supuși. Și nu trebuie să ne temem că ne-ar putea judeca imprudenți dacă ne încredem cu curaj în aceste vremuri, căci nu uită că am trăit în alt fel sub un împărat rău. Făceam legăminte și pentru dăinuirea imperiului și pentru sănătatea împăraților, ba chiar întîi pentru sănătatea împăraților și apoi pentru dăinuirea imperiului. Merită să subliniem cuvintele cu care au fost formulate aceste legăminte pentru

https://biblioteca-digitala.ro

împăratul nostru: „Dacă a cîrmuit bine republica şi în folosul tuturor". Legăminte vrednice de a fi făcute întotdeauna, şi respectate întotdeauna. La îndemnul tău, Caesar, republica a cerut zeilor să-ţi ocrotească viaţa şi sănătatea, dacă şi tu o ocroteşti pe a celorlalţi; dacă nu, ei îşi vor întoarce de la tine privirile lor care-ţi ocrotesc viaţa, şi te vor lăsa acelor legăminte care nu se rostesc pe faţă. Alţi împăraţi doreau şi făceau în aşa fel ca să supravieţuiască republicii: pe tine nu te interesează salvarea ta, dacă ea nu este totodată şi salvarea republicii. Tu nu îngădui să ţi se dorească decît ceea ce e în folosul acelora care îţi doresc şi în fiecare an îi faci pe zei să ţină sfat în privinţa ta, şi pretinzi să-şi schimbe părerea dacă nu mai eşti aşa cum erai cînd ai fost ales; şi cu imensă responsabilitate, Caesar, aproape că faci un pact cu zeii ca să te menţină dacă o meriţi, pentru că ştii că nimeni nu ştie mai bine decît zeii dacă meriţi. Nu credeţi, senatori, că zi şi noapte el îşi spune în sinea lui: „Dacă interesul general o cere, eu am înarmat chiar mîna prefectului gărzii mele împotriva mea; dar eu nu implor nici mînia, nici indiferenţa zeilor, dimpotrivă, cer şi rog ca niciodată republica să nu facă legăminte pentru mine împotriva voinţei ei, sau, dacă le face împotriva voinţei ei, să nu fie împlinite?"

68. Culegi, Caesar, cele mai strălucite roade ale salvării tale, din acordul unanim al zeilor. Căci, de vreme ce stipulezi ca zeii să te menţină numai „dacă tu cîrmuieşti bine republica şi în folosul tuturor", eşti sigur că o cîrmuieşti bine, din moment ce zeii te menţin. În felul acesta pentru tine se scurge liniştită şi mulţumită ziua aceea în care ceilalţi împăraţi erau chinuiţi de grijă şi frică aşteptînd, nesiguri şi înspăimîntaţi şi încrezîndu-se prea puţin în capacitatea noastră de a îndura, veştile de supunere a poporului nostru venite de pretutindeni[92]. Şi dacă pe unii îi împiedicau apele, zăpada, vîntul, ei credeau, pe dată că s-a întîmplat ceea ce meritau; şi pentru toţi teama era aceeaşi, pentru că un împărat rău se teme că-i va succeda oricine e mai vrednic ca el, şi cum nu există nimeni care să nu fie mai vrednic ca el, se teme de toţi. Liniştea ta nu e tulburată nici de întîrzierea solilor, nici de aşteptarea rapoartelor. Ştii că peste tot se fac jurăminte pentru tine din moment ce şi tu ai făcut jurăminte pentru toţi. Nimeni nu poate rezista acestei porniri. În adevăr, noi te iubim în măsura în care o

https://biblioteca-digitala.ro

meriți; dar nu facem aceasta de dragul tău, ci de dragul nostru, și să nu vină niciodată ziua în care să facem legăminte pentru tine nu din interes, ci din lealitate, Caesar. E rușinos să aduci unui împărat un sprijin de pe urma căruia poți să tragi foloase. Ne putem plînge că numai împărații pe care îi urîm se informează de viața noastră particulară. Căci, dacă și împărații buni ar avea aceleași preocupări ca și cei răi, cîtă admirație pentru tine, cîtă veselie și entuziasm ai surprinde pretutindeni, ce conversații ale noastre cu soțiile și copiii, și chiar în jurul altarelor și al vetrelor! Ai afla atunci că îți cruțăm urechile tale delicate. Și de altfel, chiar dacă dragostea și ura sînt opuse, au ceva foarte asemănător și anume că îi iubim nespus de mult pe împărații buni tocmai pentru motivele pentru care îi urîm mai mult pe cei răi.

69. Ai avut totuși dovada și a sentimentelor noastre și a prețuirii noastre, atît cît puteai să-ți dai seama fiind de față, în ziua în care, din grijă și înțelegere pentru candidați, ai fost de părere ca bucuria unuia să nu fie umbrită de tristețea altuia. Unii s-au retras plini de mulțumirie, alții, de speranță; mulți au fost felicitați, dar nici unul consolat. Și n-ai pregetat să-i îndrumezi pe tinerii noștri către senat, să implore senatul și să nădăjduiască onoruri de la împărat în măsura în care le-au cerut senatului. Și ai adăugat la aceasta că, dacă au nevoie de un exemplu, să-l urmeze pe al tău. Greu exemplu, Caesar, și pe care nici unul dintre candidați, ca și nici unul dintre împărați, n-ar putea să-l urmeze. Căci care dintre candidați a fost, măcar pentru azi, mai plin de respect față de senat decît ai fost tu, și nu numai toată viața, dar chiar și atunci cînd ai de hotărît asupra candidaților? Ce altceva decît respectul pentru senat te-a făcut să oferi tinerilor din familii ilustre onorurile datorate originii lor [93] dar mai devreme decît le erau datorate? În sfîrșit, originea nobilă a unei familii nu mai este întunecată de împărat, ci capătă strălucire; în sfîrșit, împăratul nu-i mai îngrozește și nu-i mai înspăimîntă pe acei nepoți ai oamenilor mari, pe acei fii ai libertății; dimpotrivă, îi răsplătești și-i copleșește cu onoruri de timpuriu, și îi redă strămoșilor lor. Dacă mai este pe undeva vreun vlăstar de neam vechi, vreo faimă care mai dăinuie, el îi îmbrățișează și le dă puteri și îi scoate la lumină pentru binele republicii. Numele mari sînt la cinste printre oameni

https://biblioteca-digitala.ro

și pe buzele tuturor, scoase din întunericul uitării de bunăvoința împăratului, a cărui intenție este și să-i mențină pe nobili, dar și să-i facă.

70. Unul dintre candidați a obținut guvernămîntul unei provincii ca cvestor și acolo a pus bazele unui sistem eficient pentru veniturile unui oraș foarte mare[94]. Tu ai socotit că acest lucru trebuia adus la cunoștința senatului. De ce sub principatul tău, cînd tu ai întrecut prin meritele tale faima familiei tale, pentru ce condiția acelora care ar merita să aibă urmași nobili să fie inferioară condiției acelora care au părinți nobili? Ce vrednic ești, tu care ne aduci întotdeauna asemenea veşti despre magistrații noștri, și îi faci buni nu pedepsindu-i pe cei răi, ci răsplătindu-i pe cei buni! Tineretul a fost entuziasmat, și ceea ce vedea că este lăudat a făcut să încolțească în sufletele lor dorința de emulație, și nu a fost nici unul care să nu aibă acest gînd, știind că tu știi ori de cîte ori cineva face un lucru bun în provincii. E bine, Caesar, și folositor pentru guvernatorii provinciilor să aibă convingerea că pentru corectitudinea și străduințile lor este pregătită răsplata cea mai mare, aprecierea împăratului, aprobarea împăratului. Căci pînă acum spiritele cele mai deschise și drepte, chiar dacă nu erau descurajate, erau chinuite de această întrebare nenorocită dar îndreptățită: „Vezi? dacă fac ceva bun, va ști împăratul? Sau dacă va ști, va recunoaște?“ Și astfel, cînd împărații, fie din neglijență, fie din răutate, făgăduiau că nu vor pedepsi faptele rele, dar nici nu le vor răsplăti pe cele bune, nu-i împiedicau pe cei dintîi de la crime, ci pe cei din urmă, de la fapte bune. Acum însă, dacă cineva cîrmuiește bine o provincie, acestuia i se oferă demnitatea care i se cuvine pentru meritele lui. Cîmpul de onoare și de glorie este deschis pentru toți: de aceea fiecare să tindă către ceea ce dorește, și va datora numai sieși faptul că l-a obținut. Ai înlăturat pentru viitor și din provincii, și teama de nedreptăți și nevoia de a aduce acuzații. Căci dacă provinciile i-au ajutat pe aceia cărora le-au adus mulțumiri, nu vor fi nevoite să se plîngă de nimeni, și ele știu de altfel că nimic nu este mai de folos unui candidat pentru onorurile viitoare decît cele îndeplinite. E foarte bine că o magistratură e urmată de alta, o demnitate, de altă demnitate. Eu vreau ca acela care a guvernat o provincie să nu invoce atîta codi-

https://biblioteca-digitala.ro

cilii prietenilor lui, nici rugăminți obținute prin lingușiri și intrigi la Roma, ci decrete ale coloniilor, decrete ale orașelor. E bine că orașele, popoarele, națiunile sînt de acord cu foștii consuli. Cea mai eficace metodă de a interveni pentru un candidat este să i se aducă mulțumiri.

71. Cîtă bucurie unanimă pentru senatori atunci cînd, chemînd nominal pe candidați, îl întîmpinai pe fiecare sărutîndu-l, făcîndu-te egalul lor și aproape unul din cei care îi felicitau! Să te admir și mai mult pe tine, sau să-i blamez pe aceia care au făcut ca acest gen al tău să fie considerat o mărinimie, cînd alții, țintuiți parcă pe scaunele lor curule, nu întindeau decît o mînă, și asta cu greutate și cu indiferență, de parcă ar fi cerut socoteală? Le-a fost dată ochilor noștri deci această priveliște, pînă acum neobișnuită, a unui împărat egal cu candidații stînd în picioare alături de ei, le-a fost dat să vadă pe acela care împarte onorurile egal cu aceia care le primeau. Cu ce sincer entuziasm a fost aplaudată această faptă a ta de întregul senat: „Este cu atît mai mare, cu atît mai divin!“ Căci cine nu mai are nimic de adăugat la culmea pe care a ajuns, acela nu se mai poate înălța decît într-un singur fel, anume, să se coboare, sigur de măreția sa. De nici un pericol nu are a se teme mai puțin soarta împăraților decît de acela al umilinței. Mie chiar nu atît bunătatea ta mi se părea vrednică de admirat, cît străduania spre ea. În timp ce îți subliniai discursul cu privirea, intonația, gesturile, ca și cum ai fi încredințat toate acestea altuia, tu străbăteai toate treptele amabilității. Și chiar atunci cînd numele senatorilor care sprijineau o candidatură erau întîmpinate cu cinstea cuvenită, erai și tu printre aceia care îi susțineau, și acel consens al senatorilor era auzit din gura împăratului, și această recunoaștere pe care ne făcea plăcere să o acordăm acelora care o merită în prezența împăratului, era acordată de împărat. Și spunînd că sînt foarte buni, îi și făceai foarte buni; și nu lăudai numai viața lor, dar și aprecierea senatului, și nu numai acela pe care îl susțineai se bucura, ci și aceia pe care îi lăudai.

https://biblioteca-digitala.ro

72. Ceea ce i-ai implorat tu pe zei — ca organizarea comiţiilor să fie spre binele şi fericirea noastră, a republicii, a ta — nu înseamnă oare că noi trebuie să inversăm această ordine a legămintelor şi să-i implorăm pe zei ca tot ceea ce faci şi vei face să se întoarcă în folosul tău, al republicii, al nostru, sau, ca să fie mai scurt ce trebuie să cerem, doar spre folosul tău, în care ne contopim şi noi şi republica? A fost o vreme, şi încă prea îndelungată, cînd fericirile şi nefericirile noastre erau altele decît ale împăratului: acum, atît bucuriile cît şi tristeţile sînt aceleaşi şi pentru tine şi pentru noi, şi nici tu nu poţi fi fericit fără noi, şi nici noi fără tine. Sau, dacă ai putea, ai fi adăugat tu la sfîrşitul legămintelor tale ca zeii să-ţi îndeplinească rugăminţile în măsura în care tu continui să meriţi preţuirea noastră? Pentru tine nimic nu este mai de preţ decît dragostea cetăţenilor, de aceea tu vrei să fii iubit în primul rînd de noi, apoi de zei, iar de aceştia, numai dacă eşti iubit de noi. De altfel sfîrşitul împăraţilor care te-au precedat a dovedit că nu sînt iubiţi nici de zei aceia pe care oamenii nu-i iubesc. Nu era uşor pentru noi să ne ridicăm cu laudele noastre la înălţimea rugăminţilor tale, dar ne-am ridicat. Ce dragoste fierbinte, ce însufleţire, ce înflăcărare ne-au inspirat acele aclamaţii? Şi n-au fost glasul imaginaţiei noastre, Caesar, ci al virtuţilor şi al meritelor tale, cuvinte pe care nu le-ar fi găsit niciodată vreo linguşire şi nu le-ar fi insuflat nimănui groaza. De care împărat ne-am temut atît de mult încît să născocim asemenea cuvinte? Pe care l-am iubit atît de mult încît să i-o mărturisim? Cunoşti constrîngerile aservirii: ai auzit vreodată, ai spus vreodată ceva asemănător? Frica născoceşte multe, dar acestea poartă pecetea constrîngerii. Alta este expresia îngrijorării şi alta a securităţii, altceva născoceşte tristeţea şi altceva bucuria: nici una nici alta nu pot fi simulate. Cei nefericiţi au limbajul lor, ca şi cei fericiţi, şi admiţînd chiar că ar spune şi unii şi alţii acelaşi lucru, îl spun în mod diferit.

73. Tu însuţi eşti martorul bucuriei oglindite pe feţele tuturor. Nimenu nu mai avea ţinuta, nimeni nu-şi mai păstrase toga aranjată aşa cum o avusese la plecarea de acasă. De aceea clădirea răsuna de vocile noastre, de aceea nimic

https://biblioteca-digitala.ro

nu putea acoperi aclamaţiile noastre. Cine şi-a păstrat atunci controlul de sine? Dar cine şi-a dat seama că nu l-a păstrat? Multe au fost făcute spontan, mai multe, dintr-un instinct şi un imbold greu de definit. Căci şi bucuria are în ea o forţă comunicativă. Modestia ta a putut să o ţină în frîu? Nu-i aşa că, cu cît tu încercai să o potoleşti, cu atît mai mult ne înflăcăram? Şi nu din încăpăţînare, Caesar, dar, aşa cum stă în puterea ta să ne bucurăm, tot aşa nu stă în puterea noastră să ne stăvilim bucuria. Tu însuţi ai recunoscut spontaneitatea aclamaţiilor noastre prin lacrimile tale sincere. Am văzut ochii tăi în lacrimi şi era pe faţa ta, schimbată de bucurie, tot atîta roşeaţă cîtă modestie în suflet. Şi asta ne-a însufleţit mai mult ca să cerem zeilor să nu-ţi dea niciodată alt fel de prilejuri de lacrimi şi ca inima ta să nu se împietrească niciodată. Acestui lăcaş trebuie să-i punem întrebarea, ca şi cum ar putea răspunde, dacă a mai văzut vreodată lacrimi la un împărat; căci la senatori a văzut deseori. Grea moştenire ai lăsat viitorilor împăraţi, dar şi urmaşilor noştri. Căci şi aceştia vor pretinde de la împăraţii lor să le dea prilej să audă asemenea aclamaţii[95], şi împăraţii se vor indigna dacă nu le vor auzi.

74. Nu găsesc cuvinte mai potrivite decît acelea folosite de întregul senat: „Fericit eştil" Spunînd aceasta, nu admirăm bogăţiile tale, ci sufletul tău. Căci adevărata fericire este tocmai să fii socotit vrednic de fericire. Multe vorbe înţelepte şi serioase au fost rostite atunci, dar în special acestea: „Încrede-te în noi, încrede-te în tine". Am spus-o pentru că avem mare încredere în noi, dar şi mai mare în tine. Căci cineva poate să înşele pe altul, dar pe sine însuşi nimeni nu se poate înşela, dacă îşi scrutează bine viaţa şi-şi pune întrebarea ce merite are. Prin urmare, ceea ce dădea greutate cuvintelor noastre în faţa celui mai bun împărat era tocmai ceea ce nu avea crezare la cei răi. Oricît le dădeam dovezile obişnuite de dragoste, ei totuşi nu se încredeau că pot fi iubiţi. Şi i-am mai rugat pe zei să te iubească aşa cum ne iubeşti tu pe noi. Ar putea spune aceasta cineva care l-ar iubi pe împărat, sau ar fi iubit de el, numai puţin? Suprema rugăminte pe care o adresăm pentru noi înşine este ca zeii să ne iubească atît cît ne iu-

https://biblioteca-digitala.ro

beşti tu. Nu este adevărat ceea ce am strigat atunci: „Fericiţi sîntem!"? Cine e mai fericit ca noi, care nu trebuie să mai dorim să ne iubească împăratul, ci să ne iubească zeii la fel ca împăratul? Oraşul acesta nestrămutat în credinţa sa, şi a cărui pietate l-a făcut întotdeauna vrednic de bunăvoinţa zeilor, consideră că fericirea lui nu mai are nevoie de nimic altceva decît ca zeii să-l imite pe împărat.

75. Dar de ce urmăresc şi adun fapte răzleţe? Ca şi cum aş putea cu adevărat să cuprind într-un discurs sau să păstrez în minte cele ce voi, senatori, ca să nu fie date uitării, aţi hotărît să fie înscrise în registrele oficiale[96] şi săpate în bronz. Înainte era obiceiul ca numai cuvîntările împăraţilor să fie încredinţate veşniciei prin monumente de felul acesta, cîtă vreme aclamaţiile noastre rămîneau închise între pereţii senatului. Căci, aşa cum erau, nici senatul şi nici împăraţii nu se puteau mîndri cu ele. Acestea însă, publicate şi transmise posterităţii, vor aduce folos şi prestigiu statului: în primul rînd întreaga omenire va fi martoră şi conştientă de pietatea noastră, şi-apoi va fi evident că noi avem curajul să-i judecăm pe împăraţii buni şi pe cei răi nu numai după moartea lor; în sfîrşit, se va face dovada că noi am fost şi înainte recunoscători, dar nenorociţi, pentru că pînă acum nu ne era îngăduit să ne manifestăm recunoştinţa. Dar cu cîtă hotărîre, cu cîtă îndîrjire, cu ce strigăte ţi-am cerut să nu laşi să fie date uitării simţămintele noastre, nici meritele tale, în sfîrşit să ai în vedere şi exemplul pentru posteritate! Să înveţe şi împăraţii să deosebească aclamaţiile sincere de cele făţarnice, şi să-ţi rămînă datori ţie pentru faptul că nu vor mai putea fi înşelaţi. Ei nu trebuie să-şi croiască drum către o faimă bună, ci numai să nu-l părăsească; nu trebuie să înlăture linguşirile, ci să nu le reînvie. Ei sînt siguri de ceea ce trebuie să facă şi de ceea ce trebuie să audă, făcînd ce trebuie. Şi acum, pe lîngă ceea ce am cerut împreună cu întregul senat, ce să cer în numele senatului decît ca să-ţi rămînă întipărită în suflet bucuria care ţi se oglindea atunci în privire, să iubeşti ziua aceea, dar să o şi întreci, să meriţi noi aclamaţii şi să le auzi? Căci asemenea aclamaţii nu pot fi auzite decît tot pentru asemenea fapte.

https://biblioteca-digitala.ro

76. Ce lucru vrednic de strămoşii noştri, vrednic de un consul, faptul că senatul, luînd răbdarea ta ca exemplu, a ţinut şedinţă timp de trei zile încheiate[97], timp în care tu nu ai făcut decît să-ţi îndeplineşti îndatoririle de consul! Fiecare, după ce a fost întrebat, a votat cum a crezut de cuviinţă; oricine putea să nu fie de acord, să voteze împotrivă şi să fie de folos republicii prin judecata sa; am fost consultaţi cu toţii, ne-au fost numărate şi voturile, şi a învins nu prima propunere, ci cea mai bună. Dar înainte, cine îndrăznea să vorbească, să deschidă gura, în afară de nefericiţii aceia care erau întrebaţi primii? Iar ceilalţi, înlemniţi de frică, se supuneau, cu durere în suflet şi cu scîrbă, în tot timpul acelei unice obligaţii, mută şi neclintită, de a-şi da aprobarea. Un singur senator îşi spunea părerea, pe care o urmau toţi, şi nici unul nu era de acord, începînd chiar cu acela care şi-o dăduse primul. În aşa măsură nimic nu le displace tuturor mai mult decît voturile care se dau ca şi cum ar proveni de la toţi. În senat împăratul se arăta, poate, plin de respect; pe urmă, abia ieşit din senat, redevenea împărat şi respingea, neglija şi disprețuia toate îndatoririle de consul. Acesta însă a fost consul ca şi cum n-ar fi fost decît consul, şi nu considera mai prejos de el ceea ce e mai prejos de un consul. În primul rînd pleca de acasă fără să fie reţinut de nici un fel de fast specific aroganţei unui împărat, de nici o zarvă a celor care-l însoţesc. Un singur lucru îl făcea să zăbovească în pragul casei: consultarea auspiciilor pentru a ţine seama de sfatul zeilor. Numeni nu era îmbrîncit, nimeni nu era îndepărtat; atît de liniştiţi lictorii, atît de discrete fasciile, încît de cele mai multe ori un alt cortegiu îl silea pe consul şi pe împărat să se oprească. Iar escorta lui era atît de simplă, atît de sobră, încît ai fi zis că trece un mare consul de pe vremuri din timpul unui împărat bun. Deseori se îndrepta spre for, dar mai adesea şi spre Cîmpul lui Marte.

77. Căci se ducea el personal la comiţiile consulilor; resimţea tot atîta plăcere la proclamarea lor, ca şi mai înainte la desemnarea lor. Candidaţii stăteau în picioare în faţa scaunului curul al împăratului, aşa cum el însuşi stătuse în faţa scaunului consulului, şi se legau prin jurămînt cu aceleaşi cuvinte cu care puţin mai înainte jurase însuşi împăratul,

https://biblioteca-digitala.ro

care pune atîta preţ pe jurămînt încît îl pretinde şi de la alţii. Restul zilei îl consacra tribunalului. Şi acolo, cît spirit de dreptate, cît respect pentru legi! Cineva i se adresa ca unui împărat: răspundea că el este consul. Nici un magistrat nu şi-a văzut dreptul sau autoritatea sa ştirbită de el, ci dimpotrivă sporită, pentru că îndruma cele mai multe cazuri spre pretori, numindu-i colegi, nu ca să fie plăcut şi apropiat de cei cu care vorbea, dar pentru că aşa gîndea. Acorda atîta consideraţie acestei magistraturi, încît socotea că e mai important să fii pretor, decît să fii numit coleg de către împărat. Mai mult, punea atîta suflet în împărţirea dreptăţii, încît dădea impresia că munca aceasta îl reface şi îl odihneşte. Cine dintre noi se iroseşte în atîta trudă şi atîta sudoare? Cine slujeşte cu atîta devotament şi este la înălţimea magistraturilor pentru care a candidat? Şi fără îndoială este drept să fie cu mult superior celorlalţi consuli acela care îi face consuli; căci ar părea nevrednic de soarta lui acela care ar putea acorda magistraturi pe care nu le-ar putea exercita. Acela care va să creeze consuli, să-i înveţe şi să-i convingă pe aceia care vor primi cea mai înaltă magistratură că el ştie ce importanţă are funcţia pe care le-o va încredinţa: în felul acesta şi aceia vor şti să preţuiască ceea ce au primit.

78. Cu atît mai îndreptăţit a fost senatul cînd te-a rugat şi ţi-a poruncit să primeşti pentru a patra oară consulatul [98]. Fii încredinţat în respectul tău faţă de senat că este un cuvînt de ordine [99] şi nu de linguşire, că în nici o altă împrejurare senatul nu trebuie să ceară mai mult de la tine sau tu să-i acorzi mai mult sprijin. Căci totul este la fel de vremelnic şi de fragil pentru ceilalţi oameni ca şi pentru împăraţi, chiar pentru aceia care se cred zei. De aceea se cuvine ca aceia mai buni să se străduiască şi să facă eforturi ca să fie de folos statului chiar după moartea lor, adică prin monumente de cumpătare şi dreptate: or, bazele acestora le poate pune cel mai bine un consul. Intenţia ta este, desigur, să readuci şi să restabileşti libertatea. Ce magistratură poţi aşa dar să iubeşti mai mult, ce titlu trebuie să-ţi însuşeşti mai adesea, dacă nu acela pe care l-a inventat pentru prima oară libertatea redobîndită? Nu înseamnă că ai mai puţin spirit civic dacă eşti în acelaşi timp şi împărat şi consul,

https://biblioteca-digitala.ro

decît dacă eşti numai consul. Ţine seama şi de respectul colegilor, şi zic colegi, pentru că aşa spui şi tu şi aşa vrei să spunem şi noi. Amintirea celui de al treilea consulat al lor va fi apăsătoare pentru modestia lor, pînă te vor vedea pe tine din nou consul. Căci nu se poate să nu fie prea mult pentru un particular ceea ce este suficient pentru un împărat. Fii de acord, Caesar, cu ceea ce te roagă, şi împlineşte ceea ce-ţi stă în putere dintre dorinţele acelora pentru care tu ai obiceiul să intervii pe lîngă zei.

79. Ţie poate ţi-e de ajuns un al treilea consulat, dar nouă tocmai pentru asta nu ne este de ajuns. El ne-a deschis ochii şi ne-a deşteptat dorinţa să te avem iarăşi şi iarăşi consul. Nu am susţine acest lucru cu atîta insistenţă dacă nu am mai şti ce fel de consul vei fi: era mai uşor de suportat pentru noi să nu primeşti deloc decît să refuzi să continui. Ne va fi dat oare să-l vedem iarăşi consul [100]? Va auzi, va răspunde el la cuvintele adresate deunăzi? Ne va face şi el nouă tot atîta bucurie, cîtă resimte el? Va fi el în fruntea mulţumirii generale, a cărui cauză şi izvor este, şi va încerca el să tempereze, aşa cum îi e obiceiul, simţămintele noastre, însă fără să reuşească? Va fi pentru devotamentul senatului o luptă nobilă şi măreaţă împotriva modestiei împăratului, fie că va birui sau va fi biruită. Prevăd o mulţumire nebănuită, şi mai mare decît aceea pe care am încercat-o de curînd. Cine e atît de slab de minte încît să nu prevadă că un consul va fi cu atît mai bun cu cît va fi mai deseori consul? Un altul, chiar dacă nu s-ar fi complăcut în inactivitate şi plăceri, după o muncă neîntreruptă s-ar recrea totuşi în clipe de tihnă şi repaos; dar acesta exonerat de îndatoririle de consul, le-a reluat pe acelea de împărat cu atîta stăpînire de sine încît, ca împărat, nu dorea îndatoririle de consul, şi nici ca consul, pe cele de împărat. Vedem cum întîmpină dorinţele provinciilor, rugăminţile fiecărui oraş chiar. Nici o dificultate pentru a obţine audienţe la el, nici o întîrziere în răspunsul lui. Oricine intră de îndată, poate să plece imediat, în sfîrşit uşile împăratului nu sînt blocate de mulţimea soliilor care nu sînt lăsate să intre.

https://biblioteca-digitala.ro

80. Dar în anchetele judiciare [101]? Cît de înţelegi toare severitate, cîtă indulgenţă fără să fie slăbiciune! Şi apoi cînd împarţi dreptatea, tu nu eşti preocupat de îmbogăţirea fiscului, iar răsplata sentinţei date e numai mulţumirea că ai judecat drept. Impricinaţii stau în picioare în faţa ta, preocupaţi nu de avutul lor, ci de aprecierea ta, şi nu se tem atîta de ceea ce vei gîndi despre cazul lor, cît despre comportarea lor. Ce vrednice de un împărat şi chiar de un zeu sînt grijile tale de a împăca cetăţile rivale, de a potoli popoarele răzvrătite, nu atît prin forţă cît prin putere de convingere, de a împiedica pe magistraţi să comită nedreptăţi şi a anula tot ceea ce nu ar fi trebuit făcut, în sfîrşit de a vedea şi auzi totul cu iuţeala fulgerului şi oriunde te-ai afla, să vii de îndată la chemare şi să fii de folos, întocmai ca o divinitate! Credeam că aşa le potoleşte pe toate, cu o simplă înclinare a capului, părintele lumii cînd îşi aruncă privirile asupra pămîntului şi binevoieşte să considere soarta muritorilor printre ocupaţiile unui zeu; eliberat şi scutit acum de această grijă, el se preocupă numai de cele din cer, după ce te-a dat pe tine ca să îndeplineşti în locul lui tot ceea ce interesează întreaga omenire. Şi tu le îndeplineşti şi eşti la înălţimea celui care ţi le-a încredinţat, de vreme ce gîndul la binele nostru suprem nu te părăseşte o clipă, spre gloria ta fără seamăn.

81. Iar după ce ţi-ai rezolvat toate treburile care te asaltează, socoţi că cea mai bună destindere este o variaţie a muncii. Ce altă relaxare pentru tine decît să cutreieri pădurile, să faci să iasă din bîrlogul lor animalele sălbatice, să treci peste crestele înalte ale munţilor şi să-ţi porţi paşii peste stînci prăpăstioase, pe unde nu a mai călcat picior de om, fără să te ajute cineva, dîndu-ţi mîna; şi în timpul acestor plimbări, să intri cu toată pioşenia în dumbrăvile sacre şi să te înclini în faţa divinităţilor? Cîndva acestea erau exerciţiile tineretului, plăcerile lor; cu aceste îndeletniciri se deprindeau viitorii împăraţi: să se întreacă în fugă cu animalele cele mai iuţi, să-şi încerce puterea cu cele mai îndrăzneţe şi şiretenia cu cele mai viclene; şi nu era o cinste de dispreţuit, în timp de pace, să liberezi cîmpul de năvala fiarelor, şi să-l redai lucrărilor agricole după ce ai înlăturat un adevărat asalt. Pînă şi împăraţii care nu erau în stare

https://biblioteca-digitala.ro

să săvîrşească asemenea fapte uzurpau această glorie; o uzurpau însă doborînd cu o falsă îndeminare fiare îmblînzite şi lenevite în captivitate şi care apoi erau eliberate pentru aceste distracţii ale lor. Acesta însă trudeşte tot atîta şi ca să le caute şi ca să le prindă, şi munca cea mai grea dar şi cea mai plină de satisfacţii este să pună mîna pe ele. Iar atunci cînd vrea să-şi încerce puterea pe mare, el nu urmăreşte cu ochii şi gesturile corăbiile purtate de valuri ci, cînd se aşează la cîrmă, cînd se ia la întrecere cu cel mai voinic dintre tovarăşi ca să spintece valurile, să înfrunte vînturile care i se împotrivesc şi să treacă vîslind peste talazurile care-i stau în cale.

82. Cît de diferit este de acela care[102] nu putea suporta tihna lacului Albanus şi nici liniştea şi toropeala de la Baiae, nici măcar mişcarea şi plescăitul vîslelor, fără să tremure de frică, în chip ruşinos, la fiecare lovitură! Aşa că, departe de orice zgomot, ca să nu fie clătinat şi zdruncinat, el era tras într-o corabie înlănţuită şi remorcată, întocmai ca un animal de sacrificiu. Ruşinoasă privelişte: împăratul poporului roman mergînd în urma altuia, condus de un altul ca într-o corabie capturată. Nici măcar fluviile nu erau scutite de asemenea ruşine şi pînă şi Dunărea şi Rinul se bucurau să poarte acea arătare umilitoare pentru noi; şi ruşinea mare pentru imperiul roman era faptul că martori ai acestui spectacol nu erau numai stindardele romane, drapelele romane, în sfîrşit malurile romane, ci şi malurile duşmanilor, ale duşmanilor care sînt obişnuiţi să străbată cu corăbiile sau să treacă înot aceleaşi fluvii, fie că sînt încremenite de îngheţ sau revărsate peste cîmpii, fie că apele, curgînd liniştit, sînt navigabile. Şi nu aş lăuda atîta forţa în sine a corpului şi a braţelor; dar dacă ele sînt comandate de un suflet mai tare chiar decît corpul, un suflet pe care nu-l moleşesc binefacerile soartei, şi bogăţiile imperiale nu-l duc la indolenţă şi excese, atunci eu voi admira, fie că se antrenează pe munţi sau pe mare, şi un corp frumos dezvoltat ca urmare a exerciţiilor, şi membrele oţelite prin muncă. Căci văd că, încă din timpuri îndepărtate, soţii zeiţelor şi copiii zeilor au devenit celebri nu atîta prin divinitatea părinţilor lor, şi nici prin gloria căsătoriei, cît prin talente de acest fel. Totodată mă gîndesc că, dacă acestea sînt des-

https://biblioteca-digitala.ro

tinderile și distracțiile lui, cît de importante trebuie să fie preocupările lui serioase, care-i solicită toată atenția, și pe care le lasă pentru o odihnă atît de activă! Căci plăcerile, plăcerile sînt acelea după care poți să judeci cel mai bine seriozitatea, moralitatea, cumpătarea cuiva. Cine este atît de decăzut încît să nu aibă nici o urmă de seriozitate în preocupările lui? Ne dau de gol momentele de răgaz. Cei mai mulți dintre împărați nu consacrau oare acest timp liber jocurilor de noroc, dezmățului, exceselor, înlocuind recreerea după preocupările serioase cu efortul pus în slujba viciului?

83. Soarta atotputernică are marele avantaj că pentru ea nimic nu e ascuns, nimic tăinuit, ea pătrunde nu numai în casele împăraților, dar chiar în camerele lor și în cele mai retrase unghere ale lor și încredințează zvonului toate secretele care trebuie să fie cunoscute, spre a le răspîndi. Dar pentru tine, Caesar, nimic nu servește mai bine gloria ta decît dacă ești cunoscut cît mai îndeaproape. Ceea ce lași să fie cunoscut în public este fără îndoială deosebit, dar nu mai puțin deosebite sînt cele pe care le păstrezi închise între pereții casei tale. E frumos că tu pui stavilă și te ții departe de orice atingere a vreunui viciu, dar mai frumos este că ai aceeași grijă și pentru toți ai tăi; căci cu cît este mai greu să răspunzi pentru alții decît pentru tine, cu atît mai lăudabil este, atunci cînd tu însuți ești desăvîrșit, să-i faci pe toți cei din jurul tău la fel cu tine. Pentru mulți oameni de seamă o soție aleasă fără chibzuință, sau menținută din resemnare, le-a adus numai rușine; astfel o reputație proastă a familiei le compromitea bunul nume și faptul că erau lipsiți de pretenții ca soți îi făcea să nu fie considerați cetățeni de vază. Soția ta este la înălțimea gloriei și a demnității tale. Căci ce este mai cast, mai pur decît ea? Dacă un mare pontif ar trebui să-și aleagă o soție, nu și-ar alege-o pe ea sau pe alta la fel ca ea (dar unde ar găsi una la fel?)? Nu pretinde pentru ea nimic de pe urma situației tale, decît bucuria pe care i-o aduce; cu cîtă înțelepciune prețuiește ea nu puterea ta, ci pe tine însuți! Sînteți unul față de celălalt tot așa cum ați fost, sînteți de acord în totul unul cu celălalt, și fericirea nu a adus nimic nou pentru voi decît că ați început să vă dați seama cît de bine suportați amîndoi fericirea

https://biblioteca-digitala.ro

aceasta. Cu cită decență se îmbracă, ce suită modestă, ce ținută simplă! Aceasta e opera soțului ei, care așa a deprins-o, așa a format-o; căci o soție se mulțumește cu gloria de a fi supusă. Cînd vede că nu te amenință nici o primejdie, că nu te înconjuri de nici un fast, de ce n-ar merge și ea liniștită și nu l-ar imita, cît îi îngăduie sexul [103], pe soțul ei care merge pe jos? Tot așa bine i-ar ședea și dacă tu te-ai comporta în alt fel. Alături de un bărbat atît de modest, cît respect îi datorează soția soțului, și ei înșiși, ca femeie?

84 Și sora ta, cum nu uită că e sora ta! Cum se recunoaște la ea simplitatea ta, sinceritatea ta, candoarea ta! Dacă cineva ar compara-o cu soția ta, ar fi nevoit să se întrebe ce ajută mai mult să duci o viață virtuoasă — să fii bine îndrumat sau să te naști cu noroc? Nimic nu favorizează mai mult invidia decît rivalitatea, mai ales la femei: ia naștere în special în condițiile unei conviețuiri, egalitatea o alimentează, gelozia o exacerbează și sfîrșește în ură. Trebuie socotit cu atît mai de admirat faptul că între două femei din aceeași casă și cu aceeași situație nu există nici o rivalitate, nici o concurență. Se respectă una pe alta, își fac concesii una alteia și cum amîndouă te iubesc peste măsură, se gîndesc că nu are nici o importanță pe care din ele o iubești mai mult. Amîndouă au același țel, același fel de viață și nimic din care să simți că sînt două ființe diferite. Căci se străduiesc să te imite pe tine, să urmeze exemplul tău. Așa că amîndouă au aceleași obiceiuri, fiindcă amîndouă le au pe ale tale. De aici echilibrul lor, de aici acea siguranță pe care o vor avea mereu. Și nu vor fi niciodată amenințate să devină simple particulare, pentru că n-au încetat nicicînd să fie. Senatul le-a oferit cognomenul de *Augusta*, pe care l-au refuzat în egală măsură atîta vreme cît tu nu primeai titlul de *Pater patriae* [104], sau fiindcă socoteau că pentru ele înseamnă mai mult să se numească soția și sora ta, decît *Augusta*. Dar, indiferent de rațiunea care le-a dictat atîta modestie, sînt cu atît mai vrednice să fie și să le considerăm *Augustae* în sufletele noastre, pentru că nu au acest titlu: căci ce este mai vrednic de laudă pentru femei decît să nu caute adevărata glorie în titluri strălucite, ci în aprecierea oamenilor, și să se ridice la înălțimea celor mai mari titluri, chiar cînd le refuză?

https://biblioteca-digitala.ro

85. Chiar şi în sufletul particularilor căzuse în uitare acel bun străvechi al muritorilor, prietenia, şi în locul ei s-au instalat măgulirea, linguşirea şi, ceea ce e mai rău decît ura, dragostea făţarnică. Iar în palatul împăraţilor prietenia nu mai rămînea decît cu numele, lipsit de sens şi luat în derîdere. Căci ce prietenie putea să fie între aceia dintre care unii erau socotiţi stăpîni, alţii, sclavi? Tu ai adus înapoi această prietenie izgonită, care rătăcea: ai prieteni pentru că ştii să fii prieten. Dragostea nu poate fi impusă supuşilor, ca toate celelalte, şi nici un sentiment nu este atît de înalt, de liber, de nesupus dominaţiei şi care să ceară atîta reciprocitate. Un împărat poate, pe nedrept chiar, dar poate să fie urît de unii oameni, chiar dacă el nu urăşte pe nimeni; dară să fie iubit, dacă el însuşi nu iubeşte, nu poate. Iubeşti deci pentru că eşti iubit, şi în acest fapt, care este o mare cinste şi pentru tine şi pentru ceilalţi, meritul este numai al tău; tu care ai fost înălţat deasupra tuturor te pleci la toate obligaţiile prieteniei şi din împărat cobori să fii prieten, ba încă atunci eşti mai cu seamă împărat, cînd te comporţi ca un prieten. Situaţia de împărat are nevoie de multe prietenii, de aceea grija de căpetenie a împăraţilor este să-şi facă prieteni. Să urmezi întotdeauna această linie de conduită şi împreună cu celelalte virtuţi ale tale să o păstrezi pe aceasta cu toată străşnicia şi să nu te laşi convins vreodată că este sub demnitatea unui împărat să nu urască. Cel mai plăcut lucru dintre cele date oamenilor este să fii iubit, dar nu mai puţin plăcut este şi să iubeşti. Tu te bucuri de amîndouă, pentru că tu iubeşti din tot sufletul, dar eşti iubit cu mai multă însufleţire, în primul rînd pentru că e mai uşor să iubeşti un singur om decît mai mulţi, şi apoi pentru că tu ai atîtea posibilităţi de a-ţi îndatora prietenii, încît nimeni n-ar putea, doar dacă e lipsit de recunoştinţă, să nu te iubească mai mult decît tine.

86. Merită osteneala să amintesc cît te chinuieşti ca să nu refuzi ceva unui prieten. Ai eliberat din funcţie, împotriva voinţei tale şi profund îndurerat, ca şi cum n-ai fi putut să-l mai reţii, un om excepţional, care-ţi era nespus de drag. Regretul ţi-a dovedit cît de mult îl iubeşti, şi te-ai despărţit de el cu inima sfîşiată cînd te-ai lăsat convins şi i-ai făcut pe plac. Astfel, lucru nemaiauzit, deşi dorinţa împăratului era

https://biblioteca-digitala.ro

cu totul alta decît a prietenului împăratului, s-a făcut totuşi după dorinţa prietenului. Faptă memorabilă şi care merită să fie consemnată în scris: să alegi un prefect al pretoriului[105] nu dintre cei care insistă, ci dintre cei care stau deoparte, şi să-l laşi să se retragă la odihna pe care o doreşte cu îndărătnicie şi, deşi tu personal eşti hărţuit de grijile statului, să nu invidiezi pe nimeni pentru că-şi permite luxul de a se retrage la odihnă. Ne dăm seama, Caesar, cît îţi datorăm pentru această grea şi istovitoare gardă[106] pentru că tu acorzi, atunci cînd ţi se cere, dreptul la odihnă ca pe un bine suprem. Am auzit cît de întristat ai fost cînd l-ai însoţit pe prietenul tău la plecare! Căci l-ai însoţit, şi nu te-ai putut abţine să-l îmbrăţişezi cînd părăsea ţărmul şi să-l săruţi, acolo, pe ţărm. Împăratul a stat în picioare în acel observator al prieteniei, a stat şi s-a rugat ca acela care pleacă să aibă parte de o mare prielnică şi, dacă asta ar fi fost şi dorinţa lui, o întoarcere grabnică; şi nu s-a putut împiedica să-l urmărească îndelung, cu lacrimi în ochi şi urări de bine, pe acela care se depărta.

Despre generozitatea ta nu mai vorbesc. Ce daruri ar putea fi la înălţimea acestei griji a împăratului, a acestei îndurări datorită căreia ai meritat ca acela să se arate neclintit în hotărîrea lui? Nu mă îndoiesc că s-a luptat cu el însuşi ca să nu întoarcă cîrma corăbiei, şi ar fi făcut-o, dacă faptul de a-ţi fi dor de un împărat care te regretă nu ţi-ar aduce aproape mai multă fericire şi mai multă plăcere chiar decît această prietenie intimă a împăratului. Iar el se bucură de roadele nepreţuite ale funcţiei îndeplinite, cît şi de gloria de nepreţuit a retragerii din serviciu, cîtă vreme tu te-ai lăsat condus de spiritul tău de înţelegere, ca să nu se spună că reţii pe cineva împotriva voinţei lui.

87. E o datorie cetăţenească şi foarte lăudabilă pentru părintele tuturora să nu recurgă la nici o constrîngere, şi să-şi amintească mereu că nimănui nu i se poate da o putere atît de mare încît libertatea să nu fie mai scumpă decît puterea. Îţi stă în putere, Caesar, să încredinţezi funcţii acelora care doresc să se elibereze din ele, să primeşti împotriva voinţei tale, dar să primeşti demisia celor care o cer, să nu gîndeşti că eşti părăsit de prietenii care cer să se retragă la odihnă, să găseşti întotdeauna pe cine să rechemi de la odihna în care s-a retras şi pe cine să trimiţi la odihnă. Iar

https://biblioteca-digitala.ro

voi, pe care părintele nostru are bunăvoința să vă privească cu afecțiune, nu-i înșelați părerea bună pe care o are despre voi: aceasta e obligația voastră. Căci împăratului, cînd a dat dovadă față de unul că știe să iubească, i se iartă dacă pe alții îi iubește mai puțin. Dar pe el, cine l-ar iubi mai puțin, cînd legile prieteniei nu le dă el, ci le primește? Unul preferă să fie iubit cînd e de față, altul, cînd nu e de față; fiecare este iubit așa cum preferă; nimeni nu are a se teme că-l plictisește prin prezența lui, nimeni nu e dat uitării în absență. Fiecare își păstrează locul pe care l-a meritat odată pentru totdeauna și mai degrabă ochii împăratului uită chipul celui absent, decît să uite sufletul, prietenia pe care i-o poartă.

88. Cei mai mulți dintre împărați, în timp ce erau stăpînii cetățenilor lor, erau sclavii libertților lor: erau conduși de sfaturile lor, de voința lor; prin ei ascultau, prin ei vorbeau; prin ei, ba mai mult, de la ei erau cerute pretura, și chiar sacerdoțiul și consulatul. Tu ai pentru libertii tăi cea mai mare considerație, dar atît cît se cuvine pentru niște liberți și crezi că este prea destul dacă sînt socotiți cinstiți și virtuoși. Căci tu știi că dovada cea mai sigură că un împărat este slab sînt libertii puternici. Și în primul rînd tu nu ai în serviciul tău pe nimeni care să nu fi fost ales și apreciat fie de tine, fie de tatăl tău, fie de unul dintre cei mai buni împărați; și-apoi chiar pe aceștia tu îi înveți zilnic să nu-și măsoare soarta după a ta, ci după a lor; și sînt cu atît mai vrednici de toată considerația pe care le-o dovedim, pentru că nu sîntem obligați să le-o arătăm.

Nu sînt îndreptățite motivele pentru care senatul și poporul roman ți-au adăugat și cognomenul de *Optimus*? E ceva obișnuit și care ne e la îndemînă, dar e ceva nou. Să știi că nimeni nu a meritat pînă acum acest titlu care nu trebuia născocit dacă cineva l-ar fi meritat. Era mai bine să fii numai *Felix*? E un titlu care se dă pentru soarta cuiva, nu pentru caracterul lui. Era mai bine *Magnus*? E un titlu care aduce mai degrabă invidie decît strălucire. Te-a adoptat cel mai bun împărat și ți-a dat numele său, iar senatul, pe acela de *Optimus*. Acest nume ți se potrivește tot atît de bine ca și acela al tatălui tău; și cînd cineva îți spune Traian e tot atît de clar și de precis ca și cînd ți-ar spune *Optimus*,

https://biblioteca-digitala.ro

așa cum pe vremuri unul din familia Piso era indicat prin cognomenul de frugalitate [107], unul din familia Laelius, prin acela de înțelepciune [108], unul din familia Metellus, prin acela de pietate filială [109]; toate aceste virtuți sînt cuprinse într-un singur cognomen — al tău. Și nu poate fi considerat *Optimus* decît acela care este mai presus de toți cei care sînt neîntrecuți, fiecare pentru meritele lui. Pe bună dreptate, așa dar, după celelalte titluri, acesta ți-a fost adăugat ca fiind mai de seamă. Căci este mai puțin să fii *Imperator*, *Caesar*, *Augustus* decît să fii mai bun decît toți ceilalți *Imperatores*, *Caesares*, *Augusti*. De aceea părintele oamenilor și al zeilor este venerat în primul rînd sub numele de *Optimus* și apoi sub acela de *Maximus*. Gloria ta e mai mare decît atît, căci se știe că nu ești mai puțin *Optimus* decît *Maximus*. Ai dobîndit un cognomen care nu ar putea fi transmis altuia fără să pară străin, la un împărat bun, fals la unul rău, și pe care chiar dacă toți împărații de după tine îl vor uzurpa, întotdeauna va fi considerat ca al tău. Așa cum numele de *Augustus* ne amintește de acela căruia i-a fost dat pentru prima oară [110], tot așa acest titlu de *Optimus* nu va reveni niciodată în mintea oamenilor fără să-i facă să se gîndească la tine, și de cîte ori urmașii noștri vor fi nevoiți să acorde cuiva titlul de *Optimus*, își vor aminti întotdeauna cine a meritat să fie numit astfel.

89. De cîtă bucurie ai parte acum, divine Nerva, cînd vezi nu numai că este *Optimus*, dar că i se și acordă titlul de *Optimus* aceluia pe care l-ai ales ca pe cel mai bun! Cîtă mulțumire pentru tine cînd, în comparație cu fiul tău, el îți este superior! Căci nimic nu dovedește mai bine mărinimia ta decît faptul că, tu însuți un om desăvîrșit, nu ai pregetat să alegi pe unul mai bun. Dar și tu, părinte Traian [111] (căci ai și tu un loc, dacă nu printre aștri, în orice caz foarte aproape de aștri) cîtă plăcere resimți cînd vezi că tribunul tău, că ostașul tău a devenit un *imperator* atît de mare, un *pinceps* atît de mare, și cînd discuți atît de prietenește cu acela care l-a adoptat dacă e mai frumos să dai naștere unui asemenea fiu sau să ți-l alegi! Cinste vouă pentru meritele fără seamăn față de stat, căruia i-ați făcut acest mare bine! Deși pietatea fiului vostru a acordat unuia dintre voi orna-

https://biblioteca-digitala.ro

mentele friumfale iar ceilulalt cerul, totuşi gloria voastră nu este mai mică meritînd aceste onoruri prin fiul vostru, decît prin voi înşivă.

90. Ştiu, senatori, că şi ceilalţi cetăţeni, dar mai ales consulii consideră că trebuie să aibă mai multe obligaţii în viaţa publică, decît în cea particulară. Căci aşa cum este mai drept şi mai frumos să-i urăşti pe împăraţii răi pentru nedreptăţile comise faţă de toţi decît pentru cele personale, tot aşa e mai lăudabil să-i iubeşti pe împăraţii buni pentru ceea ce au făcut spre binele neamului omenesc, decît pentru fiecare om. Dar pentru că s-a creat obiceiul ca, la sfîrşitul discursului de mulţumire, consulii să aducă la cunoştinţa tuturor şi ceea ce datorează ei personal împăratului, îngăduiţi-mi să-mi îndeplinesc această îndatorire, atît pentru mine cît şi pentru colegul meu, ilustrul Cornutus Tertullus. Cum să nu aduc mulţumiri şi în numele lui, pentru care nu datorez mai puţin, mai ales că împăratul nostru atît de bun, cunoscînd buna înţelegere dintre noi, ne-a acordat amîndurora ceea ce, dacă ar fi dat numai unuia din noi, tot ne-ar fi obligat pe amîndoi în egală măsură? Amîndoi am fost loviţi de acel jefuitor şi călău al oamenilor de bine, prin masacrul prietenilor şi prin trăsnetul care s-a abătut foarte aproape de noi. Căci ne mîndream cu aceiaşi prieteni, pe aceiaşi i-am plîns cînd i-am pierdut, şi am avut atunci aceleaşi temeri [112] şi suferinţe, aşa cum astăzi avem aceleaşi nădejdi şi bucurii. Divinul Nerva avusese intenţia, pentru primejdiile prin care am trecut, să ne promoveze în această funcţie, nu atît pentru meritele noastre, dar pentru că prosperitatea acelora care înainte nu doreau altceva decît să fie uitaţi de împărat, era încă un semn al schimbării vremurilor.

91. Nu împliniserăm încă doi ani într-o funcţie foarte importantă şi plină de răspundere [113], cînd tu, cel mai bun dintre conducători, cel mai viteaz dintre împăraţi, ne-ai oferit consulatul, pentru ca magistratura supremă să fie încununată de gloria unei promovări rapide; e atîta diferenţă între tine şi acei împăraţi care căutau să dea importanţă binefacerilor lor prin dificultăţile create şi care socoteau onorurile mai plăcute pentru cei care le primeau, dacă mai întîi disperarea, sila şi o amînare asemănătoare unui refuz făceau

https://biblioteca-digitala.ro

din ele pînă la urmă o adevărată rușine și un stigmat. Discreția ne împiedică să expunem pe larg cîte dovezi de prețuire ai adus [114] fiecăruia dintre noi, cum, pentru dragostea noastră de adevăr și dragostea noastră pentru patrie, ne-ai asemuit cu acei consuli vestiți de altă dată. Dacă pe drept sau nu, nu îndrăznim să ne pronunțăm, fiindcă nu e îngăduit să contrazicem cele afirmate de tine, și e greu să recunoaștem că este adevărat ceea ce ai spus despre noi, mai ales că ai spus-o în termeni atît de elogioși.

Tu însă ești vrednic să faci consuli pe aceia pe care poți să-i lauzi astfel. Îngăduie-mi să spun că dintre toate binefacerile tale cea mai plăcută pentru noi este aceea că ai voit să fim din nou colegi. Așa cerea prietenia care ne leagă, același fel de viață, comunitatea de vederi, care e atît de puternică, încît similitudinea caracterelor noastre diminuează meritul armoniei dintre noi și ar fi tot așa de surprinzător dacă unul dintre noi n-ar fi de acord cu colegul său ca și atunci cînd n-ar fi de acord cu sine însuși. Nu este dar ceva trecător și neașteptat faptul că fiecare se bucură de consulatul colegului său ca de un al doilea consulat al său; numai că aceia care sînt consuli pentru a doua oară, sînt îndatorați de două ori, e adevărat însă că în momente diferite; noi am primit două consulate în același timp și le exercităm în același timp și sîntem consuli unul prin celălalt și pentru a doua oară și împreună.

92. Ce fapt cu totul deosebit, să ne încredințezi consulatul înainte de a ne da un succesor, atunci cînd eram încă prefecți aivistieriei! Demnitatea a fost sporită printr-o nouă demnitate, iar cinstea nu a fost numai neîntreruptă, ci repetată, iar noua funcție a preîntîmpinat încetarea celeilalte, ca și cum ar fi fost prea puțin să-i succeadă. Ai avut atîta încredere în integritatea noastră, încît nu te-ai temut că te abați de la respectarea principiilor tale dacă nu ne vei lăsa să redevenim simpli particulari la ieșirea noastră din cea mai înaltă funcție. Dar faptul că tu ai fixat în același an consulatul tău și al nostru? În felul acesta noi vom figura printre consuli pe aceeași pagină cu tine, iar numele noastre vor fi adăugate și ele în faste, în fruntea cărora va fi scris numele tău. Ai avut bunăvoința să prezidezi comițiile noastre și să ne dictezi formula acelui jurămînt sfînt, am fost făcuți consuli la pro-

https://biblioteca-digitala.ro

punerea ta, am fost proclamați consuli de glasul tău; încît tot tu ai sprijinit în senat candidaturile noaste, și tot tu ne-ai proclamat aleși în cîmpul lui Marte. Cită cinste pentru noi că ne-ai destinat tocmai acelei luni care se mîndrește cu ziua ta de naștere! Nouă ne revine sarcina de a celebra printr-un edict și prin jocuri publice acea zi de trei ori fericită [115], care ne-a scăpat de un împărat foarte rău, ne-a dat unul foarte buni, și a văzut născîndu-se pe unul mai bun decît acela foarte bun. Noi vom fi purtați sub privirile tale într-un car mai falnic decît de obicei, și, în mijlocul urărilor de bine și al legămintelor care se vor face pe întrecute în prezența ta[116], vom fi purtați, veseli și întrebîndu-ne din ce parte ajung pînă la urechile noastre aclamațiile cele mai însuflețite.

93. Și ceea ce pare că trebuie lăudat mai mult decît orice este faptul că tu lași să fie consuli aceia pe care i-ai făcut consuli; așa că din partea împăratului nici o primejdie, nici o teamă nu amenință și nu tulbură sufletele consulilor, nu vor avea să audă nimic împotriva voinței lor, nu vor avea să decreteze nimic din constrîngere. Această magistratură se bucură și se va bucura de respect, și nu ne vom pierde securitatea ca urmare a autorității noastre. Și dacă cumva va fi să se piardă ceva din prestigiul consulatului, vina va fi a noastră, nu a acestor vremuri. Căci este îngăduit, din punctul de vedere al împăratului nostru, este îngăduit consulilor să-și exercite autoritatea așa cum și-o exercitau înainte de împărați. Putem oare să-ți arătăm o recunoștință pe măsura binefacerilor tale? Decît doar să ne amintim întotdeauna că am fost consuli, și consuli ai tăi, să gîndim și să hotărîm ceea ce este vrednic de cine a fost consul, să ne preocupe interesele republicii în așa măsură încît să fim convinși că republica există, să nu ne precupețim nici munca nici sfaturile, să nu ne socotim eliberați și, cum s-ar spune, înlăturați de la consulat, ci ca și cum am fi încă obligați și supuși acestei funcții, să-i consacrăm tot atîta muncă și strădanii de cîtă demnitate și considerație ne-am bucurat cînd am exercitat-o.

94. La sfîrșitul cuvîntării mele, eu, consul pentru cele omenești, vă rog, zei care sprijiniți și ocrotiți statul, și în special pe tine, Iupiter Capitolinus, să ne acorzi binefacerile tale și să faci ca toate darurile tale să dăinuiască veșnic.

https://biblioteca-digitala.ro

Ai auzit ceea ce am cerut sub un împărat rău: ascultă ceea ce dorim pentru un împărat care este cu totul altfel. Nu te obosim cu rugăminți, nu te rugăm pentru pace, bună înțelegere, securitate, bogății, onoruri; o singură dorință a noastră a tuturor în care sînt cuprinse toate acestea: sănătatea împăratului. Și nu-ți dăm o grijă nouă. Căci l-ai luat sub ocrotirea ta încă de atunci cînd l-ai smuls din ghearele celui mai lacom tîlhar; și nu fără ajutorul tău, atunci cînd toate culmile se clătinau, acesta care era deasupra tuturor a rămas neclintit: și a scăpat de cel mai rău împărat acela care nu putuse să scape de cel mai bun. Tu ne-ai dat semne neîndoielnice despre intențiile tale, atunci cînd, la plecarea lui în armată, ai încuviințat să i se acorde numele tău, demnitatea ta. Tu, dezvăluindu-ți gîndurile prin glasul împăratului, ai ales pentru el un fiu, pentru noi un părinte, pentru tine un *pontifex maximus*. Cu atît mai încrezător deci, fac aceleași legăminte pe care și el dorește să le facem pentru el, și te rog și te implor, „dacă el cîrmuiește bine statul și spre binele tuturor", în primul rînd să-l ții în viață pentru nepoții și strănepoții noștri, și apoi să-i dai cîndva un succesor născut de el, format de el și pe care să-l facă asemenea lui, ca fiu adoptiv, sau, dacă soarta îi refuză un urmaș, să-l îndrumezi în alegerea pe care o va face și să-i arăți pe cineva care să merite să fie adoptat în Capitoliu. [117]

95. Cît de mult vă datorez vouă, senatori, este cuprins și în documentele oficiale. Voi mi-ați prilejuit cea mai frumoasă dovadă de calm în tribunatul meu, de modestie în pretura mea, de lealitate și de tărie de caracter tocmai în acele sarcini pe care le-ați impus activității mele pentru apărarea aliaților noștri [118]. Voi ați aprobat de curînd desemnarea mea pentru consulat cu asemenea aclamații încît înțeleg că trebuie să mă străduiesc tot mai mult ca să corespund acestui consens unanim al vostru, să-l fac să dureze și să sporească cu timpul. Căci eu nu uit că niciodată nu se poate aprecia mai just dacă un om a meritat sau nu o funcție, decît atunci cînd a obținut-o. Voi priviți doar cu bunăvoință și încredere acest angajament: dacă am fost atras în cariera magistraturilor de cel mai perfid împărat înainte de a-și da pe față ura lui pentru oamenii buni, după ce și-a dat-o pe față m-am oprit [119]; cînd am văzut ce scurte se deschideau

https://biblioteca-digitala.ro

drumurile către onoruri, am preferat un drum mai lung; dacă mă număr printre aceia care în vremuri grele erau îndureraţi şi ameninţaţi, iar în vremuri bune, liniştiţi şi mulţumiţi; dacă în sfîrşit îl iubesc pe cel mai bun împărat tot atit de mult pe cît m-a urît cel mai rău, eu vă voi acorda întotdeauna respectul cuvenit, nu ca şi cum m-aş socoti un consul care în curînd va fi un consular, ci ca şi cum m-aş socoti un candidat la consulat.

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE

CARTEA I

[1] *Septicius Clarus*, membru al ordinului ecvestru, prefect al pretoriului sub împăratul Hadrian; prin 121/122 e.n. cade în dizgrație, ajungînd să fie considerat chiar dușman de către împărat.

[2] Această scrisoare este dedicația întregii opere. Pretinsa neglijență în ordonarea cronologică a scrisorilor trebuie interpretată în sensul că Plinius își păstrează latitudinea de a le publica în ordinea cea mai indicată pentru a le pune în valoare.

[3] Ne surprinde că Plinius, al cărui gust, o afirmă chiar el mai departe, înclină către stilul împodobit, îl menționează ca model pe *Licinius Calvus*, poet și orator contemporan cu Cicero și renumit pentru stilul său sobru, lipsit de ornamente. Alături de Valerius Catullus, Valerius Cato și alții, Licinius Calvus a fost un reprezentant de seamă al poeziei neoterice (din gr. νεώτεροι), a căror năzuință era înnoirea poeziei tradiționale romane. Defectul neotericilor, ca și al alexandrinilor în lumea greacă (IV, n.8), era grija, uneori excesivă, pentru forma artistică a poeziei, în dauna fondului.

[4] Cuvîntul grec λήκυθοι, tradus în latină prin *ampullae* = mici vase care conțineau culori sau parfumuri, este întrebuințat aici metaforic: Plinius face aluzie la ornamentele de stil frecvente la Cicero, în opoziție cu stilul simplu al lui Calvus, și cu cel sobru al lui Demosthene. Aprecierea pune în lumină nehotărîrea lui Plinius care oscila între *aticiști* și *asianiști* (vezi Prefața).

[5] *Comum*: oraș în Galia transpadană (Lombardia), pe malul lacului Larius — azi Como.

[6] *Pompeia Celerina*: vezi Prefața

[7] *Ocriculum*, *Narnia*, *Carsulae*: localități în Umbria; *Perusia* (azi Perugia) — oraș în Etruria.

[8] *Voconius Romanus*: coleg și prieten intim al lui Plinius, care îi obține de la împăratul Nerva *ius trium liberorum* (vezi și II, 13).

[9] M. *Aquilius Regulus*, ajuns sacerdot în timpul lui Nero, apoi senator cvestorian, este celebru și totodată odios prin denunțurile sale

https://biblioteca-digitala.ro

împotriva unor oameni de seamă dintre contemporani, care au fost condamnați, exilați, executați în urma acuzațiilor și pledoariilor sale. Plinius, Tacitus, Marțial îl menționează pentru această conduită condamnabilă, făcînd totodată și aprecieri asupra activității și calităților sale de orator.

[10] *L. Iunius Arulenus Rusticus*: reprezentant de frunte al opoziției stoicilor; ca pretor sub Vitellius, în 69, este rănit în timpul ciocnirilor cu trupele lui Vespasian. Aluzia lui Regulus la cicatricea cu care a rămas în urma acestei răniri este contrară moravurilor antice, iar ironizarea defectelor fizice este blamată de toți oratorii latini. Rusticus este condamnat la moarte — în 93 — pentru că a făcut elogiul lui Thrasea Paetus și al lui Helvidius — familii înrudite (IX, 13) și celebre prin opoziția lor împotriva tiraniei, datorită căreia mulți dintre ei au căzut victime ale persecuțiilor lui Nero și Domițian (III, 11).

[11] *Mettius Carus* — delator în timpul lui Domițian, căruia îi înmînează un denunț și împotriva lui Plinius (VII, 27).

[12] Tribunalul centumvirilor, vezi Prefața

[13] *Caecilius Celer* se pare că se bucura de o mare considerație printre contemporani.

[14] *Fabius Iustus*: prieten intim al lui Plinius și al lui Regulus. Tacit îi dedică *Dialogus de oratoribus*.

[15] *Vestricius Spurinna*: în 69 se află în fruntea trupelor lui Otho contra lui Vitellius. În 97 face parte, probabil, din solia trimisă la Traian ca să-i aducă acestuia la cunoștință adoptarea de către Nerva. Plinius vorbește deseori în scrisori despre el. Nerva îi decernează o statuie triumfală în urma victoriei armatelor conduse de el împotriva bructerilor.

[16] Porticul înălțat de Augustus în cinstea împărătesei Livia, soția sa, era situat pe coasta Esquilinului.

[17] *Iunius Mauricus* — fratele lui Arulenus Rusticus (vezi nota 10). El cere lui Domițian ca numele delatorilor să fie extrase din registrele imperiale și publicate. Exilat în 93, el este rechemat de Nerva, al cărui prieten intim era.

[18] *Officium praetoris* (lat.) — ceremonia intrării în funcție a pretorului: prietenii și clienții se adunau la locuința noului pretor și formau un cortegiu conducîndu-l la sediul noii sale funcții.

[19] Regulus ironizează admirația recunoscută a lui Plinius pentru Cicero.

[20] Joc de cuvinte privind numele lui *Regulus*, care este și acela al unei păsări foarte mici — *regulus regulus* = aușel. Datorită unei fabule a lui Esop, această pasăre era subiect de batjocură.

https://biblioteca-digitala.ro

[21] Regulus dispunea, în adevar, de mari bogăţii (II, 20; IV, 2), care au dăinuit şi după ce delaţiunile au fost suprimate (vezi şi IV, n. 17).

[22] Intenţia de a-i ataca pe delatori încolţeşte de pe acum în mintea lui Plinius care, cerînd sfaturi unora dintre prieteni şi chibzuind îndelung, o pune în aplicare mai tîrziu (vezi IX, 13).

[23] Pe tăbliţele cerate se scria zgîriind ceara cu un stilet; pentru a şterge scrisul, ceara era netezită cu coada stiletului — lată şi plată.

[24] Plinius refuză, cu abilitate, cererea prietenului său Rufus de a pleda împotriva locuitorilor din Baetica, pe care îi apărase împotriva lui Baebius Massa (III, 4; VI, 29; VII, 33); el nu-l poate apăra pe prietenul lui Rufus pledînd împotriva locuitorilor din Baetica, dar poate să nu pledeze împotriva acestui prieten apărîndu-i pe cei din Baetica. Acestea erau principiile etice ale prieteniei şi clientelei în antichitate: o binefacere îl angajează nu numai pe cel care o primeşte, ci şi pe cel care o face şi care trebuie să rămînă consecvent primei lui binefaceri.

[25] Baebius Massa, prieten şi protejat al lui Domiţian, a fost condamnat pentru spolierea provinciei Baetica, al cărei guvernator fusese. La cererea provincialilor, şi la insistenţele senatului, Plinius a fost printre aceia care au susţinut acuzarea (vezi VII, 33), atrăgîndu-şi astfel mînia împăratului.

[26] Vechii romani împărţeau luna în trei: *kalendae* — prima zi a lunii, *nonae* — ziua a 7-a sau a 9-a (după cum luna avea 30 sau 31 zile) şi *idus* — ziua a 13-a sau a 15-a. Pentru datare, ei indicau a cîta zi era înainte de aceste date fixe.

[27] Adică să-i citească lucrarea, făcînd şi revizuirea ei.

[28] Bibliotecă înfiinţată şi înzestrată de Plinius, care îi asigură şi un venit anual pentru întreţinere.

[29] Prin asemenea donaţii — *alimenta* — care s-au înmulţit în timpul împăraţilor Nerva şi Traian, romanii urmăreau să încurajeze pe cei care aveau copii.

[30] *Decurion*: senator în municipii sau în colonii; aici e vorba de municipiul Comum, oraşul natal al lui Plinius.

[31] Tinerii romani îmbrăcau toga virilă la 17 ani. În mod obişnuit, această ceremonie avea loc o dată cu sărbătorile *Liberalia* (17 martie), cînd tînărul era întovărăşit în for de întreaga familie şi de prieteni. El depunea în faţa larilor familiei toga *praetexta* pe care o purtase pînă la această vîrstă, apoi urcau cu toţii pe Capitoliu şi era înscris printre cetăţeni: această dată marca intrarea tînărului în viaţa civilă.

[32] Sigilarea unui testament avea loc în prezenţa prietenilor testatorului (vezi şi II, 20).

https://biblioteca-digitala.ro

[33] *Advocatio* (lat.), consta în a sprijini, prin prezenţa şi mărturia sa, pe cel care pleda.

[34] Consiliul prietenilor se reunea cînd trebuiau luate hotărîri importante.

[35] *Liberalia studia* (sau *liberales artes*): artele liberale: literatura, poezia, oratoria, filozofia, istoria, cunoaşterea limbilor.

[36] *Euphrates*, filozof stoic din Tyr, elev al lui Musonius; ca şi magistrul său, este mult influenţat de cinici.

[37] E mai curînd acea *familiaritas* care la romani însemna şi afecţiune de prieten, şi relaţii de societate.

[38] Precizarea necesară, deoarece unii filozofi, în special dintre cinici, afişau o ţinută neglijentă.

[39] Plinius era în vremea aceea *praefectus aerarii Saturni* (vezi Prefaţa).

[40] Aluzie la iniţialele cuvintelor din formula S.V.B.E.E.V.: *si vales, bene est, ego valeo*, împrumutată de la greci, cu care Cicero îşi începea adesea scrisorile şi care se vede că pe vremea lui Plinius căzuse în desuetudine.

[41] *Calestrius Tiro*, prieten intim al lui Plinius, de aceeaşi vîrstă cu el; au fost tribuni militari, cvestori şi pretori în acelaşi timp.

[42] Cei din antichitate făceau diferenţă între moartea naturală şi moartea violentă datorată destinului. Sinuciderea constituia o a treia categorie de moarte, foarte frecventă spre sfîrşitul republicii, datorită influenţei stoicismului.

[43] Plinius vrea să spună că Rufus Corellius, despre care vorbeşte întotdeauna cu multă admiraţie, ar fi fost capabil să pună capăt zilelor lui Domiţian.

[44] Lecturile în public erau la Roma un fel de instituţie literară. Seneca afirmă că Asinius Pollio a fost primul care şi-a convocat prietenii ca să le citească din lucrările lui. Deşi foarte la modă în vremea imperiului, nu au avut mare influenţă asupra literaturii, căci au degenerat cu timpul şi nu şi-au mai atins scopul.

[45] E vorba de fapt de lipsa de interes a unor pretinşi poeţi, amatori.

[46] *stationes* (lat.) erau săli publice, unde romanii se adunau pentru a discuta. Iuvenal le menţionează ca localuri publice, alături de băi şi teatre.

[47] *praefatio* (lat.) era cuvîntul de introducere la o lectură în public sau la o conferinţă.

[48] *M. Nonianus*, istoric şi om de seamă, menţionat de Tacitus şi de Plinius cel Bătrîn.

https://biblioteca-digitala.ro

[49] O binefacere, în antichitate, îi impunea celui îndatorat un tribut de recunoştinţă, dar interzicea binefăcătorului să reclame plata acestui tribut.

[50] *Iunius Mauricus*, vezi n. 17.

[51] *Arulenus Rusticus*, vezi n. 10.

[52] *Minicius Acilianus*: cvestor, tribun al poporului; unii cercetători presupun că l-ar fi instituit pe Plinius moştenitor pentru o parte din averea sa (vezi şi II, 16).

[53] *Princeps equestris ordinis* (lat.): cel care era înscris în fruntea listei cavalerilor.

[54] A refuzat *adlectio inter praetorios*, o favoare acordată de împăraţi oamenilor de seamă, care nu îndepliniseră magistraturile prin care li se deschidea intrarea în senat — cvestura şi celelalte. *Adlectio inter praetorios* îi asimila pe aceştia senatorilor care exercitaseră pretura, dar nu şi acelora care fuseseră consuli.

[55] Renumit pentru austeritatea moravurilor.

[56] Spre deosebire de tatăl său, Acilianus a parcurs primele trei trepte din *cursus honorum*.

[57] *Ingenuus* (lat.): copil născut liber.

[58] *Census* (lat.): avere; pentru un membru al ordinului ecvestru, ca şi pentru magistraturi şi pentru senatori, censul obligator se ridica la sume destul de mari şi care au crescut în timpul imperiului.

[59] Plinius arată în această scrisoare, cu ironie fină, diferenţa între o masă simplă, dar la care convivii au parte de satisfacţii de bun gust — de natură intelectuală, artistică — şi o masă bogată, la care însă distracţiile sînt de un gust îndoielnic (vezi şi IX, 17).

[60] *Gaditanae* (lat.): dansatoare spaniole din oraşul Gades (azi Cadix), sau melodiile care însoţeau dansurile lor, foarte gustate pe atunci.

[61] Gîndul ne duce la masa acelui bogat zgîrcit ridiculizată de Horaţiu (*Sat.*, II, 8) sau la ospăţul lui Trimalchio, din *Satiriconul* lui Petronius.

[62] Asocierea numelor lui Catul şi Calvus, pentru a desemna un stil pur şi cizelat, este tradiţională în literatura imperială (Horaţiu, Propertiu, Ovidiu). Ca şi frecventele referiri la Cicero, această afirmaţie a lui Plinius denotă preferinţele lui pentru scriitorii „vechi", chiar dacă în unele pasaje el se apropie de cei contemporani.

[63] Este vorba, fără îndoială, de scrisori destinate publicării, ca şi ale lui Plinius.

[64] La romani, fetele se căsătoreau foarte tinere — 12—13 ani. O femeie, care la 20 de ani nu avea copii, era pasibilă de sancţiunile

https://biblioteca-digitala.ro

prevăzute de Augustus pentru celibat şi *orbitas* (părinţi fără copii). De aceea educaţia unei tinere fete nu putea fi desăvîrşită în momentul căsătoriei, sarcina aceasta revenindu-i, în continuare, soţului.

[65] *Lucius Iunius Silanus*, strănepotul lui Augustus şi una din cele mai celebre victime ale lui Nero.

[66] *Brutus*, *Cassius*, numele ucigaşilor lui Caesar constituiau sub imperiu un simbol al opoziţiei. Iunia, sora lui Brutus şi soţia lui Cassius, era nepoata lui *Marcus Porcius Cato*.

[67] Nu e vorba de o superstiţie; stoicii credeau în intervenţia providenţei în viaţa oamenilor, iar visele erau mijlocul ei de comunicare cu oamenii.

[68] Interpretarea viselor era o adevărată artă în antichitate; existau tratate — *Onirocritica* — pentru tălmăcirea viselor.

[69] Este vorba de *tribunalul centumvirilor* (vezi Prefaţa).

[70] O regulă de morală antică.

[71] Afirmaţie care ne informează asupra censului pretins decurionilor (vezi n. 30).

[72] Asemenea acte de dărnicie erau frecvente în antichitate. Plinius dă dovadă de multe asemenea generozităţi.

[73] Pentru romani această recomandaţie nu era considerată o lipsă de delicateţe din partea binefăcătorului.

[74] *Asinius Pollio*, orator renumit, autor de versuri.

[75] *Caelius Rufus* — orator roman, apărat de Cicero în discursul *Pro Caelio*.

[76] Gustul romanilor înclina către statui colosale.

[77] Plinius reproduce părerea unui partizan al simplităţii străvechi, al felului de a vorbi recomandat de primii oratori în şcolile stoicilor. El revine de nenumărate ori asupra acestei probleme, în special în scris. IX, 26. La fel şi Quintilian era împotriva unei simplităţi exagerate.

[78] Cicero ne informează (*Brut.*, 57, 105) că în timpul său s-a hotărît ca un proces să nu mai fie încredinţat unui singur avocat, ci mai multora, lucru cu care marele orator nu era de acord.

[79] Predilecţia pe care o manifestă Plinius pentru cărţi voluminoase era frecvent întîlnită la literaţii vremii.

[80] Cicero, *In Verrem*, II, 4, 3, 5: este ştiut că această parte din discurs nu a fost rostită, ci numai scrisă. Cicero vrea să dea impresia că îi scapă acest nume pe care i-l suflă grefierul sau cineva din public.

[81] Este vorba de numărul de clepsidre — care varia după proces — acordat duratei unei pledoarii (vezi şi II, 11; VI, 2). Durata scurgerii apei într-o clepsidră — aproximativ un sfert de oră.

https://biblioteca-digitala.ro

[82] Aceleași comparații între diversitatea muncilor în cultivarea pămîntului și aceea pentru formarea oratorului, ca și la Quintilian (I, 12, 7); Cicero compară nestatornicia judecății omenești cu intemperiile.

[83] *Titius Aristo*, jurist renumit, face parte din consiliul lui Traian.

[84] Puterea și rolul exemplului în educația și în formarea cetățeanului cît și în comportarea lui civică și socială este deseori dezbătută de oratorii antici.

[85] Această cumpănire a vorbelor era pentru romani o dovadă de distincție. Plinius o subliniază la oamenii foarte serioși.

[86] Porticul — galerie cu coloane (origine elenistică) — era locul de plimbare și întîlnire al romanilor. Cel mai căutat era porticul din Cîmpul lui Marte.

[87] Epitet consacrat pentru a desemna inviolabilitatea tribunului.

[88] Vezi Prefața.

[89] Prerogativele puterii tribuniciene la care face aluzie Plinius aici erau, sub imperiu, mai mult onorifice. Totuși uneori senatul ținea seama de ele (vezi IX, 13).

[90] Este vorba de Suetonius.

[91] Este acel *suburbanum* — vilă în apropierea Romei — care avea avantajele prețuite atît de mult de Plinius la moșia sa din Laurentum (vezi II, 17; IV, 6).

CARTEA II

[1] *Voconius Romanus* — vezi I, n.8.

[2] *Verginius Rufus*, membru al ordinului ecvestru, una dintre cele mai de seamă figuri ale vremii; comandant al armatelor romane din Germania, îl înfrînge, în 69, pe Iulius Vindex (legat în provincia Gallia Lugdunensis) care se răsculase împotriva lui Nero; în urma acestei victorii soldații îi oferă imperiul, dar el îl refuză. Consul pentru a doua oară în 69, el trece de partea lui Otho; refuză pentru a doua oară imperiul care i se oferă după lupta de la Bedriacum. Tutore și protector al lui Plinius. La moartea lui, în 97, i se decretează funeraliile naționale.

[3] Discursul pe care tradiția cerea ca noii consuli să-l rostească la intrarea în funcție.

[4] De obicei discursul funebru era rostit de o rudă apropiată. Dar pentru oamenii de seamă senatul desemna uneori pe acela care să-l rostească. Tacitus, la vremea aceea, era cunoscut și prin publicarea operei sale *Agricola*.

https://biblioteca-digitala.ro

[5] Vezi Prefaţa.

[6] Era ceea ce se numea *suffragator* (cel care susţinea candidatura cuiva) al lui Plinius.

[7] Pentru romani era o datorie cetăţenească să ia parte la asemenea ceremonii tradiţionale, fie că era vorba de simpli particulari, sau chiar de împăraţi.

[8] Colegiile de preoţi, la propunerea împăratului, îi desemnau pe cei consideraţi demni să le fie colegi.

Isaeus, renumit retor asirian, venit la Roma după ce trecuse de 60 de ani.

[10] Gest aproape ritual pentru un orator înainte de a lua cuvîntul.

[11] Asupra felului cum trebuie să studieze şi să se pregătească un orator, vezi VII, 9.

[12] În antichitate improvizaţiile erau foarte apreciate, dar ele erau de fapt minuţios pregătite sau erau rodul unei practici îndelungate, a unor studii şi memorări făcute cu multă trudă.

[13] *Viva vox* — spune Plinius — cuvinte devenite expresie.

[14] Anecdotă deseori citată în antichitate.

[15] Funcţia de *praefectus aerarii Saturni* (vezi Prefaţa) îi impunea lui Plinius mari cheltuieli de reprezentare.

[16] Plinius se plînge adesea de veniturile mici care îi revin de la proprietăţile lui.

[17] Moderaţia bine cumpănită într-o binefacere o recomandă şi Cicero (*Off.*, II, 15, 54—55).

[18] Comparaţia între o compoziţie literară şi o operă de artă plastică este des întîlnită în lucrările scriitorilor din antichitate.

[19] *Minores amici* — cum spune Plinius — sînt clienţii: oameni care nu posedau nici o avere şi depindeau de un patron bogat şi nobil, de la care primeau ajutor şi protecţie, în schimbul unor anumite obligaţii. Aceşti patroni îşi primeau în zorii zilei clienţii, care veneau să le prezinte *salutatio* (salutaţia).

Ca şi Plinius, Marţial, Seneca, Iuvenal protestează împotriva încălcării legilor tradiţionale ale ospitalităţii şi prieteniei, prin diferenţierea prietenilor.

[20] *Vestricius Spurinna* — vezi I, n. 15.

[21] Triumful, în epoca imperială, era rezervat numai împăratului, comandant suprem al armatei; generalii, care erau numai trimişii săi, primeau doar „ornamentele triumfale", sau li se înalţa o statuie triumfală.

[22] Trompetele dădeau semnalul începerii spectacolului.

https://biblioteca-digitala.ro

[23] *Bructerii*: populație germanică (din regiunea Westfaliei de azi).

[24] Plinius a confirmat afecțiunea sa pentru acest tînăr prin elogiul funebru pe care i l-a scris (III, 10).

[25] *Larius* — lacul Como.

[26] *laticlavus* — bandă de purpură care împodobea tunica senatorilor și a cavalerilor romani.

[27] Metafore împrumutate de la cursele de circ.

[28] Condamnarea lui Marius Priscus a dat satisfacție tuturor oamenilor cinstiți, nu numai pentru că era meritată, dar și pentru că ea trebuia să servească și ca exemplu, lucru la care romanii țineau foarte mult (vezi și VI, 29).

[29] *Marius Priscus*, proconsul în Africa, prin 97—98. La cererea locuitorilor acestei provincii, Plinius susține acuzarea lor și obține condamnarea, pentru delapidare, a fostului proconsul.

[30] Procesele pentru delapidări se judecau de către o comisie specială a senatului.

[31] În materie juridică puterea senatului nu avea limite precise.

[32] *Septemviri epulones*: ultimul din cele patru mari colegii de preoți, prezidau ospețele sacre închinate lui Iupiter.

[33] Recunoscîndu-și vina de delapidare, Marius Priscus urma să-și primească pedeapsa cuvenită, adică excluderea din senat și toate urmările ce decurgeau din această condamnare.

[34] Care îi era și secretar.

[35] *Cornutus Tertullus*, prefect al vistieriei în același timp cu Plinius; consul desemnat și apoi consul, tot împreună cu Plinius.

[36] *Relegatio* (lat.): o formă de exil, cu fixarea obligatorie a locului, dar cu păstrarea averii și a dreptului de cetățenie. Interzicerea ședерii într-o anumită regiune era tot o formă de *relegatio*.

[37] *discessio* (lat.): numărarea voturilor în senat pentru propunerile care se făceau consta în gruparea susținătorilor unei păreri în jurul aceluia care a emis-o; *discessionem facere în sententiam alicuius* = a trece de partea cuiva.

[38] Senatorii nu erau obligați să-și mențină părerea la care se raliaseră la început; chiar acela care se pronunțase primul putea să adopte o părere emisă după el de alt senator.

[39] Despre lipsa de scrupule a lui Regulus vezi și I, 5; II, 20.

[40] *Leptis*, oraș pe țărmul Africii, provincie în care fusese proconsul Marius Priscus.

https://biblioteca-digitala.ro

[41] Este vorbă de acele oi pe care proprietarii, în unele regiuni ale Italiei, le îmbrăcau cu piei pentru a le proteja lîna *delicatissima*— spune Plinius.

[42] Interzicerea de a lua parte la tragerea la sorți a provinciilor, adică refuzul de a acorda un post efectiv unui magistrat odată numit, era o pedeapsă uzuală. Tacitus (*An.*, VI, 40) o consideră o condamnare la moarte deghizată.

[43] *Neratius Priscus*, prefect al vistieriei statului, consul sufect (în 83 sau 87), legat *pro praetore* în Pannonia (prin 102/103); jurisconsult, consilier al lui Traian — care intenționa să-l lase succesor — și al lui Hadrian.

[44] Cînd Plinius îi scrie această scrisoare, cerîndu-i un post pentru Voconius Romanus, Neratius Priscus era comandantul unei armate puternice, calitate în care își putea alege subalternii.

[45] *Ius trium liberorum*, vezi Prefața.

[46] *Manceps* (lat.), era reprezentantul unei societăți care se ocupa cu asemenea prestații către public și asigura reușita, distribuind *sportulae* (vezi nota urm.).

[47] Aceste daruri — *sportulae* — se împărțeau de fapt nu în *triclinium* (sufragerie), ci în vestibul sau *atrium*. Unii însă numeau *sportulae* și acele *xenia* — daruri neînsemnate, oferite invitaților la mesele solemne.

[48] *Laudiceni*: „lăudători de profesie" — de la *laudare* (a lăuda) și *cena* (masă): cei angajați să aplaude la mese.

[49] *Larcius Licinus*, avocat, autorul lucrării *Ciceromastix*. Era amator să cumpere culegerea de extrase a lui Plinius cel Bătrîn (vezi III, 5).

[50] *Domitius Afer*, orator celebru, care revine la clasicismul elocinței ciceroniene. Originar din Gallia (14 î.e.n. — 59 e.n.).

[51] Ținutul *marsilor*, locuitori din Latium, era situat la est de Roma.

[52] Codicilii erau dispoziții adăugate testamentelor după sigilare, și nu aveau valoare, decît dacă erau menționate în cuprinsul testamentului.

[53] Tot acest pasaj nu este prea clar; poate că Plinius vrea să aducă laude libertății instaurate de Traian, care suprimase delațiunile și restabilise dreptul de a testa.

[54] Cu privire la locul unde era situată această vilă, munca arheologilor, care se străduiesc de două secole să reconstituie planul construcției, e departe de a fi ușurată prin indicațiile cuprinse în descrierea lui Plinius.

https://biblioteca-digitala.ro

[55] *Pas* — măsură de lungime — 1,50 m.

[56] *Cavaedium* (lat.) — unii cercetători îl traduc „salon descoperit" — care constituie un fel de puţ de lumină.

[57] Această predilecţie pentru încăperile încălzite de soare, tipică pentru romanii meridionali, îşi are explicaţia şi în nevoia de apărare împotriva intemperiilor, atît de frecvente în sudul Italiei. De aici — preocuparea de a păstra căldura soarelui înmagazinată în încăperi transformate într-un fel de sere.

[58] *Hypocauston* — cuptor situat în subsol şi încălzit cu lemne: aerul cald era transmis prin canale căptuşite cu cărămizi în camerele clădirii (vezi şi nota urm.).

[59] Băile erau încăperi esenţiale pentru o locuinţă romană. Rezervoarele de apă din băile exterioare clădirii erau încălzite de soare (V, 6), cele interioare, prin încălzire artificială — centrală, am spune — similară principiului caloriferelor — ca aici.

[60] Practicat de romani în special înainte de baie.

[61] Era genul de încăperi îndrăgite de romani pentru că le oferea sentimentul securităţii faţă de zbuciumul unei mări agitate.

[62] *Cryptoporticus* (din gr.): portic acoperit.

[63] Acest pasaj nu este deloc clar în starea actuală a manuscriselor.

[64] *Saturnalia*: sărbători în cinstea lui Saturn (aveau loc în jumătatea a doua a lunii decembrie), cînd sclavii erau trataţi ca cetăţeni liberi, avînd dreptul să-şi trateze stăpînul de la egal la egal, şi chiar să-şi arate nemulţumirea faţă de stăpînii lor.

[65] Este vorba de *Vicus Augustanus*, un tîrg în imediata apropiere a vilei lui Plinius.

[66] Respectul tinerilor pentru oamenii mai în vîrstă era tradiţional pentru moravurile romanilor; în epoca imperială tinde să dispară.

[67] Erau mulţi retori în vremea aceea. Învăţămîntul de stat fusese organizat de Vespasian, şi Quintilian a fost primul retor titular al unei catedre publice.

[68] Fiindcă, aşa cum spune şi Iuvenal, se pare că profesorii alergau după elevi.

[69] Lectura în public a pledoariilor nu era încă obişnuită aşa cum era aceea a poemelor lirice, epice, didactice, a tragediilor, comediilor, a operelor istorice sau biografice.

[70] Gesturile şi mişcările în timpul rostirii unui discurs erau, pentru oratori, mai libere în antichitate decît în zilele noastre, şi chiar recomandabile.

https://biblioteca-digitala.ro

[71] Plinius a spus, nu o dată, că el se adresează unor auditori eruditi.

[72] Se zice că Regulus ar fi sfîşiat cu dinţii cadavrul lui Piso.

[73] Din cauza sistemului numeric, calculele erau foarte complicate la romani, de aceea ei se serveau de degetele celor două mîini ca de adevărate maşini de calculat.

[74] *Climactericus annus* (lat.), însemna, în termeni astrologici, anul de vîrstă în care sănătatea cuiva era în mare primejdie. Anii aceştia erau cei divizibili prin 3, 7 sau 9.

CARTEA III

[1] Această ordine în succesiunea fenomenelor cereşti era foarte pe gustul stoicilor, care căutau să o imite în viaţă. Iar pentru Plinius era o mare stisfacţie această organizare metodică în viaţa cuiva (vezi şi III, 5; IV, 23; IX, 36 şi 40).

[2] În antichitate oamenii obişnuiau să studieze întinşi pe un pat special pentru lucru — *lectus* sau *lectulus* — şi fără încălţăminte.

[3] Romanii nu cunoşteau diviziunea zilei în ore egale, ei împărţeau atît ziua cît şi noaptea în cîte 12 ore, egale între ele dar neegale după anotimp şi latitudine. Orele zilei se numărau de la răsăritul şi pînă la apusul soarelui, erau deci mai scurte iarna şi mai lungi vara; orele nopţii se numărau de la apusul şi pînă la răsăritului soarelui. Durata unei ore varia între 3 şi 5 sferturi din ora noastră. În orice anotimp, ora a şasea se sfîrşea — şi a şaptea începea — la amiază, după cum noaptea, ora a şasea se sfîrşea — şi a şaptea începea — la miezul nopţii.

[4] Se crede că odele atribuite lui Spurinna sînt apocrife.

[5] Norme de igienă frecvente la romani şi foarte recomandabile pentru vîrstnici.

[6] Vase de *Corint* — dintr-un aliaj de metale, în care predomina bronzul. Calitatea aliajului şi măiestria execuţiei le dădea o mare valoare.

[7] Aceeaşi dorinţă, a unei vieţi de tihnă, retrase — exprimată de Cicero (*Ad fam.*, IX, 6, 5).

[8] *Altinum* — oraş în nordul Italiei (regiunea Veneţiei).

[9] Preocuparea pentru alegerea unui profesor este caracteristică vremurilor. Învăţămîntul public fusese organizat (vezi şi II, nr. 67). Plinius laudă grija lui Traian (*Panegiric*, 47) pentru instruirea tinerilor.

[10] Fiul Corelliei urma deci să treacă la o şcoală de retorică latină; pînă atunci nu frecventase şcoli publice; studiile de „gramatică" se puteau face şi în casă, sub îndrumarea unui profesor.

https://biblioteca-digitala.ro

[11] Un templu clădit la Tifernium Tiberinum; despre inaugurarea lui vezi IV, 1.

[12] „Colegii mei" — se referă, probabil, și la *praefecti aerarii militaris*, căci, ca prefect al vistieriei statului, Plinius avea un singur coleg.

[13] Procesul împotriva lui Baebius Massa (VII, 33) avusese loc cu 8 ani înainte.

[14] Plinius nu era numai avocatul provinciei Baetica (I, 7), dar și oaspetele ei. Deci consideră că are față de ea nu numai îndatoririle unui oaspete oficial, ci și pe acelea ale unui oaspete particular; apărarea ei era deci și o obligație asumată de bună voie, nu numai impusă de senat (vezi și III, 7).

[15] Vezi I, n. 25.

[16] Procesul lui Classicus — III, 9.

[17] În afară de *Istoria Naturală*, nu ni s-a păstrat nici una din operele lui Plinius cel Bătrîn.

[18] Lucrare menționată de Tacit și Suetonius.

[19] Gramaticii Charisius, Diomedes, Priscianus citează pasaje din această lucrare.

[20] Operă lăudată de Quintilian (X, 1, 103).

[21] *Vulcanalia*: sărbători în cinstea zeului Vulcan, celebrate la 23 septembrie, cînd se începeau unele munci agricole. Orice lucrare începută la această dată se bucura de auspicii favorabile, după o credință populară.

[22] Era ora salutației *(antelucana)* (vezi și II, n. 19).

[23] Plinius cel Bătrîn era prietenul împăratului Vespasian.

[24] *Notarius* (lat.): sclavul care nota ce i se dicta, după un sistem ca acela stenografic, folosind semnele tironiene, inventate de Tiro, libert și secretar al lui Cicero.

[25] *Larcius Licinus*, vezi II, n. 49.

[26] Templele serveau drept muzee pentru operele de artă.

[27] *Silius Italicus:* poet epic, autorul epopeii *Punica*. Avocat delator în timpul lui Nero, consul, apoi proconsul în Asia. A murit în Campania; avea, pe pămînturile lui, mormîntul lui Vergiliu.

[28] *Clienții*, vezi II, n. 19.

[29] Probabil întoarcerea lui Traian din Pannonia.

[30] Napoli era pe atunci locul de reședință al multor scriitori renumiți.

[31] Coincidențe pe care romanii le urmăreau cu mult interes, încercînd să deslușească ce prevestiri puteau conține.

https://biblioteca-digitala.ro

[32] Herodot o spune.

[33] Plinius exprimă adesea dorința de a nu fi dat uitării după moarte și, pentru aceasta, importanța de a lăsa posterității opere nepieritoare.

[34] Al treilea și ultimul dintre marile procese în care Plinius susține acuzarea împotriva guvernatorilor unor provincii.

[35] În acest proces erau antrenați un mare număr de acuzați, atît din cadrul familiei proconsulului, cît și din provinciali în subordinea lui.

[36] Anecdotă cunoscută, povestită și de istoricul Valerius Maximus.

[37] Apărarea lor consta în a face pe altul răspunzător de culpa lor — una din cele trei metode tradiționale de apărare — după Quintilian.

[38] Soțiile guvernatorilor erau de multe ori implicate în procesele intentate de provincii soților lor.

[39] *Altercatio* (lat.), era o discuție-dialog cu partea adversă.

[40] *Ordo praeposterus* (lat.), se opune ordinei cronologice. Așa, în *Eneida*, căderea Troiei este povestită după ce troienii ajung în Africa. De fapt la Plinius această omisiune este simulată.

[41] Procedeu stilistic recomandat de Quintilian (VI, 1,3).

[42] Este vorba de un elogiu funebru; Regulus scrie elogiul funebru al fiului său (IV, 7).

[43] *Artemidorus*, filozof grec, gonit din Roma în 92, de Domițian, o dată cu ceilalți filozofi.

[44] Sosius Senecio, Arulenus Rusticus, Mauricus, Helvidius Priscus și Fannia, Helvidius fiul — s-au distins prin rigiditatea stoică cu care au înfruntat ura cruntă a împăraților.

[45] *C. Musonius Rufus*, cavaler roman, filozof stoic; exilat în 65, este rechemat de Galba în 69. Expulzat din Roma o dată cu ceilalți filozofi, este rechemat de Titus. Epictet și Euphrates au fost elevii lui.

[46] Aluzie la o anecdotă, după care Cato a fost surprins într-o poziție deloc lăudabilă, la o oră la care alții se duceau la patroni pentru *salutatio*.

[47] Este vorba de *Panegiricul* lui Traian.

[48] *Formiae*, oraș la Marea Tireniană, în sudul Lațiului.

[49] Podeaua era încinsă de dedesubt, unde era acel *hypocauston* (vezi II, n. 58).

[50] Comportamentul plin de omenie al lui Plinius față de sclavi îl face să nu privească cu teamă pentru el ura pe care le-a stîrnit-o Larcius Macedo sclavilor proprii.

[51] *Anteambulo* (lat.), era sclavul însărcinat să deschidă drum prin mulțime stăpînului său.

[52] *M. Tullius*: Cicero.

https://biblioteca-digitala.ro

[53] *Fannia*, fiica Caeciniei Arria și soția lui Helvidius Priscus, pe care îl urmează în exil. În 93 este exilată chiar ea, și rechemată în 97. Plinius face elogiul ei (VII, 19).

[54] *Arria*, soția lui Caecina Paetus și mama Caeciniei Arria, soția lui Thrasea (vezi n. 56).

[55] *Caecina Paetus* este condamnat la moarte în 42, ca participant la răscoala lui Scribonianus — guvernatorul Iliriei — împotriva împăratului Claudius, și ucis din ordinul acestuia.

[56] *Thrasea Paetus*, îndeplinește multe funcții senatoriale. Spre sfîrșitul vieții este acuzat de lezmajestate, și moare în 66.

[57] *Panegiricul* lui Traian, așa cum îl cunoaștem azi, nu este acela rostit de Pliinus; așa cum afirmă chiar el, scriitorul l-a revăzut și amplificat.

[58] Elogiul virtuților celor morți — servind de exemplu pentru cei în viață — era un principiu călăuzitor pentru educarea tineretului în antichitate.

[59] *Libelli* (lat.), erau de fapt un fel de programe, atît pentru spectacole cît și pentru lecturile în public, și conțineau uneori extrase din lucrare (vezi și II, 5).

[60] Teatrul latin era pe atunci în plină decadență, locul lui fiind luat de pantomimă.

[61] Încă o dovadă a nehotărîrii lui Plinius în privința stilului pentru care optează: acela sobru și sever, așa cum recomanda Quintilian, sau acela împodobit; el însuși înclina cînd pentru unul (I, 20), cînd pentru celălalt (IX, 26).

[62] *Procurator* (lat.), avea în grija lui administrarea unor proprietăți.

[63] *Actor* (lat.), termen generic pentru a desemna un subaltern însărcinat cu o gestiune.

[64] *Topiarii* (lat.), grădinari care tăiau în chip artistic arbuștii.

[65] Pasaj foarte discutat de editori, cărora li s-a părut obscur, pentru că manuscrisele prezintă multe corecturi. Unii cercetători, ca Anne-Marie Gillemin, consideră că această frază trebuie înțeleasă în felul următor: sclavii foarte buni erau plătiți mai scump la cumpărare, și nu trebuiau puși în lanțuri, așa cum erau aceia cumpărați mai ieftin.

[66] Este vorba de *Pompeia Celerina* (vezi Prefața).

[67] Votul secret în senat a fost instituit prin legea Gabinia, în 139 î.e.n. Numele celor aleși erau scrise pe tăbliță cerate. Tiberius a suprimat dreptul de vot, și de atunci magistrații erau aleși de senat.

https://biblioteca-digitala.ro

[68] *Comitia* (lat.), adunări ale poporului pentru alegerea magistraților. După desființarea comițiilor populare de către Tiberius (14 e.n.), numirea magistraților se făcea în comițiile senatoriale.

[69] Juriu la care pretorii trimiteau procesele intentate unor străini, sau unor comunități politice. Procedura fiind mai rapidă decît aceea a oricăror alte tribunale, judecătorii nu mai puteau fi corupți, timpul foarte scurt nemaiîngăduind manevrele necesare.

[70] *Ministrare* (lat.), era termenul folosit pentru oficiul pe care-l făceau sclavii, umplînd cupele stăpînilor la masă.

[71] Singura indicație asupra locului unde era locuința lui Plinius. Pe Esquilin locuiseră și Vergiliu, și Propertiu.

[72] *Arpinum:* patria lui Cicero.

[73] Vezi Marțial, X, 19, 12.

CARTEA IV

[1] *Fabatus*, bunicul după tată al Calpurniei, soția lui Plinius (vezi Prefața). Este prima scrisoare în care se vorbește de familia Calpurniei; această căsătorie a avut loc, probabil, de curînd, altfel nu putea să nu pomenească nimic pînă acum despre Calpurnia și familia ei, cînd în tot restul corespondenței vorbește atît de des. (În scrisorile adresate lui Fabatus, care îi era lui Plinius *prosocer*, nu am tradus acest cuvînt prin „bunicul soției", așa cum îl traduc dicționarele, ci prin „bunicul său", deoarece în limbajul familiar noi nu facem această diferențiere, cînd ne adresăm direct persoanei înrudite.)

[2] Aprecierea răutăcioasă ne surprinde la Plinius, chiar dacă e vorba de Regulus, pe care am văzut că l-a judecat întotdeauna fără cruțare, pentru lipsa lui de scrupule, lăcomia, lipsa de suflet.

[3] *Emancipare* (lat.), *:* a scoate de sub tutelă: fiul, moștenitor al mamei, a fost scos de sub tutela tatălui, și Regulus îi „captează" moștenirea, ca pe a unui străin.

[4] Pasiunea pentru animale, în special pentru caii mici de rasă britanică, era una din plăcerile „la modă" pe care și le puteau permite numai tinerii din familii cu o situație ca aceea a lui Regulus.

[5] Reminiscențe ale obiceiului străvechi de a îngropa împreună cu cel mort tot ceea ce i-a fost drag în viață.

[6] *Arrius Antoninus*, bunicul împăratului Antoninus Pius. Plinius vorbește des de el; a scris poeme în limba greacă.

[7] Homer, *Il.*, I, 240.

https://biblioteca-digitala.ro

[8] *Callimachos*, poet elegiac grec din Cyrene, reprezentant de seamă al poeziei alexandrine, care se caracteriza printr-un adevărat cult al formei.

[9] *Herodes (Herodas)*, poet grec, contemporan cu Cicero.

[10] Este vorba nu de tribunatul militar ecvestru, pe care Plinius îl mai cere pentru alţi prieteni ai săi, ci de acel tribunat care constituia prima treaptă în *cursus honorum*.

[11] *Inventio* (lat.) este darul de a răspunde prompt, sau a găsi subiect potrivit atunci cînd e nevoie.

[12] Parodierea definiţiei oratorului adoptată de stoici şi atribuită şi de Quintilian lui Cato: *vir bonus, dicendi peritus* — iar aici — *vir malus, dicendi imperitus*.

[13] *Augur:* preot care prezicea viitorul, după cîntecul şi zborul păsărilor, fiind considerat ca interpret care transmitea oamenilor voinţa zeilor. Practic, puterea augurilor care, de fapt, hotărau ţinerea adunărilor, era foarte mare.

[14] Colegiul augurilor recurgea uneori la cooptarea de noi membri, pentru completarea numărului lor. Începînd cu Augustus, augurii erau numiţi de împăraţi, rareori erau cooptaţi.

[15] Cicero.

[16] *Iulius Bassus*, cvestor, şi mai tîrziu proconsul în Bithynia, este acuzat de corupţie, de această provincie, şi judecat — în 103—104. Deşi nu a fost condamnat, hotărîrile lui administrative au fost abolite.

[17] Delatorii erau stimulaţi prin primele care le reveneau din averile confiscate ale condamnaţilor (a 4-a parte).

[18] Obiceiul era ca senatul să ridice şedinţa la lăsarea nopţii — aşa cum spune şi Plinius puţin mai înainte. În mod excepţional şedinţa se prelungea după aprinderea luminii.

[19] Dreptul senatorial prevedea şi cazul în care un senator se ralia la părerea celui care opinase înaintea lui, adăugîndu-i o completare.

[20] *Pallium* (lat.): haină grecească; un profesor de retorică greacă îmbrăca la cursuri *pallium*, iar un profesor de retorică latină, *toga*.

[21] *Apa şi focul* — formulă care îi indica pe cei surghiuniţi.

[22] Legea condamna pe vestala vinovată să fie îngropată de vie, supliciu care mai era deci în vigoare şi la sfîrşitul sec. I e.n.

[23] *Regia:* palatul pontifilor, vecin cu templul Vestei care, sub republică, era o anexă a unui edificiu mai vast, cunoscut sub numele de *Atrium Vestae* = casa vestalelor.

[24] Marea vestală înălţa rugi zeilor pentru victoria armatelor romane, ar ruga ei se considera că era ascultată sau nu, după cum vestala era

https://biblioteca-digitala.ro

sau nu, castă. Afirmația vestalei Cornelia cu privire la victoriile lui Domițian poate avea un dublu sens: dovada neprihănirii vestalei sînt victoriile împăratului, sau: dacă împăratul se îndoiește de neprihănirea vestalei, pune sub semnul întrebării înseși victoriile sale. Se știa că Domițian sărbătorise triumfuri pentru victorii asupra unor popoare pe care de fapt nu le învinsese, lucru la care Plinius face aluzie mai departe.

[25] Camera subterană, unde urma să fie îngropată de vie marea vestală, se afla într-o clădire situată în *Campus sceleratus*, pe Quirinal.

[26] *Stola* (lat.): haina purtată de preotese.

[27] Pedeapsa obișnuită în asemenea cazuri: vinovatul era biciuit pînă murea.

[28] Răspunsul succint al lui Senecio îi amintește lui Plinius un model de narațiune concisă, redat de Quintilian (10, 1, 49), pentru a anunța moartea lui Patrocle.

[29] Probabil în nordul Italiei, la Altinum, unde Arrianus Maturus se retrăsese (vezi III, 2).

[30] *Toga praetexta* (lat.), vezi I, n. 31.

[31] Învățămîntul public nu era încă organizat la Comum; deci și Plinius a fost nevoit să studieze gramatica și retorica la Roma, unde învățămîntul public începuse să fie organizat.

[32] *Lusus* denumea în latină orice poezie cu un conținut serios sau nu, scrisă pe un ton de glumă; de aceea lectura lor nu era recomandabilă pentru femei și tineri. Mentalitatea, de altfel tradițională, că versurile ușoare nu vădesc neapărat un poet neserios — și Plinius citează mai departe versurile în care Catul spune același lucru — este întîlnită, dar enunțată în alt fel, și la Plutarh, Ovidiu, Apuleius.

[33] Plinius condamnă mentalitatea curentă a romanilor din vremea sa — refuzul de a avea copii. Cu toate avantajele prevăzute de *ius trium liberorum*, cu toate sancțiunile prevăzute pentru cei fără copii — *orbi*, mulți dintre romanii înstăriți nu doreau să aibă copii (vezi și I, 18).

[34] Desemnarea cvestorilor avea loc la o dată care preceda cu cîteva zile pe aceea a desemnării consulilor. Între cvestor și consul se stabileau legături ca de la tată la fiu, așa cum afirmă și Plinus mai sus. Dar prevestirea făcută de Plinius lui Fundanus nu s-a adeverit: acesta nu a ajuns consul în anul următor, ci după vreo trei ani.

[35] *Corellius Rufus*, vezi I, 12; Plinius face elogiul acestuia.

[36] *Cornutus Tertullus*, vezi II, n. 35.

[37] *Calpurnia Hispulla*, vezi Prefața.

https://biblioteca-digitala.ro

[38] Este vorba de Calpurnia, soția lui Plinius (vezi Prefața).

[39] Am mai subliniat această predilecție a lui Plinius pentru lucrări întinse (I, 20; III, 5).

[40] *Surorile Helvidia*: fiicele lui Helvidius și ale Anteei. Helvidius este condamnat la moarte în urma unei acuzații adusă de Publicius Certus; Plinius rostește în senat un discurs, pentru a răzbuna omorîrea nedreaptă a lui Helvidius (IX, 13).

[41] Concursuri imitate după greci: *agona*; romanii tradiționaliști nu le admiteau, din cauza costumelor sumare folosite în cursul exercițiilor de gimnastică, pe care de altfel romanii le considerau inutile pentru educația militară, obiectul central al exercițiilor lor.

[42] *Duumvir* (lat.): magistrat suprem în multe orașe din provincii.

[43] *Iunius Mauricus*, vezi I, n. 17.

[44] Mauricus a avut curajul să atace un concurs instituit de Domițian, după exemplul grecilor, în cinstea lui Iupiter Capitolinus.

[45] *Fabricius Veiento*, consul în timpul lui Domițian, și delator.

[46] *Catullus Messalinus*, consul în 73 împreună cu Domițian; delator cunoscut, ca și Veiento, în timpul domniei lui Domițian.

[47] Dorință des exprimată de Plinius în scrisori (III, 5; IV, 24; IX, 36 și 40).

[48] Prietenia unui împărat impunea, printre alte obligații, și pe aceea de a nu-l părăsi niciodată și de a-l însoți și în călătorii, ceea ce făcea aproape imposibilă exercitarea unor funcții.

[49] Vezi și III, 2.

[50] Vezi III, n. 68.

[51] Respectul de sine și față de altul era una dintre virtuțiile stoice.

[52] Este vorba de împăratul Traian. Concepția despre un conducător ideal, care veghează și muncește pentru a asigura liniștea și fericirea poporului era curentă în acea vreme; în felul acesta trebuie citit *Panegiricul*.

[53] Exemplarele vîndute în librării erau adesea pline de greșeli.

[54] Pentru călătorii, se întocmeau exemplare speciale scrise recto și verso, spre a ocupa mai puțin loc.

[55] Poezia este un exemplu de ceea ce se numea *poematia* — scrisă de amatori: „tema" e inexistentă; forma — expresii banale împrumutate din filozofia morală, critica literară sau poeziile ușoare.

[56] Vezi I, n. 15.

[57] Era un obicei al romanilor să-și împodobească biblioteca cu imaginile scriitorilor de renume, fie că erau portrete, fie că erau busturi, din marmură sau metal.

https://biblioteca-digitala.ro

[58] *in dextram aurem ... dormias*, spune Plinius: să te culci pe urechea dreaptă; proverbul spunea *in utramvis aurem dormire* — să te culci pe amîndouă urechile.

[59] *Licinius Nepos*, pretor în 105; stabileşte obligativitatea judecătorilor de a fi prezenţi în instanţă, şi pentru avocaţi — interdicţia de a primi indiferent ce, drept plată, din partea celor pe care îi apărau (vezi şi V, 9).

[60] *Licinius Sura*, comandant de armată în războiul cu dacii, duce tratativele de pace cu Decebal, în numele lui Traian. Consul pentru a doua oară în 102, pentru a treia oară în 107; decorat cu ornamentele triumfale. Prieten apropiat al lui Traian; protector al poetului Martial. La moarte i se fac funeraliile naţionale şi i se ridică o statuie la Roma, din iniţiativa lui Traian.

[61] Peşterile, naturale sau săpate de mîna omului, serveau adesea drept sufragerii, mai ales cînd în peşteră exista şi un izvor.

[62] Interesul deosebit pentru *miracula* era ceva răspîndit în vremea aceea; Plinius atrage atenţia asupra acestor fenomene ale naturii ori de cîte ori le observă (vezi şi VIII, 20).

[63] Izvorul descris de Plinius există şi astăzi în apropierea lacului Como şi se numeşte „Izvorul lui Plinius". Despre el vorbeşte şi Plinius cel Bătrîn (*H.N.*, 2, 103).

CARTEA V

[1] *Praeiudicium* (lat.): procedură premergătoare judecării; judecată în primă instanţă.

[2] *Orbus* — cel care nu avea copii nu avea dreptul să moştenească.

[3] Conform legii, moştenitorul avea dreptul la cel puţin a patra parte din moştenire, restul putînd fi împărţit în mai multe legate făcute altora.

[4] *Usucapio* (lat.): prescriere, principiu juridic după care, în anumite condiţii, posesiunea echivalează cu un titlu: este situaţia rezultată dintr-o stare de fapt.

[5] Homer, *Il.*, VI, 230, povesteşte că Diomede ar fi schimbat cu Glaucos arme de bronz contra arme de aur.

[6] Vezi I, n. 83.

[7] *audio comoedias* — şi nu *specto* — cum spune despre mimi, fiindcă în timpul imperiului comediile nu mai erau reprezentate la teatru, ci erau citite în public (vezi şi VI, 21).

https://biblioteca-digitala.ro

[8] Versuri *sotadice:* metru inventat de poetul alexandrin Sotades din Creta; folosite în poezii satirice şi în cele cu conţinut licenţios, de aceea Quintilian interzice tinerilor lectura acestor versuri.

[9] Idee exprimată şi în scris. IV, 14 şi sprijinită prin referirea la Catul, care spune că poezia uşoară constituie o destindere pentru un scriitor, fără ca ea să condiţioneze şi conduita autorului ei.

[10] Plinius îşi exprimă deseori îndoiala în privinţa talentului lui poetic şi, implicit, necesitatea de a apela la ajutorul critic al prietenilor; de aici nevoia imperioasă de a face lecturi în public. Dar nu pomeneşte niciodată că ar fi citit în public ceva din scrisorile lui.

[11] Nu se putea înfiinţa o piaţă pe un teren proprietate particulară, decît cu aprobarea senatului sau a consulilor.

[12] Acuzaţie gravă, de care probabil nici acuzatorii nu şi-au dat seama, de vreme ce n-au mai persistat în susţinerea ei (vezi V, 13).

[13] Metaforă folosită cînd se vorbea de dărîmarea caselor — în urma cutremurelor.

[14] Elogiile — Plinius vorbeşte adesea — erau fie funebre, fie scrise în memoria celor căzuţi victime ale persecuţiilor, fie pentru a se aduce laudă unui împărat.

[15] *Scrinium* (lat.): în el se păstrau scrisori, manuscrise.

[16] Poziţia geografică a acestei proprietăţi nu ne este aşa de bine cunoscută; unii cercetători cred că era situată în valea superioară a Tibrului, alţii, în una din văile afluenţilor Tibrului.

[17] În întreaga Italie pămîntul trebuia arat de mai multe ori înaintea însămînţărilor.

[18] Despre gustul romanilor pentru grădini îngrijite şi arbuşti menţinuţi pitici prin intervenţia măiestriei omului — vezi şi II, 17.

[19] Motivele decorative erau pe gustul romanilor în acea vreme.

[20] Nenumărate mărturii scrise atestă prezenţa acestor fîntîni arteziene, ca şi a apei curente în locuinţele romane. În afară de utilitatea lor, ele erau şi una din plăcerile pe care romanii le căutau şi în mijlocul naturii.

[21] Este *tepidarium*.

[22] *Stibadium* (lat.) era patul semicircular din jurul mesei, care spre sfîrşitul republicii înlocuieşte patul triplu — *triclinium* — de la care îşi trage numele şi sufrageria. Acest pat de marmură nu avea desigur perne decît atunci cînd era folosit pentru servirea mesei.

[23] *Karystos*, localitate pe ţărmul sudic al insulei Eubeea, vestită pentru marmura sa.

[24] Gustările constau din ouă, legume, ciuperci, scoici, măsline, peşte.

https://biblioteca-digitala.ro

[25] Întocmai ca în vila sa de la Laurentum (II, 17).

[26] Tot dorința de liniște și pace, atît de des exprimată de Plinius.

[27] *Fistulae* (lat.): țevi de plumb.

[28] Confortul, apa curentă, căldura — camere bătute de soare ziua, camere de lucru sau de odihnă în care să nu răzbată nici un zgomot din afară — acestea erau caracteristici esențiale, care se desprind și din descrierea vilei de la Laurentum (II, 17), ca și predilecția pentru o viață tihnită, dar nu lipsită de preocupări intelectuale, privelişti încîntătoare, atît ca natură sălbatică (păduri, munți), cît și grădini aranjate cu artă de mîna meșteră a omului.

[29] *Aratus*, astronom și poet grec din Sole (Cilicia).

[30] Nu trebuie să înțelegem de aici că Plinius avea vile și la Tibur, Tusculum sau Praeneste, dar că preferă acestor localități, foarte căutate, altele mai liniștite.

[31] *Necessitas togae* (lat.) — la țară romanii nu purtau toga (vezi și VI, n. 39).

[32] *Praecipere aliquid* (lat.): a primi sau a avea ceva prin preciput (*praeceptio* sau *praecipuum* = avantajul de a intra în posesia unei părți din succesiune înainte de partaj). După vechiul drept roman, orașele nu puteau primi moșteniri; printr-un decret al senatului, Nerva a suspendat pentru un timp această prevedere. Plinius atrage atenția nu asupra dificultății că orașul nu ar putea să primească moștenirea, ci asupra faptului că ar urma să o primească prin preciput.

[33] Plinius donase orașului natal biblioteca sa, îi asigurase cheltuielile de întreținere și întemeiase o fundație alimentară.

[34] Cei patru sute de mii de sesterți reprezintă partea care îi revine lui Plinius din moștenirea lăsată de Saturninus, dacă legatul făcut orașului Comum nu era acceptat.

[35] Lucrările lui Plinius cel Bătrîn — vezi III, 5.

[36] Formulă împrumutată din limbajul avocaților.

[37] O istorie care ar fi ajuns pînă la perioada contemporană ar fi fost plină de riscuri: mulți dintre cei persecutați sau dintre persecutori mai erau în viață.

[38] *Bazilica Iulia* — sediul tribunalului centumvirilor.

[39] *Decemviri* (lat.): convocau tribunalul centumvirilor și prezidau fiecare din cele patru secții, cînd judecau separat.

[40] *Ad exhibendum formulam* (lat.): expresie juridică: incriminatul era obligat să dea la iveală în fața instanței un obiect deținut pe nedrept.

[41] *Scazoni* (lat.): versuri iambice folosite în satire și poezii cu conținut licențios.

https://biblioteca-digitala.ro

[42] Prefața ajuta pe cititor să cunoască dinainte subiectul unei lucrări, așa cum servea unei comedii prologul. Operele istorice începeau printr-un rezumat care facilita înțelegerea evenimentelor expuse.

[43] Vezi V, 4.

[44] Acest apel permanent la ajutorul împăratului vădește imposibilitatea aristocrației senatoriale de a se lipsi de împărat în acea vreme.

[45] În *Acta publica* erau notate zilnic evenimentele importante. Erau expediate și în provincii.

[46] *Cornutus Tertullus*, vezi II, n. 35.

[47] *Via Aemilia* ducea spre nordul Italiei, către Mediolanum (Milano) și Comum.

[48] Persecuțiile din timpul lui Nero și Domițian.

[49] Înainte de a fi pus pe rug, corpul era uns cu uleiuri și parfumuri, iar peste rug se arunca tămîie.

[50] Vezi I, n. 15.

[51] Poem didactic, din acelea care erau foarte apreciate în antichitate — ca al lui Lucretius, Aratus ș.a. Nu s-a păstrat nimic din acest poem.

[52] Sărutul, în semn de salutare, era un obicei imitat după suveranii orientali, și foarte răspîndit la romani în acea vreme.

[53] Nu se știe despre cine e vorba; unii cercetători s-au gîndit la Sulla, alții la Nerva.

[54] Plinius vorbește despre Zosima ca despre un sclav. Liberții rămîneau în adevăr legați de fostul lor stăpîn, în virtutea acelui *ius patronatus*: rămîneau în familia lui, continuînd să exercite aceleași funcții, ca și înainte de eliberare.

[55] Bitinienii au obținut dreptul de a-i obliga pe martorii acuzării să compară, învinuitul însă nu avea același drept pentru martorii apărării; după judecarea procesului, Varenus obține și el acest drept.

[56] Plinius condamnă din nou stilul încărcat al oratorilor asianici.

[57] *Elocvența* — și *locvacitatea* = opoziție între *eloquentia* și *loquentia*.

CARTEA VI

[1] Vezi I, n. 41.

[2] Nu se poate preciza dacă aceste practici ale lui Regulus erau doar superstiții, sau o grijă deosebită pentru ținuta unui avocat. Iuvenal (VII, 129—149) arată ce efect avea asupra împricinaților ținuta

https://biblioteca-digitala.ro

îngrijită a avocatului, chiar dacă era, așa cum ne-o redă Plinius, ridicolă.

[3] Vezi Prefața.

[4] *Campania*, provincie în sudul Italiei, atrăgea, prin clima sa blîndă, o mulțime de vizitatori; de aici — grija lui Plinius, ca afluența din stațiune să nu o obosească pe soția sa.

[5] *Par* (lat.): cu soț — era cuvîntul tehnic pentru a desemna pe gladiatorii aleși să formeze o pereche de adversari, care luptau întotdeauna între ei.

[6] Care acorda și lui Varenus dreptul de a-i constrînge pe martori să compară.

[7] Traian purta atunci al doilea război cu dacii.

[8] *Acilius Rufus* propusese să se respingă cererea lui Varenus.

[9] *Praelusio atque praecursio* (lat.) — metaforă desemnînd exercițiii premergătoare unei lupte (antrenament).

[10] Sensul frazei nu e prea clar.

[11] *Iavolenus Priscus* — jurisconsult.

[12] Plinius folosește un joc de cuvinte: *sanus* e întrebuințat cu ambele lui sensuri: sănătate, atît fizică cît și mintală.

[13] *Misenum*: promontoriu și oraș lîngă Napoli, unul din cele trei porturi unde staționa flota romană. Plinius cel Bătrîn era prefectul flotei pretoriene la Misenum.

[14] Erupția Vezuviului de la 24 aug. anul 79 e.n. a acoperit cu lavă și cenușă orașele Pompei, Herculanum și Stabiae și a distrus țărmul a cărui frumusețe o lăuda Vergiliu cu aproape 100 de ani înainte.

[15] Navă ușoară de formă alungită, de care se serveau pirații din Liburnia.

[16] *Cvadriremă* (lat.): corabie cu 4 rînduri de vîsle — 250 în total.

[17] Proverb: *fortes fortuna iuvat.*

[18] Pentru a ajunge la Stabiae, corabia din Misenum trebuia să traverseze *sinus Cumanus* — căci Misenum era la nord-est de acest golf iar Stabiae, la sud est.

[19] Fără să întrerupă lectura prin aplauze, sau semne de aprobare.

[20] Obiceiul era ca publicul să se ridice în picioare cînd aplauda

[21] Nu e exagerată afirmația lui Plinius despre durata unei lecturi în public.

[22] Candidații depuneau bani unui *sequester* (intermediar) care le garanta reușita în alegeri. Banii erau împărțiți alegătorilor, după ce candidatul era ales.

https://biblioteca-digitala.ro

[23] Această măsură stabilită de Traian avea ca scop și acela invocat aici de Plinius, dar și unul de ordin economic, căci pămînturile din Italia erau supuse unor impozite diferențiate.

[24] Versuri din Vergiliu, *En.* II, 12—13.

[25] În antichitate exista credința că lumea va pieri într-un dezastru, cînd soarele va înceta să mai lumineze.

[26] *Mimiambi*: comedii satirice scrise în versuri iambice, interpretate de mimi, și care au înlocuit în teatru comedia propriu zisă.

[27] Se întîmpla, rareori, ca un magistrat să fie acuzat de un subaltern.

[28] Aceste registre de socoteli puteau servi lui Bruttianus pentru a-și dovedi buna-credință în fața justiției. Atticinus tăiase din el foi, pe care probabil le mistificase, pentru a-și sprijini cu ele acuzațiile mincinoase.

[29] Traian, care revenise de curînd din Dacia.

[30] Aluzie la abuzurile care se făceau în încasarea onorariilor.

[31] Vezi III, n. 54.

[32] Răpirile, jafurile și omorurile săvîrșite „la drumul mare" erau frecvente în antichitate.

[33] Nu e vorba aici de mulțumirile aduse împăratului pentru acordarea consulatului. Se crease un obicei, pentru a-l linguși pe împărat, să i se înalțe statui, arcuri de triumf, monumente comemorative. Consulul desemnat se simțea obligat să se conformeze acestui obicei în chiar ziua cînd noua sa calitate îl făcea cunoscut.

[34] Războaiele cu Dacii.

[35] Vezi III, n. 56.

[36] *Isocrate*, celebru orator atenian (sec. IV î.e.n.).

[37] La Roma.

[38] La Comum, unde era Fabatus.

[39] Aluzie la faptul că la țară nu se purta toga (vezi și V. n. 31).

[40] Legatul consular era guvernatorul provinciei.

[41] După lege, soțul nu avea voie să arate indulgență față de soția adulteră.

[42] Pedeapsa prevăzută de legea Iulia pentru soția adulteră era pierderea unei jumătăți din dotă, a unei treimi din celelalte bunuri, exilul pe o insulă și obligația de a purta *toga* curtezanelor, nu *stola* matroanelor.

[43] Procesele de adulter ajungeau rareori să fie judecate de tribunalul prezidat de împărat. Aici, Traian pune să se adauge în sentință numele centurionului condamnat, pentru a sublinia că el a prezidat tribunalul ca șef suprem militar al celui judecat, și nu ca șef al statului.

https://biblioteca-digitala.ro

[44] *Polyclitus* — libert al lui Nero.

[45] Acest *Portus Traiani*, lîngă care se mai văd şi astăzi ruinele romane din apropiere de Civitá Vecchia, a mai fost descris şi de poetul Rutilius Namatianus (sec. IV — V e.n.), care l-a văzut terminat şi folosind scopului pentru care a fost construit.

[46] Nu poate fi vorba de retorul cu acelaşi nume.

[47] Vers din *Eneida*, VIII, 439: Vulcan porunceşte ciclopilor să lase deoparte orice lucru început, pentru a lucra cu toţii la armele destinate lui Eneas.

[48] Bănci rezervate părţilor în cauză, avocaţilor şi martorilor lor.

[49] *Corona* (lat.) — este vorba de mulţimea de curioşi adunaţi la proces.

[50] Fiecare secţie judeca, probabil, alt punct al procesului.

[51] *Attius Suburanus* — rolul său în acest proces nu este deloc clar.

[52] Într-un proces de moştenire erau necesare o mulţime de socoteli; or, cum sistemul de calcul al romanilor era foarte complicat, ei se serveau de degetele celor două mîini (vezi şi II, n. 73) ca de adevărate maşini de calculat. Quintilian însă recomandă oratorilor să nu facă decît gesturile indicate pentru un orator; în cazuri ca acela de faţă era nevoie de tăbliţe şi pietre pentru calcul.

[53] *Privatum iudicium* (lat.): înainte de instituirea tribunalului centumvirilor, judecătorul unic era acela pe care pretorul — magistrat cu funcţie de judecător — îl desemna pentru a da o hotărîre într-un proces care era de competenţa lui.

CARTEA VII

[1] Încă un prilej pentru Plinius de a oferi unui prieten bolnav un exemplu de comportare, propriul exemplu de data aceasta, şi cu atît mai valoros, cu cît este izvorît din înţelepciunea unui om cinstit, care nu are veleităţi de erou.

[2] Sclavii se pregăteau să-l transporte pe Plinius în sala de baie, aşa cum se proceda de obicei cu un om sănătos.

[3] *Calcei* (lat.): încălţăminte de ceremonie a senatorilor.

[4] Toga se purta foarte rar în provincie.

[5] *Asinius Gallus*, fiul lui Asinius Pollio (vezi I, n. 74).

[6] Aprecierile lui Asinius Gallus se referă numai la poeziile lui Cicero.

https://biblioteca-digitala.ro

[7] Această poezie nu adaugă nimic la faima lui Plinius, dimpotrivă, surprinde prin tonul frivol: o încercare de a fi „la modă" — cum spune şi el — şi care este atît de departe de proza lui, serioasă şi plină de farmec.

[8] Procesul lui *Varenus Rufus*, vezi V, 20.

[9] *Passienus Crispus*, soţul Agrippinei, mama lui Nero; orator de renume. Foarte bogat, îi lasă Agrippinei toată averea şi moare în închisoare, întemniţat de ea. I se fac funeralii naţionale.

[10] Scrisoarea aceasta este un model de felul cum concepea Plinius instruirea oratorilor, principii pe care el le recomandă în repetate rînduri în scrisorile sale.

[11] Versuri banale, elegante, fără vreo altă valoare decît aceea pe care le-o atribuie Plinius: un exerciţiu şi o recreere.

[12] *Multum.., non multa* — în text.

[13] Fabatus, locuind la Comum, se ocupa de interesele lui Plinius din oraşul natal.

[14] Vezi Prefaţa.

[15] Εὐζηλοι erau partizanii unui stil sobru.

[16] Trebuie să vedem în tonul de la începutul acestei scrisori o ironie amicală. Plinius lasă să se înţeleagă că va fi de acord cu îndreptările pe care Minicius le va aduce lucrării.

[17] *Tenuitas* (lat.): era cuvîntul care desemna stilul simplu, sobru.

[18] Fiind vorba de o moştenire indirectă (vezi VII, 11), fiscul percepea un impozit de 5% — *vicensimus* — la valoarea reală a moştenirii.

[19] Vezi Prefaţa.

[20] *Ticinum*: oraş în Galia Cisalpină (azi Pavia).

[21] Cea mai simplă formă de eliberare a sclavilor — *manumissio* — era aceea *inter amicos*, dar această emancipare trebuie confirmată *per vindictam* — prin atingerea cu vergeaua — în prezenţa unui înalt magistrat, un pretor spre exemplu, şi a unui martor.

[22] Referitor la donaţiile pentru întreţinerea copiilor — *alimenta* — vezi şi I, n. 29. Împăraţii încurajau aceste opere de binefacere împrumutînd cultivatorilor sume de bani cu dobîndă mică şi asigurîndu-şi aceste dobînzi prin ipotecarea bunurilor acestora. Dobînda anuală era vărsată municipalităţii în folosul fundaţiei. Sistemul lui Plinius se bazează pe acelaşi principiu.

[23] *Mancipatio* (lat.): vînzare a proprietăţii.

[24] *Helvidius Priscus*, cvestor în Ahaia; ginerele lui Thrasea (III, n. 56) prin căsătoria cu fiica acestuia, Fannia (III, n. 53); tatăl lui Helvidius (IV, n. 40). Exilat în 66 (VII, 19), este rechemat de Galba. Ca

https://biblioteca-digitala.ro

pretor, el prezidează, în 70, inaugurarea Capitoliului, după reconstrucție. Este exilat și ucis — probabil în 75 — împotriva voinței împăratului.

[25] Pentru serviciile aduse de Plinius familiei lui Helvidius — vezi IX, 13.

[26] Plinius avea ca model, probabil, discursurile lui Tacitus. De altfel el afirmă în repetate rînduri că, în pregătirea sa, un orator e dator să-și aleagă un model.

[27] *Ummidia Quadratilla* este tipul femeii emancipate, la care mai persistă încă ceva din respectul convenienţelor tradiționale ale unei matroane. Plinius o zugrăvește fără idei preconcepute și mai veridic decît alți scriitori contemporani, la care întîlnim astfel de figuri de femei romane. *Ummidius Quadratus*, nepotul ei, este și el originar din Casinum, unde bunica sa înalță un templu și un amfiteatru. Plinius laudă talentul oratoric al tînărului (vezi VI, 11); era căsătorit cu sora lui Marcus Aurelius, împăratul filozof.

[28] *Calculus* (lat.) — piesă de joc, în felul celor de dame sau șah.

[29] Era „la modă" să ai mimi printre sclavi sau liberți; Ummidia Quadratilla, femeie mondenă, cum o prezintă Plinius, își permitea față de aceștia familiarități care depășeau adesea limitele convenienţelor.

[30] Considerația Ummidiei Quadratilla pentru nepotul ei nu era izvorîtă numai din afecțiune și respect pentru tînărul excepțional — cum îl prezintă Plinius — ci și din grija părintească pentru educația tînărului.

[31] *Sacerdotales ludi* — probabil acele *pontificales ludi*: jocuri publice oferite de pontifi.

[32] *Cassius Longinus*, jurisconsult celebru, întemeietorul școli care-i poartă numele.

[33] *Paganus* (lat.): de la țară, civil; la Roma civilii erau desemnați prin cuvîntul *togati*; în provincie, prin *pagani*.

[34] *Athenodor* din Tars (sec. I, î.e.n.), filozof stoic, dascăl al lui Augustus.

[35] *Mettius Carus*, vezi I, n. 11.

[36] Acuzații erau aproape obligați, și avocații îi sfătuiau chiar, să nu aibă o ținută îngrijită cînd se prezentau în fața judecății — aceasta pentru a-și atrage indulgența judecătorilor. Lăsînd la o parte naivitatea acestor „semne" care se arată în vis, trebuie să înțelegem, din aluzia lui Plinius la părul — lung sau scurt — al sclavului său, pericolul căruia era expus el însuși, cît ar mai fi trăit Domițian, din cauza denunțului lui Mettius Carus (vezi și I, n. 11).

[37] *Via Tiburtina* lega Roma de Tibur.

https://biblioteca-digitala.ro

[38] Este vorba de *M. Antonius Antoniae Augustae l. Pallas* — libertul Antoniei, mama împăratului Claudius — și *procurator a rationibus* (funcționar imperial care răspundea de finanțele statului). Pallas se pretindea descendent al regilor Arcadiei (Tac., *An.*, XII, 53), al acelui Evandru care, stabilit în Italia, îl găzduiește pe Eneas la sosirea eroului în Italia, și al cărui fiu Pallas moare luptînd alături de Eneas (Verg., *En.*, VIII, 51 ș.urm.).

Împăratul Claudius a încredințat multe din treburile administrative ale statului liberților săi. Printre aceștia, Pallas a condus aproape 14 ani finanțele statului, răstimp în care a acumulat o avere de trei sute de milioane de sesterți (Tac., *An.*, XII, 53). Aceasta este, poate, explicația refuzului recompensei materiale și a acceptării doar a onorurilor, de care, altfel, un libert nu se putea bucura (vezi și VIII, n. 10).

Ceea ce surprinde însă, în contextul corespondenței lui Plinius, este atitudinea sa — invectivele împotriva lui Pallas, invective pe care nu le-am mai auzit din gura lui Plinius, ca să zic așa, decît la adresa lui Regulus, care era un îmbogățit de pe urma delațiunilor, al captărilor de testamente, al donațiilor forțate (II, 20).

[39] Despre dificultățile de arendare a moșiilor — vezi și III, 19.

[40] Vezi IX, 13.

[41] Guvernatorul unei provincii.

[42] Aluzie la surprizele și manifestarea nemulțumirilor provocate uneori la deschiderea testamentelor.

[43] Vezi VII, 16.

[44] Sclavul eliberat se bucura de drepturile de cetățenie.

[45] Vezi III, 4.

[46] Condamnarea atrăgea confiscarea averii.

[47] Se temea de intervenția lui Domițian, protectorul lui Baebius Massa, și de o vînzare deghizată, care ar fi frustrat vistieria statului.

[48] *Impietas* (lat.): o acuzație prin care senatul și aristocrația au fost decimate în timpul persecuțiilor lui Domițian.

[49] Nerva nu era încă împărat.

[50] Și Cicero l-a rugat pe bunul prieten L. Lucceius să scrie istoria consulatului său (*Fam.*, 5, 12).

CARTEA VIII

[1] Destinatarul acestei scrisori este Caninius Rufus, pe care Plinius îl îndeamnă (I, 3 și III, 7) să scrie și să lase în urma lui opere care să fie mărturie că a trăit; nu se știe dacă Rufus Caninius a scris poemul despre războaiele cu dacii, căci nu s-a păstrat.

https://biblioteca-digitala.ro

[2] Podul peste Dunăre, construit la Drobeta, de Apollodor din Damasc, la începutul celui de al doilea război cu Dacii. Celelalte amănunte, la care face aluzie Plinius, nu au putut fi identificate din punct de vedere istoric.

Vorbind despre schimbarea albiei unor fluvii, Plinius face aluzie la o povestire legendară relatată de Dio Cassius (LXVIII, 14, 4; vezi și Prefața), după care Decebal ar fi pus să fie abătute apele rîului Sargetia din apropierea capitalei sale, pentru a-și îngropa în albia lui comorile, după care rîul a fost adus din nou în albia lui.

Cele două triumfuri sînt, fără îndoială, cele două victorii ale lui Traian asupra dacilor.

[3] E vorba de *Publius Cornelius Scipio Africanus Maior*, învingătorul punilor în 202, și de *Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor* care, în al treilea război punic, a cucerit și distrus Cartagina în 146 î.e.n.

[4] *Achaius* (*Achaicus*) — cognomen dat lui L. Mummius, învingătorul Ahaiei (146 î.e.n.).

[5] *Scipio Aemilianus Numantinus*, cuceritorul Numantiei (133 î.e.n.).

[6] *Curie*: edificiul din for unde aveau loc ședințele senatului.

[7] Despre servilitatea împăraților față de liberții lor — vezi și *Panegiric*, 88.

[8] Statuia lui Caesar îmbrăcat cu platoșa — *statua loricata* — se afla în *Forum Iulium*, loc foarte frecventat în Roma.

[9] Legile, tratatele și documentele foarte importante se păstrau gravate pe table de bronz în temple și locuri publice.

[10] Unui libert nu-i erau deschise magistraturile de rang senatorial, el rămînea numai în ordinul ecvestru; în schimb, fiii liberților puteau ajunge la orice onoruri.

[11] Vezi și VII, n. 38. Plinius se revoltă de data aceasta și împotriva servilismului senatului, a slăbiciunii împăratului, a prolixității decretului senatorial; dar întreaga lui scrisoare este o lungă parafrazare a acestui decret privitor la un fapt relatat pe scurt de Tacitus (*An.*, XII, 53). Din nou ne surprinde faptul că Plinius, care a dat atîtea dovezi de generozitate și era cunoscut pentru tratamentul plin de omenie față de sclavi (vezi Prefața), în cazul de față se înverșunează împotriva lui Pallas, un fost sclav: dar a fost sclavul unui împărat care i-a facilitat îmbogățirea. Se prea poate ca Pallas, în calitatea lui de „ministru" al finanțelor, să-și fi creat antipatii, antipatii al căror ecou se face Plinius, arătîndu-și, pe un ton declamator, indignarea.

https://biblioteca-digitala.ro

[12] Izvoarele Clitumnului, afluent al Tibrului, în Umbria, era un loc de adevărat pelerinaj. Zeul fluviului — *Iuppiter Clitumnus* — era reprezentat în picioare în templul său, și nu culcat, așa cum sînt reprezentați de obicei zeii fluviilor; capelele dimprejur erau consacrate divinităților afluenților Clitumnului.

[13] *Referentes* (lat.): magistrații însărcinați să producă dovezi și documente necesare dezbaterilor.

[14] *Censentes* (lat.): senatorii care își dădeau primii votul, motivîndu-l-

[15] *Distinctio* (lat.): senatorul care era de acord numai cu una dintre două propuneri formulate împreună cerea, și obținea de la președinte, prin formula *divide*, să fie disjuncte cele două propuneri.

[16] *Exsecutio* (lat.): votul unui senator care se ralia la o propunere făcută, adăugînd încă ceva (vezi și IV, 9).

[17] *Discessio* (lat.), vezi II, n. 37.

[18] *Solemnia verba* (lat.): constau tocmai din aceste cuvinte, analizate unul cîte unul de Plinius și rostite de președintele tribunalului cînd se trecea la vot (*discessio*).

[19] Joc de cuvinte: *legere uvas* = a culege struguri — și *legere librum* = a citi o carte.

[20] *Manumittere* (lat.): a elibera din sclavie.

[21] Tibrul era renumit prin indundațiile pe care le provoca; de aceea Tiberius a creat magistratura *curator alvei Tiberis et riparum et cloacarum Urbis* (vezi Prefața).

[22] *Domitius Tullus* și Domitius Lucanus, fiii lui Sextus Curvius Marcellus, condamnat în urma acuzației aduse de Domitius Afer (vezi II, n. 50), au fost adoptați apoi de Domitius Afer, devenind astfel moștenitorii lui. Curtilius Manica, socrul lui Domitius Lucanus, o instituie moștenitoare pe nepoata sa, Domitia Lucilla, fiica lui Domitius Lucanus, cu condiția ca tatăl să o emancipeze. Toate aceste combinații — emancipări, adopțiuni, testamente — pe care le fac între ei cei doi frați, ne arată Plinius, sînt manevre, pentru ca imensa lor avere să rămînă întreagă, și ca pînă la urmă să poată dispune de ea Tullus, care i-a supraviețuit lui Lucanus.

[23] *Testamentum circumscriptum* (lat.): este un testament executat fără ca voința testatorului să fie respectată întocmai.

[24] *Testamentum nuncupatum* (lat.): exprimarea orală a voinței unui testator, după care testamentul era prezentat martorilor înainte de a fi semnat.

[25] Pe romani îi interesau foarte mult orice curiozități ale naturii (vezi și IV, 30; VIII, 8). Egiptul în special atrăgea o mulțime de vizitatori.

https://biblioteca-digitala.ro

[26] *Ameria*, oraș în Umbria.

[27] *Vadimo*, lac în Etruria.

[28] Și aici, ca și în alte scrisori, Plinius prezintă pledoaria ca pe un serviciu adus unui prieten, și nu ca o muncă rentabilă.

[29] Aceeași idee ca și la Horațiu (Ad Pisones, 438 ș.urm.): părerile prietenilor asupra unei lucrări trebuie să fie în primul rînd sincere; refuzul unui prieten de a contribui la îmbunătățirea unei lucrări prin observațiile aduse e o dovadă de lipsă de interes.

[30] Această reflecție pesimistă a lui Thrasea e de origină stoică: toți oamenii au defecte, idee întîlnită frecvent la Seneca.

[31] Plinius se oprește în momentul cînd era cît pe ce să vorbească de rău pe cineva, greșală reprobabilă pentru romani, nu numai din punct de vedere al caracterului, dar și al educației.

[32] Durerea pierderii unui prieten l-a făcut pe Plinius să-și întrerupă întreaga activitate. Era o atitudine dictată nu numai de sentimente, dar și de un oarecare ritual al doliului.

[33] Provincia Ahaia cuprindea în vremea aceea întreaga Grecie, Hellada și Peloponezul. Reședința guvernatorului era la Corint, de aceea Plinius spune „în inima adevăratei Grecii" — *vera et mera Graecia*.

CARTEA IX

[1] *Pompeius Planta*, fost prefect al Egiptului (vezi X, 7); a scris istoria războiului civil din 69, cînd Arulenus Rusticus, prietenul lui Plinius, a primit rana a cărei cicatrice este luată în derîdere de Regulus. Vibius Maximus, destinatarul acestei scrisori, a succedat, probabil, lui Pompeius Planta la prefectura Egiptului; lucrarea de care vorbește Plinius era desigur urmarea unui diferend între cei doi prefecți, sau doar a unor divergențe de ordin politic.

[2] Viața dusă de Sabinus la țară, în aer liber, este pusă în contrast cu exercițiile retorice practicate în școală — *scholasticas* —, la umbra clădirii — *umbraticas*. Era o figură de stil tradițională pentru a marca diferența între elocvența în For și declamațiile practicate ca exercițiu în școli.

[3] *Otium* (lat.), era, pentru romani, lipsa de îndatoriri obligatorii; dar în această „tihnă" ei se consacrau studiului, așa cum o spune și Plinius în repetate rînduri.

[4] Aceeași idee atît de des întîlnită în corespondența lui Plinius: posteritatea nu-l va da uitării, dacă va lăsa după el opere „nepieritoare".

https://biblioteca-digitala.ro

[5] *Circus Maximus* avea pe atunci locuri pentru 200 000 spectatori.

[6] Patronii întreprinderilor care furnizau cai și vizitii pentru curse foloseau fiecare o altă culoare purtată de vizitii, care erau de origine umilă, dar ale căror succese îi transformau în eroi ai zilei.

[7] *Cothurnus* (lat.): încălțămintea actorilor de tragedie (cu talpă înaltă).

[8] *Soccus* (lat): încălțămintea actorilor de comedie (cu talpă joasă).

[9] *Lugdunum* — capitala Galliei Lugdunensis, azi Lyon, era pe atunci un oraș vestit pentru cultivarea literelor.

[10] Era un obicei înrădăcinat al oratorilor romani să-și înceapă cariera printr-un proces de răsunet.

[11] Romanii nu ieșeau din casă în primele zile de doliu.

[12] Plinius avea în adevăr, mare încredere în Corellius Rufus (vezi și I, 12; V, 1).

[13] În loc să aștepte să-i vină rîndul la cuvînt — *loco sententiae* — Plinius cere, și obține, ca o favoare, cuvîntul, ceea ce îi este reproșat mai departe.

[14] După primele cuvinte ale lui Plinius, unii senatori, știindu-se, probabil, vulnerabili, intervin, pentru a nu mai dezgropa un trecut sîngeros, cum a fost domnia lui Domițian. Discuțiile se purtau fără respectarea ordinei obișnuite, de aceea consulul intervine, cerînd lui Plinius să vorbească numai atunci cînd îi va veni rîndul.

[15] Nu se știe despre cine e vorba: probabil cineva care intenționa să dobîndească imperiul cu sprijinul armatei din Orient.

[16] *Publicius Certus*, în 93, ca senator pretorian, îl acuză pe Helvidius și ridică mîna asupra lui. În urma acțiunii lui Plinius de reabilitare a memoriei lui Helvidius, Publicius Certus este înlocuit în prefectura vistieriei și nu mai obține consulatul.

[17] Helvidius a fost executat înainte de a-și fi putut face un testament și numi un tutore pentru fiica sa, de aceea Cornutus a fost numit tutore de către consuli.

[18] *Ca din partea censorilor*: pentru că censura nu era exercitată permanent, ci la anumite intervale.

[19] Obicei, întîlnit în armată, de manifestare a nemulțumirii și care, spre sfîrșitul republicii a pătruns și în senat.

[20] Dreptul de *intercessio* al tribunilor nu mai avea puterea de altă dată. El se exercita numai în cadrul senatului, în cazuri similare acestuia.

[21] Consulii aveau dreptul să amendeze pe senatorii care lipseau de la ședințe, dacă nu aveau o motivare prevăzută de dreptul senatorial, cum era cazul de boală.

https://biblioteca-digitala.ro

[22] Chiar dacă împăratul, nefiind consul (şi Nerva nu mai era), nu prezida senatul, el putea interveni în hotărîrile luate, în virtutea puterii tribuniciene pe viaţă. Oprind în acest stadiu procesul lui Certus, Nerva a vrut să evite eventuale represalii sîngeroase, dînd totodată satisfacţie şi celor două reclamante, Arria şi Fannia: cariera politică a lui Certus s-a încheiat aici; ceea ce spune Plinius mai departe — „S-a întîmplat, fără să fie socotită doar o întîmplare ... Certus s-a îmbolnăvit şi a murit" — lasă să se înţeleagă că ar fi vorba de o sinucidere.

[23] După proces, Plinius a revăzut şi a amplificat discursul, ca de obicei, reproducînd textual obiecţiile părţii adverse, aşa cum şi spune.

[24] Plinius a mai vorbit, cu destul dispreţ, despre distracţiile de un gust îndoielnic cu care erau înveseliţi la unele mese convivii (I, 15). De data aceasta el ne face cunoştinţă cu o lume despre care nu a prea vorbit pînă acum. *Scurra* era un „măscărici", adică acela care spune „măscări", pentru a amuza societatea, fiind plătit, uneori prin locul pe care îl avea la masă; este ceea ce erau „paraziţii" la greci; glumele lor grosolane — *scurrilitas* — erau interzise oamenilor bine crescuţi. *Cinaedus* era un fel de dansator de dansuri obscene, care au devenit cu timpul simbol de imoralitate. *Moriones* erau „piticii", sau mai degrabă „bufonii", „nebunii" — nelipsiţi de la curţile regale de mai tîrziu. Acestea erau distracţiile grosolane, cărora Plinius le opune pe acelea de care vorbeşte în scris. I, 15.

[25] Vezi VI, 10.

[26] Nu s-a păstrat nimic din operele lui Cluvius Rufus.

[27] Pentru a face faţă culesului viilor, sclavii din serviciul personal al lui Plinius dădeau o mînă de ajutor, cu excepţia acelora care îi erau necesari cînd lucra.

[28] *Veteres* (lat.), aici nu trebuie luat în sensul strict, adică al scriitorilor din epoca arhaică a literaturii latine; aşa cum spune Plinius mai departe, Passenus Paulus şi-a ales modele pe Horaţiu şi pe Propertiu, amîndoi trăind în sec. I î.e.n., unul, reprezentant de seamă al poeziei latine din perioada clasică, celălalt, din perioada augustană.

[29] Acelaşi lucru l-a mai spus Plinius despre Passenus Paulus şi în VI, 15.

[30] Orgoliu de scriitor, nu lipsit de temei, aşa cum afirmă şi Marţial, gîndind probabil tot la anecdota cu Demosthene (redată mai departe): „Dar sînt citit în tot oraşul, şi adesea se spune: acesta e" (Marţial, V, 13, 3).

[31] Aceeaşi grijă, chiar îndoială, exprimată deseori de Plinius: merită aceste opere să fie publicate?

https://biblioteca-digitala.ro

[32] Alături de scris. I, 20, cea de față este și ea foarte importantă pentru cunoașterea teoriei literare a lui Plinius care, am mai văzut, pendulează mereu între principiile recomandate de Quintilian și acelea către care îl făcea să încline temperamentul său. Ceea ce-l salvează în aceste ezitări este bunul său gust — „acul fin al balanței" — cum spune el mai departe. Quintilian prezintă mai metodic punctul de vedere retoric susținut aici de Plinius: figurile de stil îndrăznețe nu pot fi folosite în orice gen de oratorie, ci numai acolo unde își are loc stilul sublim, în acele discursuri „năvalnice ca un torent". Homer a făcut din Ulisse un model de elocință sublimă: discursurile lui sînt „fulgi de zăpadă viscoliți iarna" (I, 20), dar acest stil nu poate fi folosit în proză.

[33] *Gubernacula gemunt* (lat.): figură de stil împrumutată din arsenalul poetic.

[34] Plinius nu insistă cu exemple din Cicero, pentru că aticismul marelui orator nu era recunoscut de toți, ba unii îl acuzau chiar de asianism.

[35] Multe din citatele grecești, fiind trunchiate, nu redau tocmai acele pasaje cu care Plinius vrea să ilustreze figurile de stil îndrăznețe, stilul sublim, vehemența oratorului.

[36] Eschine îl atacă pe Demosthene, susținînd că propunerea lui Ctesifon contravine legilor: lui Demosthene nu i se poate acorda coroana propusă de Ctesifon, deoarece marele orator era în neregulă cu unele socoteli de ordin administrativ. De aceea Eschine afirmă „spusele oratorului trebuie să fie în acord cu ceea ce spune legea".

[37] Temîndu-se de efectul darului oratoric al lui Demonsthene, Eschine îi îndeamnă pe atenieni să nu-l lase pe orator să se îndepărteze de subiect.

[38] Plinius folosește în acest pasaj citate din discursurile în care Eschine îl atacă pe Demosthene.

[39] *Numen* (lat.): putere, voință divină.

[40] *Plotina*: soția lui Traian.

[41] Scrisoarea aceasta, ca și ale lui Plinius, era destinată publicării.

[42] Cea mai ridicată dobîndă îngăduită de lege. Plinius își amenință prietenul, în glumă, că, pentru întîrzierea scrisorii, îl va sancționa cu perceperea unei dobînzi, a celei mai mari dobînzi legale. Scrisorile erau trimise prin curieri — *cursores* (vezi VII, 11 și 12), care soseau uneori cu întîrziere, cînd erau împiedicați de intemperii, obstacole naturale, distanțe mari.

[43] Plinius folosește aici o metaforă foarte sugestivă: *muneris hamatis viscatisque* = (prin) daruri ca niște capcane cu momeală.

https://biblioteca-digitala.ro

[44] Şi Plinius cel Bătrîn relatează această întîmplare, cu mici variante de detaliu.

[45] Proconsulul, sau legatul proconsular (o spune şi Plinius cel Bătrîn) a ţinut să aducă cinstire unei creaturi, în care îşi închipuia că sălăsluieşte o divinitate.

[46] Se ştie că romanii se obişnuiseră să vadă la teatru un actor interpretînd cîntecul, iar altul, pantomima. Plinius avea să urmărească pe textul scris de el ceea ce altul citea cu voce tare, însoţind lectura altuia cu cuvinte rostite cu glasul scăzut şi cu schiţarea unor gesturi.

[47] Pericolul „cizelării" excesive în corectarea scrierilor îi preocupa pe mulţi scriitori; metafora folosită era „pila" sau „dalta" sculptorului (vezi şi V, 10), care, cizelînd prea mult, face să se piardă relieful şi duce la platitudine.

[48] *Notarius*, vezi III, n. 24.

[49] Plinius vorbeşte deseori despre sclavii săi instruiţi, la care ţinea foarte mult (vezi şi V, 19; VIII, 1).

[50] Era o dovadă de devotament ca prietenii să fie prezenţi la ceremonia intrării în funcţie a unui consul.

[51] Arendările se făceau pentru o perioadă de 5 ani — *lustrum*.

[52] Tot despre situaţia grea a fermierilor şi necesitatea de remediere a ei, vezi şi III, 19.

[53] După cele ce-i cere Plinius, Mustius pare să fie arhitect.

CARTEA X

Corespondenţa cu împăratul Traian

[1] Traian, adoptat de Nerva la 27 oct. 97, îi succede la cîrma statului la 27 ian. 98.

[2] *Ius trium liberorum* — vezi Prefaţa.

[3] În anul 98.

[4] Procesul lui Marius Priscus — vezi II, 11.

[5] *Iatroliptis* (lat.): medic care trata bolnavii prin masaje.

[6] *Peregrini* (lat.): erau străinii care se stabileau, definitiv sau temporar, pe teritoriul roman. Fiind excluşi de la dreptul de cetăţenie, se creează pentru ei „dreptul peregrin"; cu timpul s-au extins şi la peregrini dispoziţiile valabile iniţial numai pentru cetăţeni.

[7] Plinius, ca prefect al vistieriei militare, împărţea serviciul cu colegul său, fiecare cîte o lună, alternativ.

[8] Vezi IV, 1: „... Lîngă moşia mea este un oraş numit Tifernium Tiberinum ..." — oraş în Umbria.

https://biblioteca-digitala.ro

[9] Traian se întorcea la Roma, venind de la Dunăre — primăvara anului 99.

[10] Loc rămas vacant prin moartea lui Frontinus (vezi IV, 8).

[11] Nu se știe dacă Plinius îi adresează lui Traian această scrisoare în 102, după primul război cu dacii, cînd împăratul, triumfînd, primește titlul de *Dacicus*, sau în 106, după al doilea război, în urma căruia cea mai mare parte a statului lui Decebal este cucerită și transformată în provincie romană.

[12] Vînturile *etesiene*, care suflau între 17 august și 26 septembrie.

[13] Aniversarea lui Traian avea loc la 18 septembrie.

[14] *Mensor* (lat.): era acela care făcea măsurătorile necesare unui arhitect.

[15] Despre misiunea excepțională a lui Plinius în Bithynia — vezi Prefața.

[16] *Gavius Bassus*, vezi X, 86.

[17] *Beneficiar*: subofițer de stat major; Bithynia nu avea o legiune, Plinius nu dispunea decît de cîteva trupe auxiliare, detașate din armata de la Dunăre.

[18] *Tamiae* (lat.): ταμίαι (grec.) — intendent, administrator.

[19] În anumite zile, uleiurile necesare pentru băile publice erau oferite gratuit.

[20] *Legat* — în cazul de față — un subaltern al guvernatorului provinciei.

[21] Lucrări date, de obicei, în arendă: antreprenorii foloseau, pentru efectuarea lor, condamnați.

[22] Pe atunci Roma avea cel puțin 3.500 de *vigiles* — santinele de noapte — care trebuiau să lupte împotriva incendiilor; erau recrutați printre sclavi și liberți.

[23] Plinius își spune părerea de competent — fusese *curator alvei Tiberi et cloacarum et riparum Urbis* (vezi Prefața).

[24] *Gymnasium* (lat.): inițial, teren pentru practicarea sporturilor în aer liber; cu timpul (începînd cu sec. IV î.e.n.), gimnaziul devine un ansamblu de clădiri adaptat programelor complicate de gimnastică, după modelul grecilor, și loc unde filozofii și retorii țineau conferințe și susțineau discuții publice.

[25] *Buleutae* (lat.): senatori în municipii; nu erau aleși de censori, ci supranumerari, instituiți de Traian prin *adlectio in ordinum decurionum* (vezi I, n. 54 și n. 30).

[26] Lacul Sophon, situat la 13 km est de Nicomedia, la cîțiva km de fluviul Sangarius, care se varsă în Marea Neagră.

https://biblioteca-digitala.ro

[27] Din text nu se înțelege despre ce lucrare e vorba.

[28] Un *cot* = 0,444 m.

[29] *Calpurnius Macer* era atunci guvernator în Moesia Inferior.

[30] Bizanțul trimitea soli în Moesia Inferior pentru că, deși depindea de Bithynia, era apărat de soldații romani din Moesia și avea legături comerciale cu această provincie.

[31] *Diplomata* (lat.) erau folosite pentru călătorii oficiale, care astfel erau înlesnite pe tot parcursul drumului.

[32] *Apameea*, colonie romană în Bithynia, se conducea după o *lex coloniae*.

[33] Prin *lex dedicationis* (sau *lex templi*) pontifii fixau drepturile templului, administrația, veniturile, ceremoniile și sacrificiile.

[34] Această zi era numită *dies imperii*.

[35] *Praefectus praetorio*: comandantul cohortelor pretoriene, care staționau la Roma și alcătuiau garda personală a împăratului.

[36] Vespasian și, mai tîrziu, Hadrian au acordat asemenea scutiri pentru gramatici, oratori, medici și filozofi.

[37] *Terentius Maximus* fusese procurator al domeniilor imperiale din Bithynia.

[38] *L. Appius Maximus Norbanus* — proconsul în Bithynia sub Domițian.

[39] *Sauromates*, regele Bosforului Cimerian, deși dobîndise oarecare independență, rămăsese fidel Romei.

[40] *Andania* — fostă capitală a regilor din Messenia.

[41] Vezi X, 23 și 24.

[42] Plinius, ca *legatus consulari potestate* (vezi Prefața), stă la îndoială dacă să procedeze ca un proconsul.

[43] În baza dreptului de azil *ad statuam*.

[44] *Laberius Maximus:* unul dintre generalii lui Traian în războaiele cu dacii.

[45] *Susagus:* unul din generalii lui Decebal.

[46] Centurion superior în grad centurionilor din armatele auxiliare, și detașat dintr-o legiune de la Dunăre.

[47] *Iuliopolis:* oraș la granița cu Galatia.

[48] Printre aceste greutăți erau și taxele de vamă — *portoria* (2,50%) — care, fiind arendate publicanilor, favorizau specula.

[49] *Disciplina* (lat.) se referă atît la militari, cît și la civili.

[50] E vorba de comercianții care veneau din Orient.

[51] Legea Pompeia era o *lex provinciae*, acordată unei provincii nou dobîndite, prin care se prevedea organizarea teritoriului, a impozitelor, justiției, administrației.

https://biblioteca-digitala.ro

[52] *Dio (Dion) Cocceianus*, supranumit și *Chrysostomus* („gură de aur"), retor celebru (sec. I—II e.n.), apărător al stoicismului, născut la Prusa, de unde a venit apoi la Roma. Expulzat de Domițian odată cu ceilalți filozofi, s-a bucurat de mare favoare în timpul lui Nerva și Traian.

[53] Așezarea statuii împăratului în apropierea unor morminte era considerată o crimă de lezmajestate.

[54] Un adevăr confirmat de Plinius, *Pan.*, 42.

[55] *Intestatorum* (lat.): conform legii, aceste moșteniri reveneau fiscului.

[56] *Primipilaris* (lat.), de la *primipilus*: ofițerul inferior cel mai înalt în grad și, în general, cel mai vechi.

[57] *Sinope:* patria lui Diogene, capitala lui Mithridates, regele Pontului; după 64, Pontul și Bithynia devin provincii romane, în urma reorganizării făcute de Pompei, care fusese comandantul suprem al armatelor romane în războiul cu Mithridates.

[58] *Amisus*: veche colonie ateniană, cucerită de regii din Pont; împotrivindu-se lui Farnace, regele Pontului, ea dobîndește libertatea din partea lui Caesar, libertate recunoscută și de Augustus. Tratatul de alianță îi acordă, conform obiceiului, dreptul de a-și menține vechile legi municipale.

[59] Aceste societăți de binefacere pentru ajutor mutual erau tot un fel de eterii (grec. ἑταιρία = asociații, uneori cu scopuri secrete, chiar subversive), de aceea romanii le interziceau.

[60] *Cognitio*, spune Plinius, deci ancheta de care vorbește era prevăzută de o legislație specială referitoare la creștini; în principiu, legea trebuia reînnoită de fiecare împărat, în fapt însă, legea privitoare la creștini rămăsese tot aceea promulgată în 64, cînd creștinii au fost acuzați de incendierea Romei, și au început să fie persecutați.

[61] Răspunsul lui Traian, criticat de unii cercetători ca inconsecvent, era dictat de necesități administrative: represiunile sîngeroase ar fi înăsprit situația, și așa destul de primejdioasă pentru imperiu: numărul creștinilor sporea mereu.

[62] *Amastris:* oraș în Pont, situat pe o peninsulă îngustă.

[63] Preocupare constantă de a folosi resurse locale în provincii — dovadă a dificultăților financiare ale statului roman (vezi și X, 18, 24, 38, 43, 47).

[64] *Rescripta* (lat.): vezi Prefața.

[65] *Protopraxia* (lat.): prioritatea încasării.

https://biblioteca-digitala.ro

[60] *Iselasticum certamen:* concurs la terminarea căruia învingătorii aveau dreptul la o intrare triumfală în oraşul lor, şi la daruri în alimente şi bani.

PANEGIRICUL LUI TRAIAN

[1] Aluzie la Domiţian (cf. Suetonius, *Dom.*, 13, 2).

[2] Este vorba de Domiţian (cf. Suetonius, *Dom.*, 18, 1).

[3] Despre apariţiile pe scenă ale lui Nero, vezi Tacitus, *Ann.*, IX, 15.

[4] Acest *senatus consultum* obliga pe consuli să pronunţe, chiar în ziua intrării lor în funcţie, un discurs de mulţumire împăratului, cît mai scurt. Panegiricul este discursul de mulţumire, dar revăzut şi mult amplificat.

[5] Aluzii probabile la Antonius, Cicero, Caesar, Titus, Galba, Augustus.

[6] Traian avea atunci 47 de ani.

[7] Traian pleca în Germania ca guvernator (96—97).

[8] Mulţimea a strigat numele lui *Iuppiter Imperator*, care avea o statuie în templul de pe Capitoliu, de aici confuzia, şi semnul prevestitor.

[9] Nerva a fost împresurat de garda pretoriană, care i-a cerut să-i pedepsească pe ucigaşii lui Domiţian.

[10] Pentru asigurarea succesiunii la tron prin adopţiune.

[11] Aluzie la Tiberiu şi Nero.

[12] Laurii victoriei erau duşi în Capitoliu. Nu e vorba aici de o victorie a lui Traian, care atunci era în Germania, ci de una asupra suevilor, care făcuseră o incursiune în Pannonia.

[13] Galba (vezi Prefaţa) l-a adoptat pe Piso Licinianus, pe care şi l-a asociat la domnie; dar împăratul este ucis de pretorienii răsculaţi la instigaţia lui M. Salvius Otho, care este proclamat împărat.

[14] Vespasian a împărţit puterea numai cu Titus.

[15] Aluzie la un proverb grec care spunea „nu-ţi poţi ucide succesorul".

[16] Tatăl lui Traian a obţinut ornamentele triumfale în urma victoriei sale asupra parţilor; în 79—80 a fost proconsul în Asia; moare înainte de anul 100.

[17] Traian fusese trimis de Nerva în Germania ca *legatus pro praetore*.

[18] Nerva a murit la 27 ian. 98.

https://biblioteca-digitala.ro

[19] Legiunile romane foloseau față de adversar — aici dacii — tactica proprie acestora, de a face campanie în timp de iarnă, contrar obiceiului roman.

[20] Întreg acest pasaj este deosebit de prețios pentru informațiile privind exercițiile militare.

[21] *Fabricius:* consul roman (282 î.e.n.) vestit pentru simplitatea moravurilor, curajul și probitatea sa.

[22] *Camillus:* dictator roman (sec. IV î.e.n.); a salvat Roma după cucerirea ei de către gali și a fost supranumit al doilea întemeietor al Romei.

[23] *Corona muralis* — se acorda acelui care escaladase primul zidul unui oraș inamic; *corona civica* — aceluia care salva un cetățean în timpul războiului.

[24] Aluzie la Hercules, cu care erau adesea comparați oamenii mari, și în special împărații.

[25] Traian a fost tribun timp de 10 ani (71—81), durată neobișnuită pentru un membru al ordinului senatorial.

[26] Înainte de a se întoarce din Germania la Roma, Traian a făcut o călătorie de inspecție pe malurile Dunării (iarna 98—99); poate că atunci i-a încolțit gîndul campaniei din anul 100 împotriva Daciei.

[27] Mulți cercetători îl acuză pe Domițian că a celebrat triumfuri care nu erau decît înscenări — ceea ce nu s-a putut dovedi.

[28] Decebal.

[29] E vorba de Dunăre și afluenții săi de pe malul stîng; munții — Carpații Apuseni. Peisajul evocat aici se recunoaște în scenele de pe Columna lui Traian.

[30] Triumful care a încununat primul război cu dacii a fost celebrat la sfîrșitul anului 102 — începutul lui 103. Or, *Panegiricul* fiind terminat de redactat în 101, s-ar putea să fie aici o „profeție", datînd de la începutul războiului (primăvara lui 101).

[31] Numele căpeteniilor învinse erau scrise pe panouri, așa cum pot fi văzute pe reliefurile de pe arcul lui Titus.

[32] Pe brancarde erau purtate tablouri reprezentînd principalele scene de război. Aceste imagini au stat poate la baza unor reliefuri ca acelea de pe Columna lui Traian.

[33] Nu sînt dovezi că pe vremea lui Domițian ar fi decăzut disciplina militară restabilită de Vespasian.

[34] La întoarcerea lui Domițian din războiul cu suevii și sarmații.

[35] Sensul pasajului nu e prea clar.

[36] Documentele existente dovedesc că aici este o eroare.

https://biblioteca-digitala.ro

[37] Întoarcerea lui Traian la Roma — primăvara lui 99.

[38] Nerva.

[39] *Congiarium:* distribuire de vin, ulei sau bani, făcută poporului la date care nu erau fixe. Traian a mai adăugat 5 000 de copii la numărul celor care beneficiau de aceste distribuiri (vezi cap. 28).

[40] *Donativum:* dar în bani făcut soldaților romani de către împărați, la date care nu erau fixe.

[41] Sub Caesar s-au promulgat legi care încurajau nașterile; mai tîrziu, legile Iulia și Poppaea stabileau recompense și, respectiv, sancțiuni: celibatarii nu puteau moșteni pe cei fără copii; soții fără copii nu primeau decît jumătate din aceste moșteniri; candidații la magistraturi obțineau, cu fiecare copil, cîte un an dispensă de vîrstă.

[42] *Libertas*, aici nu în sensul libertății politice, ci în sensul că cetățenii nu mai erau expuși capriciilor unui tiran, de aici și acea *securitas* de care se bucurau.

[43] *Annona:* recoltă de grîu, provizii, alimente. Distribuirile gratuite de grîu celor nevoiași au fost organizate sistematic în timpul imperiului: aproximativ o cincime din populație profita de pe urma acestui sistem.

[44] Pompei a obținut triumful asupra Africii în 79, î.e.n., asupra Spaniei în 71 și a Asiei în 61; a înlăturat amenințarea piraților în 67, a fost însărcinat cu aprovizionarea și distribuirea de grîu pentru Roma — *annona* (vezi n. 43) în 57, și a promulgat o lege împotriva corupției electorale în 52.

[45] *Tributum* (lat.): bir, impozit direct regulat.

[46] *Indictio* (lat.): impozit în natură cerut în mod neregulat de la provincii, pentru nevoile Romei și ale armatei.

[47] *Uncus* (lat.) se numea și cangea cu care erau tîrîte corpurile celor osîndiți, pînă la treptele de pe Capitoliu — numite *Gemoniae scalae* — de unde erau azvîrlite.

[48] *Procurator* — și subordonatul său — *actor* (aici = agent) — erau funcționari imperiali însărcinați să vegheze asupra intereselor fiscului.

[49] Impozit perceput pentru eliberarea de sclavi, moșteniri și legate și care alimenta vistieria militară.

[50] *Cognatio* (lat.): legătură de rudenie, cuprinzînd pe cei supuși aceleiași *potestas* (autoritatea tatălui).

[51] Se știe numai că, pe timpul lui Marcus Aurelius, suma minimă neimpozabilă dintr-o moștenire era de 20 000 sesterți.

[52] Tribunul Voconius a supus spre votare (169 î.e.n.) o lege care limita dreptul de moștenire al fetelor, ceea ce era în detrimentul vistieriei.

https://biblioteca-digitala.ro

[53] *Praefectus morum* (sau *moribus*): magistrat roman însărcinat cu controlarea averii și, mai tîrziu, a moravurilor cetățenilor: cenzor.

[54] Aluzie la Domițian, primul împărat care și-a luat titlul de *censo-perpetuus*.

[55] Pantomima a fost introdusă la romani în anul 22 î.e.n. și a înlocuit cu încetul tragedia. Acest gen de spectacole au fost interzise rînd pe rînd de Tiberiu, Nero, Domițian, Traian — dar au reapărut mereu.

[56] Aluzie la Domițian.

[57] Expulzarea filozofilor de către Domițian.

[58] Este vorba de *Domus Flavia*, reședința imperială de pe Palatin, fortăreață pe frontispiciul căreia Nerva a pus să se scrie *Publicae Aedes*.

[59] Domițian i-a ucis pe cei doi fii ai lui Sabinus, fratele tatălui său.

[60] Domițian a fost omorît la 18 sept. 96.

[61] Se presupune că Domițian ar fi introdus în palatul său cultul zeiței Isis.

[62] Adesea se vindeau la licitație unele din bunurile împăraților, pentru nevoile fiscului.

[63] Domițian.

[64] *Circus Maximus*, care a avut mult de suferit de pe urma incendiului din 34, a fost refăcut de Traian care, pentru a-i adăuga încă 5.000 de locuri, a desființat loja lui Domițian.

[65] Aluzie la legăturile incestuoase ale lui Domițian cu nepoata sa Iulia, fiica lui Titus.

[66] Spre sfîrșitul anului 89 o statuie ecvestră a lui Domițian fusese ridicată în partea de apus a Forului.

[67] În 95 Domițian l-a condamnat la moarte pe Epaphroditus, libertul lui Nero și acela care l-a ajutat pe Nero să se sinucidă.

[68] Caligula dăduse lunii septembrie numele tatălui său Germanicus; Nero dăduse numele său lunii aprilie, numele lui Claudius, lunii mai, și numele lui Germanicus, lunii iunie; Domițian dăduse numele său lunii octombrie și pe al lui Germanicus, lunii septembrie.

[69] *A. Iunius Brutus*, care l-a alungat pe Tarquinius Superbus, ultimul rege al Romei — avea o statuie în For; *M. Furius Camillus*, care a contribuit să fie respinși celții din Latium (sec. IV î.e.n.) — avea o statuie pe Capitoliu.

[70] Traian a primit la 1 ian. 98 consulatul pentru a doua oară, și l-a exercitat comandînd armatele de la Rin și Dunăre.

[71] *Paludamentum* (lat.): manta purtată de comandantul armatelor în timp de război.

[72] Asemenea scene pot fi văzute pe Columna lui Traian.

https://biblioteca-digitala.ro

[73] *Sella curulis* (lat.): jilţ de fildeş, marmură sau metal, pe care şedeau iniţial regii şi, ulterior, înalţii magistraţi în exerciţiul funcţiunii.

[74] *Imagines* (lat): medalioane cu efigia împăratului, fixate la drapele.

[75] Moştenitorii ajunşi la domnie deveneau consuli la 1 ian. a anului următor; dar mulţi nu mai aşteptau această dată şi luau locul consulilor desemnaţi pentru anul în curs.

[76] Nero, cu ocazia răscoalei lui Vindex (vezi şi II, n. 2).

[77] Aluzie la Atilius Regulus şi Quinctius Cincinnatus.

[78] Domiţian a fost consul de 17 ori.

[79] Veşmîntul de purpură era purtat de magistraţii superiori.

[80] Domiţian lua consulatul numai pentru ca anul să-i poarte numele şi, după cîteva zile, îl trecea unui consul *suffectus* (locţiitor).

[81] De aici şi pînă la cap. 77 — Plinius face istoricul celui de al treilea consulat al lui Traian (1 ianuarie — 1 mai 100).

[82] Începînd cu Claudius, împăraţii nu mai convoacă şi nu mai prezidează senatul, decît în cazuri speciale, de pildă atunci cînd sînt consuli.

[83] Traian a fost consul în anul 100: în ianuarie-februarie împreună cu Iulius Frontinus, consul pentru a treia oară, şi în martie-aprilie — împreună cu un alt consul, care era tot pentru a treia oară.

[84] Comisie instituită de Nerva şi menţinută şi de Traian.

[85] Consulii, după ce erau desemnaţi de împărat — prin acea *commendatio*, erau „aleşi" de senat; după cîteva zile avea loc *renuntiatio* — proclamarea — în faţa comiţiilor centuriate, adică a poporului; proclamarea o făceau consulii în funcţie. Traian a asistat la această ceremonie în cîmpul lui Marte.

[86] Aluzie la Nero.

[87] După *renuntiatio* (proclamare), cei aleşi depuneau jurămîntul în faţa consulului în funcţie, care prezida comiţiile.

[88] În anul 91, în timpul lui Domiţian.

[89] În ziua intrării sale în funcţie, consulul făcea o *votorum nuncupatio* — legămînt — în Capitoliu, şi un jurămînt de respectare a legilor în faţa poporului; la sfîrşitul consulatului, el jura în faţa poporului că şi-a împlinit legămîntul.

[90] 1 ian. 100.

[91] Program a cărui reprezentare se poate vedea pe prima monedă a domniei lui Traian înfăţişîndu-l pe împărat împreună cu un senator.

[92] De pe toată întinderea imperiului se trimiteau rapoarte asupra desfăşurării acestei ceremonii.

[93] *Nobilitas* (lat.) — se pare că se referea la descendenţii familiilor senatoriale din epoca republicană şi principatul lui August.

https://biblioteca-digitala.ro

[94] E vorba de Sex. Quintilius Maximus, destinatarul scris. VIII, 24.

[95] Aclamațiile aprobau o propunere, o comunicare a împăratului și, ca în orice regim de dictatură, țineau loc de vot.

[96] *Acta publica* erau un fel de ziare, în parte oficiale, în parte personale, dar care de fapt erau la dispoziția împăratului, și care consemnau lucruri privind curtea imperială, guvernămîntul și chiar fapte diverse.

[97] E vorba de procesul lui Marius Priscus (II, 11).

[98] Traian a fost consul pentru a patra oară între 1 și 12 ianuarie 101.

[99] S-ar putea crede că senatul decreta *(iubere)* consulatele imperiale; probabil că îi cerea împăratului să primească ceea ce el își atribuia singur.

[100] Prosopopee a opiniei publice, și în special a senatului.

[101] Plinius relatează despre o asemenea anchetă la care a fost de față — la Centumcellae (VI, 3).

[102] Domițian, care avea o vilă pe malul lacului Albanus, și alta lîngă lacul Lucrinus, aproape de Baiae.

[103] Un fel discret de a spune că Plotina, soția lui Traian, folosea și ea, pe bună dreptate, litiera.

[104] De fapt Traian a primit titlul de *Pater patriae* în anul 98, deci soția și sora lui primiseră și ele titlul de *Augustae* la data cînd vorbește Plinius.

[105] Nu se poate afirma cu precizie despre care prefect al pretoriului e vorba.

[106] Metaforă militară, frecventă în vremea aceea.

[107] De la L. Calpurnius Piso, consul în 134 î.e.n., supranumit *frugi* = cumpătat, econom, cinstit, pentru că a făcut să fie votată legea împotriva delapidărilor.

[108] De la C. Laelius, consul în anul 142 î.e.n., zis *sapiens*, pentru că a abandonat proiectul unei legi agrare.

[109] De la Q. Metellus, zis *pius*, pentru că a cerut poporului să fie rechemat tatăl său, exilat în 102 î.e.n.

[110] Octavian a primit titlul de *Augustus* la 16 ianuarie 27 î.e.n.

[111] E vorba de tatăl împăratului.

[112] La moartea lui Domițian s-a găsit în arhiva lui un denunț împotriva lui Plinius (VII, 27 și I, n. 11).

[113] Și Plinius și C. Tertullus fuseseră numiți *praefecti aerarii Saturni* la începutul anului 98, cînd Nerva împărțea domnia cu Traian.

[114] Cînd Traian și-a motivat în fața senatului propunerea celor doi pe mai sus pentru consulat.

[115] Domițian a fost asasinat la 18 septembrie 96, Nerva i-a succedat în aceeași zi, Traian s-a născut la 18 septembrie.

https://biblioteca-digitala.ro

[116] Pentru aniversarea zilei de naştere a lui Traian.

[117] De remarcat, odată mai mult, grija pentru asigurarea succesiunii unui împărat, în lipsa unei reglementări constituţionale.

[118] Este vorba de procesele în care Plinius, la propunerea senatului, a pledat împotriva lui Baebius Massa, a lui Caecilius Classicus şi a lui Marius Priscus.

[119] În timpul lui Domiţian, Plinius a obţinut cvestura, tribunatul şi, desigur, *praefectura aerarii militaris*; dar, cum nu putea să-l linguşească pe împărat, nu a mai ajuns şi consul.

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

Almaş, Dumitru — *Decebal.* Bucureşti, Editura Meridiane, 1972.

Bayet, Jean — *Littérature latine.* Paris, Armand Colin, 1934, pp. 595—600.

Berthaut, H. et Georgin, Ch. — *Histoire illustré de la littérature latine.* Paris, Hatier, 1933, pp. 398—407.

Cizek, Eugen — *Istoria literaturii latine. Imperiul — partea a II-a.* Tipografia Universităţii Bucureşti, 1976, pp. 41—64

Copley, Frank O. — *Latin Literature from the Beginnings to the Close of the second Century A.D.* Michigan Press, 1969, pp. 327—334.

Durry, Marcel — *Pline le Jeune. Tome IV. Lettres — Livre X. Panégirique de Trajan.* Paris, Belles Lettres, 1964, pp. V—XV, 69—72 şi 86—90.

Guillemin, Anne-Marie — *Pline le Jeune. Lettres. Tome I.* Paris, Belles Lettres, 1927, pp. V—XXXV.

Guillemin, Anne-Marie — *Pline et la vie littéraire de son temps.* Paris, 1929.

Marchesi, Concetto — *Storia della letteratura latina.* Vol. II, Ed. 2, Milano, Giuseppe Principato, 1939—1940, pp. 266—272.

Mommsen, Th. — *Étude sur Pline le Jeune.* Trad. par C. Morel. Paris, Franck, 1873.

Paratore, Ettore — *Storia della letteratura latina.* Firenze, Sansoni, 1961, pp. 717—724.

Rostagni, Augusto — *Storia della letteratura latina.* Vol. II. Torino, Cane e Durando, 1955, pp. 563—577.

Schanz — Hosius — *Geschichte der römischen Literatur.* Vol. II, Ed. 4. München, Beck, 1935, pp. 656—673.

Schuster, M. — *C. Plinius Caecilius Secundus*, în PWRE, vol. XXI, 1951, col. 439—456.

Teuffel, W. S. — *Geschichte der römischen Literatur.* Vol. II, Ed. VI. Leipzig, Teubner, 1913, pp. 32—38.

https://biblioteca-digitala.ro

Traduceri românești

Doicescu, Cosma — *Izvorul Clitumnus* (scris. VIII, 8), în *Ausonia*, 2, 1940 — 42, pp. 34—35.

Maxim, Irina — *Lacul Vadimon* (scris. VIII, 20), în *Ausonia*, 2, 1940 — 42, p. 24.

Moșoiu, Al. — *Panegiricul Împăratului Traian*. Ploiești, 1902.

Popa-Lisseanu, Gh. — *Corespondența cu împăratul Traian*. București 1920.

Teodorescu I. — *Scrisori* (fragmente), în *Proza narativă latină*, București, Editura Univers, 1972, pp. 245—253.

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

Prefață 5
Notă asupra ediției *29*
SCRISORI:
Cartea I
1. C. Plinius către iubitul său Septicius / *32*
[**Dedicație**]
2. C. Plinius către iubitul său Arrianus / *32*
[**Trimiterea unei lucrări**]
3. C. Plinius către iubitul său Caninius Rufus / *33*
[**Vila încîntătoare a lui Rufus**]
4. C. Plinius către soacra sa, Pompeia Celerina / *34*
[**Ospitalitatea sclavilor de pe moșiile Pompeiei Celerina**]
5. C. Plinius către iubitul său Voconius Romanus *34*
[**Regulus, delatorul**]
6. C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus / *37*
[**Vînătoare norocoasă**]
7. C. Plinius către iubitul său Octavius Rufus / *38*
[**Răspuns la o cerere de a pleda împotriva locuitorilor din Baetica**]
8. C. Plinius către iubitul său Pompeius Saturninus / *39*
[**Ezitări la gîndul publicării unui discurs inaugural**]
9. C. Plinius către iubitul său Minicius Fundanus / *41*
[**Deșertăciunea vieții la Roma față de plăcerea de a studia la țară**]
10. C. Plinius către iubitul său Attius Clemens / *42*
[**Elogiul filozofului Euphrates**]
11. C. Plinius către iubitul său Fabius Iustus / *44*
[**Cere insistent să-i scrie**]
12. C. Plinius către iubitul său Calestrius Tiro / *44*
[**Moartea lui Corellius Rufus**]
13. C. Plinius către iubitul său Sosius Senecio / *46*
[**Lipsa de interes pentru lecturile în public**]
14. C. Plinius către iubitul său Iunius Mauricus / *47*
[**Alegerea unui soț pentru fiica lui Arulenus Rusticus**]
15. C. Plinius către iubitul său Septicius Clarus / *49*
[**Reproș unui invitat care a lipsit de la masă**]
16. C. Plinius către iubitul său Erucius / *49*
[**Despre scrierile lui Pompeius Saturninus**]
17. C. Plinius către iubitul său Cornelius Titianus / *51*
[**Statuia ridicată lui Silanus**]

https://biblioteca-digitala.ro

18. C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus / *51*
[**Interpretarea unui vis**]
19. C. Plinius către iubitul său Romatius Firmus / *52*
[**Dărnicia lui Plinius**]
20. C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus / *53*
[**Stilul concis şi stilul încărcat**]
21. C. Plinius către iubitul său Plinius Paternus / *57*
[**Aprecieri după cumpărarea unor sclavi**]
22. C. Plinius către iubitul său Catilius Severus / *57*
[**Boala lui Titius Aristo**]
23. C. Plinius către iubitul său Pompeius Falco / *59*
[**Incompatibilitatea între funcţia de avocat şi aceea de tribun**]
24. C. Plinius către iubitul său Baebius Hispanus / *60*
[**O vilă pentru un literat**]

Cartea II

1. C. Plinius către iubitul său Romanus / *61*
[**Elogiul lui Verginius Rufus**]
2. C. Plinius către iubitul său Paulinus / *63*
[**Reproşuri pentru că nu i-a mai scris de mult**]
3. C. Plinius către iubitul său Nepos / *63*
[**Uşurinţa de a improviza a lui Isaeus**]
4. C. Plinius către scumpa sa Calvina / *65*
[**O donaţie generoasă**]
5. C. Plinius către iubitul său Lupercus / *66*
[**Trimiterea unui discurs, cu rugămintea de a-l revizui**]
6. C. Plinius către iubitul său Avitus / *67*
[**Meschinul risipitor**]
7. C. Plinius către iubitul său Macrinus / *68*
[**Statuia ridicată lui Vestricius Spurinna**]
8. C. Plinius către iubitul său Caninius / *69*
[**Nostalgia locurilor natale**]
9. C. Plinius către iubitul său Apollinaris / *70*
[**Sprijin pentru candidatura lui Sextus Erucius**]
10. C. Plinius către iubitul său Octavius / *71*
[**Îndemn pentru lectură în public**]
11. C. Plinius către iubitul său Arrianus / *72*
[**Procesul lui Marius Priscus**]
12. C. Plinius către iubitul său Arrianus / *76*
[**Sfîrşitul procesului lui Marius Priscus**]
13. C. Plinius către iubitul său Priscus / *77*
[**Un post pentru Voconius Romanus**]
14. C. Plinius către iubitul său Maximus / *78*
[**Decadenţa elocvenţei judiciare**]
15. C. Plinius către iubitul său Valerianus / *80*
16. C. Plinius către iubitul său Annianus / *81*
[**Dificultăţi testamentare**]
17. C. Plinius către iubitul său Gallus / *81*
[**Vila din Laurentum**]

https://biblioteca-digitala.ro

18. C. Plinius către iubitul său Mauricus / *85*
[Căutarea unui profesor]
19. C. Plinius către iubitul său Cerialis / *86*
[Utilitatea lecturii în public a unei pledoarii]
20. C. Plinius către iubitul său Calvisius/ *87*
[Regulus — captator de testamente]

Cartea III

1. C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus/ *90*
[Bătrînețea unui înțelept]
2. C. Plinius către iubitul său Vibius Maximus/ *91*
[Recomandarea unui prieten]
3. C. Plinius către scumpa sa Corellia Hispulla/ *92*
[Recomandarea unui profesor bun]
4. C. Plinius către iubitul său Caecilius Macrinus/ *93*
[Angajament de a apăra interesele provinciei Baetica]
5. C. Plinius către iubitul său Baebius Macer/ *95*
[Activitatea și operele lui Plinius cel Bătrîn]
6. C. Plinius către iubitul său Annius Severus/ *97*
[Descrierea unei statuete]
7. C. Plinius către iubitul său Caninius Rufus/*M 98*
[Elogiul lui Silius Italicus]
8. C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus/ *100*
[Renunțarea la tribunat în favoarea unei rude]
9. C. Plinius către iubitul său Cornelius Minicianus/ *101*
[Procesul lui Classicus]
10. C. Plinius către iubiții săi Vesticius Spurinna și Cottia/*106*
[Anunță că scrie elogiul lui Cottius]
11. C. Plinius către iubitul său Iulius Genitor/ *107*
[Lauda filozofului Artemidor]
12. C. Plinius către iubitul său Catilius Severus/ *108*
[Răspuns la o invitație]
13. C. Plinius către iubitul său Voconius Romanus/ *109*
[Rugăminte de revizuire a unui discurs]
14. C. Plinius către iubitul său Acilius/ *109*
[Oribila moarte a lui Larcius Macedo]
15. C. Plinius către iubitul său Silius Proculus/ *110*
[Poeziile lui Proculus]
16. C. Plinius către iubitul său Nepos/ *111*
[Eroismul Arriei]
17. C. Plinius către iubitul său Iulius Servianus/ *113*
18. C. Plinius către iubitul său Vibius Severus/ *113*
[Lectura în public a Panegiricului lui Traian]
19. C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus/ *115*
[Sfat pentru cumpărarea unui teren]
20. C. Plinius către iubitul său Maesius Maximus/ *116*
[Votul secret în senat]
21. C. Plinius către iubitul său Cornelius Priscus/ *117*
[Moartea poetului Marțial]

https://biblioteca-digitala.ro

Cartea IV

1. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/ *120*
[Vizită la Comum]
2. C. Plinius către iubitul său Attius Clemens/ *120*
[Regulus la moartea fiului său]
3. C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus/ *121*
[Operele lui Arrius Antoninus]
4. C. Plinius către iubitul său Sosius Senecio/ *122*
5. C. Plinius către iubitul său Iulius Sparsus/ *123*
[Succesul unei lecturi în public]
6. C. Plinius către iubitul său Iulius Naso/ *123*
[Nesiguranța recoltelor]
7. C. Plinius către iubitul său Catius Lepidus/ *124*
[Regulus scrie elogiul funebru al fiului său]
8. C. Plinius către iubitul său Maturus Arrianus/ *125*
[Răspuns la felicitări]
9. C. Plinius către iubitul său Cornelius Ursus/ *125*
[Procesul lui Iulius Bassus]
10. C. Plinius către iubitul său Statius Sabinus/ *129*
[Interpretarea unui testament]
11. C. Plinius către iubitul său Cornelius Minicianus/ *129*
[Supliciul marei vestale Cornelia]
12. C. Plinius către iubitul său Maturus Arrianus/ *131*
[Corectitudine lăudabilă]
13. C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus/ *132*
[Necesitatea organizării învățământului la Comum]
14. C. Plinius către iubitul său Paternus/ *134*
[Endecasilabii lui Plinius]
15. C. Plinius către iubitul său Minicius Fundanus/ *135*
[Recomandarea lui Asinius Bassus]
16. C. Plinius către iubitul său Valerius Paulinus/ *137*
[Un succes oratoric]
17. C. Plinius către iubitul său Clusinius Gallus/ *138*
[Promisiune de a o apăra în fața justiției pe Corellia]
18. C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus/ *139*
[Traducerea unor epigrame]
19. C. Plinius către scumpa sa Calpurnia Hispulla/ *140*
[Lauda soției sale]
20. C. Plinius către iubitul său Novius Maximus/ *141*
21. C. Plinius către iubitul său Velius Cerialis/ *141*
[Moartea surorilor Helvidia]
22. C. Plinius către iubitul său Sempronius Rufus/ *142*
[Dovadă de curaj din partea lui Iunius Mauricus]
23. C. Plinius către iubitul său Pomponius Bassus/ *143*
[Înțelepciune]
24. C. Plinius către iubitul său Fabius Valens/ *143*
[O privire în trecut]
25. C. Plinius către iubitul său Maesius Maximus/ *144*
[Dezavantajele votului secret]

https://biblioteca-digitala.ro

26. C. Plinius către iubitul său Maecilius Nepos/ *145*
27. C. Plinius către iubitul său Pompeius Falco/ *145*
[Poemele lui Sentius Augurinus]
28. C. Plinius către iubitul său Vibius Severus/ *146*
[Cere portretele unor concetățeni de seamă]
29. C. Plinius către iubitul său Romatius Firmus/ *147*
[Severitatea lui Licinius Nepos]
30. C. Plinius către iubitul său Licinius Sura/ *147*
[O curiozitate a naturii]

Cartea V

1. C. Plinius către iubitul său Annius Severus/ *149*
[În legătură cu o dezmoștenire]
2. C. Plinius către iubitul său Calpurnius Flaccus/ *150*
3. C. Plinius către iubitul său Titius Aristo/ *151*
[Despre poezille ușoare]
4. C. Plinius către iubitul său Iulius Valerianus/ *152*
[Din nou despre severitatea pretorului Licinius Nepos]
5. C. Plinius către iubitul său Novius Maximus/ *153*
[Moartea lui Caius Fannius]
6. C. Plinius către iubitul său Domitius Apollinaris/ *154*
[Vila din Toscana]
7. C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus/ *160*
[Dificultăți create de un testament]
8. C. Plinius către iubitul său Titinius Capito/ *161*
[Intenții de a scrie o operă istorică]
9. C. Plinius către iubitul său Sempronius Rufus/ *162*
[Din nou despre severitatea pretorului Licinius Nepos]
10. C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus/ *164*
[Îndemn pentru publicarea unei opere]
11. C. Plinius către iubitul său bunic Calpurnius Fabatus/*165*
[Generozitate]
12. C. Plinius către iubitul său Terentius Scaurus/ *165*
13. C. Plinius către iubitul său Valerianus/ *166*
[Consecințele acțiunii lui Licinius Nepos împotriva lui Nominatus]
14. C. Plinius către iubitul său Pontius Allifanus/ *168*
[Elogiul lui Cornutus Tertullus]
15. C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus/ *169*
16. C. Plinius către iubitul său Aefulanus Marcellinus/ *169*
[Moartea fiicei lui Fundanus]
17. C. Plinius către iubitul său Vestricius Spurinna/ *170*
[O lectură în public a lui Calpurnius Piso]
18. C. Plinius către iubitul său Calpurnius Macer/ *171*
19. C. Plinius către iubitul său Valerius Paulinus/ *172*
[Grijă pentru sănătatea libertului Zosima]
20. C. Plinius către iubitul său Cornelius Ursus/ *173*
[Procesul lui Varenus]
21. C. Plinius către iubitul său Pompeius Saturninus/ *174*
[Veşti — bune şi rele]

https://biblioteca-digitala.ro

Cartea VI

1. C. Plinius către iubitul său Tiro/ *176*
[Dorul depărtării]
2. C. Plinius către iubitul său Arrianus/ *176*
[Amintiri despre Regulus]
3. C. Plinius către iubitul său Verus/ *178*
4. C. Plinius către scumpa sa Calpurnia/ *178*
[Dorul depărtării]
5. C. Plinius către iubitul său Ursus/ *179*
[Dispută între Celsus şi Nepos]
6. C. Plinius către iubitul său Fundanus/ *180*
[Candidatura lui Iulius Naso]
7. C. Plinius către scumpa sa Calpurnia/ *181*
[Acelaşi dor al depărtării]
8. C. Plinius către iubitul său Priscus/ *181*
[Rugăminte de a avea grijă de interesele unui prieten]
9. C. Plinius către iubitul său Tacitus/ *183*
[Din nou candidatura lui Iulius Naso]
10. C. Plinius către iubitul său Albinus/ *183*
[Mormîntul lui Verginius Rufus]
11. C. Plinius către iubitul său Maximus/ *184*
[Tineri avocaţi de talent]
12. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/ *185*
[Făgăduinţă de a acorda sprijin unui prieten]
13. C. Plinius către iubitul său Ursus/ *185*
[Epilogul procesului lui Varenus]
14. C. Plinius către iubitul său Mauricus/ *186*
15. C. Plinius către iubitul său Romanus/ *186*
[O anecdotă despre Iavolenus Priscus]
16. C. Plinius către iubitul său Tacitus/ *187*
[Moartea lui Plinius cel Bătrîn]
17. C. Plinius către iubitul său Restitutus/ *190*
[Impresii în urma unei lecturi în public]
18. C. Plinius către iubitul său Sabinus/ *191*
[Făgăduieşte sprijinul său într-un proces]
19. C. Plinius către iubitul său Nepos/ *191*
[Sfaturi pentru cumpărarea unui teren]
20. C. Plinius către iubitul său Tacitus/ *192*
[Erupţia Vezuviului]
21. C. Plinius către iubitul său Caninius/ *195*
[Lucrările lui Vergilius Romanus]
22. C. Plinius către iubitul său Tiro/ *196*
[Incorectitudinea lui Montanius Atticinus]
23. C. Plinius către iubitul său Triarius/ *197*
[Debutul lui Cremutius Ruso în avocatură]
24. C. Plinius către iubitul său Macer/ *198*
[Sinucidere]
25. C. Plinius către iubitul său Hispanus/ *198*
[Dispariţia lui Robustus]

https://biblioteca-digitala.ro

26. C. Plinius către iubitul său Servianus/ *199*
[Felicitări]
27. C. Plinius către iubitul său Severus/ *199*
[Propunere de onoruri pentru împărat]
28. C. Plinius către iubitul său Pontius/ *200*
[Mulțumiri]
29. C. Plinius către iubitul său Quadratus/ *201*
[Sfaturi pentru avocați]
30. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/ *202*
[Scrisoare de afaceri]
31. C. Plinius către iubitul său Cornelianus/ *203*
[Un proces prezidat de Traian]
32. C. Plinius către iubitul său Quintilianus/ *205*
[Un dar pentru fiica lui Quintilianus]
33. C. Plinius către iubitul său Romanus/ *205*
[Discurs pentru apărarea Atticei Viriola]
34. C. Plinius către iubitul său Maximus *207*
[Spectacole pentru Verona]

Cartea VII

1. C. Plinius către iubitul său Geminus/ *208*
[Sfaturi de comportare în timpul bolii]
2. C. Plinius către iubitul său Iustus/ *209*
3. C. Plinius către iubitul său Praesens/ *209*
[Îndemn să revină la Roma]
4. C. Plinius către iubitul său Pontius/ *210*
[Cum a ajuns Plinius să scrie endecasilabi]
5. C. Plinius către scumpa sa Calpurnia/ *211*
[Casa pare pustie cînd ea e departe]
6. C. Plinius către iubitul său Macrinus/ *212*
[Un nou incident în procesul lui Varenus]
7. C. Plinius către iubitul său Saturninus/ *213*
[Satisfacțiile prieteniei]
8. C. Plinius către iubitul său Priscus/ *214*
[Tot despre prietenie]
9. C. Plinius către iubitul său Fuscus/ *214*
[Sfaturi pentru felul de a studia]
10. C. Plinius către iubitul său Macrinus/ *216*
[Sfîrșitul procesului lui Varenus]
11. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/ *217*
[Vînzarea unui teren]
12. C. Plinius către iubitul său Minicius/ *218*
[Trimiterea unei lucrări, pentru a i se face observații critice]
13. C. Plinius către iubitul său Ferox/ *219*
14. C. Plinius către scumpa sa Corellia/ *219*
[În legătură cu vînzarea unui teren]
15. C. Plinius către iubitul său Saturninus/ *219*

https://biblioteca-digitala.ro

16. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/*220*
[Călătoria lui Calestrius Tiro]
17. C. Plinius către iubitul său Celer/*220*
[Necesitatea lecturii în public a pledoariilor]
18. C. Plinius către iubitul său Caninius/*222*
[Sfat pentru o modalitate de a asigura o donație]
19. C. Plinius către iubitul său Priscus/*223*
[Elogiul Fanniei]
20. C. Plinius către iubitul său Tacitus/*224*
[Prietenia dintre Plinius și Tacitus]
21. C. Plinius către iubitul său Cornutus/*225*
[Îi ascultă sfatul de a-și odihni ochii]
22. C. Plinius către iubitul său Falco/*226*
[Recomandație]
23. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/*226*
[Recomandări pentru a-și cruța eforturile]
24. C. Plinius către iubitul său Geminus/*227*
[Ummidia Quadratilla și nepotul ei]
25. C. Plinius către iubitul său Rufus/*228*
[Savanții necunoscuți]
26. C. Plinius către iubitul său Maximus/*229*
[Învățăminte de pe urma unei boli]
27. C. Plinius către iubitul său Sura/*230*
[Fantomele]
28. C. Plinius către iubitul său Septicius/*232*
[Cultul prieteniei]
29. C. Plinius către iubitul său Montanus/*233*
[Mormîntul lui Pallas]
30. C. Plinius către iubitul său Genitor/*233*
[Ocupații la țară]
31. C. Plinius către iubitul său Cornutus/*234*
[Laudă lui Claudius Pollio]
32. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/*235*
[Salută cu bucurie eliberarea unor sclavi]
33. C. Plinius către iubitul său Tacitus/*236*
[Un gest frumos al lui Plinius]

Cartea VIII

1. C. Plinius către iubitul său Septicius/*238*
[Îngrijorat de boala lui Encolpius]
2. C. Plinius către iubitul său Calvisius/*238*
[Fixarea prețurilor la recolta de struguri]
3. C. Plinius către iubitul său Sparsus/*239*
4. C. Plinius către iubitul său Caninius/*240*
[Un poem despre războaiele cu Dacii]
5. C. Plinius către iubitul său Geminus/*241*
[Moartea soției lui Macrinus]
6. C. Plinius către iubitul său Montanus/*242*
[Din nou despre onorurile acordate lui Pallas]

https://biblioteca-digitala.ro

7. C. Plinius către iubitul său Tacitus/*245*
8. C. Plinius către iubitul său Romanus/*246*
[Izvoarele rîului Clitumnus]
9. C. Plinius către iubitul său Ursus/*247*
10. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/*247*
[O veste rea]
11. C. Plinius către scumpa sa Hispulla/*248*
[Veşti despre Calpurnia]
12. C. Plinius către iubitul său Minicianus/*249*
[Laudă lui Titinius Capito]
13. C. Plinius către iubitul său Genialis/*249*
14. C. Plinius către iubitul său Aristo/*250*
[Consultări cu privire la dreptul senatorial]
15. C. Plinius către iubitul său Iunior/*255*
16. C. Plinius către iubitul său Paternus/*255*
[Îndurerat de moartea unor sclavi]
17. C. Plinius către iubitul său Macrinus/*256*
[Inundaţii]
18. C. Plinius către iubitul său Rufinus/*257*
[Domitius Tullus]
19. C. Plinius către iubitul său Maximus/*259*
[Rugăminte de a-i revedea o lucrare]
20. C. Plinius către iubitul său Gallus/*259*
[Lacul Vadimo]
21. C. Plinius către iubitul său Arrianus/*261*
[O lectură în public a lui Plinius]
22. C. Plinius către iubitul său Geminus/*262*
[Încercare — reţinută — de a vorbi de rău pe cineva]
23. C. Plinius către iubitul său Marcellinus/*263*
[Moartea lui Iunius Avitus]
24. C. Plinius către iubitul său Maximus/*264*
[Elogiul Greciei]

Cartea IX

1. C. Plinius către iubitul său Maximus/*267*
[Îndemn pentru publicarea neîntîrziată a unei lucrări]
2. C. Plinius către iubitul său Sabinus/*267*
[Regretă că vremurile nu-i oferă subiecte mai variate pentru scrisori]
3. C. Plinius către iubitul său Paulinus/*268*
[Cine aspiră la nemurire, trebuie să lase posterităţii opere nepieritoare]
4. C. Plinius către iubitul său Macrinus/*269*
5. C. Plinius către iubitul său Tiro/*269*
[Sfaturi prieteneşti]
6. C. Plinius către iubitul său Calvisius/*269*
[Spectacolele de circ]
7. C. Plinius către iubitul său Romanus/*270*
[Vilele lui Plinius de pe malul lacului Larius]

https://biblioteca-digitala.ro

8. C. Plinius către iubitul său Augurinus/*271*
9. C. Plinius către iubitul său Colonus/*271*
[Elogiul lui Quintianus]
10. C. Plinius către iubitul său Tacitus/*272*
11. C. Plinius către iubitul său Geminus/*272*
12. C. Plinius către iubitul său Iunior/*273*
[Severitate excesivă]
13. C. Plinius către iubitul său Quadratus/*273*
[Răzbunare pentru Helvidius]
14. C. Plinius către iubitul său Tacitus/*278*
[Probitate de scriitor]
15. C. Plinius către iubitul său Falco/*278*
16. C. Plinius către iubitul său Mamilianus/*278*
17. C. Plinius către iubitul său Genitor/*279*
[Chestiune de gust]
18. C. Plinius către iubitul său Sabinus/*279*
19. C. Plinius către iubitul său Ruso/*280*
[Verginius Rufus şi Frontinus]
20. C. Plinius către iubitul său Venator/*281*
21. C. Plinius către iubitul său Sabinianus/*281*
[Intervenţie pentru iertarea unui libert]
22. C. Plinius către iubitul său Severus/*282*
[Elogiul lui Passenus Paulus]
23. C. Plinius către iubitul său Maximus/*283*
[Gloria lui Plinius şi a lui Tacitus]
24. C. Plinius către iubitul său Sabinianus/*284*
25. C. Plinius către iubitul său Mamilianus/*284*
[Cere o părere şi un sfat]
26. C. Plinius către iubitul său Lupercus/*285*
[Stilul sublim în oratorie]
27. C. Plinius către iubitul său Paternus/*289*
[Importanţa istoriei]
28. C. Plinius către iubitul său Romanus/*289*
[Scrisori scoase cu întîrziere]
29. C. Plinius către iubitul său Rusticus/*290*
[Neîncredere în propriul talent]
30. C. Plinius către iubitul său Geminus/*291*
[Generozitatea]
31. C. Plinius către iubitul său Sardus/*291*
[Mulţumiri]
32. C. Plinius către iubitul său Titianus/*992*
33. C. Plinius către iubitul său Caninius/*292*
[O întîmplare cu un delfin]
34. C. Plinius către iubitul său Tranquillus/*294*
[Atitudinea în timpul unei lecturi]
35. C. Plinius către iubitul său Appius/*294*
[Mulţumiri]
36. C. Plinius către iubitul său Fuscus/*295*
[Viaţa în vila din Toscana]

https://biblioteca-digitala.ro

37. C. Plinius către iubitul său Paulinus/*296*
[Grijl de proprietar]
38. C. Plinius către iubitul său Saturninus/*297*
39. C. Plinius către iubitul său Mustius/*297*
[Restaurarea templului zeiţei Ceres]
40. C. Plinius către iubitul său Fuscus/*298*
[Viaţa la vila din Laurentum]

Cartea X — *Corespondenţa cu împăratul Traian*
1. C. Plinius către împăratul Traian/*299*
2. C. Plinius către împăratul Traian/*300*
3a. C. Plinius către împăratul Traian/*300*
3b. Traian către Plinius/*300*
4. C. Plinius către împăratul Traian/*300*
5. C. Plinius către împăratul Traian/*301*
6. C. Plinius către împăratul Traian/*302*
7. Traian către Plinius/*302*
8. C. Plinius către împăratul Traian/*303*
9. Traian către Plinius/*304*
10. C. Plinius către împăratul Traian/*304*
11. C. Plinius către împăratul Traian/*304*
12. C. Plinius către împăratul Traian/*305*
13. C. Plinius către împăratul Traian/*305*
14. C. Plinius către împăratul Traian/*306*
15. C. Plinius către împăratul Traian/*306*
16. Traian către Plinius/*306*
17a. C. Plinius către împăratul Traian/*306*
17b. C. Plinius către împăratul Traian/*307*
18. Traian către Plinius/*307*
19. C. Plinius către împăratul Traian/*308*
20. Traian către Plinius/*308*
21. C. Plinius către împăratul Traian/*309*
22. Traian către Plinius/*309*
23. C. Plinius către împăratul Traian/*309*
24. Traian către Plinius/*310*
25. C. Plinius către împăratul Traian/*310*
26. C. Plinius către împăratul Traian/*310*
27. C. Plinius către împăratul Traian/*311*
28. Traian către Plinius/*311*
29. C. Plinius către împăratul Traian/*311*
30. Traian către Plinius/*312*

https://biblioteca-digitala.ro

31. C. Plinius către împăratul Traian/*312*
32. Traian către Plinius/*313*
33. C. Plinius către împăratul Traian/*313*
34. Traian către Plinius/*314*
35. C. Plinius către împăratul Traian/*314*
36. Traian către Plinius/*315*
37. C. Plinius către împăratul Traian/*315*
38. Traian către Plinius/*315*
39. C. Plinius către împăratul Traian/*316*
40. Traian către Plinius/*317*
41. C. Plinius către împăratul Traian/*317*
42. Traian către Plinius/*318*
43. C. Plinius către împăratul Traian/*318*
44. Traian către Plinius/*319*
45. C. Plinius către împăratul Traian/*319*
46. Traian către Plinius/*320*
47. C. Plinius către împăratul Traian/*320*
48. Traian către Plinius/*320*
49. C. Plinius către împăratul Traian /*321*
50. Traian către Plinius/*321*
51. C. Plinius către împăratul Traian/*321*
52. C. Plinius către împăratul Traian/*322*
53. Traian către Plinius/*322*
54. C. Plinius către împăratul Traian/*322*
55. Traian către Plinius/*323*
56. C. Plinius către împăratul Traian/*323*
57. Traian către Plinius/*324*
58. C. Plinius către împăratul Traian/*325*
Scrisoarea lui Domiţian către Terentius Maximus
Scrisoarea aceluiaşi către L. Appius Maximus
Edictul Divinului Nerva/*326*
Scrisoarea aceluiaşi către Tullius Iustus/*326*
59. C. Plinius către împăratul Traian/*326*
60. Traian către Plinius/*327*
61. C. Plinius către împăratul Traian/*327*
62. Traian către Plinius/*328*
63. C. Plinius către împăratul Traian/*328*
64. C. Plinius către împăratul Traian/*329*
65. C. Plinius către împăratul Traian/*329*
66. Traian către Plinius/*330*

https://biblioteca-digitala.ro

67. C. Plinius către împăratul Traian/*330*
68. C. Plinius către împăratul Traian/*331*
69. Traian către Plinius/*331*
70. C. Plinius către împăratul Traian/*331*
71. Traian către Plinius/*332*
72. C. Plinius către împăratul Traian/*332*
73. Traian către Plinius/*333*
74. C. Plinius către împăratul Traian *333*
75. C. Plinius către împăratul Traian/*333*
76. Traian către Plinius/*334*
77. C. Plinius către împăratul Traian/*334*
78. Traian către Plinius/*335*
79. C. Plinius către împăratul Traian/*335*
80. Traian către Plinius/*336*
81. C. Plinius către împăratul Traian/*336*
82. Traian către Plinius/*338*
83. C. Plinius către împăratul Traian *338*
84. Traian către Plinius/*338*
85. C. Plinius către împăratul Traian/*339*
86a. C. Plinius către împăratul Traian/*339*
86b. C. Plinius către împăratul Traian/*339*
87. C. Plinius către împăratul Traian/*339*
88. C. Plinius către împăratul Traian/*340*
89. Traian către Plinius/*340*
90. C. Plinius către împăratul Traian/*340*
91. Traian către Plinius/*341*
92. C. Plinius către împăratul Traian/*341*
93. Traian către Plinius/*341*
94. C. Plinius către împăratul Traian/*342*
95. Traian către Plinius/*342*
96. C. Plinius către împăratul Traian/*343*
97. Traian către Plinius/*344*
98. C. Plinius către împăratul Traian/*345*
99. Traian către Plinius/*345*
100. C. Plinius către împăratul Traian/*345*
101. Traian către Plinius/*346*
102. C. Plinius către împăratul Traian/*346*
103. Traian către Plinius/*346*
104. C. Plinius către împăratul Traian/*346*
105. Traian către Plinius/*347*

https://biblioteca-digitala.ro

106. C. Plinius către împăratul Traian/*347*
107. Traian către Plinius/*347*
108. C. Plinius către împăratul Traian/*348*
109. Traian către Plinius/*348*
110. C. Plinius către împăratul Traian/*348*
111. Traian către Plinius/*349*
112. C. Plinius către împăratul Traian/*349*
113. Traian către Plinius/*350*
114. C. Plinius către împăratul Traian/*350*
115. Traian către Plinius/*350*
116. C. Plinius către împăratul Traian/*351*
117. Traian către Plinius/*351*
118. C. Plinius către împăratul Traian/*352*
119. Traian către Plinius/*352*
120. C. Plinius către împăratul Traian/*353*
121. Traian către Plinius/*353*

PANEGIRICUL LUI TRAIAN/*354*

Note/*430*
Bibliografie/*476*
Traduceri românești/*476*

https://biblioteca-digitala.ro

Lector: FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor: VICTOR MAȘEK

*

Tiraj 15.130 Broșate Bun de tipar 17.08.1977
Coli tipar 30,75.

*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1200
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

„Acest mod de a înțelege o scrisoare exclude calitățile pe care ne așteptăm să i le găsim — varietate de ton, trecere capricioasă de la un subiect la altul, șegălnicie care atinge doar subiectul, fără să-l aprofundeze — și implică unele cu totul contrare: concentrare a materiei, uneori abundentă..., repartizare exemplară a datelor..., sudură solidă a părților. Este aceasta o artă superioară? Nu știu; în orice caz este un alt fel de artă. În această artă Plinius este un maestru; poate chiar maestrul".

Anne-Marie Guillemin

Lei 17

CW Editura Univers

https://biblioteca-digitala.ro